
DULCES ANTE OMNIA MUSÆ.
A. PIDOU.
Seraphino Giovannini del. e Sculp. in Roma.

FRANCISCI POLLETI DUACENSIS JC.

HISTORIA FORI ROMANI,

RESTITUTA, ILLUSTRATA,

& aucta Corollariis, & Prætermissis, quibus series affecta conficitur per Philippum Broidæum Ariensem, ejusdem generum, Duaci, & Orchiarum Propræfectum.

Accesserunt ejusdem Broidæi Argumenta singulorum Librorum & Capitum, cum Indice locupletissimo.

Cum Gratia S. Cæs.

& Privilegio Majestatis.

FRANCOFURTI,

Sumptibus JOANNIS GEORGII SCHIELE.

M DC LXXVI.

PHILIPPI BRODÆI J.C. AD LIBRUM FORUM

EPIGRAMMA.

ITo libelle foras, nec te amplius arca flagellet
Nostra, nec invitum scrinia clausa premant.
Nec fas esse diu puto te interdicere luci,
Aque foro, cum sis tu liber ipse forum.
Esto foris te quando fori non amplius urgent,
Haudque foro debet claudier ulla foris.

)(2 PHI-

PHILIPPUS BROIDÆUS LECTORI.

NOn lubet hic, Lector humanissime, accusare Naturam tanquam novercam, ut Theophrastus moriens dicitur, quòd cervis & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interest, hominibus, quorum maximè interfuisset, tam exiguam dedisset, quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisset, ut omnibus perfectis artibus omni doctrina hominum vita erudiretur. Hoc tamen verè cum Plinio asserere audeo acerbam semper mortem, & immaturam eorum videri, qui immortale aliquid parant: nam qui voluptatibus dediti quasi in diem vivunt, vivendi causas quotidie finiunt. Qui verò posteros cogitant, & memoriam sui operibus extendunt, his nulla mors non repentina est, ut quæ inchoatum semper aliquid abrumpat. Sed quorsum hæc? Equidem semper dolendam Soceri mortem existimavi, quòd illa præventus hoc opus perficere non potuerit: hæc enim unà cum vita seriem Historiæ, quam contexebat, præmaturè abrupit.

rupit. Nec, hercle, dubitandum est, si fata vitam ampliassent, quin non modò huic operi extremam manum addidisset, sed & alia doctiora & limatiora ætate ingravescente cumulasset. Quid enim vetat ex florido vere, & spicosa æstate conjicere autumni futuri copiosam messem? Cùm enim hic ferè adolescentiam in variis academiis studiorum ergo peregisset, in quibus non mediocre eruditionis suæ specimen ediderat, præsertim verò in amplissimo illo Parisiorum Palladio, ubi cùm publicè, tum privatim docendo se per aliquot annos exercuerat frequenti corona, & magno auditorum applausu, tandem ad suos huc reversus, veluti laborum extantlatorum mercedem aliquam consequuturus, atque quasi lautioris & civilioris vitæ genus inchoaturus pientissimam matronam (ut taceam prudens alias cùm animi tum corporis dotes, quia nunc socrus est mea) tum valde juvenem duxit uxorem, atque fori nostri causarum Patronus, & hujus urbis Decurio factus est. Cumque ad majora vocaretur, hunc quasi de via pergentem mors invida rapit, cùm jam annum suæ ætatis XXX. vix excessisset, magno bonorum & doctorum luctu. Antiquitatis studiosissimus fuit. Meditabatur etiam quæ ad politiam & Reipub. reformationem spectabant. Quin etiam quorundam abusuum,

 quos

quos in curiam Decurionum & praxim irrepsisse animadverterat, corrigendorum auctor fuit. Plura adderem nisi domesticum testimonium elevaretur. Sunt tamen in vivis qui norunt, quanta comitate, & integritate vixerit. Cùm autem alteram, quam moriens reliquerat natu majorem filiam abhinc quinquennio uxorem duxissem, mearum partium esse, & pietati convenire putavi, ut qui hæres essem bonorum & sacrorum, hunc veluti posthumum suscipere, tollere, evulgare. Primùm itaque magno studio conquisitis, ac tandem inventis exemplaribus aliquot, quæ plusquam viginti annos delituerant à morte ipsius parentis collatione ad invicem (nam diversa erant) ea sic retractavimus, & sub incudem revocavimus, ut dispunctione & restitutione quorundam, hunc veluti novum ederemus, quem si ipse Socer aspiceret, vix scio an pro suo fœtu vellet agnoscere. Cùm autem decursu lampada traditam ab eo putarem, historiæ telam exorsus, unde abruptum licium videbatur, sic eam continuavi, ut ordinem judiciarium usque ad sententiæ dictionem & executionem persequerer. Quin etiam ita luxuriavit calam⁹ ut præter paralippomena, breviaria operis, librorum, capitumque, atque copiosum indicem, scholia & corollaria subcisiva subnectenda curaverim:

ut

reticeam interim laborem, quem in conferendis auctoribus in textu laudatis cum suis fontibus insumsimus atq; etiam dissimulem, quæ passim annectendo interseruimus. Quæ omnia uti candidus es Lector, ita æqui bonique consules. Siquidem hoc studui, ut aliqua ex parte tuum laborem, operamque sublevarem in evolvendis diu, multumque auctorum laudatorum voluminibus, cùm ferè in his COROLLARIIS capitum & librorum notæ ad faciliorem indaginem in promtu habeantur. Conveniebat etiam, ut huic operi libellum DE MENSIS VETERUM subjungeremus, quem lib. j. cap. x. pollicetur Socer, quo tibi, benigne Lector, epulum aut symposium in foro nostro apponerem, nec minùs gratum nec minùs lautum fortasse, quàm prandium illud Saliorum, quod in maxima Martis æde foro proxima parabatur, cujus nidore captus epulo Claudius Cæsar (ut testatur Suetonius) aliquando deserto tribunali ascendit ad Sacerdotes, unaque discubuit. Verùm quando quorundam malignitas nobis hoc induit bonum, de eo nil ampliùs dicam, ne forte nimiùm gulam, & orexim moveam, quam explere nunc non possum. Interim postquam recta non licet, sportulis veluti contentus foro utere. Sed lubet tabulas producere, ne quis à me excogitatum

argumentum existimet, epistolã dico, quam Leodio misit Lovanium Polletus noster ad Nicolaum Andræam Ariæ nunc Propræfectum, quam tantò libentiùs asscribam, quòd Fori hujus etiam mentionem facit.

Pars literarum Francisci Polleti ad Nicolaum Andræam Ariæ Propræfectum.

Accepi libellos, quos tibi reliqueram per nuntium mittendos, simul tuum Georgium Agricolam de mensuris, pro quo habeo gratiam. Vbi absolvero epitomen ad explicandam partem mensæ veterum circa pocula & cyathos, tibi mittam exemplum, ut munus antidoro aliquo compensem. De foro meo si aliis facis copiam, vide ut nõ sine aliqua præfatione, fuisse nimirum ædificatum raptim, ut ipse testis es, ne quis Colophonem fastigio additum putet, esse multa addenda, corrigenda, immutanda, quod faciam ante Remigii, si Diis placet. Quod studium operamque tuam polliceris ad res meas, habeo gratiam, ego vicissim meipsum ad tuas offero, &c.

ARGUMENTA ET SUMMARIA Librorum, Capitum, & ferè eorum, quæ hoc opere continentur, tum ratio ordinis concinnata brevitate à Phil. Broidæo Francisci Polleti Genero.

BREVIARIUM QUINQUE LIBRORUM Historiæ Fori Romani.

Libro primo Forum constituitur. Secundo advocatorum corona cingitur. Tertio Judicum consessu ornatur, quibus quarto rei sistuntur, ac de publicorum praxi agitur. Quinto de praxi privatorum judiciorum, Apparitoribus Judicum, sententiis, appellatione, & re judicata tractatur.

Ratio ordinis.

Priùs de publicis judiciis tractat, quia hæc, quibus de capite & fortunis anquiritur, dignitate præstantiora sunt privatis, quibus tantùm de re pecuniaria agitur. Adde quod delicta & crimina, quæ in illis puniuntur, etiam tempore sunt priora obligationibus & ultimis voluntatibus, de quibus verè in his disceptatur. Licet autem dignitate personæ rebus sint præstantiores, tamen locus, & tempus, quæ primo libro constituuntur ordine quodam naturæ præcedere debuerunt.

Summarium libri primi.

Libro primo de loco, tempore, & instrumento fori, modo, ratione, & habitu dicturorum & acturorum agitur.

VIII.

Summarium libri secundi.

Libro secundo de iis agitur, qui in foro Reis, id est, litigantibus operam aut locant, aut commodant, mutam quidem & segnem, gratuitam aut venalem sistunt, qui generali vocabulo Advocati dicuntur.

Discrimen ponit inter Leguleos & Jurisconsultos, atque in fori Rabulas, Sycophantas, & id genus pestes genuinum figit.

IV. 122.

De Custodibus, Capsariis Subscriptoribus, & subscriptione, Laudatoribus, & Deprecatoribus.

V. 129.

De Oratoribus, & Rhetoribus, eorum ortu, progressu, & differentia.

VI. 134.

De munere & analogia Oratorum, fori veteris majestate, & Adolescentum accusationibus.

VII. 139.

De tyrocinio depositione Prætextæ, & sumtione virilis Togæ, & pompa, quæ fiebat, de contubernio Adolescentum, cum viris principibus, & de Prætoris edicto de postulando.

VIII. 147.

Rursus de toga, habitu, & amictu Oratorum, & veterum multa: Ciceronis versiculus explicatur, & restituitur.

IX. 154.

De Causidicis, atque iterum contra fori Latratores & rixatores invehitur, quos ita depingit, ut facilè ab Oratore internosci possint.

X. 160.

De patronis & Clientibus, clientelarum & feudorum origine & similitudine.

XI. 170.

De honorariis Causidicorum, & beneficii ho-

Summarium libri tertii.

Libro tertio de Magistratibus cùm publicas, tum privatas causas disceptantibus tractatur.

Summarium libri quarti.

Libro quarto caussis divisis, & distinctis, tandem de Accusatoribus & Reis, atque de praxi publicorum judiciorum agitur.

mum

Sum-

LIB. ET CAP.

Summarium libri quinti.

A. Gellius.
Auſonius.
Authenticæ.

B.

Baldus.
Baptiſta Egnatius.
Bartholomæus Chaſſanæus.
Bartolus.
Baſilius Magnus.

C.

Cælius Rodoginus.
C. Julius Cæſar.
Callimachus Poeta.
Carolus Molinæus.
Carolus Sigonius.
Caſſiodorus.
Caſſius Severus.
Cicero.
Chryſippus.
Claudius Cantiuncula.
Clementinæ.
Codex { Juſtinianeus. Hermogenianus. Theodeſianus. }
Columella.
Conſtantinus Harmenopolus.
Contius.
Cornelius Nepos.
Cornelius Tacitus.

D.

Decretales.
Demoſthenes.
Deuteronomus.
Diogenes Laertius.
Dion. Caſſius.
Dionyſius Halicarnaſſeus.
Dominicus Floccus.

E.

Eguinarius Baro.
Ennius Poeta.
Epictetus Philoſophus.
Eraſmus Reterodamus.
Euripides.
Euſebius.
Exodus.
Extravagantes.

F.

Fabius Quintilianus.
Felinus.

Julius Obsequens.
Juvenalis.

L.

Laberius Mimus.
Lactantius Firmianus.
Laurentius Valla.
Lazarus Baiffius.
Lazius.
Lælius Fœlix.
Leges Decemvirales
Leonardus Portius.
Lucanus.
Lucas de Penna.
Lucas Evangelista.
Lucianus.
Lucillius.
Lucius Florus.

M.

Macrobius.
Malleus Maleficarum.
M. Cato.
Marius Maximus.
Martialis.
Martinus antiquus glossator.
Matthæus Evangelista.

N.

Nicephorus.
Nicolaus Grucchius.
Nonius Marcellus.
Novellæ constitutiones Justiniani.

O.

Ovidius Naso.
Ordinationes regiæ super publicis judiciis.

P.

Pacuvius.
Palladius.
Pandectæ juris.
Papinius poeta.
Paralippomenon liber.
Pardulfus Pratteus.
Paulus Apostolus.
Paulus de Castro.
Paulus Ghyrlandus.
Paulus Manutius.
Persius.
Petrus Apostolus.
Petrus Pithæus.

Vitru-

Vitruvius.

X.

Xenophon.

Z.

Zazius.

Zeno.

Abstinuimus à nomenclatione Conditorum legum, & canonum, ne in infinitum hoc album excresceret.

SVMMARIVM
Libri primi.

LIBRO PRIMO DE LOCO, TEMPORE, ET INSTRUMENTO FORI, MODO, RATIONE ET HABITU DICTURORUM, ET ACTURORUM AGITUR.

Histo-

Historia Fori Romani.

ARGUMENTUM.

Forum describit, ac dividit, & utrique Foro Magistratus præficit, invidiamq; deprecatur auctor.

CAPUT PRIMUM.

Orum 1 est, quo res vænum ab annonariis, causæque distrahendæ à litigatoribus conferuntur. Nam forus, qui inductus ab Isidoro 2 in jus latinorum obrepserat, nomine justissimo, ut Reus peregrinitatis, dudum facessere jussus est: Et quod idem auctor commentus est etymon, cùm Forum à fando, 3 vel Phorone, Argivo rege deducit. Etenim quanquàm notationum, in vocabulis ratio periculosa sit, adeò ut qui in ea versantur, sæpè aut deridiculi sint, aut cũ intendunt indicem ad fontem, dictionem derivaturi, in lubrico titubent, aliud pro alio commonstrantes, tamen in argumento præsenti, tutissimum mihi videtur Terentii Varronis judicium: Isidori verò, calumniis expositissimum. Vim adfert syllabæ quantitati, qui Forum à fari invito syllabæ genio repetit: ita vanus est, qui Latino verbo, & indigenæ auctorem exoticum affingit. Non est verisimile Romanos exteri regis, atque ignoti memoriam, forique constituti beneficium coluisse, Peloponesum autem, Achaiam, re-

Forum.

Forus.

liquamque Græciam, contempta regia nomenclatione, non Phoron, sed δικαςήριον vel ἀγοραν pro foro usurpare maluisse. Ad hæc præter auctoritatem Varronis rei Latinæ peritissimi, quæ opposita Isidoro, viro non tam erudito, quàm bono, & diligenti in adversa lance ut levissimum auferet, ejusdem est plenior etymologia, & quæ duplex fori genus complexa sit, judiciale nimirum, & vænale, utrumque suos mores, sua officia destinata, suosque præfectos sortitum: Illi præponit Aristot. iiij. Poly. ἀρχας, nos Magistratus, qui scilicet Juris disceptandi, dicundi, jubendique potestatem habent: Huic autem idem ἐπιμέλιτας, Latini curatores præficiunt, ut sunt Ædiles Plebei, Curules, Cereales, præfecti annonæ, qui commissa in sumptuarias leges, dolosq; Dardanariorum 4. puniunt, reliquorumque, qui in fraudem annonæ vexandæ, flagellandæque societatem, & monopolium coëunt: Et ii quos distinctis ex genere muneris, quo funguntur nominibus, Jureconsulti vocant 5. Sitonas, Sitologꝰs, Sitometras, Sitophilacas, qui frumentationem, Eleonas, Elæmpórꝰs, qui oleariam curant, Episcopꝰs, annonæ inspectatores, quos vulgò Esguardos ab inspiciendo, observando, & approbando annonam vænalem, dicunt, Tamias, Apodectas, Ephorꝰs, reliquosque annonarios præfectos, quos Aurelius Arcadius Charisius persequitur lib. singulari de munerib. civilibus. Itaque pro rerum varietate, 6. quæ vænum comportarentur, variis affectum est nominibus, modò enim Boarium, Suariũ, 7. Piscarium, aliàs Holitorium, Cupedinarium, Coquinum, & Furinum in Pseudolo Plauti vocabatur. Cæterum

Fori duplex genus.

Fori judicialis præfecti.

Fori vænalis præfecti.

Fori vænalis varia nomina.

vænale forum non tantùm esculentis, poculentis, reliquoque victui distrahendo, sed aliarum etiam rerum commerciis contrahendis destinatum est. Hincque est quòd Galli solennes mercatorum cõventus in municipiis, statasque & indictas suas nundinas foras vocant. Porrò Forum judiciale ampliorem, magisque variam historiam habet, ad cujus explicationem, universa hæc à nobis instituta commentatio conferetur. Enimverò antequam in ipsam exegesim ingrediamur, invidiam, quæ nobis subeunda erit, ex molesti, ingratique stili fragmentis, deprecati, argumenti suscepti maleficio imputemus. Nam ejusmodi est, ut, quia obsoletum longo senio, situque, neq; à quoquam omnino versatum, vix fidem esset habiturum, nisi in rem præsentem, quasi adductis auctoribus planè representaretur: neque enim ingenio cogitatis rationibus, aut argumentis arte è locis erutis, sed atechnis auctorum locupletum laudationibus more Jurisconsultorum res arguenda fuit, habendaque ob oculos proposita prolepsis, anticipata de mutis illis magistris, per quos didicimus, opinio, quod ipsi dixissent, ut quondam Pythagoræi de suo Pythagora αὐτὸς ἔφα. Quod idem accidit iis magnis antiquariis, qui rem nummariam, vestiariam, vascularian, nauticam, ædificatoriam, temporum tenebris demersas, & sepultas, suo studio, & industria eruerunt, spectandasque omnibus exibuerunt: quibus si quando datur stylo indulgere, id tum demum faciunt, cùm in parerga excurrunt. Nam hujusmodi hypomnemata continent tantam in se varietatem rerum, ut perpetuam deductamque dictionis seriem (quod re-

Fora Gallorum.

Invidia deprecatio

rum præclarè ab Heroibus gestarum narrationes admittunt) non paterentur, quin modò in Capita, artusque justos, sed penè in articulos frangenda fuerint, ut non ad epidicticam aut etiam exegeticam, sed didascalicam scribendi rationem summis notandisque duntaxat rerum capitibus fuerint comparanda. Eam tamen dedimus operam, ut pro rei ingenio, aptè inter se omnia connexa hæreant, nihilque luxatum, & non suo loco positum reperiatur. Religiosè autem coacti sumus abstinere à Græcis, ne miscellaneorum chaos farciremus (cùm etiam Græcum Forum singularem requirat historiam) conscii institutæ operæ, ut qui non Gallis, aut Græcis, aut aliis exterarum gentium civitatibus, sed solis Latinis Forum construamus. Sed ex diverticulo res reponatur, & quod felix, faustumq; sit, rem attingamus.

¶ PHILIPPI BRODÆI I.C. COROLLARIUM ad cap. j. historiæ Fori Rom.

M. Varro. 1. Forum est quo) *Etymologia est Fori, quam adfert M. Varro lib. 4. de lingua Latina. Quò conferrent, inquit, suas controversias, & quæ vendere vellent, & quò quæque ferrent, forum generatim appellaverunt, à ferendo nempe. Quod autem additur à Socero* (causæque) *ad interpretationem magis pertinet, quàm ad necessitatem requiratur: Siquidem verbum* Rei etiam *causas & lites complectitur, testis* *Reo.* *Ulpian. in L. 183. de verb. & rerum signif. Inde Reorum nomen pro litigantibus: Hinc etiam actus rerum toties apud Sueto. pro actis causarum ponitur: Ipse etiam nimius fortasse, & superfluus ero, si Horatii auctoritatem addidero.*

Dubi-

Dubius sum, quid faciam, inquit,
Tene relinquam, an rem.

Id est litem. Brevius itaque definiri posse videtur, aut circumscribi forum ex verbi allusione, si quis dicat locum esse, quo res feruntur, aut unde res feruntur, ut in posteriore, quæq; litera dictionem importet, quibus quasi per coitum, & copulam nomen Fori connexum est, ut non ineleganter Gellius libro 1. cap. 25. noct. Attic. Induciarum vocabulum ex his factum putat, inde uti jam. *Sic ferias à ferendis epulis, nisi malimus per antiphrasin dici, quod tunc nullæ res inde ferantur, respicientes ad fori, quam modò attulimus etymologiam, veluti bellum quasi minimè bellum: Lucus quod minimè lucet, & sic diversa analogia nundinæ feriæ, & non feriæ dici poterunt.*

Fori notatio. Induciæ. Feriæ.

2. Ab Isidoro) *Lib. Etymologiarum, qui laudatur auctor in c. forus. de ver. sign. Nonius Marcellus tamen notat masculino genere dici apud Lucilium, & Salustium.*

Nonius Marcellus

3. Forum à fando) *In hoc etymo Fori Isidorum reprehendit Alciat. lib. 2. disputationum c. 24. ac fere iisdem argumentis rationibusq; confutat.*

4. Dardanariorum) *Quia verbum hoc insolens est multis, sicut & nonnullæ phrases, quibus auctor noster utitur, ideò paucis perstringenda videntur. Sunt ergò Dardanarij propolæ, qui omnia præemunt, ut postea carius revendant, quorum fit mentio in l. 27. de pœnis, l. 6. de extraordin. crimin. Vexari autem per eos sectatores, & mancipes annona dicitur, quando fertur, raptatur, huc atque illuc distrahitur, cujus verbi emphasim interpretatur Servius apud Gellium, lib. 2. c. 6. noct. Att. & Macro. Saturnal. l. 6. c. 7. super hoc versu Vergilij.*

Dardanarii. Vexari annon.

Flagellare annonam.

Dulichias vexasse rates.

Flagellatur autem, quando in horreis & granariis veluti mancipatur, & verubus quasi verberib. coërcetur, ne exire aut egredi possit, qua phrasi utitur Plin. l. 33. c. 13. metaphora forte desumpta ab obaeratis & nexis, qui addicti creditoribus ab iisdem in ergastulis flagellabantur: in eadem significatione Martial. arcam flagellare opes in ea reconditas dixit. Papinius autem strangulare, pro ita condensare & comprimere, ut quae respirare nequeant, suffocari videantur.

Strangulare.

Non tibi suppositas, infelix strangulat arca
Divitias.

Ad quam significationem visus est respexisse Hermogenianus in l. 53 ff. de Jud. dum arctiorem annonam dicit, & Persius Satyra quinta:

Vastare, Gravare, Levare annonam.

Jam nunc astringas, jam nunc granaria laxes.

Lampridius in Commodo & Severo Impp. vastare & gravare annonam dixit, quibus levare contrarium est Ciceroni.

5. Vocant Sitonas) De his fit mentio in l. ultima demum. & honor Σιτώνης autem est curator annonae praepositus l. ult. de administ. rer. ad civit. pertinent. Unde Sitonia vel Sitocomia ut legit D. Alciat. l. unic. ut nem. liceat in emp. spec. libro 10. C. Σίτȣ verò appellatione, cibaria, quibus vescimur, continentur. Inde est quod Arcad. in d. l. munerum, frumenti, olei, & harum specierum curatores, Sitonas vocat. Quaedam de procuratione rei frumentariae, vide apud Vincentium Lupan. in Spartia. Didium. Sed nostri instituti non est singula prosequi.

Sitonia. Sitocomia.

6. Itaque pro rerum varietate) Sic Augustus Forum Aleatorium vocat, in quo solitus erat aleam ludere: Ita enim apud Suet. Lusimus per omnes dies forumq;

Forum aleatoriū.

forumq; aleatorium calefecimus. Porrò septendecim Fora Romæ fuerunt, de quibus, & eorum situ, vide Joannis Barthol. antiqua Romana Topographiam, & Publ. Victor. de urb. Rom. regionib. & locis. Tre- decim recen[illegible] Alex. ab Alex. genial. dier. lib. 2. cap. 12. [illegible] de Foris Romanorum & exterorum habet [illegible] digna. Fuerunt & alia loca in provinciis, [illegible] solennes conventus fiebant, vel jurisdicundi, vel nundinationis causa, quæ etiam fora dicebantur, quæ sæpè nomen retinebant ab iis, qui agebant, aut indicebant, ut sunt Forum Apij, Caßij, Livij, &c. inde hujusmodi phrases frequentes apud Ciceronem, Plinium, Cæsarem, & alios probatos auctores, Forum agere, Forum indicere. Conventus autem quomodo fierent, explicat Theophilus inst. lib. 1. tit. 6. Extremo verò conventus die concilium habebatur. In alia etiam significatione, Forum usurpatur pro nundinationis & negotiationis loco, quod conciliabulum propriè dicitur. Utriusque autem Fori, quod vel juris, vel nundinationis ergò agebatur, vestigia ad nos usq; pervenerunt, vel ex eo colligimus, quod nundinationes sive conciliabula, quæ quotannis statis temporibus, & certis locis recurrunt, Fora vel foras [illegible]aculè vocamus: Verum hujusmodi [illegible]nventus olim non erant certi, aut s[illegible], aut temporis, sed concepti: Nam senatus, Prætor, & Proconsul indicebant pro arbi[illegible]rio, quinimo privati nundinationis jus interdum obtinebant, ut probat Plinius nepos lib. 5. Epist. ad Valerian. & Suet. in Claudio. Juridicorum conventuum exempla nunc etiam extant: Nam quid aliud sunt in municipiis sessiones illæ judicum quas asizias aut francas veritates jus consuetudinarium appel-

Septendecim Fora Romæ.

Fora.

Conventus.

Conciliabulum.

Asiziæ.

appellat? Certè cùm hujusmodi conventus celebrantur, Forum agitur & indicitur: nam utrobique jus dicitur: nec fortè absimiles sunt conventus illi celebres in Gallia, qui magni dies vocantur, quibus de appellationibus quæ à Baillivorum & Seneschallorum curiis immittuntur, cognoscitur. Quomodo autem differant Colonia, municipium, præfectura, Forum, conciliabulum, vide apud Turnebum adversariorum lib. 1. c. 11. Præcipuè apud Carolum Sigonium libr. 2. de antiq. Jur. Ital.

Magni dies.

Præfectus urbis. Macellū.

7. Boarium, suarium) *Hæc omnia postquam contracta in unum locum, quæ ad victum pertinebant & ædificatus locus, macellum appellatum. Var. lib. 4. de lin. Lat. Porrò inter venalis fori præpositos referri potest Præfectus urbis, qui teste Ulpi. curam carnis omnis ut justo pretio haberetur, habebat. Et ideò forum suarium, boariumq; ad ipsius curam pertinet. l. 1. §. curam. ff. de offi præfect. urb.*

ARGUM. CAP. II.

Ubi cusæ publicæ, & privatæ disceptabantur, ac de Foro, Theatro, Basilica, & Comitio.

Diribitorium.

Privatæ lites.

Publica Iudicia.

Atticorū mos.

Forum igitur ubi causarum officina, & veluti quoddam Juris quod cujusque esset diribitorium 1, non ad unum tribunal omnes lites recipiebat, sed Privatæ, quæ ad Centumviros pertinerent, sub tecto in Basilica concertabantur: Publica autem judicia, si populus referente Tributo cogniturus esset, in Comitio ad Rostra, si judices decuriati in quæstione legitima, in reliqua fori area nuda, cœloque adversa, qua in re morem Atticum Romani repræsentarunt: Athe-

Athenis enim in aperto, & sub dio causæ perorabantur, Area ipsa ἡλιαία, & judices qui in ea considebant ἡλιασταὶ tanquam sub sole cognoscerent, vocati: ut etiam Athletæ, qui aliàs in xistis & tectis stadiis luctabantur, aliàs in hypæthras & subdiales palestras commigrabant: Forum etenim area, & Basilica constitit. Basilicæ plures fuerunt, a cinctæ porticibus ad ambulationes: inter quas fuit, & Porcia Basilica, quam extruxit Censorius Cato in censura ex ære publico, vicinam Foro sub Curia: illic Tribuni plebis causas appellationum ex subselliis cognoscebant. Auctor Plutarchus in utroque Catone Censorio & Uticensi. Fuit & Fulviæ Basilica, quam Paulus Consul magnificentissimè mille & quingentis extruxit talentis: Auctor idem Plutarchus in Julio. Fuerunt & aliæ Basilicæ, ut Opimia, & Julia. Sed Forum propriè est hypætra illa, & subdialis area, ubi Judices cognoscebant. Ausonius ad Gratianum Cæsarem in gratiarum actione pro consulatu: Non Forum, inquit, non Basilicæ olim negotiis plena, nunc votis votisque pro salute tua suscepta, &c. Tranquillus in Julio: Ædilis, prætereà Comitium & Forum, Basilicasque, etiam Capitolium ornavit, porticibus ad tempus extructis. Viden loca à nobis causis destinata, Basilicam privatis, Comitium popularibus Fori reliquam aream publicis, & legitimis quæstionibus? Nam & hoc facilè à Grammaticis impetrabitur, ut quis dicatur esse foris, qui domi non est: sed in Foro sub æthere aperto, sic exigere foras, pellere recta, extrudere sub Jovem frigidum: Quod quia videtur utcumque paradoxon, Judicum

Basilica.

Quid propriè forũ.

consessum, auditorumque coronam, solis cœlique injuriis expositam, lubet auctores citare. Valerius lib. 7. de Lucio Pisone: Cùm tristes, inquit, sententiæ de eo ferrentur, repentina vis nimbi incidit, cumque prostratus humi pedes Judicum oscularetur, os suum cœno replevit, quod conspectum, totam quæstionem à severitate, ad clementiam, & mansuetudinem transtulit. Idem eodem libro: Appius Claudius cùm causam diceret satis periculosè coorti imbris beneficio, tutus fuit à damnatione: Discussa enim quæstione, aliam, diis interpellantibus, de integro instaurare non placuit. Cicero pro Marco Scauro, quæ oratio non extat: Curia illa vos de gravissimo principatu patris fortissimoque testatur, Lucius ipse Metellus avus hujus, sanctissimos Deos illo constituisse in templo videtur, in vestro conspectu, ut salutem à vobis nepotis sui deprecaretur. Significatur autem Curia hostilia, & Castoris Pollucisque templum, quæ cùm in foro essent, à Cicerone digito demonstrabantur. Fabius lib. 6. ca. de risu: Rarum est, ut oculis subjicere contingat, ut fecit C. Julius, qui cum Helvio Manciæ sæpius obstrepenti sibi, diceret: Jam ostendam qualis sis, isque planè instaret interrogatione, qualem se tandem ostensurus esset, digito monstravit imaginem Galli in scuto Mariano Cimbrico pictam, cui Mancia tum simillimus visus est. Tabernæ autem erant circa Forum, & scutum illud signi gratia positum. Itaque ut privatæ lites rectè Basilicanæ, ita publicæ subdiales & hypætriæ vocarentur: Hinc illæ auctoribus usurpatæ phrases, exire ex umbris, prodire in solem, & pulverem, dese-

L. Piso.

Appius Claudius beneficio imbris liberatus.

Curia hostilia.

Tabernæ circa Forum.

Lites Basilicanæ, Subdiales.

deserere umbras parietum, & sciamachias declamationum, & apud Gel. prodire in lucem Fori ex angulis secretisque librorum. Fab. lib. xij. cap. ij. *Sed quia deserta ab iis, qui se ad eloquentiam contulerunt, studia sapientiæ non jam in actu suo, atque in hac fori luce versantur, sed in porticus, & gymnasia primum, mox in conventus scholarum recesserunt:* hactenus ille. Cœli autem injuria, cur incommodior illic sit, quàm in Theatro quod tectum non erat, 3. aut in Concione, aut cùm dabatur opera suffragiis ferendis in campo, non video. Oborto enim nimbo, in porticus sese recipiebant, ut in Theatro. Vitruvius libr. v. cap. ix. Post scænam porticus sunt constituendæ, uti cùm imbres repentini ludos interpellaverint, habeat populus, quo se recipiat ex theatro: imo & ibidem Romæ quædam templa subdialia erant, & nudò cœlo exposita, solis parietum lateribus fortassis contenta, adeò ut qui in eis orationibus, votis, aut aliis divinis operam darent, ab hujusmodi injuriis cœli, & ætheris, tuti non essent, ut legitur apud eundem Vitruvium cap. ij. libr. vj. [illegible] (inquit) Fulgori, Cœlo, Soli, Lunæ ædifici[illegible] Hypætra constituuntur: Addatur & hoc, quod rei consciis tædium, incredulis fidem fortassis afferet: Fabius libr. x. Quod accidisse Porcio latroni dicitur, ut cùm ei, summam in scholis opinionem tenenti, causa in foro esset oranda, impensè petierit uti subsellia in Basilicam transferrentur: Ita illi cœlum novum fuit, ut omnis ejus eloquentia contineri parietibus videretur. Idque fortè in morem 4. receptum, quia auditorii frequentiam in judiciis, ubi agebant gravissimi

Templa subdialia.

Portius latro.

vissimi & disertissimi oratores non caperet Basilica, vel ne privatarum litium actio, quæ intus ab obstrepentibus Rabulis latrabatur, causas magis serias impediret, quanquam & aliquãdo eloquentes patroni dicerent apud Centumviros, & frequentissimam audientium coronam. Plin. ij. lib. 6. ad Romanum: Sedebant Judices centum & octoginta (tot enim quatuor conciliis conscribuntur) ingens utrinq; advocatorum numerus, & numerosa subsellia, astantium corona, latissimum judicium multiplici circulo ambibat, ad hoc stipatum tribunal atque etiam ex superiore Basilicæ parte, qua fœminæ, qua viri, & audiendi, quod erat difficile, & visendi studio imminebant: quod nos ita interpretamur, ut ex Pluteo per intercolumnia despicerent in mediam Basilicam. Cinctæ enim erant Basilicæ porticibus concameratis ex coaxatis contignationibus immissis in parastatas columnis aut pilis adjunctis, supra quam contignationem altera est, & superior porticus, cujus tectum testudinatum, aliis postibus, parastatis & arrectariis sustinebatur. Medium spatium & quasi superior porticus pluteus vocabatur, qui in utrumq; latus per intercolumnia peristyliorum liberum habebat prospectum. Parastatæ verò dupli erant ad latitudinem porticus, sicut & columnæ perpetuo scaporum ductu ad Basilicæ latitudiné. Nam sic ferè describit lib. v. eam Fori Basilicam, cujus architectus fuerat Vitruvius. Comitium verò definit ore Asconio locus propter senatũ, quo coire equitibus Romanis, & populo Romano licet, ubi Rostra erant, propè Curiam, in qubus conciones magistratuum ad populum perorabantur:

Eloquentes patroni apud Centumviros.

Basilica cincta porticibus.

Parastata. Pluteus.

Comitium.

tur: aut ut Varro scripsit, quod coibant eo comitiis curiatis, & litium causa. Plutarchus tamen in Romulo, à coito fœdere inter Romanos, & Sabinos deducit. Non modo in Comitiis populus cognoscebat, sed & in Circo flamineo: ibi enim dixisse Marcum Marcellum causam Auctor est Plutarchus in ejus vita.

Populus Comitiis & Circo cognovit.

¶PHILIPPI BRODÆI J.C. COROLLARIUM ad cap. ij. historiæ Fori Rom.

1. Diribitorium) *Est autem Diribitorium, publica domus, veluti arx, aut castellum quoddam, ubi exercitus recensentur, & stipendia militibus diribentur, dividuntur & distribuuntur. Quo verbo utitur Suet. in Claudio: Quum Æmiliana pertinacius arderent, in diribitorio duabus noctibus mansit. Ubi perperam in delibatorio à viro docto legitur. Inde diribitores apud Ciceron. pro divisoribus pecuniarum.*

Diribitorium.

Diribitores.

2. Basilicæ plures) *Undecim refert P. Victor in libello de urbis Rom. region. & locis. Porrò Basilica, ut hoc addatur, ita ædificari solebat, ut in una parte judicia, in altera negotia exerceri possent, teste Vitruvio l. 5. quod etiam elici potest, ex l. pediculis, §. 3. de aur. & arg. leg. Ubi Paulus innuit aurum in Basilica proponi solere. Vide etiam Alciat. l. 1. prætermiss. Basilica, imitatione Græcorum dicta sunt ἀπὸ τοῦ βασιλέως, nos regiam sive palatium dicimus: tandē etiam pro templis, & Ecclesiis dici cœperunt.*

Basilica.

3. In theatro quod tectum non erat) *Tandem utrumque forum, & theatrum velis & supparis coopertum fuit. Plin. l. 19. c. 1. naturalis historiæ, ait, Q. Catulum in Theatris umbram fecisse, cùm Capitolium dedicaret, velis puerperiis: Lentulus verò Spin-*

Forum & theatrum tectum.

Spinther, Appollinaribus ludis, Carbasina vela primus in Theatra duxisse traditur. Suet in Caligula: Gladiatorio munere, reductis interdum flagranti sole velis, emitti quenquam vetabat. Martial. de Hermogene fure:

Quamvis non modico caleant spectacula sole
Vela reducuntur, cùm venit Hermogenes.

De Foro idem Plinius ait, Cæsarem Dictatorem totum forum intexisse, viamq; sacram, ad clivum usque Capitolium intexisse, quod munere ipso gladiatorio mirabilius visum tradunt. Deinde Marcellus Octavia Augusti sorore genitus, velis forum etiam inumbravit, ut salubrius litigantes consisterent, quantum mutatis morib. Catonis Censorii qui sternendum forum muricibus censuerat.

4. Ideo fortè in morem receptum) *Aliam rationem, cur causæ sub dio agerentur, Antyphona adfert, his verbis:* Επειτα δὲ ὃ πάντας οἶμαι ὑμᾶς ἐπίστασθαι, ἅπαντα τὰ δικαστήρια ἐν ὑπαίθρῳ δικάζει τὰς δίκας τοῦ φόνου, ἢ οὐδενὸς ἄλλου ἕνεκα, ἢ ἵνα τοῦτο μὲν οἱ δικασταὶ μὴ ἴωσιν εἰς τὸ αὐτὸ τοῖς μὴ καθαροῖς τὰς χεῖρας. *Hinc est, quod Judæi Prætorium ante Pascha intrare nolebant, ne contaminarentur.*

ARGUM. CAP. III.

De Foro veteri, Julii, Augusti, Nervæ, & Trajani, ac de Basilicis, & horum situ, & ornatu.

Forum Latinum multis nominibus donatum.

POpulus Romanus diu admodum unico foro contentus fuit, quod Latinum, & Latium, aliquando etiam, ut à Martiale, Palladium vocabatur, quòd Palladis templum in eo esset: sicut & Castoris, Pollucisque, Saturni, ubi ærarium,

Con-

Concordiæ, Pacis, Curia Hostilia, Rostra, Comitium, Græcostasis, Senaculum, Gradus Aurelii, sub veteribus, sub novis, Tabernæ nummulariorum, Colossus Domitiani, & alia, quæ explicantur à Chorago, in Circulione 1 Plauti. Ibi Basilica Opimia, ubi lites non graviores Centumvirorum, aut Recuperatorum cognitione decidebantur. Sæpe tamen Synechdochicωs, Comitium pro Foro Romano accipitur. Tranquillus in Augusto: *Solebat etiam citra spectaculorum dies, si quando quid inusitatum, dignumque cognitione adjectum esset, id extra ordinem quolibet loco publicare, ut Rhinocerotem apud septa, Tigrim in scæna, anguem quinquaginta cubitorum pro Comitio.* Constat autem ex Vitruvio in Foro munus gladiatorium populo repræsentari solitum, aliaque spectacula, cujus longitudinem vult esse sesquialteram, latitudini comparatam, cujusmodi sunt archeia in nostratibus municipiis, quæ ex area ampliorem visendamq; magis speciem præbent. Hinc incomitiare, & inforare à Plauto non minus felici & festiva, quàm audaci analogia, pro eo quod est experiundi gratia, in Jus vocare, aut trahere. Ita enim in Circulione leno ad Trapezitam: ----- *Quæso ne me incomities.*

Munus gladiatorum.

Trap. Licetne inforare, si incomitiare non
licet? Cur non inforabis
Me quidem: non mihi placet profectò
tuum, nec Forum, nec Comitium.

Julius Cæsar, tandem aliud Romæ constituit, cujus solum quanti constiterit, Tranquillus his verbis significat: Nullum largitionis, aut officiorum genus publicè, privatimque omisit, forum

Alterum Forum à Cæsare constitutum.

forum de manubiis inchoavit, cujus area supra sestertium millies 2 cōstitit: quod, si ad calculum abaci Budaici exigatur, nostratis nummi summam duorum millionum & quingentorum millium coronatorum efficiet. Quanquā Plinii codex in summa dissentiat, cujus verba hæc sunt: Pyramides regum miramur opera, cùm solum tantum foro extruendo sestertiis mille ducentis emerit Cæsar Dictator. Quæ summa impar omnino est priori, cùm ex ea, tantum triginta millia Coronatorum redigantur. Neque ferenda esset hyperbole Pliniana, qua tam levis summa Pyramidum regiarum magnificentiæ, præfertur. In eo autem Cajus Dictator statuam loricatam sibi poni passus est. Basilicæ verò Juliæ descriptionem eleganter pingit Pellio Vitruvius lib. v. ubi tribunal specie amplissimum in æde Augusti in hæc verba designat: Tribunal est in ea æde hemicyclio schematis minoris curvatura formatum: Ejus autem Hemicyclii in fronte est intervallum, pedes quadraginta sex, introrsum curvatura pedes quindecim, uti qui apud Magistratus starent negotiantes in Basilica non impedirent: quod ipsa assignatione augustissimum videtur, & in arcus formam, quæ semicirculo minor est, cùm ad diametrum non pertingat redactum. In Basilica autem, quatuor tribunalia erant Centumvirorum, cujus Plinius Orator in epistolis sæpè meminit, & Fabius libr. xij. de Trachalo illo megalophonotato causidico loquens: Certè cùm in Julia Basilica diceret primo tribunali, quatuor autem judicia (ut moris est) cogerentur, atq; omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intellectum, & quòd agentibus cæteris

Basilica Julii.

teris [illegible]osum fuit, laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini. De qua etiam intellexit Martial. libr. vj. de filio Reguli patris eloquentiam mirante:

[illegible] Centumq; viri, densumq; corona
Vulgus [illegible] infanti Julia tecta placent.

Octavius verò Augustus Forum tertium adjecit propter hominum judiciorumque multitudinem quæ videbatur, non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere. Itaq; festinantius, nec dum perfecta Martis æde (quam voverat bello Philippensi pro ultione paterna suscepto) publicatum est, ut sep[illegible]ublica judicia, & sortitiones judicum [illegible] Suet. Idem alibi de eodem: Forum angustius fecit, non ausus extorquere possessorib[illegible]uod videtur mihi alludere Ver. 7. sua[illegible]ã animi gratia nõ ludit, sed obiter more Poëtarum Augusto adulatur his verbis.

Forum Augusti.

Vergilii locus.

Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis
Urbe fuit summa Laurentis regia Pici.

Quanquam sint, qui ad domum quam extruxit in palatio referant; quæ tamen non ita magnifica fuit, ut [illegible] Tranquill. legitur: Habitavit (ait) postea in Palatio, sed nihilominus ædibus modicis Hortensianis, & neque laxitate, neque cultu conspicuis, ut in quibus porticus breves essent albanarum columnarum, & sine marmore ullo, aut insigni pavimento conclavia: & quæ sequuntur [illegible] Basilicam pertinent:

Hic [illegible] sceptra, & primos attollere fasces
Regibus [illegible], hic illis Curia, Templum,
Hæ [illegible] epulis hic ariete caeso,
P[illegible] considere mensis.

Pertinent ista ad ædem Martis, quæ ab eodem adjuncta Basilicæ fuerat, ut dictum est, ubi Senatus habebatur. Tranqui. in Caligula: Magnificas Romam literas misit, monitis sæpè latoribus, ut vehiculo ad Forum usque, & Curiam pertenderent, nec nisi in Æde Martis, & frequente Senatu Consulib. traderent. Ibidem & convivia agitabantur à Martis sacerdotibus. Idem auctor in Claudio: Cognoscens quondam in Augusti Foro, ictusque nidore prandii quod in maxima Martis æde Saliis apparabatur, deserto tribunali ascendit ad Sacerdotes, unaque discubuit.

Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum,
Antiqua ex Cedro, Italusq; paterq; Sabinus.

Ornamẽta Fori. Idem Suet. in Augusto: Itaque & opera cujusque, monentibus titulis restituit, & statuas omnium triumphali effigie in utraque fori sui porticu dedicavit.

Multaq; præterea sacris in postibus arma,
Captivi pendent currus, curvæq; secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculaq;, clipeiq;, ereptaq; rostra carinis.

Quibus subscribit Ovidius Fastorum lib. v. in encomiastica ejusdem templi descriptione.

Perspicit armipotens operis fastigia summi,
Et probat invictos illa tenere Deos.
Perspicit in foribus diversa tela figuræ,
Armaq; terrarum milite victa suo.

Quæ sanè trophæa, & anathemata, Templum, Forum, Basilicam, aut aliud in urbe archeion magis decent, quàm privatam domum. Sed & iisdem ornamentis suum forum decoravit Trajanus Cæsar: Gellius: In fastigiis fori Trajani simulachra sunt

ſunt ſita circum undique inaurata, equorum, ſignorumque militarium, ſubſcriptumque eſt, *Ex Manubiis.*

Talis intus templo divûm, patriaq; Latinus.
Sede ſedens.

Fori Baſilicæ ita auguſtæ, amplæque fuerunt, ut templa deorum viderentur: Nam & Baſilica vetus inter cætera ornamenta, Caſtoris, & Pollucis ſimulachra, in loco conſpicuo collocata habuit. Cicero in Verrem Septima actione: Vos omnium Forenſium, conſiliorumque maximorum, legum, judiciorumque arbitri, & teſtes celeberrimo in loco Prætorii locati, Pollux & Caſtor, cæteros item deos, deaſque omnes imploro, atque obteſtor. Niſi malumus Prætorium fori aream interpretari, unde in templum Caſtoris aſcenderetur. Ad hæc in Julia Baſilica templum fuit Auguſti; in Auguſti Baſilica, ædes Martis Ultoris. Neque mirum: Habet enim fori ratio ſaluberrima, Deos quaſi genios, & tutelares Caſtorem Pollucemque, Themidem, Aſtræam, Dicem, Iſidem perjurii vindicem, & Minervam eloquentiæ præſidem, cujus etiam eloquentiæ auctorem ferunt Herculem Gallicum, qui vi facundiæ ſuæ, homines agreſtes catena aurea quocunque vellet circumduceret. Et revera templa veterum, non abſimilia erant noſtratibus: conſtabant enim cella ſanctiore, nos chorum vocamus, quæ cella ſanctior à Baſilica & porticib. diſtinguebatur Pluteo, & quaſi altero pronao, nos nō malè pulpitum vocamus, quod in morē pulpiti, aut tabulati erectū ſit, quidā ex vulgo threnū vocant, fortaſſis, quod illic threni Jeremiæ Prophetæ recitentur, & aliæ

Amplitudo Fori Baſilicæ.

Dii fori tutelares.

Hercules Gallicus.

Homeliæ ſacræ. Baſilica vero, quam nos navem, aut Carinam vocamus, deambulationes, quæ utrinq; ſunt, omnino porticus ſunt veterum, quæ ſunt veluti fori in Carina. Cella ſanctior ſolis rebus ſacris deſtinabatur, Baſilica verò, & porticus, & pronaon ferè uſibus prophanis exponebantur. Illic enim; & nundinæ mercium, & proxenetica cõtractuum, prologi nuptiarum, colloquia transactionum, ut hodie apud nos, nimis impiè, exercebantur. Plinius epiſt. lib. 4. de tranſactione hæreditatis: Rogavit me ut cum Curiano loquar, convenimus in ædem Concordiæ. Cic. pro Quintio: Hoc eò per te agebatur, quod propter ærariam rationem, non ſatis erat in tabulis inſpexiſſe, quantum deberetur, niſi ad Caſtoris quæſiſſet, quantum ſolveretur. Quo in loco malè vulgò legitur, à quæſtoribus: Fuerunt enim menſæ fœneratorum circum forum, etiam in templorum porticibus, hinc æs circumforaneum Ciceroni pro nominibus, quibus obnoxii ſumus Trapezitis ex pecunia mutua fœnori accepta, quem morem, & Judæi ſervabant, qui in illo Salomonis delubro religioſiſſimo nundinabantur, fœnuſque exercebant, converſa orationis domo, in ſpeluncam latronum, ut in Evangelio Matth. ſcribitur, cap. 21. Itaque populus Romanus ſub aliquot Cæſaribus, ab Auguſto ad Domitianum uſque, triplici foro uſus eſt. Martial.

Templum & reliquum præter cellam uſibus prophanis exponebatur.

Ciceronis locus emẽdatus.

Æs circumforaneum.

Cauſas, inquit, agam Cicerone diſertius ipſo,
Atque erit in triplici, par mihi nemo foro.

Idem lib. 7.

Lis te bis decima numerantem frigora brumæ
Conterit una tribus Gargiliane foris.

Idem

Idem lib. 8.

Foro triplici sparsus ante equos omnes,
Ædemq; Martis, & Colosson Augusti,
Curris per omnes tertiasq;, quintasq;.

Quiquidem Poeta sub Principe Domitiano vixit, ideoque triplicis fori tantum meminit, Veteris, Julii, & Augusti. Quantum autem, quod Nervæ Cocceio Cæsari attribuitur, nondum ædificatum erat, cujus tamen fundamenta jecerat Domitianus, in cujus vita sic Tranquillus: Nonam excitavit ædē in Capitolio Custodi Jovi, & forum quod nunc Nervæ vocatur. Verum quia exædificatum exornatumque à Nerva Cæsare fuit, ideo illi vendicatur. Lampridius dicit vocatum Transitorium in Severo his verbis: Statuas Colossas, vel pedestres nudas, vel equestres divis Imperatoribus in foro divi Nervæ, quod Transitorium dicitur, locavit, omnibus cum titulis & columnis æreis, quæ gestorum ordinem continerent. Idem Lampridius, ibidem, de Thurino loquens, qui fumum vendiderat: In foro (inquit) Transitorio, ad stipitem illum ligari præcepit. Sed tandem quintum, & celeberrimum Imperator Trajanus adjecit, ex manubiis distractorum spoliorum refectis, in quo columna centum quadraginta cubitorum altitudine fuit, in qua exactissimè res ab ipso principe gestæ, incisæ erant. Gellius cap. xxiij. lib. xiij. meminit, locusque supra allatus est. Hoc forum Trajani dictum est & forum Ulpium. Capitolinus in Marco Philosopho: Multi, inquit, nobiles bello Germanico, sive Marcomanico, imò plurimarum gentium interierunt, quibus omnibus statuas in foro Ulpio collocavit.

Forum Nervæ. *Transitorium.* *Forum Trajani.* *Forum Ulpian.*

¶ PHILIPPI BRODÆI I.C. COROLLARIUM ad cap. iij historiæ Fori Rom.

1. In Curculione) *Actu tertio.*

2. Sestertium millies) *Contrà Leonardus Portius, mille legendum putat apud Tranquillum in Julio c. 26. non millies, idq; confirmat Baptist. Egnat. in suis annotationib. ex lectione Plin. lib. 38. c. 15. naturalis historiæ. Dum autem consulo Codicem, quem domi habeo, impressum Basileæ apud Frob. ann. 1554. inveni millies ut reponendum indicat auctor noster.*

3. Gellius) *Lib. 13. cap. 23. Noct. Att.*

4. Quod Transitorium dicitur) *Transitoriũ dictũ, quod inde in Romanum & Augusti forum iretur.*

5. In quo columna) *De Foro Trajani & ejus ornatu, vide multa apud Joannem Barthol. Marlia. in sua Topographia antiq. Rom. lib. 3. c. 13. & de columna in medio sita, in cujus fastigio ossa Trajani condita servabantur. Hujus autem fori architectus fuit Apollodorus, ut auctor est Dion. Cassius in vita Adriani Cæsaris.* *Apollodorus.*

ARGUM. CAP. IV.

De variis nominibus & locis, quibus Jus dicebatur, de Præfecto Prætorio, & officio Quæstoris.

Comitiũ. COmitium 1 inferiorem areæ Forensis partem, ad Rostra Curiamque esse diximus, ubi tamen & sub dio, ante ædificatas Basilicas, Prætor jus dixit, ut constat ex xij tabulis, ex quibus aphorismus traductus est, de debitore addicto ipsi creditori: *In vinculis sexaginta dies habeto. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad Prætorem in Comitium producito:* Ubi tractandarum litium mos in Basilica nondum receptus erat. Plautus in Pœnulo:

Cras manè quæso, in comitio estote obviam.

Citan-

Citantur imposterum testes & Advocati, ut adsint liti postridie tractandæ, &, ut etiam diximus, forum aliquando, & propriè pro ipsa area capitur. Fabi. lib. iij. cùm loquitur de publicis judiciis, quæ sub Jove frigido disceptabantur: Rarum est, ut in foro, Judicia propter id constituantur. Aliquando pro Basilica. Gellius 2. Quærebat Favorinus, cùm in area fori ambularet, ut amicum suum Cōsulem operiretur, causas pro tribunali cognoscentē. Cic. 1 de Oratore: Ne semper Forum, Subsellia, Rostra, Curiamq; meditêre. Per Subsellia, aream subdialē publicorum Judiciorū significās. *Forum pro Area.*

Plautus in Menæhmis: ---- *aut ad*
Populum (ait) aut in Jure, aut ad judicem res est.

id est lites discutiuntur, aut in Comitio pro rostris ad populum, aut in Basilica apud Prætorem in jure, aut in fori area apud Judices. Cicero idem intelligit primo de Oratore: Nam si quis (ait) statuet hunc esse Oratorem, qui tantummodo in jure, aut in Judiciis possit, aut ad populum, aut in Senatu copiosè loqui, &c. Non enim una est appellatio loci, in quo Jus redditur; nam & aliquando Jus vocatur per Metonymiā, ut Julius Paulus primo 3 ff. collata, inquit, appellatione ab eo, quod fit in eo, ubi fit: Quem locum determinare possum⁹, ubicunq; Prætor, salva majestate Imperii sui, salvo more Majorum, jus dicere constituit: Tullius pro Quintio. Dejicitur de saltu Cai Aquili, pridie Kalendas intercalares, biduo post, ut statim aliquis de Jure concurrerit, non toto triduo sexaginta millia passuum conficiuntur. De Jure, i. de foro ubi decreta erat ob vadimonium desertum bonorum possessio: unde fluxerūt illæ formulæ actionū: *Jus pro loco.* *Formulæ actionū.*

Quando te in jure conspicio: & *manum in jure conserere:* & post xij. tabulas. *ex jure manu consertum.* Quia olim ex jure, id est, à Prætore in fundum cõtroversum litigantes contendebant, manum illic conserturi, ut apud Gellium libr. ult. 4 legimus. Quod solemne quoddam mihi videtur litis contestationis, ut junctis dextris, more militari, sponsioneque facta in depositum futuræ litis, quasi duellum quoddam inirent. Addi possunt vetera illa & translatitia Prætorum edicta, *de in jus vocando: Si quis vocatus in jus, non venerit.* Et Domitius Ulpianus 5 verba ista edicti honorarii: *Qui in jure interrogatus, respondit:* interpretatur in hunc modum: Sic accipiendum est apud magistratus populi Romani, vel Præsides provinciarum, vel alios judices: Jus enim eum solum locum esse, ubi juris dicendi, vel judicandi gratia consistat, vel si domi, vel in itinere hoc agat. Cicero quinta oratione Verriana, de Palemarcho Aratore: Domum ad istum in jus deductus est, & cùm ipse etiam cubaret, in cubiculum introductus est, quod nisi mulieri, & Decumano patebat, alii nemini. Sed etiam Sudationes in thermis, pro laconicis aut hypocaustis concamerata Latini usurpant, & Ambulationes pro pergulis, Cænationes pro cubiculis. Et Augustus quum domi cognosceret, ut ait Tranquillus, videtur mihi in jure fuisse, & Julius domi causam Ligarii, & Deiotari cognoscens. Item & Manlius Torquatus Decium Syllanum filium suum repetundarum delatum, causa domi cognita, domi damnavit: Et Spurius Cassius, qui filium Tribunatu functum, regnique ambiti ob legem Agrariam, nimis popularem, con-

Domi causæ cognita.

convictum, advocato cognatorum & amicorum consilio, condemnavit domi, verberibusque ad necem cædi jussit. Tantum olim fuit jus potestatis patriæ, neque minor dominica in servos: Nam non tantum vendere, aut exhæredare sine causa poterat, sed etiam necare. Quin & propinqui in fœminas suæ gentis, jus habebant, & domi cognoscebant. Tranquillus in Tyberio: Matronas prostratæ pudicitiæ, quibus accusator publicus deesset, ut propinqui more majorum de communi *sententia* coërcerent, auctor fuit. Par jus habuerunt aliquando Galli in suas uxores. C. Cæsar libr. vj. Commentariorum: Viri (scribit) in uxores, sicuti in liberos, vitæ nescique potestatem habent, & cùm paterfamilias honesto loco natus decessit, ejus propinqui conveniunt, & de morte, si res in suspicionem venit, de uxoribus servilem in modum quæstionem habent. Ex quo loco intelligitur, etiam habuisse domi quoddam 6 Forum, & juris dicundi potestatem. Animadverti etiam apud auctores, Auditorium dici, juri dicundo locum comparatum. Julius Paulus tit. ff. de re judicat. l. contra pupillum, qui ad majus Auditorium vocatus est, si litem inchoatam deserit, contumax non videtur. Martianus l. j. ff. ne de statu defunct. post quinquennium quæratur: Ego quoque in Auditorio publico idem sequutus sum. Quanquam Valla alioqui oculatissimus, & quasi custos appositus bonis auctoribus, ne prævaricentur, aut imponant Latinitati, hoc non viderit, qui Auditorium Ludimagistris relinquit: Quod quia diffiteri non possum (recitant enim Declamatores, & Poetæ in Auditorio apud Tranquillum, &

Patria potestas.

Auditorium pro Foro.

Valla.

Plinium) tamen & pro Foro accipi, locus allegatus satis arguit. Plinius lib. vj. de Regulo Causidico: Jam illa perjucunda una dicentibus, quod Regulus libera tempora petebat, quod auditu-ros corrogabat, quid denique jucundius, quàm sub alterius invidia, quàm diu velis, & alieno Auditorio quasi deprehensum, commodè dicere? ubi Auditorium pro auditoribus, cõtinens (ut ajunt) pro contento, accepit. Et fortassis apud Pellionem Vitruvium Acroasis, id est, Auditorium, pro Fori Basilica accepta est. Ejus hæc verba sunt, in peroratione operis de Architectura, libro x. Eo tempore quidam architectus ab Arado, nomine Callias, Rhodum cùm venisset, Acroasin fecit. Hinc acroasis physica Aristotelis, & acroamatica dogmata 7 apud Gellium. Idem Julius Paulus 8 in titul. de reb. creditis, Auditorium causarum commemorat his verbis: Lecta est in Auditorio Æmilii Papiniani Præfecti Prætorio Jurisconsulti cautio. Nam hic ineptum esset, de schola, & ludo capere, non enim cautiones, sed disciplinæ tractantur in ludo: Erat igitur in Prætorio, aulaque Principis causarum Auditorium, ubi Principis Assessores, Consiliarii, postulatis rescribendis, litibusque decidundis vacabant: quibus præsidebat Præfectus Prætorio, ut apud nos, in Sanctiori Consilio Cancellarius, qui olim Castrensis Magistratus fuit, subiitque in vicem magistri militum, aut Tribuni Celerum, occupata statim à Cæsaribus Republica, teste Pomponio in Juris Enchiridio: Plures tamen fuerunt etiam à principio. Tranquillus in Caligula: Duo consilium communicaverunt, perfeceruntque, non sine

Acroasis. *Auditorium causarum.* *Præfectus Prætorio.*

con-

conscientia potentissimorum Libertorum, Præfectorumque Prætorii, ut in Codice Justinianæo, Præfectus Prætorii Orientis, Illyrici, Africæ: Et quanquam militiæ Magistri essent, ut sub se Tribunos, Centuriones, Legatos, reliquosque Ductores haberent, &c, si in comitatu agerent, Excubitoribus, Custodibus, Spiculatoribus, reliquisq; Comitatensibus, præessent, tamen is honor indignus Patritio viro, usque ad Flavium Titum Cæsarem visus est. Tranquillus in Tito: Recepta ad se propriè omnium officiorum cura, cùm patris nomine ipse, & epistolas dictaret, Orationesque in Senatu recitaret, etiam Quæstoris vice, Præfecturam quoque Prætorii suscepit, nunquam ad id tempus, nisi ab Equite Rom. administratam; Quem locum sic legendum puto, ut post illa verba, Orationesque in Senatu recitaret, etiam Quæstoris vice, commate oratio suspendatur. Constat enim Cæsarum temporibus, inter reliqua Quæstoris munera, hoc unum magnificentissimum, summumque fuisse, nomine Principis in Senatu Orationes recitare, si quando argumentum Edicti; Legis aut Senatusconsulti, Patribus Conscriptis suadendum esset, si Principi in Senatum venire, aut pronunciare, vel recitare non vacaret, aut luberet. Tranquillus in Nerone; Orationes ad Senatum missas, præterito Quæstoris officio, per Consules plerumque recitabat. Tacitus libr. xvj. Oratio Principis per Quæstorem ejus audita est. Utriusque vestigia sunt 9 in ff. Nam & orationes Cæsarum citantur, & in præfationibus Justinianus commendationi hominum, inter reliquos, titulum Quæstoris Sacri

Quæstoris munus magnificentissimum.

Sacri Palatii, aut Exquæstoris adjicit, qui quamvis initio non sublimis fuerit, tamen per Cæsares ita elatus est, ut inter principes numeraretur, cujus puto tandem hoc officium fuisse, habere pro Principe in Senatu, aut Palatio Orationem, & de rebus, quæ in consilio agitandæ erant, referre: Cujus etiam munus hodie obit Cancellarius, qui ad Sanctius Consilium res deliberandas proponit: Cùm olim id facerent, aut Consules, aut Principes habitis Orationibus. Præfectus verò Prætorio, rejecto sago, relictisq; castris, sumpta toga, Palatinus magistratus effectus est, qui tamen in Equestri ordine semper delituit, usque ad tempora Alexandri Severi, per quem tandem Senatu donatus est: adeò Quæstura & Præfectura illa ab initio parum dignitatis habebant. Lampridius in Alexandro Severo: Præfectis Prætorii suis Senatoriam addidit dignitatem, ut viri clarissimi, & essent, & dicerentur. Idem antea, vel rarò fuerat, vel omnino non fuerat, eousque, ut si quis Imperatorũ successorum Præfecto Prætorio dare vellet, laticlaviam iidem per Libertum submitteret, ut in multorum vita Marius Maximus dixit: Alexander autem idcirco, Senatores esse voluit Præfectos Prætorio, ne quis non Senator, de Romano Senatore judicaret. Ergò hinc patet, causas cognovisse Præfectum Prætorio Præsidem 10 Antecessoribus, qui in Principiis consilium adhibebantur. Tamen multi in jure Romano, tempore Cæsarum Antecessores nullos fuisse putant (quanquam Haloander & plærique alii docti ita ubiq; in Pandectis & Codice legunt) sed Anticensores, ut Antigraphes, neque obstat mixta

Cancellarius.

Præfectus Prætorio ex Castrensi Palatinus.

Antecessores.

ex Græco Latinoque compositio, cum & Periodovictor dicatur, sæpè & auctor belli Alexandrini penteremen pro quinqueremen dixit. In alteram tamen sum propensior partem, quia tempore Cæsarum nulli erant Censores, ergò nec poterant esse Anticensores. Horum enimverò Antecessorum consessus, alias Consistorium, & Auditorium Sacrum, alias Forum amplissimum, aliquando Sacrum Palatium, sæpissimè Forum Prætorianum Justinianæo in C, nobis Strictum, Privatum, Sanctumque Consilium, appellatur. Observavit & Alciatus in C. Theodosiano, non semel Secretarium dici, quòd illic secreta summè rerum contrectentur. Aliàs, & Sacrarium dicitur, nisi malumus pro Secretario 11 Sacrarium legere ubique, ut Ausonius in gratiarum actione pro Consulatu ad Gratianum Cæsarem: *Gratias ago, non in Sacrario modò imperialis oraculi, qui locus horrore tranquillo, & pavore venerabili, raro eundem animum præstat, ut vultum &c.* De Consistorio loquitur ibidem: *Et nunc ego piissimè Imperator, ne fastigium Auditorii sacri dictorum tuorum timidius interpres, divinitatis tuæ propè cum piaculo verba, transcurram.* Ibidem: *In illa verò sede, ut ex more loquimur, Consistorii, ut ego sentio, Sacrarii tui, nullus unquam superiorum, aut dicunda potestas cogitavit, aut consultius cogitata disposuit, aut disposita maturius expedivit.* Prætorium autem olim castrense fuit: Hinc Præfectus Prætorii, porta Prætoria, cohors Prætoria, & viæ Prætoriæ: ex castris rus deductum 12, ubi villas voluptarias significat, cujusmodi magnificentissimas fuerunt Luculliana-

Forum Prætorianum.

Consistorium.

Prætoriũ Castrense

Prætoriũ pro villa voluptuaria.

næ.

næ. Sueton. in Caligula: In Extruxionibus prætoriorum, atque villarum, omni ratione posthabita, nihil tam efficere cupiebat, quàm quod posse effici, negaretur. Idem in Augusto: Ampla & operosa prætoria gravabatur. *Prætoriū pro Foro.* Aliquando etiam Forum Romanum erat, ubi Jus dicebat Prætor. Cicero vij. Actione in Verrem: Vos omnium Forensium Consiliorum maximorum, Legum, Judiciorumque arbitri, & testes celeberrimo in loco Prætorii locati, Pollux & Castor. *Pro domo aut insula Prætoris.* Aliàs domus aut insula Prætoris. Idem in eadem Actione: Procedit iste è Prætorio inflammatus scelere, furore, calamitate, in Forum venit. Ubi Prætorium à Foro distinctum est, cùm tamen neque ruri sit, neque in castris. Receptum est etiam à vulgo in usum loquendi, ut majores Judicum Consessus *Curia.* Curias vocemus, ut Comicus Aristophanes φροντιστήρια *Phrontisterium.* à Philosophorum sollicita, & curiosa contemplatione, transtulit in Forum. Qui enim litigant, rapiuntur nonnunquam in profundissimas juris indagines, & exemplo Socratis philosophantis, sunt in secessu quodam mentis à corpore, atque anxii de alea litis suæ, spe, metuque ipsi sibi suum cor edunt, quibus ut est apud Pacuvium.

Lapit cor cura, ærumna corpus conficit.

Curiones. Ideo Curiones sunt, qui conficiuntur, & marcescunt curis. Plautus in Adularia:

Volo ex te ego scire, quid sit agnus curio.

Evc. *Qui ossa atque pellis est, ita cura macet.*

Et fortassis Curiones, Parochi vel Parœci dicuntur, à curis, quibus ex officio obnoxii sunt, ad quod Livius videtur allusisse: Inter majorum rerum curas, Comitia maximi Curionis vetus exci-

cita-

citaverunt certamen. Aut si lubet Curiam vocari, majus aliquod Forum, à Romana Curia Senatuq;, quod considebant illic Judices gravissimi, & Senatu dignissimi, quasi Curiam illam veterũ patrum cõscriptoriam, repræsentent : quanquam Senatus causas non disceptaret. 13 Marcus tamen Varro Curiam à curando his verbis deducit: Curiæ duorum generum : nam & ubi curarent sacerdotes res divinas, ut Curiæ veteres, & ubi Senatus humanas, ut Curia Hostilia, quòd primus ædificavit eam Hostilius rex sub veteribus. *Curia unde.*

¶ PHILIPPI BRODÆI I. C. COROLLARIUM ad cap. iiij. historæ Fori Rom.

1. Comitium) *De Comitio vide Joannem Bart. Marl. l.3. c.15. in epit. Rom. antiqua Topograph.*

2. Gellius) *Juvat hic, & alibi speciatim locum lectori ostendere, vide ergò A. Gell. lib.13. cap.23. Noctium Att.*

3. Julius Paulus) *Tit.1. l. penult.*

4. Apud Gellium) *c. 9. Noct. Att.*

5. Domitius Ulpianus) *l.4. de interrog. Act.*

6. Habuisse domi quoddam Forum) *Domesticorum judiciorum exempla sunt apud Valer. Maxi. lib. 5. c. 8. Livium lib. 9. Decadis 4. de abolitione Bacchanalium. Florum, lib. 48. de Veneficiis, ubi ferè liberi, & uxores parentibus, maritis, & propinquis judicibus condemnantur domi. Sed absolutionis non ita frequentia : Pauca commemorat idem Valer. d. lib.5. c. 9. Unum est apud Cornel. Tacitum, lib. 13. de Pomponia Gracina, externæ superstitionis accusata (religionis Christianæ, ut suspicor, quòd ferè superstitionis nomine ab hujusmodi prophanis auctorib.* *Pomponia Gracina.*

nun-

nuncupatur) quam maritus, prisco instituto, corā propinquis causa cognita insontem pronuntiavit. Porrò l. Romilia de adulteris, sic concepta erat: Adulterij convictam, vir, & cognati uti volent necanto.

L. Romilia.

7. Acroamatica dogmata) *Cic. de fin. libr. 5. & Gel. lib. 10. c. 4. auctores sunt, apud Philosophos fuisse duo genera librorum, unum populariter, quod exotericum vocabatur, alterum acroamaticū, quod limatius fuerat, & ab auctoribus cujusque secta discipulis tradebatur.*

8. Vestigia sunt in ff.) *De origine, & officio utriusq; tractant abundè Arcadius & Ulpian. f. CC. lib. 1. tit. 11. & 13 ff. vide etiam Alc. l. 12. C. de præf. præt.*

9. Idem Jul. Paulus) *L. 40 cui adde l. 7. C. de post.*

Antecessores.

10. Antecessores) *Quemadmodum prætores à praeundo, ita Antecessores ab antecedendo dicti sunt. Suet. in Vitellio: Irruperant jam agminis Antecessores: ut relativa sint ad Successores. l. edictum. ff. de Judic. Ex castris autem & sagata militia in togatam irrepsit hujus verbi significatio (nam ferè hæc illi æmulatur) ut Antecessores honoris causâ dicimus, qui aliis virtute aut scientia antecellunt. Sic Tertul. l. 1. & 5. Contra Marchionem, primarios, & principes Apostolos, Antecessores vocat. Sic Antecessores Juris Professores, & Doctores dicimus: quo titulo honoravit Justin. Imp. Theophilum, Dorotheum, & alios in epistola liminari ff. & in l. 2. de confirmat. ff. in prin. C. Constat autem ex d. proœm ff. in singulis gymnasiis quatuor fuisse Antecessores. Alciat. autem in varia lectione fluctuat, ac mirè se torquet libro 3. dispunct. cap. 12.*

Sacrarii & Secretarii discrimen.

11. Nisi malumus pro Secretario Sacrarium) *Ex l. 3. C. de off. diver. jud. & l. ult. C. ubi Senat. §. ult. videt*

videtur [illegible] posse hac differentia, ut Secretarium Judicum dicatur, Sacrarium, & Consistorium Principis, cuius quidem Sacrarii mentio fit in l. ult. § legati. de [illegible] & hon. ff. Multa de Secretis, & Secretariis notatu digna sunt apud Petrum Pithœum libr. 2. adversar. [illegible] c. 12.

[illegible] Rus deductum) *Quadam non aliena notat D. Alciat. in l. 198. de verb. sign. in ver. P[illegible].*

[illegible] nam Senatus causas non disceptaret) *De [illegible] cognitione quædam habes in c. 7. & 11. nostra historia. lib. 3. Distinguenda autem videntur tempora: nam tempore Plinii de atrocioribus cognoscebat, aut Judices dabat ex Senatoribus.*

ARGUM. CAP. V.

Ubi & unde Oratores, & Patroni causam dicebant, de corporis habitu, & motu, quid cognoscere [illegible] plano, & de tribunali.

C[illegible]ensus eorum, quorum causæ adesse intererat, septis concludebatur, relicta media area [illegible] Oratores, aut Causidici recto stantes [illegible] dicerent, ne scilicet astantium corona [illegible] exclusa, aversis cognoscentibus Judicibus [illegible] subsellius incumberet. Fab. lib. 12. c. 2. de [illegible] loquens: Neque se tanta unquam in eo [illegible] erras, si ingenium suum consepto fo[illegible] exercitum naturæ finibus, termi[illegible] set [illegible] autem, locus, ubi considebatur, pa[illegible] or, [illegible]tusque etiam Tribunal appel[illegible] [illegible]inius Secundus ad Maximum: Si qu[illegible]is per Basilicam, & voles scire, qu[illegible] dicat, nihil est quod Tribunal ascen-

Septa Fori.

Area tribunalis.

aſcendas, nihil quod præbeas aures, facilis divinatio, ſcito eum peſſimè dicere, qui laudabitur maximè. Ex inani illo plano, Orator ad Tribunal, ubi ſurrexiſſet dicturus, ſeſe convertebat, ut totum corpus viſendum oſtentaret, neque enim ex pulpito, ut Philoſophi, aut ſacri noſtri Eccleſiaſtæ, & olim Poetæ, Hiſtorici, & qui recitabant, dicebat. Juvenal. vij.

Pulpitum declamãtium.

Haud tamen invideas vati, quem pulpita paſcunt.

Suetonius in libello de Illuſtribus Grammaticis: Me quidem (ait) adoleſcentulo, repeto quendam principem nomine, alternis diebus declamare, alternis diſputare, nonnullis verò diſſerere, poſt meridiem, remoto pulpito, declamare, ſolitum. Hoc ergò Rhetores faciebant, ut, quia in ſcholis ſuis, haberent quædam Fori ſeminaria, ea compararent ad uſum moremque Forenſium. Hinc eorum præcepta de inceſſu pedum, aut crurum projectione, reliquique corporis decenti motu, ut ſtent recto trunco, paulum diductis tibiis, ne ſe flectant in latus alterum, inclinent pronos in anticam, reclinent ſupinos in poſticam, quod Circulatorum eſt. Fabius libro vj. cap. de riſu: Afer venuſtè Manlium Suram, multum in agendo diſcurſantem, ſalientem, manus jactantem, togam dejicientem, reponentem, non agere dixit, ſed ſatagere. Et cùm alius inter agendum per areolam diſcurſaret, quæſitum eſt ab eo, quot millia paſſuum declamaſſet. Cauſidicis verò noſtri ſæculi objecta ſunt, quaſi belluis indomitis & furentibus repagula, ne (credo) pauperiem faciant; Ita ex copioſiore & faciliore bile, pugnos paratiores habent, ſed cohibentur lignis illis tranſverſis, quibus

Cauſidicis noſtri ſæculi cur objecta repagula.

businnixi, obtegunt plurima pedum, crurum, incessus vitia, quæ remoto pulpito fœdissimè apparerent. Cæterum Oratorum historia latius enarrabitur suo loco: tantum necessitatem standi, quam elegerunt, ut dicit l. quisquis. C. de postuland. perstringamus: quam miror illic vocari necessitatem, cùm aliquando qui agerent, sederent, maximè in minoribus Judiciis apud Tribunalia. Quintilianus libro xj. cap. iij. Multa ex his, quæ præcepimus, mutari ab iis necesse est, qui dicunt apud Tribunalia: nam & vultus erectior, ut eum apud quem dicitur, spectet: & gestus, ut ad eundem tendens elatior sit, necesse est, & alia, quæ occurrere etiam me tacente, omnibus possunt. Itemque ab iis qui sedentes agunt: Nam ferè fit hoc in rebus minoribus: & iidem impetus Actionis esse non possunt, & quædam vitia fiunt necessaria. Nam & dexter pes è leva Judicis sedenti proferendus est, & ex altera parte multi gestus necesse est in sinistrum eant, ut ad Judicem spectent. Equidem plerosque, & ad singulas clausulas sententiarum video assurgentes sibi, & nonnullos subinde etiam aliquid spatiantes, quod an deceat, ipsi viderint: cùm id faciunt non sedentes agunt. Hactenus ille. Item Fab. capit. j. lib. xj. Rideatur meritò, qui apud Disceptatorem de re levissima sedens, utatur illa Ciceronis confessione, non modò se commoveri, sed etiam corpore ipso perhorrescere. Ast in gravioribus causis, quia tanta vis est Actionis dextræ, & aptæ, ut ei quondam Demosthenes primas, secundas, tertias victoriæ partes concederet: ejus commodum contemnendum non est, ne dolo

Explicata l. quisquis de postul.

Oratores quandoque sedentes agebant.

Vis actionis in stante.

prævaricatus, luctum in reatu constituto Clienti Patronus afferat. Etenim cùm Hypocrisis sit quædam corporis eloquentia, non omnes egisse eloquentiæ partes videtur, qui eam aspernatus est. Plinius lib. ij. ad Cerealem: unde accidit, ut ii qui sedentes agunt, quamvis illis maximè ex parte supersint eadem illa, quæ stantibus, tamen hoc quod sedent, debilitentur, & quasi deprimantur: Movet enim dicentis gestus, incessus, discursus, omnibusque motibus animi consentaneus vigor corporis. Hæc Plinius. Quæ eò pertinent, ut si sedeat inter agendum Advocatus, non statim exhibilandus, explodendus, mulctandus, aut causa deturbandus sit à Judice, quod in bonos mores peccatum sit, aut in juris præscriptum: Eam enim necessitatem mores, non jus introduxerunt, ad diluendam prævaricationis suspicionem. Atque in ea lege Valens & Valentin. Imperatores non edicunt, sed publici & recepti moris, Oratores admonent, ut qui agant stent recti, qui cognoscunt, & disceptant, sedeant: Hinc vulgatum discrimen inter mores Oratorum & Judicum ut hi sedeant, illi stent. 1 Plautus in Mostellaria.

Hypocrisis corporis Eloquentia.

Necessitas standi Oratori cur moribus introducta.

Discrimē inter mores Oratorum & Judicum.

- - - Nimis Orator clues catus,
Sine me isthùc judicare surge, ego istic assedero.
Maximè, & accipiam hanc ad me litem.

Quo in loco Plauti, Orator surgit, & Judex considet: Undè dictæ sunt in jure nostro, Sessiones Judicum, de quibus in l. 2. ff. quis ordo in bono. poss. ser. & apud Cicer. tertio de natur. Deor. Exeamus (inquit) à Theatro, veniamus in Forum, sessum ite, precor. Quid? ut judicetur, qui tabularium incenderit: Ubi Cotta Academicus Vellejum, &

Sessiones Iudicum.

Bal-

Balbum sedere facit judicaturos. Stare autem Oratorum propriè est. Cornelius Tacitus in dialogo de Oratoribus: Quod gaudium assurgendi, assistendique inter tacentes, in unum conversos coire populum, & circumfundi coronam, & accipere affectum, quacunque Orator induxerit. Ratio cur stent Oratores, superius allegata est, ad majorem emphasim Actionis, & Pronuntiationis. Cur autem sedeant Judices, est apud Plautum in Mostellaria quædam ratio, quod sedendo plus sapiamus, quo in loco servus Tranio in ara sedens, ad quam confugerat, cùm sollicitaretur, ut surgeret, timens dorso suo, & olfaciens dolum Teuropidæ, surgere non vult, hæc verba Plauti sunt: *Cur Iudices sedeãt.*

TEVR. *Surge dùm hùc est consulere igitur quiddam quod tecum volo.*

TRA. *Sic tamen hinc consilium dedero, nimiò plus sapio sedens.*

Recto autem rarus, modicus, & modestus incessus concedebatur, ut, cum area Tribunali adversa esset quasi eadẽ linea media decussata esset, dicẽti præterire, & ex suis Subselliis in adversa concedere, turpe, & stultum videretur. Fab. li. xj. c. iij. Transire in diversa Subsellia, parum verecundum est. nam & Cassius Severus urbanè adversus hoc facientes, lineam poposcit: Et si aliquando concitatè itur, nũquam non frigidè reditur. Diametrus ergò hæc descripta est, quasi finibus utriusq; partis regundis, intra quos se inter agendum contineat Orator. Dicuntur tum Oratores dicere ex plano, quia area illa plana æquaque est. Tranq. in Tyber. Et si quem Reorum elabi gratia rumor esset, subitus aderat, Judicesque aut è plano, aut è *Oratoris incessus.* *Dicere ex plano.*

quæstoris tribunali legum, & religionis, & noxæ, de qua cognoscerent, admonebat. Ex quibus sanè verbis conjici potest, imò certissimè deprehendi, quid sit de plano cognoscere, ut in famosa illa Clement. Sæpè. de verb. sign. cum Judici mandatur, ut causam aliquam simpliciter de plano sine figura, & strepitu Judicii cognoscat. Nam de plano cognoscit, cùm ex tribunali Judex in planum, & aream descendit, atque ibi obiter κατὰ πόδας, è vestigio litem dirimit, ut ista adversa sint cognoscere de tribunali, & de plano. Huc pertinet. l. à procedente. C. de dilatio. ubi dilationes dantur à non procedente, & ambulante Judice, & de plano, sed pro Tribunali supra planum sedente. Solent enim aliquando Rabulæ, ut sunt importuni, Judices descendentes de Tribunali retinere in area, planoque, ut quod volunt, obiter obtineant. Idem auctor in Claudio: Illud quoque à majoribus natu audiebam, adeò Causidicos solitos ejus patientia abuti, ut descendentem è Tribunali, non solùm voce revocarent, sed & lacinia togæ retenta, interdum pede apprehenso retinerent. Idem paulò post de Equite: cum scorta meritoria citari adversus se, & audiri pro testimonio videret, graphium, & libellos quos tenebat in manu, ita cum magna stultitiæ, & sævitiæ exprobratione, jecisse in faciem ejus constat, ut genam non leviter perstrinxerit. Quæ patientia summa erat in eo, qui quicquid volebat, poterat, sed ille *non faciendo nocens*, 3. *sed patiendo fuit*. Sed ex his quis non videt crassum discrimen esse, inter cognoscere de plano, & sine strepitu? fit enim hic non modo strepitus, sed impotentissima, & non feren-

Cognoscere de plano.

Cognoscere de Tribunali.

Rabularum importunitas.

Claudii Cæsaris patientia.

Cognoscere sine strepitu.

da

da Caussidicorum importunitas.

COROLLARIUM AD CAP. V.

1. Ut hi sedeant illi stent) *Quidam adeò superstitiosi hac in parte fuerunt, ut dicant sententiam latam à stante, aut non sedente Judice, nullius esse planè momenti: pro quibus facit c. ult. in fi. de sent. & re jud. in 6. juncta gl. in ver. sedendo. Quod non obtinet in causis summariis, in quibus proceditur de plano: ut dicitur in clem. sæpè de ver. sig. circa fi. Cicero autem sæpissimè usurpat sedere pro judicare.* *A stante Iudice sententia non valet.*

2. Adversa sunt cognoscere de tribunali) *Videre est ex l. 1. §. abolitio. ad S.C. Turp. l. 2. §. dies. quis ordo in bon. poss. ser. Impp. autem Honor. & Theodos. in l. pen. de naufrag. libr. 11. C. pro summaria cognitione, levato velo dixerunt. Ubi, ni fallor, alludunt ad carbasa navium, cùm de submersis navibus loquuntur, aut fortè respexerunt ad vela, quibus aliquando inumbratum fuit Forum Rom. ut alias adnotavimus, quæ Sessionum tempore expansa, post Cognitionem reducèbantur, licet de privatis agant.* *Levato velo.*

3. Non faciendo nocens) *Versus est Ausonii de xij. Cæsaribus. Exemplum autem hoc de Equite ponitur, ut nimiam tolerantiam Claudii demonstret.*

ARGUM. CAP. VI.

De instrumento Fori, & forma Tribunalis.

UNiversum Fori instrumentum erat in Tribunali, Subselliis Judicum, Litigantium, Patronorum, Subscriptorum, Cognitorum, Custodum, Laudatorum, Pragmaticorum, Testium, *Instrumentum Fori.*

 reli-

Rura Cæsa, Subsellia trãsferri poterant.

reliquorumque Advocatorum, & abacis Notariorum, & Scribarum, quæ tamen veluti ruta cæsa, opusve quoddam intestinum 1, loco moveri poterant, & ex Basilica in aream apertam, & rursus indè, in Basilicam transferri. Fab. de Portio Latrone: Impensè petiit à Judicibus, ut subsellia in Basilicam transferrentur. Suet. de funere Julii: Lectum pro Rostris in Forum Magistratus, & honore functi detulerant, quem cùm pars in Capitolini Jovis cella cremare, pars in Curia Pompei destinaret, repentè duo quidam gladiis succincti, ac bina jacula gestantes, ardentibus cæreis succenderunt, confestimque circumstantium turba, virgulta arida, & cùm Subselliis Tribunalia, quicquid præterea ad manum aderat, congessit. Fuit & in Fori instrumento Tabularium, quod & Tablinum, Græcis Grammatophylacion, & Chartophylacion: ubi Actorum Forensium Comentarii velut in Armario asservarentur. Verg. in Georg.

Tabularium.

Insanumque Forum & populi Tabularia vidit.

Capitolinus in vita Mar. Philosophi: per provincias Tabulariorum publicorũ usum instituit, apud quos idem de originibus fieret, quòd Romæ apud Præfectos Ærarii, ut si fortè aliquis in provincia natus, causam liberalem diceret, testationes inde ferret, atque hanc totam legem de assertionibus firmavit. Quãquam aliter capiat Tabularia, nimirum pro tabulis & pulpitis, Tac. in dial. ubi cõparat veteres cum sui sæculi Oratoribus: Quantum (inquit) virium detraxisse Orationi Auditoria & Tabularia credimus, in quibus jam ferè plurimæ causæ explicantur: ubi significatur more scholarũ in pulpito recitatas Orationes. Asconius in argu.

Milo-

Milonianæ: Populus duce S. Clodio Scriba, corpus P. Clodii in Curiam intulit, cremavitque subselliis, & tribunalibus, mensis, & codicibus Librariorum. Tribunal autem ejus erat, qui judicio præsidebat, eminebatque inter subsellia minorum Judicum, ut Prætoris majestas in Trabea & Prætexta magis conspicua appareret. Livius l. ij. de Consulibus militem conscripturis: Dimisso Senatu Conss. in Tribunal ascendunt, citant nominatim juniores. Et paulò post: Redeunt in Tribunal, citari nominatim unum ex iis, qui in conspectu erant, dedita opera jubent: Cùm staret tacitus, & circa eum aliquot hominum, ne fortè violaretur, constitisset globus, Lictorem ad eum Consules mittunt, quo repulso tum verò indignum facinus clamantes, qui Patrum Conss. aderant, devolant de Tribunali, ut Lictori auxilio essent. Ex quibus verbis satis significatur, non in solam causarum cognitionem, Forensiumque operam comparatum esse Tribunal. Porrò quod duo Conss. sedebant in Tribunali, & in eodem illis aliquot Senatores aderant, conjectare licet, capax fuisse admodum Tribunal, quod planum fiet ex eo, quod à Vitruvio describitur l. 5. Quod cùm esset in arcum efformatum, chorda erat pedum quadraginta sex, sagitta autem à chorda ad arcus curvaturam pedum quindecim. Valer. de Lucio Crasso agente in Gallia: Cùm in eam Cneus Carbo, cujus patrem damnaverat, ad speculanda acta sua venisset, non solùm eum indè non submovit, sed insuper locum ei in Tribunali assignavit. Et fortassis credendum est 2, in Tribunali fuisse Curulem collocatam, in qua Prætores con-

Tribunal.

Curulis in Tribunali.

consulti συνημένον vocant, auctor Pomponius in tit. de usurpatio. l. rerum mixtura. Fuit etiam Solium non tantum Regium, sed etiam Jurisperitorum veterum, ex quo de jure domi respondebant. Tullius primo de legibus: Ego verò ætatis potius vacationi confidebam: cùm præsertim non recusarem, quo minus more patrio sedens in Solio consulentibus responderem, senectutisque non inertis grato, atque honesto munere fungerer. Meminit & iij. de Oratore. Curulis autem à Lectica & si differat, utraque tamen civium principum propria, utraque gestationi comparata, ut ambigam de loco Suet. in Nerone: Interdum (ait) quoque clam gestatoria sella delatus in Theatrum: nisi quod sella, etiam citra epitheton pro Curuli accipiatur, non pro lectica. Paul. Jurisconsultus in tit. de servit. urb. prædiorum: Qui sella aut lectica vehitur, ire non agere dicitur. Suet. in Julio: Lecticarum usum, item Conchyliatæ vestis & Margaritarum, nisi certis personis & ætatibus, perque certos dies ademit. Idem in Domitiano: probrosis fœminis lecticæ usum ademit, jusque capiendi legata, & hæreditates. Enumeratur etiam inter Magistratuum insignia à Juvenale in 10.

Curulis à lectica differt.

Quanquam non essent urbibus illis
Prætexta, & Trabeæ fasces, Lectica, Tribunal.

Gestabatur etiam à Lecticariis, & succollabatur, non equis portabatur, ut nunc. Tranquillus in Claudio: ab his lecticæ impositus, & quia servi diffugerant, vicissim succollantibus, in castra delatus est: quæ à Lecticariorum numero gestantium, modò hexaphoros, aliàs octophoros 3 vo-

Lecticarii succollatores.

cabatur. Sic etiam Curulis majorum Magistratuum vocabulum, ut etiam sellæ muliebres. Idem in Othone: Tunc abditus properè muliebri sella in castra contendit, ac deficientibus Lecticariis, cùm descendisset, cursumque cœpisset, laxato calceo restitit, donec omissa mora succollatus, & à præsente comitatu Imperator consulatus, &c. Hunc moré hodiè repræsentant Pontifices Rom. qui succollati per Lecticarios gestantur sublimes, conspicui, & visendi. Sed Lectica tecta erat, & munita quasi arca quædam magna, vestimentis instrata, qua ægri aut senes portabantur, instar Arceræ 4 apud Gellium. Tranquill. in Augusto: A cœna in lecticulam lucubratoriam se recipiebat, ibi donec residua diurni actus, aut omnia, aut ex maxima parte, conficeret, ad multam noctem permanebat; ubi fortassis melius legeretur cellula, de qua paulò antè in hæc verba: Si quando quid secretò, aut sine interpellatione agere propositasset, erat illi locus in edito singularis, quem Syracusas & τεχνόφυον vocabat: Hinc transibat in alicujus Libertinorum suburbium. Ubi rursus legendum censeo Libertorum. Vehebantur & Lectica delicati. Idem in eodem Augusto: Sic quoque sæpè indigens somni, & dum per vices deportaretur, deposita lectica inter aliquas moras, redormiebat. Cicero Philippica ij. Vehebatur in Essedo Tribunus plebis, Lictores Laureati antecedebant, inter quos aperta Lectica Mima portabatur. Habuit enim utrinque plagulas 5 vice fenestrarum. Suetonius in Tito: Deinde ad primam statim mansionem febrim nactus, cùm indè lectica transferretur, suspexisse dicitur dimo-

Pontifices Romani.

Arcera.

Locus Trãquilli emandatus.

Plagula lecticariũ.

dimotis plagulis cœlum, multumq; conquestus, eripi sibi vitam immerenti. Varro lib. de vita populi Roma. apud Nonium Torale vocat, quod lecticæ injicitur, & Segestria, quæ eandem involvebat. Lecticæ nostræ, quibus gestantur Magnates Pilenta rectè vocantur, id est, Rhedæ pensiles, quæ interdixit matronis Romanis lex Oppia. 6.

Toral.

Pilenta.

COROLLARIUM AD CAP. VI.

Ruta cæsa

1. Ruta cæsa) *Aliter usurpat Ulpianus in lib.* 17. *de act. emp. ut sint quasi eruta veluti creta, arena: cæsa, ut arbores, carbones. Largius tamen accipere videtur Scævola l.* 66. *§. ult. de contr. emp. pro iis quæ ædium fundive non sunt, quibus adde. l.* 241. *de verb. significat. quæ terra non tenentur, quæque opere structili, tectoriove non tenentur, ut hæc postrema addita sint, pro prædiis & ædificiis urbanis, in quibus ruta cæsa accipiuntur pro opere intestino, id est, iis mobilibus quæ menugeria vocant, & quæ clavis, stipitibus, & radicibus fixa non sunt, ut adversa sint operi structili & tectorio, ut sunt incrustationes, lambruceriam vocãt, coaxationes, intertignia, ostia, fenestra, & similia*, qui tiennent à cloux cheville chimme & rachine, *ut Pragmatici consuetudinarii vocant, quæque sine turpi nota & deformitate ædium amoveri non possunt. Sic Jabolenus l.* 18. *de act. emp. Granaria, quorum stipites in terra defossi non sunt, rutis cæsis cadere ait Cicero. Sed dices te, cùm ædes venderes, ne in rutis quidem cæsis, solum tibi paternum reliquisse. Et quæ ruta cæsa in ædibus propriè sunt, ea in villa, taberna, & officina instrumentum dicuntur, in vineis dos. Columel. lib.* 3. *de re Rustica, c.* 3. *vine-*

Opus intestinum.

Opus tectorium. Incrustationes.

Instrumentum Dos.

vineas cum sua dote, id est, cum pedamentis, & viminibus, &c.

2. Et fortassis credendum) *Hanc divinationem mirè adjuvat, quod scripsit Tacitus, lib. 2. annalium: nec Patrum cognitionibus satiatus, judiciis assidebat in cornu Tribunalis, ne Pretorem Curuli depelleret.*

3. Hexaphoros, octophoros) *De Hexaphoro, & Octophoro crebra mentio est apud poetas: præsertim apud Martial. Sic enim l. 1. In Cæcilianum:*

Cùm tibi non essent sex millia Cæciliane,
Ingenti latè vectus es Hexaphoro.

Et lib. 6. in Aphrum:

Quid te Cappadocum sex onus esse juvat.

Item paulò post.

Non debes ferri mortuus Hexaphoro.

Juvenalis:

Qui sexta cervice feratur.

De octophoro idem Martialis:

Octophoro sanus ponatur Avite Philippus;
Hinc tu si sanum credis, Avite furis.

Et libro nono:

Octo Syris suffulta datur lectica puellæ.

Lecticarum etiam crebra fit mentio à Jureconsultis in Lecticarii. *l. 8. §. si ita legatum. de legat. lib. 1. l. 65. eodem lib. 2. l. 49. lib. 3. l. 13. de auro & argento mundo. Hujusmodi homines lecticam bajulantes, ad lecticam homines vocat Catullus.*

4. Instar arceræ) *Quid sit arcera, explicat Cæcilius J. C. apud Gellium Noct. Att. lib. 20. c. 1. quod probat Nonius Marcellus. Arceram porrò ex tabulis factam scribit Varro lib. 4. de lingua Lat. De Pilento autē, Carpento, Basternis & Petoritis multa diligenter, & curiosè adfert Petrus Pithœus J. C. adver.* *Arcera.*

sub-

ſubſec. l. 1. c. 5. De Petorito Gellius c. 3. l. 15. & de Pilentis quædam habentur apud Adrian. Turneb. lib. 11. adverſ. c. 6.

Plaga. 5. Utrinque plagulas) *Nonius plagas interpretatur grandia linthea, & toral, & lecticariam ſindonem, unde per diminutionem plagulæ dicuntur, quas inter muliebria veſtimenta recenſet Ulpian. in l. 23. de aur. arg. mund legat. Bayſius interpretatur lineam veſtē, vel inſtratum lineum, quod puerperæ honoris & decoris gratia lecto, in quo decumbunt, ſuperponere ſolent, ad candorem & cultum delicatiorem.*

6. Lex Oppia) *Pro defenſione, & abrogatione hujus legis vide apud Livium l. 34. nobile certamen atq; Orationes in utramque partem à Portio Catone Conſ. & Lucio Valerio Trib. Pleb. habitas.*

ARGUM. CAP. VII.

De Subſelliis & Seſſionibus Judicum, Litigantium, & Teſtium, & inſtrumenti forenſis conductione, & diſpoſitione, Auditorii redemptione, faventium & faſtidientium geſtu.

Quatuor Tribunalia. CEntumviri in quatuor Haſtas, Conceſſusque diſtributi erant, totidemque Tribunalia. Plinius lib. 1. Epiſtolarum: Eram adoleſcentulus adhuc, eram in quadruplici judicio, id eſt, Centumvirali in quatuor conſilia diviſo: Quibus ſingulis, ſingulæ haſtæ dieb. faſtis erigebantur. Fabius de Julia Baſilica: Certè cùm in Julia Baſilica diceret primo Tribunali, quatuor autem Judicia, ut moris eſt, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intellectum, &, quod agentibus cæteris contumelioſum fuit, laudatum quoque è quatuor Tribunalibus memini

mini. Atque ut Tribunalia, & Curules majorum sunt Magistratuum, ut Consulum, Prætorum, Proconsulum, Præsidum, & Præfectorum urbis: Ita Subsellia minorum, ut Quæstorum, Tribunorum, & Judicum, qui nudam Jurisdictionem habent, sine ullo imperio. Tranquillus in Claudio: De majori negotio acturus in Curia, medius inter Consulum sellas Tribunitio Subsellio sedebat. Puto tamen Subsellia, hinc indè circa Tribunal, veluti sedilia perpetua in exhedris Philosophorum disposita, iisdemque sic usos Subselliis Judices, ut si qui ex iis, qui in sortem obvenerant, jus Curulis haberent, aut aliorum insignium, in Curuli consedisse, suumque jus usurpasse, ut in Senatu fiebat: neque tantum Judices, sed & Advocatos, qui præsentem, tacitamq; commendationem ex opera sedentaria commodabāt. Cic. pro Pub. Sylla: Sed si parens tuus, etiam in illa suspicione periculi sui, tamen humanitate adductus, advocationem hominis improbissimi, sella Curuli, atque ornamentis suis Consularib. honestavit. Quid est, quamobrem Consulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehenduntur? *Animus* autem *sedendo magis sapit*, (ut est in proverbio) habetque acriorem contentionem in quiete corporis, & cùm natura nulla molestia impeditur, constantius sese in rem propositam intendit, ut simul cum corpore affectus mentis componatur, quod & agnoscunt Anagogici Theologi in illo Matth. v. loco: Cùm vidisset Jesus turbas, ascendit in montem, & cùm sedisset, &c. Acceditque quod auctoritas & majestas i Magistratus magis visenda ostenditur, in sedente, quàm stante: & de hoc antè

Subsellia.

Cur sedeant Iudices.

Subsellia litigantiū. dictum eſt: Hinc Conſeſſus Judicum, & etiam Ducum in Caſtris.

Conſedere Duces, ſurgis tu pallidus Ajax.

Quanquam 8. Æneidos, conſilium capturi in rerum diſcrimine ex Æneæ abſentia Duces Trojani.

- - - - - - - - - - *Stant longis innixi haſtis.*

At cùm litigantes adverſa haberent Subſellia, ſeparata erant ea, in quibus Teſtes conſidebant. Hinc Cice. pro Flacco exagitat, quòd Teſtes inter adverſarii Advocatos ſederent, his verbis: hoc verò quid eſt? unà ſedent, ex accuſatorū ſubſelliis ſurgunt, non diſſimulant, non verentur. De Subſelliis queror, unà ex domo prodeunt. *Inſtrumēti Fori conductio.* Conducebantur verò Tribunal, Subſellia, reliquumque inſtrumentum ab Ærario, quas redemptionū ſordes remiſit Nero in principatu. Tranq. in ejus vita: Item ut litigatoribus pro patrociniis certam juſtamq; mercedem, pro Subſelliis nullam omninò darent præbente Ærario gratuita conſtituit. Sic in recitatione Poetarum. Tacitus in Oratoribus: Cùm toto anno per omnes dies magna noctium parte unum librum extulit, & lucubravit, rogare ultrò, & ambire cogatur, ut ſint qui dignētur audire, & ne id quidem gratis: nam & domum mutuatur, & Auditorium extruit, & Subſellia conducit, & libellos diſpergit. Aſſervabanturque in eum uſum in Curia: Ideò in funere Clodii arrepta ſunt à plebe, & in rogum co[illegible], cùm illâc cadaver cremaretur, ut docuimus ex Aſconio. *Accuſator Subſellia collocabat loco ſibi commodiſſimo.* Accuſator autem redempta collocabat in ea fori parte, quam commodiſſimam ſibi arbitrabatur: Ideoque M. Cicero pro Flacco, conqueritur electum à Lælio Accuſatore conſeſſui locum proximum

mum gradibus Aureliis, in quib. perditi quidam, egentes, & conducti vociferarentur ad mentionem auri Hierosolymitani. Ejus hæc verba sunt. Sequitur auri Hierosolymitani invidia: hoc nimirum illud est, quòd non longè à gradibus Aureliis hæc causa dicitur, ob hoc crimen hic locus abs te *Læli*, atq; illa turba quæsita est. Aliquando etiam eodem in die plura Judicia publica in Fori area exercebantur. Asconius in Milonianam de Milone duabus legib. de vi & ambitu Reo: Divinatio de ambitu Accusatorum facta est, Quæstore Aulo Torquato, atque ambo Quæstores Torquatus & Domitius Nonis Aprilis Reum adesse jusserant, quo die Milo ad Domitiani Tribunal venit, ad Torquati amicos misit. Ibi postulante pro eo Marco Marcello, obtinuit ne prius causam de ambitu diceret, quàm de vi judicium perfectum esset. Hæc Asconius. Auditores extra conspectum stabant, nisi cum ignavi quidam, & frigidi dicerent: tùm enim si qui aderant in vacuis subselliis sedebant. Aliquando etiam pretio 2 redimebantur ab ambitiosis, qui numo, non fama Eloquentiæ Auditorium corrogabant. Plin. lib. ij. ad Maximum. *Heri duo nomenclatores mei habebant ætatem eorum, qui nuper togas sumpserunt, ternis denariis ad laudandum trahebantur, tanti constat, ut sis disertissimus. Hoc pretio quælibet numerosa subsellia implentur, hoc ingens corona colligitur, hoc infiniti clamores commoventur, cum Mesichoros dedit signum: Opus est enim signo apud non intelligentes, ne audientes quidem. Nam plæriq; non audiunt, nec ulli magis laudant.* Deindè paulo pòst: *primus hunc audiendi*

Audientiū locus.

Auditorium redemptum.

morem induxit Titus Largius, hactenus tamen ut auditores corrogaret. Ita certè ex Quintiliano præceptore meo audisse memini: Narrabat ille; Assectabat Domitium Afrum, cum apud Centumviros diceret graviter, & lentè, hoc enim illi actionis genus erat, audit ex proximo immodicum, insolitumque clamorem admiratus reticuit, ubi silentium sibi factum est, repetit, quod abruperat, iterùm clamor, iterùm reticuit, & post silentium cœpit. Idem tertio. Novissimè quis diceret quæsivit, responsum est Licinius. Tum intermissa causa, Centum viri (inquit) hoc artificium periit. Hæc Plinius: Quo apophtegmate conquerebatur Domitius Orator, Eloquentiam, dicendique artem, tot sæculis Romani Fori Reginam, extinctam, eversamque pecunia, cùm non peritia, sed pecunia Causidicos commendaret. Nam pauci aderant Eloquentiæ in illa ætate admiratores. Tacitus in Oratoribus, de suo sæculo loquens: Unus inter hæc dicentium, & alter astitit, & res velut in solitudine agitur. Oratori autem clamore, plausuque opus, & velut quodam Theatro, qualia quotidiè antiquis Oratoribus contingebant, cùm tot pariter, & tam nobiles Forum coarctarent, cum Clientelæ quoque, & Tribus Municipiorum, & Legationes, & partes Italiæ periclitantibus assisterent, cùm in plærisque Judiciis crederet Populus Rom. sua interesse, quid judicaretur. Satis constat C. Cornelium, M. Scaurum, Titum Milonem, L. Bestiam, Pub. Vatinium concursu totius civitatis, & accusatos, & defensos, ut frigidissimos quoque Oratores ipsa certantis populi studia excitare, & incendere potuerint,

rint. Itaque herculè ejusmodi libri extant, ut ipsi quoque qui egerunt, non aliis magis Orationibus censeantur. De iisdem pretio conquisitis, & coëmtis Auditoribus Juve. Satyra xiij.

Quantò Fessidium laudata vocalis agentem
Sportula.

Et Martial. lib. v. ad Candidum de liberto:

Quidlibet in causis narraveris ipse tacebo,
At tibi ter geminum mugiet ille sophos.

Idem lib. vj. de Laudicœnis.

Quod tam grave sophos clamat tibi turba togata
Non tu Pomponi, cœna diserta tua est,

Idem Plinius paulò antè in eadem epist. prius citata: Sequuntur Auditores Actorib. similes, conducti, & redemti mancipes, convenitur à conductis, & redêtis in media Basilica, tam palàm Sportulæ, quam triclinio dantur. Ex judicio in judicium pari modo transitur. Indè jam non inurbanè σοφοκλεῖς vocantur ἀπὸ τῦ σοφὸς, καὶ καλεῖσθαι. Iisdem Latinum nomen est impositum Ladicœni, & tamen crescit indies fœditas utraque lingua notata. Hactenus ille. Non solis Judicib. dat operam Orator, sed & coronæ astantium sese accommodat, ut peritus nauta, qui ventis, cœloq; morem gerit, modò expansis, modò contractis velis. Tanta enim est vulgi libertas, ut in eundem ferè exeat finem forensis Actio, in quem Mimorum & Histrionum Theatralis gesticulatio, utque hi ex gestus compositione sibilum vel plausum sibi conciliant: Ita illi pedum supplosu, vel cachinno ejiciuntur, aut fremitu, fausto applausus favore, & lætis acclamationibus excepti laudantur. Sunt ista Auditorum faventiũ, supplodere, acclamare, silere, & suspicere,

Sportula.

Laudicœni.

Orator se coronæ accommodat.

Auditorũ faventium signa & vocabula:

ſpicere, intueri. Cic. j. de Oratore de cauſa Rutilii: Quid multa? Pedum nemo eo in Judicio ſupploſit, credo, ne Stoicis renunciaretur. Idem iij. dialogo: In quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem Deum (ut ita dicam) inter homines putant? & Vergil. j. Æneid.

Silentiũ.

Tum pietate gravem, & meritis ſi fortè virum quem
Conſpexêre, ſilent, arrectisq; auribus aſtant.

Comploſus manuum geſtus eſt laudantium. Horatius.

Conſentire tuis ſtudiis qui crediderit te,
Fautor utroque tuum laudabit pollice ludum.

Ubi Acron utroque pollice, id eſt, utraque manu ſynechdochicως ſublata pariter, & ſæpiùs mota. Quanquam malim ad veterem ritum referre, ut pollex 4 ſit membrum propenſi favoris. Plinius c. ij. lib. xxviij. Pollices cùm faveamus premere, etiam proverbio jubemur. Faſtidientium verò ſunt exibilare, explodere, obſtrepere, frendere, rumpi. Cicero pro domo ſua: Quare diſrumpatur licet iſta furia, atque audiat hæc ex me, quoniam laceſſivit. Apud Livium: fremant frendeantque.

Faſtidiẽtium audientium vocabula.

Fremeri.

Quamvis fremere ſit vocabulum caſtrenſe & meſon, quodque tanquam gladius Delphicus in contrarios uſus converti poſſit. Eſt enim fremitus militum, levis quidam ſuſurrus concionis militaris, conjunctus cum aſſenſu & favore propenſo, aliàs indignatione, & ira tacita. Idem Vergil. eodem lib.

Talibus Ilioneus, cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ.

Neque ſoli Auditores victi, aut expugnati vi oratio

rationis erumpebant in clamores, sed & Judices ipsi personam retinere non poterant, quin loci auctoritate, suique muneris majestate posthabita, ita afficiebantur, ut nón murmure solùm, aut alio non ita insigni signo, sed & effusis clamoribus, dicentem laudarent. Plinius lib. ix. ad Maximum. Frequenter mihi agenti evenit, ut Centumviri cùm diu se intra Judicum auctoritatem, gravitatemque tenuissent, omnes repentè quasi victi, coactique consurgerent, laudarentque. Julium Cæsarem infensissimum Q. Ligario, ita ut omninò eum perdere decrevisset, nobilissima illa Oratiuncula, quæ extat pro eodem Ligario, expugnatum testatur historia, ut inter audiendum mutatum subindè se dejici sentiret. Et vehementissima illa in Q. Tuberonem apostrophe: *Quid tuus ille Tubero in acie Pharsalica, &c.* ita ex se positus est, ut abjectis libellis, quos manu tenebat, omninò sibi non constaret.

COROLLARIUM AD CAP. VI.

1. Accedit quod auctoritas & majestas) *Undè Hieronym. c. 8. Daniel. dum explicat hæc verba: antiquus dierum sedit: sedens (inquit) describitur, ut maturitas sententiæ comprobetur. Repete quæ superius c. 5. dicta sunt.*

2. Aliquando etiam pretio) *Quem morem imitantur adhuc quidam Professores in Italia & Gallia, qui sportulas, aut cœnam rectam dant, ut sint qui eos audire velint.*

3. Silere) *Plin. lib. 2. epistola ad Octavium: Imaginor si qui concursus, quæ admiratio te, qui clamor,* Silentiū.

quod etiam silentium maneat, quo ego cùm dico, vel recito, non minus quàm clamore delector. Sit modò silentium acre, & intentum, & cupidum ulteriora audiendi. Inde Musonius Philosophus apud Gellium noct. lib. 5. c. 1. improbat laudari Philosophum à vociferantibus, & in laudando gestientibus, magnam laudem (ait) non abesse ab admiratione, admirationem autem, quæ maxima est, non parere verba, sed silentium. Idcircò poetarum sapientiss. auditores illos Ulyssis labores illustrissimè narrantis, ubi loquendi finis, consiluisse universos dicit, quasi attonitos & obstupidos, delinimentis aurium ad origines usque vocis permanentibus.

4. Ut pollex sit membrum propensi favoris) *Huic interpretationi subscribit Adrianus Turnebus lib. 11. advers. c. 6. ubi ait pollicem vertere damnātis esse, quod & Politiano explicatum est: Vide etiam Andr. Alc. l 12. c. 9. parerg. Jur. Fab. lib. 11. c. 3. Inst. Orat. averso pollice demonstrare aliquid receptum magis puto, quàm Oratori decorum, & paulò post: In posteriora gestus non dirigitur, interim tamen velut rejici solet.*

Pollicem vertere.

ARGUM. CAP. VIII.

De vario Dierum discrimine, ac primum de Nefastis.

Pontificii Fasti. Callimachus.

Dierum Romanorum historiam, quæ eorum discrimina, nomina, causasque explicatas continet, Pontificum Fasti prosequuntur, cujusmodi argumentum aliquando Callimachus poematio cōplexus est, quod inscripsit περὶ αἰτίων, quòd fortassis universa temporum descriptio, in causis eorum explicandi occupata sit, quod videtur sequutus Ovid. in Fastorum propositione.

Tem-

Tem[illegible]m causis Latinum digesta per annum,
Lapsaq; sub terris, ortaq; signa canam.

Cæterùm à Numæ regis tempore, & institutis sa-c[illegible]designatisque annuis per menses xij. [illegible]fractibus, qui dies Festi, Profesti, Intercisi, & ex Profestis qui Stati, Præliares, Comperendini, Comitiales, Fasti, Nefasti, Religiosi, Atri, Innominales, usque ad Appium Claudium Cæcum, à collegio Pontificum, in quod solùm Patritii cooptabantur, plebei discebant: Cujus scriba Cneus Flavius cornicum oculis confixis 1 (ut ille ait) mimum omnem plebi, Fastis communicatis, divulgavit. *Cn. Flavius Scriba.* Sed ut ad propositum instituta referatur oratio: Forentium dierum ratio in triplici est constituta discrimine, aut enim Fasti sunt, aut Nefasti, aut Intercisi. *Dierum divisio.* Priores duo solidi sunt, & perpetui ab ortu in occasum, postremi trunci & imperfecti, quibus, nisi post operam sacris datam, litibus vacare non licebat. Nefasti verò silentium Fori justitiumque erat. *Nefasti.* Ovidius.

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur,
Fastus erit per quem lege licebit agi.

De intercisis 2 idem poëta, cujusmodi similes habemus in nostra religione, ut matutini festi, pomeridiani profesti: *Intercisi.*

Neu toto perstare die sua jura putaris,
Qui jam Fastus erit, manè Nefastus erat.
Nam simul exta Deo data sunt, licet omnia fari,
Verbaq; honoratus libera Prætor habet.

Nam qui putant Nefastum diem esse eum, qui religione infamis & infausto nomine ater sit, eos ineptos esse apud A. Gellium memini, cùm reverà

vocabulum forense sit, amplectaturque omnia dierum genera, quibus Justitio Fori indictio Prætor Jurisdictionem non exercebat. 3 Itaque dies faustissimi & festissimi, ut Natalis Urbis, Cæsaris, Sacrorumque Ludorum, quia illis Prætori os veluti occlusum erat, ne proferret tria illa solemnia verba, do, dico, abdico, 4 quibus totum mysterium suæ Jurisdictionis absolvitur, nefasti erant.

Honorarii verba.

Non sum tamen nescius nefastum nonnunquam pro infami 5 sacro aliquo omine accipi, quod quasi nefas secum traheret. Tacit. lib. 14. Dies natalis Agrippinæ inter nefastos fuit. Cicero secundo de legibus hoc Aphorismo: *Quæ Augur injusta, nefasta, vitiosa, dirave defixerit, irrita, infectaque sunto.* Idem Statius Thebaïddos. 1. pro prophano, & profesto usurpat.

Nefastus pro infami contra Gellium.

> *Archades hic tua (nec pudor est) delubra nefastis*
> *Imposuêre jugis.*

Sed ista habent eam analogiæ formam, quam nefas, nefandum. Hujusmodi verò dies atros, religiosos, ominosos, mœstos, lugubres vocant Gellius 6 cap. xvij. lib. v. Verrius Flaccus in iiij. de verb. signif. Dies qui sunt postridiè Kalendas, Nonas, Idus, quos vulgus imperitè nefastos dicit, propter hanc causam dictos, habitosque atros scribit Sueto. in Augusto: Adeò consternatum ferunt, ut per continuos menses, barba, capilloque summisso, caput interdum foribus illideret, vociferans, Quintili Vare Legiones redde, diemque cladis quotannis mœstum habuerit, ac lugubrem. Apud eundem Gellium eodem in loco Inominales dicuntur: ante diem (inquit) quartum Kalendas, Nonas, vel Idus tanquam Inominalem

Dies mœsti, & lugubres.

Dies Inominales.

diem

diem plærique vitant. Ejus observationis an religio ulla sit tradita, quæri solet. Horum observationem 7 non fuisse olim, aliquot exemplis confirmat in vita Furii Camilli Plutarchus. Nefasti ergò, quibus imperatum foro silentium, iidem fortassis sunt cum Justis, quod ut persuadeatur, Iubet caput ex legib. xij. tabularum nominatim citare, & interpretari, quod hujusmodi est: *Confessi æris, rebusque jure judicatis, triginta Justi dies sunto.* Quæ verba sic Gellius 8 interpretatur: Justos appellarunt Decemviri, veluti quoddam Justitium, id est, Juris inter eos interstitionem quandam & cessationem, quibus dieb. nihil cum his agi jure possit, Andreasque Alciat. 9 quem honoris gratia nomino, ne plagium commisisse videar, commentus est Justitiæ, Justitii & Justi, argutam sanè, & dignam suo nomine analogiam, cui Justitia dicatur, non quòd juris quidam sit status, ut putavit Isidorus, 10 sed quod vis sistatur, quasi vis stitia κατ' ἀντιςοιχίον, id est, elementi præposteram trajectionem. Dies ergò justi erant, quibus vis in Reos delatos, aut judicatos sistitur, & sententiæ executio, solutionisque coactio suspenditur, & differtur in diem trigesimum. Tranquill. in Augusto: Observatum est, ne, quoties introiret urbem, supplicium de quoquam sumeretur, qui dies adventus Augusti rectè justi vocarentur, quòd illis vis, & executio juris differatur, & sistatur, ut in civilibus, ii etiam dies, qui dantur Reis, & gravi ære alieno obæratis à Principe causa cognita, & extrà ordinem, in dilationibus solutionum (atterminationes, & respirationes vulgus vocat) & qui à die missionis in possessionem

Dies Iusti iidem cum Nefastis.

Andreas Alciatus.

Iustitiæ analogia.

Dies Iusti.

Dilationes solutionum.

ex contumacia triginta dies dantur, uſq; ad proſcriptionem, ut ex Oratore pro Quintio. Qua ratione Solſtitium dicitur in aſtrologicis, quando ſolis accurſus in Tropicis ſiſtitur, ubi eſt ſummus Zodiaci flexus, ad utrumque polum ab Æquidio ex axiomate phyſico, idem corpus in circumflectendo curſu aliquantulum ſtet ſiſtatvè gradum. Atque ut Nefaſtorum deſcriptio latiùs explicata ſpectetur, ſic diſtribuatur, ut quidam ſint ſacri, quidam Prophani. Sacros vocarunt Latini Feſtos & Religioſos. Suetonius in Tyberio: Nullus à pœna hominum ceſſavit dies, ne religioſus quidē ac ſacer. Ubi Religioſus pro feſto, in bonam partem accipitur: ut in eodem Nefaſtus novo more pro atro uſurpatur, de nuru Agrippina loquens: ſed & perſeverantem, atque ita abſumptam, criminoſè inſectatus eſt, cùm diem quoque natalem ejus, inter nefaſtos referendum ſuaſiſſet. Hos bonos etiam dies vocant. Ovidius:

Solſtitiū.

Diviſio Nefaſtorum.

Religioſus pro feſto.

Nefaſtus pro atro.

Dies boni.

Proſpera lux oritur, linguis animisq́; favete,
Nunc dicenda bono ſunt bona verba die.
Lite vacent aures, inſanaq́; protinus abſint
Jurgia, differ opus livida turba tuum.

Nefaſtorū diviſio.

Stati.

Ex Religioſis & Sacris Stati ſunt quidam, alii Repentini, quidam Conceptivi. Stati ita in Faſtis deſcripti ſunt, ut annuis anfractibus in eundem ſemper diem cadant, quamvis rem conturbat intercalandi imperitia, ut ſunt plurimi ex Feſtis Deorum, & Ludorum digeſtis in menſes ſingulos ab Ovidio, quibus, quia Juſtitium erat, Nefaſti vocantur. Cicero 2. Verrina: Nonæ ſunt hodiè Sextiles, hora nona convenire cœpiſtis, hūc diem jam ne numerant quidem, decem dies ſunt ante

Ludos

Ludos votivos, quos Cn. Pompejus facturus est, hi ludi quindecim dies auferent: Deindè continuò Romani consequentur, ita propè quadraginta diebus interpositis, tùm denique se ad ea, quæ à nobis dicta erant responsuros esse arbitrabantur, deindè ducturos se dicendo & accusando facilè ad Ludos Victoriæ. Cum his plebeis esse conjunctos, secundum quos, aut nulli, aut pauci dies ad agendum futuri sunt. Hæc ille. Facit ad hanc rem caput ex Ciceronis Nomothesia: *Feriis jurgia amovento, easq́ in famulis operibus patratis habento.* Quod idem auctor ita interpretatur. Cùm est feriarum festorumque dierum ratio in liberis requietem habet litium & jurgiorum: In servis operûm & laborum. Præter Sacros sunt alii dies quidam Stati, sed etiam litibus exempti. Ulpian. lib. 2. ff. tit. de feriis: Pridiè Kalendarium Januarii Magistratus, nec jus dicere, sed nec sui potestatem facere consueverunt. Ubi Accursius quàm *Accursius* historiæ & temporum peritus fuerit, glossula sa- *repræ-* tis coarguit: Dic (inquit) quod tempore hujus le- *henditur.* gis Christus non venerat in virginem, cùm Christus sub Augusto natus sit, Ulpianus sub Alexan- *Vlpianus.* dro Syro vixerit, interjectis viginti Cæsaribus, & annis ferè ducentis. Nefastos Statos Marcus *Stati ex* Philosophus Imperator centum & tringintaquin- *Nefastis* que fecit, reliquos ducentos & triginta reb. a- *quot.* gundis, litibusque decidundis constituit, auctor Capitolinus. Itaque verisimile est, recognitos ab eo Fastos, in quib. pauciores erant judiciarii & legitimi dies: Nam & Augustus anteà, cùm ani- *Augustus* madvertisset, infinitas lites tam paucis Fastis *Fastos re-* non posse expediri, ex Nefastorum numero ali- *cognovit.*

quos

quos detraxit. Tranquillus in ejus vita: Ne quod antè maleficium negotiumvé impunitate, vel mora elaberetur: triginta amplius dies, qui honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommodavit. Scio ego Jurisconsultos observasse certos casus, quibus Magistratus operam darent etiam Nefastis. 11 Sed quia summa historiæ capita tantùm decurrimus, non putavimus officio injungendum, & labori nostro subsecivo hoc imponendum, ut anxiè jus ipsum conquireremus. Concepti Nefasti sunt feriæ, quæ quotannis à Magistratibus vel Sacerdotib. concipiuntur in certos dies vel incertos, ut sunt Latinæ, Sementinæ. Sic enim conceptivas ferias definit Macrob. lib. 1. Saturna. Hi ergò quamvis annui essent, tamen certum locum in Fastis non habebant: ut in nostra Europa Christiana, festa sunt mobilia, quæ quamvis quotannis redeant, tamen incertum diem habent in perpetuis sacris nostris Diariis, aut Ephemeridibus, vulgò Kalendariis, infami olim vocabulo nominibus fœneratitiis, sed jam diluta macula Fastorum nostrorum religione quasi consecrato. Ad Conceptivos istos dies referre lubet, Ferias messium & vindemiarum, quæ ut annuæ sunt, tamen certum initii sui diem non habent. Julius Paul. l. 2. ff. tit. de feriis: Præsides provinciarum ex consuetudine cujusque loci solent messis & vindemiarū causa tempus statuere. Nam quod Theod. Imperat. 12 messem includit die viij. Kalendarum Julii, usq; ad Kalend. Augusti, vindemiam autem Septembris x. & Ibid. Ooctobrib. videtur vim rerum attulisse naturæ, & eadem ubique eodem tempore ab ea exegisse, cùm aliæ regiones aliud inge-

Concepti.

Feria Latina.

Kalendaria.

Feriæ messium & vindemiarum.

ingenium soli habeant, neque omnis fert omnia tellus, sed

Hîc segetes, illic veniunt felicius uvæ,
Arborei fœtus alibi, atque injussa virescunt
Gramina. *Vergilius.*

Itaque ut quæque regio vel Soli vicinior est, vel ab eodem remotior, ita sibi mandatorum, creditorumque, vel citiùs vel tardius, usuras cum sorte repræsentat. Repentini 13 sunt, & Indictivi, **Repentini.** qui etsi Fasti sint, tamen repentina aliqua occasione, ex eorum numero auferuntur, eximunturque, ut insignis aliqua Victoria, Ludi qui populo dantur insperati, Triumphus, Ovatio, Supplicationes, Epula publica, Congiaria, Natalis filii, aut parentum Principis, (ut sæpissimè in historia Tranquilli) Successio 14 novi Imperatoris. Plinius libro decimo epistolarū ad Trajanum: Diem, domine, quo servasti imperiū, dum suscipis, quanta mereris lætitia celebravimus, precati Deos, ut generi humano, cujus tutela, & securitas saluti tuæ innisa est, incolumem florentemque præstarent: præiimus & Comilitonibus, jusjurandum more solemni præstantibus, & Provincialibus, qui eadem certarunt pietate, jurantibus. Totam asscripsimus, quòd præter rem nostram, solemnem Jurisjurandi exigendi à militibus morem, quo die succedebat novus Imperator, contineret: in quam sententiam multæ in eodem libro ab eodem ad eundem extant, cùm quotannis repeterentur ejusmodi vota. Erant & aliæ multæ occasiones eximendorum dierum, ut cùm ad Tribus & Centurias Populus evocaretur, qui **Comitiales & Fasti.** dies Comitialis vocabatur, qui solidus Ne-

fastus

fastus non erat, sed Comitiis Curiatis interscissus: Quo die Pub. Clodius adoptatus est lege Curiata ad Populum per Cons. Cæsarem, eodem Cicero dixerat causam pro Cajo Antonio collega suo, sic enim ait ad Pontifices: Hora fortassè sexta diei questus sum in judicio, cùm C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de Repub. quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere, hæc homines improbi ad quosdam viros fortes longè aliter, atque à me dicta erant, retulerunt: Hora nona illo ipso die tu es adoptatus. Antequã enim in septa suffragiis ferendis vacaturus populus iret, aut ubi à campo rediisset, quid impediebat, quo minùs litibus opera aliqua daretur? Hũc diem ita circumloquitur Ovidius:

Est quoq; quo populum jus est includere septis.

Plautus in Pœnulo de redemtis pretio Testibus:

Nam istorum nullus Nefastus est, Comitiales sunt meri.
Ibi habitant, ibi eos conspicies quàm Prætorem sæpius.

Plautus explicatur. Alluditur ad istam dierum historiam, sed amphibologia est, in dictione Comitiales, nam usurpatur pro Forensibus, & qui quotidiè in foro sunt exponentes vænalem operam, & fidem. Inde enim conducebantur. Idem in Trinummo:

------ *Ego sycophantam jam conduco De Foro.*

Et quasi adversarentur invicem opposuit Comitiales Nefastis, tanquam Comitiales iidem essent cum Fastis. *Auspicia.* Auspicia nonnunquam diem judicio dictum discutiebant. Tullius ad Pontifices: Denique si qua res illum diem, aut auspiciis, aut excusatione

tione sustulit, tota causa judiciúmque sublatum est. Quem locum capiendum puto, cùm agitur ad populum causa: Nam Clodius Pulcher Tribunus non poterat diem dicere Ciceroni, nisi ad populum. Idem ibid. paulò antè de Auguribus: Negant fas esse agi cũ populo, cùm de cœlo servatum sit: Facit & aliud legis caput. *Jove tonante fulgurante've Comitia ne sunto.* Cladis item insignis, luctúsque publicus causam indicendi Justitij attulit, cujus est apud Livium lib. x. exemplum. Tacit. lib. ij. Hos vulgi sermones audita mors ita incendit, ut ante edictum Magistratuum, ante senatusconsultum sumpto Justitio desererentur fores, clauderentur domus, &c. Ergò indicebatur edicto Justitium, atque ut dicit ille sumere Justitium. Ita. li. 3. idẽ auctor dicit exuere Justitium: Exuto (inquit) Justitio reditum ad munia, fortassis quod forenses alium haberent habitum. Aliquando ex privata occasione dies aufferebatur, quod tangetur à nobis, cum de dilationibus vadimoniorum tractabimus. Porrò hos Nefastos etiam exemptos vocare possumus, quod eximantur, & subtrahantur rebus agendis, Græci exhæresimos vocant, sed in alia ratione. Cic. in Verr. actio. iij. Consuetudo Siculorum est, cæterorumque Græcorum, quòd suos dies, mensésque congruere volunt, cum Solis Lunæque ratione, ut nonnunquam, si quid discrepet, eximant unum, aut aliquem diem, aut summum biduum ex mense, quos illi exhæresimos vocant. Si ergò aliquos eximimus dies, cur non exemptiles, exemptos, aut exhæresimos vocabimus? Plin. lib. v. epist. ad fin. Dimittuntur Centumviri, eximitur dies. Eodem modò dicuntur, & exemptæ

Causa indicendi Iustitii.

Sumere & exuere Iustitium

Exemptil dies.

Exharesimi.

Exempta actiones. emptæ Actiones, ut Prætoriæ post annum exactū exemptæ sunt à spatio temporis, aut cum ex alia occasione expirat Actio, sublatáque est potestas lege agēdi: quos etiam sublatos dicere possumus: *Dies sublati.* Nam & tollere diem, & aufferre, ut eximere dicimus, Cic. pro domo sua: Si qua res illum diem auspiciis, aut excusatione sustulit, Idem actione ij. in Verrem: Hi Ludi xv. dies aufferent: In foro nimirum, ne de ea re judicetur in Senatu, ne Senatusconsultum fiat, aut res transigatur, ut ápud *Diem eximere.* Gel. 15. Cato diem dicendo exemit, scilicet Senatoribus eripuit, ne de relato censeretur decreto. Cicer. iij. de legib. Tunc enim tolli diem dicendo *Iustitium hyemis.* necesse est. Bona pars hyemis Justitio exigebatur: Sed dies certos numero ac discrimine includere, aut advertere difficile est, quod Saturnalibus attribuissem, nisi me revocasset Tranquilli Locus in Augusto: Plærisque (inquit) judicandi munus detrectantibus, vix concessit, ut singulis Decuriis per vices annua vacatio esset, & ut solitæ agi Novembri & Decembri mense res omitterētur. Hoc beneficium significatur alio in loco à Claudio Cæsare datum, & à Sergio Galba ereptum. Idem in ejus vita: Judicibus sextam adjici Curiam rogantibus, non modò non negavit, sed etiam concessum à Claudio beneficium, ne hyeme initioque anni ad judicandum evocarentur, eripuit: quod an designetur his verbis viderint qui oculatiores sunt. Sic habent verba ejusdem auctoris in Claudio: Submota operariorum servorumque turba, rerum actum divisum in hybernos æstivosq; menses conjunxit. Agnosco hic phrasim auctori pecu- *Actus rerum.* liarem ut actus rerum, actionem causarum significet

ficet, ficut in Nerone: Cautum ut rerum actu ab ærario causæ ad forum, & Recuperatores transferrentur, & in Augusto: triginta dies rerum actui accommodavit. Sed quid sibi velit per divisionem, & conjunctionem non potui ex alio auctore conjicere. Non est trahendum in exemplum, quod idem Claudius fecit, ut diebus etiam solemnibus & religiosis, contempto jure moribus recepto, jus laboriosissimè diceret. Utinam illi Cæsares non gravius abusi essent sua potestate, neque putassent alibi decere quod liceret.

COROLLARIUM AD CAP. VIII.

1. Cornicum oculis confixis) *Cicer. in Orat. pro Luc. Flac. & pro Murena hoc utitur proverbio, undè autem petita sit metaphora docet Andr. Alc. lib. 7. parerg. Iuris. c. 17. Historiam narrat Pomponius J.C. in l. 2. de orig. Jur. Valer. Max. lib. 2. c. 1. Livius lib. 9. Plin. lib. 33. c. 1. meminit etiam idem* Cic. *ad Atticum, & de Oratore.* *Cornicum oculos configere.*

2. Intercisi) *De his sic Varro lib. 5. Lingua Latina: Intercisi dies sunt, per quos manè, & vesperi est nefas, medio tempore inter hostiam cæsam, & exta porrecta fas, à quo quòd fas intercedit intercisi dies, aut quòd tùm intercisum nefas. Macrobio autem dicuntur dies Deorum Hominumque communes: nam cùm hostia cæditur fari nefas, inter cæsa, & porrecta fari licet, rursus cùm adoletur, non licet.* *Intercisi qui, & unde dicti.*

3. Prætor jurisdictionem non exercebat) *Terent. Varro lib. 5. de lingua Latina: Vocantur dies Nefasti, per quos dies nefas fari Prætorem. Quin etiam olim nefastis diebus silebant oracula, quibus nec fas erat falsos Deos, aut potiùs dæmonia consulere, ut ex apophtegmate illo Alexandri apparet:* *Fasti.* *Nefastis diebus silebant oracula.*

Is enim Delphos profectus, quum Sacerdos negaret se consulturum Deum, quod dies essent nefasti, quibus ne oraculis quidem loqui fas esset, vi pertracta secùm Sacerdote templum ascendit, quumq; illa importunitate victa, diceret invictus es eô fili: Satis, inquit, Alexander oraculi est, mulieris vocem responsi loco ducens. Sed Impostores illi tandem simulare desierunt, quando adveniente Christo unigento Dei Filio veritati, & luci cadere coacti sunt: ex hinc enim os illis impurum, & falsidicum potiùs, quàm fatidicum praeclusum est, & infantes, elinguesq; facti, perpetuum coacti sunt silere silentium, quod idem praesensit Apollo Pithius, dùm Augusto Caesare (sub quo natus est idem Christus, & Salvator) consultus, jam advenientibus Fastis Evangelicis, hac verba veluti de plano, & levato velo (quod ajunt) effutivit, ut testis est Nicephorus.

Me puer Hebraeus Divos Deus ipse gubernans
Cadere sede jubet, tristemq; redire sub Orcum;
Aris ergò dehinc tacitus abscedito nostris.

Quibus adde quae habet Eusebius de praeparatione Evangelica, praesertim lib. 5.

4. Abdico) *Sic enim legendum contendit Socer c. 3. lib. 3. nostra historia, non addico: quod hic admonere operaepretium duxi, ne quis communi lectione inductus, impingat.*

5. Nefastum nonnunquam pro infausti) *Horatius libr. 2. Carminum ode 13. de arbore quadam, cujus lapsu ferè oppressus fuerat.*

Ille & nefasto te posuit die.

Livius lib. 8. terram nefastam pro infausta, & Plin. lib. 20. c. 11. etiam nefastos frutices dixit.

6. Gellius c. xvij.) *Adde c. 9. lib. 4. Noct. Attic.*

7. Hor-

7. Horum observationem) *Heraclitus quidem Hesiodum reprahendit, qui dies alios bonos, alios constituit malos, quasi ignoret ejusdem diei eandem esse naturam, ut testatur idem Plutarchus: nec ferendi sunt qui illud usurpant:* *Hesiodus reprehenditur.*

ἄλλοτε μητρυιὴ πέλει ἡμέρα, ἄλλοτε μήτηρ.

8. Gellius) *Lib. 20. c. 1. Noct. Att.*

9. And. Alc.) *Lib. 1. cap. 29. parerg. Jur. Quæ quidem analogia justorum dierum adeò vera est, ut diebus feriatis ideò vitarentur nuptiæ virginum, in quibus vis iisdem fieri videretur. Sed Verrium Flaccum Juris Pontificij peritissimum dicere solitum refert Varro, quia feriis tergere fossas veteres, novas facere jus non esset: ideò magis viduis, quàm virginibus idoneas esse ferias ad nubendum.* *Cur Feriis viduas ducere, virgines non item liceat.*

10. Isidorus, sed quod vis sistatur) *Lib. etym. C. forus de ver. sig. ext. Gellius tamen aut certè Cæcilius J. C. apud Gellium lib. 20. c. 1. non ita abhorret ab etymo Isidori quin Justos, & Justitium interpretetur, juris inter eos quasi interstitionem.* *Interstitium.*

11. Operam darent etiam Nefastis) *Vide l. 2. & 3. de fer. & dilat. l. miles. §. sexaginta. ad l. Jul. de adult. ff. l. 5. & 11. de fer. C.*

12. Theodosius Imperator) *d. l. 2. C. de fer.*

13. Repentini) *Hujusmodi Feriæ Imperativæ sive Indictivæ dicuntur, quia eas Consul, aut Prætor indicebat, ut testatur Macrob. Suet. in Claudio: observavitq; sedulò, ut quoties terra in urbe movisset, ferias advocata concione Prætor in urbe indiceret. de quib. loquitur Ulp. in l. 26. §. 5. ex quib. caus. ma. ff. Si feriæ (inquit) extra ordinem sint indictæ, ob res putà, prosperè gestas, vel in honorem Principis, & proptereà Magistratus jus non dixerit, C. Cassius nomi-* *Indictivæ Feriæ.*

*natim edicebat restituturum se, quia per Pratorem videtur factum: Solemnium enim feriarum rationem haberi non debere, quia prospicere eas potuerit, & debuerit Actor, ne in eas incidat. Imò non tantum Imperativas indicebat, sed etiam Conceptivas, sed lubet adferre verba solemnia Pratoris, quibus more majorum Compitalia concipere solebat, qua à Gellio referuntur libr.*10.*c.*23. Die noni Popul. Rom. Quiritibus Compitalia erunt, quando conceptæ fuerint nefas. *Quin etiam Sacrificulus rex religionis causa easdem indicebat, quod ex Var. lib.* 5. *de Lingua Latina probari potest, quod etiam nunc in nostra religione Christiana servatur, proclamante parocho singulis diebus Dominicis feriandi tempora totius hebdomada, ut pracipitur ex concil. Lugd. quod refert Gratianus de consecrat. dist.* 3. *Notanda certè semper mihi visa est C. Cassij apud Tacit. lib.* 13. *sententia de moderatione Festorum: Si pro benignitate Divis grates agerentur, ne totum quidem annum supplicationibus sufficere, ideoq́ oportere dividi Sacros & Negotiosos dies, quibus divina colerentur, & humana non impedirent.*

Sacrificulus.

quomodo festa temperanda.

14. Successio novi Imperatoris) *Facit ad rem l. omnes.* 2. *& l. ult. C. de fer. d. l.* 26. *§.* 5. *ex qui. cau. ma.*

Rerũ prolationes.

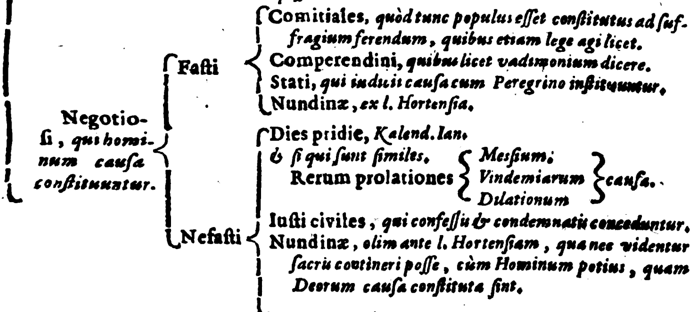
15. Apud Gellium Cato) *Cap.*10.*lib.*4.*Noct. At. Hûc pertinent rerum prolationes, & res prolata, omnes denique vacationes, & inducia forenses, quando halcedonia sunt apud Forum, ut Plautus loquitur.*

Ad faciliorem dierum Forensium & Castrensium rationem habendam, de quibus ferè hoc cap. & seqq. tractatur, hanc sequenti pagella ob oculos tibi Lector tabellam proponimus.

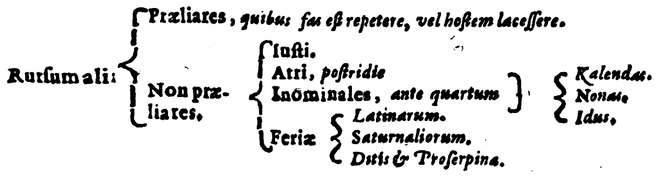
Sacri-

DIERUM ALII.

- Sacri, *Deorũ causa instituti, Nefasti omnes, quibus insunt.*
  - Sacrificia.
  - Epulæ.
  - Ludi.
  - Feriæ, aut
    - Publicæ
      - Stativæ
        - *Agonalia.*
        - *Carmentalia*
        - *Lupercalia.* — *Plures refert Varro l. 5. de lin. Lat.*
      - Conceptivæ
        - *Annales*
          - *Latina.*
          - *Paganalia*
          - *Sementiva*
          - *Compitalia*
        - *Non annales* — *Cum* / *Sine* — *nomine.*
      - Imperativæ, *ob*
        - *Victoriam*
        - *Natalem*
        - *diem filii.*
        - *Successionem.* — *Imperatoris.*
    - Privatæ
      - Familiarum
        - *Claudia.*
        - *Iulia.*
        - *Æmilia.*
      - Singulorum
        - *Natalium.*
        - *Fulgurum susceptiones.*
        - *Funerum.*
        - *Expiationum.*
- Intercisi, *Deorum & Hominum communes modò hi, modò illi dici possunt.*

- Negotiosi, *qui hominum causa constituuntur.*
  - Fasti
    - Comitiales, *quòd tunc populus esset constitutus ad suffragium ferendum, quibus etiam lege agi licet.*
    - Comperendini, *quibus licet vadimonium dicere.*
    - Stati, *qui iudicii causa cum Peregrino instituuntur.*
    - Nundinæ, *ex l. Hortensia.*
  - Nefasti
    - Dies pridie, *Kalend. Ian. & si qui sunt similes.*
    - Rerum prolationes — *Messium.* / *Vindemiarum* / *Dilationum* — *causa.*
    - Iusti civiles, *qui confessis & condemnatis conceduntur.*
    - Nundinæ, *olim ante l. Hortensiam, qua nec videntur sacris contineri posse, cùm Hominum potius, quam Deorum causa constituta sint.*

Rursum alii:

- Præliares, *quibus fas est repetere, vel hostem lacessere.*
- Non præliares.
  - Iusti.
  - Atri, *postridie*
  - Inominales, *ante quartum* — *Kalendas.* / *Nonas.* / *Idus.*
  - Feriæ
    - *Latinarum.*
    - *Saturnaliorum.*
    - *Ditis & Proserpinæ.*

Hos castrenses dies separatim posuimus, non autem sub Fastis aut Nefastis, quia in iis Forensium dierum nulla habetur ratio. Observatio autem horum habebatur in inferendo bello: nam in excipiendo omnes prœliares erant. Sunt & alia adhùc considerationes eorum, quas apponere hûc non duximus necesse, præsertim quando loci hujus & diei, premamur angustia, quibus obedire oportet, non abuti.

ARGUM. CAP. IX.

De Fastis & diversa dierum & horarum ratione, atque de horologiis quædam.

NOn potuit dierum ratio universa in unum caput conjici, ne enorme & immane videretur: Ideò excepit locus hic reliquias eorum, quæ superioribus cognata sunt. Habendum ergò Fastos eos esse, quos vulgus litigabiles vocat, i qui sunt ii, quicunque Nefasti non sunt, & ex adverso ii Nefasti, quicunque Fasti non sunt. Sunt enim adversa ameſa, id est, contraria immediata. Nam Intercisi non sunt tam medii, quàm modò hi modò illi, & quemadmodum in Castris differebant Justi dies & Præliares, ut illi essent, quibus imperato exercitui vexillum rufi coloris in arce positum esset: hi autem quibus res repetere, & hostem lacessere: Ita Fasti similes sunt Præliaribus, quibus contendere, & manum conserere in Foro cum hoste licet: Hostis enim non tantùm pro Perduellione, & eo, qui contra nos arma ferat, sed pro Adversario in jure, ut olim pro Peregrino capi potest, ut habet multa Forum a cum Castris communia, ut petere, intendere, depellere, status, quæ militaria sunt: Sic etiam Justis

Fasti.

Dies Castrenses. Præliares Fori cum castris similitudo.

Ca

Castrensibus similes sunt Nefasti, quibus nondum lacessere hostem, pendente adhuc vexillo, tanquam depactis indiciis, & quibus nondum vis hosti adferatur. Fastos ergò, Judiciarios Latini vocant. Julius Capitolinus in Marco Ælio Antonino Philosopho: Judiciariæ rei summam diligentiam adhibuit, Fastis dies judiciarios addidit, ita ut ducentos triginta dies annuos rebus agendis, litibusque disceptandis constitueret: Criticos fortassis non malè appellaremus, imitati Medicos, qui statos dies annotant, ex quibus eventum morbi conjiciunt. Itaque ubi advenerunt, tùm, tanquam causa cognita, de salute ægri pronuntiant, antè verò solent, quia nondum liqueat, ægrum ampliare, & comperendinationibus extrahere, quos si quis legitimos vocet, analogiam habet, & exemplum locuples, quo se tueatur: Dicitur enim legitimus Senatus pro ordinario. Tranquillus in Augusto: Statuit, ne plus, quàm bis, in mense legitimus Senatus haberetur. Kalendis scilicet, & Idibus. Scio tamen dies legitimos aliàs alios esse, ut docebimus aliquando ex Asconio. Status dies auctore Festo judicii gratia constitutus, dictus ab eo, qui vadatur. Receptus à promittente vadimonium, id est, promissus ut constituta pecunia, hoc est, promissa, & receptitia actio in jure dicitur: Idem & Proditus dicitur à Cicerone pro domo sua: Prodita die, qua judicium futurum est. Dictus dies Terentius;

Judiciarii. *Critici.* *Legitimi dies.* *Legitimus Senatus.* *Status dies.* *Receptus.* *Proditus.*

Placuit, despondi, hic nuptiis dictus est dies.

Dictus.

Diem juris dicere, Plautus in Menæhmis:

----- *Juris ubi dicitur dies, simul*
Patronis dicitur.

Seneca in Hercule furente scribere pro præstituere diem dixit:

Certo veniunt ordine Parcæ,
Nulli jusso cessare licet,
Nulli scriptum proferre diem.

Status autem à sistendo vocatus, quòd eo die sistatur vadimonium. Plaut. in Curcul.

Si status condictus cum intercedit dies,
Tamen est eundem quò imperant ingratiis.

Ciceronis locus. Cicero primo Officiorum: *Si status dies sit, cum hoste venito.* Quo caput legis Decemviralis lubens traducerem ad forum, ut ad diem promissum sistendum sit vadimonium adversario, nisi Tullii me interpretatio revocaret: Interpretatur enim hostē peregrinum, ut in altero Aphorismo: *Adversus hostem æterna auctoritas esto.* Quod significat usucapionem juris esse Romani, neque hujus beneficium Peregrinis concedi. *Auctoritas.* Auctoritas ita veteri jure usurpabatur pro jure quodam vendicandi, ut in lege Atinia; apud Gellium *Ejus, quod surreptum erit, æterna auctoritas esto.* Id est, rei furtivæ nulla est usucapio, remque vendicanti nulla præscribi longi temporis exceptio potest. Formula interrogandi: *Quando te in jure conspicio, postulo an te auctorem facias.* Auctoritas pro jure agendi, conveniendi, & excipiendi capitur. Non possum enim adduci, ut credam in priore capite, æternam auctoritatem, perpetuam esse actionem: Nam ut civiles actiones æternæ sint, tamen peregrinum hostem esse forensem, quomodo probabitur, nisi ex eo capite, *Si status dies sit, cum hoste venito:* de quo tamen ego ambigo, cùm hoc idem nusquàm alibi legerim, ne ulla ratio

trans-

transferendi probabilis in Forum vocabuli, ut in hoste. Memini & apud Asconium Pædianum legere summum diem non eum, quo causa dicitur (potest enim pluribus diebus dici) sed eum demum, quo causa peroranda est, & de ea per Judices in consilium missos, datis tabellis, permissoq; calculo, definitivè pronunciandum, ut sit summus, id est, ultimus, sicut apud Horatium, *Summus dies.*

Prima dicte mihi summa dicende Camœna.

Perendinus dies, in quem ad triduum dilata, & rejecta cognitio causæ est. Probus in singulariis literis, undè notæ illæ D. T. S. P. id est, diem tertium seu perendinum, undè causa perendinata. Cicero pro Murena, jam illud quidem mihi mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos, etiam nunc statuere non potuisse, utrum diem tertium an perendinum, Judicem, an Arbitrum, rem, an litem dici oporteret. Visum est & hoc nobis dignissimum nota, ex diebus Romanis, quosdam fuisse Civiles ; viginti quatuor horarum, qui à media nocte in alteram mediam noctem, intermedia luce, extenderentur: Auctor Gellius post Marcum Varronem. Quam rationem imitamur nostris temporibus, cùm horologia, signo expulsu nolæ dato media nocte primam, & reliquas per seriem justorum intervallorum repræsentant auribus, quasi tùm in diem ingressus sit: Nam Veteres horis noctes non designabant, sed vigiliis: Lucem verò, id est, diem artificialem, spatiumque illud quo Sol supra hemisphærium elatus ab ortu, in occasum terras illustrat, horis duodecim dividebant ex Sola- *Perendinum.* *Dies civilis.*

Solario non Æquinoctialibus 6 & justis sed imparibus, ut in quas duodenas minimus juxtà ac maximus dies distribueretur. Solarium vocabant & Sciothericum, quasi umbratile horologium, cujus usum satis serò receperunt Romani, bello scillicet Punico secundo. Hinc illi festivitate mira Plautinissimi versus in Bœotia comœdia.

Solarium.

Ut illum dii perdant, primus qui horas repperit,
Quiq; adeò primus statuit hîc solarium,
Qui mihi comminuit misero articulatim diem,
Nam me puero venter erat solarium,
Multò omnium istorum optimum & verissimum,
Ubi iste monebat esse, nisi cum nihil erat,
Nunc etiam quod est, non est, nisi soli lubet.
Itaque adeò jam oppletum'st oppidum solariis,
Major pars populi aridi reptant fame.

Verba sunt parasiti esurientis, execrantisque solaria recens statuta, cùm antè venter horas certius latraret. Erat autem in foro pulicum solarium. 7 Cicero pro Quintio: Non ad solarium, non in campo, non in conviviis. Indicat Quintium more bonorum patrũfamilias, domi se continuisse, & rem fecisse, non discursasse per Forum, & Comitia, ut alii quidam Nepotes solent, domi quidem otiosi, & dissoluti, foris circa aliena accinctissimi & negotiosissimi. Seriùs verò receperunt horologia nostratibus similia, quæ expressis, & solidis sphæris, orbibusque automatis, & ponderum justa gravitate sese moventibus, ad numerum circumdarent indicem diametrum, per orbem planum, in viginti quatuor intervalla distinctum, qui repræsentaret nobis circulum illum Æquinoctialem: & ubi attingeret intervalla illa index,

Horologia solida.

index, tum horæ indicatæ numerus nolæ impulsu significaretur. Quanquam & tempore Ciceronis sphæras automatas habuerunt, quibus expressa erat orbium cœlestium descriptio, & etiam Planetarum, similemque ex argento solidam Possidonium habuisse commemorat Cicero secundo de natura Deor. quarum artificium doctissimè prosequitur Angelus Politianus 8 in quadam epistola: Habuerunt & illo sæculo nolas, sed non in alium usum, quàm ut januis depēderent. Tranquillus in Augusto: Cùm dedicatam in Capitolio ædem Tonanti Jovi frequentarent, somniavit queri Capitolinum Jovem, cultores sibi adduci, seq; respondisse, Tonantem pro Janitore sibi appositum: ideoque mox tintinabulis fastigium ædis redimivit, quòd ea ferè januis dependebant. Idem Tranquillus in libello de claris Rhetoribus: Lucius Octacilius Pilitus servisse dicitur, atque etiam Ostiarius vetere more 9 in cathena fuisse. Ex quib. duobus locis discimus, quomodo januæ antiquorum custoditæ fuerint. Cæterùm cùm utrumque haberent, ex quo compararent horologium nostro simile, nusquam legi ea conjunxisse, & in usum horologiorum tintinabula, & sphæras automatas convertisse: Nam quod apud Val. l. 1. legitur, corvum mortis Ciceronis prænuncium horologii ferrum loco excussisse, ad solarii pertinere potest gnomonem. Agnoscimus hic brevem excursum aliquem à proposito, sed quia non omninò indoctus est, neque alienus ab iis, quæ proximè commētabimur, non ingratum, aut segnem fore speramus, ut repetatur mentio de die civili, & concludatur. Ita Varroni subscribit Paulus Juris-

Possidonii sphæra.

L. Octacilius Pilitus.

Dies Rom. quando incipit. risconsultus: More Romano (inquit) dies à media nocte incipit, & sequentis noctis media parte finitur, ita quod in his viginti quatuor horis, i. duabus dimidiatis noctibus, & luce media actũ, perindè est quasi quavis hora lucis actum est. Hæc ille. Quod & operta veteris ritus significatione, voluisse Vergil. Gellius 10 putat his versib.

---- Torquet medios nox humida cursus,
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.

Dies Continui & utiles. Dies Continui & utiles, qui sunt, & quomodo capiendi, docet eleganter Ulp. in l. 1. ff. de diver. temp. præs. ut ij dies cædant pro utilib. quibus actor experiendi potestatem habet, aut Reus sui copiam conveniendi facit, vel Prætor jus reddit.

Dies Legales, Conventionales, Ecclesiastici. Sunt & dies Legales, 11 Emergentes, Conventionales & Ecclesiastici, qui variè oriuntur, & occidunt in vigiliis, è profestis & pridianis festorum jejuniis.

COROLLARIUM AD CAP. IX.

Dies Sessionum. 1. Quos vulgus litigabiles vocat) *Hi Sessionum dies vocantur, l. 2. §. dies. quis or. in bo. pos. ser. ff. liq. subdividi possũt in Cognitionũ, & Postulationum dies.*

Induciæ, fori pax. 2. Ut habet multa cum Castris) *Hac analogia Castrorum ad Forum, quid prohibet Nefastos, & Ferias definire pacem forensem paucorum dierum, uti M. Varro in lib. humanarum, qui est de bello, & pace. diversa analogia inducias belli ferias definit: Gellij autem reprehensionem nihil moror. Sic Præliares, & Justos forenses, ut castrenses Fastos, & Nefastos dicere possumus.*

Præliares forenses. Fasti Castrenses.

Lex Atinia. 3. Atinia apud Gellium) *Lib. 17. c. 7. Noct. Att. & l. 14. c. ult. perperàm autem legitur Attalia, Inst. de usuc. §. furtiva. Hujus l. fit mentio in l. 4. §. 4. de usuc.*

usuc.l.215.de ver.sig. & apud Cic. Actione 3. in Verr.

4. Summus, id est ultimus) *Sic apud Martialem:*

Summum nec metuas diem, nec optes.

5. Quosdam fuisse civiles) *Notandum hic videtur, quod quando diem in Naturalem, & Civilem dividunt, diversè utrumque accipi, nam qui olim antiquis Naturalis dicebatur, idem ab omnibus ferè nunc Civilis nuncupatur, & contrà, Naturalis enim Censorino dicitur à Solis ortu usque ad occasum, hinc nunc Vulgaris, Artificialisque à nonnullis nominatur. Civilis verò eidem dicitur tempus, quod fit cœli una circumductione, quomodo hîc ab Auctore capitur. Cujus quidem Civilis diei sicut anni Solaris, non natura, sed positione principia sumuntur.*

Dies naturalis, civilis.

Anni & diei civilis varia initia.

Anni quidem vertentis initium capiunt alii à
- *Solstitio*
  - Hyberno, Æstivo — *ut* *Romani.* *Athenienses.*
- *Æquinoctio.*
  - Autũnali, Verno. — *ut* *Asiani.* *Arabes, Damasceni.*

Sic diem incipiunt alii ab
- Ortu, *ut Babylonii.*
- Meridie, *ut Umbri, Hetrusci.*
- Occasu, *ut Athenienses, Iudæi.*
- Media nocte, *ut Romani, Ægyptii, Hyparchi.*

Continet autem hic dies
- Lucem, *cujus partes sunt*
  - *Mane.*
  - *Meridies.*
  - *Occiduum sive serum tempus.*
  - *Solis occasus sive suprema tempestas.*
- Diluculum.
- Crepusculum.
- Tenebras, seu noctem, *cujus partes sunt*
  - *Vesper.*
  - *Prima fax.*
  - *Concubium.*
  - *Nox intempesta.*
  - *Media nox.*
  - *Media noctis inclinatio.*
  - *Gallicinium.*
  - *Conticinium.*

Noctes autem in castris quatuor vigiliis dividuntur, quæ singulis ternis horis fiebant.

Qui plura volet dierum discrimina, & quomodò à variis variè observentur, videat Gellium libr. 3. c. 2. Noct. Att. Macrobium lib. 1. cap. 3. Andream Tiraquel. de utroq; retractu §. 1. glos. 11. De errore, correctione anni, & mensium Romanorum Joannis Genesii Sepulveda Commentationem. Budaum in posterioribus annotat. in Pandectas.

6. Ex solario non æquinoctialibus) *Ex hoc loco notanda sunt quadam non vulgaria de horis videlicet duo esse genera horarum, unum Temporalium, quas Graci καιρικὰς vocant, qua ex Solis progressu, vel regressu supra nostrum hemisphærium incrementum, vel decrementum capiunt, nam Bruma tempore diurna brevissima, nocturna longissima sunt. Solstitio autem astivo contrà, noctis hora brevissima, naturalis diei longissima sunt. Hinc est quod apud Vergilium Junius & Julius, quibus hora, & dies sunt longissimi, tardi menses vocantur:*

Horarum divisio. καιρικαί.

Vergilius.

An ne novum tardis sydus de mensibus addas.

Palladius

Harum horarum temporalium meminit Palladius, qua ex umbrarum auctione, & decretione sic deprahendi poterunt, si in aprica planicie area quadrata describatur, qua ab uno quoque latere, unam spectet mundi plagam, in cujus quadrati medio erigatur stylus gnomicus, nostrum Meridianum referens, cujus judicio umbrarum, hora temporales colligi possunt: Nam qua brevissima est, meridiem cujuslibet, longissima primam & ultimam naturalis diei horam denotat. Porrò eadem est proportio umbra decrescentis atque accrescentis: Prima enim post meridiem, qua septima est naturalis diei, quinta ante meridiem, octava quarta, nona tertia, decima secunda, undecima prima umbra quantitate respondet. Sic Januarius

Vmbrarũ proportio.

rius Decembri, Februarius Novembri, Martius cum Octobri, Aprilis Septembri, Majus Augusto, Junius denique cum Julio convenit. *Plin. l. 36. c. 10. Naturalis Historiæ* mirabilem hujusmodi umbratilis horologij compositionem describit, ab Augusto fabre-factam in campo Martio, ad deprehendendas Solis umbras, dierum & noctium magnitudines, cujus gnomen Obeliscus erat (Nam Angeli Decembrij non me movet sententia, qui lib. 5. c. 55. suæ Politiæ literariæ Obeliscum non in Horoscopi usum, sed tumuli aut busti erectum putat, cùm Plinij Sacrosancta sit auctoritas) Verùm illud mirabilius, quod ait Sciotherici hujus observationem suo tempore à xxx. annis evanuisse, sive Solis (inquit) ipsius dissono cursu, & cœli aliqua ratione mutato, sive universa tellure aliquid à centro suo dimota, ut deprehendi & in aliis locis accipio, sive urbis tremoribus ibi tantum gnomone intorto, sive inundationibus Tyberis sedimento molis facto, quanquam ad imposita rei altitudinem in terram quoque dicantur jacta fundamenta. Quod eò magis asscripsi, quia audiam Hercinij turris fastigium, quod secundo ab hac urbe lapide situm est, nunc planè conspicuum, quod antè hominum recenti memoria nullo modo conspici poterat, propter montium interjacentium cacumina. Quod alquando cùm audirem in magnam me rapuit admirationem, ut causam investigandam putarem: Tandem comperi hoc accidere propter veluti decussata montium supercilia, ex frequenti lapidum ablatione, quæ visum impediebant. Porrò umbrarum hanc rationem quam vocant gnomicen, invenit Anaximenes Milesius Anaximandri discipulus, primusq; horrologium, quod appellant Sciothericon, Lacedemonæ ostendit,

Sciothericum Augusti Cæsaris.

Hercinij.

Anaximenes Milesius.

ut idem testatur Plin. lib. 2. c. 6. Alterum genus est Æquinoctialium horarum quas ἰσημερινὰς Græci dicunt, quibus nunc passim utuntur in automatis & aliis Sciothericis nostris horologiis, quando diem Civilem quemlibet in viginti quatuor æquales partes dividimus, nulla ratione habita diei Artificialis sive Naturalis. Iis autem qui sub Æquatore habitant eadem sunt ἰσημεριναὶ καὶ καιρικαί, quod aliis bis tantum accidit in anno, in Æquinoctiis quando dies æquatur nocti. Vide quædam apud Alc. l. 10. parerg. c. 3. & l. 2. §. qui Romæ de ver. sig. qui etiam quædam habet de die naturali & civili.

Horæ æquinoctiales. ἰσημεριναί.

Solarium. 7. In Foro publicum Solarium) *Varro lib. 5. de ling. Lat. Meridies ab eo quod medius dies. D. antiqui non R. in hoc loco dicebant, ut Præneste incisum in Solario vidi, quod Cornelius in Basilica Æmilia & Fulvia inumbravit. Cic. lib. 2. de nat. Deorum: aut quùm solarium, vel descriptum, aut ex aqua contemplére, intelligere declarari horas arte, non casu. Quæ à nobis hûc allata sunt, ut confirmemus locum Ciceronis pro Quintio à Socero in textu allatum, de certo quodam loco fori intelligi, ubi erat Sciothericum, vel Descriptum: nam cum Solarium plura habeat significata, sunt quidam qui de Mœnianis interpretentur.*

Descriptum.

8. Angelus Politianus) *lib. 4. epist. 70. epist. Automaton autem cujus meminit Paul. in l. cætera. de leg. 1. explicat Andr. Alc. l. 1. c. 20 parerg. jur.*

Automaton.

9. Vetere more in cathena) *Senec. lib. 3. de ira: Irasceris ergò cathenario cani, quem paulò antè ostiarium vocaverat. Idem Ovid. Amorum. 1.*

Janitor indignè dura religate cathena.

Hujusmodi autem servi Atrienses, aut ad limina

Servi Atrienses.

dicebantur, ut notat Turneb. quorũ mentio fit in l. 203. de ver. sig. l. 15. §. 1. de usufruct. l. 8. de instr. leg. ff.

10. Gellius putat his versibus) *d. c. 2. lib. 3. Noct. Att. Refert etiam Macrob. l. 1. c. 3. Saturn. Sunt autem hi versus ex 5. Æneid. Vergil.*

11. Dies Legales, Emergentes) *de quibus vide Paul. de Cast. & Jas. d. l. more. de fer. nec non eundem Tiraq. supra dicto loco.*

ARGUM. CAP. X.

De deductione, & reductione, ac exordiis Oratorum, & tempore agendi.

AFfinia superioribus sunt, quæ de horis, & dicendi temporibus traduntur, quæque sese ultrò obtruserunt adducta ab ipsa rerum serie. Quare Fasto die aliquo inter partes litigaturas constituto, quo experturæ in foro essent, si non occasione aliqua rerum actu eximeretur, dicturi Patroni à Litigantibus, Advocatis, Cognitoribus, Subscriptoribus, reliquorumque magno comitatus fastu, domo in Forum deducebantur, actaque causa reducebantur. Fab. libr. xij. de Rabulis loquens: Cùm multa (inquit) disertè & summis clamoribus, quæ neque ad Judicem, neque ad Litigantem pertineant, decantaverint, benè sudantes, benèque comitati per Forum reducuntur. Suspicor ego magnum, frequentemque fuisse comitum numerum, eò quòd si civis primarius esset, nunquam foras progrederetur, etiam privatus, nisi stipatus magna Clientum caterva, quorum Anteambulones præcederent, Comites sequerentur, quem morem hodiè retinẽt Principes, ut medii inter comites incedant. Verg. j. Æneid.

Orator deducebatur in forum. Comitatus decentium.

Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios.

Anteambulones. Qui ex stipantibus præcederent, Anteambulones vocabantur. Tranquil. in Vespasiano: Sumpta virili toga Latum clavum, quanquàm fratre adepto, diu aversatus est, nec, ut tandem appeteret, compelli, nisi à matre potuit: ea demùm extudit magis convitio, quàm precibus & auctoritate, dum eum identidem per contumeliam Anteambulonem fratris appellat. Mart. lib. xj.

Jam parce lasso Roma Gratulatori,
Lasso Clienti, quamdiu Salvator,
Anteambulones, & Togatulos inter,
Centum merebor plumbeos die toto.

Pedissequi & Comites. Qui sequerentur Pedissequi, & Comites. Plautus in Milite:

P A L. *Sequere hâc me ergò.*
P Y R. *Pedissequos tibi sum.*

Togati Clientes. Sportula. Oportuit autem esse togatos i hujusmodi Clientes, qui sportulas acciperent singuli quadrantes plumbeos, hoc est, x. asses Turonenses: non enim grex ille Togatorum ex servis domesticis (ut hodiè fit) sed ex iis, qui jus togæ haberent, cogebatur. Suet. in August. Reges, amici, atque socii relictis regnis, non Romæ modò, sed provincias peragranti, quotidiana officia togati, & sine regio insigni more Clientum, præstiterunt. Plin. ad Minutium Fundanum libro j. epist. Nam si quem interroges, hodiè quid egisti? respondeat, officio togæ virilis interfui, ille me, in advocationem, ille me in consilium rogavit. Habes ex Martial. carmine quinque eorum qui hoc offico defungebantur nomina Gratulatores, Clientes, Salutatores

Comitum quinque genera.

tes, Anteambulones & Togatulos. Juve. vij.

Respicit hoc primum qui litigat, an tibi servi
Octo, decem Comites post te, an sit sella, Togati,
Ante pedes.

Si ergò Comitum Anteambulonumque comitatui accedat numerus Advocatorum, ab eo qui litigat comparatus, frequentiam fuisse maximam verosimillimum est. Cic. lib. j. ad Atticum: Cùm ad Forum stipati gregibus amicorum descendimus. Livius in causa Virginiæ: Virginius postero die secum obsoleta veste comitantibus aliquot matronis, cum ingenti advocatione in forum filiam adducit. Cicer. pro Flacco conqueritur Testes simul cum Patrono, Reo, & Advocatis ex eadem domo prodiisse in forum, his verbis: Hoc verò quid est? Unà sedent, ex Accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur: De subselliis queror, una ex domo prodeunt. Tacitus in dialogo de Oratoribus, ubi inter laudes, & fructus Oratoriæ hæc censentur: Jam verò qui Togatorum comitatus, & egressus, quæ in publico species, quæ in judiciis veneratio? Ibidem cùm comparat Poeticam cum Oratoria: Quis Salejum nostrum egregium Poetam (vel si hoc honorificentius est) præclarissimum Vatem deducit, aut salutat, aut persequitur? Ibidem: Nec comitatus istos, & egressus, aut frequentiam salutationum concupisco. Qui acturi erant, cum dies judicii advenisset, nunquam ita paratos sese senserunt, quin diem illum eximi, & sibi auferri lubentissimè paterentur. Notum est de servo à Cicerone manumisso, quòd domino nunciasset Actionem in aliam diem dilatam. Plinius ad Rufum libr. v. — *Acturorum metus.*

 ad

ad calcem: Eximitur dies me gaudente, qui nunquam ita paratus sum, ut non mora læter. Idem libr. 6. ad Arrianum de quodam Causidico, quem nimis anxia cura coquebat acturum: Soleo (inquit) nonnunquam in judiciis quærere Marcum Regulum, nolo enim dicere desiderare; Cur ergò quæro? habebat studiis honorem, timebat, pallebat, scribebat, quamvis non posset dediscere illud ipsum, quod oculum modò dextrum, modò sinistrum circumlineat: Dextrum, si à petitore, alterum si à possessore esset acturus, quod candidum splenium in hoc, aut illud supercilium transferebat, quod semper Aruspices consulebat de Actionis eventu, animi superstitione, sed tamen, & à magno studiorum honore veniebat. Hactenus ille. Hinc exordia molesta sunt, & quasi cum horrore, ex Judicum, & Coronæ reverentia conjuncta, ubi ex præscripto Rhetorum acturus fateri debet aliquo signo externo solicitudinem: mirè enim auditurum cura delectat. Hoc præcipit Homerus Uyssis exemplo, quem stetisse oculis in terram defixis, immotoque sceptro, priusquam illam eloquentiæ procellam effunderet. Dicit hæc Fab. lib. xj. ubi paulò antè, quomodo causa citaretur dixerat, non enim eodem modo quævis causa appellatur. Ejus hæc verba sunt: Cùm Judex in privatis aut Præco publicis dicere de causa jusserit, leviter consurgendum. Nostro tamen sæculo, non à Præcone, aut Judice, sed ab Actuario, qui commentario actorum præest ad pedes Judicum, causæ citantur primùm, deindè à Præcone Prætorio, quem Ostiarium vulgus appellat, excepta citatio repetitur. Martialis libr. 4.

Exordia modesta.

Præco.

cir-

circumloquitur Præconem forensem.

Qui nec Leno potes, nec Comessator haberi,
Nec pavidos tristi voce citare Reos.

Hinc colligitur vile officium fuisse. Orator ergò nunquam nisi jussus dicebat. Vergilius j. Æneid.

Venia dicendi petenda.

Postquam introgressi, & coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit.

Idem Quintil. in eod. cap. Et cùm ad Judicem nos converterimus, consultusque permiserit dicere, non protinùs est erumpendum, sed danda est cogitationi mora. Itaque in Senatu non dicebant sententiam, nisi rogati 2 à Consule, qui retulisset, quod si quid interfari vellent, id tum faciebant, si potestas interloquendi à Consule facta esset. Jul. Capitolinus in Maximino: Vectius Salinus ex familia Ulpiorum rogato Consule, ut sibi dicere atque interfari liceret, sic orsus est. Porrò Fabulinus Deus invocabatur ab incipientibus fari, cujus Nonius meminit, de doctorum indagine in dictione statilinum. Conveniebant autem in Forum Prætor, Judices, Litigantes, Advocati, & quorum erat Actioni interesse hora tertia à Solis ortu, nisi ex aliqua gravi causa extra ordinem res cognosceretur. Martialis:

Sententiam non dicebant nisi rogati.

Fabulinus Deus.

Hora causidicorum.

Prima salutantes, atque altera detinet hora,
Exercet raucos tertia Causidicos.

A meridie autem hora nona, tertia scilicet post pastum, ut manè post Solis exortum. Cic. act. ij. in Verrem, Nonæ hodiè sunt Sextiles, hora nona convenire cœpistis. Tamen apud Plutarchum in Catone Uticensi legitur ut paradoxon, Marcum Catonem post prandium & vinum causas cognovisse, quasi id extra ordinem foret. Martial. l. 8. signifi-

gnificat operam datam à tertia ad sextam litibus:

Horas quinq; puer nondum tibi nunciat, & tum
Jam conviva mihi Cæciliane venis:
Cum modò distulerint raucæ vadimonia chartæ.

Ubi significatur dimitti Forenses ante horã prandii, & vocatum ad prandium Cæcilianum venisse ante horam, & dum adhuc litigaretur in foro. De hora prandii dicemus in lib. de veterum mensa; quem aliquando perfectum evulgabimus.

Liber auctoris de veterum mensa.

COROLLARIUM. CAP. X.

Togati.

1. Oportuit autem esse togatos) *Unde Martial.*
Manè, vel à media nocte togatus ero.

Ordo rogandarũ sententiarum.

2. Non dicebant sententiam nisi rogati) De *ordine rogandarum sententiarum in Senatu tractat Gel. lib. 4. c. 10. Noct. Att. Suet. quidem auctor est, Augustum sententias de majore negotio non more, neque ordine prærogasse, ut perinde quisque animum intenderet, ac si censendum magis, quam assentiendum esset.*

ARGUM. CAP. XI.

De Clepsydris, & earum usu probato vel improbato, Monitoribus, Phonascis, & horarum lege, partitione temporum, & quod nox Actionem dirimebat.

Clepsydra Ctesibius. Clepsydræ usus quando apud Roman. illatus, & à quo. Clepsydra quid.

SEd cùm tempora dicendi per Clepsydrarum numerum expedirentur, operæprecium videtur de historia Clepsydrarum quædam adferre. Clepsydra igitur, quam & Hydrologium vocant, inventa est primùm à Ctesibio quodam Alexandrino, ut testis est Vitruvius libr. ix. ejusque usus primùm illatus in urbem à P. Scipione Nasica, anno urbis conditæ quingentesimo nonagesimo quinto. Est autem horologium aquaticum, id

est

est, urna aut phiala, undè furtim per stillas aqua effluens, ubi reliquisset inanem phialam, tempus exactum designabat, quæ in alterum spatium rursus replebatur per ministrum, cui hoc officii injunctum erat, qui quasi aquæ infusor Græcis dicebatur ἐφύδωρ. Usurparunt enim illi & hanc clepsydrarum commoditatem, & ab iis ad nos translatam esse simul cum nomine, ut multa alia, puto. Ejus, enim frequentissima mentio apud Oratores Græcos. Cicero tertio de Oratore de Pericle loquens: At hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat. Martial. l. vj.

Septem clepsydras magna tibi voce petenti
Arbiter invitus Cæciliane dedit.

Idem lib. viij. in Cinnam:

Hoc agere est causas hoc dicere Cinna disertè,
Horis Cinna decem dicere verba novem.
Sed modò clepsydras ingenti voce petisti
Quatuor, ô quantum Cinna tacere potes.

Patronis cur libera non concedebantur tempora.

Rarum erat Romæ, ut Patronis libera ad dicendum tempora concederentur, quòd fortassis eloquentia suspecta esset, & multa artificiosè involverent Oratores, quibus incautis Judicibus tenebræ offunderentur. Ideoque in angustias temporum clepsydris conjiciebantur, & præstituto spatio liberior dicendi futura vis quasi cohibebatur.

Ecclesiastæ Christiani.

Certè sacri nostri Ecclesiastæ cùm Christianas suas declamationes in templis ad populum decantant, utuntur aliquando vice clepsydrarum vitreis arenariis duplicibus, ubi ex superiore ventre in inferiorem sensim micæ tenuissimæ arenarum, per arctissimas medii & communis foraminis angustias, tàquam per pilωron decidunt: Idq;

cum studio fiebat ab eo, qui præsidebat Judicio, si Reus favorabilis, & gratiosus esset. Cicero pro Quintio in prosopopeia Sexti Nævii, qui gratiosissimus erat Judici, cujus Nævii hæc verba sunt: Præstituendæ horæ ad arbitrium nostrum Judex ipse accersatur. Porrò invidiosum & ad famam periculosum erat, cogi in certa dicendi tempora: Nam & nonnunquam bonis, exactisque causarum Patronis, aut nimis breve spatium, ad rem pro merito, & decoro explicandum, aut nimis laxum datur, quod cùm non absolverent necessariis, metu infamiæ, quæ subeunda esset, si tacerent, multa levicula præter rem aliquando afferre cogebantur, quæ reliquæ & necessariæ Actionis auctoritatem elevarent, oborto mentibus audientium prolixitatis non necessariæ, & importunæ tædio. Itaque qui non ita erant confirmati, ne periculum invidiæ, aut pudoris ex silentio audirent, solebant sibi, atque ita adversario (nam nunquam nisi utrique simul parti concedebantur) petere libera ad agendum tempora. Plinius Secundus de Regulo Oratore: Jam illa perjucunda unà dicentibus, quod Regulus libera tempora petebat, quod audituros corrogabat: quid denique jucundius, quàm sub alterius invidia, quamdiu velis, & in auditorio alieno quasi deprehensum commodè dicere. Hæc ille. Tacitus in lib. de Oratoribus, de foro veteri: In quo (ait) nemo inter paucissimas horas perorare cogebatur, & liberæ comperendinationes erant, & modum dicendi sibi quisque sumebat, & numerus, neque dierum, neque Patronorum cavebatur. Primus Cn. Pompejus iij. Consulatu astrinxit

Clepsydrarum usus improbatus.

Libera tempora.

[illegible]itque veluti frenos Eloquentiæ: Ubi clepsydras non esse imperatas Causidicis, neque in forum evectas ante. 3. Pompei Consulatum significatur. Hunc morem orandi ad clepsydram, ut Eloquentiæ inimicam, quis non damnet? Fabius lib. 12. cap. 6. Laboratam congestamque dierum, & noctium studio Actionem, aqua deficit. Cic. ad Quintum fratrem Asiæ Proconsulem: His rebus nuper Cneus Octavius jucundissimus fuit, apud quem primus Lictor quievit, tacuit Accensus, quoties quisquam voluit, dixit, & quam voluit diu. Illic laudatur, quod non ad clepsydram, sed liberè dicebatur apud Octavium. Plinius eundem exagitat, ut maximum in civitate vitium libro sexto ad Arrianum: Equidem quotiens judico, quod vel sæpius facio, quàm dico, quantum quis plurimum postulat addo etiam: Temerarium enim existimo divinare, quàm spatiosa sit causa inaudita, tempusque negotio finire, cujus modum ignores, præsertim cùm primum religioni suæ judex patientiam debeat, quæ pars magna Justitiæ est. At quædam supervacua dicuntur etiam: sed satius est, & hæc dici, quàm non dici necessaria. Præterea an sint supervacua, nisi cùm audieris, scire non possis. Sed de his melius coram, & de pluribus vitiis civitatis. Hactenus Plin. Horæ autem eæ quæ clepsydris declarabantur, non æquinoctiales erant, sed tantillæ, ut in duodecim etiam brevissimus dies circa Brumam divideretur, ut dictum est. Quin neque singulis clepsydris [redacted] horas puto designatas fuisse, sed [redacted] angustas, aut capaces ad libidinem

Clepsydra Eloquentiæ inimica.

Clepsydrarum Hora.

dinem ejus, qui pro tribunali disceptabat. Quod mihi persuadet locus ex epistola 1 Plinii Junioris libro secundo: Dixi (inquit) horis penè quinque, nam clepsydris duodecim, quas spatiosissimas acceperam, additæ sunt quatuor. Si igitur singulæ clepsydræ singulas horas auferebant, debuit pluribus horis dixisse, cùm prioribus duodecim clepsydris, & horis additæ sint quatuor. Sed paradoxon mihi est, posse cuiquam humanitùs, in duodecim, nedùm in sedecim horas vociferando, vocem sufficere, quamvis diurnæ essent in brumali solstitio: esset enim hoc plus solido die dicendo consumere, quanquam haberent, qui à tergo nimium commotos reprimerent. Plinius libro secundo ad Arrianum, de causa, quam egit coram Trajano in Senatu: Cæsar quidem tantum studium, tantam etiam curam (nimium est dicere sollicitudinem) præstitit, ut Libertum meum, post me stantem sæpius admoneret, voci, lateribusque consulerem, cùm me vehementius putaret incendi, quàm gracilitas mea perpeti posset. Gellius libro primo de fistula eburnea Gracchi cōcionatoria: Qui hoc compertiùs memoriæ tradiderunt, stetisse in circumstantibus dicunt occultiùs, qui fistula brevi, sensim graviusculum sonum inspiraret, ad deprimendum, sedandumq; impetum vocis ejus: Refervescente namque impulsu & instinctu extraneo, naturalis illa Gracchi vehementia, indiguisse non (opinor) existimanda est. Marcus tamen Cicero Fistulatorem istum utrique rei adhibitum esse à Graccho putat, ut sonis, tum placidis, tum citatis, aut demissam, jacētemque ejus orationem erigeret, aut ferocientem

Monitores.

Fistula Gracchi.

sævientemque cohiberet. Quod si tanta 2 veteribus cura vocis, ut præter illa, etiam arte Phonasci adhibita, atque assiduè illi operam darent, quid stultius eo clamatore, qui victus sui instrumento ita abuteretur, ut in posterum non esset usurus? Sed heus rei series abrumpenda est, quæ alioqui nos abs re abduceret. Præscriptum autem horarum à Prætore, aut alio judicii Præside Pronunciatum lex vocabatur. Plinius ad Ursum: Nam cùm ex lege Accusator sex horas, novem Reus accepisset, ita diviserat tempora Reus inter me, & eum, qui post me dicturus erat, ut ego quinque horis, ille reliquis uteretur. Cicero pro Flacco: Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur, ut duceret judicium, cui sex horas omnino lex dedit? Cicero iij Act. in Verrem: Hic tu fortasse eris diligens, ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam, nisi omni tempore, quod mihi concessum est, abusus ero, querêre, Deûm atq; Hominum fidem implorabis, circũveniri Cajum Verrem, quod Accusator nolit tam diu, quàm liceat dicere: quod mihi mea lex cùm det, eo mihi uti non licebit? Asconius pro Milone legem latam à Domitio Quæstore judicii Miloniani, quâ Accusator duas, Reus tres horas habebat, meminit, sed catachristicὼs legem usurpant, ut legem Maniliam, & reliqua plebiscita leges vocamus: Est enim hujusmodi lex potius privilegium, quod judicio peculiaris sit, in quo lata est. Observavi autem ita comparatas ferè hujusmodi leges temporum præstitutorum, ut Reus sesquialteras haberet horas ad Accusatorem, ut si Accusatori sex darentur, reo novem, id est, tantundem, & dimi-

Phonasc.

Lex Horarum.

dimidio plus, ut causa quam egit Plinius. Item in causa Milonis Accusator duas, Reus tres, id est, sesquialteram habuit, naturalis enim favor pro laborantibus: Quanquam in causa Rabyrii conqueratur se in semihoram coactum. Usus verò clepsydræ multò certior, constantiorque erat, quàm solarii, quamvis non minùs, quàm clepsydrarum, illud adversum, oculisque 3 oppositum, haberetur, si quando sub dio res ageretur, nam usus solarii perpetuus non est: Impedito enim Sole, prætextuque interjectarum nubium, quæ in media aëris regione meteoræ, sublimesque pendent, umbraque sublata, nullus stylus indicabit horas. Clepsydra verò perpetua est, etiamsi in noctem diceretur, quod aliquando fiebat, sed novo more, & extra ordinem. Suetonius in Augusto: Ipse jus dixit assiduè, & in noctem nonnunquam. Et Plinius auctor est Theophanem in causa Bassi dixisse in noctem, atque illatis lucernis. Quanquam Senatusconsulta, 4 quæ facta essent post diem solis occasu clausum, irrita, & nulla omninò essent. Sed ut Senatusconsulta non fierent, tamen recipi potuit contra morem, ut accensis funalibus in seras horas Oratores dicendo provehere ntur, cùm id obtinerent ab Auditoribus, quibus vi Eloquentiæ extra se positis tempus elaberetur imprudentibus, aut quos gravis causæ momentum in subsellis & officio diutiùs retinebat. Magis enim ordinarium fuit, ut nox actionem dirimeret. 5 Plinius libro quarto: Actionem meam nox, ut prælia solet, diremit. Egeram tribus horis, & dimidia, supererat sesquihora, nam quùm ex lege sex horas, novem

Usus solarii.

Dicebatur nonnunquam in noctem.

Senatusconsulta.

Nox actionem dirimebat.

Reus

Reus accepisset, ita diviserat tempora Reus inter me, & eum qui dicturus post me erat, ut ego quinque horis, ille reliquis uteretur. Ex quibus testatissimum est partitos inter se tempora Patranos plures eandem causam perorasse. *Partitio temporis.*

COROLLARIUM.

1. Ex epistola Plinii) *Lib. 5. ad Arrianum.*

2. Quod si tanta veteribus) *Memini me legere apud Suetonium in vita Neronis, ipsum Neronem nil eorum omittere solitum, quæ Cantores vel conservandæ vocis causa, vel augendæ factitarent, sed & plumbeam chartam supinus pectori sustinere, & clystere vomituq; purgari, & abstinere pomis cibisque officientibus, donec blandiente profectu, quanquam exiguæ vocis, & fuscæ, prodire in scenam concupivit. Et paulò pòst: Ibidem sæpiùs, & per complures cantavit dies, sumpto etiam ad reficiendam vocem brevi tempore. Idem etiam testatur Octavium Augustum dulci, & proprio quodam oris sono pronunciasse, & dedisse assiduè Phonasco operam. Plinius autem plumbeam laminam, & porrum sectivum conducere dicit, ut etiam claram vocem reddit anaphonesis. Officit autem frequens coitus teste Aristotele 7. de animalibus. Fabius Insti. Orat. cap. 3. lib. 11. Augentur autem sicut omnia, ita voces quoque bona cura, & negligentia minuuntur. Sed cura non eadem Oratoribus, quæ Phonascis convenit, tamen multa sunt utrisque communia, firmitas corporis, ne ad spadonum, & mulierum, & ægrotorum exilitatem vox nostra tenuetur, quod ambulatio, unctio, veneris abstinentia, facilis ciborum digestio, id est, frugalitas præstat. Præterea ut sint fauces integræ, id est, molles, ac leves, quarum vitio & frangitur, & obscu-*

Nero.

Voci quæ nocent & conducunt.

obscuratur, & exasperatur, & scinditur vox.

Solarium in Foro. 3. Adversum occulisque oppositum) *Ex Plinii c.60. l.7. quem anteà citavimus, apparet solarium statutum in publico secundum Rostra in columna.*

Sententia Nocturna Areopagita. 4. Quanquam Senatusconsulta quæ facta, &c.) *Imò sententia noctu lata non valet. l. 2. §. & quia. ff. de orig. jur. excipiuntur tamen Areopagitæ, qui noctu judicabant.*

Nox certamen dirimebat. 5. Nox actionem dirimit) *Adde huc celebrem primam contentionem Papirij Dictatoris cum Q. Fabio Magistro equitum, quæ est apud Livium lib. 8. ubi dicitur, quod nox veluti in prælio certamini finem fecit.*

ARGUM. CAP. XII.

De ratione agendi, vicissitudine, alternatione, Patronorum numero, eloquutione, hypocrisi, & discrimine Orationis, Actionis & declamationis.

ET quoniam nos hactenus deductum argumentum provexit, ut quomodo Actiones dividerentur, attingeremus latiùs, rem explicatam diligentiùs inspiciamus. *Agendi ratio.* Ex illa ergò Plinii epistola, si tempora præstituta consumpta non erant uno die, postero complebantur etiam, aliquando perendino, aut quarto, donec tandem causa peracta, calculus Judicibus permitteretur: *Divisa actio in articulos.* quod ita aliquando fiebat, non ut integra causa repeteretur, sed cùm plures articulos haberet, alius ab alio tractaretur, ut causa Murenæ: Nam ejus certas quæstiones sigillatim Patroni Quintus Hortensius, & Marcus Crassus tractarunt, Cicero autem peroravit universum: Quo: (inquit) mihi durior locus est dicendi datus, ut cùm ante me

me & Hortensius dixisset, & vir summa dignitate & diligentia & facultate dicendi Marcus Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causæ, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Et pro Flacco quædam argumenta refutarat Hortensius, & pro Balbo, ubi cùm dixisset multa de Pridiana Actione Pompei, sic ait: Quo mihi difficilior est hic extremus perorandi locus. Quod itèm in Oratore ad Brutum jactat, cùm multi ante se dicerent, omnes perorationem sibi reliquisse: ubi peroratio epilogum, aut conclusionem quartam actionis partem non significat, sed ultimam summamque causæ totius actionem. Sæpè autem alternis agebant Patroni adversarum partium, ut ubi respondisset Reus, Actor actionem repeteret, quasi à Reo præscriptam exceptionem submoturus, quod Jurisconsulti vocant replicare. Est enim primùm Actio, cui succedit Exceptio à Defensore, tertio loco Replicatio, quarto Duplicatio rursus à Reo, quinto Triplicatio ab Actore, tandem Quadruplicatio, ut sic in infinitum iri posset per causæ varia capita, cuius mentio fit in l. j. ff. de except. Plin. in epist. ad Ursum, pro quo repetundarum Reo in Senatu dixerat, loquens de causa Bassi: successit mihi Lucerius Albinus tam aptè, ut orationes nostræ varietatem duarum, contextum unius habuisse credantur. Respondit Herennius Pollio instanter & graviter, deindè Theophanes rursus dixit in noctem, atque illatis lucernis: posteà postera die egerunt de Basso Titius Homulus, & Fronto mirificè, quartum diem probationes occuparunt. Antè tamen sic dixerat: Egit contra eum Pomponius Rufus vir paratus,

Peroratio.

Alternis agebant Patroni.

 & ve-

& vehemens, Rufo successit Theophanes, unus ex Legatis, fax accusationis, & origo. In hac ergò causa duo primùm accusarunt, conjunctis & consequentibus actionibus, tres responderunt, Plinius, Albinus, & Pollio. Repetivit actionem Theophanes, cui item duo Homulus & Fronto successerunt. Ex quibus apparet non plures modò Patronos, sed etiam Accusatores fuisse, qui non ut Subscriptores tacerent, sed ut primarii delatores agerent: ut in causa Prisci duo Accusatores erant, Plinius & Cornelius Tacitus, Defensores Salvius Liberalis, & Fronto Catius. Epistola extat ad Arrianum lib. ij. Rarum autem erat pluribus Patronis quàm sex, usitatum quatuor. Prædianus in argumento pro Scauro. Defenderunt Scaurum sex Patroni, cùm ad id tempus rarò quisquam pluribus, quàm quatuor uteretur. Fuerunt autem hi sex, P. Clodius Pulcher, M. Marcellus, M. Callidius, M. Cicero, M. Messala Niger, & Q Hortensius. Ipse quoque dixit pro se, ac magnoperè Judices movit squallore, & lachrymis, & Ædilitatis effusa memoria, favore Populi, ac præcipuè paternæ auctoritatis recordatione. Meminit & Tacitus libr. iij. de causa Pisonis loquens, qui numerum Patronorum impositum à Cneo Pompejo tertio Consulatu in libro de Oratoribus scribit. Hæc ille. Vices illæ dicendi toties revocatæ ab utroque Actiones vocabantur. Cicer. pro Fontejo: Jam enim mihi videor propè causa duabus Actionibus perorata, debere dicere. Idem pro Flacco: Itaque Recuperatores contra istam rem minimè dubiam prima actione judicarunt, quæ verba ita appendo, ut solidis actionibus, & quæ

Plures agebant.

Raro plures Patroni quam sex.

Actiones.

rem

rem totam comprehenderent pluribus non esset opus, nisi cum tabellis significassent Judices, sibi non liquere. Pro Cæcinna, bis antea acta erat & bis ampliatus Reus propter juris obscuritatem, ex qua dubitabant Judices moramque faciebant, ait Cicero: quod idem accidit in causa Publii Quintii, quam tamen feliciter peroravit. Quod si in privatis litibus actiones repetuntur, quanto æquiore ratione in publicis Judiciis? Di- *Dictiones* ctiones etiam vocantur à Tacito in libro de Oratoribus: Juvenis deducebatur à patre, vel à propinquis ad eum Oratorem, qui principem locum in civitate tenebat, hunc sectari, hunc prosequi, hujus omnibus dictionibus interesse, disceret. Atque hinc natum discrimen illud, inter *Actio, Declamatio. & Oratio.* Actionem, Orationem, & Declamationem, quia Actio ipsius Oratoris viva vox est, in causa seria, apud consilium dicentis, quam si posteà domi recognitam, & dispunctam evulgabat Oratio, quod plurimi, etsi alioqui disertissimi non fecerunt: ut est in dialogo de claris Oratoribus, sequuti (ut opinor) etiam rationem, quòd vis eloquentiæ, non ita sese prodat ex scripto, ut ex gestu, voce, motu denique membrorum decenti: In quam sententiam plurima disputat eleganter Plinius Junior ad Cerealem libr. ij. Hunc motum Hypocrisim, ejusque magistros Hypocritas vo- *Hypocrysis.* camus, ut Demosthenes Andronico Hypocritæ *Hypocrita* operam dedit, vocabulo ut honesto, necdum infamia notato, pro eo, qui vitæ sanctimoniam ex vultu squalido præ se ferret: Rhetores enim Oratorem quem instituunt, ut Inventionem à Philosophis, & Dispositionem à Dialecticis, sic quintam

Rhetorices partem, id est, Actionem duabus rebus comprehensam, voce & gestu, partim à Phonasco, partim ab Hypocrita petere jubent, cùm Memoriam beatam, aut infelicem fato, & naturæ acceptam ferant, Eloquutionem verò, ut sibi propriam, suo jure vendicent, quæ ratio partim, non sic à me distincta est, ut in omnes præcepta non conferat Rhetor: extant enim in singulas etiam plurima, sed quod illa precariò mutuatur ab iis, quos diximus: Vernacula autem sunt, & domi nata, quæ de sua Eloquutione præscribit: Ita cùm inæqualitatem vocis, monotoniam, monoειda, quasi unam faciem, closmon suffocatam & elisam vocem in clarum sonum erumpentem ab immaturo gallorum cantu, platyasmon cum patulo ore pronuntiamus, κοιlostomiam cùm è specu quasi eruitur vox, jotacismum, lambdacismum, metacismum, & cætera vocis & pronuntiandi vitia vitari 1 præcipiunt, interdicto nudo id faciunt, non adjunctis præceptis, quibus in virtutes his contrarias vox informetur, quod Phonasci soli præstant, à quibus suos boatus tonitruaque petunt Tragœdi. Et quæ de oculis, genis, a superciliis, palpebris, labris, ore, vultu, denique tota cervice, collo, humeris, mento, brachiis, manu, digitisque, ubi & Chironomia, pedibus, & toto trunco tradunt, quantò meliùs ab Hypocritis discerentur, qui in his hoc possunt, ut Metoposcopis, Chiromantis, & Physignomis expressis affectibus imponere possint? Ideoque Demosthenes, quæ ab Andronico, & Satyro gesticulandi magistris Hypocritisque acceperat, ea domi ad speculum latissimum secum exprimebat, à seipso exigens, quæ in

Eloquutio propria Rhetorũ.

Gestus.

Demosthenis speculum.

alιis

aliis videbatur desideraturus, ut Cic. à Roscio Comœdo. Est ergò animus ipsius Actionis gestus, qui si ineptus est, stulta Actio, si frigidus languida, si nullus mortua. Pauci ob eam causam (ut dictum proximè est) quas dixerant Orationes emittebant quibus plus in agendo quàm in scribendo felicitatis erat. Nam Marcus Antonius nihil, Quintus ille Hortensius, quondam Rex Fori Romani, pauca scripsit, quia tota ejus dicendi vis, in voce, & gestu fuit, in quo anxius fuit, & exquisitus usqe ad ineptias, ut jure meritissimo à Licinio Crasso, & aliis histrio, & Dionysia saltatricula dictus sit, auctor Aulus Gellius: 3 Nam in statu, vultu, oculis, totoque corpore motus palestrici sunt odiosiores, & Histrionum nonnulli gestus ineptiis non vacant, quæq; sunt recta, atque simplicia laudantur. Plinius Secundus Junior in epistola 4 ad Nepotem. Præterea ut dicitur viva vox magis afficit: Nam licet hæc acriora sint, quæ legas, altius tamen in animo sedent, quæ pronuntiatio, vultus, habitus, gestus etiam dicentis affigit. Nisi verò falsum putamus illud Æschinis, qui cùm legisset Rhodiis Orationem Demosthenis, mirantibus cunctis, adjecisse fertur τὶ δὲ εἰ αὐτοῦ τοῦ θηρίου ἀκηκόειτε. Erat Æschines, si Demostheni credimus, Μεγαλοφωνότατος: fatebatur tamen longè meliùs eadē illa pronūtiasse ipsum, qui peregerat. Sed heus quonam provecti scribendo sumus? Oratio igitur ut bona sit, & laudetur, ista non requirit: Aliud est bona Actio, aliud Oratio. Plinius Junior libr. j. ad Cornelium Tacitum: Est Oratio Actionis exemplar, & quasi archetypon: Ideò in optima quaque mille figuras extemporales invenimus,

Actionis Animus.

Q. Hortensius.

Agentis ineptia.

Oratio.

nimus in his etiam, quas tantum editas scimus, ut in Verrem: Artificem quemnam? rectè admones, Polycletum esse dicebant, & reliqua, quibus contendit Actiones longiores fuisse, si per tempora præscripta non staret, quàm Orationes, etiamsi earum similitudinem, faciemque maximè exprimant, de qua aliquando pleniùs commentandi occasio sese offeret. Oratio rem gestam, verumque argumentum explicat: Declamatio fictum, sed quod fieri potuit, ut quæ tribuuntur Fabio & Senecæ declamationes. Nonnunquam rem gestam, ut cum aliqui animi gratia ludunt orationes verarum causarum, ut fecit M. Brutus, qui pro Milone edidit Orationem, quam ipse non habuit, auctor est Pædianus. Tranquillus in Caligula: Solebat prosperis Oratorum actionibus rescribere, & magnorum in Senatu Reorum accusationes, defensionesque meditari, quod nos ad exercẽdum stylum animi gratia fecisse putamus, quod fecit Cicero ad Præturam usque, Cn. Pompejus sub bellum civile, ut promptiùs responderet C. Curioni, pro Julio Cæsare dicturo, Octavius in castris quotidie Mutinensi bello, & Nero Cæsar primo imperii anno, antea quoque bis solitus: Usque adeò eloquentiæ studiis addicti erant Veteres, ut in Castris, in medio armorum strepitu, ex tam seriis negotiis horas aliquas ad declamandum suffurarentur: non ignari Minervam literarum, & armorum præsidem. Themata declamationum varia proponebantur à Rhetoribus in scholis, theses, anasceuæ, catasceuæ, apologi, historiæ, aliquando etiam hypotheses repetitæ ex vetere historia, aut recentes, aliàs ficta argumen-

Declamatio quid.

Viri magni declamarunt.

Minerva literarum & armorum præses.

Themata declamationum.

ta

ta causarum, quæ syntaxes vocabãtur, teste Suet. in libello de claris Rhetoribus. Sed ad rem. Perorata causa dicitur apud nos cum utrinq; renunciatum est allegationibus permissa pronuntiandi potestate Judici: habetque hoc mysterii vocabulum illud *Dixi*, quod nescio, an rectè usurpetur in penegyricis, & reliquis declamationibus, quæ Latinè habẽtur. Est enim hoc Forense, ut dicere proprium Oratoris, eloquenter scilicet loqui. Non ergò ad finem cujusq; orationis Orator subjiciebat *dixi*, sed in sumã, & postrema peroratioe, quando post eũ nullus sperabatur dicturus, ut qui priùs egissent, hoc non usurparent. Asconius in Pæd. Moris (inquit) fuit Veterum, quum satis visum esset fluxisse verborum, hanc sibi necessitatẽ finiendæ orationis imponere, ut dicerent ad ultimum, *Dixi*. Quod etiam ab utraque parte oratione consumpta, ut in consilium mitterentur Judices, Prætor solebat pronuntiare *Dixerunt*. Est autem mittere in consilium, ut idem auctor dicit alibi, dimittere Judices ad sententiam dicendam, ubi allegatis omnibus argumentis Orator dixerat, *Dixi*.

Dixi

Mittere Iudices in cõsilium.

COROLLARIUM.

1. Vitia præcipiunt) *De vitiis vocis, & pronuntiationis quædam vide apud Fab. libr.* 11. *c.* 3. *& apud Erasmum dialogo de pronunciatione. Porrò augendæ & conservandæ vocis præcepta præcedenti cap. quædã attullimus, quæ inculcare non videtur necesse.*

2. Genis) *Huc quadrat c.* 3. *l.* 11. *Insti. Orat. Fab. ubi ferè gestus omnium membrorum describit.*

3. Auctor Gellius) *Lib.* 1. *c.* 5. *Noct. Att.*

4. Epistola ad Nepotem) *Lib.* 2. *epist.* 3. *Adde aliam ad Sparsum l.* 4. *& Valer. Max. l.* 8. *c.* 10.

5. Aliquando pleniùs commentandi) *Infrà lib. 2. c. 12. nostra Historia.*

6. Dixi *in fine cap.*) *Eleganter & ingeniosè hoc cap. & lib. finit auctor noster per verbum* dixi, *quo Auditores domum, Judices olim in consilium mittebantur: Quod intelligendũ est in statu judiciali, quando quid juris tantum disceptabatur, in quo productiones testium & tabellarum non requiruntur, alioquin praepropere Judicibus calculus judicandi permitteretur ante probationes. Caeterum an Praetor solemnibus verbis dimitteret Judices non satis constat: Verisimilè est his verbis dimissum consilium*, nil vos moramur Judices. *Livius lib. 8. cum se nil morari Magistrum Equitum pronuntiasset, digressum eum templo, laetus Senatus, laetior Populus, &c. Capitolinus autem in M. Philosopho testatur etiam his verbis Coss. dimisisse Senatum*, nil vos moramur P. C.

Dixi.

Nil vos moramur

SUMMARIUM
Libri secundi.

LIBRO SECUNDO DE IIS AGITUR, QUI IN FORO REIS, ID EST, LITIGANTIBUS OPERAM AUT LOCANT, AUT COMMODANT, MUTAM QUIDEM ET SEGNEM, GRATUITAM AUT VÆNALEM SISTUNT, QUI GENERALI VOCABULO ADVOCATI DICUNTUR.

Histo-

Historia Fori Romani
LIBER II.
ARGUM. CAP. I.
De Advocatis, & Advocatione in genere.

SEd nos telam historiæ Oratoriæ, quam exorsi sumus, pertexamus, ipso rerum ordine ad eam decurrendam, quasi pectinem porrigente, quæ à summo licio ita commodè repetetur. Actores sunt qui lites *Actores.* ipsas in Foro tractant, aguntque, catholico, & communi nomine Reis, & Advocatis. Rei sunt *Rei.* primarii litigantes, qui suo nomine agunt, & experiuntur, sive agant, sive excipiant, neque enim, qui petit minùs Reus est, quàm qui excipit, indè dicti, quod res eorum agatur. Advocati autem sunt, qui Reis litigantibus operam suam, aut commodant, aut locant, vel præsentiam mutam quidem, & segnem, gratuitamque, aut vænalem sistunt: hos enim generali vocabulo, & amplissimo Advocatos Latini vocant, & quicunque operam etiam sedentariam dant litigatoribus: dicti quòd advocentur, accersanturque, ut partibus adsint, qui & Operæ Forenses sunt, cùm rogantur à Reis *Operæ Forenses.* causarum ergo, eadem prorsus forma, qua & Operæ Campestres, pro iis, qui Candidatis hono- *Operæ Campestres.* rem petentibus adsunt in Campo, vel dividendis, vel pronuntiandis nummis inter Centurias suffragium laturas. Suetonius in Augusto: Octavius pater à principio ætatis, & re, & æstimatio-

ne magna fuit, ut equidem miror hunc quoque à nonnullis Argentarium, atq; etiam inter Divisores Operasque Campestres proditum. Sunt hujusmodi Advocati, Patroni, Causidici, Cognitores, Subscriptores, Pragmatici, Submonitores, Custodes, Laudatores, & qui honorariam præsentiam commodant, atque etiam Testes: Nam hi Advocati Plauto dicuntur in Pœnulo, ubi aguntur gratiæ Testibus, & rursus in posterum advocantur in hunc modum.

Testes Advocati.

LYC. *Malus es, captatum me advenis cum Testibus,*
Tuorum apud me nemo, nec quicquam tui.
AGO. *Mementote illuc Advocati.*

Advocati enim dicuntur adesse litiganti, & causæ, quia præsentes in subselliis causam, in quam advocati erant, habitu, voce, nutu, vel aliàs tuebantur. Cicero pro Quintio: Aderunt homines nobilissimi, & potentissimi, quorum frequentiam, & concessum non modò P. Quintius, qui de capite decrevit, sed quivis, qui extra periculum est, perhorrescat. Idem ibidem: Recusabant qui tùm aderant, loquens de Advocatis quos Alphenus corrogabat. Hînc illud, ut adesse alicui, sit patrocinium, & tutelam in se recipere, & propensum favorem significare. Livius in causa Virginiæ: Virginius postero die, secum obsoleta veste comitantibus aliquot matronis, cum ingenti advocatione filiam in Forum adducit. Quo loco interpretatur Advocationem, concursum civium, quos in commiserationem filiæ suæ, aut clamore, aut calamitate sua advocaverat Virginius. Eadem forma fortassis & superesse Reo dicitur Advoca-

Advocatio.

Superesse.

vocatus. Tranquillus in Augusto: Cùm Asprenas Nonius arctius ei junctus causam veneficii accusante Cassio Severo diceret, consuluit Senatum quid officii sui putaret, cunctari enim se, ne si superesset, eriperet legibus Reum, sin deesset, destituere, & prædamnare amicum videretur. Plautus in milite glorioso:

---- *Ne doceto malas, ut sint mala,*
Mihi sola ego supersum.

Id est, ego una mihi strenuam operam dabo, & meas agam probè partes. Ideò Superstites rectè Advocati dicuntur, quasi iidem cum præsentibus. Plautus in Asinaria: *Superstites.*

Nunc mihi licet quidvis loqui, quando nemo adest superstes.

Eadem de causa Antistites sunt, quasi ante rem ipsam stantes quæ agebatur: Hînc attestare dicitur: Symmachus ad Ausonium: Quippe ita facundia attestas cæteris, ut si formido rescribere. Aulus tamen Gellius 1 qui paulò junior Suetonio fuit, & apud quem recentis historici nomen, & auctoritas, haud ita in magna æstimatione esset, negat rectè latineque dici in eum sensum. Ejus verba hæc sunt: Irroboravit, inveteravitque falsa, atque aliena verbi significatio, quod dicitur, Hic illi superest, cùm dicendum esset, Advocatum esse quem cuipiam, causamque ejus defendere. Atque id dicitur non in compitis tantum, neque in plebe vulgaria, sed in Foro, & in Comitio apud tribunalia. Et quæ deinceps disputat eodem capite libro primo, sed ut forè non usitatum fuerit apud auctores Gellio natu majores, tamen quia à vulgo civitate Latina dona- *Antistites* *Contra Gellium.*

donatum erat, receptumq; in quotidianũ usum,
Quem penes arbitrium, & jus, & norma loquendi.
Non putarem ab eo abhorrendum prorsus; tam delicata enim, & anxia religio proxima esset stultæ superstitioni: Nam Gellii auctoritas, quæ alioqui in re Latina maxima est, non deterruit posteros 2 ab utendo. Ulpian. l. 1. ff. de Procuratoribus: Usus Procuratoris perquàm necessarius est, ut qui rebus suis ipsi superesse, vel nolunt, vel non possunt, saltem per alios, vel agere, vel conveniri possint. Aliquando sunt Advocati, quicunque Reo adsunt præter Oratorem. Cic ij. de Oratore: Orat Reus, urgent Advocati ut invehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus. Quanquam sæpissimè Quintiliano Advocatus pro Patrono usurpetur, & passim in jure Romano, ut Advocatio pro patrocinio, atque etiam pro Accusatoris opera, quod admirabilius est. Plin. lib. 2. ad Arrianum de Prisco, quem idem & Tacitus ad Senatum repetundarum reum peregerunt: In fine (inquit) sententiæ adjecit, quod ego, & Tacitus injuncta advocatione diligenter, & fortiter functi essemus, arbitrari Senatum ita nos fecisse, ut dignum mandatis partibus fuerit. Cic. pro domo sua: Cùm eos qui conventu bonorum virorum verba de salute mea fecerant, adesse jussisti, eorumque advocationem manibus, ferro, lapidibus discussisti, tum profecto ostendisti vim maximè tibi displicere, ubi extra judicium eliminata est in concionem turbulentã. Aliàs habet proprium significatum, intra quem consistit, ut ex tam multis qui advocantur accersunturque ad causam, sint ii solum, qui præsentiam suam amico

Advocatio pro Accusatione.

Advocati proprie.

co commodant, aut jus ſuggerunt, teſte Aſconio in divinationem. Sed qui jus ſuggerunt nomine proprio affecti, vocantur Pragmatici, & Formularii: de quibus aliàs latiùs. Qui præſentiam præſtant propriè Advocati. Cic. pro Quintio. Jus non palam dicit? mihi ſi quid debetur peterem, atque adeò jam pridem abſtuliſſem, nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioſo judicio, nihil tam copioſa advocatione uterer, ſi petendum eſſet. Plinius lib. j. ad Minutium: Nam ſi quem interroges hodiè, quid egiſti? reſpondeat officio virilis togæ interfui, ſponſalia, aut nuptias frequentavi, ille me ad ſignandum teſtamentum, ille me in advocationem, ille in conſilium rogavit. Pro Cecinna: eodem tempore ſe in fugam conferunt amici, Advocatique ejus perterriti: Ubi amicos rogatos ab Advocatis non ſejunxit. Aderant ergò ſupplices

Pragmatici.

3 amici, qui ſquallidi, & quaſi in reatu ſedebant, ad commovẽdos ad miſericordiam animos: quaſi illis omnibus nota infamiæ etiam inureretur, ut pro Fontejo virgo Veſtalis ſoror excitata eſt ad lachrymas Judicibus extundendas, advocati Macedones, Hiſpani, Maſſilienſes, qui ſua præſentia commendarent, Judiceſque exorarent. Mittebantur enim ex provinciis Romam Legationes in Reorum periculis, ut Mamertini in cauſa Verris, Gaditani in cauſa Balbi, quos Laudatores & Deprecatores Cicero vocat pro Balbo his verbis: Proferam Teſtes, proferam Legatos, excitabo Laudatores, ad hoc judicium ſummos homines, & nobiliſſimos Deprecatores hujus periculi miſſos videtis: Hæc ille. Et in aliis orationibus ferè amicorum qui adſunt, meminit Cicero. Et pro Quin-

Legationes in Reorum periculis.

Quintio Advocati erant nobiles potentes à Nævio gratiosissimo, per quos vis veritati adhiberetur. Ex frequentia advocationis agnoscitur, quam quisque sit gratiosus. Curtius lib. vj. ubi Philotas majestatis reus ait ad concionem militum. Solent rei capitis adhibere vobis parentes, duos fratres ego nuper amisi, patrem nec ostendere possum, nec invocare audeo, cùm & ipse tanti criminis reus sit. Hæc Advocatio Græcis dicitur Paraclesis, ut Paracleti Advocati, qui accersebantur ad favendum dicturo causam: atque ita injicitur scrupus quidam religionis Judicibus, quasi non Rei solius periculum sit, sed advocatorum amicorum, qui, tanquam in causam subscripsissent, adsunt experturi judicii aleam, ut simul cum Reo damnentur, aut absolvantur. Et hanc puto antiquissimam Advocatorum originem, priorem Procuratoribus, Custodibus, Formulariis, Cognitoribus, & Oratoribus, ut in causa Virginiæ apud Livium. Virginius pater & Icilius sponsus parentibus advocatis, nullo Patrono à foro conducto ipsi per se egerunt: nam tempore Decemvirorum nullos Causidicos, nullos Pragmaticos, nullos Procuratores fuisse argumento est, quod in jus vocatus nullum negotium excusare poterat, quamvis ferium, nullum etiam morbum præter sonticum, neque absens agere per Procuratorem. Sed verba capitis illius ex xij. tabulis asscribamus: *Si quis in jus vocatus, si morbus ævitasvè vitium extitit, qui in jus vocabit jumentum dato, si nolit arceram ne sternito.* Quæ pluribus declarantur apud Gellium. 4 Cui opinioni nostræ accedit Architectus Institutionum libro quarto, tit. per

Paraclesis.
Paracleti

Olim nulli Procuratores.

per quos agere possumus, qui serò admissos Procuratores & cunctanter significat his verbis: Alieno (inquit) nomine agere, olim in usu non erat, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hostilia permissum est furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut Reipubl. causa abessent, quivè in eorum cujus tutela essent. Et quia hoc minimam incommoditatem habèbat, quod alieno nomine, neque agere, neque excipere actionem licebat, cœperunt homines per Procuratores litigare: Nam & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itemque multæ aliæ causæ sæpè hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam exequi ipsi possent. Hactenus ille.

¶ PHILIPPI BRODÆI J.C. COROLLARIUM ad caput primum.

1. Gellius) *c. 22. Noct. Att. lib. 1.*

2. Deterruit posteros) *Nam passim Jureconsulti nostri utuntur, ut videre est ex l. 10. ex quibus caus. major. l. 12. de tutor. dat. ab his. l. quæsitum. de re Jud. l. 2. de curat. furios. l. penul. de vaca. mun. ff.*

3. Aderant ergò supplices) *Advocationis numerosa exemplum est memorabile apud Cæsarem lib. 1. Commentariorum de Orgentorige, qui die constituta causa dictionis, ad judicium omnem suam familiam ad hominum millia decem undique coëgit, & omnes clientes, obæratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit, per eos ne causam diceret se eripuit.* *Numerosa Advocatio.*

4. Apud Gellium) *c. 1. lib. ult. Noct. Att.*

5. Morbus & ætas) *Actor ad Herennium l. 2. scribit*

bit ex bono & æquo fuisse constitutum, & ad utilitatem communem, ut major annis sexaginta, & cui morbus causa est, Cognitorem det.

ARGUM. CAP. II.

De Cognitoribus, Formulariis, Leguleis, & Monitoribus.

Cognitores. ADvocatis successisse Cognitores, Cognitoribus Formularios, Formulariis Patronos, Patronis Subscriptores, Custodes, Monitores, ex his quæ sequentur verisimile est. Nam si in re obscura relinquitur nobis divinandi locus, is *Cognitorum origo* Cognitorum fuit natalis successu temporis post Fastos Pontificiosq; commentarios, ubi legis Actio descripta erat, evulgatos à Cn. Flavio Appii Scriba, qui ex plebe emunctioris erant naris, ingeniique experrectioris observasse diligenter formulas illas, earumque ex prætoris ore deductum, & usum in pluribus causis: quarum cum tenorem seriemque complexi essent, amicis in foro periclitantibus, operamque desiderantibus communicasse, ut jam longo rerum usu comparata quadam hexi, cùm concepta de se fiducia satis confirmatos fundatosque sentirent, in Forum processerint, amicisque litigantibus, non ut Advocati tantum præsentiam commodantes, sed jus tanquam tela à tergo ministrantes. Factique ex Advocatis Cognitores, quorum opera fueritné honoraria, an mercenaria nihil refert: gratis enim aliquando, aliàs pretio litigantibus aderant. *Cognitores qui sint.* Sunt autem Cognitores, teste Pædiano, in Divinationem, qui præsentis Litigatoris causam cognoscunt, & tuentur ut suam, quasi familiarissimi

mi Defensores, quorum fidei partes jus suum explicatum litisque fundamenta concredunt: itaq; & vadimonia ab iis obeuntur, judicium accipitur, satisdatur nomine litigantis. Cicero pro Roscio Comœdo: Tu Piso, tu enim Q. Roscium pro opere, labore, quòd Cognitor fuisset, quòd vadimonia obiisset, rogasti, ut Flavio daret HS. CCCLIII. Idem in Divinatione: me Defensorem calamitatum suarum, me Ultorem injuriarum, me Cognitorem juris sui, me Actorem causæ suæ esse voluerunt. Hos jam Procuratores ad lites vocamus, cùm olim Procurator genuinus sit, & affinis Cognitori, tamen hoc differebat, quòd ille absentis, hic præsentis esset, auctor idem Asconius. *Quid differant à Procuratoribus.* Cicero pro Cæcinna: Procurator non omnis is, qui negotia gerit aliena, sed is dicitur legitimè omnium rerum ejus, qui in Italia non sit, aut Reipublicæ causa absit, quasi penè Dominus & alieni juris Vicarius. Et in causa Quintii in eum sensum Alphenum Procuratorem absentis in Gallia Narbonensi Quintii fuisse dicit. Posteri verò non tantum Cognitoribus hoc nominis dederunt, sed etiam è Foro extulerunt, accommodaruntque iis, *Procuratores extraneorum* qui negotia, bonáque aliena prudentia permissuque domini gererent, ut Jurisconsultus Modestinus in l. Procurator totorum, & Paulus in l. Procurator quis ff. de Procuratoribus. Undè illud discrimen venit, quàm elegantius inter Procuratorem totorum, & universorum. Itaque Diœcetes, Institores, Exercitores, Insularios, Villicos, Dispensatores, reliquos alienarum Curatores, eadem forma Procuratores vocamus. Porrò Cognitores si præter operam etiam jus suggerent,

h idque

idque tanquam ex professo assiduè factitarent, & ei studio uni incumberent, nomen aliud inducunt: Sunt enim Formularii vel Legulei, quos Græci Pragmaticos vocant, qui imperitos agendi instruebant, Actionésque concipiebant, ubi dolo Flavii eo munere defuncti essent Pontifices, qui Asconio etiam Aduocati sunt, quia jus suggerũt, sed se non posse agere fatentur. Fab. lib. xij. c. viij. Pessimæ consuetudinis libellis esse contentum, quos componit aut Litigator, qui confugit ad Patronum, quia liti ipse non sufficit, aut aliquis ex eo genere Advocatorum, qui se non posse agere confitentur, deindè faciunt id, quod est in agendo difficillimum. Quo in loco Formularios desi- gnari quis ambigit? Hi consulti à Litigatoribus libello describebant summa litis capita, jurisque accomodi articulos, hunc ad Oratorem instruendum ferebant partes. Memini hujusmodi libellum vocari ab eodem Fabio litis Instrumentum. Sed hoc interest inter Jurisconsultum & hunc Rubricarii juris interpretem, quod inter Rabulam & Oratorem. Formularios & Leguleos dici, idem Fabius auctor est capite tertio ejusdem libri duodecimi Institutionum Oratoriarum: verùm ea, quæ de moribus excolendis, studióque juris præcipimus, ne quis eò credat reprehendenda, quòd multos cognovimus, qui studio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiam necesse est, confugerunt ad hæc diverticula diffidiæ, quorum alii sese ad album, & rubricas contulerunt, & Formularii, vel (ut Marcus Cicero ait) Legulei quidam esse maluerunt, tanquam utiliora eligentes ea, quorum solam facilitatem

Formularii.

Officium Formulariorum.

Libellus litis instrumentum.

Legulei.

sequebantur, &c. Cùm hæc describerem venit in mentem proverbii, fiunt Aulœdi, qui non possunt esse Cytharœdi, cujus meminit in hæc verba Cicer. in oratione pro Murena: itaque mihi plærique videntur initio hoc multò maluisse, pòst cùm id assequi non potuissent, isthûc potissimum sunt delapsi, ut ajunt in Græcis Artificibus, eos Aulœdos esse, qui Cytharœdi fieri non potuerunt. Sic nonnullos etiam videmus, qui Oratores evadere non potuerint, eos ad juris studium devenire. Monitores etiam dicuntur. Idem eodem: Hoc maximum ignorantiæ malum, quod credat eum scire qui moneat, neque sum nostri moris ignarus oblitusq; eorum, qui velut ad arculas sedent, & tela agentibus subministrant, neque idem Græcos quoque nescio factitasse, undè nomen iis Pragmaticorum datum ast. Cicero in Divinatione: Quid ad hæc dici potest? neque enim quæro, quid tu dicturus sis, video mihi non te, sed hunc librum responsurum esse, quem Monitor tuus hic tenet, qui si rectè te monere velit, suadebit tibi, ut hînc discedas, neque mihi verbum ullum respondeas. Idem quarta Acti. Videtis illum sub crispo capillo nigrum, qui eo vultu nos intuetur, ut sibi ipsi peracutus esse videatur? qui tabulas tenet? qui scribit? qui monet? qui proximus est? Sunt enim Submonitores postici quidem adjutores, qui omissa reddunt memoriæ agentium. His similes sunt qui hodie Sollicitatores vocantur, qui actum rerum diligentia procurant. Fortassis Ministratores iidem erunt cum Submonitoribus. Idem secundo de Oratore: Ut cum te Sulpiti objurgabam,

Proverbium.

Monitores.

Pragmat.

Submonitores.

Ministratores.

quod ministratorem peteres, non adversarium. Idem pro Flacco: Vidi ego in quodam judicio nuper Philodorum Testem Trallianum, vidi Parrhasinum, vidi Archidemum, cùm quidem idem hic mihi Meandrius, quasi ministrator, aderat, subjiciens quod inter suos cives, civitatemque dicerem, si vellem. Ex quibus constat, non omnino eosdem fuisse Submonitores, Ministratorésque cum Formulariis & Pragmaticis, quòd hi solùm jus suppetant & ex professione, illi recentes sunt in ea re, & quidvis subjiciant etiam extra rem forensem. Tranquill. in Augusto: *Die Senatus nunquam Patres, nisi in Curia salutavit, & quidem sedentes, ac nominatim singulos, nullo submonente.* Formularius sine controversia idem cum Pragmatico, cujus hæc mihi descriptio, & periphrasis videtur ex j. de Oratore: Leguleus cautus, & acutus præco actionum, cautor formularum, auceps syllabarum. De eodem idem eodem libro: Itaque ut apud Græcos infimi homines mercedula adducti ministros se præbent in judiciis, Oratoribus, ii, qui apud illos Pragmatici vocantur: sic in nostra civitate contrà amplissimus quisque & clarissimus vir, ut ille qui propter hanc juris Civilis scientiam, sic appellatus à summo Poeta est:

Leguleii descriptio.

Egregiè cordatus homo catus Æliu' Sextus,

Multique præterea, qui, cùm ingenio sibi auctore dignitatem reperissent, perfecerunt, ut in respondendo jure, auctoritate plus etiam, quàm ingenio ipso valerent. Deinceps eodem in dialogo: Itaque illi disertissimi homines, ministros habent in causis Jurisperitos, cùm ipsi sint peritissimi, & qui, ut abs te paulò ante dictum est, Pragmatici vocan-

tur

tur, in quo nostri omninò melius multò, quòd clarissimorum hominum auctoritate, leges, & jura recta esse voluerunt. Sed hoc tamen non fugisset Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, Oratorem ipsum erudiri in jure Civili, non ei Pragmaticum adjutorem dare. Quibus locis comparantur Græci Fori Pragmatici cum Romanis Jurisconsultis, non cum Formulariis: puduisset enim dicere Leguleorum opera, viros eloquētissimos Oratores indigere.

COROLLARIUM AD CAP. II.

1. Sunt autem Cognitores) *Vide Alc. parerg. Jur. l. 2. c. 5. quis dicatur Cognitor in jure, & quid ab Advocato differat.*

ARGUM. CAP. III.

Discrimen ponit inter Leguleos, & Jureconsultos, atq; in Fori Rabulas, Sycophantas, & id genus pestes genuinum figit.

Sunt autem isti formularii, quasi Jurisconsultorum feces, & quantò Rabulæ Oratoribus, & in re medica Empirici Methodicis: tanto Formularii Jurisconsultis sunt inferiores. Ut enim triticum in solo infelici, aut alterius occasionis maleficio in lolium aut ægilopem sterilemque avenam degenerat: Ita qui in ipsa æquitatis arcana mentis indagine non penetrant, circa rubricas, albumque forense cum hærent, Legulei fiunt. Quod genus hominum, solum dignum est his odiis, quæ Jurisconsultis immeritis imprudentes quidam creant. Audiant enim isti vitilitigatores, philodici, philætii, spernolici, apud Demosth. contra Æschinem & τῆς ἀγορᾶς περίτριμμα, quasi fori

Discrimē inter Leguleos & Jurisconsultos.

In Leguleos.

vaframenta, & Veteratores, & Ariſtophanicum illud ὀρθοφοιτοσυκοφαντοδικοταλαιπώροι. Quod nomẽ ita protenſum in ſeſquipedem accommodum eſt lites extrahentibus in æternum. Audiant Harpyæ, Hyrudines generis humani, Æruſcatores, Impoſtores, Veteratores, qui captiunculis formularum, ſutelis ſycophantiis, technis concenturiatis, ut eſt apud Plautum, & factitiis fabricis, Holophantæ ſint, an Sycophantæ potiùs neſcio, in labyrinthos, mæandróſque litium æternarum Clientulos imprudentes intrudunt, quos ſuorum ipſos pudet pigétque morum: nam Menæhmus Cauſidicus apud Plautum ità in conſortium collegarúmque ſordes invehitur?

Aut hoc vivitur more morum moleſto maxumè omnium;
Atque uti quique optumi ſunt maxumi, morem hunc habent:
Clienteis ſibi omnes, volunt eſſe multos: bonine, an mali ſient,
Id haud quæritant: Res quæritur magis, quàm clientum fides,
Quoiuſmodi cluat, ſi pauper eſt, atq; haud malus,
Nequam habetur: Sin dives malus eſt, habetur is cliens
Frugi.

Hi ſunt, qui cùm ſe Juſtitiæ Satellites profiteantur, eam nummo produnt, aut ejus cùm ſe jactent Sacerdotes nefario incæſtóque contrectatu temerant, violant, corrumpunt ter ſacrilegi: Excipiant eorum impetum, quos irritarunt ſuis latrociniis, pyraticis pactionibus, tyrannicis concuſſionibus, repetundarum cauſam dicant apud Rhada-

man-

manthum, aut alium rigidiorem Quæsitorem, non edita, sed reddita professionis ratione. Adsit tandem unus, qui ex illo nebulorum grege culpam agnoscat, & præstet: Jurisconsultum verum, sanctum, integrum, indignum convitiolo minimo vindicet à maledicis, conclamet tandem cum Niso Vergiliano, ut Euryalum eripiat:

Me me adsum, qui feci, in me convertite ferrum,
O Rutuli, mea fraus omnis, nihil iste, nec ausus,
Nec potuit, cœlum hoc, & sydera conscia testor.

Ut enim Orator Catoni non est nisi vir bonus, ità nec Jurisconsultus, qui tanto major est Oratore, quanto Pallas Mercurio, Justitia Eloquentiæ, Ratio denique Orationi longiùs præit. Eloquentia ratione destituta, res est perniciosissima: Jurisperitia nunquam à ratione sejungitur, jus absit, aberit longissimè & ratio, adsit autem, aderit & illa comes conjunctissima: Quid enim aliud jus, quàm recta ratio summi Jovis? Accedit & palmaris illa, quod virtute abuti nemo potest, cùm reliquorum omnium propensus, & facilis sit abusus. Nemo autem inficias iverit, Jurisprudentiam speciem esse Justitiæ distributivæ, imò ipsam esse Justitiam, quum Prudentia reliquis etiam virtutibus sit permixta: ut & agnoscunt Ethici, cùm etiam quidam sint, qui artis nomine omne virtutum genus comprehendi contendant. Forenses ergò isti Impostores, Sycophantæ, & Holophantæ, cum technas suas obtendunt simplicibus, non magis jure abutuntur, quam *qui Curios simulant, & Bacchanalia vivunt*, fronte conficta, barbaque immissa, bonorum, & frugi virorum, & à voluptatum illecebris alienorum speciem præ se ferunt,

I.C. nisi vir bonus.

Virtute abuti nemo potest.

 Tem-

Temperantiam non lædunt, commutant, aut pervertunt, neque vitium suum virtute, sed specie virtutis obumbrant: Virtus enim ità pura, candida, simplex, nativique coloris, ut fucum adscititium non retineat. Istorum itaque decipulæ, non à jure sunt, sed à malitia quadam improba, quæ juris speciem ementitam prætexit. Desinant ergò tandem isti impingere Jurisconsultis sordes malitiosas, laqueos perniciosos, latrocinia, prædásque ex imperitis raptas: Non minùs sancti sunt, quam Oratores, non minùs boni, quàm docti, suas invectivas categorias in istis non juris, sed malitiæ consultis experiantur. Et si unquam Formularii forensésque Harpyiæ Astræam ipsam nudam forma, atque filo virginali, aspectu vehementi, luminib. oculorum acribus, neque humilis, neque atrocis, sed reverendæ cujusdam justitiæ dignitate præditam vidissent, ut quondam Chrysippus ille, i. pridem os illud suum impurum, improbúmque dimisissent, frontem illam impudentissimè perfrictam abjecissent, recantasséntque illud Plauti, quod toties decantaverunt,

Justitiæ imago.

Pol pudere præstat, quam pigere utidem literis.

Ejus est facies tam amabilis, ut si oculis cerneretur, mirabiles sui amores quibusvis excitaret, ut Socrates in Phædro Platon. de Sapientia dicebat, tam verenda ut horrorem incutiat ejus majestas prævaricatoribus, simulatisque Deæ principis Satellitibus. Sunt & alii ejus farinæ Impostores forenses, qui etiam impunè inponunt, & illudunt suis civibus, & clientibus, qui tamen non tàm odio, quàm ludibrio digni sunt, quòd non tam dolo peccant quàm inani quadam philautia, &

& ambitiosa jactantia conjuncta cum summa ignorantia, qui, si nihil aliud, quàm tempus perderent, ferendi essent, ut Moriones, aut Histriones animi gratia tolerarentur, sed quia etiam, unà cum tempore, & oleo, lites, & causas clientum perdunt, non sine magna fraude clientum, sua stultitia abutuntur, qui re vera faciunt lites hujusmodi suas, & ex imperitia rerum malè gestarum, judicio tenentur. Ii sunt, qui multa quidem declamant in foro, quæ nihil ad rem clientum pertineant promovendam, contenti illîc detonare, quæ in umbris, & scholis aliquando meditati sunt, de fictis & fabulosis argumentis: Interim rem clientis negligentes, quos irridet nasutè Martialis lib. vj. sub nomine Posthumi cujusdam Rabulæ, qui cùm nihil ad rem diceret, tamen in parergis & parecbasibus ingeniosus ita videri volebat, ut tam longè à materia excurreret, ut ad eam nunquam recurreret. Versus Martialis facetissimi hi sunt:

Non de vi, neque cæde, nec veneno,
Sed lis est mihi de tribus capellis,
Vicini queror has abesse furto,
Hoc Judex sibi postulat probari:
Tu Cannas, Mithridaticumq; bellum,
Et perjuria Punici furoris,
Et Syllas, Mariosq;, Mutiosq;,
Magna voce sonas, manuq; tota,
Jam dic Posthume de tribus capellis.

COROLLARIUM AD CAP. III.

1. Chrysippus ille) *In libris, qui inscribuntur* περὶ καλοῦ καὶ ἡδονῆς. *Verba autem refert Gellius l.* 14. *c.* 4. *Noct. Att.*

Optimo jure invehitur in hos fori Rabulas, in quo viri docti, & pij nunquam modum adhibent. Sed quid cum illis agatur, qui neq; jus, neq; bonum atq; aequum sciunt? quibus si vel mica pudoris inesset, aut jam resipuissent, aut in aviam solitudinem jam pridem, exiliumq; voluntarium, idem & perpetuum sese amandassent, aut suspendio vitam Divis & Hominibus invisam finivissent. Qui plures invectivas cupit, videat Budaeum in annotationibus suis in Pādectas, Zazium in suis comment. ad l.2. de orig. Juris, Claudium Cantiunculam in sua paraenesi, de ratione studij legalis.

ARGUM. CAP. IV.

De Custodibus, Capsariis, Subscriptoribus, & Subscriptione, Laudatoribus, & Deprecatoribus.

Custodes. MOnitorib⁹ posticis haud absimiles sunt, qui dicentibus apponebantur Custodes, apud quos litis instrumentum tabulæ inquisitionum, testificationum, reliquorumq; scriptorū, quibus litium articuli confirmandi erant, in capsis deponebantur custodienda: antè enim ex quarta Verriana de Claudio adduximus, qui tabulas tenet? qui monet? qui scribit? qui proximus est? quod etiā pertinuerit ad Custodes non tantū monere, verùm etiā capsas depositas custodire, cavereq; ne qui agant prævaricentur, aut colludant cum Adversario. Asconius: Custodes & Subscriptores non tantùm chartarum causa, neque adjuvandi Accusatoris adhiberi solent, sed etiam, ut non facilè corrumpantur. Ulpianus tit. de administ. tutor. in l. si plures. Dati sunt (inquit) quasi observatores a-

ctus

ctus ejus & custodes. Custodes etiam apponebantur ex legis permissu Accusatoribus, qui observarent ex eo die, quo delatus erat Reus, usque in causæ diem, quid illi agerent, qua via molirentur accusationem, quibus modis instruerent, dolumne, corruptelam, ambitum admiscerent. Auctor Plutarchus in Catone Uticensi: sicut eleganter & lepidè à Zelotipis dantur Custodes Conjugibus suspectis apud Martialem: *Custodes legis permissu Accusatoribus appositi.*

Custodes das Polla viro, nec accipis ipsa,
Hoc est uxorem ducere Polla virum.

Custodes bonis debitorum appositi. Exemplo Agri centoculi Io observantis, qui Argus eadem ratione apud Vergilium sub finem vij. Æneid. Custos virginis vocatur. Custodes etiam apponuntur captis pignoribus Reorum debitorum, quando creditores in eorum bonorum possessionem ex primo decreto Prætoris mittuntur, ne ipsi debitores fraudem faciant creditoribus, vel incustodita bona dilapident. Porrò Custodum forensium, 1 ne quid imponere videamur, amplissimè meminit Cice. in Divinatione contra Q. Cæcilium: Custodem (inquit) me Tullio apponite, quid? mihi quàm multis Custodibus erit opus, si te semel ad meas capsas admisero, qui non solùm ne quid enuncies, sed etiam, ne quid auferas, custodiendus sis. Sed de isto Custodetoto, sic brevissimè respondebo, non esse hos tales viros commissuros, ut ad causam tantam, à me susceptam, mihi creditam, quidam Subsessore me invito aspirare possit. Etenim fides mea Custodem repudiat, diligentia Speculatorem reformidat. *Speculatores Gapsa.* Gapsas hîc forulos seu sacculos,

quod ministratorem peteres, non adversarium. Idem pro Flacco: Vidi ego in quodam judicio nuper Philodorum Testem Trallianum, vidi Parrhasinum, vidi Archidemum, cùm quidem idem hic mihi Meandrius, quasi ministrator, aderat, subjiciens quod inter suos cives, civitatemque dicerem, si vellem. Ex quibus constat, non omnino eosdem fuisse Submonitores, Ministratorésque cum Formulariis & Pragmaticis, quòd hi solùm jus suppetant & ex professione, illi recentes sunt in ea re, & quidvis subjiciant etiam extra rem forensem. Tranquill. in Augusto: *Die Senatus nunquam Patres, nisi in Curia salutavit, & quidem sedentes, ac nominatim singulos, nullo submonente.* Formularius sine controversia idem cum Pragmatico, cujus hæc mihi descriptio, & periphrasis videtur ex j. de Oratore: Leguleus cautus, & acutus præco actionum, cautor formularum, auceps syllabarum. De eodem idem eodem libro: Itaque ut apud Græcos infimi homines mercedula adducti ministros se præbent in judiciis, Oratoribus, ii, qui apud illos Pragmatici vocantur: sic in nostra civitate contrà amplissimus quisque & clarissimus vir, ut ille qui propter hanc juris Civilis scientiam, sic appellatus à summo Poeta est:

Legulei descriptio.

Egregiè cordatus homo catus Ælius Sextus,

Multique præterea, qui, cùm ingenio sibi auctore dignitatem reperissent, perfecerunt, ut in respondendo jure, auctoritate plus etiam, quàm ingenio ipso valerent. Deinceps eodem in dialogo: Itaque illi disertissimi homines, ministros habent in caussis Jurisperitos, cùm ipsi sint peritissimi, & qui, ut abs te paulò ante dictum est, Pragmatici vocantur

tur

tur, in quo nostri omninò melius multò, quòd clarissimorum hominum auctoritate, leges, & jura tecta esse voluerunt. Sed hoc tamen non fugisset Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, Oratorem ipsum erudiri in jure Civili, non ei Pragmaticum adjutorem dare. Quibus locis comparantur Græci Fori Pragmatici cum Romanis Jurisconsultis, non cum Formulariis: puduisset enim dicere Leguleorum opera, viros eloquentissimos Oratores indigere.

COROLLARIUM AD CAP. II.

1. Sunt autem Cognitores) *Vide Alc. parerg. Jur. l.2.c.5. quis dicatur Cognitor in jure, & quid ab Advocato differat.*

ARGUM. CAP. III.

Discrimen ponit inter Leguleos, & Jureconsultos, atque in Fori Rabulas, Sycophantas, & id genus pestes genuinum figit.

SUnt autem isti formularii, quasi Jurisconsultorum feces, & quantò Rabulæ Oratoribus, & in re medica Empirici Methodicis: tanto Formularii Jurisconsultis sunt inferiores. Ut enim triticum in solo infelici, aut alterius occasionis maleficio in lolium aut ægilopem sterilemque avenam degenerat: Ita qui in ipsa æquitatis arcana mentis indagine non penetrant, circa rubricas, albumque forense cum hærent, Legulei fiunt. Quod genus hominum, solum dignum est his odiis, quæ Jurisconsultis immeritis imprudentes quidam creant. Audiant enim isti vitilitigatores, philodici, philætii, spernolici, apud Demosth. contra Æschinem & τῆς ἀγόρας περὶ τρίμματα, quasi fori vafra-

Discrimẽ inter Leguleos & Iurisconsultos.

In Leguleos.

vaframenta, & Veteratores, & Ariſtophanicum illud ὀρθοφοιτοσυκοφαντοδικοταλαιπώροι. Quod nomẽ ita protenſum in ſeſquipedem accommodum eſt lites extrahentibus in æternum. Audiant Harpyæ, Hyrudines generis humani, Æruſcatores, Impoſtores, Veteratores, qui captiunculis formularum, ſutelis ſycophantiis, technis concenturiatis, ut eſt apud Plautum, & factitiis fabricis, Holophantæ ſint, an Sycophantæ potiùs neſcio, in labyrinthos, mæandróſque litium æternarum Clientulos imprudentes intrudunt, quos ſuorum ipſos pudet pigétque morum: nam Menæhmus Cauſidicus apud Plautum ità in conſortium collegarúmque ſordes invehitur?

Aut hoc vivitur more morum moleſto maxumè omnium;
Atque uti quique optumi ſunt maxumi, morem hunc habent:
Clienteis ſibi omnes, volunt eſſe multos: bonine, an mali ſient,
Id haud quæritant: Res quæritur magis, quàm clientum fides,
Quoiuſmodi cluat, ſi pauper eſt, atq; haud malus,
Nequam habetur: Sin dives malus eſt, habetur is cliens
Frugi.

Hi ſunt, qui cùm ſe Juſtitiæ Satellites profiteantur, eam nummo produnt, aut ejus cùm ſe jactent Sacerdotes nefario incæſtóque contrectatu temerant, violant, corrumpunt ter ſacrilegi: Excipiant eorum impetum, quos irritarunt ſuis latrociniis, pyraticis pactionibus, tyrannicis concuſſionibus, repetundarum cauſam dicant apud Rhadaman-

manthum, aut alium rigidiorem Quæsitorem, non edita, sed reddita professionis ratione. Adsit tandem unus, qui ex illo nebulorum grege culpam agnoscat, & præstet: Jurisconsultum verum, sanctum, integrum, indignum convitiolo minimo vindicet à maledicis, conclamet tandem cum Niso Vergiliano, ut Euryalum eripiat:

Me me adsum, qui feci, in me convertite ferrum,
O Rutuli, mea fraus omnis, nihil iste, nec ausus,
Nec potuit, cœlum hoc, & sydera conscia testor.

Ut enim Orator Catoni non est nisi vir bonus, ità nec Jurisconsultus, qui tanto major est Oratore, quanto Pallas Mercurio, Justitia Eloquentiæ, Ratio denique Orationi longiùs præit. Eloquentia ratione destituta, res est perniciosissima: Jurisperitia nunquam à ratione sejungitur, jus absit, aberit longissimè & ratio, adsit autem, aderit & illa comes conjunctissima: Quid enim aliud jus, quàm recta ratio summi Jovis? Accedit & palmaris illa, quod virtute abuti nemo potest, cùm reliquorum omnium propensus, & facilis sit abusus. Nemo autem inficias iverit, Jurisprudentiam speciem esse Justitiæ distributivæ, imò ipsam esse Justitiam, cùm Prudentia reliquis etiam virtutibus sit permixta: ut & agnoscunt Ethici, cùm etiam quidam sint, qui artis nomine omne virtutum genus comprehendi contendant. Forenses ergò isti Impostores, Sycophantæ, & Holophantæ, cum technas suas obtendunt simplicibus, non magis jure abutuntur, quam *qui Curios simulant, & Bacchanalia vivunt*, fronte conficta, barbaque immissa, bonorum, & frugi virorum, & à voluptatum illecebris alienorum speciem præ se ferunt,

I. C. nisi vir bonus.

Virtute abuti nemo potest.

Temperantiam non lædunt, commutant, aut pervertunt, neque vitium suum virtute, sed specie virtutis obumbrant: Virtus enim ità pura, candida, simplex, nativique coloris, ut fucum adscititium non retineat. Istorum itaque decipulæ, non à jure sunt, sed à malitia quadam improba, quæ juris speciem ementitam prætexit. Desinant ergò tandem isti impingere Jurisconsultis sordes malitiosas, laqueos perniciosos, latrocinia, prædásque ex imperitis raptas: Non minùs sancti sunt, quam Oratores, non minùs boni, quàm docti, suas invectivas categorias in istis non juris, sed malitiæ consultis experiantur. Et si unquam Formularii forenséque Harpyiæ Astræam ipsam nudam forma, atque filo virginali, aspectu vehementi, luminib. oculorum acribus, neque humilis, neque atrocis, sed reverendæ cujusdam justitiæ dignitate præditam vidissent, ut quondam Chrysippus ille, 1. pridem os illud suum impurum, improbúmque dimisissent, frontem illam impudentissimè perfrictam abjecissent, recantassentque illud Plauti, quod toties decantaverunt,

Justitia imago.

Pol pudere præstat, quam pigere ptidem literis.

Ejus est facies tam amabilis, ut si oculis cerneretur, mirabiles sui amores quibusvis excitaret, ut Socrates in Phædro Platon. de Sapientia dicebat, tam verenda ut horrorem incutiat ejus majestas prævaricatoribus, simulatisque Deæ principis Satellitibus. Sunt & alii ejus farinæ Impostores forenses, qui etiam impunè inponunt, & illudunt suis civibus, & clientibus, qui tamen non tàm odio, quàm ludibrio digni sunt, quòd non tam dolo peccant quàm inani quadam philautia, &

& ambitiosa jactantia conjuncta cum summa ignorantia, qui, si nihil aliud, quàm tempus perderent, ferendi essent, ut Moriones, aut Histriones animi gratia tolerarentur, sed quia etiam, unà cum tempore, & oleo, lites, & causas clientum perdunt, non sine magna fraude clientum, sua stultitia abutuntur, qui re vera faciunt lites hujusmodi suas, & ex imperitia rerum malè gestarum, judicio tenentur. Ii sunt, qui multa quidem declamant in foro, quæ nihil ad rem clientum pertineant promovendam, contenti illic detonare, quæ in umbris, & scholis aliquando meditati sunt, de fictis & fabulosis argumentis: Interim rem clientis negligentes, quos irridet nasutè Martialis lib. vj. sub nomine Posthumi cujusdam Rabulæ, qui cùm nihil ad rem diceret, tamen in parergis & parecbasibus ingeniosus ita videri volebat, ut tam longè à materia excurreret, ut ad eam nunquam recurreret. Versus Martialis facetissimi hi sunt:

Non de vi, neque cæde, nec veneno,
Sed lis est mihi de tribus capellis,
Vicini queror has abesse furto,
Hoc Judex sibi postulat probari:
Tu Cannas, Mithridaticumq; bellum,
Et perjuria Punici furoris,
Et Syllas, Mariosq;, Mutiosq;,
Magna voce sonas, manuq; tota,
Jam dic Posthume de tribus capellis.

COROLLARIUM AD CAP. III.

1. Chrysippus ille) *In libris, qui inscribuntur* περὶ καλοῦ καὶ ἡδονῆς. *Verba autem refert Gellius l.* 14. *c.* 4. *Noct. Att.*

Optimo jure invehitur in hos fori Rabulas, in quo viri docti, & pij nunquam modum adhibent. Sed quid cum illis agatur, qui neq; jus, neq; bonum atq; æquum sciunt? quibus si vel mica pudoris inesset, aut jam resipuissent, aut in aviam solitudinem jam pridem, exiliumq; voluntarium, idem & perpetuum sese amandassent, aut suspendio vitam Divis & Hominibus invisam finivissent. Qui plures invectivas cupit, videat Budæum in annotationibus suis in Pādectas, Zazium in suis comment. ad l. 2. de orig. Juris, Claudium Cantiunculam in sua paranesi, de ratione studij legalis.

ARGUM. CAP. IV.

De Custodibus, Capsariis, Subscriptoribus, & Subscriptione, Laudatoribus, & Deprecatoribus.

Custodes. MOnitorib⁹ posticis haud absimiles sunt, qui dicentibus apponebantur Custodes, apud quos litis instrumentum tabulæ inquisitionum, testificationum, reliquorumq; scriptorū, quibus litium articuli confirmandi erant, in capsis deponebantur custodienda: antè enim ex quarta Verriana de Claudio adduximus, qui tabulas tenet? qui monet? qui scribit? qui proximus est? quod etiā pertinuerit ad Custodes non tantū monere, verùm etiā capsas depositas custodire, cavereq; ne qui agant prævaricentur, aut colludant cum Adversario. Asconius: Custodes & Subscriptores non tantùm chartarum causa, neque adjuvandi Accusatoris adhiberi solent, sed etiam, ut non facilè corrumpantur. Ulpianus tit. de administ. tutor. in l. si plures. Dati sunt (inquit) quasi observatores actus

ctus ejus & custodes. Custodes etiam apponebantur ex legis permissu Accusatoribus, qui observarent ex eo die, quo delatus erat Reus, usque in causæ diem, quid illi agerent, qua via molirentur accusationem, quibus modis instruerent, dolumne, corruptelam, ambitum admiscerent. Auctor Plutarchus in Catone Uticensi: sicut eleganter & lepidè à Zelotipis dantur Custodes Conjugibus suspectis apud Martialem:

Custodes legis permissu Accusatoribus appositi.

Custodes das Polla viro, nec accipis ipsa,
Hoc est uxorem ducere Polla virum.

Exemp[illegible]ri centoculi Io observantis, qui Argus [illegible]tione apud Vergilium sub finem vij. Æ[illegible]stos virginis vocatur. Custodes etiam [illegible] captis pignoribus Reorum debitorum, quando creditores in eorum bonorum possessionem ex primo decreto Prætoris mittuntur, ne ipsi debitores fraudem faciant creditoribus, vel incustodita bona dilapident. Porrò Custodum forensium, 1 ne quid imponere videamur, amplissimè meminit Cice. in Divinatione contra Q. Cæcilium: Custodem (inquit) me Tullio apponite, quid? mihi quàm multis Custodibus erit opus, si te semel ad meas capsas admisero, qui non solùm ne quid enuncies, sed etiam, ne quid auferas, custodiendus sis. Sed de isto Custode toto, sic brevissimè respondebo, non esse hos tales viros commissuros, ut ad causam tantam, à me susceptam, mihi creditam, quidam Subscriptor me invito aspirare possit. Etenim fides mea Custodem repudiat, diligentia Speculatorem reformidat. Capsas hîc forulos seu sacculos,

Custodes bonis debitorum appositi.

Speculatores Capsa.

culos, librorum thecas interpretamur, cujusmobi canabeos nostrates Advocati habent, his enim tabulæ in foro deferebantur, aut libri etiam à servis in scholam, qui Capsárii 2 dicebantur, nam hunc forensem morem attigit Juvenalis Satyra vij.

Dic igitur quid Causidicis civilia præstent
Officia, & magno comites in fasce libelli.

Et idem Satyra decima:

Quem sequitur Custos angustæ vernula capsæ.

Capsarii.

Qui locus facit, ut credam verum esse, quod diximus, Custodes capsarum esse asservatores, qui si in injuncto munere haberent, videre ne collusio committeretur, Speculatores, ut est in loco Ciceronis suprà allegato, si monerent prætermissorum à tergo, Monitores, si actionem etiam adjuvarent, subeundo periculi forensis aleam, Subscriptores dicebantur: Nam primariorum Actorum Inscriptio, secundariorum Subscriptio, ut aliàs dicemus lib. iiij. cùm de Accusatorum coitionibus verba faciemus. Subscriptores Reis datos non memini, sed Accusatoribus tantùm Asconius in argumento Scauranæ: Subscripserunt Triario in Scaurum Q. L. M. Fab. & Q Pacuvii fratres cognomine Claudii. Cicero pro Fontejo, ubi præcessisset mentio de M. Pletorio primario Accusatore, subjicit: aut si non poterit, M. Fabium Subscriptorem ejus rogabimus ut Allobrogum animos mitiget. Hos jam causæ adjunctos vocamus etiam in privatis litibus. Plini. Secundus lib. 5. ad Severum epist. 1. Post hæc ille subscripsit Centumvirale judicium, mecum tamen non subscripsit. His in litibus nisi libello subscribunt omnes

Subscriptores. Inscriptio. Subscriptio.

Adjuncti causæ.

omnes, qui ſimul petunt aut excipiunt, aliàs non benè reciperetur. Trajanus Cæſar ad Plinium lib. x. de Chriſtianis loquens: *Sine auctore propoſiti libelli, nullo crimine locum habere debent, nam & peſſimi exempli, nec noſtri ſæculi eſt.* Ex Subſcriptoribus unus erat, qui agebat, reliqui quaſi ſuccinebant, ſerviebant, lenocinabantur. Cicero in Divinat. *Eſto: ipſe nihil eſt, nihil poteſt, at venit paratus cum Subſcriptoribus exercitatis & diſertis: Eſt tamen hoc aliquid, tametſi non eſt ſatis, omnibus rebus is, qui princeps in agendo eſt, ornatiſſimus & paratiſſimus eſſe debet.* Cornelius Nepos de Pomponio Attico: *neminem ſuo nomine neque ſubſcribens accuſavit.* Rarum autem erat, ut unus Accuſator ſine Subſcriptoribus diceret: nam ſi ſibi non apponeret Cuſtodes aut Subſcriptores, erant qui ambibant plurimi ex Cauſidicis, ut in aliquo nomine eſſent, atque ita ſuam induſtriolam populo commendarent. Idem Cicero in Divinat. *In tantáne vobis videor eſſe inopia amicorum, ut mihi non ex his quos mecum adduxerim, ſed de populo ſubſcriptor addatur? cùm paulò antè ibidem: Quartum quem ſit habiturus non video, niſi quem fortè, ex illo grege Oratorum, qui Subſcriptionem ſibi poſtularunt, cuicunque vos delationem dediſſetis.* Fuit enim aliquid Coriphæis illis Oratoribus ſubſcribere: nam cùm certa ſpes eſſet victoriæ, gloriolæ pauxillum indè aucupabantur. Nonnunquam etiam partem præmii, quod victoribus lex dabat, conſequebantur Aſconius in Milon. *Milo poſtero die factus reus ambitus apud Manlium Torquatum abſens damnatus eſt.* Illa quoque lege *Præmium Accuſatorum.*

Ac-

Accusator fuit ejus Appius Claudius, & cùm ei præmium lege daretur, negavit. Post paucos dies quoque Milo ad Favonium Quæstorem de sodalitiis damnatus est, accusante P. Clodio Neratio, cui præmium lege datum est. Arbitraria erant Accusatorum præmia. Tacitus l. 16. Accusatoribus Eprio & Cossutiano quinquagies sestertium singulis, Ostorio duodecies, & quæstoria insignia tribuuntur. Et sæpissimè apud eundem inveniuntur datæ ædes & prædia, & cæt. Nam libro decimo septimo sic scribitur: Nec minus præmia Delatorum invisa, quam scelera, cum alii Sacerdotia, & Consulatus ut spolia adepti, Procurationes alii & interiorem potentiam agerent. Sed præmiorum historia differetur in quartum.

Arbitraria Accusatorum præmia.

Porrò jus subscribendi dabatur à Prætore, & Judicibus, sicut jus deferendi, accusandique, ut patet ex Ciceronis loco. Datam autem delationem fuisse argumento maximo sunt Divinationes de Accusatoribus constituendis: Nam cùm in publicis judiciis cujus pateat deferendi jus, quia publica quæratur vindicta, ideò contentiones in translationibus, & judicii legitimi prælusionibus, qui suam delationem ablaturus sit. Cic. iij. act. in Verrem: Quod meum factum lectissimi viri, atq; ornatissimi, quod in numero è vobis complures fuêre, ita probaverunt, ut ei qui Quæstor istius fuisset, & ab isto læsus inimicitias justás persequeretur, non modo deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, cùm id postularent, facerent potestatem. Plinius lib. 3. ad Macr. Legati provinciæ Bæticæ quæsturi de Proconsulatu Cæcilii Classici Advocatum me à Senatu petierunt. Idem

A quo dabatur jus subscribendi.

Divinationes in delationibus.

Idem lib. 2. ad Arrianum, de causa Prisci: Ego & Cornelius Tacitus, adesse Provincialibus jussi, &c. Hactenus ergò personæ quædam in subselliis collocatæ, quas ideò Tullius pro Flacco Confessores Accusatorum aut Reorum vocat: Nam Patroni stantes agebant, quamvis de subselliis surgerent: ad quos antequam transeamus, quædam de Advocatis Paralippomena in Corollarii vicem adjungantur, ut sic commodè locus totus concludatur. Numeraveramus inter Advocatos Laudatores, & Deprecatores, ad quæ pertinent, quæ Asconius pro Scauro scripsit. Laudaverunt Scaurum Consulares novem, quorum magna pars per tabellas laudaverunt, qui aberant, inter quos Cneus Pompejus quoque: nam quòd erat Proconsul, extra urbem morabatur, unus prætereà adolescens laudavit: Frater quoque ejus Faustus Cornelius Syllæ filius. Is in laudatione multa humiliter, & cum lachrymis loquutus, non minus audientes permovit, quàm Scaurus ipse permoverat, ad genua Judicum, cùm sententiæ ferrentur, provolutus. Idem: Bifariam se diviserunt, qui pro eo rogabant, ab uno latere Scaurus ipse, M. Glabrio sororis filius, & Paulus & Lentulus Lentuli Nigri Flaminis filius, & L. Æmilius Bucca filius, C. Memnius Fausta natus supplicaverunt. Ex altera parte Sylla Faustus frater Scauri, C. Aronius Limo, cui Fausta ante paucos menses nupserat, dimissa à Memnio, & Titus Peduceus, C. Cato & M. Alena Sportianus. Quod autem dicit Pompejum Proconsulem extra urbem moratum, id etiam est in ff. titulo de

Confessores.

Laudatores & Deprecatores.

Laudatio Judicialis Potentiorum Advocatio abrogata.

de officio Proconsulis. Tranquillus in Augusto, de causa Asprenatis: Sedit in subselliis per aliquot horas, verùm tacitus, & ne laudatione quidem Judiciali data. Hujusmodi potentiorum advocatio ad commendationem Reorum per D. Claudium edicto sublata est, ut est apud Impp. Diocletia. & Maximian. titul. C. Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre, proposita pœna, ipsius causæ jactura, qui in edictum commisissent. Pompejus l. lata. iij. Consulatu suo has peregrinas, & publicas Reorum laudationes antè sustulit, in quam tamen ipse primus commisit, 3 cùm Reum Munacium Judicibus commendavit.

COROLLARIUM AD CAP. IV.

1. Custodum Forensium) *Plura hùc adferre possem de Custodibus, sed sufficiet Lectorem remittere ad fontem, ad Andream Tiraquel. l. 15. Connubialium suarum.*

Capsarii.

2. Capsarii dicebantur) *Explicat Ulpianus in l. si collactaneus ff. de manu. vindict. Capsarium qui portat libros, & in hac significatione usurpatur à Sueton. in Nerone. Dicuntur & Capsarij l. 3. § ultimo. de offic. Præfect. vigilum, qui mercede conducti servanda in balneis vestimenta suscipiunt, à capsis, quibus ea includebant.*

Cato.

3. In quam primus commisit) *Hanc commendationem Cato Uticensis, qui ei judicio praeerat admotis ad aures manibus legi non est passus, auctor Plutarchus in ejus vita. Adde Valer. Maxim. libro 6. cap. 2.*

ARGUM. CAP. V.

De Oratoribus, & Rhetoribus, eorum ortu, progressu

gressu, & differentia.

UT Cognitores cunctanter primùm recepti sunt, ita iis multò seriùs Oratores, illos peritia forensis, & usus litium gerendarum habitu confirmatos, hos dicendi audax elegantia, tractandorumque animorum artifex lingua, eò provexit, ut necessaria eorum professio Foro videretur. Itaque ii, quorum lingua conducebatur ad explicandam Judicibus causam, eandemque persuadendam tum rationibus, tum motibus concitatis, in initio naturæ solius dotibus freti, operam quamvis rudem exigentibus præstabant, nullisque præceptis instructi, quò natura, ingeniumvè duceret, sequebantur. Tandem dicendi virtutes insigniores, & motuum ciendorum schemata, paulatim adnotata sunt, & à posteris majores imitatis, in usum traducta sunt, donec tam multa observata sint, ut ex iis præcepta fierent, neque videretur bene dicere, qui contempto ritu secùs diceret. Ex præceptis verò tandem ars conflata est, quam Eloquentiam, Oratricem, dicẽdiq; artem Latini, Græci Rhetoricem appellavêre, quę primum contempta, damnata prohibitaque est, tàm Censorio edicto quàm Senatusconsulto. Hujus verba descripsit primùm Sueton. in libello de claris Rhetoribus, quæ eadem Gell. 1 lib. xv. repetivit. Hæc autem sunt: C. Fannio Strabone, M. Valerio Messala Coss. M. Pomponius Prætor Senatum consuluit, quod verba facta sunt de Philosophis, & Rhetoribus, de ea re Senatusconsulto ita censuerunt, ut M. Pomponius Prætor animadverteret, curaret, ut si ei è Republica fideque sua videretur, uti Romæ ne essent. Edicti verò Censorii

Oratores.

Rhetorica

S. C. contra Rhetores.

i hæc:

Edictum. hæc: Cn. Domitius Ænobarbus, Livius Licinius Crassus Censores ita edixerunt: Renunciatum nobis est, esse quosdam homines, qui novum genus disciplinæ instituerunt, apud quos juventus in ludos conveniat, eos sibi nomen imposuisse *Rhetores.* Latinos Rhetores, ibi homines adolescentulos totos dies desidere. Majores nostri, quæ liberos suos discere, & quos in ludos itare vellent, instituerunt: Hæc nova, quæ præter consuetudinem ac morem majorum fiunt, neque placent, neque recta videntur, quapropter & iis, qui eos ludos habent, & iis qui eò venire consueverunt, videtur faciundum, ut ostendamus nostram sententiam, nobis non placere. Hactenus Edictum. Cu- *Ratio Edicti.* jus sui edicti reddit rationem idem Crassus dialogo iij. de Oratore: quòd scilicet nihil præter impudentiam illi docuissent Rhetores, quam propagari in civitate prudente, videnteque Censore, *Scholastici.* nefas est. Vocabantur Scholastici, Rhetores isti apud Tacitum, qui lib. de Oratoribus, de istis Ludimagistris ita malè scribit, ut pridem illi veteres antè sanxerant. Taciti verba sunt hæc: At nunc adolescentuli nostri deducuntur in scenam Scholasticorum, qui Rhetores vocantur, quos paulò antè Ciceronis tempora extitisse, nec placuisse majoribus nostris ex eo manifestum est, quod M. Crasso, & Domitio Censs. cludere (ut ait Cicero) ludum impudentiæ jussi sunt, ubi hujus gentis tota professio damnatur. Idem Tacitus ibidē: Nam *Eloquentia telum cruentum* lucrosæ hujus, & sanguinantis Eloquentiæ usus recens, & malis moribus natus, atque, ut tu dicebas Aper, in locum teli repertus: Ubi dicendi artem non ita veterem non potuit contumeliosiùs

tracta-

tractare, & appellare, quàm telum cruentum, & sanguine civium madens. Eadem ferè scribit in Catone Censorio Plutarchus, ubi multa disputantur contra Græcos & Philosophos. Differre autem Oratorem & Causidicum à Rhetore docet manifestè Martial. lib. j. *Differunt Causidicum & Rhetor.*

Dum modò Causidicum, dum te modò Rhetora fingis
Et non decernis, Taure, quid esse velis.

Poetæ certè Rhetores & Grammatici Livio & Ennio antiquiores non fuerunt: Ideò professio illa, vel testibus Plutarcho, Tacito, & Suetonio, non erat admodum vetus illorum temporibus. Isti ergò Magistri scholarum Tyrones præceptis instructos, domiq; condocefactos ad Forum felicius ingrediendum, comparabant, ut non immeritò, jactetur proverbium, fieri quem oratorem, Poetam nasci, quòd Oratoria maximè præceptis, Poesis natura juvetur. Ii non tantùm instituendæ juventuti, informandæque præceptis domi vacabant, sed & causas aliquando actitabant, ut C. Albutius Silus & alii. Sæpiùs verò Acturis in foro actiones scribebant. Cicero in Divinatione: Si mihi hodiè respondere ad hæc, quæ dicam, potueris, si ab isto libro, quem tibi Magister ludi, nescio quis, ex alienis orationibus compositum dedit, uno verbo discesseris, posse te, & illi quoque judicio non deesse, & causæ, atque officio satisfacere, arbitrabor. Suet. in libro de claris Rhetoribus: Lucius Plotius Gallus, Cratino accusaturo M. Cælium de vi, Actionem scripsit, quem ob id Cælius hordearium Rhetorem, id est, inflatum, levem, & sordidum in morem hordei vocavit. *Proverbium.* *Rhetores in foro.* *Rhetores Acturis actiones vendebant.* *Hordearius Rhetor.*

Procuratores non erant in foro Græcorum. Quod & Græci Rhetores factitarunt, apud quos non licebat procuratorio nomine agere. Fab. lib. ij. c. xvj. Socrates inhonestam sibi credidit Orationem, quam ei Lysias reo composuerat: Et tum maximè scribere Litigatoribus, quæ illi pro seipsi dicerent erat moris, atque ita juri, quo non licebat, pro alio agere fraus adhibebatur. Fuit tamen gens Rhetorum humilis semper, ut abierit in proverbium, quod in ore est omnium, factum esse *Rhetor de Consule.* quem de Consule Rhetorem, qui Fortunæ maleficio à summo dignitatis gradu, ad infimam vitæ *Ad incitas.* conditionem deturbatus sit, quasique ad incitas redactus. Juvenal. vij.

Si Fortuna volet, fies de Rhetore Consul,
Si volet hac eadem, fies de Consule Rhetor.

Dionysii Tyranni casum quis nescit? qui cum Sy- *Fortunæ ludus.* racusis exactus esset, Corinthum profugerit, ibique ludum aperuerit. Plinius lib. iiij. ad Minutianum: Nunc eò decidit, ut exul de Senatore, Rhetor de Oratore fieret. Quos tibi Fortuna ludos facis? Facis ex professoribus Senatores, ex Senatoribus Professores. Ex quo apparet quàm misera *Cathedrarum conditio.* sit cathedrarum conditio, quàm pulvis ille ludorum obsit captantibus majora. Ita in omni genere disciplinarum actio ipsa quàm cognitio feliciores sortitur successus, pinguioresque habet asser- *Praxis & Theoria.* tores Praxis quàm Theoria. Isti Rhetores non- *Rhetores potentiorũ limina colebant.* nunquam, more Clientium sportulas captantium, civium primariorum domos colebant, eorumque liberos erudiebant, declamantibus aderant, vitiorum admonebant, honesta servitute victum quæritantes. Juvenal. vij.

Sed

---- Sed vos sævas imponite leges,
Et præceptori verborum regula constet,
Ut legat historias, auctores noverit omnes
Tanquam ungues, digitosq; suos, &c.

Objicit M. Cicero in Philipp. Antonio ingenti mercede domi habitum Rhetorem S. Clodium Siculum, his verbis: Tibi & joci causa magistrum suffragio tuo & Competitorum tuorum Rhetorem concessisti, ut in quem vellet diceret, salsum omninò hominem, sed materia facilis & in tuos dicere. At quanta merces Rhetori data est, audite P. C. & cognoscite Reipublicæ vulnera: duo millia jugerũ campi Leontini Sexto Clodio Rhetori assignasti, & quidem immuni, ut tanta mercede nihil sapere disceres. Facit ad arguendam amplius scholarum miseriam, quod scribit Martialis j. ad Flaccum:

Quid petis à Phœbo? nummos habet arca Minervæ
Hæc sapit, hæc omnis fœnerat una Deos.
Quid possunt hederæ Bacchi dare? Palladis arbor
Inclinat varias pondere nigra comas.

Et paulò pòst:

Romanum propius, divitiusq; forum est.
Illic æra sonant, & circum pulpita nostra,
Et steriles cathedras, basia sola crepant.

Ubi comparat artem dicendi orandique in foro, quam dicit esse lucrosam splendidamque, cum Rhetorica scholastica, & Poetica, & reliquis, quæ in scholis nullo penè lucro docentur. Receptum autem est, ut Rhetores jam & pridem vocentur magistri, doctoresque artis dicendi, ut fuerunt primi Tisias & Corax, post eos Georgias & Isocrates, & reliqui: Oratores verò, qui non docerent, sed, **Rhetores.** **Oratores.**

ſed, quæ ipſi edocti eſſent, in actum uſumque deducerent: Quanquam Cic. in Oratore ad Brutum. Rhetorem vertat eloquentem & Oratorem, qui non alio diſcrimine diſtinguuntur, quàm natali, cùm hic Græcis ſit, ille Romanis.

COROLLARIUM AD CAP. V.

1. Gel. lib. xv.) *Ad ſublevandam curioſi Lectoris inveſtigationem Gellij locum c. 11. Noct. At. citavimus.*

2. Livio & Ennio antiquiores) *Vide Sueton. in principio libelli de Illuſtribus Grammaticis.*

ARGVM. CAP. VI.

De munere, & analogia Oratoris, Fori veteris majeſtate, & Adoleſcentum Accuſationibus.

Orator à Patrono differt.

AMplius eſt Oratorum munus, quàm Patronorum: hi in cauſis agendis tantùm occupabantur, illi è Foro aliquando excedunt in Roſtra concionem habituri ad Populum, in Senatum ſentẽtiam dicturi, ludunt nonnunquam ad oſtentationem orationes epidicticas, encomia, nænias, aliaque argumenta jucunda magis, quàm ſeria. Quid multis? In tribus cauſarum generibus, Demonſtrativo, Deliberativo, & Judiciali verſantur, cùm hi ſeſe in tertio exerceant tanquam ejus ſeptis & cancellis concluſi. Obeunt illi ad exteras gentes Legationes, in quibus, ſi bellum indicunt, aut inimicitias denuntiant, res repetunt Legati, & Fœciales vocantur: ſi pacem expoſcunt, veniam orant, fœdus rogant Oratores, tanquam ſupplices, & amici legati dicuntur. Vergil. vij. Æneid.

Legati & Fœciales.

Tum ſatus Anchiſa delectos ordine ab omni,
Centum Oratores, anguſta ad mœnia regis,

Ire

Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaq; ferre viro, pacemq; exposcere Teucris.

Q. Curtius 1 libr. v. Indè triginta Oratoribus ad deprecandum, triste responsum à rege redditur, non esse veniæ locum. Idem libr. vj. Consilium Græcorum, quid fieri placeret, consulit, à quo Lacedæmonii nihil aliud, quàm ut Oratores mittere ad regem liceret, precari, &c. Ab orando deprecandoque, quam analogiam puto consequutos, qui causarum Patronos Oratores vocarunt, quasi causa non tam rationibus persuadenda esset, quàm vi orationis, & precibus artificiosis, animumque moventibus exorandi Judices, maximè Romæ, ubi non tam jurati in Justitiæ verba erant, quàm Areopagitæ Athenis, aut nunc apud nos: Nam penè universum fori artificiũ sublatum est, relictæque solæ altercationes, quibus invicem obstreperent Rabulæ. Veneranda enim Fori veteris majestas, quam Consules, Consulares, Triumphales, Prætorii, Senatores, cæteriq; urbis Principes, eloquentissimiq; Jurisconsulti, & Oratores suis actionibus augustiorem faciebant, nescio, quo pacto paulatim imminuta, eoque redacta, ut nullis ferè quàm à Rabulis colatur: Quod eleganter disputatur apud Tacitum in dialogo de Oratoribus, ubi mores cum seculis mutantur, & rationes dicendi, cujus rei etiam ibidem causa adfertur: atque eò rem devenisse dicit, ut Oratorum nomen vix in Foro recentum sit suo sæculo, sed paulatim exoleverit in Causidicos, & Advocatos, adeò ut sub Vespasiano, Tito, Domitiano, Nerva, Trajano Impp. vix quisquam Orator vocaretur in Foro. Verba sunt Taciti in præfatione

Analogia Oratorũ.

Areopagita.

Veteris Fori majestas.

Oratorũ nomen quando ex foro exolevit.

ejus dialogi: Nostra potissimùm ætas deserta, & laude orbata, vix nomen ipsum Oratoris retinet, neque enim ita appellamus, nisi antiquos: horum autem temporum diserti Causidici, & Advocati, & Patroni, & quidvis potiùs quàm Oratores vocantur. Hactenus Tacitus. Et sanè hoc nostro sæculo pauci admodum præter Principum Legatos, & Christianos Ecclesiastas, dignitatem, splendoremque veterum Oratorum nostris oculis referunt. Quid dici aut cogitari potuit augustiùs, quàm Consulem ex sella Curuli, circumstantibus Lictoribus, & Accensis in prætexta & purpura, pro Reo apud Judices surgere dicturum? At hoc fecerunt Hortensius, Cicero, Plinius Junior, & alii plurimi, quanquam hoc magis Forum ipsum, quàm Magistratum decuerit, ut docet Plin. lib. j. ad Pomp. Falconē: Primùm (inquit) quòd deforme est, assurgere, cui loco cedere omnes oportet, hunc omnibus sedentibus stare, & qui jubere posset tacere quemcunque, huic silentium clepsydra indici, & quem interfari nefas esset, hunc etiam convitia audire, & si multa pateretur inertem, si ulcisceretur insolentem videri. Res tamen usque adeò visa est honesta, ad gloriam laudemque comparata, ut sæpissimè Magistratuum purpura, in foro Soli opposita, sedentium astantiumque oculos splendore perstrinxerit. Prima indè adolescentibus primariis Romæ petebatur commendatio ad populum, ut si domi essent, meditarentur actiones, quas quùm in foro exhibuissent, populo de se opinionem afferrent, se quondam maximè salutares fore Reip. cives. Itaque Crassus unum & viginti annos natus, nobi-

Decentnè Magistratum causarum actio.

Adolescētes dicendi studiosi.

nobilissimum hominem & eloquentissimum C. Carbonem in judicium vocavit, ut dicit de se iij. de Oratore, vel ut Corn. Tacitus scripsit in dialogo de Oratoribus, novendecim. Idem fecit adolescens Marcus ille Antonius: etiam Publii Sulpitii eloquentiam Accusatio illustravit, cùm seditiosum & inutilem civem C. Carbonem in judicium vocavit. Sed cùm duplex esset ratio judiciorum, nam ex Accusatione & Denfensione constat, laudabilior est Defensio, & gratiosior, in adolescentibus autem Accusatio non improbatur, in quam etiam proniores erant, ut docetur ij Officiorum. Fabius libro xij. cap. vij. eleganter: Principes in Republica viri non detrectaverunt hanc officii partem: creditique sunt etiam clari juvenes obsidem Reip. dare malorum civium accusationem, quia nec odisse improbos, nec simultates provocare, nisi ex fiducia bonæ mentis videbantur. Idque cum ab Hortensio, Lucullis, Sulpitio, Cicerone, Cæsare, plurimis aliis, tum ab utroque Catone factum est, quem morem commendat Plutarchus ad initium Luculli sui. Cicero in Divinatione videtur triplex hominum genus, Accusationibus impediri solitum statuisse his verbis: Atque is non tam propter Verrem laborat, (de Hortensio loquens) quàm quòd eum minimè res tota delectat: videt enim, si à pueris nobilibus quos adhuc elusit, si à Quadruplatoribus, quos non sine causa contempsit semper, ac pro nihilo putavit, accusandi voluntas ad viros fortes, spectatosque translata sit, se in judiciis dominari non posse. En, illo in loco Adolescentes, Quadruplatores, & Viros confirmatos in Orato-

Mos laudatus.

Defendere quàm accusare laudabilius.

Accusatorum triplex genus.

Adolescẽtes in Centumviralibus.

ratoria Accusationibus obeundis constituit. Aliàs frequentius Centumviralibus litibus, in quibus tutiùs, quid possent, experirentur, sese exercebant. Plin. lib. ij. ad Maximum: Verum opinaris, distringor Centumviralibus causis, quæ me exercent magis, quàm delectant: Sunt enim plæræque parvæ & exiles, raró incidit, vel personarum claritate, vel negotii magnitudine insignis. Ad hæc perpauci, cum quibus juvet dicere, cæteri audaces, atque adeò magna ex parte adolescentuli, obscuri, ad declamandum hûc transeunt tàm irreverenter, & temerè, ut mihi Attilius noster expresè dixisse videatur, sic in Foro pueros à Centumviralibus causis auspicari, ut ab Homero in scholis: Nam hîc quoque, ut illic, primum cœpit esse, quod maximum est. At herclè ante memoriam meam (ita majores natu solent dicere) ne nobilissimis quidem adolescentulis locus erat nisi aliquo Consulari producente, tanta veneratione pulcherrimum opus colebatur: Nunc refractis pudoris, & reverentiæ claustris, omnia patent omnibus, nec inducuntur, sed irrumpunt. Hactenus ille: Quem veterem morem de Tyrocinio interpretamur: Nam quod Quintilianus dicit: Demosthenem adhuc puerum, actiones pupillares habuisse, hoc ad Græcos, non Romanos mores pertinuit: Romæ enim in prætexta puerili, nemo agit in Foro Judiciali. Nam quod idem dicit, Augustum prætextatum duodecim natum annos aviam pro Rostris laudasse, & Tranquillus narrat, egisse Tyberium nono ætatis anno, id ad judicium nihil pertinet, cùm ostentationis gratia sint hæ declamationes comparatæ,

Orationes ad ostentationem.

paratæ, nec quiſquam propterea de capite, aut fortunis periclitetur. Iraque pueris cauſæ judiciales non committebantur, cùm pueritia pares annos numero habeat annis prætextæ, exporrigitur enim ad decimum ſeptimum ex inſtituto Servii Tullii Romanorum Regis quarti, à quo ad quadrageſimum ſextum juventa, hînc ad rogum ſenectus, Teſtis Tubero apud Gellium libro decimo capite penultimo.

Pueritiæ anni.

Iuventa.

Senectus.

COROLLARIUM AD CAP. VI.

1. Q. Curtius) *Has Curtij auctoritates ab auctore noſtro inſertas hûc & multis in locis aliis prætermittere noluimus, licet parum ponderis ad Hiſtoriam noſtram habere viderentur, cùm Curtius Romanorum geſta non deſcribat, ſed Alexandri Macedonis, neque enim id ei licere putabam, qui operis incrementum, & perfectionem meditabatur.*

ARGUM. CAP. VII.

De Tyrocinio, depoſitione Prætextæ, & ſumptione virilis togæ, & pompa, quæ fiebat, de contubernio adoleſcentum cum viris principibus, & de Prætoris edicto de poſtulando.

ANno ergò decimo ſeptimo, quo die depoſita puerili prætexta toga 1 virilis ſumebatur, Tyrocinium cauſarum agendarum in foro auſpicabatur: Sic enim vocant ingreſſum illum in forenſem profesſionem, metaphora à Caſtris ducta, ubi Tyrones diem ſui Tyrocinii etiam habent. Fab. libro xij. Non differendum eſt Tyrocinium in ſenectutem. Dies etiam Prætextæ, quo

Tyrocinium Fori.

Dies togæ & Tyrocinii.

quo Tyrones forensibus sacris initiabantur Tyrocinium dicebatur. Tranquillus in Tyberio: Neronem & Drusum Patribus commendavit, diemque utriusque Tyrocinii congiario Plebi dato celebravit. Sumebatur autem toga virilis ad initium decimi septimi. Idem in Augusto: Quadrimus patrem amisit, duodecimum annum agens aviam Juliam defunctam pro Concione laudavit, quadriennio pòst virili toga sumpta, militaribus donis triumpho Cæsaris Africano donatus est. Aliquando etiam decimus septimus non expectabatur, sed citiùs ex permissu Principis, more contempto togam sumebant. Idem ibidem: Liberis Senatorum, quo celeriùs Remp. assuescerent, protinùs virilem togam, latum clavum induere, & Curiæ interesse permisit. Id fortassis sequutus est Prætor, cùm in edicto suo de postulando, decem & septem annis natos ad postulandum admittit, nisi quod eos in totum vult esse completos, cùm olim satis fuit attigisse, non exegisse. Mirum autem est in Procuratore, & Cognitore desideratum fuisse quintum & vigesimum, ut docent Jurisconsulti. Deponebatur autem Prætexta in Capitolio, si licebat. Idem in Claudio: Togæ virilis die circa mediam noctem, sine solemni officio lectica in Capitolium delatus est. Aliàs alibi, & seriùs decimo septimo. Idem in Caligula: Transiit ad Antoniam Aviam, & undevigesimo ætatis anno accitus Capreas à Tyberio uno & eodem die togam sumpsit, barbamque posuit, sine ullo honore, qualis contigerat Tyrocinio fratrum ejus. Magnam autem fuisse pompam illius honoris credo, quòd eo nomine plurimùm lætati sunt

Prætoris edictum.

Prætexta in Capitolio deponebatur.

Pompa Tyrocinii.

ſunt Arpinates. Cicero ad Atticum *lib. ix.* Ego meo Ciceroni, quoniam Roma caremus Arpinæ potiſſimum togam puram dedi, idque Municipibus noſtris fuit gratum. Tranquillus in Nerone: Deductus eſt in forum Tyro, Populo Congiarium, Militi Donativum propoſuit, indicta decurſione: Nam deductio admodum ſolemnis erat, ubi non minùs pompæ quàm in nova nupta. Fiebat autem à primariis viris. Plinius ad Maximum: In foro ne nobiliſſimis quidem adoleſcentibus locus erat, niſi aliquo Conſulari producente. Tranquillus in Auguſto: Rurſus tertium decimum Conſulatum biennio pòſt ultrò petiit, ut Cajum & Lucium filios, ampliſſimo præditus magiſtratu in forum ſuo quemque Tyrocinio deduceret. Fiebat autem à primario parente, ut apparet ex ſuprà allatis exemplis de Cicer. & Auguſto. Idem in Tyberio: Romam reverſus filium Druſum in Forum deduxit. Et quo die Julius cæſus eſt in Senatu, Caſſii filius magnæ comitatus pompa poſt ſumptam virilem togam in forum deducebatur: Plutarchus in Bruto. Convocabantur autem omnes ferè amici, & Clientes quorum frequentia honoratior erat deductionis comitatus. Plinius lib. j. ad Minutium: Nam ſi quem interroges, hodiè quid egiſti? reſpondet, officio virilis togæ interfui. Et aliquando eodem die, ubi initiati eſſent, graviſſimas cauſas ſuſcipiebant. Valerius libro v. M. Cotta eo ipſo die, quo togam ſumpſit virilem, protinùs ut è Capitolio deſcendit, C. Carbonem, à quo pater ejus damnatus fuerat, poſtulavit. Hinc illud Fabianum libro duodecimo: Quem juvenem teneriſque adhuc viri-

Deductio in Forum.

Comitatus deductionis.

Tyrocinii die graviſſimæ cauſæ agebantur.

Deducere viribus nitentem in forum deduximus, &c. Habet enim deducere tacitum pompæ incessum, quanquam producere, & inducere Plinius in ea re usurpet. *Cõtubernium Principium.* Post prætextam puerilem depositam dabantur in contubernium 4 viris magnis & gravibus, in quos tanquam in exemplar intuiti, Tyrocinium suum componerent, fingerentque sibi ea quæ in reliquo vitæ cursu servarent. Tacitus in libro de Oratore: Ergò ad majores nostros juvenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus jam domestica disciplina, refertus honestis studiis educebatur à patre, vel propinquis ad eum Oratorem, qui principem locum in civitate tenebat, hunc sectari, hunc prosequi, hujus omnibus dictionibus interesse, utque sic dixerim, pugnare in prælio diceret. Magnus ex hoc usus, multum constantiæ, plurimum judicii juvenibus statim contingebat, in media luce sedentibus, atque inter ipsa discrimina, &c. Cic. in dialogo de amicitia: Ego autem à patre ita eram deductus ad Scævolam, sumpta virili toga, ut quoad possem & liceret, à senis latere nunquam discederem. Idem secundo Officiorum: Facillimè autem & in optimam partem cognoscuntur adolescentes, qui se ad claros & sapientes viros benè consulentes Reipub. contulerunt, quibuscum si frequentes sunt, opinionem afferunt Populo, eorum fore se similes, quos sibi delegerant ad imitandum. P. Rutilii adolescentiam ad opinionem, & innocentiæ & juris scientiæ P. Mutii commendavit domus. *Cæsaris Constitutio.* Hûc pertinet sanctissima & pulcherrima Julii Cæsaris Constitutio, qua sanxit, ne quis Senatoris filius, nisi Contuber-

tubernalis aut Comes Magistratus, peregrè proficisceretur, ut testis est Suetonius. Ad quem morem, ut apud virum principem aliquem, tanquam apud Pædagogum, exigerent Tyrocinium Adolescentes Romani, allusit Vergilius libro viij. Æneid. ubi Evander filium Pallanta Æneæ committit in re bellica instruendum:

Hunc tibi præterea spes, & solatia nostri
Pallanta adjungam, sub te tolerare magistro
Militiã, & grave Martis opus, tua cernere facta.
Assuescat, primis & te miretur ab annis.

Quam juventutis Pædiam, ut prudentissimè institutam, quis est tam inimicus consilio & moribus bonis, qui reprehendat? quam ex parte aliqua tenemus: Adoptantur enim jam nobiles pueri in comitatum, & familiam cujusque procerum, ubi usque dum ex ephæbis excedant arctissimo famulitio distinentur, Pageos vulgus vocat, quòd fortassis pagani sunt, rudesque morum aulicorum & castrensium, cùm in aulam deducuntur. Locus est elegans & aptus ad hanc rem apud Q. Curtium lib. viij. Alexandrinæ historiæ in hæc verba: Moris erat (ait) Principibus Macedonum, adultos liberos Regibus tradere ad munia non multum servilibus ministeriis abhorrentia. Excubabant servatis noctium vicibus proximi foribus ædis, in qua Rex acquiescebat. Per hos pellices introducebantur alio aditu, quàm quem armati obsidebant. Iidem acceptos ab Agasonibus equos, cùm Rex ascensurus erat, admovebant, comitabanturque & venantem & in præliis omnibus artibus studiorum liberalium exculti. Præcipuus honor habebatur, quod lice-

Pagei Principũ.

bat

bat sedentibus vesci cum Rege: Castigandi verberibus eos nullius potestas præter Regẽ erat. Hæc cohors veluti seminarium Ducum Præfectorumque apud Macedones fuit, hînc habuêre posteri, Reges, quorum stirpi per multas ætates Romani opes ademerunt. Sese autem adjungere alicui ad observandos ejus mores, effingendosq; Latini dicunt assectari, 5. sectari, colere, quamvis in ff. assectari virginem in pessimam recipiatur partem, pro attendere virginis pudicitiam. Quintil. apud Plinium: Assectabar Domitium Afrum. Tacitus in dialogo de Oratoribus: Quos ego in judiciis nõ utrisque modò studiosè audiebam, sed domi quoque & in publico assectabar. Quod Cic. in Orat. pro Archia dicit colere, undè & Assecl æ: Sectari etiam idem ibidem: Jam verò juvenes in ipsa incude studiorum positi, qui profectus sui causa Oratores sectabantur, non solùm audire, sed etiam referre donum aliquod illustre & dignum memoria volunt. Cæterùm qua ratione mores primùm non receperunt ante diem togæ Tyrocinium forense, & tandem suo edicto id vetuit Prætor: eadem idem Prætor ab agendo, postulandoq; mulieres removit, contra illos ætas rebus agendis inepta, contra has sexus imbecillitas: quamvis anteà mores sine discrimine temerè viros & mulieres admitterent, ut etiam multæ contra pudorem sexus, & decorum causas suas confidentissimè perorarint. Juvenalis Satyra sexta.

Assectari.

Sectari.

Mulieres à foro remota.

Nulla ferè causa est, in qua non fœmina litem
Moverit, accusat Manilia, si rea non est,
Componunt ipsæ per se, formantq; libellos,
Principium, atq; locos Celso dictare paratæ.

Fue-

Fuerunt enim quædam Androgynæ, 6 quæ animo, ingenio, viribus, cœptis, ausis viri essent, nihilque muliebre retinerent, præter sexus insigne, ut contrà viri quidam ita molles, angusto, fractoque animo, ut cùm nihil viri, præter virile, haberent, meritò hæc audiant: *Andro-gyna.*

O verè Phrygia, neque enim Phryges.

Et illud Ennii:

Vos etiam juvenes animum geritis muliebrem
Illaq; virgo viri.

Taceo Amazones, Camillas, Chœlias veteris memoriæ: nostræ verò, aut patrum Joannam Aurelianam & Bonam Mediolanensem: nam fori cancellos, quos mihi circumdedi, non egrediar. Sempronia mater Gracchorum eloquentissima fuit, quæ filios ad eloquentiam informavit, & erudivit, Amesia item & Hortensia Q. Hortensii filia. Sed C. Afrania posteras exclusit, cùm suo impudenti latratu tribunalia omnia exerceret, hujus comploratus, projectusque pudor causam Prætoris edicto de postulando attulit, ubi C. Afrania pro Calphurnia dudùm repositum est. Ita nescio quo pacto sanctissimum Pompilii Numæ circa mulieres in officio & modestia continendas institutum antiquatum abusu posterorum fuerat, ut edicto honorario revocandum fuerit: Nam adeò novum, invisumque erat mulierem in foro audire, causam coram dicere, ut idem Numa, cùm hoc accidisset, Deos consuluerit, quidnam hoc portenti Romanis minaretur, auctor Plutarchus in comparatione Numæ & Licurgi. *C. Afran.* *Numæ institutum.*

COROLLARIUM AD CAP. VII.

1. Toga virilis) *Hùc pertinet, quod hac toga etiam* *libe-* *Libera toga.*

libera dicitur apud Propertium.

Martis & ante Deos libera sumpta toga est.

Quam etiam Liberalibus induere solebant pueri in honorem Liberi patris. i. Bacchi. Ovidius.

Restat ut inveniam, quare toga libera detur,
Luce geri pueris candide Bacche tua.

Et paulò pòst:

Sive quòd es liber, vestis quoq; libera per te
Sumitur, & vitæ liberioris iter.

Pueris quando nomina imponebantur. *Cæterùm nec hoc omitti debet, quod in sumptione hujus, prænomina pueris imponebantur, Auctor Q. Scævola apud Valer. in epito. libr. 10. Pueris (inquit) non prius quam togam virilem sumerent, puellis non antequam nuberent, prænomina imponi moris fuisse: Quod ex Capitolino etiam probari potest.*

2. Sed citius permissu Principis) *Sic M. Antonius togam virilem sumpsit decimo quinto ætatis anno, ut auctor est Julius Capitolinus. Item Corn. Tacitus, scribit togam virilem Neroni maturatam, quò capessendæ Reipub. idoneus videretur. Sic horum exemplo, venia ætatis nunc temporis à principe impetratur: undè tit. l. 2. C. de iis qui ven. æta. imp.* **Venia ætatis.** *Sic etiam in magistratibus obeundis, quidam per populum olim solvebantur legibus annalibus, quorum exempla multa refert Cic. in 5. Antoniana.* **Solvere legibus.** *Hinc illud Scipionis dictum Ædilitatem petentis, cujus in Comitijs nullam habendam esse rationem dicebant Trib. Pleb. ob ætatis legitimæ defectum, quæ erat annorum 37. Si me (inquit) omnes Quirites Ædilem facere volunt, sat annorum habeo.*

Cur in Procuratore major ætas requiritur. 3. Mirum est in Procurat. & Cognit.) *Ad rem facit l. 1. §. initium ff. de postul. l. minor. de proc. c. qui generali. §. licet eodem. in 6. Cur autem sufficiat ætas*

minor in Patrono & Teste, quàm in Procuratore ad lites, sive ad judicia, causa est, quod Procurator actione mandati tenetur, & condemnatur, quod non fit in illis.

4. Dabantur in contubernium) *De hujusmodi assectatione principum virorum, quæ fiebat ab adolescentibus, ut mores eorum formarentur, tam in sagata, quàm togata militia elegans est locus apud Plin. epist. libr. 8. ad Aristonem, qui huc optimè quadrat, nec aliena sunt, quæ adfert Valer. Max. lib. 2. de honore impenso senibus à juvenibus, & de majoribus dantibus exemplum virtutis juvenibus, & quæ idem Plin. eod. lib. epist. ad Marcel.*

5. Assectari, sectari) *Gell. l. 10. c. 5. Percontabar Apollinarem Sulpitium, cùm eum Romæ adolescentulus sectarer. Aliquando etiam assectari in malam partem capitur. Discrimen ponit Ulp. inter assectari, & appellare in l. item apud Labeonem. §. 17. de inju. ff.* **Assectari in malam partem. Appellare.**

6. Androgynæ) *Sic venustè Viraginem depingit. l. 6. c. de pudicitia Valer. Max. in his verbis: Dux Romanæ pudicitiæ Lucretia, cujus virilis animus maligno errore Fortunæ muliebre corpus sortitus est. Et l. 3. de Portia Catonis filia. Sic Euripides in Oreste: ô prædita animo quidem virili, corpore autem inter fœminas eximia. De Androgyno egregium est commentum apud Plat. in Convivio.* **Viraginei. Androgynum.**

7. Pro Calphurnia) *Vide Alc. l. 2. parerg. c. 37. De mulieribus verò, quæ pro se ant aliis apud Magistratum causas egerunt Val. Max. l. 8. c. 3.*

ARGUM. CAP. VIII.

Rursus de Toga, ac de habitu, & amictu Oratorum, & veterum multa: Ciceronis versiculus explicatur, & restituitur.

NUnquam ergò in Reorum periculis, contentiosoque & judiciali causarum genere prætextati dicebant Oratores, sed post diem virilis togæ togati. Hujusmodi toga pura erat, id est, nullo limbo purpureo prętexta, neq; picta, ut triumphalis. Plinius Major in viij. historiæ de C. Cæcilia: Ea primùm texuit rectam tunicam, qua simul cum toga Tyrones induuntur novæque nuptæ. Itaque Toga pro Eloquentia Metonymicῶs capitur, in illo pervulgato Ciceronis versiculo:

Toga Oratorum.

Toga pro Eloquentia.

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Ubi Togam, & Linguam facta Syncrisi rerum Forensium, & Castrensium pro facundia dixit, quanquam melius legeretur, *concedat laurea laudi*, ut scripsit idem auctor in Pisonem: nam ita Forum Castris, & utriusque præmia conferrentur: ut enim laurea Triumphalis Imperatoribus armatis, & paludatis re bene gesta, ita laus Oratorib. togatis debetur. Haberetq; versiculus lepidam antithesin, quæ amittitur si legatur, *concedat laurea lingua*. Et sanè Togam malim pro consilo i domestico aut otio capere, quàm pro Eloquentia. Juven. Satyra viij. de eodem loquens Cicerone:

Locus Cicer. restitutus & explicatus.

Laurea.

Laus.

Toga pro consilio aut otio.

Tantum igitur muros intra toga contulit illi
Nominis & tituli.

Ut idem Cic. videtur interpretari j. Officiorum. Sed si vulgatam recipiamus lectionem, cui auctoritatem dederunt invectiva Salustii in Ciceronem, & Quintilianus: a Si idem dicitur in priore hæmistichio, quod in posteriore, Toga pro Eloquentia & arte dicendi in Foro, accipienda erit, ut passim Imperatores utuntur in C. titul. de

Advo-

Advocatis, Togatos appellantes, qui causis agendis operam locant, & maximè Impp. Theodosius & Valent. Thalassio Præfecto Prætorio per Illyricum: Iisdem (inquiunt) privilegiis, & immunitatibus potiri Togam illustrissimæ per Illyricum Præfecturæ, quibus fruitur per Orientem Prætorianæ sedis excelsæ, decernimus. Ubi Toga accipitur pro Magistratu juridicundo præsidente, & minimè castrensi, aut militari. Sed sequar lectionem aliam, quam receptam facit Cicero, qui posterius illud hæmistichium, *Concedat laurea laudi*, interpretatur: nemo enim fidelior interpres, quàm idem ipse, qui auctor fuit. Sic autem habet in Pisonem: At in altero (inquit) hæres, *concedat laurea laudi*, Imò me herculè habeo tibi gratiam, hærerem sanè, nisi tu me expedisses: Nam cùm tu timidus & tremens, tuis ipse furacissimis manibus detractam cruentis fascibus lauream, ad portam Esquilinam abjecisti, indicasti non modò amplissimæ, sed etiam minimæ laudi lauream concessisse: Quam laudem non à Foro, sed à Senatu profectam ex supplicationibus, decretis, gratiarum actionibus publicis, & cæteris magnificis Senatusconsultis, propter disjectam Catilinariorum conjurationem intelligimus. Togæ usus non proprius, verùm cum reliquis communis Oratoribus, cujus tamen elegantiorem formam in illis desideramus, quàm in Proletariis, cùm cultus dissolutus, & neglectus supini, & torpentis animi sit argumentum. Itaque Rhetores non piget, etiam minutias præceptorum circa togam componendam, aut colligendam tradere, ut fortassis non carent omninò

Toga pro Magistratu juridicundo.

Togæ usus

Rhetorū minutiæ.

vitio Leptologiæ. Ut autem attingamus ex illa antiquitate, quæ omissa sunt ab his, qui rem 3 vestiariam excusserunt, Toga Tunicis superjiciebatur, ut Prætexta à Magistratibus, Chlamys à Militibus. Deducta olim fuit ad talos, etiam tempore Ciceronis, sed posteà decurtata. Fab. lib. xj. Togam Veteres ad calceos usque demittebant, ut Græci pallium, idque ut fiat, qui de gestu scripserunt circa tempora illa Plotius, Nigidiusque præcipiunt. Quò magis minor Plinii Secundi docti hominis, ut in hoc utique libro penè etiam nimium curiosi persuasionem, qui solitum id facere Ciceronem velandarum varicum gratia tradit, cùm hoc amictus genus, in statuis eorum quoque, qui post Ciceronem fuerunt, appareat. Hunc Plinii librum puto esse unum volumen, ex sex voluminibus, quibus tres studiosi libri constabant. Plinius Nepos de his ita lib. iij. ad Macr. ubi indicem librorum ab Avunculo scriptorum enarrat: Studiosi, tres in sex volumina propter amplitudinem divisi, quibus Oratorem ab incunabulis instituit, & perfecit, quem librum si teneremus, defuncti pridem hoc labore fuissemus. Fuit ille vir ita diligens, ut posteris non præberet, sed præriperet scribendi in argumento, quod attigisset, materiam. Eadem toga Veteribus strictior, & sine ullis, aut perquam brevibus sinibus, posterioribus laxior, & multitudine sinuum ambitiosior. Idem Fabius: Est aliquid in amictu, quod ipsum aliquatenùs temporum conditione mutatum est: nam veteribus nulli sinus, aut perquàm breves fuerunt. Plebei & tenuiores strictioribus togis, potentiores amplioribus utebantur, quod & no-

Toga Tunicis superimponebatur.

Toga decurtata.

Liber Plinii Avunculi à Fabio citatus.

Toga veteribus strictior.

Toga amplior.

stra-

ſtrates faciunt, qui togas laxiores, & ſpecie auguſtiores permittunt ditioribus, habent autem ſibi togulas anguſtas, quibus ſeſe conſtringunt & comprimunt. Horat. j. epiſt. Clientibus & qui Comitum officio in deductionibus Potentiorum defungerentur, tribuit arctas togas.

- - - - - . - Mecùm contendere noli,
Stultitiam patiuntur opes, tibi parvula res eſt,
Arcta decet ſanum Comitem toga, deſine mecum
Certare.

Ideoque à togula, vocati togatuli, non togati hypocriſticωs. Martialis: **Togatuli.**

Hoc quiſquam ferat, ut tibi tuorum
Sit major numerus Togatulorum,
Librorum mihi ſit minor meorum.

Aliàs plebecula tunicis ſolis utebatur, quod etiam noſtris fit ſæculis, hînc apud Horatium: **Tunicata plebs.**

Vilia vendentem tunicato ſcruta popello.

Tacitus de Oratoribus: Quos ſæpiùs vulgus imperitum, & tunicatus hic populus tranſeunteis nomine vocat, & digito demonſtrat? Non fuit autem Oratorum toga ſuccincta, ſed tunica, & latus clavus, ideoque ejus ampliſſimi ſinus in hunc, vel in illum humerum rejiciebantur, & facillimè decidebant ex humeris, ut inſtar lænæ injecta magis eſſet, quàm induta, ut colligi poteſt ex Fabio, apud quem hæc: Lænam à faucibus ac ſummo pectore abducere licet. Fortaſſis de toga accipienda erunt, niſi ſignificetur chlamys togæ ſuperjecta: Nam Quintiliani tempore etiam penulati dicebant Patroni. Corn. Tacitus teſtis in dialogo de Oratoribus, ubi non modò artus, ſed & habitus veteris eloquentiæ cum recentiore comparantur: **Toga inſtar longæ chlamydis.** **Penulati Patroni.**

Quantùm humilitatis (inquit) putamus eloquentiæ attulisse penulas istas, quibus astricti ac velut inclusi cum Judicibus fabulamur? Quem morem referre mihi videntur Sacrifici quidam Hispani, qui togæ, vel pallio circumjectam chlamydem intorquent, nisi quod suspicor veteres togis non adjecisse penulas ex quodam Gellii loco lib. iij. ubi Titus Castritius Rhetor, ad discipulos quosdam suos Senatores feriato die tunicis, & lacernis indutos, & Gallicis calceatos, ait: Equidem maluissem vos togatos esse, pigitum esse cinctos saltem esse, & penulatos. Qui locus indicat cives etiam primarios diebus non feriatis penulis usos, non togis temporibus Hadriani Cæsaris. Itaque nihil mirum de Oratoribus penulatis apud Tacitum, cum diebus non feriatis, sed fastis ii dicerent, cùm æquales ferè fuerint Tacitus & Gellius: Ille sub Trajano, hic sub Hadriano. Veteres profectò Oratores diligentissimi fuerunt in cultu apto, & amictu decenti: Quidam etiam usque ad ineptias, religionemque viris indignam, accurati fuerunt in vestitus venustate, qui dum ad speculum ornantur, comuntur, annus est, ut Demosthenes, & Q. Hortensius infames nimis accurato cultu apud æquales, & posteros, testis Gellius. 4 Decet enim hominem utcunque esse indifferentem, neque ita anxium in nitore cultus, dandaque opera, ut dignitas quædam viros, venustas mulieres commendet. Nec minus est odiosa exquisita, & dissoluta munditia, quàm agrestis & incivilis negligentia. Minutiæ Doctorum eò usq; pervenerunt, ut præter amictum, de annulis & comarum perturbatione interdicta quædã sancirẽt,

Sacrificuli Hispani.

Quo tempore Gellius & Tacitus.

Demosthenis & Hortensii cultus.

Minutiæ Doctorum

quorum pondus si quis exigeret, æquè gravia reperiet cum edictis 5 Claudii de benè picandis doliis, de præsentia taxi adversus viperæ morsum, de danda venia ventris crepitibus in mensa. Olim tamen ex censu, vestitu, annulis, clientelæ comitatu Oratorum facundia censebatur. Juvenal. Satyra septima.

Edicta Claudii.

- - - - - - - - - Purpura vendit
Causidicum, vendunt Amethystina. convenit illis
Et strepitu, & facie majoris vivere census,
Ut redeant veteres. Ciceroni nemo ducentos
Nunc dederit nummos, nisi fulserit annulus ingens.

Et paulò pòst:

- - - - Ideò conducta Paulus agebat
Sardonyce, atq; ideò pluris, quàm Cossus agebat,
Quam Basilus: rara in tenui facundia panno.

COROLLARIUM AD CAP. VIII.

1. Togam malim pro consilio) *Sic Valerius l. 3. de Publico Scipione Nasica: Toga quoq; fortitudo militaribus operib. inserenda est, quia eandem laudem Foro, atque Castris meretur. Interdùm pro Magistratu Cicero: à Cæsare ipso si quæris quidnam egisset in urbe, & toga: leges multas, responderet, se & præclaras tulisse. Lucanus de eodem Cicerone.*

Toga pro Magistratu.

- - - - - - - Cujus sub jure togaq;
Pacificas sævus timuit Catilina secures.

Et fortassis inter ea, quæ vitam faciunt beatiorem à Martiale refertur toga rara, quæ pro Magistratu, ni fallor, & munere publico accipitur, quanquam non ignorem, ad matutinas salutationes, quæ à Clientibus togatis fiebant circa limina potentiorum civium, etiam adaptari posse. Ut autem toga Romanorum

Toga pro salutatione.

Pallium Græcorũ. *fuit, sic pallium Græcorum. Idem Val. Max. lib. 2. c. 1. de majestate & observantia linguæ Latinæ, de Græcis & Romanis loquens: nec illis deerant studia doctrinæ, sed nulla non in re, pallium togæ subjici debere, arbitrabantur.*

2. Quintilan.) *Lib. 11. c. 1. Instit. Orat.*

L. Romuli 3. Ab his qui rem vestiariam) *De re vestiaria doctè scripsit Lazarus Baifius. Quod verò paulò pòst dicitur olim ad talos dimissam Togam, probari etiam potest ex l. Romuli.* Quisque demissam ad talos togam in urbe habeto.

Cultus virilis. 4. Testis Gellius) *Lib. 1. c. 5. Noct. Att. Qualis autem cultus virum deceat, describit Martialis lib. 2. Epigram. ad Pannicum:*

Pectere te nolim, sed nec turbare capillos,
Splendida sit nolo, sordida nolo cutis,
Nec tibi mitrarum, nec sit tibi barba reorum,
Nolo virum nimiùm, Pannice, nolo parùm.

De cultu Oratoris vide etiam Fabium. l. 11. c. 3. Multa in hanc sententiam de cultu virili ac muliebri notatu digna vide apud Andream Tiraquell. in gloss. ad l. 3. cõnubialem, post cujus copiosam messem superfluum est aliquod spicilegium facere velle. Hujusmodi autem Comptulos, Cirratos & Crispatos juvenes, ut fœmina comptos certare cum fœminis, & immundis munditiis se excolere Seneca dixit.

5. Edictis Claudii) *De hujusmodi edictis, vide Sueton. in vita ejusdem Claudij c. 16. & 32.*

ARGUM. CAP. IX.

De Causidicis, atque iterùm contra Fori Latratores, & Rixatores invehitur, quos ita suis pingit coloribus, ut facilè ab Oratore internosci possint.

Ora-

ORatores, Advocati, Patroni, Causidici sæpè pro iisdem, quamvis diversa analogia, atq; etiam eventu, accipiuntur: Nam Oratorum & Patronorum munus honestum est, Advocatorũ, & Causidicorum quæstuarium, & vænale, tanquam illeges sunt, injurii, rapaces, trahaces, pecuniarum accipitres, ut mures aliena rodentes, litium creatores & satores. Fab. l.12. c. 1. Non enim forensem quandam instituimus Operam, nec mercenariam vocem, nec (ut asperioribus verbis parcam) inutilem sanè litium Advocatum, quem denique Causidicum vulgò vocant. Cic. 1. de Oratore ad calcem: Operarium quendam nobis Antoni Oratorem facis. Ibidem: Non enim Causidicum nescio quem, neq; Proclamatorem, aut Rabulam hoc sermone nostro conquirimus. Advocatus nonnunquam in bonam partem. Fabius lib. 11. Eloquentiam quidem cùm plenissimam adversæ partis Advocatis concederet Cicero, sibi nunquam in agendo immodicè arrogavit. Rabulæ 1 autem & Causidici, qui ad ravim usque in foro, tanquam in foco Laurus virens, crepitant, alternis jurgiis convitiantur, rixantur, latrant tenso jecore, qui sonitum verborum inanem, nulla scientia, nulla sententia crocitant, quibus

---- Immensa cavi spirant mendacia folles,
Conspuiturq; sinus.

Quorum linguæ volubilitas inanis, ridenda, & puerilis est, conjunctaque cum aliquot legum rubricis, cancellis circumscribitur forensibus. Adsunt gratissimi vitilitigatoribus, & alumnis litium, qui litem movent, si vel asinus canem

Oratores, Advocati Patroni, Causidici, pro iisdem Patronorum & Advocatorum munus diversum.

Advocatus in bonam partem.

Rabulæ.

momorderit. Plinius in præfatione Naturalis Historiæ: Ergò securi etiam contra vitilitigatores, quos Cato eleganter ex vitiis, & litigatoribus composuit. Quid enim aliud quàm litigant, aut litem quærunt? Hos Rabulas Quintilianus Latratores vocat, libro xij. cap. ix. de convitiis loquens: Super omnia perit illa, quæ plurimum Oratori, & auctoritatis, & fidei adfert, modestia, si à viro bono in Rabulam Latratoremque convertitur. Alibi Rixatores: Impudens (ait) tumultuosa, iracunda Actio, omnibus indecora, sed ut quisque dignitate, ætate, usu præcedit, magis in ea reprehendendus. Videas autem Rixatores quosdam neque Judicum reverentia, neque agendi modo, & more contineri. Et ut Cicero suprà Proclamatores, ita alibi Clamatores, & Latratores, cùm de Pericle ita scribit iij. de Oratore: At non hunc Clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maxima rerum scien[illegible]tia. Latrare, quod est Cynicum, quo sig[illegible]simè exprimuntur rixarum prælia, coiti[illegible] vitiorum, taliones dicteriorum, quibus [illegible] assiduis latratibus tribunalia exercent[illegible] Divinatione de Allieno Subscriptore: In dicendo quid possit nunquàm satis attendi, in clamando video eum esse benè robustum & exercitatum. Ubi officiis distinxit Rabulam, & Oratorem, quod hujus sit dicere, id est, magna graviter, mediocria temperatè, humilia subtiliter, & pro decoro eloqui: Illius clamare, non ad Judicis animum, sed ad stomachum Litigatoris, ut dicit Fabius. Hujus levitas tantùm ignominiæ foro inussit, quantum

Latratores.

Rixatores.

Proclamatores.

Clamatores.

Latrare ad clepsydram.

Latrare Cynicum.

Officiis distinguuntur Rabulæ & Oratores.

Clamare ad stomachum Litigatoris.

tum

tum eidem attulit decoris Oratorum auctoritas. Illi enim debemus rem Forensem ad tantam humilitatem è summo fastigio honorum dejectam, qui tantum abest ab Oratore, quantum Sycophantæ, & Legulei à Jurisperitis, Sophistæ à Philosophis, Literatores à Literatis, Veteratores à Veteranis, Loquentia ab Eloquentia. Est enim amicus luto & sordibus, ut pro dupondio sese enecet ad ravim vociferando, natus ad imponendum imperitis, producendum improbitate, quæ certissima sunt ratione, miscendum omnia sursùm, deorsùm, ita tamen ut septis Centumviralibus non egrediatur in Fori lucem, sed omnis ejus sudor sit circa causas obolares: Nam quis hujusmodi hominibus caput, existimationem, fortunas tuendas volet committere? Itaque in privatis veteratores, in publicis nefantes, ut de Cethego loquitur in Bruto.

Discrimē Oratoris & Rabulæ

Quanquam privatas causas apud Centumviros, gravissimi Patroni dixerunt, ut Curiana causa à summis Oratoribus in Basilica concertata est, L. scilicet Crasso eloquentissimo, & Q. Scævola Jurisconsultissimo: Præterea causa Quintiana, Cæcinnana, Rosciana pro Comœdo privatæ sunt, actæ tamen à Cicerone. Et Plinius sæpè apud Centumviros, ut de se frequentissimus, & locupletissimus in epistolis testis est.

Apud Centumviros gravissimi Orator. dixerunt.

Sed quia Orator eam de se habet conceptam opinionem, ut Eloquentiam sibi à Diis datam putet, non ad quæstum privatum, patrocinium bonorum eorum, quæ fluxa, caducaque sunt, sed ad publicam patriæ utilitatem, mavult eam ad accusationem improborum, defensionem bonorum, conciones ad populum salutares, deliberationes in Sena-

Orator non quæstum privatum, sed publicam utilitatem spectat.

Senatu graves convertere, relictis litibus latrandis istis Vitilitigatoribus operariis. Neque insulsè omninò disjunget Rabulam ab Oratore, si quis antiphrasticωs definit eum esse virum malum dicendi imperitum, ut Herennius Senecio apud Plinium 2 de M. Regulo dicebat: Sunt enim illiberales, obscœni, petulantes, flagitiosi, cùm vacua convitiis replent, quæ Eloquentia prorsus canina est, turpisque ex ea voluptas, & inhumana, nullique audientium bono grata, & cùm ad Oratorum gratiam virtutemque aspirant, retrò sublapsi in contraria procumbunt vitia. Martialis de liberto suo libro v.

Antiphrastica Rabulæ definitio.

Eloquẽtia Canina.

Lis erit, ingenti faciet convitia voce,
Esse pudor vetuit tristia verba mihi.

Oratores si quid criminis veri, cùm causa exigit, objiciunt, ut Subscriptores Criticorum, & Censorum vitæ objecta accipiuntur, si idem conentur Rabulæ, non gratiùs audientur, quàm maledicorum contumeliæ, & petulantiæ: si laudant illi jocos, urbana, ingeniosa, elegantia apophtegmata dicentur: si isti, scurrilia scommata, & illiberalia dicteria, usque adeò genium suum dissimulare non possunt, ut temerè omnia miscent, & conturbant, digna atque indigna relatu vociferati, quod satis peritè faciunt. Non enim hujusmodi homines suo ipsi Marte possunt cogitare, aut eloqui, ita malè nati sunt, sed tùm demùm linguam, & caput exerunt, cùm omnia in Foro tribunalia clamoribus Commilitonum fremunt: ibi enim in mediis illis rixis, & tumultibus unà cum aliis collatrant, qui si soli dicturi essent,

con-

conscii suæ ignorantiæ, & infantiæ, quietiùs quàm piscis obmutescerent, atq; ex eorum grege unum Nævolum nasutè exagitat Martialis hoc epigrammate:

Dum clamant omnes loqueris tu Nævole semper,
Et te Patronum Causidicumq; putas.
Hac ratione potest nemo non esse disertus,
Ecce tacent omnes, Nævole dic aliquid.

Quin in conviciis ita stolidi, & inconsiderati, ut eorum petulantiam sæpissimè luat Litigator. Quid enim potuit cogitari audacius, quid & Causidico, & Litigatori periculosius, quàm Græculum quendam non Advocato adversæ partis, quod ferendum esset, non Judici ignobili, & proletario, sed Claudio Cæsari, in medio foro palam omnibus audientibus, & spectantibus illudere insano isto dicterio, καὶ σὺ γέρων εἶ καὶ μωρὸς, id est, & tu senex es, & stultus. Tulit tamen Cæsar non æquo sed fracto potius animo, parumque generoso, nescias, fueritne Græculus insolentior, an Cæsar stolidior, qui quasi suæ potestatis non esset conscius,

Graeculi insolentia & Cl. Caesaris stoliditas reprehensa.

Tanquam dura silex, tanquam Marpesia cautes,

Surdis auribus præterierit: multum dignus sanè ludibriis Causidicorum, qui retinebant lacinia togæ abeuntem, nonnunquam pede compresso sistebant, faciem pugillaribus injectis perstringebant, ad omnemque occasionem stultissimo Cæsare suis ludificationibus abutebantur. Hoc enim non tam reprehendendum fuit in Claudiis Patritiis, qui usque adeò plebi erant infesti, ut sacrosanctos eos Tribunos in altercatione, & jurgio pulsare ausi sint: Nam animos illis

dabat

dabat gentis nobilitas, majorum auctoritas, & stemmatum frequentia.

COROLLARIUM AD CAP. IX.

Locutulei blaterones.

1. Rabulæ autem) *Hujusmodi Blaterones, quorum lingua tam prodiga, volubilis, infrenisq́ est, ut fluat semper & æstuet colluvione verborum humidorũ, & lapsantium, egregiè à principibus utriusque linguæ viris taxantur, apud Aul. Gell. l. 1. c. 15. Noct. Att. Eorum sermonem (inquit) benè existimatum est in ore nasci, non in pectore, quos morbus tenet loquendi, tanquam veternosum bibendi & dormiendi.*

2. Apud Plinium) *Lib. 4. epist ad Aulum Lepidum. epist. 7.*

ARGUM. CAP. X.

De Patronis & Clientibus, Clientelarum & Feudorum origine, & similitudine.

Patronus vix unquam in sinistram partem.

PAtroni vocabulum honestum est, & vix unquàm in sinistrum sensus vel partis omen traductum, & licet auxiliatorem sonet, ut ejus opera videatur tota impendi in defensionem, patrocinium, favoremq́ue propensum, tamen sæpè pro quocunque honestiore Causidico, & Oratore causarum, ut etiam tum nomen suum retineat, cùm petit, accusat, aliis perniciem, periculumq́ue creat sua delatione facunda. Cic. pro Quintio: Verum ita se res habet, ut ego, qui neque usu satis, & ingenio parum possum, cum Patrono disertissimo comparer. Et deinde de eodem Hortensio: Cùm præsertim Q. Hortensius, qui hoc judicio partes Accusatoris obtinet, contra me dicturus sit

Patronus etiam Accusator.

ſit. Dein illîc Patronum eundem, & Accuſatorem vocat. Ita & Advocatus temerè pro Accuſatore & Patrono, cùm videatur acceſsitus ad opem non perniciem ferendam. Plinius l. v. ad Urſum: Iterùm Bythini poſt breve tempus à Julio Baſſo, etiam Ruſum Varenum Proconſulem detulerunt, quem nuper adverſus Baſſum, Advocatum & poſtularunt, & acceperunt, id eſt, Accuſatorem: Porrò Patroni, ut extra forum habent Clientes & Libertos multis officiorum generibus ſibi obnoxios, ita & in foro Litigatores, qui conduxerunt Advocatorum & Cauſidicorum operam, rectiſſimè Patronorum ſuorum vocantur Clientes & Liberti, ut iſta ſint relativa Patronus & Cliens aut Libertus, ſicut Pater & Filius, Dominus & Servus. Auſonius:

Advocatus pro Accuſatore.

Patroni & Clientes Fori.

- - - - - - Eſto Patronus,
Et defende Reos, ſed gratia rara Clientis,
Eſto Cliens, gravis imperij perſona Patroni.

Martial. lib. viij.

Et cauſam quoties agis Clientis.

Et apud Plautum in Menæhmis, ubi Cauſidicus ſibi & ſuis objicit, quod

Res quæritur magis, quàm Clientum fides.

Tacitus in dialogo de Oratoribus: non minùs rubore quàm præmiis ſtipulabantur, ne Clientulorum potiùs, quàm Patronorum numerarentur. Apud quem etiam Libertus dicitur Litigator forenſis in eodem Dialogo: Non me fremitus Salutantium, nec anhelans Libertus excitet. Sed altiùs repetatur Patronorum Hiſtoria, qui aliundè in Forum deducta eſt. Ratio Patronatus, & Clientelæ in urbem primùm à Romulo I invecta

Libertus, forenſis litigator.

Origo Patronorum & Clientum Romanorum

est diviso Populo in duos primùm ordines, Plebejum & Patritium. Ut autem in census æqualitate, mutua inter cives societas, officiorumque necessariorum communicatio retineretur, instituit, liberumque fecit Plebeis (ut quoniam paupertas malè tuta esset à divitiis, semperque sibi diffidit) in fidem, clientelam, & patrocinium, cujus vellent ex Patritiis sese quasi manciparent, operas, obsequia, & omne genus officii præstando: Ita vicissim Patritii, ut tutores & vindices Clientum in fidem receptorum, nihil beneficii omitterent, ut Clientum officiis paria facerent. Itaque jus quoddam arctæ necessitudinis inter Patronos & Clientes natum, & ad posteros transmissum, cujus vestigia extant in ff. ad tit. de oper. libert. Quanquam enim omnes Clientes ex Servis non essent: fuerunt tamen omnes Liberti ex Clientela Patroni simul cum universa familia. Hujus autem instituti Romulei testis est Dionysius ab Halicarnasso libr. ij. Antiquitatum: quod primùm excogitatum à Romulo non credo, sed mutuatum ex vicinis populis Sabinis & Latinis, apud quos fuit & hæc Clientelæ ratio. Tranquillus in Tyberio: Patritia gens Claudia orta est ex Regillis oppido Sabinorum, indè Romam recens conditam, cum magna Clientum manu commigravit auctore Tito Tatio consorte Romuli. Et paulò pòst: Agrum insuper trans Anienem Clientibus, lucumque sibi ad sepulturam sub Capitolio publicè accepit. Ex quo loco videtur mihi tanquam ex vena scatere fons Feudorum nostratium: nam acceptum agrum publicè verisimile est Clientibus assignasse certis portionibus æqualibus, aut

Nō omnes Clientes ex servis, Liberti tamen omnes ex Clientela.

Romulus mutuatus est Clientelæ rationem à viciniis populis.

Origo Feudorum.

aut inæqualibus ad libidinem, imperasseque operas, salutationes, fidem perpetuam, quam tãquam ex Sacramento deberent, & præstarent requisiti. Ita cùm devictæ Provinciæ ager a victoribus veteranis ab Imperatore in præmium, & quasi donativum assignaretur, credo Imperatorem militibus, & rursus milites colonis, perpetuariis, emphyteucariis, & aliis pro agri portione imperasse certa officiorum, quibus eos agros se Dominis acceptos ferre significarent, constituto certo jure, quod commune esset hinc inde pro ratione cujusque, in quod quasi percusso fœdere jurarent: Unde Feudum appellatũ credimus, à communi vinculo, & quasi fœdere officiorum. & beneficiorũ, quasi fœdus, aut quia Imper. cum Pyrrho dicebat: *Assignatio agrorum.* *Feudum à fœdere.*

Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Eorundem me libertati parcere certum est.

Acceptis in deditionem eas leges victis imponebat, ut haberent illi sua, sed fidem, operam, obsequiorum omne genus promitterent, ille vicissim patrocinium & tutelam, ut vindex, susciperet. Utrum fuerit, à fœdere Feudum nomen habet, immutatumq; est barbarè, habetque cum Patronatu multa communia: Debet enim non minorem quàm Cliens Domino Vasallus fidelitatem, debet operas, Galli *cornees* vocant; sed salutandi officium conversum esse puto in aliam servitutem, ut recognitionem dominii, & relevamentum, symbola quædam annua, ut fruges præcoces, armatos homines, & cataphractos, lanceas, corollas, & alia infinita quæ ad constitutum diem repræsentari debent, nisi pretio redimantur, & latinissimè Honoraria dicerentur. Et nunc si *Feudum cum jure Patronatus multa habet communia.* *Salutandi officium conversum in alias servitutes.* *Honoraria.*

fiat negotium Vasallo, statim adest præstò Dominus vindex, & assertor: si lis intendatur, idem in judicium subscribit frequentissimè, neque se tàm Dominum, quàm Patronum profitetur. Ità si Vasallus Dominum percusserit, injuria affecerit, in jus vocaverit sine venia, æquè capitale est, ac si Cliens vel Libertus eadem erga Patronum sit ausus experiri. Et ab hac subscriptione in judicium, qua litem Clientis suam facit Patronus, videtur derivatum in forum, ut qui alios fideliter tuerentur, Patroni vocarentur, Rei, Clientes, ut qui non minùs Oratoribus suis, & Defensoribus obnoxii essent, quàm Clientes Patronis: Istà enim Patronorum consuetudo comparata est à tenuibus auxilii gratia, ut si à potentioribus opprimerentur, haberent suos vindices, qui injuriam aut ulciscerentur illatam, aut inferendam propulsarent, quod ita propagatum est, ut ex Clientibus multi Patritii justos conscripsissent exercitus: Undè initium bellorum civilium, quæ non ali modò, sed excitari quidem potuissent, nisi Auctores Clientum fide, & frenquetia freti animos suos sustulissent: Undè enim in tàm diversa studia, factionesque cives scissi transiissent, nisi se quisque ad Patroni partes tutandas contulisset? Undè Italiæ civitates & provinciæ ipsæ diversarum partium, nisi singulæ cum Patronis conjurassent? Tranquillus in Augusto: Bononiensibus quoque publicè, quòd in Antoniorum Clientela antiquitus erant gratiam fecit conjurandi cum tota Italia cum partibus suis. Idem in Tyberio: Claudius Drusus statua sibi cum diademate ad Appii Forum posita, Italiam per Clientelas occupare tentavit

Vndè derivatum Patrocinium in Forum

civilium bellorum apud Romanos materia.

Civitates & Provinciæ in Clientelis.

tavit. Neque tantùm privati, aut familiæ, aut civitates Italiæ in Clientela erant, sed etiam provinciæ suos Patronos in Senatu habebant. Idem ibidem de Tyberio: Per Siciliam quoque & Achaiam circumductus, ac Lacedemoniis publicè, qui in tutela Claudiorum erant, demandatus. Plinius libr. iij. ad Macrinum. Legati rursùs inducti iterùm me jam præsentem postulaverunt Advocatum, implorantes fidem meam, quam essent contra Massam Bæbium experti, allegantes Patrocinii fœdus. Qui locus omnino confirmat, quæ de Feudo suprà diximus, cum ejus rationem, si non speciem, saltem instar veteris Patrocinii referre diximus, deducentes à Patrocinii fœdere, & quæ forensibus Patronis accommodabimus: nam hîc in Senatu petebant Advocatum in causa repetundarum eum cum quo percusserant fœdus Patrocinii, ut is Patronus pro iis diceret, quorum Patronus esset. Ita etiam Siculi M. Ciceronem, in cujus tutela erant, & clientela adversus Verrem Accusatorem nacti sunt, ut is esset Orator, qui esset Patronus. Nam ita de se in proœmio Divinationis: Cùm Quæstor in Sicilia fuissem Judices, itaque ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus jucundam, diuturnamque memoriam Quæsturæ, nominisque mei relinquerem, factum est, uti cùm summum in veteribus Patronis multis, tum nonnullum etiam in me præsidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Et paulò pòst de hoc more, ut Patroni pro Clientibus dicerent: Adductus Judices officio, fide, misericordia multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoque Majorum. Rursùs deindè:

Patrocinii fœdus.

Idem Patronus in foro qui extra forum.

Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus, scit is, quẽ adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus, quorum fide atque præsidio Siculi maximè utuntur, quòd omninò Marcellorum nomini tota illa provincia adjuncta est. Tacitus in Dialogo de Oratoribus: adeò te Tragœdiæ istæ non satiant, quo minus omissis Orationum & curarum studiis omne tempus modò circa Medæam, ecce nunc circa Thiestem consumas? cùm tot Amicorum causæ, tot Coloniarum, & Municipiorum Clientelæ te in Forum vocent? Quod idem apud nos factitatur in aulis Principum Sanctioreque illo Consilio: Civitates & Provinciæ habent, cum quibus fœdus Patrocinii, aut necessitudinem hospitii inierunt, quam fovent, & conservant honorariis xeniis, quæ quotannis mittunt, ut illi vicissim apophoretorũ loco opem, fidemque suam Clientibus, & Hospitibus, cùm tempora desiderarent, requisiti non denegent. Aliàs non licuit advocare Patrocinium potentiorum per edictum Divi Claudii, quod repetitum est, & cùm desuetudine quasi obsolevisset in usum revocatum per Impp. Diocl. & Max. C. ne cui liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre, & reliquæ quatuor seq. Rubricæ, quas intelligendas censeo, nisi jure Clientelæ, & fœdere Patronatus ad hoc potentiores invitentur. De Clientum Romanorum habitu, & Sportulis pauca diximus lib. j. Sed ad Patronos Forenses quid pertinent?

Provinciarum & Civitatũ in magnis eur is Advocati, & Patroni.

Patrocinium Potentiorum Edicto Claudii prohibitum.

COROLLARIUM AD CAP. X.

Feudorũ origenes varia ex

1. Primum à Romulo) *Hinc l. adscripta eidem Romulo in veteri Jurisprudentia Pardulphi Prateij J.C.*

J. C. Plebeii, quem sibi ex Patriciis Patronum volent, deligunto. *De feudorum autem antiquissima origine multa in hanc sententiam adfert D. Zazius in suis doctiss. scholiis ad l. 2. de orig. jur. & in Epitom. in usus Feudorum 1. parte: cujus conjectura desumpta videtur ex Budæi adnotatione in l. Herennius. de evict. ff. Quam multi viri docti posteà sequuti sunt. Alij referunt Feuda ad Militias, de quibus in jure nostro frequens fit mentio, ut Beneficia militaria, & Militia illa eadem sint, de quibus Haloander ad novellas Justiniani. Do. Vigilius vigilantissimus Præses, & Cancellarius, quem honoris causa nomino, ad Rub. de testam. mil. Alij à Limitrophis Romanorum fundis, qui militibus ascribebantur, ut fines Imperij Rom. tutarentur animosiùs, Feuda derivare conantur, de quibus vide Lalium Taurell. in libello de milit. ex casu, & Laz. lib. 1. de Repub. Rom. cap. 2. Dominus Cujacius originem deducere conatur ex moribus Populi Rom. quòd appellatione Hominum (quorum crebra in C. Justinian. fit mentio) Actores, Procuratores, Custodes prædiorum, Insularij, Conductores, Emphiteuticarij, Chartularij, precarij possessores, quibus possessio ad tempus, quæ postea perpetua concedi cœpit, contineantur: Undè Hominium pro eo, quòd à Feudistis Homagium dicitur: Quod ex variis historiis diligenter observat, quodq; verisimilitudinem accipit vel ex eo, quod adhùc, ut pleraque, à Romanis Hominum nomen retinemus, tam in re Feudali, quàm Censuali. Franciscus Conan lib. 2. Commentariorum juris civilis. cap. 9. deducit jus Feudorum à primis Gallis, pro quo facit Cæsar l. 3. 6. & 7. Commentariorum, qui de Beneficiariis, Clientibus, Soldariis, seu, ut alii legunt ex Athenæo,*

Variis auctoribus. Zazius. Budæus. Haloander. Vigilius. Lalius Taurel. Lazius. Cujacius. Hominiũ. Conanus.

Soldunis, Ambactis meminit. Horum doctiss. virorum pulchrum inventum, præsertim D. Zazii, & Sequacium refutat Carolus Molinæus tit. 1. in consuet. Parisien. nec longius originem deducit, quàm ab ipsis Longobardis secundum communem opinionem D D. præsertim quod nullibi in jure Rom. nec apud probatos auctores Rom. historia Feudi aut Vasalli fit mentio. Etsi vero prisca illa Clientela cum militari Beneficio magnam habeat affinitatem, tamen maximum est discrimen, quod illud Patronorum & Clientum jus sola benevolentia consistit: hoc autem Feudum, rei immobilis investitura constituitur. Quantum attinet ad donationem, & divisionem agrorum Veteranis & Emeritis ob rem bene gestam, unico verbo responderi potest, quod hujusmodi donationibus, & divisionibus directum dominium, & proprietas transferebatur. Quod diversum fit in fundo Clientelari, cujus possessio aut usus fructus perpetuus, quem utile dominium vocant, solùm transit in Vasallum, & Clientulum retento penes concedentem Patronum directo dominio, aut proprietate, atque hoc modo elevat opinionem Lucæ de Penna in l. quicunque 2. C. de omni agro des. & Gul. Bened. in repet. c. Raynutius. num. 524. cum seq. qui interpretantur in §. per traditionem. de rer. divis. stipendiaria prædia, quæ militibus dabantur, pro Feudis: Cùm illo §. atque toto tit. agat Iustin. de acquir. rer. dom. Sunt tamen ex Neotericis, qui dicant apud Francos hunc contractum etiam usitatum ante Longobardorum adventum in Galliam, adeò illud verum semper obtinet,

Cædimus, inq; vicem præbemus crura sagittis,

Freti præsertim auctoritate Amonii, qui ait lib. 1. capi. 7. Clodoveum regnum suum usque ad Sequanam,

Carolus Molinæus.

Luc. de Penna. Gul. Benedict.

Neoterici.

Amonii locus.

atque postmodum usque ad Ligerim fluvios ampliasse; Mediolanum castrum Aureliano cum totius Dunensis jure beneficii concessisse: Nam constat Clodoveum Regem Francorum regnasse tempore Zenonis Isaurici, & Anastasii Imperatorum, atq; Mediolanum urbem expugnatam fuisse ab eodem Clodoveo anno salutis 498. diu antequam Longobardi in Italiam appellerent, quorum adventus fuit regno Imperatoris Justini Secundi. Unde convincitur Francos dedisse ante Longobardos jure beneficii, id est, Feudis usos, atque de originibus satis. Certè non alienum à jure clientelari videtur antiquissimum jus Applicationis, de quo Cicero lib. 1. de Oratore sic habet: Quid quod item in Centumvirali judicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium venisset, cui Romæ exulare jus esset, si se ad aliquem tanquam Patronum applicuisset, intestatoq; esset mortuus, nonnè in ea causa jus Applicationis obscurum sanè, & ignotum patefactum in judicio, atque illustratum est à Patrono? Terent. in Andria.

Milidunum. Clodoveus. Longobardi. Ius Applicationis

----- Tum ille egens fortè applicat
Primùm ad Chrysidis patrem se.

Hoc autem ab Atheniensib. ortum putat Adria. Turneb. lib. 24. ca. 32. advers. Quo autem in gradu officiorum & ordinem olim reponebantur Clientes, vide apud Gellium lib. 5. cap. 13.

Clientes quo in gradu officiorum.

e. Ità cùm devictæ Provinciæ ager) Prædiorum militarium mentionem facit Constantin. apud Harmenopulum lib. 1. tit. 16. eaq; vocat κτήματα στρατιωτικὰ & στρατιωτικοὺς τόπους. De divisione agrorum exempla sunt obvia apud Livium lib. 2. decadis 1. de Horatio Coclite, & C. Mutio Scævola, quibus ob egregia facinora in rempub. agri publicè dati sunt. Quibus

Divisiones agrorum. Horatius Cocles. Mutius Scævola.

consonat quod scribit Plinius lib. de viris illustribus in M. Dentato, facit l. Lucius Titius, de Evictiom. Proximè verò accedunt ad naturam Feudorum Parochia, quæ militibus dabantur à Constantino Constantij Pij filio, ut auctor est Pomponius Lætus in Compendio Rom. historiæ in ejus vita: Idem Constantinus (inquit) sanxit, ut agri, villæ, oppida, quæ ad victum Emeritorum contributa erant, ad hæredes transirent, quod ante eum fecerat Alexander Severus, si Lampridio credimus in vita ejusdem Severi.

M. Dentatus.

Parochia.

3. A fœdere Feudum nomen habet) *Idem putat Zaz. ad l. 2. de Orig. juris in principio: Videtur enim Vasallus fidelitatis juramentũ Domino præstando cum eo fœdus inire. c. unic. qualit. Jur. debeat Vasal. Feudum tamen à fidelitate dici vel fide apparet ex c. unic. in fin per quos fiat investit. Hinc Fidelis, Vasallus non uno in loco nominatur.*

Feudum à fide.

ARGUM. CAP. XI.

De Honorarijs Causidicorum, & beneficii hostimento, de SC. & l. Cintia contra Advocatorum sordes.

ANte Neronis 1 tempora arbitrariæ erant Operariorum Forensium mercedes, tanti enim quisque conducebatur, quanti ars Patrocinii & eloquentiæ esset. Sed Neronem Domitium fixisse pretium auctor est Tranquillus his verbis: Constituit ut Litigatores pro Patrociniis certam, justamque mercedem, pro Subselliis nullam omninò darent, præbente Ærario gratuita. Fabius putat gratis agendum, si suppetat res familiaris ad usus necessarios: Nam vendere operam & pretio tanti beneficii auctoritatẽ elevare, sordi-

Operariũ Forensiũ mercedibus Nero precium fixit.

An gratis agendum.

ſordidum eſt, cùm plæraque hoc ipſo vilia videri poſſint, quod pretium habent. Rurſus hoc in alteram verſat partem, ut ſi res anguſta domi ampliùs aliquid exigat, ſecundum omnium Philoſophorum leges patiatur ſibi gratiam referri, cùm & Socrati collatum ſit ad victum, & Zeno, Cleantes, Chryſippus mercedes à diſcipulis acceptaverint: Neque enim (ait) video, quæ juſtior acquirendi ratio, quàm ex labore honeſtiſſimo, & ab his, de quibus optimè meruerint, quique ſi nihil invicem præſtant, indigni fuerint defenſione, quod quidem non juſtum modò, ſed neceſſarium etiam eſt, cùm hæc ipſa opera tempusvé omne alienis negotiis datum facultatem aliter acquirendi recidant: ſed tum quoque tenendus modus, & plurimùm refert, & à quo accipiant, & quantùm, & quouſque. Crimen tamen ſordium abeſſe longiſſimè debet, ne ex viro bono, & honeſto in Rabulam avarum, & ſordidum convertatur infami metamorphoſi. Plin lib 5. ad Valerianum: Quàm me juvat quod in cauſis agendis non modò pactione, dono, munere, verùm etiam xeniis ſemper abſtinui. Sequutus eſt conſilium præceptoris ſui Quintiliani: Nam cùm ampliſſimam rem familiarem haberet, gratis commodabat patrocinium, operamque ſuam: Quod idem ſuis Deus ille Medicorum Hippocrates imperabat, & jam ſolemniter inter cæteros Jurisjurandi Hippocratici articulos concipitur ab iis, qui gradus quem fecerunt in ea diſciplina inſignibus donātur, ἄνευ μισθοῦ καὶ συγγραφῆς, id eſt, ſine mercede, & pactione, hoc eſt, ſine mercede pacta, cōventaq; per Endiadin figuram uſitatam:

Modus in accipiendo tenendus.

Plinii integritas.

tam? Non enim mercedis perceptio, sed de pactio, aut conventio pro mercede prohibetur: Merces enim est operæ hostimentum, nemo militat suis stipendiis, ut dicit Paulus. Quod si ea sacramenti religione adstringuntur Medici, ne mercedem capiant, ne 2 cum ægris paciscantur, quanto æquiore nomine Justitiæ Satellites, & Mystes tam salutari sacramento adigi decet? Quorum professio pretio nummario æstimanda non est, ut ait Ulpian. 3 Fabius lib. 12. Paciscendi quidem ille pyraticus mos, & imponentium periculis pretia, procul abominanda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit, cùm præsertim bonos homines, bonasque causas tuenti non sit metuendus ingratus, qui si futurus, malo tamen ille peccet. Nihil ergò acquirere volet Orator ultra quàm satis erit, ac ne pauper quidem, tanquam mercedem accipiet, sed mutua benevolentia utetur, cùm sciat se tantò plus præstitisse, quia nec vænire hoc beneficium oportet, nec perire. Undè puto factum, ut hostimentum operæ Oratoriæ non merces, aut salarium, sed honorarium vocetur, quasi quodam antidoro beneficium compensetur, non de opera satisfiat, sed honor recognoscatur. Vocatur & Palmarium, 4 non minus honesto vocabulo, quòd tanquam laurea, civica, muralis, myrtea, oleagina, post victoriam demùm detur. Itaque qui antè peractam litem quid petunt, committunt in leges, aut etiam paciscuntur de eo, quod post sententiam sunt consequuturi. Amittitur enim honorarii nomen, & transit in mercedem pactam, vel debitam: Quis enim hoc appellet honorarium, palmarium, xenium,

quod

Merces operæ hostimentum.

Iustitia Satellites. Iurisprud. pretio nummario æstimanda non est.

Honorarium.

Palmarium.

De honorario nulla pactio.

quod imperatum, & stipulatum est ab eo, qui accepturus est? Honorarii ea vis est, ut animo dantis æstimetur: Jam non alio nomine dat Cliens, quàm quia pactus est, de qua re apud Martialem libro viij.

Egi Sexte tuam pactus duo millia causam
Misisti nummos quot mihi? mille: quid est?
Narrasti nihil, inquis, & à te perdita causa est.
Tantò plus debes Sexte, quòd erubui.

Itaque post Fabium eleganter Ulpianus l. 1. ff. de extraord. cognit. in hæc verba: Si cui cautum est honorarium, vel si quis de lite pactus est, videamus an petere possit. Et quidem de pactis ita rescriptum est ab Imperatore nostro & divo patre ejus: Litis causa malo more pecuniam tibi promissam, ipse quoque profiteris; Sed hoc ita est, si suspensa lite societatem futuri emolumenti cautio pollicetur: Si verò post causam actam cauta est, honoraria summa peti poterit usque ad probabilem quantitatem, & si nomine palmarii cautum sit, sic tamen ut computetur id, quòd datum est, cum eo quod debetur, ne utrumque compositum licitam quantitatem excedat. Licita autem quantitas intelligitur, pro singulis causis usque ad centum aureos. Meminit Plinius cujusdam Senatusconsulti, quod pertinuit ad modum, pretiumque præfigendum honorariis, & sacrosancti sacramenti, quo adigebantur litigaturi, se neque dedisse, neque cavisse quicquam de mercede Patroni. Ejus hæc verba sunt ad finem lib. 5. Causa dilationis Nepos Prætor, qui legi de muneribus proposuerat breve Edictum, admonebat Accusatores, admonebat Reos, exequuturum se, quæ

Ulpian. responsum.

Honorarii licita quantitas

Sena-

Litigantium jurамentum. Senatusconsulto continerentur. Suberat Edicto Senatusconsultum hoc, omnes qui quid negotii haberent, jurare prius, quàm agerent, jubebantur, nihil se ob advocationem cuiquam dedisse, promisisse, cavisse: His enim verbis, & mille præterea, & vænire Advocationes, & emi vetabantur, peractis tamen negotiis, permittebantur duntaxat pecuniam decem millium dari: hanc summam Tacitus denis Sestertiis æstimat: nam decem millia Sestertiorum nummûm, & dena Sestertia eadem sunt, cum singula mille nummûm valuerint, & nostratis nummi viginti quinque Coronatos: Itaque dena sestertia CCL. aureos efficient, quæ summa, ut maxima, constituta est honorariis Advocatorum in singulas causas. Hoc Senatusconsultum causam, & initium dedit Constitutionibus Cæsarum, & maximè Justiniani, quibus solemnibus verbis concepti dictatur formula jurisjurandi, quod à Litigantib. propter calumniam præstatur: Quæ formula omninò similis est ei, quæ per Senatusconsultum à Plinio suprà memoratum concipitur, etsi juramentum propter calumniam alia capita contineat, ut disci potest ex Constitutione Justiniani, quæ inscribitur, ut litigantes jurent. Cornelius Tacitus libro undecimo Annalium ejus Senatusconsulti legem Cintiam refricantis sic meminit: Incipiente Cajo Silio Consule designato, consurgunt Patres, legemque Cintiam flagitant, qua cavetur antiquitùs, ne quis ob causam orandam pecuniam donumvé accipiat. Deindè obstrepantibus iis, quibus ea contumelia parabatur, discors Suillio Silius acriter incubuit, veterum Orato-

Pretium honorarii.

Lex Cintia.

rum

rum exempla referens, qui famam in posteros præmia Eloquentiæ cogitavissent pulcherrima, alioquin & bonarum artium principem sordidis ministeriis fœdari, nec fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quæstuum spectetur. Deindè paulò pòst: Talia dicente Consule parabatur sententia, quæ lege repetundarum tenerentur, cùm Suillius, & cæteri circumsistunt Cæsarem anteacta deprecantes. Deindè rursus: Hæc ita haud frustrà dicta Princeps ratus, capiendis pecuniis posuit modum usque ad dena sestertia, quæ egressi repetundarum tenerentur. Idem lib. xiij. de Suillio: Ejus opprimendi gratia repetitum videbatur Senatusconsultum, pœnaque Cintiæ legis adversus eos, qui pretio causas oravissent. Quod Senatusconsultum factum est Consule Claudio, ut dicitur lib. xj. Idem eodem libro: Nec defuit fides, multaque arbitrio Senatus constituta sunt, ne quis ad causam orandam, mercede, vel donis emeretur. De initio principatus Neronis loquitur, quasi lex Cintia repeteretur. Ex quibus amplior explicatio haberi potest. §. illius in l. 1. ff. de extraordi. cog. Nam cùm nominatim legitima actio constituta non sit, ex Tacito intelligimus eos, qui sordibus majoribus centum aureis sese inficiunt, teneri repetundarum: Quod & respondet Venulejus J. C. in l. eadem ff. ad l. Juliam repetundarum. *Venulei responsum* Quod caput ex l. Cintia traductum quis non videt? Jam exclamare licet: O tempora! ô mores! quæ nundinæ, qui conventus mercatorum depactas stipulationes frequentiores habent, quàm Forum judiciale? in quibus tricli-

niis,

niis, aut ſportulæ, aut cœnæ rectè magis palàm & crebriùs dantur, quàm in Forenſibus Baſilicis? Sed hîc non ut Cenſores invectivam ſcribimus, ſed Commentarium Miſcellanearum ad idem argumentum pertinentium conſuimus.

Magnis viris objecta ſordes in judiciis.

Sed habemus virorum magnorum exempla, quibus ſordes ſæculi noſtri tegamus. Objectum eſt M. Ciceroni à Salluſtio, quod ſanguine, & periculis Reorum immenſas ſibi comparavit opes, objecta eidem domus magnificentiſſima in palatio, quam una Actione pro P. Sylla nactus eſt, nota eſt non Synanche ſed Argyranche Demoſthenis, & Hortenſii Sphynx.

Argyranche Demoſthenis, & Hortenſii Sphynx.

Fabius lib. vj. cap. de riſu: Ex hiſtoria etiam ducere urbanitatem eruditum, ut Cicero fecit, cùm ei Teſtem in judicio Verris roganti dixiſſet Hortenſius, non intelligo hæc ænigmata, atque debes, inquit: cum Sphyngem domi habeas. Acceperat autem ille à Verre Spyngem magnæ pecuniæ. Tota iſta atio quæſtus forenſis elegantiſſimè tractatur à Cornelio Tacito *lib. xj.* ſuprà citato, ubi longam, & eruditam in hanc rem ludit parecbaſim.

In honorariis idē ſervandus modus qui in Xeniis.

Ego autem ſtatuendum idem cenſerem de iſtis honorariis forenſibus, quod de xeniis Proconſulum aliquando reſcripſerunt Verus, & Antonius Imperatores, ut non moroſè ab honorariis in totum abſtinendum ſit, neque etiam avarè modus excedatur, ut paſſim & ab omnibus omnia rapiantur. Vetus verbum eſt, ὄυτε πάντα, ὄυτε πάντοτε, ὄυτε παρὰ πάντων. Verba Imperatorum ſi quis volet, legat apud Ulpian. in l. ſolet. ff. de officio Proconſulis: ut habeatur ab Oratoribus, & Advocatis ratio Clientum, ſpectetur etiam momentum cauſæ, & fortunæ Litigantium,

unà

unà cum consuetudine Provinciæ. Laudo morem nostratium, qui Advocatis per Judices curant certum præfixi salarium in singulas causas, ut hoc more consulatur Litigantibus, qui ideò tuti sunt à concussionibus, atque etiam Advocatis, qui honestè, & citra reprehensionem petunt merita taxari. Sunt enim Clientes, ita ingrati, postquàm beneficio Advocatorum litem sunt consequuti, ut vix laborum insumptorum meminerint, quos lepidè Martialis chiragra laborare dicit lib. j. ad Flaccum:

Taxatio Honorarii Advocatorum laudabilis

Ingrati Clientes.

Litigat, & podagra Diodorus Flacce laborat,
Sed nil Patrono porrigit, hæc chiragra est.

Quorundam autem Causidicorum adeò miserabilis est professio, ut cùm pessimè audiāt apud quosvis de latrociniis, & concussionibus, ut tamē domi esuriant, tenuemque adeò quæstum faciant, ut longè inferior sit patrimonio Mimorum, & Histrionum, aut etiam Aurigarum; quod notatur Satyricè à Juvenale vij Satyra.

Quorundam Causidicorum miserabilis conditio.

- - - - - - Veram deprendere messem
Si libet, hinc centum patrimonia Causidicorum,
Parte alia solum Russati pone Lacertæ.

Ubi fortunas unius Aurigæ audet Satyricus opponere bonis centum Causidicorum. Imò coguntur
5 nonnunquam adhûc infeliciore fato quidam Causidici pacisci cum Pragmaticis, & Formulariis, quos Procuratores vocamus, ut de mercedibus quas meruerunt partem aliquam cedant nebulonibus, quò posteà ad alias causas opera eorū promoveantur, quod etiam inter alias forenses miserias numerát idem Satyricus:

Si quater egisti, si contigit aureus unus,
Indè cadunt partes in fœdera Pragmaticorum.

Totaque illa Satyra nihil aliud Juvenalis quam irridet, & exagitat misellos Causidicos, qui vociferando ita vocem intendunt, ut jecoris, & pulmonis fibras sibi rumpant lucelli levissimi causa, ut non tam spectetur peritia dicentis, quàm census, aut nobilitas: nam

Æmilio dabitur, quantum petit, & meliùs nos
Egimus, hujus enim stat currùs aheneus, &c.

COROLLARIUM AD CAP. XI.

Claudius Cæsar. 1. Ante Neronis tempora) *Tamen ex Cornelij Taciti lib.* 11. *apparet Claudium Cæsarem, usque ad dena sestertia capiendi modum statuisse, ut etiam ex sequentibus liquet.*

2. Ne cum ægris paciscantur) *Hûc quadrat l. 3. de extraor. cog. ff. & c. 39. l. 2. parerg. Jur. And. Alc.*

3. Ut ait Ulpianus) *l. 1. tit. de extraord. cogn. ff.*

Solatium. 4. Vocatur & Palmarium) *Solatium etiam dicitur in l. post duos. de advoc. diver. jud. & l. laudabile. tit. seq. C. l. pen. de præd. decur. l. 10. C. l. 3. de agen. in reb. l. 12. & aliis in locis. Accursius putat in l. providendum. C. de postul. Advocatos salaria accepisse de publico. Multa de honorariis Advocatorum vide apud And. Tiraq. de nobil. c. 29. & Andr. Alc. lib. 3. dispunct. c. 9.*

5. Imò coguntur nonnunquam) *Idem deplorat Joan. Imbert. lib. Instit. Forens. hancq; cautionem putat adhibendam sedulò Advocato., si velit messem auream facere in solo forensi, ut Procuratores adsectetur, observet, & eorum benevolentiam promereatur. Sed quam difficile sit hoc facere viro cordato, & liberali animo is demum testari potest, qui periculum fe-*

ice

cit: Itaq; ad vitandas, vel saltem devorandas has molestias juris Candidato consultum velim, antequam Tyrocinium aliquod edat vel in scholis, vel foro, ut Praxim, per aliquot annos delibet in contubernio horum Procuratorum, sese illis applicando, ut formulas eorum, & judiciarium ordinem percalleat. Quod etiam ei profuerit, maximè ad legum introductionem: alioquin post Lauream & forense Tyrocinium molestè & cum rubore addiscenda sunt ab hujusmodi magistris, quæ antè nota esse poterant ac debuerant. **Cautio pro juris Cădidato.**

ARGUM. CAP. XII.

De Advocatorum Subselliis, Actuariis, Orationum retractione, atq; de recitatione.

CUm Accusator dicebat, adeò Reorum Confessores, Advocati temerè, & paribus subselliis considebant, ut nesciretur, quisnam ex illis dicturus esset pro Reo: Nam ubi Delator dixerat, tum demùm Patronus ad dicendum surgebat. Cic. pro Roscio Amerino: Peroravit aliquando, assedit, surrexi ego. Paulò antè: credo, cũ vidisset, qui homines in hisce subselliis sederent, quæsisse nũ ille aut ille defensurus esset, de me nihil suspicatum quidem, quòd anteà causam nullam publicam dixerim. Porrò quæ ab Agentibus memoriter dicebantur, eadẽ ab Actuariis 1 & Notariis excepta notis describebantur. Tranq. in Julio: Orationes aliquas reliquit, inter quas temerè quædam feruntur, ut pro Quintio Metello, quam non immeritò Augustus existimabat magis ab Actuariis exceptam, malè sequentibus verba dicentis, quàm ab ipso editam: qui locus induxit nobis occasionem scribendi pauca quædam de Orationibus, **Reorum Advocati parib. subselliis considebant.** **Actuarii & Notarii.**

quas edebant Oratores. Repetendum ergò discrimen monstratum à nobis alibi 2. inter Actionem, Orationem, & Declamationem: Media in scripto constat, extremæ duæ ipso actu pereunt, nisi scripti beneficio convertantur in Orationes, quanquam Declamationes suum nomen retineant, ut Fabianæ sunt, & Senecanæ: Itaque Oratores, qui fortassis tantum in scribendo poterant, quantum agendo, quæ inter agendum dixerant, domi dispungebant & retractabant, dispunctáque & recognita in lucem emittebant. Sunt autem propria hujus industriæ vocabula dispungere, & retractare: Illud enim est recognoscere & relegere, hoc revocare ad incudem, & quasi recoquere. Plin. lib. viij. ad Senecionem: Retracto Actiunculas quasdam. Idem libr. iiij. ad Ursum: Habebis hanc interim epistolam, ut prodromon, expectabis Orationem plenam, onustámque, & expectabis diù, neq; enim leviter & cursim de re tanta retractandum est. Verùm hujusmodi recognitiones, & descriptiones Actionum variè comparabantur, aliâs enim plura, quàm dixerant inter agendum, scribebant, aliâs pauciora. Plin. libr. j. epist. ad Tacitum: Ego, ait Plinius, contrà puto, testes sunt multæ multorum Orationes, & Ciceronis pro Murena, pro Vareno, in quibus brevis & nuda quasi subscriptio quorundam criminum solis titulis indicatur. Ex his apparet illum permulta dixisse, & cùm ederet, omisisse. Idem pro Cluentio ait, se totam caussam veteri instituto solum perorasse, & pro Cornelio quatriduò egisse, ne dubitare possimus, quæ per plures dies, ut necesse erat, latius dixerat, post eà recisa, ac purgata in unum librum grandem quid

Discrimen inter Actionem, Orationem, & Declamationẽ.

Oratores quæ inter agendum dixerant, domi dispungebant, & retractabant.

Variæ Actionum retractationes.

quidem, unum tamen coarctasse. At aliud est Actio bona, aliud Oratio, quæ Plinij opinio confirmari potest eo, quod scripsit Macrob. lib.ij. Saturnaliorum, M. Ciceronem joci oportunitate Reum Lucium Flaccum Judicum damnatione exemisse, qui jocus in ejus Oratione, quam jam in manibus habemus, nusquam est. Huic tamen suæ hæresi idem Plinius adversus, aliquando plura scripsit quàm egit, utar enim ejus gladio ad eum jugulandum: Sic enim ait lib.ix. ad Romanum: Tertia epistola continebat esse tibi redditam Orationem pro Clario, eámque visam uberiorem, quam dicente me, audiente te fuerit: Est uberior, multa enim posteà inserui. Memini & aliquando legere me apud Asconium, illam ipsam Actionem, quam Cicero pro Milone ad Judices habuit bonitate inferiorem, & magnitudine imparem ei, quam posteà emisit, & ab omnibus passim teritur: Nam cùm prior Actio excepta de ore dicentis per Actuarios, & imprudente Cicerone per Librarios descripta, & vulgata non satisfaceret ipsi auctori, idem argumentum domi retractavit, Orationémque prolixiorem, & perfectiorem domi composuit, & priore quasi damnata evulgavit, quæità accuratè & ingeniosè scripta est, ut multi non dubitarint dicere, victurum Ciceronem in eo judicio fuisse, si ea fuisset usus: Quin & Annius Milo damnatus, cùm ei Massiliæ in Narbonensi Gallia exulanti oblata esset, perlegissétque, exclamavit, M. Tulli, si sic egisses, T. Annius Milo jam barbatos Massiliæ pisces non esitaret. Itaque pauciora dixit in Actione, quam in ipsa Oratione Cicero. Nituntur & contra Plinium,

Pro Plinio.

Contra Plin.

Oratio pro Milone.

nium, quæ ab eo cum quo pugnabat objecta sunt, Orationes optimas fuisse brevissimas, ut Lysiæ apud Græcos, Gracchorum, & Catonis Romæ: nam & eodem teste Orationes illæ optimæ, mille figuras extemporales habent, etiam in his quas tantum editas scimus, ut in Verrem, quarum Divinatio & altera Actio habitæ sunt, reliquæ tantum scriptæ, cùm Hortensius patrocinium destituisset, & conscientia scelerum Verres spontè exulatum demigrasset. Et idem: Tacitus omninò videtur condemnare majorum suorum perversum judicium, qui longissimas Orationes brevioribus præferebant, ut meliores. Sic enim ait in dialogo de Oratoribus: Prior iste Populus, ut imperitus, & rudis imperitissimarum Orationum spatia, atque id ipsum laudabat, si quis diem dicendo eximeret: Ita verò longa principiorũ præparatio, & narrationis altè repetita series, & multarum divisionum ostentatio, & mille argumentorum genera, & quicquid aliud aridissimis Hermagoræ, & Apollodori libris præcipitur, in honore erat. Verum nihil potest definiri in alteram partem. Sunt enim quædam, quæ non nisi magna delectant, ut templa, porticus, sunt quorum minutiæ, sunt gratissimæ, ut navis, aut currus 4 Myrmecidis, gemmæ, lapilli habentur in deliciis à Magnatibus, quia ita in Orationibus fit, ut mensura, aut numero verborum non censeantur, sed inventione & eloquutione apta. Itaque quòd illic dicit, Orationem esse archetypon, & exemplar Actionis, magis probabile, & causæ suæ serviens, quàm verum. Quis enim nescit Actionem ipsam quasi in Oratione repræsentari, esseque veluti

Actiones in Verrem.

Archetypon Actionis.

Idæam

Idæam quandam, quæ Oratione exprimeretur, cùm & natura prior, & dignitate, ut authenticum descripto, & exemplum vivum pictura? Figuræ enim extemporales, quæ in mutis Orationibus, tanquam sydera elucent, quomodo aptè cogitari, aut recipi possunt, nisi animus eas ad Actionem, tanquã ad Idωlon referat? Ut enim præposterè facit, qui Declamationem sui thematis exemplar dicit: Ita qui Orationẽ Actionis archetypon, formamque primam statuit, nisi intelligamus Orationem dici primum Oratoris fœtum, cùm dicenda meditaretur, quem referebat in commentarios, aut adversaria, vel pugillaria, ne præsumpta memoriæ fiducia, frigefactæ inventionis fructus periret omninò. Sed raró hoc quisquam Orationem appellavit, sed libellum, instrumentum, formulam litis, ubi quasi summis, rudibus, & necessariis tamen lineamentis Actio futura designata erat, cùm multa ex tempore dicenda essent, quæ præcogitari non poterant, ideò nec in commentarium memoriæ gratia rejici, sed de illis nulla nunc nobis mentio, neque de iis, quas Reis imperitis Rhetores componebant, sed de retractatis ab ipsis, qui eas egerant oratione perpetua, causis. Certè in iis, qui scriptas Orationes recitabant, Plinii hæresis vera esse potuit, quia Oratio Actionis exemplar esset, ubi nulla fortassis Actio, sed amisso nomine metamorphosis facta est in Recitationem, per quam universa gratia, & energia Actionis perit. Plinius lib. ij. ad Cerealem: Hortaris ut Orationem amicis pluribus recitem, faciam quod hortaris, quamvis vehementer addubitem: Neque enim me præterit,

Actio, Idæa orationis.

Recitatio.

Actiones, quæ recitantur, impetum omnem, caloremque, ac propè nomen suum perdere. Et paulò pòst (nam quæ interjecta sunt, ad recitationem, quæ fiebat publicè in Auditoriis, pertinent) Recitantium (ait) præcipua adjumenta oculi, manus præpediuntur, quò minùs mirum est, si Auditorum intentio relanguescit, nullus extrinsecùs aut blandimentis capta, aut aculeis excitata. Porrò multi extra forum in gravissimis negotiis fecerunt, ut non ex memoria pronuntiarent, sed ex scripto recitarent, diffisi brevis, inconstantisque memoriæ infelicitate, ut mallent Actionis commodum abjicere, quàm turpis titubationis, mediique silentii infamiam subire. Tranquillus in Augusto: Ac ne periculum memoriæ adiret, aut in ediscendo tempus absumeret, instituit recitare omnia: Sermones quoque cum singulis, atque etiam cum Livia sua graviores, non nisi in scriptis, & in libello habebat, ne plus minusvè loqueretur ex tempote. Est & aliquando in Senatu deliberatum ex libello, ubi tamen non tam Actiones quàm Altercationes sunt in dicendis sententiis. Plin. libr. vj. ad Ursum de rixa quadam in Senatu mota: Nam & Cellus Nepoti ex libello respondit, & Cello Nepos ex pugillaribus. Cicero Philippica x. Hoc verò Q. Fufi sine offensione amicitiæ nostræ sicut tecum, aut à te dissentiens Senator quæro: Ita enim dixisti (& quidem de scripto) literas Bruti rectè atque ordine scriptas videri. Quod quid est aliud, quam Bruti Librarium laudare, non Brutum? Quam consuetudinè revocarunt ad nostra sæcula magni viri, maximè Professores, ut Declamationes

Viri magni orationes recitarunt.

In Senatu recitatæ ex libello sententiæ à deliberantibus.

Professores.

nes suas prolusorias in solemnibus prælectionum auspiciis ex suggestu non memoriter pronuntiēt, sed ex libro lectas recitent. Quod cùm faciunt, ingenuè se extemporales non esse fatentur, aut maleficium infelicis memoriæ accusant publicè, & condemnant. Verùm Grammaticorum, Poëtarum, Historicorum, Rhetorum recitatio ad exigendam populi censuram de opere aliquo recens nato instituta est: Cùm enim populus sit nasutissimus, oculatissimus, auritissimus, vix quicquam in opere elabitur olidi, quod à naribus non rejiciatur, fœdi, quod oculi tot non detestentur, ingrati, quod ex tam multis auribus aliquæ non excipiant. Itaque & Cæsares ipsi ejus superbam censuram subire voluerunt, & coram eo, tanquam Aristarcho, Criticoque rectissimo, palam recitarunt. Tranquil. in Domitiano: Simulavit & ipse inire modestiam, imprimisque Poëticæ studium tam insuetum anteà sibi, quàm posteà spretum & abjectum: recitavitque etiam publicè. Recitavit & frequentissimè historias. In principatu (ait idem Sueton.) & scripsit plurimum, & assiduè recitavit per Lectorem. Auditorium verò Recitantium erat in Palatio. Plinius libro 1. ad Senecionem: Magnum proventum Poëtarum annus hic attulit, toto mense Aprili nullus ferè dies, quo non recitaret aliquis. Et paulò pòst: At herculè memoria parentum Claudium Cæsarem ferunt, cùm in Palatio spatiaretur, audissetque clamorem, causam requisisse, cumque dictum esset recitare Monatianum, subitum recitanti, inopinatumque advenisse. Sed quod ad propositum utcunque facit, Cæsares aliquando voce aliena con-

Recitatio in Auditoriis.

Cæsares recitarũt.

Auditoriũ in Palatio.

Cæsares voce aliena concionati.

cionabantur ad Populum, aut in Senatu Orationes recitabant. Tranquillus in Augusto: Pronuntiabat dulci & proprio quodam oris sono, dabatque assiduè Phonasco operam, sed nonnunquam infirmitatis faucibus Præconis voce ad Populum concionatus est. Idem in Nerone: Ac posthæc tantùm abfuit à remittendo laxandoque studio, ut conservandæ vocis gratia, neque milites unquam nisi absens, aut alio verba pronuntiante, appellaret, neq; quicquam seriò jocovè egerit, nisi astante Phonasco, qui moneret, parceret arteriis, ac sudarium ad os applicaret. Idem ibidem: Orationes ad Senatum missas, præterito Quæstoris officio, per Consulem plærumque recitabat. Recitabant & Comœdi Comœdias, sed singuli singulas, quas Histriones gestibus mutis repræsentabant: Comœdi enim nomen commune est Histrionibus & Recensitoribus, ut Roscius ille Comœdus Turpio Ambivius, qui quamvis nihil pronuntiarent, sed tantùm gesticularentur, & Comœdi tamen dicebantur: Nusquam enim legitur aliquid de facundia Roscii, aut aliorum Histrionum, sed tantùm de arte, & dexteritate movendorum corporum, & gesticulandi, quibus insignes erant, & Populo commendatissimi Histriones.

Recitabāt Comœdi, Histriones gesticulabantur.

Quod autem Recensitores, sive Recitatores, cujusmodi fuit Calliopius apud Terentium, Comœdi dicti sunt, argumenta peti possunt clarissima ex prologis Plautinarum Comœdiarum, undè colligi potest, recitatas tantùm fuisse Populo Comœdias, cùm interim Histriones tacerent, gestus tantùm personarum repræsentantes, quod alibi apertiùs docebimus.

CO-

COROLLARIUM AD CAP. XII.

1. Ab Actuariis, & Notariis) *De his plura dicentur à nobis lib. 5. in Paralipomenis.*

2. Monstratum à nobis alibi) *Lib. 2. c. 12.*

3. Retractare) *In eadem significatione causa retractari dicitur apud Ulpian. ff. de jur. fisci. Cognitionis, recognitionis, & dispunctionis meminit idem Ulpian. in l. 15. de reb. auct. jud. possid. & l. 55. de verb. significat.* **Cognitio. Recognitio. Dispunctatio.**

4. Navis, aut currus Myrmecidis) *Hujus meminit Cic. 4. Academicarum, & Plin. l. 36. c. 5. Hic autem quadrigas ex ebore minutas confecit, ut musca alis tegerentur, & navem, quam apicula pinnis absconderet. Ælian. promiscua historia l. 1. Varro l. 6. de ling. Lat.* **Quadriga & navis Myrmecidis.**

5. Nihil pronuntiarent, sed tantùm gesticularentur) *Licet hoc paradoxon videtur Histriones tantum gesticulatos, non pronuntiasse, illud tamen facilè ex prologis Plauti, & Terentij in Asinaria, Pœnulo, Hecyra, & Heautontimorumeno probari potest. Mirè etiam evincit, quod apud Cassiodorum legitur sub fin. li. 4. dum Symmacho Theod. Rex theatrales ludos describit: his inquit addita sunt Horcistrarum (sic enim lego) loquacissima manus, linguosi digiti, silentium clamosum, expositio tacita, quam Musa Polybymnia reperisse narratur: ostendens homines posse, & sine oris affatu suum velle declarare. Et paulò pòst: Pantomimo igitur, cui à multifaria imitatione nomen est, cùm primùm in scenam plausib. invitatus advenerit, assistunt consoni chori, diversis organis eruditi, tunc illa sensuum manus oculis canorum carmen exponit, & per signa composita quasi quibusdam literis, edocet intuentis aspectum, in illaque leguntur* **Histrionũ muta loquacitas. Gesticulatio expositio nõ vocalis.**

apices

Histriones quæ pronuntiarent.

apices rerum, & non scribendo facit, quod scriptura declaravit. Pronuntiabant autem Histriones interdum mimos, prologos, lepidiores sententias, & diverbia, quæ in fabula occurrebant. Valer. Max. lib. 6. c. 2. Diphilus Tragœdus cùm Appollinaribus ludis inter actum ad eum versum venisset, in quo hæc sententia continetur, Misera nostra magnus est, *directis in Pompejum Magnum manibus pronuntiavit. Quod & ex Macrob. l. 2. c. 7. Saturnaliorum palàm fit, ubi de sententiis, ac dictis Laberij & Publij Mimographorũ tractat, de Pilade ac Hyla Histrionibus. Cicero etiam lib. 7. epist. 1. C. Mario mirificum ludorum apparatum describit, ac narrat de Æsopo quodam Histrione, quem vox defecit, jurare cùm cœpisset in illo loco,* si sciens fallo. *Polus quidam Tragœdus apud Gellium gestus, & claritudine vocis commendatur. Vide quædam apud Magnum Eras. in Dialogo de pronuntiatione.*

ARGUM. CAP. XIII.

De partibus Orationis, motu, & vi eloquentiæ, statu, & habitu Reorum, Parecbasis de Spectris.

Orationis partes.

ORatorum Actiones non temerè paucioribus partibus quam quatuor absolvebantur, Exordio, Narratione, Confirmatione & Peroratione. Mediæ duæ ad docendum, extremæ ad ciendos affectus accommodatæ, quorum cùm sit duplex genus, mites & vehementes: illos sibi Exordium, hos Epilogus vendicat, in quem Orator omnes Eloquentiæ suæ opes impendit. Si enim sustuleris Oratori facultatem rapiendi, convertendi sursum deorsum animos motibus violentis, quid à garrulo Dialectico differat, non video, nisi

nisi quod unus strictiùs, quasi argumentorum punctis, & aculeis rem tangit: Alter quasi cæsim pugnat, perpetuitateque orationis hostem impetit: Rhetorica enim pugno extenso, Dialectica contracto similis Zenoni videtur. In affectibus verò regnat Orator, quorum naturam cùm à Philosophis, maximè Stoicis discat, usum tractandorum à suis habet Rhetoribus, quem explicat in iis maximè consessibus, ubi ratio aliqua humanitatis, & civilitatis habetur, ubi Judices sese homines sentiunt, neque à se humanos affectus alienos [illegible]: Nam tristis, & rigidus ille Athenarum [illegible]us, & plusquam Stoicus, magis fungos [illegible] in subselliis suis videtur habere, quàm [illegible] quos vix peristaseis movent, quæ in male[illegible] quorum Areopagitæ sunt Quæstores, plu[illegible]m valent in utramque partem: Noctu [illegible]dicant, Præconem habent assiduum, qui affectibus interdicat. Ideoque Romanorum Patronorum eloquentia, non modò necessarias ad vitam retinendam partes habet, sed & artus quosdam ad speciem tributos, quibus, tanquam toris & lacertis, Oratio stantia, rectique adversa e[illegible]. Sed Eloquentiæ laudes elegantissi[illegible] M. Aper in Dialogo de Oratoribus apud Tacitum, cui Eloquentiæ eædem omninò ab auctoribus tribuuntur vires, quas olim Vergilius virgæ, & Caduceo Mercurii dedit l. iiij. suæ Æneidos:

Discrimē Rhetoricā & Dialectica.

Areopagus.

Eloquentia.

— — — Hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit,
Dat somnos, adimitq́, & lumina morte resignat,
Illa fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila.

Nubila.

Caducei Mercurii allegorica explicatio. Quos versus allegoricos Oratoris eloquentiam significare justissimè dicere possemus, ut Mercurius virga evocans Manes ab inferis, intelligatur Orator, qui sua facundia in Reatu constitutos periculo mortis liberet: alios autem sub tristia Tartara mittit, quum suis accusationibus & invectivis Reorum caput, & fortunas in periculum trahit. Dat autem somnos, & adimit, cum Auditores vel infestos placat, & mitigat, vel benevolos concitat, & exasperat, aut parùm attentos, veluti dormitantes suscitat, & erigit. Agit autem ventos sua virga, cum motus populi, & seditiones componit, aut regit, ut quondam Hercules Gallicus 1 pingebatur, cathena aurea linguæ alligata circumducere populos quocunque vellet.

Vis eloquentia in extrinsecis. *Phryne.* Vis tamen Eloquentiæ non in verborum quodam impetu, & fulmine, sed in extrinsecis multis consistit, ut cum illa Phryne Rea speciosissimum corpus suum Judicibus nudavit, quo spectaculo magis commoti sunt Judices, quàm Hyperidis Oratoris Actione quàm admirabili. Item M. Anto-*Vis affectuum.*nius M. Aquilium defensurus, cùm scissa veste cicatrices, quas sex pro patria adverso pectore suscepisset, ostendit, non Orationis habuit fiduciam, sed oculis Populi Rom. vim attulit. Et Sergius Galba, cum non solum liberos parvulos suos in concionem produxisset, sed & Galli Sulpitii filium suis manibus circumtulisset, elapsus est judicio. Ad hæc Cicero pro Flacco filium parvulum *Cautio in extrinseca eloquentiâ.* produxit flentem, & quasi deprecantem à patre condemnationis periculum: Quod cautè faciendum, instruendique puelli producendi: nam sæpè

elusæ

elusæ sunt hujusmodi productiones, ut quidam flente puero, date, inquit, puero panem, aut alius cur cum fleret rogaretur, responderat se à Pædagogo vellicari, & alia hujusmodi affectuum ludibria, quæ observata sunt Rhetoribus, ut caverentur in posterum. Omnium autem maximè miserabilis erat Rei causam dicentis facies, habitusque corporis totus, squallor vultus, promissio barbæ, & capillorum, vestitus sordidatus, & proximorum Cognatorum, qui advocati simul pro Reo supplices erant: quod posteà solis 2 parentibus, & affinitate conjunctis permissum est, & intra certum gradum. Venulejus in l. Vestem. ff. de injuriis: Vestem sordidam Rei nomine in publico habere, capillumvè submittere nulli licet, nisi ita conjunctus est affinitate, ut invitus in Reum testimonium 3 dicere cogi non possit. Fuerunt tamen nonnulli Romæ, qui nunquam Judicibus mutata veste supplicare sustinuerunt. Sueton. in Tyberio, de Claudiorum Patritiorum gente: Hæc Optimates Assertoresq; unicos dignitatis, ac potentiæ Patriciorum habuit, atque adversus plebem adeò violentos, & contumaces, ut ne capitis quidem quisquam reus apud Populum mutare vestem, 4 aut deprecari sustinuerit. Plutarchus narrat de Milone, qui neque comam, neq; vestem mutavit cùm causam diceret. Habitus hujusmodi Reorum, Reatus primùm à M. Messala vocatus est, ut, quamdiu delatus sit quis, & receptus inter Reos, dicatur esse in Reatu. Martialis:

Si det iniqua tibi tristem Fortuna Reatum,
Squallidus hærebo, pallidiorq; Reo.

Hinc Rei diuturni, qui diu apud Ærarium pependerunt

Squallor Reorum.

Quibus cognatis permissum est esse sordidatis.

Qui in reatu habitum mutare sunt dedignati.

Reatus.

Rei diuturni.

derunt, de quibus lib. iiij. dicemus fusissimè. Hi, quamdiu Accusatio non abolebatur, in perpetuis Reatus sordibus erant. Tranquillus in Augusto: Diuturnoram Reorum, & ex quorum sordibus, nihil aliud quam voluptas inimicis quæreretur, nomina abolevit. Tantæ autem erant hæ sordes, ut sudarium album Reo objectum sit. Fabius lib. vj. cap. de Risu: Sunt quædam etiam verisimilia, undè Vatinius dixit hoc edictum: Cùm Reus agente in eum Calvo, candido frontem sudario tergeret, idque ipsum Accusator in invidiam vocaret, quamvis sim Reus, inquit, & panem candidum edo. Vestes non quotidianæ sed sordidatæ, & ad luctum comparatæ. Livius in causa Virginiæ: Venit postridiè in Forum obsoleta veste. Et Cicero luxisse Senatum mutata veste in suo exilio, ubique ad fastidium usque legentium inculcat. Non tantùm in luctu privato, sed etiam publico. Abiit barba Reorum in proverbium Martial. lib. ij.

Sordes Reorum.

Mutatio vestis.

Barba Reorum.

Nec tibi mitrarum, nec sit tibi barba Reorum.

Ubi autem absolutus erat Reus, tundebatur promissus capillus, barbaque ponebatur, gratiasque acturus Diis ascendebat Capitolium cum ingenti, & fastuoso comitatu Advocatorum. Idem Martialis:

Mos servatus post absolutionem Rei.

Cinctum togatis pòst & antè Saufellum,
Quanta reduci Regulus solet turba,
Ad alta tonsum templa cùm Reum misit
Materne cernis.

Narrat Plutarchus in Cicerone, eodem Prætore Licinium Macrum causam dicentem sperasse absolutionem Macri & aliorum commendatione,

domum

domum rediisse, squallidam barbam posuisse, candidam vestem sumpsisse, tanquam jam absolutus esset, cùm tamen eodem judicio damnatus sit. Plinius libr. vij. ad Suram de puero, cui per somnum tonsi essent capilli: Nihil (inquit) notabile secutum nisi fortè, quod non fui Reus, futurus si Domitianus, sub quo hæc acciderunt, diutiùs vixisset: nam in scriniis ejus datus à Caro de me libellus inventus est: Ex quo conjecturari potest, quia Reis moris est submittere capillum, recisos meorum capillos, depulsi quod imminebat periculi, signum fuisse. In qua epistola multa eleganter de spectris, 5 & nocturnis idolis disputantur: nam res valdè olim, ut & nunc in nostra religione, controversa fuit: Essentnè scilicet aliquid phantasmata, præditavè numine aliquo, & figura: an inanes, & vanæ imagines, quas metus nobis vacuis referret. Pro altera Physicæ rationes pugnant, pro altera autem quotidiana 6 Exempla, non soli vulgo, sed magnis etiam viris observata, & literis prodita: nam præter paradigmata quæ ibi ab auctore narrantur: Suetonius etiam in Augusto videtur meminisse, sic enim de agello, ubi Octavius natus credebatur, scribit: Huc introire nisi necessariò, & castè religiò est, quasi temerè adeuntibus horror quidam, & metus objiciatur, sed & mox confirmata: nam cùm possessor villæ novus seu fortè, seu tentandi causa cubitum se eò contulisset, evenit, ut post paucissimas noctis horas exturbatus indè subita vi, & incerta, penè semianimis cum strato simul ante fores inveniretur. Idem Tranquillus in Caligula: Cadaver ejus clàm in hortos Lamianos asportatum, &

Submissio capilli.

Parecbasis de spectris.

tumultuario rogo semiambustum levi cespite obrutum est. Satis constat, priùs, quàm id fieret, hortorum custodes umbris inquietatos. Hûc concedunt & Poetæ, sed fortassis non tàm Physica ratione, quàm more suo sese ad vulgi persuasionem demittentes. Vergil. iiij. Æneid.

Omnibus umbra locis adero, dabis improbe pœnas.

Apud Horatium Epode v. puer quidam raptus à veneficis, & jam jam mactandus ita imprecatur.

Diris agam vos, dira detestatio
Nulla expiatur victima.
Quin ubi perire jussus expiravero,
Nocturnus occurram furor,
Petamq́; vultus umbra curvis unguibus,
Quæ vis Deorum est Manium,
Et inquietis assidens præcordiis
Pavore somnos auferam.

Idem tamen Horatius alibi Manes fabulas vocat, ut cui tanquam cæteris Epicureis 7 & Atheis anima mortalis sit, umbrarumq́ue contemptum inter cætera boni fortisq́ue animi argumenta collocat ad fin. lib. ij. Epist.

Non es avarus? abi, quid cætera? num simul isto
Cum vitio fugére? caret tibi pectus inani
Ambitione? caret mortis formidine, & ira?
Somnia, terrores magicos, miracula, sagas,
Nocturnos lemures, portentaq́; Thessala rides?

Taceo in sacris Evangeliis locos quosdam: Existimabant se spiritum videre, & in Apostolicis actis: Angelus Petri est, qui stat pro foribus, & alios: nam pronuntiare in hanc vel illam partem, temerarium fortassis esset. Malim enim in re tam ambigua Socraticos imitari, qui à rebus dubiis assen-

assensionem cohibent, tutiorque est Academiæ a-poria, quàm reliquarum hæresium juratissima do-gmata. Hoc unum scio, quædam esse, quæ no-cturnis spectris imputantur, cùm certissimam verissimamque 8 in Physiologia rationem ha-beant, ut Ephialtes, Latinis Incubus, quem vul-gus Calcomarem à calcandis maribus vocat. Et Lycanthropi, quos etiam lupos varios vocamus: Ille enim repræsentatur supinè dormientibus, o-nerato ventriculi stomacho multis & impuris humoribus. Hi genere quodam vehementis per-atræque insaniæ ex melancholia laborant, ut no-ctu per sepulchreta errabundi lupinis similes u-lulatus imitentur. Utcunque res habeat, Græci persuasionis istius causam, vera vel fictanè sit, ni-hil moror, Phantasias, Phantasmata, Idola, Phas-mata, Latini Imagines, Formas, Simulachra, Spe-ctra, Species, Visa, Visiones, aliàs Lemures, Em-pusas, Umbras, Manes etiam auctores vocant. Cu-jus parecbaseos brevitas nos fatigatos jam duo-bus libris hujus Commentarii perfectis, utcun-que recreavit, animumque ad reliquum cœpti la-boris percurrendum altiùs excitavit, tanquam ex aspero rupibus jugo, præcipitiisque proclivi-bus periculoso, in sebjectam vallem amœnam, a-pricam, floridam, deliciisque voluptatum men-tem fessam recreantium ditissimam succedentes, animo tantisper indulgeremus, eundemque spe-ciosa vallis facie pasceremus: nam jam jam in ad-versum montem, non minùs arduum & præru-ptum nonnunquam nitendum est, unoque spiritu aclive, altero declive superato cacumine confici-endum.

Acatalepsia Academiæ.

Incubus.

Lycanthropia.

COROLLARIUM AD CAP. XIIII.

1. Hercules Gallicus) *Sub hoc nomine inscribitur Dialogus apud Lucianum: de eo etiam ludit noster Alc. in suis emblem. sub hoc elogio, Eloquentia robore præstantior.*

Sordidatorum immensus numerus.

2. Quod posteà solis parentibus, &c.) *Nam anteà immodicè fiebat: constat enim ex Ciceronis Oratione pro Reditu, & Plutarcho Senatum, & Equestrē ordinem ad viginti millia hominum sordidatos fuisse Romæ cum ipso Cicerone. Quin etiam Hebræi olim* *Hebræi sordidati.* *silicio & sacco cum cineribus capiti inspersis sordidabantur, quod faciebant, ut ita abjecti, & humiliati misericordiam, & opem consequerentur. Exempla sunt Danielis 9. Jonæ 3. & Hesther 4.*

Quibus invitis testimoniū non denuntiatur.

3. Ut invitus in Reum) *Qui sunt illi, quibus invitis testimonium non denuntiatur. l. Julia Papia publicorum judiciorum cavetur. l. 4. & 5. de testibus ff. De quibus consule Oldendorp. tit. de testib.*

Livii locus.

4. Mutare vestem, aut deprecari) *Livius tamen l. 3. & 6. ab V. C. ait Appio Claudio in vincula ducto C. Claudium Appij fratris filium inimicū Claudiamq́; omnem gentem sordidatam fuisse: quod quomodo convenire possit cum hoc Suetonij loco in textu allegato non satis video. Cæterùm inter illos qui in reatu sordidati non fuerunt, numerari potest P. Scip. African. de quo vide Gel. l. 3. c. 4. Noct. Att.*

5. De spectris & nocturnis Idolis) *Hanc parecbasin de spectris omninò decreveram tollere, quia longiùs petita parum, aut nihil ad rem facere videbatur: Verùm intereadùm cunctantior essem in diruendo (nam auctionem potiùs meditabar) suasu quorundam amicorum mutato consilio reliqui tanquam in Foro nostro quendam recessum locum, in quo quis a-*

nimum

nimum oblectare possit: Quin etiam abusus amplitudine loci & materia, nescio quomodo imprudenter accessio quadam facta est, qua omnia quidem instar sigillariorum haberi cupio. Quid autem mirùm, si in forum, tam varia, & peregrina ferantur? Si cui tamen hac merx non placet, illa praterita ad alia se convertat, quandoquidem & alia supersunt: nobis autem nequaquam placet Lector, qui foro uti nescit. Sigillaria.

6. Quotidiana exempla) *Multa refert Alex. ab Alex. in suis Genialibus l.2. c.9. & l.4. c.19.*

7. Ut cui tanquam Epicureis & Atheis) *Cassius apud Plutarchum in Bruto, Thyciades apud Lucianum in Philopseude, Chorus apud Senec. in Troade ex sententia Democriti, & Epicuri contendunt nullos esse dæmones, aut spiritus, atque animam una cum corpore interire, in qua quidem hæresi adeò confirmatus erat idem Democrit. ut cum in tenebris per lasciviam quorundam adolescentulorum è sepulchris mortuorum noctu veluti larvis infestaretur, impavidus & semper sui similis illos statim admonuit, ut ineptire desinerent. Tantum potuit addere constantia semel hac concepta opinio. Sed apagesis Atheos.* Epicurei Athei. Democritus larvarum contemptor.

8. Certissimam verissimamque in Physiologia) *Prater Physicas rationes, quas adfert auctor noster de Melancholicis, multa concurrunt imposturæ, & stropha, qua fiunt ab ipsis vivis sub regno tenebrarum. & noctis, quas meticulosi, & parum nasuti, dum fucum non olfaciunt, spectris, & mortuorum piis Manibus falsò tribuunt, nec desunt etiam Curios simulantes, qui religionem superstitiosis incutiant. Hujusmodi Veteratorum exempla etiam domestica narrare possemus, sed non sunt hujus loci, qui otio abuti volunt, multa videbunt in Novellis Italicis, & Gal-* Stropha.

licis, quæ passim circumferuntur. Notior autem est Poli, & Fauni acta fabula, quam ut recenseri, aut locum indicari hîc sit operæprecium. Sed ut sint spectra, & visa quædam (nam omninò negare non possumus nullas non fieri apparitiones ab utroque angelo lucis & tenebrarum) certè illud meritò dubitari audio, utrum apparitiones, quæ mortuorum Manibus tribuuntur, ab ipsis animabus repræsententur: nam si præsentiam earum semper requiramus, quid de apparitionibus vivorum, quæ fiunt ipsis vivis dormientibus, aut vigilantibus maximo intervallo inter se semotis, ac ne his quidem consciis quorum imagines repræsentantur? Qualiter Eulogio Rhetori profitenti Rhetoricam Carthagini apparuit ipse Augustinus, qui Mediolani agebat. Qua de quæstione vide August. lib. de Cura pro mortuis, & Thom. 3. part. q. 69. artic. 3. Hoc tamen admonere videtur operæprecium, quod cum apparitionibus, & visis affine, à Foro autem judiciali nequaquam alienum est, de Maleficis sive Mathematicis. Optarem equidem, ut majore cum pondere, & diligentiùs fierent anacrises Sagarum sive Strygum (quas vulgus à sortibus, ut puto, Sortierias vocat) neque tam faciles essent Judices ad credendum, tanquam vera, quæ quotidie de illusionibus, & præstigiis dæmonum referuntur, adeò ut confessioni delirantis anus, & male sanæ de suis epulis, choreis nocturnis, confessoribus, & concubinis, statim non adhibeant fidem. Quid enim non comminiscuntur? Quasi hæc corporaliter, & reverà, non imaginariè, aut sensuum quadam fascinatione, & in spiritu fiant, ut in Concilio Acquirensi habetur, quod à Gratiano recensetur 26. q. 5. can. Episcopi. Quod si cui mirum videatur, tantos errores gigni posse ex humo-

Poli fabula.

Utrum apparitiones animarum sint.

Anacrises Maleficarum.

ris, succivè pravitate, mirari desinet, postquam legerit Galen. lib. 3. de locis affect. ubi abradentis Melancholiæ miros effectus narrat. Velim etiam in aliis id genus exactius judicium adhiberi, ut non præposterè, & veluti Lesbij Fabri regulam materiæ sic ex eventu facta, sed ex causis potiùs effectus metirentur, atq; omnia rationi & veritati exigerent. Quod si fieret, non dubito, quin multa ad Anticyras relegarentur, aut Pæonia purgarentur potiùs, quàm Vulcano, & flammis ultricibus expiarentur, nisi malimus ad Agnatos, & Gentiles illas reducere, ut est in proverbio. Nolim tamen aliquem existimare me Veneficarum, & Maleficarum causam, & patrocinium suscipere velle, uti quosdam ex Neotericis facere video, quas, eo ipso quòd pessimam suam nocendi voluntatem exerunt, etiamsi nihil efficaciter (ut ita dicam) præstiterint, neque causa sint sæpiùs patrati sceleris, quod voluntate gestiunt, quia jam mala mens, malus earum animus ad actum propinquum accessit, incidere in l. Corneliam de veneficiis puto, arg. l. is qui cum telo ff. eod. atque tantò magis quod ferè à fide Christiana desciverunt Apostatæ, & quòd plusquam Transfugæ, cum hoste Christi, & generis humani Perduelles fœdus & pactum coeunt sese eidem mancipando, supplicio dignas existimo: sed hoc tantum obiter asscripsi illusionum dæmonis occasione, ne quis semper omnia vera & non præstigiosa earum facta dictave putet, deceptus confessione erronea,

Melancholia Lesbii Fabri.

Ad Agnatos, & Gentiles reducere.

----- Cujus velut ægri somnia vanæ
Fingentur species, ut nec pes, nec caput uni
Reddatur formæ,

atq; ut discrimen aliquod fiat, ut debet, inter lepram & lepram. Quia tamen video illud etiam inter doctos

Verum Stryges in corpore deferantur, an tantùm in spiritu.

controversia, utrum Lamiæ, & Stryges ad conv[illegible] & ludum verè & realiter, an tantum in spiritu [illegible]rantur, lubet hic utrinque auctores laudare, ut [illegible]riosæ aliqua ex parte satisfaciam Lectori. Pro [illegible] vide Thom. 22. q. art. 5. bona. 3. senten. dist. 29. q. [illegible] vest. tract. de Strygib. Picum Dialogo Stryx. Paul. Ghyrland. in suo tract. de Lamiis, & Sortilegis, nec non libellum, quem vulgò Maleum maleficarum vocant. Pro secunda vide Joan. Fran. Pozinnibium in suo tract. de Lamiis. Alc. libr. 8. parerg. cap. 22. Joan. Baptist. Magia Naturalis. lib. 2. c. 26. copiosè apud Jan. Wier. de præstig. Dæmon. pro quibus facit d. c. Episcopi. ex Concilio Acquirensi, nisi quis calumniari velit.

Incubi. Succubi.

De Incubis, & Succubis licet multum disputari possit, an spiritus corporaliter cum hominibus commisceri queat, audio Theologos majorum gentium affirmativam asserere.

Metamorphosis. Ioan. Bodin.

De Metamorphosi etiam variè disputatur (adeò sunt omnia probabilia) ac de Lycanthropis, sic Joan. Bodinus in sua Methodo Histor. Olaus sæpè incredibilia narrat: sunt tamen nonnulla, quæ scriptorum, ac testium multitudine, & consensu quodammodo persuaderi possunt. Nam quæ de Nerviorum (hi nunc Livones appellantur) in lupos transfiguratione, & μετεμψυχώσει ab Herodoto, Pomponio Mela, & aliis Historicis olim pervulgata sunt, ea juniores comprobarunt. Hoc enim Gaspar Peucerus vir magnæ eruditionis, & minimè vanus, tum etiam Linguetus non minus doctrina, quàm diurna totius Europæ peragratione clarus, se ab incolis accepisse mihi confirmavit. Quod utrum fiat occulta quadam vi Naturæ potentis, ut de Parrhasio traditur, vel ultione divina, ut de Nabuchodonosore, nondum mihi compertum est. Hactenus ille.

Si

Si autem numerandæ ſint vel ponderandæ ſententiæ eorum in hanc, vel illam partem deſcendentium, neſcias ad quam partem potiùs accedendum ſit, tanta eſt in hujuſmodi rebus caligo, tanta nox mẽtes humanas occupat, ut veluti, qui in nube & cymmeriis tenebris verſantur, palpitãtes ſæpiùs umbras captemus, quam rem ipſam & veritatem nudam teneamus. Verùm in tanto opinionum Euripo ſatiùs erit ad Eccleſiæ judicium, tanquam ad ſacram anchoram recurrere, ut quicquid illa ſtatuerit, illud firmiter ſit amplectendum.

SUMMARIUM LIBRI III.

Libro iij. de Magiſtratibus cum publicas, tum privatas cauſas diſceptantibus tractatur.

Hiſtoriæ Fori Romani

LIBER III.

ARGUM. CAP. I.

De Juriſdictione & Imperio, atque utriuſque accommoda exempla proponit.

Ratio ſervati ordinis.

FOro conſtituto, ſubſelliiſque diſpoſitis, auctoritas Magiſtratuum diſceptantium cauſas poſtulabat, ut illi primi in tribunali, & ſubſelliis collocarentur: Atque tùm, ubi conſediſſent, Litigantes cum ſuis Advocatis in adverſis & inferioribus ſubſelliis locum caperent. Quem tamen ordinem, quamvis

rectiorem, & civiliorem non ſumus ſequuti, ſed præpoſterè rerum ſerie converſa, faciliorem methodum ingreſſi, Magiſtratuum Judicumque hiſtoriam judiciorum rationi, & formulis cognatam, & affinem conjunctis libris adjunximus, ut nullo extranei ſanguinis argumento hujuſmodi cognatio dirimeretur, & Judices ipſos in ipſis judiciis ſpectaremus. Magiſtratuum ergò eſt propria Juriſdictio, id eſt, juris dicendi poteſtas (nam corruptè legitur in ff. Judicis dandi poteſtas) diſtrahendi controverſias ſcilicet. Hanc Præfecturam 1. etiam Latini vocant, ut dicere præfecturam Plauto in Captivis, ubi Ergaſilus cùm domi eſſet relictus, eique credita penus cum eſculentis omnibus, ſibi hanc provinciam gratulatus, quaſi uſurus ſuo jure in annonam, ut Judices in Reos, ità loquitur:

Iuriſdict. *L. imperium. ff de. Iuriſdict. omn. Iud.* *Præfectura.*

Nunc ibo, ut præfecturam, & jus dicam larido,
Et quæ pendent indemnata pernis ut auxilium feram

Judicandi etiam poteſtas Judicatus dicitur Ciceroni j. Philippica. Diſquiſitionem etiam Tranquillus vocavit in Julio: Primo Præturæ die Q. Catulum de refectione Capitolii ad diſquiſitionem populi rogavit, rogatione promulgata, qua curationem eam in alium transferebat. Examen etiam dicitur. Auſonius: At poſtquam in examen Paſtoris lis Dearum eſt deducta. Cognitio autem uſitatiùs eſt pro juriſdictione, quàm argui auctore laudato debeat, ità tamen ſonat, ut abſque imperio exerceatur. Sunt enim multi, qui cùm cognoſcendi, & diſquirendi poteſtatem habeant, imperium tamen non habent, ut ſunt Recupera-

Iudicatus. *Diſquiſitio.* *Examen.* *Cognitio.* *Qui tantùm iuriſdictionem habeant.*

ratores, Arbitri, & etiam Judices in publicis quæstionibus Prætore præsidēte: nam ut cognoscunt, sententiamque tabella conceptam ferunt tantùm, ità Prætor in iisdem judiciis nullam jurisdictionem habet, sed merum, nudumque imperium, ut numerum Judicum ineat, sortes ducat, Judices citet, contumaces mulctet, tempora clepsydrarum præscribat, Judices in consilium mittat, sortes eductas numeret, & collato numero pro majore pronuntiet, quæ planè meri sunt imperii, & à jurisdictione sejuncti: Nam si Prætor in iis cognitionem aliquam haberet, etiam juratus ut reliqui Judices sederet. Constat autem injuratos Prætores publicas quæstiones exercuisse. Cice. 2. Verrina de M. Metello: Quem ego hominem, si ejus fidei diffisus essem, Judicem non retinuissem: nunc tamen in eo sum animo, ut eo Judice, quàm Prætore hanc rem transigi malim, & jurato suam quàm injurato aliorum tabellas committere. Ex quibus constat, neque jurasse Prætorem, neque tabellas habuisse, itaque nec jurisdictionem, cùm tamen imperium haberet, & sententiam pronuntiaret posita Prætexta. Valerius lib. ix. Consimili impetu mortis C. Licinius Macer vir Prætorius, repetundarum reus, dum sententiæ dicerentur, in mœnianum conscendit: siquidem cùm M. Ciceronem, qui id judicium cogebat, Prætextam ponentem vidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum, sed Reum periisse, nec sua bona hastæ posse subjici, ac protinùs sudario, quod fortè in manu tenebat, ore & faucibus suis coarctatis incluso spiritu, morte pœnam præcurrit. Itaque non

Prætor in publicis meris imperium habet.

Prætor nō juratus.

Tabellas non habuit Prætor.

non ita probatur mihi hæresis eorum, qui Ulpiani verba in l. imperium. ff. de Jurisdict. omn. Jud. ita capiunt, ut omninò hæc historia intelligi non possit, neque alia infinita in Jure nostro: Ista enim, merum imperium est habere gladii potestatem, non definitio est, 2 sed paradigma, tanquam interjicienda esset particula (ut) quæ exemplorum index est: Merum imperium est, ut habere gladii potestatem: Merum enim imperium amplius, & latius est gladii potestate, cum extendatur ad ea, quæcunque citra causæ cognitionem expediuntur, quæ plurima comprehenduntur sub l. omnia quæcunque causæ. ff. de reg. Jur. Cæterùm quoniam Honorariæ jurisdictionis descriptio in hac l. imperium. ff. de jurisdict. omn. Jud. fundāda est, ut reliqua intelligi possint, quæ deinceps consequentur: & ex adverso, ita responsum illud ex historia pendet, ut citra eam parùm commodè explicari possit: Statuamus ad ejus exegesim Dicæodotarum, id est, jura reddentium officia, merum imperium, mixtum, & jurisdictionem. Merum est, quod cognoscendi, censendique potestate destitutum est, mixto inferius minusque solemne. Dictum merum quasi nudum, simplex, & purum, ut pura toga sine prætexta, aut adjunctione clavorum, & merum purumque 3 vinum sine aqua, quale imperium habent Legati Tribunorum Militium, quos Præpositos vocamus Mareschallorum, quorum interst Reos perquirere, comprehendere, peragere, & summo supplicio afficere, quæ sunt meri imperii, non tamen possunt ex novissimis Principum constitutionibus causas hujusmodi Reorum cognoscere, sed coguntur adhi-

Explicata l. imperiū. ff. de Iurisdict. omn. Iud.

Dicæodota.

Quid merum imperium, & unde sic dictum

Legati Tribunorum.

adhibere Jurisperitos, aut Magistratus proximarum civitatum in consilium, qui causas Reorum cognoscant, & jus dicant. Habent ergo ii imperium nudum sine jurisdictione. Accommodum est huic discrimini arguendo Baillivorum nostratium & Hominum Feudalium (ut vocant) ratio & officium: nam Baillivi habent nudum imperium sine ulla jurisdictione, & Homines Feudales, quos Clientes suprà vocavimus, nudam habent cognitionem sine ullo imperio: Tantùm enim cognoscunt de causis, & jus dicunt, sed nihil, quod pertineat ad imperium, exercent, undè nō citant, non comprehendunt Reos, non in carceres conjiciunt, non supplico afficiunt, non pignora capiunt, denique nullo modo sententiam suam exequuntur, sed pronuntiatam tradunt mandandam executioni suo Baillivo, qui tum imperium exercet: ubi clarissimum & distinctissimum est discrimen inter imperium merum, & jurisdictionē meram: Illi mandant, jus dicunt, & reddunt, iste lege agit, & exequitur mandata, causa tamen priùs cognita per illos, adeò ut hic nihil aliud sit, quàm merus exequutor, illi ediversò tantùm cognoscunt & mandant faciendum, ut Delegati & Arbitri tantùm cognoscunt, nudamque habent cognitionem: Ordinarii autem sententias Delegatorum 4 & Arbitrorum exequuntur, qua in re nudum tantùm exercent imperium, ut etiam cùm Delegatos committunt: quod si faciunt cum causæ cognitione, tum mixto utuntur imperio. Et multæ species negotiorum, & causarum afferri possunt ex jure, in quibus is, qui cognoscit, sententiam nec pronūciat, nec exequitur: Quod cùm fit,

Baillivi. & Homines Feudales.

Ordinarii Iudices.

Meri, mixtique imperii, & jurisdictionis exercitia.

ſit, cognitio nuda eſt, & qui hujuſmodi ſimplicium Cognitorum, & Judicum ſententiam exequitur, is mero tantùm utitur imperio, cùm cognitio, & juriſdictio præceſſerit, & ab aliis diſcuſſa fuerit. Et ut ex veteri hiſtoria noſtra lex explicetur, olim Prætor Romanus in privatis cauſis habeat mixtum imperium: De illis enim & cognoſcebat, & jus, quod in illis dixerat, exequebatur: In publicis autem, & capitalibus judiciis tantùm merum habebat imperium, & Judices ſolam cognitionem, ut priùs dictum eſt: Et ex hiſtoria Judicum, & Prætorum, quæ infrà enarrabitur, ſatis planum evadet: Non poteſt enim eruditius 5 thema iſtius reſponſi proponi, quam diſcrimen Prætoris, & Judicum in capitalibus cauſis, quod idem ferè eſt cum illo, quod inter Baillivos, & Clientes Feudales ſuprà poſuimus. Tribuni, cùm apud populum cauſa aliqua agitabatur, merum habebant imperium: Populus autem ſolam juriſdictionem, quam tabellarius punctis expediebat, ſine imperio, & legis actione. Poteſtas pro mero imperio accipitur. Cic. in procemio pro domo ſua: Quod ſi ullo tempore magna cauſa in Sacerdotum Populi Rom. judicio, & poteſtate verſata eſt. En illic judicium pro diſceptatione nuda, & poteſtatem pro mero imperio, & utroque periphraſin mixti expreſſit: Quod & merum, Pontificium appoſitivè diceremus, à poſſe 6 & facere: Undè etymon habent Pontifices non tantùm in foro collegii Sacerdotum, ſed & in prophano uſu & non forenſi, pro quacunque auctoritate. Plaut. in Rudente:

Prætor in privatis habuit mixtum imperiũ.

Iudices ſolam cognitionem.

Tribuni Plebis.

Populus.

Poteſtas.

Iudicium

Pontificium.

- - - - - *Tune Pontifex per iuurio es?*

Gellius cap. xij. lib. j. Sunt non pauci, qui sententiam suam una in parte defixerunt, & re semel statuta deliberataque ab eo, cujus negotium id pontificiumque esset, nequaquam putaverunt contra dictum ejus faciendum. Atqui hujusmodi exemplorum facili propositione sine negotio magno intelligitur sensus istius legis, quam miserè veteres perverterunt fingentes gradus in mero imperio, & in mixto, arbitrati idem esse merum, quod summum, non sine magno, & pudendo errore. *Error veterum.*

PHILIPPI BRODÆI J. C. COROLLARIUM ad caput primum.

1. Præfecturam) *Quid propriè dicatur Præfectura, explicat Carolus Sigon. lib. 2. de antiquo. jur. Italiæ.* *Præfectura.*

2. Non definitio est) *Contrà Alciat. lib. 2. Paradox. c. 7. Breviter autem dici non potest, quàm variè se torquent Interpp. in definitionibus meri, & mixti imperij & jurisdictionis, ut ferè sint capita, quot sensus, tot homines quot sententiæ. Multa autem in sententiam auctoris doctè scripsit Joannes Gilottus in suprema Curia Parisiensi Senator eximius.*

3. Merum purumque vinum) *Unde Martialis quodam Epigrammate.*

Cum peterem mixtum vendidit ille merum.

Sic etiam interpretatur Isidorus l. 2. Etymologiarum c. 41. Nonio autem solum significat: Hinc merula dicitur quasi mera, id est, sola volans, ut ait Quintilianus l. 1. cap. 6. Ità merum jus gentium dicitur à Tryphonio in l. bona fide. ff. depositi. & merum jus l. 37. de administ. Tutor. sic mera ratio, merum officium, quod Theophilus μόνον, non ut quidam inter- *Merum, solum.*

interpretantur nobile.

4. Ordinarii sententias Delegatorum) *L. à Divo Pio. ff. de re Jud.*

5. Non potest enim eruditius thema istius responsi proponi) *Vernacula exempla jurisdictionis & imperij proponi possunt de Propratoribus, Baillivo, & Praposito hujus urbis, nam hic in privatis, ille in publicis imperij exercitionem, Scabini verò utrobique jurisdictionem meram habent.*

Propratores & Scabini urbis Duacẽsis.

6. A posse & facere) *Huc etiam apposité, meo quidem judicio, asscribi possunt verba Plutarchi in Numa Pompil. Jam etiam Sacerdotum, quos Pontifices vocant, adscribunt ordines, & primordium Numa, ajuntque ipsum inter eos Pontificem Maximum fuisse: Indè ducto vocabulo (ut nonnulli volunt) quòd Deos curent, qui potestatem, & arbitrium habent omnium rerum. Sunt qui à dictione posse deducant exemptis quibusdam litteris pracipiente Sacerdotibus Legislatore sacrificia facere, qua possent, nec si quod intervenerit majus impedimentum, fatigante eos maxima pars nomen omnium absurdissimum approbant, neque aliundè, quàm à sacris, qua peragebantur in pontibus sanctissimis, & Antiquissimis hoc cognomen invenisse, quorum tuendorum & reficiendorum, ut caterorum perpetuorum, & solemnium sacrorum, ad hos Sacerdotes cura pertineat. Ad hanc postremam significationem in Pontificum nostratium nomine allusit Andreas Alciat. in l. taberna. ff. de verbor. significat. quasi pontem faciant in vitam aternam. Idem tamen lib. 2. Parerg. c. 6 explicat Pontificium pro jure & potestate faciendi, ut Q. Scavola interpretatur Pontifices à posse & facere: Facere autem pro sacrificare apud veteres dictum est. Varro autem*

Pontificis nomen undè deductum.

Alciatus.

Facere.

autem à ponte arbitratur.

ARGUM. CAP. II.

De verbis honorariis, atque primo quæ ad articulum (do) pertinent, quæ meri imperij esse ait.

ATque ut altiùs ex historia res tota repetatur, Prætoris universa auctoritas tribus verbis continebatur, *Do, Dico, Abdico.* Quæcunque sub primo illo comprehensa tenentur ad merum pertinent imperium: Reliqua duo ad jurisdictionem, quæ si colligantur cum primo, ad mixtum referentur: Dare ergò actiones, & exprimere meri est imperii, omniaque Prætorum edicta, tam recentia, quàm translatitia, cujusmodi sunt in ff. plurima, & illud toties repetitum, *Actionem dabo, Actionem non dabo*, ex hoc mero fonte sunt: Indè etiam Publiciana, Pauliana, Serviana, Calvisiana, Velleja, Aquilia, & reliquæ Prætoriæ actiones: adjungo etiam extraodinarias à mero Magistratus officio imploratas, quas persequutiones vocamus, utpote fideicommissorum, & si quæ sint aliæ, quæ non habent juris ordinarii exequutionem, & reliqua, quæcunque citra causæ cognitionem per libellum expediuntur. Itaque jubere cavere Prætoria stipulatione, & in possessionem mittere, imperii magis sunt, quàm jurisdictionis. Est liberum Prætori dare, vel negare. Ulpian. in l. si finita. §. & eleganter. ff. de damn. infect. Eleganter quæritur, si, dum Prætor de [illegible]nda stipulatione delberat, damnum contigerit, an hoc sarciri possit. Actionem dare, i est recipere, & admittere, non autem dictare ejus formulam, ut quidam putant: Hoc enim quondam Pontificum fuit & posteà (furto

Verba Honoraria.

Persequutiones.

Dare Actionem.

Flavii Scribæ) Jurisconsultorum, & Formulariorum, qui ex Commentariis Ælianis, aut Flavianis in certam verborum legem concipiebant, quæ ideò ordinariæ vocatæ, quia solemnes, certæque erant, ut vel syllabam immutare periculum esset, quod lueretur per casum à causa, quod Cicero graviter exagitat in causa Cecinnæ. Sed jam extra ordinem, & periculum jus dicitur, sublata hac verborum lubrica superstitione per desuetudinem, paulatim admissis quomodocunque conceptis actionibus, & penitùs exacta foro tandem per Constantinum, 2 Theodosium, & Valentinum Cæsares: adeò ut non referat directa an utili quis actione agat, an conveniatur, quia (inquit Paulus) in extraordinariis judiciis, ubi conceptio formularum non observatur, hæc subtilitas supervacua est. Actionem dare est, quod Plinius libro vj. Epist. dicit cognitionem recipere: Recepta (inquit) cognitio est, fui in consilio. Tacitus libro iij. Petitum à principe est, ut cognitionem reciperet. Quod faciunt nostri Prætores, cùm suas commissiones decernunt ad citandas partes in jus, Permittere, & decernere actionem, est dare. Imp. Gordianus, 3 Post annum causa cognita eadem actio in simplum permittitur, quæ causæ cognitio eò pertinet, ut ita demùm decernatur, si alia actio non sit, C. de his quæ metus causa fiunt. Aliàs etiam dabat actionum formulas, ut interdictorum, in quas sponsiones Litigantibus committebantur, ni adversus eas factum esset. Cicer. pro Cæcinna: His rebus ita gestis P. Dolobella Prætor interdixit, ut est consuetudo, de vi hominibus armatis, sine ulla exceptione, tantum ut

Ordinaria Actiones quare dicta.

Formula actionum sublata.

Cognitionem recipere.

Sponsiones.

undè

undè dejecisset restitueret. Restituisse se dixit, sponsio facta est, hac de sponsione vobis judicandum est. Nam Recuperatores tantum de sponsionibus in edictum factis cognoscebant, cùm eorum potestas illigata esset contractæ sponsioni, in cujus verba dabantur. Cic. vij. Actione in Verrem de Agyrinensibus: Quærebant quæ in verba Recuperatores daret. Respondebat, si pateret adversus edictum fecisse. Itaque nec actiones dabant, neque in jus vocabant, aut aliàs liberè merum exercebant imperium, sicuti neque jam Delegati, qui quomodo à Recuperatorbus differant, aliquando docebimus: cum illa, quæ meri sunt imperii, delegari non possunt. Non tantùm actiones dabantur, sed etiam Recuperatores, quos jam Commissarios vocamus. Eadem vij. Verrina de Servilio: Cogere eum cœpit cùm ageret nemo, nemo postularet. H-S. duobus milibus sponsionem facere cum Lictore suo, ni furtis quæstum faceret: Recuperatores de cohorte sua dicit se daturum. Judices etiam à Senatu, aut Populo. Plin. ij. de causa Prisci: Novissimè Consul designatus Julius Ferox, vir rectus, & sanctus, Mario quidem Judices dandos censuit. Quæ sanè ad illud (do) referri debent, cum delegare meri sit imperii: Itaque corrupta est l. imperium. ubi definitur jurisdictio, judicis dandi licentia, cùm legendum sit juris dicendi, ut antè adnotatum est: Delegatus enim non delegat. l. fin. ff. de officio ejus cui mandat. Ad hunc primum auctoritatis honorariæ articulum rejiciuntur dare bonorum possessionem, dare tutores, mittere in possessionem, manumissionibus operam auctoritatemque inter-

Recuperatores.

Iudices dare.

Correcta l. imperii.

Quæ rejiciantur ad primũ articulum auctoritatis honorariæ.

interponere, atque etiam adoptionibus, quæ quatenus actus sunt legitimi mero imperio, cùm accedit causæ cognitio, mixto exereentur. Sed quoniam in postremis duobus Adoptione, & Manumissione obscuriùs latet solemnitas dandi, paucis cœlo ostendatur. Cessio quædam 4 fit in jure ejus, qui adoptatur à patre, & ejus qui manumittitur à domino, id est, quædam abdicatio & mancipatio. Gel. lib. 5. c. xix. Adoptantur cùm à parente, in cujus potestate sunt, tertia mancipatione in jure ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio est, vindicantur. Ità in jure cessus & à nostra familia ejectus filius per Prætorem in alterius potestatem datur, à Patre cedi, à Prætore dari dicitur. Item in Manumissione à domino ceditur, & quasi destituitur, à Prætore datur sibiipsi, ut imposterùm suus sit, ut dominus tantùm cedat, Prætor autem sua Vindicta det. Persius:

Adoptio & Manumissio.

Vindicta postquam meus à Pretore recessi.

Aut pileo, 5 cùm in tumultu statim miles conscribendus esset, neque cives sufficerent, ad pileum servi per Imperatorem vocabantur, fuit enim & illud meri imperii.

Et libertatem quam nobis pilea donant.

Verba autem, quæ Prætor concipiebat, erant: *Ajo te jure Quiritium liberum esse:* Quæ cùm diceret, servùm circumvertebat. Idem Persius;

- - - - - - - - - *Una Quiritem*
Vertigo facit.

Verùm solemnitas verborum sublata est l. manumissio. ff. de manum. vind. Sed quia in hujusmodi negotiis ultrò citroque quasi quidam dialogismus

mus agebatur, & interrogatione Prætoris & responsiones vel manumittendi, vel arrogandi, indè Arrogatio, quæ species Adoptionis nomen sortita est: Est enim arrogare idem quod interrogare. Plautus in Rudente: *Arrogatio*

- - - Accede dum hûc, Venus hæc volo arroget te.

id est, interroget, & tibi jusjurandum concepturo voce præeat. Sed ad Adoptionis formam restitutum est vocabulum, circa quæ arrogantur, an velint fieri in potestate arrogantium. Insuper quando Prætor adjuvandi, corrigendi, supplendi juris civilis gratia propter utilitatem publicam edicta sua promulgabat, rursus in primo suæ jurisdictionis 6 capite versatur: Est enim hoc dare jura. Vergil. j. Æneid.

Tùm foribus Divæ, media testudine templi
Septa armis, solioq; altè subnixa, resedit,
Jura dabat, legesq; viris.

Cui adversum est petere jura, ut relativa sint, & reciproca petere, & dare jura. Curtius l. 5. Hunc exitum habuit Regia totius gentis Orientis, undè tot gentes antè jura petebant. Reddere autem & dicere jus magis ad Jurisdictionem pertinent, cùm Magistratus consulti, aditique inter Litigantes privatos jus reddunt controversia definita. Plautus in Bacchid. *Petere jura.* *Reddere, & dicere jura.*

Itur illinc jure dicto.

Curtius libr. viij. de Rege Indiæ: Cùm capillum pectit, atque ornat, tunc responsa legationibus, tunc jura popularibus reddit, id est, respondet consulentibus per libellos supplices & requestas, quod non est edicere: Nam edicere non est dirimere privatorum controversias, sed publicorum *Edicere.*

jus constituere, & jura generalia sancire. Quicunque ergò jus edicendi habent, mero præditi sunt, cùm edicere idem sit, quod dare jura. Edicendi autem non tantùm jus habent Prætores, & Ædiles Curules, sed & Tribuni Plebis. Cicero pro domo sua de Clodio Tribuno: Cùm edictis tuis tabernas claudi jubebas, non vim imperitæ multitudinis, sed hominum honestorum modestiam, prudentiamq; quærebas. Item & Consules. Idem ibidem de Gabinio & Pisone Coss. Duo inventi sunt, qui Senatum Tribuno furenti constrictum traderent, qui pro me P. C. deprecari, & populo supplices esse edictis, atque imperio vetarent. Plaut. in Capteiuis.

Basilicas edictiones, atq; imperiosas habet.

Idem ibidem:

Euge, edictiones Æditilias hic quidem habet,

Edictiones pro edictis Rescripta. Ubi edictiones dixit pro edictis. Edictis affinia sunt Imperatorum Rescripta, quæ quanquam in certa litis specie responderentur, tamen non rei judicatæ, aut præjudicii, sed legis perpetuæ, & constitutionis principalis vim habebant, ex quibus in certas rubricas digestis Codex noster conflatus est: non enim litem cognoscebant, sed quasi de omnibus constaret, quid juris esset, in tali themate sanciebant. Ideoque si de facto ambigeretur, sub conditione rescribebant, tanquam jurisdictionem ei Magistratui, qui consuluerat, permittentes, præscripta formula juris, quam in dicendo, vel abdicendo sequerentur, ut satis Rescriptorum stylus arguit, in quem concepti sunt. Plinius Secundus lib. j. Epist. ad Trajanum: Solemne mihi est, Domine, omnia, de quibus dubito,

to, ad te referre. Quis enim poteſt meliùs, vel cunctationem meam regere, vel ignorantiam inſtruere? Nam cùm infracta eſſet Proconſulum, Prætorum, Præſidum in provinciis auctoritas Cæſarum tyrannide, non ut olim libera Republica jure ſuo edicta proponebant, quæ vim legis haberent in iis, quæ cauta jure nondum eſſent, ſed rem dubiam, cauſæque hiſtoriam, in qua hærebant, libello ad Cæſarem referebant, quibus ex conſilio Juriſconſultorum quid juris eſſet reſcribebatur. Tryphonius in ff. de diſtract. pignorum: Reſcriptum eſt ab Imperatore, libellos agente Papiniano, creditorem à debitore pignus emere poſſe, quia in dominio manet debitoris. Et in l. item veniunt. §. Pridiè. ff. de petitio. hæredit. l. ſed addes, §. fin. ff. locat. Imperator Antoninus cum Divo Severo ad libellum exceptoris reſcripſit in hæc verba: Undè meritò Reſcripta vocantur, quæ etiam Subſcriptiones. Principes enim hujuſmodi libellis, & precibus privatorum ſubſcribebant. Antoninus l. j. C. quomodo & quand. Jud. ſentent. profer. debeat, &c. Non ſemper (inquit) compelleris, ut adverſus abſentem pronunties, propter ſubſcriptionem patris mei. Subſcribebant & Cæſares ſententiis capitalibus. Tranquil. in Nerone: Cùm de ſupplicio cujuſdam capite damnati, ut ex more ſubſcriberet, admoneretur, quàm vellem, inquit, neſcire literas. Porrò non tantùm in precibus & libellis privatorum ſubſcribendis occupabantur Cæſares, ſed etiam relationibus judicum reſcribebant, undè dictæ ſunt Relationes in jure noſtro, quarum forma deſcribitur in tit. de relationib. Quæ Relationes

Subſcriptiones.

Subſcribebant Cæſares ſententiis capitalib.

Relationes

Consultationes. etiam dicuntur Consultationes apud Ulpian. in l. j. ff. de appellat. ut mirum mihi videatur, divisos esse in Codice nostro titulos de appellationibus, & relationibus, cùm in ff. confusi sint, & commixti. Subscriptionum autem aut rescriptionum imperialium, atque etiam libellorum Imperatoribus offerri solitorum formas expressas habemus apud Plin. lib. x. Epist. Undè jam non dubito, quin Rescripta Cæsarum in Codice nostro sint integra, & perfecta, quanquam brevissimis nonnunquam contineantur: nam aliquando manca, & accisa putavi, & ex justis rescriptis detracta, propter inscriptionem l. si Barsatoram. C. de fidejus. quæ est ejusmodi: Pars epistolæ Gordiani Augusti ad Auxium. Sed fortassis tum pluribus libelli prolixioris articulis rescripserat, epistola in totidem partes fracta. Huc facit etiam legis Actio, 7 quæ meri est imperii, neque apud eos est Magistratus, qui solam cognitionem habent, cujusmodi sunt Recuperatores, Judices, Delegati, Legati Proconsulum: nam cùm cognitio conclusa sit litis contestatione, & sententia, legis Actio cognitione exclusa est: Itaque lege agitur ante judicium acceptum, & post latam sententiam, cùm petuntur, dantur, negantur actiones, submoventur translatione, aut alia exceptione non peremtoria. Cic. j. de Oratore: Cùm egisset lege in hæreditatem paternam testamento exhæres filius, quæsitum est de jure civili, possetnè paternorum bonorum exhæres esse filius. Agere lege dixit pro intendere actionem ex capite legis duodecim tabularum, quo filius patri succedit. Valer. libr. vij. Egregia Pisonis Præfecti urbis constitutio: cùm enim

Legis Actio.

Quando lege agitur.

Lege agere.

enim ad eum Terentius ex octo filiis, quos in adolescentiam perduxerat, ab uno in adoptionem dato exhæredatum se querelam detulisset, bonorum adolescentis possessionem ei dedit, hæredesque lege agere passus non est, id est, actionem proponere ex capite duodecim tabularum, quo scriptus hæres mitti debet in possessionem hæreditatis: Nam ante Prætorem constitutum omnes actiones ex quodam legis capite per Pontifices deducebantur, in quo quasi fundatæ erant: Hinc legis Actiones dictæ Pomponio Jurisconsulto. l. secunda. ff. de Origine juris: Factum est, ut in aliis actionibus lege agi deberetur, & legis actio apud eum Magistratum esset, qui actionem propositam dare vel negare poterat, ut Actio legis jam non plus mysterii habet, quàm actio data à Prætore, cùm commissionem adjornamenti (ut vocant) concedit: Nam post litis contestationem non actio, sed judicium vocatur, ut post sententiam, adjudicatio, id est, sententiæ exequutio. Ulpian. 8 in ff. de verb. signific. Multam dicere is potest, cui adjudicatio data est, & quæ propriè est Adjudicatio in realibus, in capitalibus est legis Actio. Valerius lib. iij. Deligatis ad palum hostibus literas à P. C. nequicquam Capuanis salutares accepit: In sinistra manu enim sicut erant traditæ reposuit, ac jusso Lictore lege agere, tum demùm aperuit, postquam illis obtemperari non poterat. Lege agere, quod Cicero alibi dicit facere judicatum, id est, exequi, implereque latam sententiam. Plautus in Mercatore:

Judicium *Adjudicatio.* *Facere judicatū.*

- - - - - EUTYC. *Imò dicamus senibus leges.*
Char. Censeo.

Priùs habeamus quas leges teneant, contentique sint.

EUT. *Annos natus sexaginta qui erit, si quem scibimus.*

Seu maritum, sive herclè adeò cœlibem scortarier,

Cum eo nos hic lege agamus: inscitum arbitrabimur.

Id est, pœnas legibus indictas infligemus, & legem in eum exequemur. In eo significato capitur apud Tacitum lib. xij. Divus Augustus apud Equestres, qui Ægypto præsiderent, lege agi, decretaque eorum perindè haberi jusserat, ac si Magistratus Rom. constituissent. Itaque mulctam vel pœnam infligere ad primum caput pertinet, quod totum in imperio est mero.

COROLLARIUM AD CAP. II.

Actionem dare. 1. Actionem dare est recipere) *Hoc etiam addendum videtur, quod hæc verba actionem dare, aut judicium dare, aut non dare, ita restringi nequaquam debeant, ut solùm de Prætoris actionibus intelligantur (ut quidam putant) nam Prætor actiones tam civiles, quàm suas honorarias dabat, aut negabat, quod ex Actionibus Ciceronis in Verrem manifestum fit.*

Tit. Cod. de formulis & impetrationibus actionum. 2. Exacta tandem per Constant) *L. 1. & 2. C. de formul. & impet. act. sublat. Sed Franciscus Duaren. non uno loco docet hoc tit. non agi de sublatione impetrandæ actionis à Collegio Pontificum, ut putavit Accurs. Nam hæc antè Impp. diu exoleverat, sed illa posteriori, quæ fiebat ab ipso Prætore.*

3. Imperator Gordian.) *l. si per vim. C. de his quæ vi aut*

vi aut met. cauſ.

4. Ceſſio quædam fit in jure) *Has ſolemnitates in adoptionibus olim obſervatas ſuſtulit Juſtinian. Imp. l. ult. C. de adopt. Alias adoptionum formas juri noſtro ignotas per Arma, per Comam ſive Capillos, per Sacras Preces & Baptiſmum enumerat Petrus Pithœus adverſar. ſucceſ. l. 1. c. 1. Ut autem aliquid curioſa ejus diligentia addatur à nobis, Adoptio per arma fieri intelligitur (ni fallor) in locis ab eodem allatis, & conquiſitis, quandò quibuſdam ſolemnibus adhibitis Nobilis quiſpiam Tyrocinium Militis, Equitiſque edit, accingitur, induiturque armis, & calcaribus, cervixq; à Principe percutitur, & percollatur enſe, quo tanquam vindicta emancipatur, & liberatur, nos* recevoir l'accolee de Chevalerie *diſcimus. Per Comam verò, & Capillos, quandò quis Epiſcopo, aut ejus Suffraganeo præſentatur, ut in Clericorum albo cooptetur, cui tunc decurtatur capitis vertex, & detunditur cæſaries, nos Tonſuram indè vocamus. Per Baptiſma autem ſive Sacras preces notum eſt: niſi malumus per ſacras preces intelligere, impoſitionem illam manuum, & inunctionem ſacram, quam Confirmationem vocant: nam in his omnibus fit & contrahitur quædam conſanguinitas, & filiatio inter Candidatos, & Cathecumenos, atque Præſentatores, Suſceptores, & Patronos, quos idcircò Patrimos, & Compatres nominari puto in utraque militia. Alium etiam Adoptionis modum veterum adfert ex Ennio, Caſcos, Alciatus libro quarto. cap. tertio. Parerg. jur. Sed non eſt hujus loci. Hæc ſi quis omitti debere urgeat, dicam non indecorè in Foro proſtare, ſiquidem & in Baſilicis varia & peregrina venalia erant, per me autem Sigillaria ſunto.*

Petrus Pithœus. *Adoptio per arma.* *L'ordre de Chevalerie.* *Adopt. per Comam.* *Per Baptiſma.* *Per ſacras preces.* *Caſcos.* *Sigillaria.*

De

De manumissione multa habet Zazius ad l secundum. de Origine juris. Idem Alciat. l. 239. de verborum significatione.

Volones. 5. Aut Pileo) *Egregium exemplum est apud Livium libro quarto secundi belli Punici Volonum à Gracchô manumissorum, qui pileati lana alba velatis capitibus epulati sunt: Olim tamen pileati servi venibant, quorum nomine vẽditor nil præstabant, ut est apud Gell. l. 7. c. 4. Noct. Att. ex sententia Calij Sabini J. C.*

Pileati servi.

6. Rursus in primo suæ jurisdictionis capite versatur) *Alciat. Joan Longoval. & Zazius putant, legis condendæ aut sanciendæ potestatem, neque imperij, neque ullius jurisdictionis esse, cùm in ea sancienda nec partes, nec Judex, aut judicium interveniant.*

Apud quẽ l. actio. 7. Legis Actio) *Quis dicatur in jure Magistratus, apud quem sit legis Actio, & quædam ad hoc caput pertinentia, vide apud Alciatum lib. 3. cap. 2. Parerg. jur.*

8. Ulpianus) *L. aliud § item multã. quæ est l. 131.*

ARGUM. CAP. III.

Duo alia Prætoris verba prosequitur, quæ ad jurisdictionem nudam accommodat, tum in postremo vulgatam lectionem.

Dico, abdico. HActenus paucis perstrinximus, quid haberet mysterii primum illud ex tribus honorariis vocabulis, postrema duo (dico, & abdico) ad nudam jurisdicundi licentiam omninò referuntur: Imperium enim neque in dicendo, neque in abdicendo consistit. Nam adduci non possum, ut conjungam prima duo (do, dico) ut illud 1 in rem hoc

hoc in personam actiones complectatur: Tertium ad exequutionem pertineat, cùm dare tantùm energiæ habeat, quantùm ostendimus: dicere verò qui ad Actiones pertinet? Ubi enim Prætor promittit in edicto se actionem dicturum? Quid Prætorem dico? Quis unquam Latinus actionem dicere usurpavit? Sanè dare actionem latinissimum, dicere in eodem sensu nusquam, & vix in alio. Quod si ita res habet, postrema conjungenda sunt, & primum mero imperio relinquendum, quæ si legantur, ut pridem receptum à vulgo est, dico, addico, non video, quam sententiam parere possint, cùm dicere sit idem, quod sententia addicere, ideoque posterius segne esset. Pomponius J. C. in Enchiridio juris: utporè cum Brutus, qui primus Romæ Consul fuit, vindicias secundùm libertatem dixisset in persona Vindicis Vitelliorum servi, id est, adjudicasset ei libertatis possessionem, intereà dum domini causam dicerent. Idem paulò antè: Initium fuisse secessionis dicitur Virginius quidam, qui cum animadvertisset Appium Claudium contra jus, quod ipse ex veteri jure in 12. tab. transtulerat, vindicias filiæ suæ à se abdixisse, & secundum eum, qui ab eo suppositus in servitutem petierat, dixisse. Quo in loco dicere vindicias, quid aliud est, quàm adjudicare possessionem? Dicere secundum aliquem vindicias, aut alicui addicere tantum syntaxi differunt: Itaque putarem ista verba sic habenda scribendaque, do, dico, abdico, non addico, ut dico, & abdico simplicis sint jurisdictionis, ut illud adjudicare sit, hoc abjudicare, illud reddat suum cuique, hoc alienum aufferat. Sed adju-

Dicere actionem.

Quomodo legenda verba Prætoris.

adjudicare & abjudicare magis affectus sunt priorum, ut illa ad jurisdictionem, hæc ad exequutionem & imperium pertineant: Idcircò ad primum referenda, ut illîc multam dicere is potest, cui adjudicatio data. l. aliud est. ff. de verb. signifi. Cicero 2. in Verrem: Nulla res tam avita, tam patria cujusquam fuit, quæ non ab eo imperio istius abjudicaretur. Significantissimè & aptissimè imperium usurpavit, ut res priùs sententia & jurisdictione abdicaretur, dehinc imperio mero abjudicaretur: Ista enim relata inter sese mutuò, ita se habent, ut causa & effectus. Leno apud Plautum in Rudente:

Abdico.

Abjudicata à me modò est Palæstra.

Et si addico legeretur, adhûc exequutio juris dicti non significaretur: nam dicere multam dicimus, quam si velimus exigere exequuturi judicatum, an hoc erit addicere? ut non possimus negare, quod addicere sæpissimè significet adjudicare, ut in xij. tabulis 2 debitores creditoribus addicti, & in venditionibus addictio in diem, cùm intra diem certum implendus est contractus rei traditione, & quasi in exequutionem mittendus. Ita mancam futuram Prætoris jurisdictionem, si per addictionem, exequutio significetur, contendimus. Dictum, imperatumque est alicui exilium sententiis Judicum, num Prætor, cùm exequetur, addicet? Aut Triumviri cum strangulant conjuratos, an addicunt? Quin è diverso in Capitalibus addicere jurisdictionis est, non imperii, cum quis addicitur morti sententiis Judicum. Cicero iij. de officiis: Cum is qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum gratia postulasset,

Addictio in capitalibus.

lasset, &c. Esset ergò exequutio sententiarum ita dividenda, ut civilis per addico, altera per do designaretur. Quod quia absurdum est, præstat simplicem jurisdictionem absolvere his duobus dico, abdico, quæ adversa omninò mero imperio, quod & potestatem vocant. Porrò illa etiam Latino proprioque vocabulo diceretur Cognitio, cum qui eam habent nihil aliud ex officio quàm cognoscant: Jurisdictio autem nomen sit generis. Dicetur & Disceptatio, cum Disceptator idem sit cum Cognitore, & Compositore litis. Livius libro j. Tarquinius monitus à proximis, ut purgaret se, quòd id temporis venisset, disceptatorem, ait, se sumptum inter patrem, & filium causa reconciliandi eos in gratiam. Jus autem dicere, reddere, finis est cognitionis. Cognitionis autem ejusmodi est ingenium, ut nihil à Judice præter causæ æquitatem desideret: Ita ab ipso nihil aliundè ex auctoritate & imperio admiscetur. Est enim hic mercenarium ejus officium, & constrictum in imperio, nobile, & liberum. Et qui cognitioni voluntariæ præest, partibus exigentibus necesse habet jus reddere, aut jurare sibi non liquere. Gell. cap ij. lib. xiiij. de causa dubia, in qua pronuntiare cunctabatur: Ut absolverem tamen (inquit) in animum ducere non quivi, & propterea juravi mihi non liquere, atque ita judicatu illo solutus sum. Dare autem actionem, interponere sese adoptionibus, manumissionibus, nemo cogitur: Hinc illa ad Populum formula in Arrogationibus: *Velitis, jubeatis Quirites, ut L. Valerius Lucio Titio tàm jure, legeque filius sit, &c.* Tranquillus in Julio de Adoptione vel potiùs Ar-

Cognitio.

Disceptatio.

Cognitionis natura

Iuramentum non liquere.

Dare voluntaria Iurisdictionis.

Arrogatione Clodiana: Cicerone quondam in judicio deplorante temporum statum, P. Clodiũ inimicum ejus, frustra jam pridem à Patribus ad Plebem transire intentum, eodem die horaque nona traduxit. Ubi cogi non potuit superior Magistratus, vel Pontifex, ut Clodium ad Populum deduceret. Si autem simul comprehendantur ista tria vocabula, prorsus mixti imperii officia referent, quod ex utroque conflatum est, nam quod dare possit à mero habet, quod dicere, & abdicere à jurisdictione: Est enim mixtum summa jurisdictio & plena, quæ non tantùm in sententia, verùm in cæteris extra ordinem postulationibus vacat. Tranquillus in Nerone: In jurisdictione, postulationibus, nisi sequenti die, & per libellos, non temerè respondit. Ulpianus in l. nec quicquam. §. ubi decretum. ff. de offic. Proconsul. & Leg. Omnia, quæcunque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt. Ubi per libellum 4 merum imperium, per causæ cognitionem mediam jurisdictionem interpretamur, per utrumque simul conjunctum, mixtum imperium.

Mixtum imperium.

COROLLARIUM AD CAP. III.

Do, dico.

1. Ut illud in rem, hoc in personam) *Contrà Alciat. in l. pecunia. ff. de verb. significat. §. actiones, primum, do, ad Actiones, quibus rem dari petimus, secundum, dico, ad facta, vel rei vendicationem refert: uti etiam Joan. Gilottus l. 2. c. 6. de jurisdict. & imper. & Joannes Brodæus lib. 3. cap. 17. Miscellaneorum.*

2. Debitores creditoribus addicti) *De hac ad-*

dictione

dictione Cæcilius J. C. disserit contra Phavorinum Philosophum apud A. Gellium libro 20. cap. 1. Noct. Atticarum, & nos quædam dicemus lib. quinto hujus historiæ. Additio.

3. Jurisdictio nomen sit generis) *Si enim Jurisdictionem consideremus, ut etiam imperium contineat, & sententiæ dictionem, latiùs patet Cognitione: nam hæc, exclusa sententiæ dictione, appellatur l. solet. de offi. Proconsul. l. cum hi. §. 10. de transact. ff. quæ & Disceptatio dicitur eadem l. circa fin. Notio tamen latissimè patet, utpote quæ cognitionem, & jurisdictionē contineat. l. notionem. quæ est 99. ff. de verbor. significatione. l. ait Prætor. ff. de re judicata.* Jurisdictio. Cognitio. Notio.

4. Ubi per libellum) *Communis DD. interpretatio est hujus versiculi, quod quæ causæ cognitionem desiderant, delegari non possunt, ubi per libellum judicem delegatum intelligunt. Quod absurdum esse docet And. Alciat. l. 2. Paradox. c. 3. interpretaturque cum Budæo pro requesta, aut libello supplice. Joan. Faber tamen §. omnium. de pœna temerè litigantium, & post eum Joan. Imbertus in suis institutionibus Forens. glos. c. 2. l. 1. intelligunt expediri per libellum, id est, per jussum, mandatum, aut commissionem in libello, & scriptis contentam, qui accedere ad opinionem Auctoris videntur. Vide etiam hujus § interpretationem apud Jacob. Reuard. l. sing. pro tribunal. c. 8.* Interpretatio versic. l. 9. de offi. Procons. & Lega.

ARGUM. CAP. IV.

De Juris speciebus, Ciceronis Nomothesia Prætorum Jurisdictione, Origene, Nomine, & Auctione.

HOc mixto imperio præditus insignisque est Prætor Rom. in privatis litibus, in quibus

P jure

Juris species. jure suo uti potest: nam cùm tres essent juris Positiones, Sacrum ad Pontifices, Publicum ad Senatum Populumque Romanum, Privatum ad Prætorem, pertinuit: Cujus Interpres, Custos, Administer, & Exequutor est. Auso.

Jus triplex, tabula quod ter sanxére quaterna
Sacrum, & Privatum, & populi commune quod usquam est.

Prætor. Itaque M. Tullius lib. iij suæ Nomothesias, cum Prætorem juri privato præficit hoc aphorismo: *Juris Disceptator, qui privata judicet, judicarivè jubeat, Prætor esto, is juris civilis Custos esto, huic potestati parento.* Mirari ego satis non possum, magnos hujus tempestatis viros, & imprimis eruditos, eam concepisse opinionem de legum capitibus per Aphorismos descriptis in Dialogis de legibus apud Ciceronem, ut existimarent esse Leges Ciceronis. ı ex xij. tabul. Cujus erroris initium attulerunt quidam, cùm temere sparsos per auctores legum Decemviralium articulos in fascem colligerent, quasi legum exoletarum elenchon nobis repræsentaturi; nam simul cum miscellaneis fragmentorum, Ciceronis leges intruserunt, decepti formularum similitudine, & verborum veterum gravitate. Et quamquam formula eadem sit, sunt enim in aphorismos & certa capita, tanquam versus, & carmina distinctæ, tamen verba non ita prisca, ut in veteribus illis sacratisque legibu: & tamen quo plus auctoritatis habeant, paulò antiquiora, ut ipse testatur auctor ij. Dialogo. Accedit quod est longè gravissimum auctoris consilium in eo libro: nam cùm sex de Repub. libris formam quandam futuræ civitatis constituisset,

Ciceronis consilium in Dialogis de legibus.

quam

quam rebatur ad felicitaem commodissimam. Platonem imitatus, Nomotheticen, id est, legum ferendarum rationem, & peritiam subjunxit: Itaque leges, quibus suam politiam fundaret, de suo ingenio commentus est, similes penè legibus Romanis, quoniam Romanæ Reipu. formam ex Democratia & Aristocratia conflatam maximè probaverat in libris de Repub. aliqua tamen sed pauca mutavit: Sic enim ait lib. iij. Cùm descriptio Magistratuum sapientissimè moderatissimeque esset constituta à majoribus nostris, nihil habui sanè, non modò multùm, quod putarem novandum in legibus. Et lib. ij. profitetur se earum auctorem: Leges (inquit) à me edentur non profectæ, nam essent infinitæ, sed ipsæ rerum summæ, ac præsentiæ. Argumento etiam locupletissimo sunt Platonica prooemia, quibus non esset opus ad commendandas, vel excusandas leges, si jam pridem latæ, & observatæ fuerant. Et ut sit quædam ex xij. tabulis mutuatus, plurima tamen sunt, quæ à Platone habet, maximè in Elencho juris Pontificii lib. ij. Sunt & alia lib. 3. ex jure quidem Romano, sed diù post xij. tabulas constituto, ut Aphorismus suprà adductus: nam reliquos non excutiemus tanquam parergos. Hunc ergò nemo quisquam acceptum ferre potest Decemviris, invita & adversa veritatis temporumque ratione: Prætoris enim hæc occasio creandi fuit. Consules olim in Senatu, Castris, & Foro occupabantur, sed cum domo ferè semper evocarentur ad finitima bella, neque Forensibus interesse possent. detracta est iis hæc oneris pars, & novo Magistratui imposita, quem Prætorem appellaverunt,

Creatio Prætoris.

Prætor castrensis Magistratus.

translato à Castris vocabulo ad res forenses togatasque: Olim enim Prætor exercitui præerat, undè Prætorium & Prætoriani milites, Juvenalis.

Quid si vidisset Prætorem in curribus altis
Extantem.

Hoc est, Imperatorem triumphantem ex curru. Posteris deindè temporibus togatus, & domesticus fuit: Itaque temere olim Consulem, 2 & Prætorem sine discrimine vocabant: Hinc nomen Prætoris in xij. tabulis pro Consule causas cognoscente de addicto debitore: *Inter eos dies trinis nundinis continuis, ad Prætorem in Comitium producito, quantaq; pecunia judicatus erit, prædicato.* Et Cicero in Nomothesia: *Regio imperio duo sunto, iiq; præeundo, judicando, consulendo, Prætores, Judices, Consules appellantor.* Ubi obiter annotanda vocabuli etymologia à præeundo. 3 Constitutus verò est anno 4 circiter LXXXII. à Decemviris: Primùm unicus ex gente Patriciorum, tandem improbitate Tribunorum communicata est Prætura Plebi, primusque Q. Publius Philo ex Plebe Prætor factus. Auctor Livius lib. x. Sed cùm unus non sufficeret Urbanus, aucta litium turba simul cum Populo, additus est alter, qui quia inter Peregrinos, Inquilinos, Advenas, reliquosque, qui cives non essent, jus diceret, Peregrinus vocatus est. Deinde bellis Punicis capta Sardinia, Sicilia, Hispania, deindè Narbonensi provincia, totidem Prætores, quot provinciæ in ditionem venerant creati sunt, ad eas regendas. Sed l. Sempronia 5 C. Gracchus certas provincias Senatui, certas item Populo assignavit, illæ Consulares, hæ Prætoriæ vocabantur, quòd quos Sena-

Prætor pro Consule.

Prætor undè dicitur.

Primus Prætor ex Plebe.

Urbanus.

Peregrinus.

Provincialis.

L. Sempronia.

Provinciæ Consulares & Prætoriæ.

Senatus profecisset Proconsules essent, quos populus rogante Tribuno Prætores: idque quotannis fiebat: Cicero pro domo sua in Clodium: Tu Provincias Consulares, quas C. Gracchus, qui unus maximè popularis fuit, non modò non abstulit à Senatu, sed etiam, ut necesse esset constitui per Senatum, decreta lege sanxit, eas lege Sempronia per Senatum decretas rescidisti? extra ordinem sine sorte nominatim dedisti, non Coss. sed Reipublicæ pestibus. Sortibus obveniebant Provinciæ, & iterùm alteris sortibus Quæstores Magistratibus. Cicero in Divinatione: Cùm cœperit commemorare Quæstoris cum Prætore necessitudinem constitutam, morem majorum, sortis religionem, poterisnè ejus orationis subire invidiam? Verum Tyberius Cæsar populo jus decernandarum Provinciarum abstulit, retulitque ad Senatum, ut Tacitus testis est: Itaque Prætores ex eo desierunt in Provincias mitti, sed Proconsules per Senatum, Præsides aut Rectores per Cæsares, data auctoritate Prætorum Præsidibus. Vopiscus in Probo Cæsare: accepto hoc Senatusconsulto secundum orationem permisit Patribus, ut ex magnorum Judicium appellationibus ipsi cognoscerent, Proconsules crearent, Legatos Consulibus, jus Prætorium Præsidibus darent, quas leges Probus ederet, Senatusconsultis propriis consecrarent. Hactenus sex Prætores, duo Urbici, quatuor Provinciales, quibus L. Cornelius Sylla quatuor addidit, deindè C. Julius Dictator duos. Suetonius in ejus vita: Prætorum, Quæstorum, Ædilium, minorum etiam Magistratuum numerum ampliavit. His Octavius quatuor

Sortitio Provinciarum.

Proconsules. Præsides.

adjecit: Pòst deindè Claudius Cæsar duos, qui quia de fideicommissis, & legatis jus dicebant, Fideicommissarii appellati sunt: Ex quibus unum detraxit Titus, ideoque unius fit mentio l. ij. Institut. titu. de fideicom. hæred. Adjecit decimum octavum Nerva Coccejus Imperator, qui inter fiscum, & privatos jus diceret. Testis Pomponius l. ij. de origine juris. Nam anteà Procuratores Cæsaris fisci causas cognoscebant. Tranquillus in Claudio: Ut rata essent quæ Procuratores sui in judicando statuerent, precariò exegit. Ex quibus constat successu temporis actum fuisse numerum Prætorum & tempore Ciceronis duodecim fuisse. 6 Itaque versiculus ille ex ejusdem legibus, quî duci potuit à xij. tabulis, *quotcunq; Senatus creverit, tot sunto?* sed utilitatem à se cõstitutæ Politiæ contemplatus ex moribus sui sæculi in elenchon transtulit.

Explicata l. Ciceronis.

COROLLARIUM AD CAP. IV.

Eguinarius Baro.

1. Ut existimarent esse ex xij. tab.) *Multa in hanc sententiam contra Eguinar. Baronē scripsit Franciscus Duarenus in Apologia, quæ de jurisdict. & Imper. inscribitur.*

Prætoris nomen.

2. Temerè olim Cons. & Prætorem) *Quod confirmat Livius lib. 3. ab V. C. dum refellit opinionem eorum, qui ex l. Horatia putabant Coss. sacrosanctos esse: nam his temporibus, ait Consulem nondum Judicem, sed Prætorem appellari moris fuisse.*

Unde dictum.

3. A præeundo) *Varro, & Cicero à præeundo, quasi præitor, Livius, & Pomponius à præessendo derivant, sed discrimen leve est. Vide etiam Theophilum. §. Prætorum. de jur. natur. gent. & civili.*

4. Con-

4. Constitutus verò anno) *Primùm creatus fuit Prætor Sp. Furius Camillus M. filius L. Sextio primo ex Plebe, & L. Amulio Mamerco Coss. anno V.C. CCCXXXVII. post latas duodecim tabulas LXXXII. annos secundum Eusebium, qui editas putat anno CCCIV. Gell. tamen l. 10. c. 1 Noct. Att. asserit latas fuisse CCC. uno ab V. C.* **Primus Prætor.**

5. Sed lege Sempronia) *Quot Provinciæ in ditione Popul. Rom. à quibus, quove anno captæ sint, tum quæ Consulares, quæq; Prætoriæ fuerint, explicat Paul. Manut. lib. de legibus.*

6. Tempore Ciceronis XII. fuisse) *De Prætorum numero variè disputatur inter doctos. Idem Paulus Manutius in Epist. ad Q. Fratrem & alio loco multis cõtendit, tempore Ciceronis ante Dictaturã Cæsaris solùm fuisse octo Prætores. Contra verò Nicolaus Grucchius libro primo de Comitiis Rom. probare nititur decem aut plures fuisse. Penes doctum judicium esto.* **De numero Prætorũ.**

ARGUM. CAP. V.

De Regibus, Duumviris, Tribunis, Ædilibus, & Censoribus, & de ipsorum Jurisdictione.

ANte Prætorem 1 in urbe jus primum dixerunt Reges, quorum manu utriusque juris, publici scilicet, & privati ratio gubernabatur, cùm nulli omninò essent Magistratus præter Tribunum Celerum, qui Castrensis magis erat, quàm Forensis: ita tamen ut regni species pura puta non esset, sed confusa cum Democratia, Populo suus honor tribueretur, curiatimque in rebus gravioribus in consilium mitteretur, ut in causa Horatii Tergemini, quam dixit pro sororis cæde, **Reges.** **Tribuni Celerum.** **Status Rom. Reipub. tempore Regũ. Populus.**

Provocatio à Rege. cæde; ubi à Rege Tullo, & Duumviris ad populum provocatum est novo quodam & inusitato posteris exemplo, cùm potestas Regia summa sit, perduellionis tamen damnatus à Rege, & Duumviris per populum absolutus est. Ubi annotandum *Duumviri.* Duumviris fuisse commissam hanc capitalem causam contra eos, qui negant hujusmodi causas demandari: Jurisdictio quidem demandata est, sed non jus exequendi merumvè imperium. *Consules.* Exactis Regibus Consules successerunt, qui vicem Regum subeuntes privatum jus per se administrarunt, publicum cum populo, & Senatu: *L. Valeria* Itaque l. Valeria, 2 ab eis qui provocaverat, virgis cædi, securique necari prohibebatur. Si quis tamen adversus eam fecisset, nihil ultrà quàm improbè factum adjecit, ut narrat Livius: qui mos etiam tempore Cæsarum servabatur, ut non animadverteretur in civis caput, nisi Cæsar subscripsisset, *Subscriptio Cæsaris.* in quem populus lege Regia suam omnem potestatem transfuderat. Tranquillus in Nerone: Et cùm de supplicio cujusdam capite damnati, ut de more subscriberet, rogaretur, quàm vellem (inquit) nescire literas. Anno decimo septimo 3 à *Tribunorum Plebis creatio.* constitutis Consulibus, Plebs in monte sacro Tribunos sibi creavit; qui & cognitionem aliquam causarum habuerunt. Dionys. Halicarnasseus: Postquam Plebeii ex sacro monte in urbem descenderunt, petierunt à Senatu, ut permitteret sibi bonos viros plebejos quotannis creare, sub- *Cognitio Tribunorum.* ministrantes Tribunis omnia, quorum indigerét, judicantesque eas causas, quas eis permitterent, quos ministros Tribunorum, Collegas, Judicesq; vocaverunt. Quod fortassis intelligendum est de

appel-

appellationibus, 4 quæ ad Tribunos fiebant, si quis malè acciperetur in Foro. Cicero pro Quintio: Negat Alphenus æquum esse Procuratorem satisdare, quòd Reus satisdare non deberet, si ipse adesset. Appellantur Tribuni, quibus cùm esset certum auxilium petitum ita disceditur, &c. Livius lib. ij. Contemptim primò Marius audiebat minas Tribunitias auxilii, non pœnæ jus illi datum potestati. Gellius cap. xj. lib. xiij. de Labeone Antistio: Cùm à muliere quadam Tribuni plebis adversus eum aditi, Gellianum ad eum misissent, ut veniret, & mulieri responderet. Deindè paulò pòst: Quærentibus nobis, quamobrem Tribuni, qui haberent summam coërcendi potestatem, jus vocandi non habuerunt, illud occurrit, quod Tribuni plebis antiquitùs creati videntur, non juri dicundo, nec causis querelisque de absentibus noscendis, sed intercessionibus faciendis, quibus præsentes fuissent, ut injuria, quæ coram fieret, arceretur. Hactenus ille. Jus autem dicebant in Basilica Porcia. Plutarchus in Catone Uticensi.

Vbi jus dicebant.

Verùm præter appellationum querelas, quas causas cognoverint, non mihi liquet, nisi animum referamus ad Ædiles plebejos, quos permissas à Tribunis causas cognoscere ex Halicarnasseo diximus.

Ædiles Plebeii.

Quas autem cognoverint ex subselliis videndum. Gellius cap. vj libro decimo de Claudia Apii filia: Ob hæc mulieris verba tam improba, & tam incivilia C. Fundanus, & Tib. Sempronius Ædiles plebeii multam dixerunt ei æris gravis XXV. millia. Poterant etiam iniqua pon[illegible] corrigere, mensuras minores frangere & multare.

Et de mensura jus dicere, vasa minora.
Frangere pannosus vacuis Ædilis ulubris.

Plautus in Rudente.

- - - - Neptunus ita solet, quamvis fastidiosus
Ædilis est, si qua improba sunt merces, jactat
omnes.

Ædiles etiam aleæ lusibus præerant. Martial.

Nec timet Ædilem moto spectare fritillo,
Cùm videt egelidum jam propè verna latus.

Plautus in Menæhmis, ubi Causidicus de Cliente:

Ita detinuit apud Ædiles pravis factis plurimis,
Pessimisque dixi causam.

Cornel. Tac. lib. ij. Eodem anno gravibus Senatus decretis libido fœminarum coërcita, cautumque ne quæstum corpore faceret, cui avus, aut pater, aut maritus Eques Rom. fuisset: Nam Vestilia Prætoria familia gentia licentiam stupri apud Æediles vulgaverat, more inter veteres recepto, qui satis pœnarum adversum impudicas in ipsa professione flagitii credebant. Ad quem locum facit Tranquil. in Tyber. Fœminæ famosæ, ut ad evitandas legum pænas jure, ac dignitate matronali exoluerentur, leocinium profiteri cœperant, & ex juventute utriusque ordinis profligatissimus quisque, quo minùs in opera scenæ arenæq; edendæ Senatusconsulto tenerentur famosam judicii notam sponte subibant. Eos easque omnes, ne refugium in tali fraude cuiquam esset, exilio affecit. Tranquillus in Augusto: Negotium Ædilibus dedit, ne quem paterentur posthac in Foro Circovè, nisi positis lacernis togatum consistere. Sed accisa est Ædilium auctoritas 5 sub Cæsaribus

Accisa Ædilium potestas.

bus. Tacitus lib. viij. Cohibita est arctiùs Ædilis potestas, statutumque quantùm Curules, quantùm Plebeii pignoris caperent, vel pœnæ irrogarent. Et Coriolanus apud Plutarchum damnatus à *Scinio* reliquisque Tribunis est, & imperatum *Ædilibus*, ut de saxo eum præcipitarent: Ubi significantur Plebeii: nam Curules, cum Senatorii essent, Senatui, qui impensissimè tuebatur Coriolanum, favebant: ut verum sit, Ædiles Plebejos fuisse quasi administros Tribunorum. Pomponius
6 verò I. C. etiam eos templo Cereris præfecit his verbis: Itemque ut essent, qui ædibus præessent in quibus omnia scita Plebs deferebat, duos ex Plebe constituerunt, qui etiam Ædiles appellati sunt. *Ædiles templo Cereris præfecti.*
Cic. l. iij. de legibus legum custodiam mandat Censoribus: *Censores fide legum custodiunto, Privati ad eos acta referunto, nec eo magis lege liberi sunto.* Deinde subjicit ad finem dialogi, has leges non fuisse Rom. usitatas: Legum (inquit) custodiam nullam habemus: Itaq; hæ leges sunt, quas Apparitores nostri volunt, à Librariis petimus, publicis literis consignatam memoriam publicam nullam habemus: Græci hoc diligentiùs, apud quos Nomophylaces creantur. Cujus dialogi epilogus satis indicat non absolutam esse 7 Nomothericen, sed desiderari alios dialogos, quibus jus privatum explicatum erat: quos si teneremus bona pars istius historiæ commodiùs enarrari potuisset, quoniam in paucis à moribus Rom. discedit Tullius. *Censores.* *Nomophylaces.* *Nomothetice Ciceronis.*
Occasio legum à Græcia allatarum Decemviros constituit, quibus exclusis rursus Coss. jus dixerunt. Sed cùm improbè peterent Tribuni Consulatum Plebi communicari, Tribuni militares Consulari pote- *Decemviri.*

potestate creati sunt, tandem Prætor, & Ædiles Curules.

COROLLARIUM AD CAP. V.

Prætor pro Conſ. & Dictatore

1. Ante Prætorem) *Prætor hîc generaliùs accipitur pro Consule & Prætore, ut suprà adnotatum est capite præcedenti, imò Dictatorem comprehendit, ut in l. vetusta:* qui Prætor maxim. sit Idibus Septembris clavum pangat. *De qua Livius lib. 7.*

2. Itaque L. Valeria) *De legibus Valeriis infrà commentabimur lib. 5.*

Prima secessio Plebis.

3. Anno XVII. à constitutis Coss.) *Prima enim secessio Plebis in sacrum montem cœpit anno CCLIX. ut ait Cicero pro Rabirio perduellionis reo, anno XVI. reges exactos, finita est autem anno CCLX. Tribunis Plebi concessis.*

4. De appellationibus quæ ad Tribunos fiebāt) *De his quædam etiam dicemus lib. 5.*

Clodius Ædilium potestatē minuit.

5. Accisa est Ædilium auctoritas) *Aliud exemplum addi potest de Claudio Cæsare, qui coercitionem popinarum Ædilibus ademit, quòd quidam Ædilis inquilinos prædiorum suorum contra vetitum cocta vendentes mulctasset, villicumque intervenientem flagellasset, ut testatur Sueton. in vita ejusdem cap. 38. nam anteà Tyberius annonam Macelli Senatus arbitratu quotannis temperandam censuerat, dato Ædilibus negotio, popinas ganeasq; usque eò inhibendi, ut ne opera quidem pistoria proponi venalia sineret.*

Ædilium varia munia.

6. Pomponius J. C. etiam templo Cereris) *Senatusconsulta etiam servabant, ut testatur Livius libro tertio ab V. C. & à cura ædium putat Ædiles appellatos libellus, qui de magistratibus inscribitur*

tur sub nomine Fenestella, quorum plura munia vide ibidem: De creatione autem Halicarnassenm libro sexto.

7. Satis indicat non esse absolutam Nomotheticen) *Vel ex eo satis colligitur Ciceronis libris de legibus Colophonem additum non fuisse ab ipso auctore, licet ante bellum civile scripserit, quòd in albo suorū non asscribat l. 2. de Divinatione in principio, uti alios fere enumerat. Verisimile est ita hos posthumos post mortem Ciceronis in forulis repertos & editos.* *Libri Ciceronis de legibus nō absoluti.*

ARGUM. CAP. VI.

De Prætoris insignibus, & ornamentis Triumphantium, ac de varijs Tunicis, Curuli, & Ædilibus.

CÆterum ut aliquandò Prætoris descriptio absolvatur, cum jus pro tribunali diceret, certa quædam & augusta insignia usurpabat, quibus persona honoraria illa Plebeiis, & cæteris admirationem pareret, ut cum bello indicto Jani portas aperiret Quirinalem Trabeam cinctumq; Gabinum, cum triumpharet Trabeam, Togam pictam, aliaque triumphalia: Nam & apud Poëtas Reges jura daturi aliter, quàm in castris, aut domi, ornantur. Vergil. vij. Æneidos: *Prætoris insignia.*

Hoc Priami gestamen erat, cum jura vocatis
More daret populis, sceptrumq́, sacerque tiaras.

Proxima autem fuit prætura Consulari splendori, dispar fortassis solo fascium 1 numero: nam ornamenta Regibus detracta Coss. data sunt, & tandem Prætoribus communicata. Tranquillus in Julio: Nihilominus permanere in Magistratu, & jus dicere ausus, ut competit paratos, qui vi, & *Prætura Consulari dignitati proxima.*

per

per arma prohiberent, dimissis Lictoribus, abjectaque prætexta domum clam refugit, pro conditione temporum quieturus. Asconius pro Scauro: Cato Prætor judicium, quia æstate agebatur, sine tunica exercuit, campestri sub toga cinctus. In Forum quoque sic descendebat, jusque dicebat: Idque reperierat & vetere consuetudine, secundum quam & Romuli ætatis statuæ in Capitolio, & in Rostris Camilli fuerunt togatæ sine tunicis Et Catonem Uticensem nudis pedibus sine toga causas etiam capitales cognovisse, auctor Plutarchus in ejus vita. Quod mirum videri possit, cum inter res memoratu dignas repositum sit. Sciendum est olim Prætores prætextatos quidem sedisse, sed cùm capitalis sententia proferenda erat, prætextam deposuisse. Valerius lib. ix. de Licinio Macro causam repetundarum dicente: siquidem cum M. Ciceronem, qui id judicium cogebat, prætextam ponentem vidisset, misit ad eum, qui diceret, se non damnatum periisse, nec sua bona hastæ posse subjici. Quod à Romulo profectum existimo: nam Plutarchus in ejus vita dicit eum posita prætexta in tunica & Trabea contra Reum in judicio capitali pronuntiasse: Itaque si Senatores, in tunica lati clavi, si Plebeii, in tunica vulgari capitis sententiam fulminabant: Fuerunt enim & Prætores ex Plebe. Livius lib. x. apud quem P. Decius Mus Consul ex plebe: Multa nobiscum decora afferimus, imò eadem quæ vos superba fecerunt. Lucius Sextius primus de Plebe Consul factus est, Claudius Licinius Stolo primus Magister Equitum. C. Martius Rutilius primus & Dictator, & Censor, Q. Pu-

Prætexta Prætoris.

Publius Philo primus Prætor. Hanc verò prætextam sumebant ex Capitolio publicè. Lampridius in Alexandro: Prætextam & togam pictam nusquam nisi Consul accepit, & eam quidem quam de Jovis templo alii quoque accipiebant aut Prætores, aut Consules. Aliàs ab Imperatoribus mittebatur per ministros. Ausonius ad Gratianum: In procinctu & maximè dimicaturus palmatæ vestis meæ ornamenta disponis feliciter, & bono omine: namque iste habitus, ut in pace Consulis est, sic in victoria Triumphantis: parum est, si qualis ad me trabea mittatur interroges, te coram promi jubes, nec satis habes ut largitionum ministri ex more fungantur, eligis ipse de multis, & cùm elegeris, munera tua verborum honore prosequeris. Palmatam (inquis) tibi misi, in qua Divus Constantinus parens noster intextus est. Deindè hæc est picta, ut dicitur, vestis, non magis auro suo, quàm tuis verbis. Ergò picta, & palmata, & triumphalis eadem, & auro intexta. Juvenalis:

Prætexta ex Capitolio sumebatur.

Picta, palmata, & triumphalis eadem.

Et latum pictæ vestis considerat aurum.

Nam ornamenta Triumphaturorum capiebantur ex Capitolio: Hinc dicta est Tunica Jovis trabea triumphalis. Quod autem Prætexta Triumphantium fuerit Valerius testis est libro quinto, de Scipione majore Legato fratris Asiatici: Itaque clarissimorum cognominum alterum sumpsit, alterum dedit, triumphique prætextam hujus excepit, illius tradidit. Idem libro septimo de Metello: Fortuna Consulatus decus, Imperatoriam potestatem, speciosissimi triumphi prætextam largita est. Tranquillus in Tybe-

Trabea. Prætexta triumphorum.

Tyberio: Triumphum ipse distulit mœsta civitate clade Variana, nihilominus urbem prætextatus, & laurea coronatus intravit. Quod plurib. exemplis firmandum fuit, quòd sint, qui contendant Triumphantes non usos prætexta ex Cornelii Taciti verbis lib. xij. Et ludicro Circensium, quod acquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in prætexta, Nero triumphalium veste transvecti sunt. Spectaret populus hunc decore Imperatorio, illum puerili habitu, & perinde fortunam utriusque præsumeret. Sed quis non videt prætextam puerilem intelligi debere? Est & quod urgere posset apud Tranquill. in Claudio: Currum ejus Messalina uxor carpento sequuta est, sicut & triumphalia ornamenta eodem bello adepti, sed cæteri pedibus, & in prætexta. Ubi fortassis prætexta non datur Triumphanti propter adversativam particulam. Florus lib. j. epitomes: Neque Tarquinius Priscus pace, quam bello promptior, duodecim namque Thusciæ populus frequentibus armis subegit, & indè Fasces, Trabeæ, Curules, Annuli, Paludamenta, Phaleræ Prætexta: Indè quod aureo curru triumphatur quatuor equis, Togæ pictæ, Tunicæ palmatæ, omnia deniq; decora & insignia, quibus imperii dignitas eminet. En rursus prætexta à toga picta separatur. Sed alia fuit triumphalis, alia urbanorum Magistratuum, ut hi loci de domesticis prætextis, alii de triumphalibus intelligantur, quas easdem diximus cum pictis, palmatis, sicut tunica quædam est Laticlavii, id est, Senatoria, altera Vulgaris, tertia Triumphalis, quæ & Trabea, Tunica Jovis, Tunica palma vocatur. Curulem etiam Prætor habuit communem

Cornelii Taciti locus.

Prætexta varia.

Tunica varia.

Curulis.

cum

cum Consule, sicut & Comitia majora apud Gellium 2 Consulis Collega, de qua quia alibi commentati 3 sumus, tantùm adjiciemus ex Livio lib. vij. hæc. Non patientibus tacitum Tribunis pro Consule uno plebejo, tres patritios Magistratus curulibus sellis, prætextatos tanquam Coss. sedentes nobilitas sibi sumpsisset: Prætorem quidem etiam jura reddentem, & Collegam Consulibus, atque iisdem auspiciis creatum. Intelligimus autem Prætorem, & duos Ædiles Curules, qui etiam prætextati erant. Et quia ex sellis eboreis jus dicebant, Curules vocati. Hi particulam juris honorarii tractabant prodito edicto, ex quo in actionib. emptorum redhibendorum, & quanti minoris, controversias dirimebant. Cujus edicti verba extant in ff. ad tit de ædil. edicto. Præterea annonam, ludos, & ædificia curabant. Cic. iij. de legibus, *Sunto Ædiles curatores urbis, annonæ, ludorūque solemnium.* Posteri sanè plebejis, nimirum post Decemviros constituti. Sed cùm eundem Magistratum in sua Nomothesia Plato instituat, putem tamen Ciceronem magis à moribus Romanorum, quam à Platone suam desumpsisse: aut Rom. Legatos ex ejusdem Philosophi libris mutuatos, cùm utrique Romæ fuerint instituti ante Platonem, qui vixit circa annum ab Urbis natali quadringentesimum. Item Aphorismum de Curulibus satis indicat non esse ex xij. tabulis ratio temporum, cùm Curules anno demum post 4 illas LXXXII. primùm creati sint.

Ædiles Curules.

Plato quando vixit.

COROLLARIUM AD CAP. VI.

1. Dispar fortassis solo fascium numero). *Coss. enim duodecim fasces, Prætores urbani binos, Pro-*

Fasces Coss. & Prætorii.

vinciales fenos praeferebant: de quibus latius in Paralipomenis.

2. Apud Gellium) *Lib. 13. c. 14. ex M. Messala l. 1. de auspiciis. Adde Cicer. l. 9. ad Atticum in quadam epistola, qua incipit: Tres epistolas.*

3. Commentati sumus) *Supra lib. 1. c. 6. nostra historia.*

Ædiles Curules quando primùm creati.

4. Anno demum post illas) *Anno ccclxxxvij. fuére creati primum Ædiles Curules. Hic annus insignis novi hominis Consulatu. Pratura, Ædilitate Curuli: hos sibi Patritij quaesivêre honores pro concesso Plebi altero Consulatu. Hac Livius in initio libri vij. Primi autem Ædiles Curules fuerunt Cn. Quintius Capitolinus, & P. Cor. Scipio, sed variant auctores in computatione anni, quo edita fuerunt xij. tabula. Nam Eusebius ait latas fuisse anno ab V. C. ccciij. Gellius autem ccc. ut supra adnotavimus.*

Leg. xij. tab.

ARGUM. CAP. VII.

Divisione facta judiciorum, progreditur ad eos, qui jurisdictionem habent in Quaestionibus, & quomodo Prator in Publicis praerat.

Iudiciorũ divisio.

Duplex est judiciorum ratio: quædam enim publica, alia privata sunt. De publicorum Disceptatoribus, tanquam magis seriorum & graviorum, priùs dicamus. Reges ergò primùm, deindè populus, tandem Cæsares summum jus in publicis habuerunt. Populus cùm auctior numero esset, neque Comitio, Foroque concludi facilè posset, & tùm multitudine judiciorum idem vix quotidiè coiret ad causas publicas disceptandas suffragiis, constituit sibi Judices, qui eo munere tun-

Iudices quandò

fungerentur. Cic. vij. Act. in Verrem de sociis vexatis loquens: Ad Populum Rom. confugient? Facilis est causa Populi, legem enim causa Sociorum jussisse, & ejus legis custodes, & vindices præposuisse dicet. Idem Cic. pro Flacco: Quem alium appellem? Et paulò pòst: An Populum Romanum? At is quidem omnem suam potestatem de bonis tradit vobis. Judicibus loquitur. Sed quo tempore, & à quo lata sit illa lex nusquam legere memini: Hoc unum scio post xij. tabulas latam: nam ante eas Quæstores parricidij publicis præerant, & quorum etiam fit in xij. tabulis mentio, in quorum vicem successerunt Prætores, qui quamvis (ut docuimus) cognitionē non haberent, sed merum imperium, non Prętores (quòd magis privata respicerent) sed veteri nomine 2 Quæstores vocati sunt à conquirendis maleficiis, ut putat M. Varro iiij. de ling. Lat. Et quærere proprium pro præesse. Cic. pro Rabyrio: Accusavi de pecuniis repetundis, Judex sedi, Prætor quæsivi. Quæsitores etiam dicti plano vocabulo. Cic. pro Fontejo: Quid mihi opus est sapiente Judice? quid æquo Quæsitore? Quid Oratore non stulto? Vergil. *Quæstores parricidii.* *Quærere.* *Quæsitores.*

Quæsitor Minos urnam quatit.

Sed & inquirere pro quærere in maleficiis usurpatum est. Curtius libr. vj. De capitalibus rebus Reges vetusto more Macedonum inquirebant. Itaque Quæstiones pro publicis judiciis intelligi cœperunt, quæ olim extraordinariæ erant, cùm novæ subindè delatis novis criminibus constituerentur, tandem quædam cœperunt esse perpetuæ. Cicer. in Dialogo de claris Oratoribus cum loquitur de Carbone: Hic optimus illis tem- *Inquirere* *Quæstiones.* *Quæstiones ordinariæ quandò.*

poribus est habitus, eoque forum tenente plura fieri judicia cœperunt: nam & quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antè nullæ erant. Perpetuæ, id est, ordinariæ, non autem triginta, quadraginta aut centum annorum, ut sæpè jure nostro. Factæ autem sunt perpetuæ legibus latis de sicariis, de falsis, parricidio, injuriis, quas L. Cornelius Sylla promulgavit. Hinc leges Corneliæ, quibus adjunxit Pompejus de parricidiis, C. Julius de repetundis, adulteriis, majestate, vi, & vi armata, peculatu, ambitu, annona, residuis. Est & lex Flavia de plagiariis. *Si verò novum crimen & inauditum, ita ut de eo legibus cautum non esset, deferebatur, nova lege lata quæstio constituebatur*, ut in causa Milonis nova lege quæstionem exercuerunt Pompejus & Cn. Domitius. Item in aliis omninò novis maleficiis Cic. ij. Philipp. Quid enim attinebat nova lege quæri de eo, quod hominem occidisset, cum esset legibus quæstio constituta? Dicitur etiam constituere judicium, eodem planè sensu, pro eo quod est dare actionem, & futuræ causæ processum seriemque ordinare. Fab. lib. iij. Rarum est, ut in Foro judicia solùm propter id constituantur, sicut Divinationes, quæ fiunt de Accusatore cõstituendo, & nonnunquam inter Delatores, uter præmium meruerit. Quomodo autem constitutionis lex conciperetur, extat apud Pædianum exemplum in Milonianâ, ubi quæstioni de Clodii cæde à Senatu decretæ Cn. Domitius Quæstor præpositus est: Accusatori & Reo præstituta tempora dicendi, Testibus & suus dies dictus, numerus Judicantium finitus, &c. Hinc profectum legibus interrogare, de

Perpetuæ quæstiones.

Nova quæstio.

Constituere judicium.

Quæstionis lex.

de quo aliàs. Cic. pro domo sua: Esto, nõ fuit in me pœna ulla peccati, at fuit judicii. Cujus? quis me unquam ulla lege interrogavit? quis diem dixit? Si verò usque adeò immane crimen erat, ut Judicum cognitione gravius esset, tum de eo judicium non constituebatur, sed extra ordinem Senatus, vel populus cognoscebat, ut Catilinariorum conjuratio, quæ per Ciceronem Consulẽ ad Senatum delata, tam diligenter, & feliciter peracta, & perorata est, ut Senatusconsultum capitale decerneretur, ex quo quinque in carcere strangulati, reliqui hostes patriæ judicati coacti sunt in exilio cum duce Catilina occumbere, collatis cum altero Cõsule C. Antonio signis. Plin. in causa Marii Prisci lib ij. Marius Priscus, accusantibus Afris, quibus Proconsul præfuit, omissa defensione Judices petiit. Ego & Cornelius Tacitus adesse Provincialibus jussi, existimavimus fidei nostræ convenire notum facere Senatui, excessisse Priscum immanitate & sævitia crimina quibus dari Judices possent, cùm ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam pecunias accepisset. Respõdit Fronto Catius, deprecatusque est, ne quid ultra repetundarum legem quæreretur. Ex quibus notum est, Senatum legitimis quæstionibus non interfuisse, sed extraordinariis: illis autem dedisse Judices. Tranq. in Domitiano: Auctor Tribunis pleb. fuit Ædilem sordidum accusandi repetundarum, Judicesque in eum à Senatu petendi. Idẽ in Claudio: Negabat rem cognitionis esse, sed juris ordinarii, id est, causa cognita deliberandum esse, danda sit actio, nec ne. Quod fit in rebus recens natis & inauditis, quãdo ordinaria actionis forma nulla ex-

Qando extra ordinem cognoscebatur.

Senatus legitimis quæstionibus non interfuit.

la extat,& nova aliqua concipienda est rei oblatæ, & præsenti accomoda: hinc tit. in Pandect. de extraord. cognit. natus est. Atque etiam puto extra ordinem habitas, quæstiones rectè vocatas, quæ videntur cognitiones majorum rerum & argumẽtorum solemnes, & seriæ dispunctiones, & disquisitiones apud majores Magistratus, quæ cognitiones rectè dicerentur Anacrises, quasi probè expensæ, & sæpius repetitæ rerum discussiones, ut Justinianus in Novellis Græcis, constitutione 142. quas etiam rectè fortassis vocaremus Revisiones, cùm Senatuum aresta iterum discutiuntur, & expenduntur propositis certis errorum capitibus, quod in Curiis & Parlamentis sæpissimè usitatur. Verùm Anacrises propriè in jure nostro, & apud Rhetores usurpantur in causis capitalibus, cum Rei legibus interrogantur, Testes audiuntur, & Reis (ut dicitur) confrontantur, vel etiam cùm Rei torquentur: nam totus ille capitalis discursus Anacrisis 3 vocatur: undè facere anacrisim in l. Divus. ij. ff. de custod. reor. est facere processum rei accusati, quæ Latinè quæstio vel inquisitio etiam rectè diceretur. Prætor autẽ hujusmodi quæstiones capitales constituebat, & exercebat sine ulla cognitione tamen, Judices autem cognoscebant tantùm sine ulla judicii exercitatione, & imperii. Indè est, quod in veterum Oratorum Orationibus plurimis, quæ ad nos beneficio Librariorum primùm, deindè Calcographorum transmissæ extant, ad Judices convertatur Actio, quod quoties fit, id argumento est, causam esse publicam, Judicumque tabellis esse disceptandam. Itaq; in privatis secùs appellantur Discepta-

Extraordinaria quæstiones.

Anacrises.

Revisiones.

Anacrisim facere.

Causa publica dignoscatur.

ceptatores, ut in causa Quintiana, C. Aquili, & ii qui tibi in concilio adsunt, Cecinnana Recuperatores. Prætor autem ita præerat, ut in legem quæstionis non juraret, neque tabellam haberet, sed in reliquis imperio uteretur, ut suprà diximus. Atque dum ita Judicibus præesset in imperio Prætor, judicium exercere dicebatur. Cic. ad finem pro Archia Poeta: Quæ non Fori judicialique consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio loquutus sum, & Judices spero à vobis in bonam partem accepta, ab eo, qui judicium exerçet, certè scio. Ita accipitur in l. j. ff. de of. ejus cui man. est jur. Videntur errare Magistratus, qui cùm publici judicii habeant exercitationem Lege, vel Senatusconsulto delegatam, veluti lege Julia de Adulteriis, & si quæ sunt similes, jurisdictionem suam mandant. Hujus rei fortissimum argumentum est, quod lege Julia de vi nominatim cavetur, ut is, cui contigerit exercitatio, possit eam, si proficiscatur, mandare.

Disceptatores. *Prætor in publicis quomodo præerat.* *Exercere judicium.*

COROLLARIUM AD CAP. VII.

1. Tanquam magis seriorum & graviorum) *Præter hanc rationem ordinis, alteram superiùs statim in capite operis posuimus, quòd etiam publica judicia præcedere debent, quia in his de criminibus agitur, quæ natura & tempore priora sint iis quæ in privatis tractantur, statim enim doli capaces facti priùs delinquimus, quàm contrahamus, testemur, & judicio sistamur: quam adfert Joan. Berberius in suo viatorio Juris, quòd priùs de criminibus tractet, quàm de contractibus, testamentis, & judiciario ordine.*

Publica judicia cur privatis priora. *Ioan. Berberius.*

2. Sed veteri more Quæsitores vocati) *Hoc tamen notare est operæpretium, quod Quæsitorum duo*

Quæsitorum duo genera.

fuerunt genera, aliquando enim idem Quæsitor sive Judex quæstionis erat, & Prætor, ut in causa Cluentij, in qua Quintus Voconius idem Prætor, & Judex quæstionis fuit: Quandoq; Judex quæstionis, sive Quæstor erat è Judicum numero, qui Prætor non erat, ut in judicio Oppianico Quæsitor sive Judex quæstionis fuit C. Junius. (Judicem enim quæstionis & Quæsitorem vocat Cicero) Prætor autem C. Verres: Sic nequaquam semper fuit idem Prætor & Judex quæstionis, ut putavit Budæus, sed plerumq; diversi. Prætor autem in iis, quæ imperij erant, ferè impediebatur, veluti Judices cogere, sortitionẽ, aut subsortitionẽ facere: Judex autem quæstionis circa cognitionem versabatur, non secùs quàm in privatis Judex à Prætore datus.

Prætor Iudex quæstionis

Anacrisis quid.

3. Anacrisis vocatur) *Anacrisis est examinatio negotij, quæ per delati interrogationem fit. Alciatus l. 1. Parerg. cap. 6.*

ARGUM. CAP. VIII.

De Judicum Decuriis, & Legibus judiciariis, & quomodo variatum sit in illis.

Iudices. *Decuria.* *Centuria.* *Centuriones. Decuriones.*

JUdices ergò publicorum Disceptatores non ut Centumviri ex Tribubus, sed olim quidem ex Senatorum collegio petebantur, qui in Decurias per census modum distributi vicibus judicandi munus obirent, & vicissim ab eodem vacarent. Ut enim majoribus Comitiis populus in Centurias ex censu distinctas digerebatur, ita Judices in Decurias, cùm illæ inferiorum sint, hæ honestiorum teste Asconio iij. Verrina. Utrumque tamen à Castris exisse videtur, ubi Centuriones, qui centum præfecti sunt, Decuriones qui decem

decem: & in Coloniarum deductionibus decimus quisque consilii publici gratia à Triumviris electus Decurio vocatur Pomponio in juris enchiridio: Sed & illud etiam ex decimationibus exercituum migravit. Verùm quanquam Decuria propriè decadem significet, tamen sæpius pro albo quodam, & libello, ubi in varios, sed tamen certos numeros Militum & Judicum nomina referebantur, Catalogos, Matriculas, & Rotulas vocamus, & decuriatos milites, id est, relatos in numeros, immatriculatos. Cicero pro domo sua: Cùm desperatis Ducibus decuriatos, & descriptos haberes exercitus perditorum. Tranquillus in Tyberio Decurias Equitum appellat, non quòd decem continerent, sed numeros, album, & catalogum: nam ante Tyberium singulæ Decuriæ singula millia Equitum continebant, quæ tamen ab eodem auctæ sunt concesso jure aureorum annulorum: auctor Plinius major lib. iij. Ita usurparunt Latini Centurias extra Castra Comitiis centuriatis, pro actis censualibus, ubi per Censores descriptæ classes eorum erant, qui censum parem haberent, quæ tamen modò majores, modò minores erant, ut ex descriptione classium apud Livium dici potest. Decuriæ ergo album, in quo descripta erant per classes Judicantium nomina. Tranquillus in Claudio: Cùm Decurias rerum actu expungeret. de Judicibus loquens, id est, cùm Judicum catalogum recenseret, ut Censores, & posteà Principes populi Centurias recognoscebant. Idem in eodem: Splendidum virum, Græciæque provinciæ principem, verùm Latini sermonis ignarum, non modò albo Judicum erasit,

Decuria pro albo.

Decuriæ quot militum capaces.

ſed etiam in peregrinitatem redegit. Idem in Domitiano: Equitem Rom. ob reductam in matrimonium, cui dimiſſæ adulterii crimen intenderat, eraſit Judicum albo. Idem auctor album Citharœdorum in Nerone dixit, & apud Ciceronem ij. de Oratore album Faſtorum pro Ephemeride, quam Almanach vocant: Erat hiſtoria (ait ille) nihil aliud, quàm annalium confectio, cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ cauſa, ab initio rerum Romanarum, uſque ad P. Mutium Pontificem Max. res omnes ſingulorum annorum mandabat literis Pontifex Max. afferebatque in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcendi. Et titulus lib. 50. ff. de albo Decurion. ſcriben. Album Senatorium dicitur. Tacitus lib. iiij. Apidium Merulam, quòd in acta Divi Auguſti non juraverat, albo Senatorio eraſit. Pictacium prò albo etiam dictum eſt. Lampridius in Alexandro Severo: De promovendis etiam ſibi annotabat, & perlegebat cuncta Pictacia, & ſic faciebat diebus pariter annotatis, & quis, & qualis eſſet, & quo inſinuante promotus. In albo verò Judicum tot erant Decuriæ, quot claſſes & ordines diverſi Judicantium, ut Decuria Senatorum, Decuria Equitum, Decuria Tribunorum Ærariorum. Plinius libro [illegible]tio: Decuriæ quoque ipſæ diſcretæ pluribus nominibus fuerunt, Tribunorum æris, Selectorum, & Judicum. Et paulò poſt: Diviſus hic quoque ordo erat ſuperba uſurpatione nominum, cùm alius ſe Nongentum, alius Selectum, alius Tribunum appellaret. Senatores igitur primùm ante Gracchorum tempora a ſoli judicarunt, neque

Album.

Pictaciũ.

Variæ Decuriæ.

Senatores

neque omnes, sed qui decuriati essent in albo, propter morum integritatem. Cic. pro Roscio Amerino: Qui ex civitate in Senatum propter dignitatem, ex Senatu in hoc consilium propter severitatem delectis estis. C. autem Gracchus Tribunus Plebis popularis nimis, & præfractè Patribus adversus, neque rerum à fratre Tyberio tentatarum infelici exitu fractus, sed fraterni fati futurus vindex, præter leges Agrarias ei genti fatales, & Frumentarias, Judiciariam etiam tulit, qua judicandi auctoritas, quæ ante in peculio solius Senatus fuerat, Equitibus 2 transtulit. Servilius autem Cæpio Cons. XXII. annos post legem Gracchanam, dùm studet conciliare ordinem Senatorium cum Equestri, aliam legem tulit de communicandis inter Senatores, & Equites judiciis. Sed hæc Servilia parùm duravit, rediviva, & vigente iterùm Gracchana: quòd vel ex eo 3. manifestum, quòd M. Livius Drusus xv. annis post legem Gracchi, qui fuit natalis Urbis DCLXII. iterùm Serviliam suscitavit, judiciis utrique ordini communicatis. Verùm nec hæc Livia longæva fuit: nam L. Martius Philippus Drusi inimicus eodem anno obtinuit, ut Drusi leges, tanquam contra auspicia latæ, tollerentur uno SC. ut testatur Cicero libro iij. de legibus. Anno dein elapso lex Plotia lata est, quam tulit M. Plautius Sylvanus Tribun. Pleb. anno secundo belli Italici, ut singulæ tribus denos quinos crearent, qui eo anno judicarent, sic pro parte judicia cum Senatoribus & Plebe communicata sunt. Tribus & quadraginta annis post Gracchanam L. Cornelius Sylla, non minùs Pa-

C. Gracchus I. judiciariam tulit.

L. Servilia.

Livia.

Plotia.

Syllana.

tribus

tribus addictus, quàm Gracchus suæ Plebi, rursùm statuit, ut soli Senatores id muneris persungerentur: auctor Asconius. Tacitus libr. xij. de Claudio: Claudius omne jus tradidit, de quo toties seditione, aut armis certatum, cùm Semproniis rogantibus Equester ordo in possessione judiciorum locaretur, aut rursum Serviliæ leges Senatui judicia redderent, Mariusque & Sylla olim de eo vel præcipuè bellarent. Exactoque decennio Aurelius Cotta Prætor Senatoribus adjecit Equites, & præter Gracchi beneficium etiam Ærarios Tribunos. Cic. in Divinatione: Populus Rom. tametsi multis incommodis, difficultatibusque affectus est, tamen nihil æquè in Repub. atque illam veterem judiciorum vim, gravitatemque requirit: judiciorum desiderio Tribunitia potestas efflagitata est, judiciorum lenitate ordo alius ad res judicandas postulatur. In quem locum sic Pædianus: 4 Gracchus legem tulerat, ut Equites Rom. judicarent, judicaveruntque per annos triginta sine infamia. Pòst victor Sylla legem tulerat, ut Senatorius ordo judicaret, & judicavit per annos decem turpiter. Nunc Aurelius Cotta legem tulit, ut Senatores, Equites, & Tribuni Ærari simul judicent. Et hoc est quod Cicero dicit alium quoque ordinem ad judicandum postulari. Hæc ille. De sordibus Senatorum cum soli judicarent Cic. secunda Verrina: Omnia non modò commemorabuntur, sed etiam expositis certis rebus agentur, quæ intra decem annos, posteaquam judicia ad Senatum translata sunt, in rebus judicandis nefarie flagitioseque facta sunt. cognoscet ex me Pop. Romanus quid sit

Aurelia.

Senatorũ sordes.

ſit, quamobrem cùm Equeſter ordo judicaret annos propè quinquaginta continuos, nullo Judice Equite Romano judicante ne tenuiſſima quidem ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rem judicandam conſtituta ſit: quid ſit, quòd judiciis ad Senatorium ordinem translatis, &c. Quarum ſordium frequentiſſima eſt mentio in Verrinis, quòd occaſio mutandorum Judicum in incude eſſet. Sed ratio temporum inter Ciceronem, & Aſconium Interpretem non conſtat: ille enim quinquaginta, hic triginta interjectos annos numerat à Graccho ad Syllam, ut in alterius 5 codice menda ſuſpecta ſit, quæ frequens incidere ſolet in notas temporum, & ſummarum vitio Librariorum. In illo à Sylla ad Cottam 6 decennio habita Oratio pro Roſcio Amerino, ut ſatis ex ea conſtat, & Actiones in Verrem, cùm legem adhûc meditaretur Cotta, reliquæ apud Judices ex Senatoribus, Equitibus, & Tribunis conflatos peroratæ: nam nihil immutatum uſque ad Julii dictaturam, cùm à Foro feriari cœpiſſet M. Cicero, & ſe totum ad Philoſophiã tractandam contuliſſet, ut in Præfationibus operum Philoſophicorum ſatis idem auctor indicat.

Diſcrepantia tẽporum.

Oratio pro Roſcio Amerino. Actiones in Verrẽ.

COROLLARIUM AD CAP. VIII.

1. Senatores primùm, &c.) *Hoc probat Dionyſius, qui judicia Patriis à Romulo tributa eſſe, & Polybius, qui judicia in poteſtate Senatorum fuiſſe teſtatur lib. 6.*

2. Equitibus tranſtulit) *Rectè dicit translatam eſſe judicandi poteſtatem Equitibus, non autem communicatam Senatoribus, ut quidam putaverunt lapſi*

poribus est habitus, eoque forum tenente plura fieri judicia cœperunt: nam & quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antè nullæ erant. Perpetuæ, id est, ordinariæ, non autem triginta, quadraginta aut centum annorum, ut sæpè jure nostro.

Perpetuæ quæstiones. Factæ autem sunt perpetuæ legibus latis de sicariis, de falsis, parricidio, injuriis, quas L. Cornelius Sylla promulgavit. Hînc leges Corneliæ, quibus adjunxit Pompejus de parricidiis, C. Julius de repetundis, adulteriis, majestate, vi, & vi armata, peculatu, ambitu, annona, residuis. Est & lex Flavia de plagiariis. Si verò novum crimen & inauditum, ita ut de eo legibus cautum non esset, deferebatur, *Nova quæstio.* nova lege lata quæstio constituebatur, ut in causa Milonis nova lege quæstionem exercuerunt Pompejus & Cn. Domitius. Item in aliis omninò novis maleficiis Cic. ij. Philipp. Quid enim attinebat nova lege quæri de eo, quod hominem occidisset, cum esset legibus quæstio constituta? *Constituere judicium.* Dicitur etiam constituere judicium, eodem planè sensu, pro eo quod est dare actionem, & futuræ causæ processum seriemque ordinare. Fab. lib. iij. Rarum est, ut in Foro judicia solùm propter id constituantur, sicut Divinationes, quæ fiunt de Accusatore cõstituendo, & nonnunquam inter Delatores, uter præmium meruerit. *Quæstionis lex.* Quomodo autem constitutionis lex conciperetur, extat apud Pædianum exemplum in Milonianã, ubi quæstioni de Clodii cæde à Senatu decretæ Cn. Domitius Quæstor præpositus est: Accusatori & Reo præstituta tempora dicendi, Testibus & suus dies dictus, numerus Judicantium finitus, &c. Hînc profectum legibus interrogare, de

de quo aliàs. Cic. pro domo sua: Esto, nõ fuit in me pœna ulla peccati, at fuit judicii. Cujus? quis me unquam ulla lege interrogavit? quis diem dixit? Si verò usque adeò immane crimen erat, ut Judicum cognitione gravius esset, tum de eo judicium non constituebatur, sed extra ordinem Senatus, vel populus cognoscebat, ut Catilinariorum conjuratio, quæ per Ciceronem Consulẽ ad Senatum delata, tam diligenter, & feliciter peracta, & perorata est, ut Senatusconsultum capitale decerneretur, ex quo quinque in carcere strangulati, reliqui hostes patriæ judicati coacti sunt in exilio cum duce Catilina occumbere, collatis cum altero Cõsule C. Antonio signis. Plin. in causa Marii Prisci lib. ij. Marius Priscus, accusantibus Afris, quibus Proconsul præfuit, omissa defensione Judices petiit. Ego & Cornelius Tacitus adesse Provincialibus jussi, existimavimus fidei nostræ convenire notum facere Senatui, excessisse Priscum immanitate & sævitia crimina quibus dari Judices possent, cùm ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam pecunias accepisset. Respõdit Fronto Catius, deprecatusque est, ne quid ultra repetundarum legem quæreretur. Ex quibus notum est, Senatum legitimis quæstionibus non interfuisse, sed extraordinariis: illis autem dedisse Judices. Tranq. in Domitiano: Auctor Tribunis pleb. fuit Ædilem sordidum accusandi repetundarum, Judicesque in eum à Senatu petendi. Idẽ in Claudio: Negabat rem cognitionis esse, sed juris ordinarii, id est, causa cognita deliberandum esse, danda sit actio, nec ne. Quod fit in rebus recens natis & inauditis, quãdo ordinaria actionis forma nulla ex-

Quando extra ordinem cognoscebatur.

Senatus legitimis quæstionibus non interfuit.

la extat, & nova aliqua concipienda est rei oblatæ, & præsenti accomoda: hinc tit. in Pandect. de extraord. cognit. natus est. Atque etiam puto extra ordinem habitas, quæstiones rectè vocatas, quæ videntur cognitiones majorum rerum & argumẽtorum solemnes, & seriæ dispunctiones, & disquisitiones apud majores Magistratus, quæ cognitiones rectè dicerentur Anacrises, quasi probè expensæ, & sæpius repetitæ rerum discussiones, ut Justinianus in Novellis Græcis, constitutione 142. quas etiam rectè fortassis vocaremus Revisiones, cùm Senatuum aresta iterum discutiuntur, & expenduntur propositis certis errorum capitibus, quod in Curiis & Parlamentis sæpissimè usitatur. Verùm Anacrises propriè in jure nostro, & apud Rhetores usurpantur in causis capitalibus, cum Rei legibus interrogantur, Testes audiuntur, & Reis (ut dicitur) confrontantur, vel etiam cùm Rei torquentur: nam totus ille capitalis discursus Anacrisis 3 vocatur: undè facere anacrisim in l. Divus. ij. ff. de custod. reor. est facere processum rei accusati, quæ Latinè quæstio vel inquisitio etiam rectè diceretur. Prætor autẽ hujusmodi quæstiones capitales constituebat, & exercebat sine ulla cognitione tamen, Judices autem cognoscebant tantùm sine ulla judicii exercitatione, & imperii. Indè est, quod in veterum Oratorum Orationibus plurimis, quæ ad nos beneficio Librariorum primùm, deindè Calcographorum transmissæ extant, ad Judices convertatur Actio, quod quoties fit, id argumento est, caussam esse publicam, Judicumque tabellis esse disceptandam. Itaq; in privatis secùs appellantur Discepta-

Extraordinaria quæstiones.

Anacrises.

Revisiones.

Anacrisim facere.

Causa publica dignoscatur.

ceptatores, ut in causa Quintiana, C. Aquili, & ii qui tibi in concilio adsunt, Cecinnana Recuperatores. Prætor autem ita præerat, ut in legem quæstionis non juraret, neque tabellam haberet, sed in reliquis imperio uteretur, ut suprà diximus. Atque dum ita Judicibus præesset in imperio Prætor, judicium exercere dicebatur. Cic. ad finem pro Archia Poeta: Quæ non Fori judicialique consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio loquutus sum, & Judices spero à vobis in bonam partem accepta, ab eo, qui judicium exercet, certè scio. Ita accipitur in l. j. ff. de of. ejus cui man. est jur. Videntur errare Magistratus, qui cùm publici judicii habeant exercitationem Lege, vel Senatusconsulto delegatam, veluti lege Julia de Adulteriis, & si quæ sunt similes, jurisdictionem suam mandant. Hujus rei fortissimum argumentum est, quod lege Julia de vi nominatim cavetur, ut is, cui contigerit exercitatio, possit eam, si proficiscatur, mandare.

Disceptatores.

Prætor in publicis quomodo præerat.

Exercere judicium.

COROLLARIUM AD CAP. VII.

1. Tanquam magis seriorum & graviorum) *Præter hanc rationem ordinis, alteram superiùs statim in capite operis posuimus, quòd etiam publica judicia præcedere debent, quia in his de criminibus agitur, quæ natura & tempore priora sint iis quæ in privatis tractantur, statim enim doli capaces facti priùs delinquimus, quàm contrahamus, testemur, & judicio sistamur: quam adfert Joan. Berberius in suo viatorio juris, quòd priùs de criminibus tractet, quam de contractibus, testamentis, & judiciario ordine.*

Publica judicia cur privatis priora.

Ioan. Berberius.

2. Sed veteri more Quæsitores vocati) *Hoc tamen notare est operæprecium, quod Quæsitorum duo fue-*

Quæsitorum duo genera.

fuerunt genera, aliquando enim idem Quæsitor sive Iudex quæstionis erat, & Prætor, ut in causa Cluentij, in qua Quintus Voconius idem Prætor, & Iudex quæstionis fuit: Quandoq; Iudex quæstionis, sive Quæstor erat è Iudicum numero, qui Prætor non erat, ut in judicio Oppianico Quæsitor sive Iudex quæstionis fuit C. Iunius. (Iudicem enim quæstionis & Quæsitorem vocat Cicero) Prætor autem C. Verres: Sic nequaquam semper fuit idem Prætor & Iudex quæstionis, ut putavit Budæus, sed plerumq; diversi. Prætor autem in iis, quæ imperij erant, ferè impediebatur, veluti Iudices cogere, sortitionẽ, aut subsortitionẽ facere: Iudex autem quæstionis circa cognitionem versabatur, non secùs quàm in privatis Iudex à Prætore datus.

Prætor Iudex quæstionis

Anacrisis quid. 3. Anacrisis vocatur) *Anacrisis est examinatio negotij, quæ per delati interrogationem fit. Alciatus l. 1. Parerg. cap. 6.*

ARGUM. CAP. VIII.

De Iudicum Decuriis, & Legibus judiciariis, & quomodo variatum sit in illis.

Iudices. IUdices ergò publicorum Disceptatores non ut Centumviri ex Tribubus, sed olim quidem ex *Decuria.* Senatorum collegio petebantur, qui in Decurias per censûs modum distributi vicibus judicandi munus obirent, & vicissim ab eodem vacarent. Ut enim majoribus Comitiis populus in *Centuria.* Centurias ex censu distinctas digerebatur, ita Judices in Decurias, cùm illæ inferiorum sint, hæ honestiorum teste Asconio iij. Verrina. Utrumque tamen à Castris exisse videtur, ubi Centuriones, qui centum præfecti sunt, Decuriones qui decem

Centuriones. Decuriones.

decem: & in Coloniarum deductionibus decimus quisque consilii publici gratia à Triumviris electus Decurio vocatur Pomponio in juris enchiridio: Sed & illud etiam ex decimationibus exercituum migravit. Verùm quanquam Decuria propriè decadem significet, tamen sæpius pro albo quodam, & libello, ubi in varios, sed tamen certos numeros Militum & Judicum nomina referebantur, Catalogos, Matriculas, & Rotulas vocamus, & decuriatos milites, id est, relatos in numeros, immatriculatos. Cicero pro domo sua: Cùm desperatis Ducibus decuriatos, & descriptos haberes exercitus perditorum. Tranquillus in Tyberio Decurias Equitum appellat, non quòd decem continerent, sed numeros, album, & catalogum: nam ante Tyberium singulæ Decuriæ singula millia Equitum continebant, quæ tamen ab eodem auctæ sunt concesso jure aureorum annulorum: auctor Plinius major lib. iij. Ita usurparunt Latini Centurias extra Castra Comitiis centuriatis, pro actis censualibus, ubi per Censores descriptæ classes eorum erant, qui censum parem haberent, quæ tamen modò majores, modò minores erant, ut ex descriptione classium apud Livium dici potest. Decuriæ ergo album, in quo descripta erant per classes Judicantium nomina. Tranquillus in Claudio: Cùm Decurias rerum actu expungeret. de Judicibus loquens, id est, cùm Judicum catalogum recenseret, ut Censores, & posteà Principes populi Centurias recognoscebant. Idem in eodem: Splendidum virum, Græciæque provinciæ principem, verùm Latini sermonis ignarum, non modò albo Judicum erasit,

Decuria pro albo.

Decuriæ quot militum capaces.

ſed etiam in peregrinitatem redegit. Idem in Domitiano: Equitem Rom. ob reductam in matrimonium, cui dimiſſæ adulterii crimen intenderat, eraſit Judicum albo. Idem auctor album Citharœdorum in Nerone dixit, & apud Ciceronem ij. de Oratore album Faſtorum pro Ephemeride, quam Almanach vocant: Erat hiſtoria (ait ille) nihil aliud, quàm annalium confectio, cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ cauſa, ab initio rerum Romanarum, uſque ad P. Mutium Pontificem Max. res omnes ſingulorum annorum mandabat literis Pontifex Max. afferebatque in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcendi. Et titulus lib. 50. ff. de albo Decurion. ſcriben. Album Senatorium dicitur. Tacitus lib. iiij. Apidium Merulam, quòd in acta Divi Auguſti non juraverat, albo Senatorio eraſit. Pictacium prò albo etiam dictum eſt. Lampridius in Alexandro Severo: De promovendis etiam ſibi annotabat, & perlegebat cuncta Pictacia, & ſic faciebat diebus pariter annotatis, & quis, & qualis eſſet, & quo inſinuante promotus. In albo verò Judicum tot erant Decuriæ, quot claſſes & ordines diverſi Judicantium, ut Decuria Senatorum, Decuria Equitum, Decuria Tribunorum Ærariorum. Plinius libro tertio: Decuriæ quoque ipſæ diſcretæ pluribus nominibus fuerunt, Tribunorum æris, Selectorum, & Judicum. Et paulò poſt: Diviſus hic quoque ordo erat ſuperba uſurpatione nominum, cùm alius ſe Nongentum, alius Selectum, alius Tribunum appellaret. Senatores igitur primùm ante Gracchorum tempora 1 ſoli judicarunt, neque

Album.

Pictacii.

Variæ Decuriæ.

Senatores

neque omnes, sed qui decuriati essent in albo,
propter morum integritatem. Cic. pro Roscio
Amerino: Qui ex civitate in Senatum propter
dignitatem, ex Senatu in hoc consilium propter *C. Grac-*
severitatem delectis estis. C. autem Gracchus *chus L.*
Tribunus Plebis popularis nimis, & præfractè *iudiciari-*
Patribus adversus, neque rerum à fratre Tybe- *am tulit.*
rio tentatarum infelici exitu fractus, sed fra-
terni fati futurus vindex, præter leges Agrarias
ei genti fatales, & Frumentarias, Judiciariam e-
tiam tulit, qua judicandi auctoritas, quæ ante in
peculio solius Senatus fuerat, Equitibus 2 tran-
stulit. Servilius autem Cæpio Cons. XXII. annos *L. Servi-*
post legem Gracchanam, dùm studet conciliare *lia.*
ordinem Senatorium cum Equestri, aliam legem
tulit de communicandis inter Senatores, & E-
quites judiciis. Sed hæc Servilia parùm duravit,
rediviva, & vigente iterùm Gracchana: quòd vel
ex eo 3. manifestum, quòd M. Livius Drusus *Livia.*
xv. annis post legem Gracchi, qui fuit natalis Ur-
bis DCLXII. iterùm Serviliam suscitavit, judi-
ciis utrique ordini communicatis. Verùm nec
hæc Livia longæva fuit: nam L. Martius Philip-
pus Drusi inimicus eodem anno obtinuit, ut Drusi
leges, tanquam contra auspicia latæ, tollerentur
uno SC. ut testatur Cicero libro iij. de legibus.
Anno dein elapso lex Plotia lata est, quam tulit *Plotia.*
M. Plautius Sylvanus Tribun. Pleb. anno secun-
do belli Italici, ut singulæ tribus denos quinos
crearent, qui eo anno judicarent, sic pro parte
judicia cum Senatoribus & Plebe communicata
sunt. Tribus & quadraginta annis post Grac-
chanam L. Cornelius Sylla, non minùs Pa- *Syllana.*

tribus

tribus addictus, quàm Gracchus suæ Plebi, rursùm statuit, ut soli Senatores id muneris perfungerentur: auctor Asconius. Tacitus libr. xij. de Claudio: Claudius omne jus tradidit, de quo toties seditione, aut armis certatum, cùm Semproniis rogantibus Equester ordo in possessione judiciorum locaretur, aut rursum Serviliæ leges Senatui judicia redderent, Mariusque & Sylla olim de eo vel præcipuè bellarent. Exactoque de-
Aurelia. cennio Aurelius Cotta Prætor Senatoribus adjecit Equites, & præter Gracchi beneficium etiam Ærarios Tribunos. Cic. in Divinatione: Populus Rom. tametsi multis incommodis, difficultatibusque affectus est, tamen nihil æquè in Repub. atque illam veterem judiciorum vim, gravitatemque requirit: judiciorum desiderio Tribunitia potestas efflagitata est, judiciorum lenitate ordo alius ad res judicandas postulatur. In quem locum sic Pædianus: 4 Gracchus legem tulerat, ut Equites Rom. judicarent, judicaveruntque per annos triginta sine infamia. Pòst victor Sylla legem tulerat, ut Senatorius ordo judicaret, & judicavit per annos decem turpiter. Nunc Aurelius Cotta legem tulit, ut Senatores, Equites, & Tribuni Ærari simul judicent. Et hoc est quod Cicero dicit alium quoque ordinem ad judican-
Senatorũ sordes. dum postulari. Hæc ille. De sordibus Senatorum cum soli judicarent Cic. secunda Verrina: Omnia non modò commemorabuntur, sed etiam expositis certis rebus agentur, quæ intra decem annos, posteaquam judicia ad Senatum translata sunt, in rebus judicandis nefarie flagitioseque facta sunt. cognoscet ex me Pop. Romanus quid sit

sit, quamobrem cùm Equester ordo judicaret annos propè quinquaginta continuos, nullo Judice Equite Romano judicante ne tenuissima quidem suspicio acceptæ pecuniæ ob rem judicandam constituta sit: quid sit, quòd judiciis ad Senatorium ordinem translatis, &c. Quarum sordium frequentissima est mentio in Verrinis, quòd occasio mutandorum Judicum in incude esset. Sed ratio temporum inter Ciceronem, & Asconium Interpretem non constat: ille enim quinquaginta, hic triginta interjectos annos numerat à Graccho ad Syllam, ut in alterius 5 codice menda suspecta sit, quæ frequens incidere solet in notas temporum, & summarum vitio Librariorum. In illo à Sylla ad Cottam 6 decennio habita Oratio pro Roscio Amerino, ut satis ex ea constat, & Actiones in Verrem, cùm legem adhûc meditaretur Cotta, reliquæ apud Judices ex Senatoribus, Equitibus, & Tribunis conflatos peroratæ: nam nihil immutatum usque ad Julii dictaturam, cùm à Foro feriari cœpisset M. Cicero, & se totum ad Philosophiã tractandam contulisset, ut in Præfationibus operum Philosophicorum satis idem auctor indicat.

Discrepantia tẽporum.

Oratio pro Roscio Amerino. Actiones in Verrẽ.

COROLLARIUM AD CAP. VIII.

1. Senatores primùm, &c.) *Hoc probat Dionysius, qui judicia Patritijs à Romulo tributa esse, & Polybius, qui judicia in potestate Senatorum fuisse testatur lib. 6.*

2. Equitibus transtulit) *Rectè dicit translatam esse judicandi potestatem Equitibus, non autem communicatam Senatoribus, ut quidam putaverunt lapsi*

psi auctoritate Plutarchi, qui in vita Gracchorum ait, legem à C. Graccho latam, ut trecenti Equites simul cum trecentis Senatoribus judicarent, quod ex Paterculo, Appiano, Asconio, Floro, Cicerone, & Tacito falsum deprehenditur, qui cùm sint testes omni exceptione majores, unius singularisque Plutarchi fidem elevant. Allegandis autem & recitandis eorum auctoritatibus supersedemus, dum brevitati studemus, præsertim cùm sciamus hunc locum diligentissimè discussum à Paulo Manutio libr. suo de Legibus. Hunc tamen locum præterire intactum non potuimus, ne quis dùm in hunc Plutarchi locum incidit, tanquam ad scopulum impingat. Ejusdem Plutarchi lapsus in vita Fabii, & Antonii, cum denarium Rom. dragma, libram minæ æquat, Budæi calculum conturbavit, & errandi causam præbuit, ut in his legibus judiciariis, ubi legem Servilii, aut Drusi pro lege Gracchi accipit, quod facilè accidit homini Græco, dum in civitate, & moribus Romanis tanquam peregrinus versatur. Nonnullas alias in eundem notas vide etiam apud Ioan. Bodinum in sua elegantissima, & doctissima historia methodo cap. 4. præter quas sacrosanctam ipsius Plutarchi auctoritatem puto.

Plutarchus reprehenditur.

2. Quod vel ex eo manifestum fit) *Hoc etiam probari posse videtur ex eo, quod C. Norbani hominis seditiosi causa apud Equites solos agitata fuit, parvo tempore post Servilii Cæpionis Consulatum quod ex Ciceronis 2. de Oratore palàm fit, sic enim Crassus: Et animos Equitum Rom. apud quos tùm causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter judicia abalienati, revocabant.*

C. Norbani causa coram Equitibus acta.

3. Sic Pædianus) *Operæpretium hîc etiam videtur*

Pædiani lapsus.

Lecto-

L[illegible]monere erroris Asconij, qui hic etiam in numero, & ordine legum judiciariarum fallitur, non enim post Semproniam sequuta est immediatè Syllana, quod videtur innuere, sed Servilia, Livia sive Drusi, Plotia sive Sylvana inter Gracchi & Syllæ leges intervenerunt media, quod patet etiam ex textu.

Conciliatio Ciceronis cum Asconio.

4. Ut in alterius codice manda fit) *Apud Asconium legendum videtur quadraginta, quanquam si exactiùs velimus calculum subducere, à judiciaria Gracchi[illegible] ad Syllæ legem, inveniemus tres & quadraginta annos. Sed hoc familiar[illegible] ipsis auctoribus, ut pleno & perfecto numero utantur, quò citiùs tempus exprimant. Sic etiam apud Ciceronem quinquaginta legi potuerunt, cum hac dictione prope, quæ diminutionem & imperfectionem denotat, nec tam exactam rationem temporum habendam putant, quin plus minùs interdum, imò sæpè addant aut detrahant summæ, quo faciliùs, & rotundiore vocabulo exprimant, quod alias etiam factum notavit idem Asconius ab ipso Cicerone in Oratione pro Caio Rabirio, & sic conciliari Ciceronem cum Asconio puto.*

Ciceronis oratio pro Roscio quando ab eo habita.

5. In illo ad Cottam decennio) *Ex Gellij 15 lib. cap. 28. apparet Ciceronem defendisse Sextum Roscium reum parricidij L. Sulla Fœlice, & Q. Metello Pio Coss. cum jam natus esset Cicero annos septem & viginti. Quo loci reprehenditur à Gellio Cornelius Nepos. Is autem fuit annus V. C. DCLXXIII. ipso anno videlicet quo Sulla legem tulit judiciariam. Actiones antē in Verrem habita sunt à Cicerone tempore, quo Aurelius Cotta l. Aurelia judicandi munus inter Senatores, Equites, & Tribunos Ærarios partitus est, Cn. Pomp. & M. Crasso Coss. Quod ex ipso Cicerone liquet, sic enim l. 5. in Verrem: Judicium de*

Actiones in Verrem

Judi-

Judicibus & de te futurum est: At quo tempore futurum est? nempe eo cum Pop. Rom. aliud genus hominum, atq; alium ordinem ad res judicandas requirit, ea lege de judiciis, judicibusque promulgata. Id quod Padianus adnotavit Oratione 2. in Verrem: Cottam (inquit) Prætorem significat, qui legem promulgarat de restituendis Equestri ordini judiciis.

ARGUM. CAP. IX.

Iterum de legibus Judiciariis, & diversa Judicum nomenclatione, incremento, decremento, variatione, de vicibus Decuriarum.

RES iterum utcunque variata à Cn. Pompejo II. Consulatu. Cic. in Pisonem de lege Pompeja: Ecquid vides, ecquid sentis, lege judiciaria lata, quos posthâc Judices simus habituri? non æquè legetur, quisquis voluerit, nec quisquis noluerit non legetur. Asconius in eandem Orationem: Legem Judiciariam ante aliquot annos, quibus temporibus Verres accusatus est à Cicerone, tulit Aurelius Cotta Prætor, qua communicata sunt judicia Senatui, Equitibus, & Tribunis Ærariis. Rursus deindè Pompejus in II. Consulatu, quo tempore Oratio in Pisonem dicta est, promulgavit, ut amplissimo ex censu, ex Centuriis aliter quam anteà lecti Judices, æquè tamen ex illis tribus ordinibus, res judicarent. *L. Pompeia.* Ex hoc census discrimine inducto, lege Pompeja profluxit (ut credo) in Decuriis Judicum confusis ex triplici collegio Senatorum, Equitum, Tribunorum, ut alii essent Selecti, alii Judices, alii Tribuni, quidam etiam Nongenti, illi à censu, hi ab officiis distincti: *Selecti.* Nam Selectos vocabant eos

(li

(si quid veri mens augurat) qui ex præscripto legis Pompejæ maximum censum in albo Centuriarum à Censoribus descripto haberent, ut fortassis id vocabuli fuerit in lege Pompeja conceptum, & puto apud Asconium pro electis selectos legendum, cum auctor ille alioqui passim sit corruptissimus. Sunt ergò Selecti, qui ad judicandum eliguntur Equites ex maximo censu: neque enim adhuc ordo Equestris natus erat, neque ei certus in censu modus constitutus per D. Augustum, quod veteres tituli satis demonstrant, *Senatus Populusque Romanus*, ubi nulla Equitum mentio, sed omninò duo ordines erant, Patricius & Plebejus. Sed inter plebejos Principes Publicani, & equites solo suo equo publico eminebant. Itaque Gracchus transtulisse dicitur ad Plebem judicia, cum Equitibus dedit. Augustus Octavius Equitibus certum censum statuit, abrogata rogatione Pompeja, quadraginta sestertia, id est, nostratis nummi decem coronatorum millia, quæ qui non habebat in Decuriis Judicum tanquam Eques non erat. Tyberii demùm principatus nono anno in civitatem venit Equester ordo, annolorumque auctoritati fama constituta est, ut est apud Plinium lib. XXXIII. cap. I. & altero capite, post Ciceronem receptum tertium civitatis membrum, scribit: Judicum appellatione (ait) separari eum ordinẽ, primùm omnium instituêre Gracchi, discordi popularitate in contumeliam Senatus. Mox ea debellata auctoritas nominis vario seditionum eventu, circa Publicanos substitit & aliquamdiù tertiæ vires Publicani fuêre. M. Cicero demùm stabilivit Equestre nomen in

Asconius.

Equester ordo.

Publicani & Equites inter plebejos.

Census Equestris.

Quandò cœpit Equester ordo.

Consulatu suo, ei Senatum concilians, ex eo se ordine profectum esse celebrans, & ei vires peculiari potestate quærens. Ab eo planè hoc tertium corpus in Repub. factum est, cœpitque adjici Senatui Populoq; Rom. Equester ordo. Qua de causa etiam nunc post populum scribitur, quia novissimè cœptus est adjici, quod intelligendum perfectum esse constitutionibus Augusti & Tyberii, cùm antè tantùm affectum esset. Itaque apud auctores ubi de Equestri ordine legitur, ante illa tempora subesse quandam prolepsim putamus anticipati temporis, ut in illo Vergiliano:

Italiam fato profugus, Lavináque venit.
Littora.

Nongenti. Nongenti autem diversi erant à Selectis. Idem Plinius: Divisus hic quoque ordo erat superba usurpatione nominum, cùm alius se Nongentum, alius Selectum, alius Tribunum appellaret. Erant Nongenti, qui eligebantur ad custodienda suffragiorum scita in Comitiis: *Tribuni Aerarii.* Tribuni Ærarii, qui provinciarum Quæstoribus attributam pecuniam ex Ærario numerabant apud Asconium. Quæ quamvis deduci videantur à Plinio ad Tyberium, finem tamen acceperunt dictatura Cæsaris, in qua idem Julius judicia ad duo genera Judicum redegit, Equestris ordinis, & Senatorii: Tribunos Ærarios, quod erat tertium, sustulit, auctor Tranquillus. *Tertia Decuria.* Ergò tertiam Decuriam adjecit percusso Cæsare M. Antonius Consul ex ejusdem Cæsaris Commentariis. Cicero x. Philipp. Quid ea lege, quæ provulgata est de tertia Decuria Judicum, nónne omnes judiciariæ leges Cæsaris dissolvuntur? nisi fortè si quid memoriæ causa

ſa retulit in libellum, id numerabitur in actis? Deindè paulò pòſt conditionẽ, & mores allectorum in conſortium judicandi deſcribit his verbis: At quæ eſt iſta tertia Decuria? Centurionum inquit. Quid? iſti ordini judicatus lege Julia, etiam antè Pompeja, Aurelia non patebat? Deindè: addo etiam, Judices, Manipulares ex Legione Alaudarum, quod Cicero eodem in loco graviter exagitat, & graviùs quinta Philippica. Is etiam legem Judiciariam tulit homo caſtus, & integer, judiciorum, & juris auctor, in quo vos fefellit, Anteſignanos, Manipulares, & Alaudas ſe Judices conſtituiſſe dicebat. At ille legit Aleatores, legit Exules, legit Græços. O conſeſſum Judicum præclarum, ô dignitatem conſilii admirandam, pavet animus apud conſilium illud pro Reo dicere. Ibidem: Atque ego de notis Judicibus dixi, quos minùs noſtis nolui nominare, Saltatores, Cythariſtas, totum denique comeſſationis Antonianæ chorum in tertiam Judicum Decuriam ſcitote eſſe collectam. His tribus quartam adjunxit Octavius ex inferiori cenſu, quæ Ducenariorum vocaretur, judicaretque de levioribus ſummis, ut ſcribit Suetonius. Sunt autem Ducenarii Judices, ut in libro iij. de Aſſe Budæus interpretatur, qui ducenta ſeſtertia in cenſu haberent, hoc eſt, cenſum Equeſtrem dimidiatum, quinque millium coronatorum, cum ſolidus cenſus quadragintorum eſſet, id eſt, decem millium aureorum ſolarium. Ad quatuor priores quintam adjecit C. Caligula. Et cum ſextam adjici precarentur Equites, à Sergio Galba non obtinuerunt. auctor Tranquillus in eorum vitis. Sed quot Judi-

Judices Manipulares.

Octavius quartam adjecit Decuriam Ducenarii.

Quintam Decuriam adjecit Caligula.

Decuria quot Iudices continebant. Judices caperent singulæ I. Decuriæ vix omninò definiri potest. Certè tempore Gracchi, Equitum, sicuti anteà Senatorum Decuria trecentos habuit. Verum lapsu temporum paulatim auctæ sunt, ita tamen ut sub Augusto vix singula millia in singulis invenirentur, nondum Provinciis ad hoc munus admissis. *Auctus Equester ordo.* Sed cum ex Tyberii constitutione jus aureorum annulorum ab ambitiosis affectaretur, dici non potest, quàm auctus fuerit tertius ille & recens natus ordo, adeò ut quatuor non sufficientibus, Caligula quintam constituere coactus sit, tantumque natum est fastus, ut quæ sub Divo Augusto impleri non poterant Decuriæ, non caperent posteà eum ordinem, passimque ad ornamenta ea, etiam servitute liberati transibant, quòd anteà nunquàm erat factum, quoniam in ferreo anulo Equites Judicesque intelligebantur: Adeoque promiscuum hoc esse cœpit, ut apud Claudium Cæsarem in censura ejus, unus ex Equitib. Flavius Proclus *CCCC.* ex ea causa Reos postularet. Hæc Plinius capite secundo lib. XXXIII. *Decuriarum vices* Decuriæ autem per vices rebus judicandis vacabant. Suetonius in Augusto: Ac plærisque judicandi munus detrectantibus vix concesit, ut singulis Decuriis per vices annua vacatio esset.

COROLLARIUM AD CAP. IX.

1. Quod Judices singulæ caperent Decuriæ) *L. Servilia. & l. Drusi trecenti Equites, & totidem Senatores judicarunt: l. autem Plautia DXXV. fuit Judicum numerus, si pro explorato numerum triginta quinque Tribuum fuisse tunc constituamus, quod controverti potest, ut videre est apud Nicolaum Gruchium* *L. Servilia. L. Drusi. L. Plautia*

chium

chium virum doctiss. l.1. c.1. de Comitijs. Rursus autem l. Syllæ trecentos ex ordine Senatorio constituit: In reliquis non ita exactè constat de numero Judicum. Cùm autem ætas legitima in judicandi munere constituta erat, certè res ipsa requirere videtur, ut pauca de lege Comitiali, & Annali dicamus. Ergò legitimam ætatem xxxv. annorum fuisse apparet ex Suet. loco in Augusto: Judices (inquit) à trigesimo ætatis anno elegit, id est, quinquennio maturiùs, quàm solebat. Postea autem diminutum fuit illud tempus: Callistratus enim in l. Julia cautum esse ait, ne minorem annis viginti Compromissarium Judicem liceat eligere, l.41. de recept. arb. Ulp. autèm. l.57. de re jud. tuetur etiam sententiam Judicis minoris xxv. annis, nisi minor decem & octo annis sit.

L. Syllana

L. Annalis Iudicum.

ARGUM. CAP. X.

De judicandi necessitate, & quomodo judices hanc provinciam detrectantes cogebantur, factaq; comparatione Togatæ militiæ cum Castrensi, illius tres Missiones describit.

ET quamvis honos esset in Decuriis locum habere, ita pro comite (ut ferè fit in humanis rebus) onus adjunctum habet: Est enim quædam judicandi necessitas imposita Decuriatis, nihilque mirum si tantopere contenderent, ut alias haberent in eo officio Decurias molestiæ socias. Cicero in Prætura Urbana: Hoc si vobis adeò levius videtur Judices, quod putatis onus esse grave, & incommodum judicare, intelligere debetis utrum id onus vosmetipsi rejeceritis, an quòd probare populo Romano fidem vestram, & religionem non potueritis, ideò vocalis judicandi necessitas erepta sit. Aurelius 1 item, cum judicatum

Iudicandi necessitas decuriatis.

Multa Iudicum. refert inter munera personalia, & civilia, judicandi appellat necessitatem. Accedit & multę periculum, si citati non adessent. Cic. 5. Philip. Quęro igitur si Lysiades citatus Judex non respōderit, excuseturq́; Areopagites esse, nec debere eodem tēpore Romæ, & Athenis res judicare, accepietnè excusationē is, qui quæstioni præerit? Idē iij. Verrina: Quo quidem die primū Judices citati in hunc Reum concedistis. Si ergò non aderant, poterat Prætor multam infligere, quam opinor gravem fuisse ex Plin. epist. li. 4. ubi Senator supplex deprecatur multæ remissionē his verbis: Ecce Licinius Nepos Prætor acer, & fortis multam etiam dixit Senatori. Egit ille in Senatu causam suam, egit autem sic ut deprecaretur, remissa est multa: sed timuit, sed rogavit, sed opus venia fuit. Est autē verisimile pignoriscapione, 2. vel multa arbitraria multatos, ut Senatores, qui ex cōtumacia non veniebāt evocati in Curiam. Cic. j. Philip. Cùm nollet venire vocatus, M. Antonius interminabatur ædium incendium aut disturbationē, ad quæ Cic. Quis unquam tanto dāno Senatorem coegit? aut quid est ultrà pignus, aut multam? Et sanè emansoris est, aut contumacis militis citanti Imperatori non respondere, aut excusationem allegare. *Fori & Castrorū similitudo.* Prætor autem in Tribunali, tanquam in castrensi Prætorio summæ rerum præsidet, ac providet, reliqui parere habēt, aut plecti: Est enim in foro *Togata militia.* togata quædam militia. Itaq; & apud Valer. lib. viij. exercere stipendia forensia dicitur, regere stipendiis Eloquentiæ suffragia Judicum, vinci in ipsis *Peculium* Eloquentiæ castris. Qui milites habent peculium quasi castrense pari prærogativa, cum germano castren-

castrensi, ut in eo filiusfamilias jure suo utatur, tanquàm re alienissima à rationibus paternis. Dimittuntur, exauctorantur, excusantur, citantur Judices more militum. Ideò & in hac militia imaginaria, quam eleganter describunt Leo, & Antoninus Impp. in l. advocati. C. de Advoc. diver. jud. qui cœperunt postea habere matriculam suam, in quam referebantur nominatim, ut iidem Impp. in l. petitionem. eo. tit. tres sunt Missionum 4 species (ut in vera) honesta, causaria, & ignominiosa. Missio ignominiosa, & quasi exauctoratio, cum quis ob delictum capite minuitur, in exilium mittitur, libertatem, vel civitatem amittit. Cic. pro domo sua: argumentatur se civitatem non amisisse ex consequentibus, quia relictus non esset in Decuriis Judicum, qui civis non est, his verbis: Quis in meum locum Judicem subdidit? Tranq. in Domitiano: Ob reductam in matrimonium, cui dimissæ adulterii crimē intenderat, erasit albo Judicum. Perindè erat deleri quem ex Decuriis, atque in recensione populi Senatorum probrosum moveri Senatu, aut equiti equum publicum adimi, vel plebejum deleto ex Centuria nomine retrudere ad Ærarios pendendum pro capite tributum: Opere enim censorio id fieri debuit ante Cæsares. Posteà cœpit Cæsarum judicium non minùs ad inurendam infamiæ notam vim habere, quàm sanctissimæ Censorum subscriptiones. Honesta autem missio, quæ vocatio vocatur, aut libera quædam legatio, fit ob meritum aliquod. Plin. Trajano lib. x. cùm citarem judices, Domine conventū inchoaturus, Flavius Archippus vacationem petere cœpit, ut Philosophus. Fuerunt,

Missiones Judicum.

Ignominiosa.

Honesta missio.

 qui

qui dicerent non modò liberandum eum necessitate, sed omninò tollendum Judicum numero, reddendumque pœnæ, quam fractis vinculis evasisset. Ex quo loco significatur, nisi sententia damnationis in metallum, qua civitatem amiserat, obstitisset, vacationem impetraturum Philo-

Professores. sophiæ nomine: Professores 5 enim vacationem à muneribus civilibus habent, inter quæ, judicandi necessitatem numeri diximus. Sunt de ea re tit. lib. x. C. Justinian. de iis qui ætat. vel professi. sese excusant, & de professorib. & medicis. Sene-

Senectus. ctus etiam excusationis legitimæ ad impetrandam vacationem causa est, si exegerit septuagesimum, propter senectutis honorem, quæ Romæ semper venerabilis fuit, 6 ut dicit Callistratus ff. de jur. immunitat. exemplo Veteranorum 7 emeritorum, qui satis spectati tandem rude donantur dimissi, aut quia cognitionibus inepti sunt, delirant, desipiunt, & repuerascunt ut plurimùm.

Liberi. Numerus item liberorum 8 affert excusationem à civilibus muneribus. Tranquillus in Claudio: Cùm Decurias Judicum rerum actu expungeret, eum, qui dissimulata vacatione, quàm beneficio liberorum habebat, responderat, ut cupidum judicandi dimisit. Excusatio autem temporaria est tamque diuturna, quàm causa ipsa: nam imminuto legitimo numero, qui vacationem præstabunt, redeunt partes ad officium. De quo ita Callistratus J.C. Demonstratur variè, nec abscise numerum liberorum ad excusationem municipalium munerum prodesse ex rescriptis Divi Ælii Pertinacis, namque Salvio Candido in hæc verba rescripsit: Etsi non ab omnibus muneribus di-

mit-

mittit patrem natorum numerus, tamen quia sedecim pueros habere te per libellum significasti, non est irrationabile, ut concedamus filiorum educationi remittit tibi munera. Meretur de Republ. optimè, qui plurimos ex uxore tollit liberos: & olim quidem Censores cogebãt maritos jurare, uxorem habere se, liberûm quærendorum gratia, ut est apud Gell. 9. Juvenal. Satyra. xiiij.

Gratum est, quod populo civem, Patriæq; dedisti,
Si facis ut Patriæ sit idoneus, utilis agris,
Utilis & bellorum, & rebus pacis agendis.

Honestam vacationem 10 videntur mihi habere etiam in togata militia Senatus, qui impetrarunt ab eodem liberam legationem: nam ut qui adepti sunt, titulo tenus obeunt legationes: ita judicatum exercent titulo tenus, qui honestè excusantur, incolumi nomine adhûc in Decuriis. Cicero j. de Legibus: Legationem aliquam nimirum historia postulat, aut ejusmodi quampiam cessationem liberam, atque otiosam. Nihil oneris sustinebat, qui eam obibat, sed honoratior erat ornamentis legationis: ferè autem quinquennales erant. Idem ad Atticum lib. xv. Habent (ut opinor) definitum tempus lege Julia legationes liberæ, ne facilè addi potest. Bella est hujus juris quinquennii licentia. Prætexebant hunc titulum, qui animi, aut negotiorum privatorum gratiá procùl ab urbe secedebant, ut in successu ominò honore non carerẽt. Tranquill. in Tyberio: Tunc honorum satietatem, & requiem laborum prætendens commeatum petiit. Deindè post: Remansit ergò Rhodi contra voluntatem, vix per matrem, consequutus, ut ad velandam ignominiam

Honesta vacatio.

Libera legatio.

Legationes quinquennales.

quasi Legatus ab Augusto abesset. De legatione libera sine ullo munere injuncto, sine ulla cura, & procuratione loquitur. Causaria missio est, ut ex morbo maximè sentico, 12 qui ejus est ingenii, ut non sinat eum quem corripuit rebus suis superesse: Item Sacerdotio, si est ejusmodi, ut deseri sine religione non possit, & aliis causis, quarum excusationem se accepturum Prætor edicto pollicetur ab iis, quoscunque intelligit operam dare non posse ad judicandum, ut dicit Ulpian. in l. Prætor. ff. de excusation. & vacat. mun. Accedũt ad hunc titu. tam lib. ff. ult. quàm decimo. C. multi alii, qui ad hoc argumentum vacationum spectant :·. Ea enim causa, quæ eximit aliquem à civilibus muneribus, eadem à judicandi necessitate liberat, & qui non habet excusationem, invitus judicare cogitur, quæ duplex est: Aut enim præscribitur causa peremptoria, & perpetua, ut honestæ missiones aliquæ, quæ ex meritis conceduntur, Philosophia, Professio artium ingenuarum, Senectus, quæ æternum securos faciunt eos, qui allegant: Aut temporalis, & dilatoria, ut ex liberorum numero jus, morbus temporarius, & aliæ, quæ in iisdem titulis enumerantur fusissimè: non enim est instituti præsentis consilium singula ad amussim ita exigere, ut nihil desiderari possit, & magis ad Jus civile annotamus, quàm ex eo commentamur.

Causaria missio. *Sacerdotium.* *Excusatio duplex*

CORollARIUM AD CAP. X.

1. Aurelius) *Arcadius l. ult. de mun. & hon. ff.*

2. Est autem verisimile pignoriscapione) *Adde Plutarchum in Catone minore: denuntiante Catone, ut solemne habebant, à non obtemperantibus, pigno-*

Pignoriscapio.

pignora se ab ipso capturum. Item Livium libr. 3. V C. Posteaquam citati non conveniebant, dimissi circa domos Apparitores, simul ad pignora capienda suscitandum, num consultò detrectarent. Sic Feudorum consuetudine introductum est, ut Dominus injicere manum possit prædio clientelari, quod sazire *dicimus, quando munus judicandi, cui obnoxium est Feudum, vel aliud justum obsequium, aut officium præstare detrectat indevotus Cliens, aut Vasallus contumax & inofficiosus.* **Sazire Feudum in officiosi Vasalli.**

3. In Foro togata quædam militia) *Sic Valer. lib. 7. c. 7. de quodam milite: depositis armis coactus est in foro togatam ingredi militiam. idem lib. 8. ca. 5. Quid M. Cicero forensi militia summos honores amplissimumq; dignitatis locum adeptus. Facit ad rem l. fori. & l. Advocati. ff de advoc. diver. jud. l. unic. de castr. omnium Palatinor. pecul. lib. 12. C. Et quod ait Cic. pro Murena: Servius hic nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavẽdi plenam, plenam solicitudinis, & stomachi sequutus est, jus civile didicit, multùm laboravit, præstò multis fuit. Atque ut hæc urbana, aut togata, sic altera sagata, aut armata vocatur in l. 6. & 18. de re judic.* **Duplex militia.**

4. Tres sunt missionum species) *Tres hæ species missionum à Macro. J. C. explicantur l. 2. de re mil. quæ habentur in l. 13. eod. tit ff. & ab Ulp. in l. 2. de his qui not. infam. quibus quartam addit. De vacationibus militum vide Sigo. lib. 1. de antiquo jure civium Rom. cap. 15. Ignominiosa exempla sunt egregia apud A. Hirtium de bello Africo.* **Plures missionum species.**

5. Professores enim vacationem habent) *Enumerat Modestinus quot quaque civitas habere possit Grammaticos, Sophistas, Rhetores, Medicos, qui vacatio-*

cationem munerum habeant in l. 6. de excusat. tut. l. autem seq. Ulpianus ait constitutione Divi Pii non esse constitutum numerum Philosophorum, qui rari sunt, qui philosophantur: existimo (inquit) qui divitiis superabundant, libenter præstaturos auxiliũ patriæ, quod si studiosè contendant de re familiari, jam indè ostendent facilè se non esse Philosophos. Et Papinian. l. 8. de vacat. & excus. munerum: Munera quidem corporalia Philosophis remittuntur sordida, non ea quæ sumptibus expediuntur: etenim verè philosophantes pecuniam contemnunt, cujus retinendæ cupidine fictam asseverationem detegunt. Egregium exemplum extat l. 6. de muner. patrimon. l. 10. C. ubi Impp. Diocletian. & Maxim. AA. in hac verba ad quendam Hypocritam, qui pallio & barba tenus Philosophiam profitebatur: Professio, & desiderium tuum inter se discrepant: nam cum Philosophum te esse proponas, vinceris avaritia, & rapacitate: & onera, quæ patrimonio tuo injunguntur, solus recusare conaris, quòd frustrà te facere cæterorum exemplo poteris edoceri. Quibus adde l. 8. de Profess. & Med.

Rari Philosophi.

Philosophi barba & pallio tenus.

6. Romæ semper venerabilis) *L. 6. de Jur. immunit. cui subscribit A. Gellius l. 2. c. 15. Noct. Att. Item Ovidius Fastorum lib. 5.*

Magna fuit capitis quondam reverentia cani,
Inq; suo pretio ruga senilis erat.

Emerita ætas in utraque militia.

7. Exemplo veteranorum) *In armata militia sufficiunt quinquaginta anni, ut ex Livii lib. 4. apparet, ubi Spurius Ligustinus veteranus, & emeritus miles ita loquitur: viginti duo stipendia annua in exercitu emerita habeo, & major annis sum quinquaginta. Quod si mihi stipendia omnia emerita essent, necdum ætas vacationem daret, tamen cùm qua-*

Stipendia emerita.

quatuor milites pro me uno dare possem, æquum erat me dimitti. In togata autem gravior ætas requiritur, nempe septuaginta anni, ut ex l. unic. qui ætat. se excus. C. l. 3. de jur. immunit. l. 2. de vacat. mun. & honor. ff. videre est, ex quibus evincitur perperàm legi quinquaginta quinque in l. manifesti. qui ætat. vel profess. se excus. lib. 10. C. Suetonius in Tyberio ait, quod missiones Veteranorum rarissimas fecit, ex senio mortem, ex morte compendium captans. Vt autem Veterani post viginti stipendia honestam, vel causariam missionem consequuntur, de quibus fit mentio in l. penult. C. quando provoc. non est necesse, sic Professores, qui per viginti annos continuos docuerunt, gaudent iisdem privilegiis, quibus ii, qui vicaria dignitate constituuntur. l. unic. de Profess. qui in urb. Constan. l. 3. de prox. sacr. scrini. lib. 12. de qua quidem dignitate meritò gloriatur Accursius.

8. Numerus quidem liberorum) *Vtilis numerus erat quinque, ut notatur in tit. de his qui num. liber. vel paupert. se excusant. l. 3. de muner. & honor. Nepotes autem loco parentum succedentes, & in acie defuncti liberi prosunt, quia, ut ait Justinianus in §. filii autem. Inst. de excu. tut. hi, qui pro repub. ceciderunt in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.* *Vtilis numerus liberorum.*

9. Callistratus J. C.) *L. 5. ff. de jur. immunit.*

10. Apud Gellium) *Lib. 4. cap. 3. Noct. Att.*

11. Honestam vacationem videntur mihi habere.) *Quæ sit libera legatio declarat Cic. lib. 3. de Legib. hujusq; mentio fit in l. 4. de legation. ff. Atque idem Cicero in 1. Antoniana refert se habuisse jus liberæ legationis. Plutarchus in Gracchis refert Senatum Scipioni Nasicæ liberam legationem in Asia decrevisse, quia invisus Plebi erat, ob mortem Tyberii* *Libera legatio.*

Gracchi

Gracchi, cujus auctor fuerat. Hac voti interdum, & nominum exigendorum ergo concedebatur, ut scribit Cic. in Oratione pro Flacco, quemadmodum Commeatus ab Imperatoribus. Legatorum autem viaticum, & honorarium appellatur Legativum l. ult. §. legati. de mun. & hon. l. 2. de legat. Lautia etiam dicuntur, quæ veteres teste festo dautia dicebant.

Commeatus. **Legativum.** **Lautia.** **Morbus sonticus.**

12. Morbo maximè sontico) *Quis morbus sonticus dicatur, vide in l. quæsitū. de re jud. l. 113. de verb. signif. ult. de Ædilit. edict. Differit etiam Cælius J.C. apud Gell. l. 20. c. 1. Noct. Att.*

ARGUM. CAP. XI.

A quibus Decuriæ Judicum describebantur, & ubi asservabantur, deque variis Cognitionibus, quæ fiebant à populo, Senatu, & Principe.

Censores.

DEcuriæ Judicum Publicorum describebantur à Censoribus, qui capite minutos eradebant ex albo, aut demortuos, & in eorum locum alios substituebant, infames movebant, & notabant. Cic. in divinatione: Judicum culpa, atque dedecore etiam Censorum nomen, quod asperius anteà videri solebat, id nunc poscitur, idque populare, & plausibile factum, nimirum ad diluendas sordes quæ in ordinem Decuriatorum erepserant. Asservabatur autem Decuriarum album in Ærario, quod erat in æde Saturni, ut leges, senatusconsulta, acta, & reliqua memoriæ publicæ instrumenta. Cic. v. Philip. Hos ille demens Judices legisset? Horum nomina ad Ærarium detulisset? Populus autem extra ordinem cognoscebat, non quovis accusante, sed tribuno deferente, ut Cicero delatus per Clodium Pulchrum,

Decuriarum albū ubi erat. **Cognitio Populi.**

chum, quòd commisisset in legem Valeriam sumpto supplicio de conjuratis, relato falso senatusconsulto, ubi populus cognovit, latisq; suffragiis Ciceronē damnavit. Judicium tamen populi juris ordinarii solemnia desiderabat, ut crimen esset, Accusator, Testis, citatio post trinundinum, quæ passim vociferatur Cicero non esse in sua causa observata, ut privilegio nefario, non judicio solemni, videatur in exilium actus. Delatio tamen extraordinaria erat, cum crimen ordinariè ad Triumviros, deindè ad Prætorem, tandem ad Judices deferendum sit. Cic. ultima Actione Verrina: Ad populum Rom. confugient? Facilis est causa populi: legem enim Sociorum causa jussisse, & ejus legis custodes, & vindices, præposuisse se dicet. Idem pro domo sua: Extra ordinem ferri nil placet Clodio. Quid de me quod tulisse te dicis parricida, fratricida, sororicida, nonne extra ordinem tulisti? Maximè verò tum cognoscebat populus, cùm causa jure atque defensione legitima destituta, conferenda erat in solam deprecationem. Idem pro domo sua, ubi si solemniter accusatus fuisset, dicit se veniam fuisse speraturum: Multa (ait) ad placandum, atque ad misericordiam Reis concessa sunt. Deindè: exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute. Habuit namque populus liberam cognitionem, & summam in leges, & jura, potestatem. Fabius l. vij. cap. de qualitate: In Senatu verò, & apud populum, & apud Principem, & ubicunque juris clementia est, habet locum deprecatio. Quod idem Judicibus non licebat, ut qui in legum formulam jurati erant, à qua recedere vel latum unguem religiosum fuit. Cice-

Delatio.

Deprecatio.

Libera cognitio.

Iudices.

Cicero pro Ligario: Causas egi multas; Cæsar, & quidem tecum, dum te in Foro tenuit ratio honorum tuorum, certè numquam hoc modo, Ignoscite Judices, erravit, lapsus est, non putavit, si unquam posthâc. Fabius lib. iij. de controversiis, quæ si conjunctæ sunt, sortitu cognoscēdæ sunt à Prætore, quod tamen (ait) sine sorte in Principum, & Senatus cognitionibus frequens est, & Populi fuit. Horum enim trium libera fuit cognitio, maximè tamen Populi, & demùm Principis. Est autem libera cognitio, nullis legibus obnoxia, & summa sine appellatione. Libera cognitio & legitima velut ex adverso pugnant. Ausonius: Hi versiculi monosyllabis terminantur, exordio tamen libero, quanquam fine legitimo. Tranquil. in Caligula: Magistratibus liberam jurisdictionem sine sui appellatione concessit. A Judicibus ad Populum provocatio erat legibus Valeriis; aliquandò ad Senatum, sed sub Nerone. Tranquillus in ejus vita: Cautum est ut omnes appellationes à Judicibus ad Senatum fierent. Antè occupatam à Cæsarib. Remp. Senatus causas non cognovit, neque de capite cujusquam civis injussu Populi censuit. Livius lib. vj. secundi belli Punici, ubi ità Regulus: Per Senatum agi de Campanis, qui cives Romani sunt, injussu Populi non video posse, idq; & apud majores nostros in Sutrianis factum est, cum defecissent, ut M. Antistius Trib. Pleb. priùs rogationem ferret, sciréque Plebs, uti Senatui de Sutrianis sententiæ dicendæ jus esset: Itaque censeo cum Tribunis Plebis agendum esse, ut eorum unus, pluresve rogationem ferât ad Plebem, quò nobis statuendi de Campanis jus fiat. Hæc ille:

Legitima cognitio.

Provocatio ad Senatum.

ille: Itaq; Catilinariorum conjuratio per M. Tullium in Senatum delata, ibidemque diligenter & feliciter acta, & perorata, cùm decretum esset Senatusconsultum capitale, ex quo cum egisset Consul, & quinque in carcere strangulasset, dici non potest, quantam invidiæ molem sibi conflaverit, quod contrà leges Valerias cives necari, & reliqui cum Catilina injussu populi hostes patriæ judicati, coacti sint in exilio collatis cum C. Antonio altero Consule signis occumbere: Ex illo enim nimbo orta tẽpestas Clodiana, quæ Consuli naufragium miserabile attulit: debuit enim conjuratorum causa more Rom. antequam in Senatu ageretur ad populum referri, ut in causa Sutrianorum, & Campanorum olim factum est: Nam Senatus causas non disceptavit ex officio. Cic. vij. Act. Quo confugient Socii? quem implorabunt? Qua spe denique, ut vivere velint, tenebuntur, si vos eos deseritis? Ad Senatum devenient, qui de Verre supplicium sumat? non est usitatum, non est senatorium. Adnotavimus tamen apud Plutarchum in Marcello, Senatum causam cognovisse, sententiamque pronuntiasse contra Capitolinum Collegam Marcelli, qui ejus filium turpiter affectatus, de stupro appellaverat. Officium & cura prisci Senatus sic describitur à M. Cic. iij. de Legibus: Quod lex addit: *Causas populi teneto. Senatori necessarium nosse Rempublicam.* Idque latè patet, quid habeat militum, quid valeat ærario, quos socios Respublica habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qua quisque sit lege, conditione, fœdere, tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla majorum. Sed populi jus extinctum, Senatus mu-

Valeria ll.

Exilium Ciceronis

Senatus officium.

tatum, & imminutum Cæsarum tyrannide: Lex enim Regia in Principem & Dictatorē populi potestatem universam contulit, quæ quandò fuerit à lata, & à quo, & in cujus gratiam nondum mihi cōstat, neque etiam paradoxi nominis ratio, quod illi impositum est, ut Regia diceretur, cùm à Tarquiniis Regibus expulsis, neque agnoverit, neque receperit Regis nomē populus, sed religiosiùs quam à sacro abhorruerit: Dulcior namq;, neque adeò detrectanda fuit servitus sub Dictatoribus, Cæsaribus, Augustis, Imperatoribus, quam sub Regibus & Dominis, usque adeò stolido populo dulcedo nominis servitutis miseræ, quam serviebat, asperitatem lenibat. Tantùm semel me legisse memini lib. j. ff. 3 in Ulpiani responso in hæc verba: Quod Principi placuit, legis vigorem habet, utpote cùm lege Regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei, & in eum omne suum jus & potestatem concessit, quæ repetuntur j. Instit. per Justinian. 4. Imperator Alexander Syrus melius & commodius legem imperii vocat in l. ex imperfecto. C. de testam. Licet (inquit) lex imperii solemnibus juris Imperatorem solverit, nihil tamen tam proprium imperii est, quam legibus vivere. Utcunque res habeat, C. Julius primus dictatura perpetua confecto civili bello, nullo jure, nullo senatusconsulto, nulla lege, oppressa civium, & patriæ libertate, jus populi sibi vendicavit, ut satis ostendit nimis impiè, & frequenter adversus rempub. usurpatum Euripidis distichon Jambicum in Phœnissis:

Lex Regia

Lex imperii.

C. Iulii Tyrannis.

Nam si violandum est jus, imperij gratia
Violandum est, aliis rebus pietatem colas.

Hoc-

Hocque jus transmisit ad posteros, ut æternum spoliatus libertate victor gentium populus, in civitate capta, tanquam in ergastulo, ut mancipium servitutem serviret Principibus, & iis aliquandò ne hominibus quidem, sed monstris & belluis oris humani speciem præ se ferentibus: Senatus autem, detractis veteris majestatis ornamentis, nihil aliud videretur, quàm Togatorum mancipiorum grex, ut tantum auctoritatis haberet, quantum relinqueretur ab impotente Tyranno. Itaque primùm, ut dominis adularetur, criminum majestatis imminutæ cognitionem suscepit. Tranquillus in Tyberio, de convitiis jactis in Tyberium: Quondam Senatu de ejusmodi criminibus & Reis cognitionem flagitante, non tantùm (inquit) otii habemus, ut implicare nos pluribus negotiis debeamus. Si hanc fenestram aperueritis, nihil aliud agi sinetis, omnium inimicitiæ hoc prætextu ad vos deferentur. Ibidem: Consulente Prætore an judicia majestatis agi juberet, exercendas esse leges respondit, & atrocissimè exercuit. Statuæ quidem Augusti caput denserat, ut alterius imponeret, acta res in Senatu, & quia ambigebatur per tormenta quæsitum est. Idem in Domitiano: Quosdam majestatis reos in Curiam induxerat, & cum prædixisset experturum se illa die, quàm charus Senatui esset, facilè perfecerat, ut etiam more majorum puniendi condemnarentur. Tacitus lib. iij. ubi Tyberius de causa Pisonis: Id solum Germanico super leges præstiterimus, quod in Curia potiùs, quam in Foro, apud Senatum, quam ad Judices de morte ejus inquiritur: quod significatur extra ordinem. Capitolinus in

Senatus cognitio.

Senatus extraordinaria cognovit.

M. Philosopho: Senatum multis cognitionibus, & maximè ad se pertinentibus Judicem dedit. Quoniam autem Decuriæ adhûc in usu erant, ordinaria Judicibus, extraordinaria Senatui servata sunt. Plin. lib. ij. de causa Prisci: Marius Priscus accusantibus Afris, quibus Proconsul præfuit, omissa defensione Judices petiit. Ego & Corn. Tacitus adesse Provincialibus jussi, existimavimus fidei nostræ convenire, notum facere Senatui, excessisse Priscum immanitate & sævitia crimina, quibus dari Judices possent, cùm ob innocentes condemnandos etiam pecunias accepisset. Respondit Fronto Catius, deprecatusq; est ne quid ultra Repetundarum legem quæreretur. Sunt & alia apud eundem causarum exempla in Senatu peroratarũ. Legitimis ergò quæstionibus tantùm Judices dabantur. Paulò pòst idem: Magna contentio, magni utrinque clamores, aliis cognitionem Senatus lege conclusam, aliis liberam solutamque dicentibus, quantùm admisisset Reus, tantùm vindicandũ. Novissimè Consul designatus Julius Ferox vir rectus, & sanctus Mario Judicesdandos censuit. Tranquillus in Domitiano: Auctor fuit Tribunis Plebis Ædilé sordidum Repetundarũ accusandi, Judicesque in eum à Senatu petendi. Cognovit & appellationum causas, maximè sub Cæsaribus, ut antè dictum est. Hujusmodi autem coactis in Senatu judiciis Consul præerat, ut in Foro Prætor. Plinius epistola allegata proximè: Princeps præsidebat, erat enim Consul. Impetrabantur aliàs & à Principe Judices delegati, ut à Prætore Recuperatores. Plinius libro septimo ad Macrinum: Mater amisso filio libertos ejus, eosdem cohæredes

Legitimis quæstionibus Iudices dabantur.

Senatus appellationum causas cognovit.

Iudices à Principe dati.

des suos, falsi, ut veneficii reos detulerat ad Principem, Judicemque impetraverat Julium Servianum.

COROLLARIUM AD CAP. XI.

1. LL. Valeriæ) *D. ll. Valeriis, & Portia dicemus in Paralipomenis nostris.* *LL. Valeria & Portia.*

2. Quæ quandò fuerit lata) *Arbitror l. illam. Regiam ex ll. Curiatis fuisse à Romulo & aliis Regibus latis, quas Sextus Papyrius in unum contulit teste Pomponio in l. 2. de origine juris.* *L. Regia.*

3. Lib. 1. ff.) *L. 1. de constit. Princip.*

4. Per Justinianum) *§. sed quod Principi. de jur. nat. gen. & civil. Quibus addatur §. cùm enim antiqua lege. l. 1. C. de vet. jur. enucleando.*

ARGUM. CAP. XII.

De Disceptatoribus, & Arbitris, Arbitrio, & Judicio.

PUblicis expeditis, proximè consequuntur privatarum litium Cognitores, qui propriè etiam Disceptatores dicuntur, sola cognitione, sententiaque contenti, àb imperio omni alieni, Fabius cap. j lib. xj. Nec eodem modo publica judicia, & arbitrorum disceptationes aguntur: nam ut Orantem pro capite sollicitudo deceat, & cura, & omnes ad amplificandam orationem quasi machinæ: Ita in parvis rebus judiciisque vana sunt eadem: Rideaturq; meritò, qui apud Disceptatorem de re levissima sedens dicturus, utatur illa Ciceronis confessione, non modò se animo commoveri, sed etiam corpore ipso perhorrescere. Livius lib. j. Tarquinius monitus proximis ut purgaret se, quòd id temporis venisset, Disce- *Disceptatores.* *Disceptatio Rhetorum in publicis.*

prætorem ait se sumtum inter patrem & filium, cura reconciliandi eos in gratiam moratum esse: id est, arbitrum dissidii, & domesticum compositorem. Quanquam Disceptare etiam in publicis usurpetur. Hinc Disceptatio pro summa quæstione nata ex Ratione & Firmamento, quam Judicationē vocant, dicta in Partitionibus. Cic. pro Cæcinna: Quærendum magis etiam videtur, ideò quod omnia judicia, aut distrahendarum controversiarum, aut puniendorum maleficiorum causa reperta sunt, quorum alterum levius est, propterea quod Disceptatore persæpe domestico dijudicetur. Solent hic boni viri, & à forensibus molestiis alieni factitare, ut si quid cum alio controvertunt, id primùm advocato Arbitrorum concilio componatur domi, antequam in judicium eatur, quod etiam à Platone imperabatur in Dialogis lib. xij. de legib. multamque infligit iis, qui arbitrio domestico morem gerere cunctātur, quam multam etsi mores imperii non admittant nisi compromissam, incivile tamen est hominem statim in jus rapere, & summo jure experiri, cùm res obtineri fortassis possit amica compositione. Cic. pro Quintio: Tunc appellat ultrò Nævium, ut quoniam suspicaretur aliqua de re fore cōtroversiam videret quamprimum, & quam minima cum molestia tota res transigeretur. Dat iste amicum M. Trebellium nos communem necessarium, qui istius domi educatus erat, & quo utebatur iste plurimum propinquum nostrum Sext. Alphenum. Res convenire nullo modo poterat, propterea quod hic mediocrē jacturam facere cupiebat, iste mediocri præda contentus non erat. Itaque ex eo tempore res esse in vadimonium cœpit. Idem pro

Arbitri.

Ce-

Cecinna: Placuit Cecinnæ de amicorum sententia constituere, quo die in rem præsentem veniretur, & de fundo Cecinnæ moribus deductio fieret. Paulò pòst: Instruxit homines inermes, qui ad constitutum experiundi juris gratia venissent. Tranquillus in Othone: Cuidam etiam de parte finium cum vicino litiganti adhibitus Arbiter totum agrum redemit, emancipavitque, ut jam vix ullus esset, qui non & sentiret, & prædicaret solum successionis imperii dignum. Cicer. j. de Officiis: Ne noster quidem probandus, si verum est Q. Fabium, Labeonem, sive quem alium (nihil enim præter auditum habeo) Arbitrum Nolanis & Neapolitanis de finibus à Senatu datum, cum ad locum venisset, &c. Quam autẽ humanius sit intra privatos parietes decidere, de quo lis futura timetur, quam summo jure statim experiri, & quàm tutius pro utraq; parte, satis intelligetur ex comparatione judicii & arbitrii. Cic. pro Roscio Comœdo: Aliud est judicium, aliud arbitrium: Judicium est pecuniæ certæ: Arbitriũ incertæ. Ad judicium venitur hoc modo, ut totam litem, aut obtineamus, aut amittamus. Ad arbitrium hoc animo adimus, ut neque nihil, neque tantum quantum postulavimus, consequamur. Ejus rei ipsa verba formulæ testimonio sunt. Quid est in judicio? directum, asperum, simplex. Si peteret H-S. LIII. dari, hic nisi planum facit H-S. LIII. ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est in arbitrio? mite, moderatum, quanto æquiùs & meliùs, id clarius. Ille tamen confitetur plus se petere quàm debeatur, sed satis superque habere dicit, quod ab Arbitrio tribuatur. Itaque alter causæ confi-

Judicium & Arbitrium.

Ciceronis locum.

dit, alter diffidit. Ubi asyntheta sunt æquiùs meliùs, & nulla media conjunctione legenda sunt. Cic. iij. Offic. Reliquorum judiciorum hæc verba maximè excellunt: In arbitrio rei uxoriæ, *meliùs, æquiùs*, in fiducia, *inter bonos benè agier*. Sunt enim hæ formulæ in jure dissolutæ, *ut æquùm, bonum*. In actione furti, *Ope, consilio tuo furtum ajo esse factum*. In fideicommissis, *reddas, restituas*. In Legatis, *do lego*. In interdicto, *navem, ratem*. In Rogatione ad populum, *velitis, jubeatis*. Nihil est periculi in arbitrio, si quis malè petat, ne causa cadat, ne litem amittat. In judicio verò ibi quamplurimum est aleæ, ut unum ex solemnibus contemsisse penè capitale sit. Item in arbitrio nulla infamiæ nota subitur, sed pœna, in quam, dum adiretur Arbiter, compromissum est, solvitur. Hinc facere compromissum, est adire Arbitrum depacta certa pœna quam contumax subiturus est. Cic. ibidem: Quæ cùm ita sint quæro abs te, quid ita de hac pecunia de his ipsis H--S. LIII. de tuarum tabularum fide compromissum feceris, arbitrum sumseris, quantò æquiùs, meliùs sit dari, repromittique si peteres. Ulpian. l. iij. tit. de recept. arb. Ait Prætor, qui arbitrium pecunia compromissa recepit. Ex quo loco, & infinitis aliis eod. tit. quis dubitat malè vulgò legi, & intelligi Rubricam de receptis Arbitris, quasi privatis Disceptatoribus receptis, & electis à Litigatoribus, cùm legendum sit de receptis arbitriis, quia voluntariæ sint jurisdictionis. Ulpian. in ead. l. Neminem Prætor cogit arbitrium recipere, quoniam hæc res libera, & absoluta est, & extra necessitatem jurisdictionis posita: attamen ubi quis semel in se recepe-

Formula Iudicii.

Facere compromissum.

Rub. de recept. arb. ff. correcta

ceperit arbitrium, ad curam & sollicitudinem suam hanc rem Prætor pertinere putat. Adde quod de personis, quæ recipiuntur à Partibus, non tractari argumento sit titulus sequens, Nautæ, Caupones, Stabularii, qui proximè subjunctus est, quia ad res receptas pertineret. Itaque sic Haloander ex veteri archetypo reposuit, de receptis, qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant, quasi posito generi de receptis, subjungatur species de receptis arbitriis, deinde altera de receptis à Cauponibus, & Stabulariis. Et quia libera voluntariaque primum est cognitio Arbitrorum, ideò arbitria honoraria dicta sunt. Cic. pro Comœdo: Perindè ac si in hanc formulam omnia legitima judicia, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica conclusa, & comprehensa sint. Idem pro Cecinna de generibus judiciorum. Alterum est vehementius, & quod ad graviores res pertinet, & non honorariam operam amici, sed severitatem Judicis, ac vim requirit. Et fortassis quod officium Judicis modò nobile, modò mercenarium dicimus, Latinius esset honorarium ex Cicerone, liberum & absolutum ex Ulpiano, hoc necessarium. Hæc pauca de Arbitris præmisimus, quòd ferè ab Arbitris ad Judices res deferatur, aut directò, aut per appellationem, quæ ratio præposuit arbitraria judiciis in Digestis, quanquam Cicero admiretur ut novum, ab Arbitro ad Judicem rem translatam pro Roscio Comœdo: De quo nomine ad Arbitrum adisti, de eo ad Judicem venisti. Cæteri cùm ad Judicem causam labefectari animadvertunt, ad Arbitrum confugiunt, hic ab Arbitro ad Judicem venire ausus

Honoraria arbitria.

Honorarium Iud. officium.

Necessarium officium Iud.

ausus est. Sed Orator causæ suæ servit: tam enim ex Platone, quàm exemplis supra adductis si res arbitrio definiri non poterat ad judicium veniebatur, ut in Causa Quintiana.

COROLLARIUM AD CAP. XII.

Disceptationes. 1. Propriè Disceptatores) *Sic propriè Impp. Dioclet. & Max. in l. 5. de cal. C. opponunt privatas disceptationes judiciorum quæstionibus: hactenus autem de his ferè, nunc de illis agit.*

ARGUM. CAP. XIII.

De Centumviris, & causis, quæ apud eos disceptabantur, de consilio, judicio, & concilio.

SI res convenire non poterat Arbitrorum disceptatione intra privatos parietes, summo jure experiendum fuit, & foras ad Prætorem deportanda. Hic tum Prætor ita se gerebat, ut aut ipse cum Centumviris ordinariè cognosceret, aut in factam à partibus sponsionem Recuperatores daret, id est, lis deferebatur aut ad Ordinarios, aut ad Delegatos: Centumviri Ordinarii erant in cognitionibus Prætoriis, id est, privatis Assessores, & Consessores, ut quibus jus dicendi esset: Itaque privatæ lites, & causulæ Centumvirales dictæ. Plin. l. ij. Distringor Centumviralibus causis, quæ me exercent veriùs, quàm delectant: Sunt enim pleræque parvæ, & exiles rarò incidit, vel personarum claritate, vel negotii magnitudine insignis. Ad hoc pauci quibuscum juvat dicere, cæteri audaces, atque etiam magna ex parte adolescentuli, obscuri ad declamandum hûc transeunt, tam irreverenter, & temerè, ut mihi Attilius noster expressè dixisse videatur, sic in foro

Ordinarij

Causa Centumvirales.

foro pueros à Centumviralibus causis auspicari, ut ab Homero in scholis. Nimirum ut similes haberent labra lactucas, tractarentque causas diobolares Causidici Dupondii. Cur enim non sic appellemus Tyrones fori, cum olim in jure Novitios primi anni Dupondios vocarent? quos postea Justinian. mutato nomine ludicro in splendorem nomenclationis à se Justinianeos 1 dixit. Hujusmodi verò causulas minutas Cic. pro Quintio etiam dupondii vocat. Quanquam magni quondam Oratores in iis aliquando sudarint, ut L. Crassus Orator, & Q. Scævola, in causa Curiana, Cicero, & Plin. sæpissimè, ut antè annotavimus. 2 Cicer. j. de Orat. Nam volitare in Foro, hærere in jure ac Prætorum tribunalibus judicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpè non de facto, sed de jure, & æquitate certetur, jactare se in causis Centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnitionum, alluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, fluminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum cæterarumque rerum innumerabilium jura versentur, cum omninò quid suum, quid alienum, quare denique civis, aut peregrinus, servus, aut liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Ex quo loco, juris privati universam cognitionem penes Centumviros fuisse constat, quibus tamen Prætor præsidebat cum mixti imperii auctoritate. Plin. l. v. ad fin. Hoc facto Nepotis commotus Prætor, qui Centumviralibus præsidet, deliberaturus an sequeretur exemplum, inopinatum nobis otium dedit. Qui Consiliarii Prætoris. Est enim hoc vocabulum 3 Latinissimũ,

Dupondii Causidici.

Iustinian.

Causa minuta.

Centumviralium cognitio.

Consiliarii.

pro

pro eo, qui in consilium adhibetur. Tranquillus in Claudio: Cognitionibus Magistratuum, ut unus è Consiliariis, frequenter interfuit. Quem locum de Centumviris capio. Cicero ij. de Natura Deor. Augures vocat Deorum Consiliarios. Idem pro domo sua de Sexto Clodio: Hoc tu Scriptore, hoc Consiliario, hoc Ministro omnium non bipedum solùm, sed etiam quadrupedum impurissimo Rempub. perdidisti. Usurpavit & Plinius lib. 4. ad Gallum Consiliatorem pro Consiliario novo more: Ille meus (inquit) in petendis honoribus suffragator, & testis, ille in inchoandis deductor, & comes, ille in gerendis consiliator, & rector. Ausonius ad Gratianum Cæsarem: O profundi altitudo secreti! habes ergò consiliator, & non metuis consilium proditorum. Ideoque Centumviralis Consessus propriè consilium vocatur. Plinius lib. 6. Sedebant Judices centum & octoginta, tot enim quatuor consiliis conscribuntur. Ulpianus in l. ij. ff. de offic. ejus cui mand. est. jurisd. Mandata jurisdictione à Præside, consilium non potest exercere is cui mandatur. Hinc manumittere apud cōsilium, nam judicium frequentius est apud auctores pro publico. Valerius de Licinio Repetundarum reo: Cùm M. Ciceronem qui id Judicium cogebat prætextam ponentem vidisset. Sed scio confundi sæpissimè. Porrò ut Decuriæ sunt honestiorum, Centuriæ inferiorum, ita consilium magnificum nomen est, concilium sordidum & abjectum: Illud enim ad Judices, Senatum, & Magistratus pertinet, ut cogere consilium, mittere in consilium, ire in consilium: Hoc ad Plebeculæ temerè coactæ turbam ferè refertur.

Consiliator.

Consiliū.

Judicium.

Conciliū.

tur. Lælius Felix ad Q. Mutium apud A. 4 Gellium: Is qui non universum populum, sed partem aliquam adesse jubet, non Comitium sed concilium edicere debet: Sic enim legēdum per c contra fidem multorum exemplarium. Est concilium concio Plebis coactæ Comitiis Curiatis per Tribunos & minores Magistratus, quibus jus non est advocare Patritios, sed Tributa comitia edicere solum. Livius l. ij. ab urbe condita: Dimisso concilio plebis, Senatum Consules habebant. Cic. pro domo sua de seipso loquens: Consulari homini P. Clodius eversa Repub. civitatem adimere potuit concilio advocato, conductis operis non solùm gentium, sed etiam servorum Sedulio Principe, qui se illo die confirmavit Romæ non fuisse. Ubi subscribit Lælio & Gellio usurpans in malam partem pro tumultu plebejo. Idem in eadem Oratione de Paganis & Montanis loquens: dicit sibi in eorum conventiculis & conciliis decreta facta esse. Curtius lib. 5. de Dario concionaturo apud exercitum, ubi gregarii simul cum illustribus convocabantur. Concilio deindè advocato, si me (inquit) cum ignavis, &c. Ut consilium partem sanissimam è plebe, concilium totam plebem dignos juxtà ac indignos capiat, quod & verum cùm concalantur per Præconem aut Cornicinem. Idem lib. vj. Concilium in posterum diem remisit. De militibus loquens: Idem lib. vj. Advocato tamen consilio amicorum Nicomachum introduci jubet. Ideò dum cogitur Catholica Christianorum Ecclesia concilium vocamus, sed quam rectè? Concilium re tam seria, & concessu tam augusto sacroque indignum. Ad hæc

Gellii locus.

Ecclesia sive Synodum perperam concilium vocatur.

hæc non cepit universum populum ex Gellio, sed infimæ conditionis censusque fecem, ut idem sit concilium, quod conciliabulum. Itaque imponi non potest Sacrosanctis Synodis, quibus Catholica Ecclesia, id est, universus Christianismus cogitur: nam si unius tantùm provinciæ conventus peragantur, jam tum concilium nedum rectè dicitur, propter rei majestatem. Est ergò concilium vocandum, cùm Principes omnium ordinum totius Christianismi conveniunt, ad componendos religionis fluctus, ubi universa Ecclesia per capita, & syndicos considet. Fortassis & Comitia Sacrosancta & Conventus rectiùs dicentur. Plin. l. x. ad Trajanum: cùm citarem Judices, Domine, cõventum inchoaturus, Flavius Archippus, &c. Quanquam Vergilius, & Ovidius concilium Deorum vocarunt:

Conventus.

Conciliumque vocat Divûm pater, atque Hominum rex.

Et sequutus est Vitruvius in præfatione suæ Architecturæ ad Augustum: Cum autem concilium cœlestium in sedibus immortalitatis eum dedicavisset, &c. Ubi fortassis & hæresim nostram tueri possumus, quod propriè & Grammaticè hoc vocabulo usi sint tales auctores, ad significandum Deorum omnium gregem, qui tum convocabantur, non solùm majorum gentium, quorum consessus consilium appellatus fuisset, sed etiam minorum gentium, gregariorum & Semideorum: Sunt enim, ut in Romana politia, in cœlo cœlestium civium plures ordines, ut habetur lib. ij. de Natura Deor. apud Ciceronem, & in divinis Institutionibus Firm. Lanctantii. Quia autem ad hujus-

jusmodi negotia tractanda supremi juxtà ac infimi ex Diis omnes cogebantur, ideò rectè concilium vocarunt auctores conventum illum promiscuum & universum. Centumviros alii vocant privatos Judices, Tranquillus in Claudio: Iis qui apud privatos Judices plus petendo formula excidissent, restituit actiones, habebantque modicam animadversionem in delictis privatis, ut furto, rapina, Aquilia, & cæteris, quæ publica non sunt. Nam quod apud Fabium 6 legitur lib. iiij. capite de exordio, paradoxum mihi est, cùm utiq; Centumviralia à publicis separat. Sic habet: Nam id sine dubio ab omnibus, & quidem optimè præceptum est. Verum aliquatenus temporum conditione mutatur, quia jam quibusdam in judiciis maximeq; capitalibus, ut apud Centumviros ipsi Judices exigunt solicitas, & accuratas actiones. Ubi fortassis legendum, maximeque capitalibus, & apud Centumviros: Aliàs quomodo cum ratione veterum judiciorum convenire possit non video.

Privati Judices.

Locus Fabii restitutus.

COROLLARIUM AD CAP. XIII.

1. Justinianeos dixit) *In epist. liminari Digestorum ad Antecessores §. 2. Undè autem dicantur Dupondij explicat Alciatus libro quarto, de verb. significat. in principio.*

2. Ut antè adnotavimus) *l. 2. c. 9. nostra Hist.*

3. Est enim hoc vocabulum Latinissimum) *Adde ejusdem Suetonii aliam auctoritatem in Tyberio cap. 33. Et Magistratibus pro tribunali cognoscentibus plerumque se offerebat Consiliarium assidebatque mixtim vel ex adverso in parte primori. adde & l. 5.*

de

de off. Adsess. ubi Adcessores Consiliarij dicuntur ab Ulpian.

4. Apud Gellium) *l.15.c.27. Noct. Att. de concilio autem quod in provincijs Proconsule aut Præside pro Tribunali sedente, cum viginti Recuperatoribus, aut à Prætore Romæ die aliquo Conventus, assidentibus ei quinque Senatoribus, & quinque Equitibus Romanis lege apud Theophilum Instit. quibus ex caus. manumit. non lic. Aliam interpretationem verborum Lælij Felicis vide apud Revard. lib. singulari Protribuna. c. 16. Sed utra ad mentem Gellij propiùs accedat, Lector judicet.*

Conciliũ pro Comitiis & contra Livius usurpat.

5. Ut idem sit concilium quod conciliab.) *Sic Livius lib. 2. concilia appellat nocturnos coitus, quos Plebs per seditionem in diversis urbis regionibus factitabat. Idem Livius tamen hoc discrimen non semper servavit, quippe concilium pro Comitijs, & Comitia pro concilio indistinctè usurpat, quibus quidem Comitijs (de centuriatis autem loquitur, quæ maximè justa erant) universus populus convocabatur. Sic enim lib. 3. Judicij die cùm excusaretur solum vertisse exilij causa, nihilominus Virginio Comitia habente Collega appellati dimisere concilium. Idem alio in loco: Cùm ad causam orandam venissent, concilio Populi à Magistratibus dato. Item de judicio Manlij: In Lucum Petilinum concilium Populi indictum est. Plura vide apud Nicolaum Grucchium in præfatione lib. de Comitijs. De Conciliabulo autem suprà l. 1. aliquid attulimus.*

Fabius & Plinius explicati & conciliati.

6. Nam quod apud Fabium lib. iiij.) *Sic idem Fabius alium scrupulum ponit l. 5. cap. 10. Proprium est, inquit, illud causæ quod Amphictiones judicant, ut alia apud Centumviros, alia apud Judicem privatum*

vatum in iisdem quæstionibus ratio sit. Ex quo loco & superiore ejusdem posito in textu, videtur à Privatis judiciis causas Centumvirales, tanquam publicas, distinxisse. Hûc pertinet etiam quod ponit Plinius lib. 6. epist. ad Rom. Intervenit, inquit, acribus illis, & erectis frequens necessitas computandi, ac penè calculos, tabulamque poscendi, ut repentè in privati judicii formam Centumvirale vertatur. Sed ad singula responderi potest, quod privatum judicium in illis locis significet privum & veluti domesticum, ut adversetur publico in sua propria significatione, non quà publicum judicium pro capitali & criminali accipitur, ut hic sit sensus apud Plinium, tàm frequens computandi & tabulas inspiciendi necessitas, ut videretur quadam domestica, & privata ratio habita potiùs, quàm judicialis, publica, & magnifica. Ex ipsa enim epistola Plinii apparet eum loqui de quadam oratione, quam habuit pro Accia Variola nobili, quæ ab octogenario patre intra undecim dies, postquam ille novercam Acciæ duxisset, exhæredata fuerat, quæ quidem omninò privata causa fuit. Sic etiam accipitur in loco Fabii à nobis allato, ut privatus Judex delegatum Arbitrum, aut alioqui amicabilem Compositorem significet: nam quorsum dicit in iisdem quæstionibus? Alio autem loco Fabii à Socero in textu posito (ut) particula non est exemplificativa immediatè præcedentium, sed declarativè stat pro (&) vel (quemadmodum) quasi dicat, in Capitalibus & Centumviralibus judiciis ipsi Judices exigunt sollicitas actiones. Hac tamen nostra divinatione nil aliorum judicio detractum velim, hoc modo tamen textus obicem tolli posse existimo.

Privatum. Publicum

AR-

ARGUM. CAP. XIV.

Ampliùs de Centumviris, nominis ratione, ordine, creatione, collegio, & horum quadruplici judicio, ac de Decemviris.

SEd quoniam de ratione nominis, & ordine, ex quo ſumerentur, nihil adhuc diximus, paucis expediamus ex Feſto Pompejo, qui ſic habet: Cùm eſſent Romæ xxxv. tribus, quæ & Curiæ dictæ ſunt, terni ex ſingulis tribub. ſunt electi ad judicandum, qui Centumviri appellati ſunt, & licet quinque ampliùs quam centum fuerunt, tamen quo faciliùs nominarentur Centumviri ſunt dicti. Hæc ille. Hoc faciunt ſępiùs Latini auctores: nam in re militari prima Legionis cohors Miliaria nũcupatur, habet tamen teſte Flavio Vegetio ſupra mille, centum, & quinque pedites, equites autem centum, triginta duos. Ità ſecunda Legionis cohors quingentaria eidem auctori vocatur, cùm tamen contineat in numeris quingentos, & ſexagenos pedites, ſexagenos ſenos equites. Ex illo ergò Feſti loco fuerunt Romæ triginta quinq; tribus, i quas Cicero interpretatur Curias: Ideò in Oratione pro domo ſua locus fortè eſt corruptus, ubi loquitur de Clodii adoptione, quæ fiebat lege Curiata, id eſt, Curiatis, Tributiſque Comitiis. Quæro (ait Cicero) ſi negaſſes, aut ſi tacuiſſes, ſi tantùm id triginta Curiæ juſſiſſent, num id juſſum eſſet ratum. Legendum triginta quinque, niſi id dixerit obiter commodiore appellatione, aut ſequutus vetuſtatem, cum ætate Romuli tantùm triginta fuerunt. Idem tamen vj. Philipp. triginta quinque tribus numerat: Aſpicite illam à ſiniſtra ſtatuam equeſtrem, inauratam, in qua inſcriptum eſt

Centumviri undè. *Cohors Miliaria.* *Quingentaria.* *Curia.* *Tribus.*

eſt, *quinque & triginta tribus Patrono Populi Romani*. Cæterum cùm Curiæ & Tribus ad omnes ordines pertineant, videntur non ut Judicum Decuriæ ex certis ordinibus & collegiis, ut Patriti orum aut Equitum, aut confuſis his cum illis; ſed primum temere ut oblati fortè per ſortes eſſent, cooptati in eum ordinem: nam nihil de creatione legere adhuc memini, tantum ex Pompon. J. C. in juris enchiridio mihi cõſtat, ſi ſeriem temporum ex hiſtoriæ contextu colligere licet, eorum Collegium conſtitutum cum Prætores litibus definiendis impares eſſent, tum quod nimis multæ eſſent, tum quod iidem bellis diſtinerentur. Dionyſius ab Halicarnaſſo adducit me ut ſuſpicer aliquid ſimile centumvirorum inſtitutioni: narrat enim quomodo Romulus Senatum Centumvirorum coegerit. Imperavit ſingulis tribubus, ut ternos eligerent, qui in ſua quique tribu prudentia & generis ſplendore præſtarent: atque ità cùm tùm triginta ſolum tribus eſſent, nongenti electi, quibus additi Novemviri collectis Curiarum ſuffragiis, & tandem unus, cui cùm foris eſſet Romulus Civitas tanquam Proregi committeretur. Sed illa pertinent ad Senatum, ex quibus tamen conjicere poſſumus argumentum ad originem Centumvirorum deprehendendam, quæ tùm fuit, cùm quinque aliis tribubus aucta fuit Civitas. Fuerunt centum & quinque, rotundiore tamen nomine Centumviri vocati. Deindè numerus auctus eſt, adeò ut ſederent centum & octoginta. Plinius libr. vj. ad Romanum: Fœmina ſplendidè nata quadruplici judicio bona repetebat. Sedebant Judices centum & octoginta, tot

Centumviri quomodo creati.

Quomodò ex conjectura.

Centum octoginta viri.

tot enim quatuor consiliis conscribuntur, id est, in singulis quadrageni quini. Erant namque quatuor Tribunalia in Basilica, in qua cognoscebant, & quadruplex consessus. Ideóque quadruplex judicium suprà à Plin. dicitur. Fabius cùm de Thracalo loquitur: Certè cum in Basilica Julia diceret primo Tribunali, quatuor autem judicia, ut moris est, cogerentur. Et fortè auctus est per Flavium Vespasianum numerus supra centesimum. Tranquil. in ejus vita: Litium series ubique majorem immodum excreverat, manentibus antiquis intercapedine jurisdictionis, accedentibus novis ex conditione tumultúque temporum, sorte elegit, per quos rapta bello restituerentur, quique judicia Centumviralia, quibus peragendis vix suffectura Litigatorum ætas videbatur, extra ordinem dijudicarent, redigeréntque ad brevissimum numerum. Fabius tamen, qui fuit sub Domitiano filio minore natu Vespasiani, cap. ij. lib. v. duarum hastarum tantùm meminit, ubi sententia lata in uno consessu Centumvirorum, apud alterum est habitura vim præjudicii, si Reo repetito objiciatur: Et de partibus (ait) Centumviralium, quæ in duas hastas divisæ sunt. Neque video quomodo conciliari possit locus ex quinto cum loco ex duodecimo, nisi divinetur 3 sub Domitiano scriptum fuisse quintum, neq; hastas adhùc quatuor fuisse, duodecimum tum, cùm duæ aliæ additæ essent. Sed idem libr. xj. repetitur: Succurret (ait) si apud alios Judices agetur, ut in secunda assertione, aut in Centumviralibus duplicibus parte victa. Hasta enim pro Judicio Centumvirali per metonymiam capitur, quia quo die litigaretur, ante subsellia

Quatuor Tribunalia Centumvirorum.

Fabii locus.

Hasta.

sellia hastile erigebatur, symbolon cognitionis futuræ. Valer. lib. vij. Notæ insaniæ Tuditanus testamento filium instituit hæredem, quod Titus Longus sanguine proximus hastæ judicio subvertere frustrà conatus est. Pomponius l. ij. de orig. juris: Cùm esset necessarius Magistratus qui hastæ præesset, Centumviri litibus judicandis constituti sunt. Martial. lib. vij. de Silio:

Hunc miratur adhùc Centum gravis hasta virorum.
Hunc loquitur grato plurimus ore Cliens.

Hastæ usus à Romulo profectus est, & ad posteros transmissus, ut solemnia multa tam in auctionibus, & publicis bonorum proscriptionibus, quàm in foro interventu hastæ peragerentur: Quirinus enim dictus est à Sabinis ab hasta: quem morem retinent, qui Decurionibus Municipiorum præsunt, Marii, & Burgimagistri vocantur, cùm dici deberent Magistri Civium, ut olim Romæ. Hastile, id est; oblongum scipionem gestant, qui id circò Rabdouchi vocari possent, nisi id nominis à Græcis translatum esset in Theatrum, ubi virgula, & quasi radio, more Mathematicorum, designant ludorum apparatum, Latinis Designatores vocantur, auctor Donatus in Adelphis Terentianis. Tranquillus in Augusto: Auctor fuit ut Centumviralem hastam, quam Quæstura functi consueverant cogere, Decemviri cogerent. Quæstoriorum non fit mentio apud Fenestellam, ejus enim sunt hæc verba: Cùm bellorum munera cæteris Magistratibus non sufficientibus ad Prætores deferrentur, quorum munus administratio juris præcipuum fuit, creati sunt Decemviri, qui jus in urbe dicerent, Prætorumque partes eo tempore

Hastæ usus. *Quirinus.* *Rabdouchi.* *Designatores.* *Quæstorii*

pore gererent, litium judicandarum gerendarúmque appellati. Ubi suspicor corruptè legi Decemviros pro Centumviris, præterquam quod ambigitur de fide libelli, qui Fenestellæ veteri Historico tribuitur, cujus meminerunt Livius & Gellius: nam Breviarium est potiùs Fenestellanæ historiæ, aut Miscellanea ex aliis auctoribus in idem argumentum, etiam aliquandò parùm fideliter relatis: Nam plærumque ambigo de fide, & veritate, cùm pugnantia aliis scribat. Prætor ergò ex his duobus locis, si Romæ erat, cogebat hastam, si non, Quæstura functi ante Augustum, pòst Decemviri litium. Atque ita capiendus Suetonii locus, ne si Prætor non coegisset, idem non præsedisset, quod est vanissimum: cùm cogere ejus sit, cujus præsidere, utrumque meri imperii. Valerius: Cùm M. Ciceronem, qui id judicium cogebat, id est, qui causæ præerat. Decemviri litium non sub Augusto recens in eam rem creati sunt, sed & antè fuerunt. Cicero pro Cecinna, Probavi, cùm Aretinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta Decemviris religionem injecisset, non posse sacramentum nostrum justum judicari. Deindè paulò pòst: Decemviri prima actione non judicaverunt, sed posteà re quæsita & deliberata sacramentum nostrum justum judicaverunt. Idem pro domo sua: Quin etiam si Decemviri sacramentum in libertatem injustum judicassent, tamen quotiescunque vellet quis in hoc genere se rem judicatam referre, posse voluerunt. Ex quibus constat Decemviros certas fortè causas, ut liberales, & quibus de statu cujusque quæreretur, cognovisse: quæ ut plurimùm solent decidi

Historia Fenestella.

Iudicium cogere.

Decemviri litium.

Liberales causæ.

cidi delato jurejurando, quoniam in facto consistant, & obscuri sint conjecturarum loci, ut hodie nostro sæculo provinciis singulis præficiuntur in eas liberales causas, Electique vocantur: *Electi hujus temporis.* Disceptant enim quis ingenuus, quis servus, quia multi sunt, qui ingenuitatem mentiuntur in fisci fraudem, ne pro capite tributum pendant, & ut Villani (sic enim vulgus vocat) Ærarii fiant, id *Ærarii.* est, taleabiles. Vero autem simile est 6 Decemviros ex ordine Centumvirorum fuisse, cumque *Decemviri Decuriones Centumvirorum.* decimatum, id est, decimum quemque vel sorte, vel censura electum ad eas causas, sicut olim fiebat in Coloniarum deductionibus, ubi decimo quoque consilii publici gratia à Triumviris deductoribus assumpto nati sunt Decuriones Civitatum privatarum, Coloniarum, & Municipiorum. auctor Pomponius in l. Pupillus. ff. de verbo. signifi. Videntur præterea auctionibus præfuisse. Cicer. in lege Agraria: Prædam, manubias, sectionem, castra denique Cn. Pompei sedente Imperatore Decemviri vendent? Sic citatur à Gellio, & apud Nonium Marcellum non legitur emendatè. *Nonius emendatus* Malim intelligere de Decemviris non litium, sed iis qui Cicerone, & Antonio Coss. magna contentione, tumultuque populari petebantur ab iis, qui restitui in integrum volebant fortunis spoliati, & gradu honorum dejecti à Sylla Dictatore, quorum meminit pluribus Plutarchus in Cicerone, & idem Cicero in legibus Agrariis contra Rullum: Petebantur autem ut Decemviri Italiam, Syriam, & quæ Pompejus adjecerat imperio, distracta in ærarium redigerent, exercitum haberent, damnarent quos vellent, Colonias deducerent.

Quid multa? Rempubl. constituerent omnino ad libidinem. Magni viri in eo Collegio fuerunt. Cic. in dialog. de claris Oratoribus: Nam idem Segulius veteranus, quod & tu & Cæsar in Decemviris non essetis, utinam ne ego quidem essem. Hunc Magistratum gessit & Ovidius, ut scribit lib. iiij. Fastorum:

Magni viri in Collegio DecemVirorum.

Hanc ego militia sedem, tu pace parasti
Inter bis quinos usus honore viros.

Locus Plinii.

Meminit & Plin. ad Rufum lib. v. nisi menda subsit: Sedebant Judices, Decemviri venerant, obversabantur Advocati, silentium longum, nuntius tandem à Prætore. Ubi in quibusdam legitur Centumviri, sed præstat intelligi de more pristino servatoque ab Augusto, ut Decemviri judicio interfuerunt, ut Centumvirorum Decuriones.

COROLLARIUM AD CAP. XIV.

Tribus & Curiæ.

1. Fuerunt Romæ xxxxv. Tribus, &c.) *Ex præcedente loco Festi Tribus & Curia pro iisdem sumuntur, quas etiam apparet fuisse quinque & triginta: Nicolaus tamen Grucchius ut diversas Tribus à Curiis, sic Tributa Comitia à Curiatis diversa fuisse asserit lib. 2. cap. 1. de Comitiis. Quod si verum est, nihil hîc apud Ciceronem pro domo sua immutandum est. Quin etiam de numero Tribuum variè disputat: nam ætate Romuli, aut nullas, aut tantùm tres fuisse Tribus ex Dionysio, Varrone, Plutarcho, & Livio contendit vir ille diligentissimus. Maxima autem in iis obscuritas & difficultas consistit propter Auctorum dissentionem. Vide etiam Carolum Sigonium lib. 1. cap. 3. de antiq. Jur. Civium Rom.*

Tres tribus tempore Romuli.

2. Rotundiore nomine Centumviri) *Sic septuaginta Interpretes dicti, licet septuaginta duo fuerint teste*

teste August. lib. 18. de Civitate Dei.

3. Nisi divinetus sub Domitiano scriptum, &c.) *Iterùm hic alius obex ex Fabio ab Auctore proponitur, quem etiam diluere conabimur pro viril, conciliando unum locum cum alijs, hoc modo: ut Fab. c. 5. l. 2. & c. 1. l. 11. Instit. Orator. ubi hastarum Centumviralium dupilicum tantum meminit, loquatur de duobus judicijs, consessibus, aut consilijs coactis. Cùm autem quatuor essent Centumvirorum consilia, & tribunalia, interdùm duo, aliquandò plura cogebantur, atque hac ratione nunc duplex, nunc quadruplex dicitur Centumvirale. Quod manifestum fit ex praecedentibus atque ex Plinij epist. lib. 6. ad Roman. Sequutus est varius eventus: nam duobus consilijs vicimus, totidem victi sumus. Accedit Valerius Max. lib. 7. cap. 7. de milite. Cùm improbissimis haeredibus de paternis bonis contendit apud Centumviros, omnibusq́ non solùm consilijs, sed etiam sententijs superior discessit. Facit etiam Papinia. J. C. in l. 76. de Legat. lib. 2. & Marcellus lib. 10. de inoff. testa. ff. Idem Plinius lib. 4. epist. Proximè cum ad Centumviros dixissem, subiit recordatio egisse me juvenem aquè in quadruplici judicio. Processit animus, ut solet, longius: coepi reputare, quos in hoc judicio, quos in illo socios habuissem, ex quibus videre est nunc coacta, interdum fuisse divisa Tribunalia, atq́ horũ exemplo videmus in Curijs seu Parlamentis Galliae plures Judicum Consessus seu Classes, quas Cameras vocant, quae coguntur, & conjunguntur, si quando de causa ardua, & ad exemplum pertinente controversia sit. Duplices autem hastas dixit quemadmodum Vergilius primo Aeneidos duplices palmas, pro duabus conjunctis.*

Iterum Fabius explicatus & cõciliatus

Quatuor Centumvirorum judicia.

Parlamentorum varii consessus.

Diversa lectio. 4. Ubi suspicor corruptè legi Decemviros) *Budæus apud Pomponium legit Centumviros. Goveanus tamen contrà mavult Decemviros legere, quòd putet Centumviros Magistratus non esse, sed coërcerentur & cogerentur à Decemviris lib. 1. variar. lect. cap. 24. Verùm nec hi Magistratus etiam sunt, si Grucchio credimus.*

5. Ambigitur de fide libelli) *Quod hic libellus, qui nunc passim omnium manibus teritur sub nomine Fenestella de Magistratibus Rom. non sit illius Fenestella, qui vixerit tempore Tyberij, cujus meminerunt Livius, Plinius, & Gellius, vel ex eo convincitur, quòd eosdem sæpissimè laudat auctores, & Episcoporum, Archiepiscoporumq; nostrorum mentionem facit. Suntque qui tribuant Dominico Flocco Florentino.*

Fenestella

Dominicus Flocc.

Decemviri. 6. Vero autem simile est Decemviros) *Confirmare opinionem Auctoris nostri videtur Ovidius l. 3. de Ponto ad Cottam:*

Utq; fui solitus, sedissem forsitan unus,
De centum Judex in tua verba viris.

Si conferatur cum loco 4. Fastorum in textu posito. Atque in Pisonem:

Sed trepidos ad jura decem vocat hasta virorum,
Et firmare jubet Centeno Judice causam.

Jacobus Revardus *Jacobus tamen Revardus, hic quondam Professor Regius, cap. 18. & 19. lib. singulari Protribun. putat Decemviros fuisse, quos Prætor Urbanus in consilium dieb. cognitionem adhibebat, nimirum sub Augusto decem Senatores, sub Anton. & Alex. quinque Senatores & totidem Equites Rom. quemadmodum in Provinciis extremo conventus die à Præside, aut Proconsule adhibebantur Recuperatores peregrini,*

Decem Senatores & Equites.

Recuperatores.

de

de quib. Theophilus l. 1. Institut. tit. 6. & Ulpian. in fragment. tit. 1. §. Eadem lex. Tu judica Lector.

ARGUM. CAP. XV.

De Recuperatoribus, quomodo, & quando dabantur, de Formulis Recuperatorij judicij, & Assertionibus.

EXtra ordinem à Prætore dabantur Recuperatores: Itaque ii sunt, qui aliàs dati, dativi, delegati, & quibuscunque in causa jurisdictio mandata est, qui & Latinè Commissarii dici possunt, à quo non video cur multi superstitiosè abhorreant, tanquam parum Latino: nam si mandare idem quod credere, deponere, committere, cur magis recipitur Mandatarius, quam Commissarius? Aut cur magis hoc vitatur, quam Fideicommissarius, cum plurima etiam sint in jure vocabula per eandem analogiæ formam facta, Legatarius, Donatarius, Commodatarius, Depositarius, & alia uti dataria salus, 1 & manifestarius fur apud Plautum. Dabantur autem in certa causarum genera, & in certam pronuntiandi formulam. Eorum munus astrictum fuisse satis arguit Recuperatorum nomen, quasi apud eos certetur de recuperando, 2 eo quod depositum in sponsionem erat. Ubicunque enim in litem sponsione Litigantium coibatur, recuperatorib. dandis locus erat: neque enim in solis interdictis usurpabantur, sed in mutuo, & in aliis. Cic. pro Flac. ubi Hermippus mutuum repetit à quodam veteratore, & plano vitilitigatore: Hunc æstuantem & tergiversantem (ait Cicero) judicio ille persequitur à Recuperatoribus causa cognoscitur, qui rem

Recuperatores.

Commissarii.

Dataria salus.

Manifestarius fur.

Recuperatores unde dicti

rem contra istum minimè dubiam prima actione judicaverunt. Cùm judicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus est. Hæc ille. Dederat verò hos in provincia L. Flaccus Prætor. Cicero ad Quintum fratrem Proconsulem Asiæ: Sed tamen parvi refert abs te ipso jus dici æqualiter, & diligenter, nisi idem ab iis fiet, quibus tu ejus muneris aliquam partem concesseris. Recuperatores significantur, quibus civiles & pecuniariæ privatorum causæ committebantur. Plautus in Bacchidibus:

Postquam quidem Prætor Recuperatores dedit,
Damnatus demùm vi coactus reddidit
Ducentos, & mille Philippûm.

Capitolinus in M. Philosopho: In Senatus honorificentia multis Prætoriis, & Consularibus privatis dicenda negotia delegavit, quo magis eorum cum exercitio juris cresceret auctoritas.

In quam partem causæ dabantur.

Porrò non in universam actionem dabantur, sed in eam partem, quæ media est inter litis contestationem, & sententiæ exequutionem, quæ solius est jurisdictionis, reliqua imperii sunt, & ad legis actionem pertinent, ut antè diximus. Constituto itaque judicio & lite contestata per sponsionem depositæ pecuniæ, tum demùm Prætor Recuperatoribus litem delegabat, sed in eam formam tantum, in quam lis erat contestata, ut eatenus pronuntiarent. Itaque eorum non fuit libera jurisdictio, sed sine imperio nuda, atque in formula delegationis seu commissionis, quæ vel libello concipiebatur, vel viva voce nuncupabatur, utebatur Prætor verbis litem contestantium, hoc modo in causa Cecinnæ, *Ebutius edicto undè vi*

Jurisdictio nuda & astricta.

tene-

tenetur? Ebutius respondeat, *Non tenetur.* Hic lis constituitur, & disceptatio est, vel judicatio Rhetorum, an teneatur. Tum Prætor jubebat Cecinnam facere sponsionem. *Ni adversus edictum Prætoris vis facta esset*, præibatque Recuperatoribus quasi sententiam dictando. Ita: *Ni adversus edictum undè vi vis facta sit, absolvatur Ebutius.* Et ferè negativè concipiebatur, aliquandò etiam affirmativè: *Si adversus edictum vis facta sit, condemnetur.* Utrocunque modo concepisset, cognitionem iis verbis astrictam delegabat, ut tantùm pronuntiarent sic, vel non. Cic. 6. Act. in Verrem de Servilio: Jubet hominem Lilybæum vadimonium Venerio servo suo promittere, promittit. Lilybæum venitur, cogere eum cœpit, cum ageret nemo, nemo postularet. H-S. duobus milibus spōsionem facere cum Lictore suo, ni furtis quæstum faceret. Recuperatores de cohorte sua dicit se daturum. Idem Actione v. de Agyrinensibus: Quærebant, quæ in verba Recuperatores daret. Respondebat, si pateret adversus edictum fecisse. Ni & Si usitatissima sunt in formulis commissoriis seu Recuperatoriis, quia in sponsionem judicaretur. Cic. pro Cecinna ad finem narrationis: His rebus ita gestis P. Dolabella Prætor interdixit, ut est consuetudo, de vi hominib. armatis sine ulla exceptione, tantum ut, undè dejecisset, restitueret, restituisse se dixit. Sponsio facta est, hac de sponsione vobis judicandum. Quæ causa apud Recuperatores perorata est. Tranquillus in Domitiano: Recuperatores nè se semper persuasoriis assertionibus accommodarent identidem admonuit. Ubi Sabellicus Antiquarius peritissimus

Præibat Recuperatoribus Prætor.

Ni & Si formulæ Recuperatorii Iudicii.

Sabellicus reprehenditur.

mus Recuperatores interpretatur eos, qui res ad Fiscum pertinentes cùm asserendi potestate requirebant, quod nullo auctore laudato ipse de suo capite fingit: nam & Recuperatores capi in eum sensum nunquam mihi aut more, aut exemplo probabit. Quid enim Recuperatoribus cum Fisco, cum Cæsar suos haberet Procuratores, qui fortassis iidem erant cum Fiscalibus? Adde Assertiones pro vendicationibus rerum Fiscalium nusquam usurpari: ubicunque enim auctores assertionum mentionem faciunt, controversiæ de statu & causæ liberalis meminerunt. Hinc tit. l. 7. C. de assertione tollenda. Est asserere, vendicare in libertatem. Terent. in Adelphis:

Assertiones.

Asserere.

----- *Ego hanc liberali assero causa manu.*

Olim ergo si quis ex servitute sese eximere vellet proclamata libertate, cogebatur sibi Assertorem apponere (quia servi in mortuis comparati agere non poterant) qui assereret eum liberum, litemq; susciperet. Aut contrà si quis 3 in servitutem ex libertate revocaretur Assertore opus erat. Liberalis causa sæpiùs repetebatur, totidemque assertiones erant. Hinc prima, secunda, tertia. Fab. c. j. lib. xj. Succurret etiam si apud alios Judices agetur, ut in secunda assertione, & in Centumviralibus judiciis duplicib. parte victa. Martialis ad Quintianum de quodam Plagiario lib. j.

Si de servitio gravi queruntur,
Assertor venias, satisq; prastes,
Et cùm se dominum vocabit ille,
Dicas esse meos, manuq; missos,
Hoc si terq; quaterq; clamiteris,
Impones Plagiario pudorem.

Repe-

Repetitiones istæ assertionum, aliæque veteres cæremoniæ per Justinianum sublatæ sunt. Sunt igitur apud Tranquillum Recuperatores dati in causas liberales & assertiones, quæ quia persuasoriæ erant, ideò sæpiùs iterabantur sine ulla provocatione. Ideò monet ne statim sinant sibi persuaderi hujusmodi assertiones, ne quod unus probavit, alius rescindere cogatur, non habita præjudicii reverentia. Enimverò non fuit certum, Recuperatorum collegium ut Judicum, & Centumvirorum, sed extra ordinem dabat Prætor quos volebat, ut manifestum fit ex Verrinis. Plinius lib. 3. ad Maximum: nam ut Recuperatoriis judiciis, sic nos in iis Comitiis quasi repentè apprehensi sinceri Judices fuimus. Significat nihil tale cogitantes adhiberi in Recuperatoriis: Est enim Recuperatorium interdictum undè vi, species tamen Recuperatorii judicii & actio Recuperatoria, ut in causa Cecinniana.

Locus Tranquilli explicatus.

Extra ordinem Recuperatores dabantur

Interdictum undè vi.

COROLLARIUM AD CAP. XV.

1. Salus dataria) *Plautus in Pseudolo.*

BAL. Eho an non prius salutas? SYC. Nulla est mihi salus dataria.

2. Quasi apud eos certetur de recuperando) *Cui subscribit Theophil. §. eadem. Institut. quibus ex caus. manu. non licet. Recuperatores etiam dictos Festus ait, qui inter Popu. Rom. & civitates peregrinas de rebus privatis reddendis recipiendisque cognoscebant. Recuperatorij judicij obvia sunt exempla apud probatos auctores. Antiquissimum & nobilissimum est apud Livium lib. 26. Judicum à Scipione datorum, uter prior in oppidum transcendisset, ut murali*

Recuperatores undè.

Recuperatoriũ judicium.

coro-

corona donaretur. Et apud eundem lib. 43. *Meminit etiam Gellius.*

3. Aut contrà si quis ex libertate) *Exemplum est apud Livium lib.* 2. *V. C. de Virginia cujus Assertor erat M. Claudius Appij Cliens.*

Repetitiones in causis liberalibus.

4. Liberalis causa sæpiùs repetebatur) *Hermogenianus J. C. in l. ult. de coll. deteg. ff. ait: sententiam pro ingenuitate dictam, & collusionis prætextu semel retractare permittitur: Imperator tamen Justinian. in l.* 1. *C. de assertione tollenda. meminit secundæ, & tertiæ repetitionum quas abrogat: Vopiscus in Probo, tertiæ: Capitolinus in Pertinace, quartæ, & in M. Philosopho quintæ relationis meminerunt. Quod Cælius Rodoginus l.* 20. *c.* 10. *& Egnatius in Pertinace interpretantur, ut quinquies super re judicata referre possent: id quod fortassis adaptandum est in causis illis, in quibus contra libertatem pronuntiatum erat, quæ quidem semper favorabilis fuit. Alciatus tamen l.* 10. *Pareg. c.* 22. *aliter sentit, & revera* [illegible] *relationes, aliæ repetitiones fuerunt.*

SUMMARIUM LIBRI IV.

LIBRO QUARTO, CAUSIS DIVISIS ET DISTINCTIS, TANDEM DE ACCUSATORIBUS, ET REIS, ATQUE DE PRAXI PUBLICORUM JUDICIORUM AGITUR.

Histo-

Historiæ Fori Romani

LIBER IV.

ARGUM. CAP. I.

De divisione causarum, & earum discrimine.

HActenus judicialis Fori Magistratus cum reliquis ejusdem loci operis descripti sunt: supersunt deinceps negotia, quæ eodem loci ab iisdem agitantur demõstranda. Et quia non temerè, & sine delectu quibusvis Judicibus quævis causæ offeruntur, ponatur primùm duplex earum discrimen, ut quædam publicæ sint, quædam privatæ. Differunt autem inter se multis nominibus: Publicæ enim quasi populicæ dictæ, quòd olim tantum ad Populi concionem peroratæ: Aucto demùm causarum, atque civium numero ad Judicum Decurias, quæ Populi muneribus judiciorum succederent, translatæ sunt, hæ autem apud Prætorem, Centumviros, Recuperatores, Arbitros, & reliquos juris privati Disceptatores controverterentur: Ita Prætoriæ causæ, & Centumvirales pro privatis dicuntur: Unde apud Gellium lex 1 Ebutia Centumviralium causarum: Ad hæc, publicæ sub dio & Jove frigido, privatæ in Basilica agebantur. Illæ subdiales, hæ Basilicanæ dici possunt, sicut lib. j. annotavimus. Illæ legibus per populum jussis rogante Magistratu Senatorio, hæ actionibus primum per Pontifices, mox per Pragmaticos, & Prætores, editis constituuntur: quo nomine distinctæ sunt *Causarũ divisio.* *Causarũ discrimen* *Privatæ causæ.*

Populares. Sunt publicæ à popularibus, quia populares, actionibus datis per Prætorem, exercentur, ut de sepulchro violato, ne quid in flumine, loco, ripave fiat, de cloacis, & reliquis, quæ ad Publici conservationem spectant. Habent tamen hoc commune, quod quemvis Accusatorem de Populo admittunt. Paul. l. ij. de popul. action. Si plures simul agant populari actione, Prætor eligat idoneiorem.

Publica. Publicæ verò definiuntur, quod cuivis ex Populo exequutio earum plærumque datur: Auctor Justinia. 2 in calce Institut. Utraque ad publicam vindictam comparata.

Publicorum judiciorum ll. Leges autem Judiciorum enumerantur. l. j. ff. eod. Lex Julia majestatis, Julia de adulteriis, Cornelia de sicariis & veneficiis, Pompeja de parricidiis, Julia peculatus, Cornelia de testamentis, Julia de vi publica, Julia de vi privata, Julia ambitus, Julia repetundarum, Julia de annona. Adduntur & aliæ in Institutionibus Julia de residuis, Flavia de plagiariis.

Extraordinaria crimina. Et si quod flagitium committitur, quod aliqua lege non comprehenditur, extra ordinem cognoscitur. Et tit. est in ff. de extraord crim. Porrò suprà docuimus, 3 quomodo ante Syllæ dictaturam omnia criminalia judicia erant extraordinaria, nondum latis perpetuis legibus, quibus legitima judicia fierent, & in ordinem cogerentur: Non omnia tamen judicia in quibus crimen vertitur, publica sunt, ut furti, bonorum raptorum, Aquiliæ, & reliqua quæ pariunt obligationes ex maleficiis, neque omnia capitalia sunt, sed quædam sola corporis coercitione, vel multa pecuniaria vindicantur.

Capitalia. Caput. Capitalia verò, duplicia sunt, ut & caput in jure duplex est, Civile & Naturale, &

& duplex mortis discrimen Civilis & Naturalis. Itaque phrases illæ in Orationibus veterum, dicere causam capitis, dimicare pro capite, ad capitis imminutionem mediam, qua civitas, maximam, qua civitas & libertas amittitur, fere semper referuntur, ubi caput pro statu incolumi capitur, sicut in jure servi caput 4 non habent. Cicero in Oratione pro Quintio locum retinere dixit, pro capitis imminutionem mediam vel maximam propulsare: Quid igitur pugnas? an quod sæpè multis locis dixisti, ne in civitate sit, ne locum suum, quem adhuc honestissimè defendit, obtineat? ne numeretur inter vivos? decernat de vita & ornamentis omnibus. Quod tractum est à militibus prælium committentibus, quibus turpe loco cedere, gradum deserere, pedem referre, locum captum non posse tueri: In eadem Oratione existimationem vocat, quæ est in ornamentis, quibus civilis vita retinetur: Dum existimatio integra est, facilè consolatur honestas egestatem. Hanc definit Callistratus, 5 esse dignitatis illesæ statum, legibus, & moribus comprobatum, quæ ex delicto nostro auctoritate legum, aut minuitur infamia, & media minutione capitis, aut consumitur maxima, ut deportatione: Paucæ enim leges Rom. civium maleficia ultore ferro prosequũtur, sed aut relegant, deportant, in exilium mittunt, consecrant, aqua, & igni interdicunt, aut aliàs infamiam irrogant. Itaque nec virgis 6 cædere, neq; in crucem tollere civem Rom. usitatum est, undè & Paulus in Actis Apost. ad Cæsarem provocat, & M. Cic gravissimè exaggeravit, civem Rom. vinctum, cæsum, & in crucem sublatum à Cajo Verre

Existimatio.

Prætore in Sicilia miserabili illa voce, *Civis Romanus sum*, toties inculcata. Accedit & aliud discrimen, quod quamvis ex publicis quædam sint pecuniaria, eo tamen à privatis distinguuntur, quòd multa in publicis confiscatur, & Fisco infertur, ut litis æstimationes: In privatis Petitori addicitur, ut cum actiones dupli, tripli, aut quadrupli sunt persequutoriæ. Adnotabuntur deinceps à nobis in contextu Historiæ alia discrimina in solemnibus requisitis in utroque exercendo: Interim principis causarum divisionis, quam præmisimus, sic meminit Cicero pro Cecinna: Quærendum magis etiam videtur, ideò quod omnia judicia aut distrahendarum controversiarum, aut puniendorum maleficiorum causa reperta sunt, quorum alterum levius est, propterea quòd & minùs ledit, & persæpè Disceptatore domestico dijudicatur: Alterum est vehemētissimum, quod & ad graviores res pertinet, & non honorariam operam amici, sed severitatem Judicis & vim requirit. Pro Rabirio majora judicia publica appellat. Sed priùs de Accusatoribus, quàm de Petitoribus dicamus.

Multa in publicis Fisco infertur. Litis æstimationes.

Majora Judicia.

PHILIPPI BRODÆI J. C. COROLLARIUM ad caput primum.

1. Apud Gellium) *Lib. 16. c. 10. Noct. Att. Fuit autem & alia Ebutia lex, sed nil ad Rhombum.*

2. Auctor Justinianus) *Tit. de pub. jud.* §. 1.

3. Suprà docuimus) *Cap. 7. l. 3. nostra historia.*

4. Servi caput non habent) §. *servus. Instit. de cap. dimid.*

5. Hanc definit Callistratus) *Lib. de extraord. cognit. ff.*

6. Nec

6 Nec virgis cædere, nec in crucem toll. &c.) *Post ll. Valerias, de quibus alibi commentati sumus, l. Porcia lata fuit à M. Porcio Catone, quæ pro scapulis aut tergo nominata est à Festo, & Livio, quia vetitum erat civem Rom. verberare, aut necare sub qua quidem non comprehendebantur Perduelles, qui hostili animo adversus Rempubl. aut Principem animati sunt. l. ult. ad leg. Iul majest. in quos more majorum Coss animadvertebant turbulentis Reipub. temporibus, præsertim quandò S. C. hoc factum esset,* Videant Coss. ne quid Respub. capiat detrimenti: *Nam tum l. Porcia dormiebat: hoc enim S. C veluti armati Nasica & Opimius Tyberium, & Cajum Gracchos interfecerunt, Marius Saturninum & Glauciam, Cicero Lentulum Cethegum, & alios conjuratos. Hoc enim S. C. summa rerum tribuebatur, ut testatur Plutarchus in vita Ciceronis & Pauli Æmilij. Quod etiam probat Sallustius in Catilinario: Cajo Mario & Furio Valerio Consulibus permissa est Respub. Num unum diem posteà L. Saturninum Tribun. Pleb. & Cajum Servilium Prætorem mors ac Reip. pœna remorata est? Item Cicero in l. Agraria, & oratione pro Milone. Hæc lex autem Porcia adhuc tempore Ciceronis in viridi, quod ajunt, erat. Sic enim exclamat in Verrem, qui legem violaverat: O nomen dulce libertatis, ô lex Porcia, legesque Semproniæ. Húccine tandem omnia reciderunt, ut civis Rom. ab eo, qui beneficio Pop. Rom. fasces, & secures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur? Et alijs in locis. Imperatores verò & Tyranni, cum legibus solutos sese crederent illis neglectis pro libidine in quovis sæviebant. Suet. in Galba: Et tutorem quòd pupillum, cui substitutus hæres erat, veneno necasset,*

LL. Valer. & Porcia pro tergo & scapulis.

Perduelles

S. C quod fiebat turbulentis Reip temporibus.

Leges Semproniæ.

casset, cruce affecit, implorantiq; leges, & Civem Rom. se testificanti, quasi solatio, & honore aliquo pœnam levaturus mutari, multoq; præter cæteras altiorem, & dealbatam statui crucem jussit.

ARGUM. CAP. II.

De Accusatoribus, Quadruplatoribus, Sectoribus, & horum hominum grege, præmio, & eliminatione ab optimis Principibus.

Accusatores. ACcusatores Romæ voluntarii erant, neque ut in Græcia publicè constituti. Et cùm aliud alium ferret in Reum, ut privatum odium, præmii spes, gloriæ aucupium, propinquorum vindicta, publica causa, accidebat, ut multi simul deferrent, 1 qui cum convenire non possent, ut uni accusationem cederent, sed sese quisque idoneum contenderet, res Judicum cognitione disceptabatur, deferendique jus sententia decernebatur. Hanc controversiam de Accusatore constituendo, Divinationem appellabant, quod de *Divinatio.* futuro divinandum esset, ut est apud Gell. cap. iiij. lib. x. Etenim cùm omnia judicia de præteritis instituantur, & an sit, quid sit, jurenè sit factum, apud Judices tantum quæratur, futurorum conjectio vatibus, auguribus, publicis religionum interpretibus, & deliberationes capiendorum consiliorum agitantibus relicta est, hæc una divinatio futuri quæstionem in forum & Judicum disquisitionem invexit. Hæc ante justum cum Reo congressum, inter ipsos Delatores, instar velitationis cujusdam, concertabatur in primo limine *Prolusio. Prodromos.* ante ipsum causæ vestibulum. Itaque Prolusio vocatur, etiam Rhetoribus, & Prodromos, ut reliquæ

quæ translationum species in Rhetoricis. Plinius lib iiij. ad Ursum: Habetis interim epistolam meam, ut prodromon, expectabis orationē plenam, onustamque. Exemplum est in causa Verris, ubi M. Cicero prolusit ante legitimum certamen cum Q. Cæcilio. Est enim proludere ad serium prælium sese comparare, imitarique speciem justi conflictus, ut solent, qui pilam ludunt, semel atq; iterum animi gratia exercere, ne si lusum auspicarentur à seria pugna statim membra nimia contentione, & repentina, haberent sese pejùs & ineptiùs: Est enim periculosa metamorphosis subita & vehemens à summa quiete in acrem laborem. Itaq; descendendum paulisper in certamen, non irrumpendum temerè. Vergil. iij. Georgic. *Proludere*

Et tentat sese, atq; irasci in cornua discit
Arboris innixus trunco, ventosq; lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.

Publicorum ergò judiciorum exercitationes, quia communes, & expositæ omnibus civibus sunt, attulerunt ista accusationum præludia, ut cum multi delationem postularent, deferendi potestas, & subscribendi primariis Delatoribus per Judices fieret. Cicero iij. Actione: Quod meum factum lectissimi, atque ornatissimi viri, quo in num eroè vobis complures fuêre, ita probaverunt, ut ei, qui Quæstor istius fuisset, & ab isto læsus, inimicitias justas persequeretur, non modò deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, cùm id postularet, facerent potestatem. Ex quo loco conjici potest non eosdem fuisse Judices in divinatione, qui fuerunt in accusatione: sed repetitas à Quæstore sortes, sicut ex aliquot locis in *Delatio.* *Alii Iudices in divinatione, quā in actione*

Judices injurati. eadem causâ colligi potest. Quin annotat Asconius in divinatione Judices injuratos consedisse, cum in vero judicio jurati essent. Porrò tria omninò mihi fuisse videntur hominum genera hujusmodi accusationes profitentium, nobiles Adolescentes, qui à prima adolescentia, istis accusationibus vitia odisse discerent, & impetum jam conciperent æterni odii, sibi quondam futuri cum perditis civibus, Quadruplatores, & diserti bonique Oratores. Cic. in Divinatione de Hortensio Verris Patrono: Videt (ait) si à Pueris nobilibus, quos adhuc elusit, si à Quadruplatoribus, quos non sine causa contempsit semper, & pro nihilo putavit, accusandi voluntas ad Viros fortes spectatosque Homines translata sit, se in judiciis dominari non posse. De nobilium Adolescentium domestica professione priùs lib. ij. disseruimus. 2

Accusatorum triplex genus.

Quadruplatores. Proximum est, ut de Quadruplatoribus pauca dicamus, qui cùm accusatoriam vitam vivant, & ad vexandos Reos præmio ducantur, latrocinium turpissimum exercent, improbamque voluptatem quærunt ex aliena calamitate, sese satiant civium suorum sanguine, oculos pascunt Reorum sordibus, ut Cassius Severus apud Fabium lib. xj. Dii boni (inquit) vivo, & quo me vivere juvet Aspernatem Reum video. quod tanquam non invitè, sed cum voluptate Accusantis epiphonema reprehendunt multi. Quid enim crudelius, quid immanius, quàm sanguinis humani flagrantissima siti ardere? At isti sanguinarii, etiam ebrii cruore, priùs lassantur, quàm satiantur. Ante Cæsarum tempora Quadruplatores, pòst Delatores cœperunt dici, qui & Græcis Sycophantæ,

Incivile epiphonema.

Sycophantæ.

Sunt

Sunt autem Quadruplatores,[3] qui in præmium accusationis, quartam partem bonorum damnati consequuntur, aut eorum Delatores, qui in quadruplum damnabantur, ut furti manifesti, aleæ, & pecuniæ gravioribus usuris fœneratæ, quàm quibus per leges licebat: testis Pædianus. Qua forma dicta est Fabio quadrantaria Clytæmnestra,[4] quæ quadrante sui copiam faceret. Quadruplari, factitare, & profiteri quadruplaturam. Plautus in Persa: *Quadrantaria. Clytæmnestra. Quadruplari.*

Neque quadruplari me volo: neque enim decet
Sine meo periculo ire aliena ereptum bona.
Neque illi, qui faciunt, mihi placent.

De iis Plinius in Panegyrico: Ereptum alienas pecunias eunt? perdent quas habent. Expellere penatibus gestiunt? suis exturbentur. Quanquam non semper præmium accusationis fuit quarta pars bonorum. Tranquillus in Nerone: Præmia Delatorum Papiæ legis ad quartas redegit, divisis populo viritim quadragenis nummis. De qua lege fortassis intelligitur Asconius in Milonianam: Milo postero die factus reus ambitus, apud Man. Torquatum absens damnatus est. Illa quoque lege Accusator fuit ejus Appius Claudius, & cùm ei præmium lege daretur, negavit. Post paucos dies quoque Milo apud Favonium Quæstorem de sodalitiis damnatus est, accusante Publio Clodio Nerato, cui præmium lege datum est. Magni ergò viri præmium non accipiebant, ne quadruplaturam exercuisse viderentur, sed odio quodam vitiorum, aut famæ cupiditate ad dicendum descendebant. Plinius libro sexto ad Quadratum: Avidius referebat Thraseam præcipere solitum *Præmium Accusationis. Papia l. Magni viri præmium nō accipiebant.*

ſuſcipiendas eſſe cauſas, aut amicorum, aut deſtitutas, aut ad exemplum pertinentes. Cur amicorum? non eget interpretatione. Cur deſtitutas? quòd in illis maximè & conſtantia agentis, & humanitas cerneretur. Cur pertinentes ad exemplum? quia plurimum referret bonum, an malum ducem haberent. Ad hæc ego cauſarum genera, ambitiosè fortaſsè, addam tamen claras & illuſtres: Æquum enim eſt agere nonnunquam gloriæ & famæ. Hæc Plinius: quaſi reliquas Rabulis, & quæſtuariis Cauſidicis relinqueret, ex quibus ſunt Delatores, de quibus idem Plinius lib. v. ad Valerianum: Sed priuſquam ſententiæ dicerentur, Nigrinus Tribun. Plebis recitavit libellum diſertum & gravem, quo queſtus eſt venire advocationes, venire etiam prævaricationes, in lites coiri, & gloriæ loco poni ex ſpoliis civium magnos, & ſtatos reditus. Tranquillus in Tyberio: Decreta Accuſatoribus præmia, nonnunquam & Teſtibus, nemini Delatorum fides abrogata. Criminantes etiam dicuntur. Idem in Caligula: Sæpè in cunctos pariter Senatores, ut Sejani Clientes, aut matris, aut fratrum ſuorum Delatores invectus eſt, prolatis libellis, quos crematos ſimulaverat, defenſaque Tyberii ſævitia, quaſi neceſſaria, cum tot criminantibus credendum eſſet. Aſſidui 5 fuerunt hi Delatores Principibus (ô utinam ne nunc ſint) qui non modò crimina Majeſtatis, ſed & quævis alia objicerent, modò indè rediret ad Fiſcum, aut Ærarium aliquid. Sueton. in Domitiano: Nihil penſi habuit, quin prædaretur omnimodo bona virorum & mortuorum uſquequaque, quolibet, & Accuſatore, & crimine corri-

Gloria, magna Oratoris merces.

Criminantes.

Domitianus.

corripiebantur. Satis erat objici qualecunque factum dictumque adversus Majestatem Principis. Confiscabantur alienissimæ hæreditates, vel existente uno, qui diceret se audisse ex defuncto hæredem sibi Cæsarem esse. Idem tamen in initio Principatus justissimus fuit in Delatores. Fiscales (ait Suetonius) calumnias magna calumniantium pœna repressit, ferebaturque vox ejus, Princeps qui Delatores non castigat, irritat. Quod Domitiano gratulatur Martialis hoc Epigrammate: *Apophthegma.*

Turba gravis paci, placidæq; inimica quieti,
Quæ semper miseras solicitabat opes.
Tradita Getulis, nec cepit arena nocentes,
Et Delator habet, quod dabat exilium.
Exulat Ausonia profugus Delator ab urbe,
Impensis vitam principis annumeres.

Indices etiam dicuntur: Plinius in Panegyrico: *Indices.* Vidimus Delatorum indicum quasi grassatorum, quasi latronum, non solitudinem illi noviter, sed templum, sed forum insederant. Nulla jam testamenta secura, nullus certus status, non orbitas, non liberi proderant, auxerat hoc malum Principum avaritia. Deindè post: Et fortassè non eadem severitate Fiscum, qua Ærarium cohibes, imò tanto majore, quantò plus tibi licere de tuo quàm de publico credis. Unde indicinum præmium Indicis, ut qui aliquid invenerunt cum indicant domino, & dominus agnoscens beneficium aliquid reponit, indicinum 6 consequuti dicuntur. Apulejus lib. 7. Asini aurei indicinam vocat. Ulpianus in l. falsus. §. qui alienum. ff de furtis μήνυτρα vocat. Ex quo Plinii loco constat manubias ex *Indicium.*

pro-

proſcriptionibus refectas modò in Fiſcum, modò in Ærarium collatas. Hos e[illegible] ſive Quadruplatores, ſive Delatores, ſive Emiſſarios edicto graviſſimo ſuſtulit Titus Veſpaſianus, in cujus vita ſic Tranquillus: Inter adverſa temporum, & Delatores, Mandatoreſq; erant ex licentia veteri, hos aſſiduè in foro flagellis & fuſtibus cæſos, ac noviſſimè traductos per Amphiteatri arenam partim ſubjici in ſervos, ac venire imperavit, partim in aſperrimas inſularum avehi. Faciebant autem magnum quæſtum calumniando Delatores, quod intelligitur ex iis quæ diximus, & ex Martiale l. 11. in Vacerram.

Titus Veſpaſianus.

Et Delator es, & Calumniator,
Et Fraudator es, & Negotiator,
Et Fellator es, & Laniſta, miror
Quare non habeas Vacerra nummos.

Cicero ad Quintum fratrem Proconſulem Aſiæ: Acerbiſſima Prætorum avaritiæ miniſtra calumnia. Propter Delatores ait: Calumniator enim Delator eſt. Ejuſdem gregis ſunt Sectores, qui delatorum proſcriptionibus interſunt, bona diſtrahunt, manubiarum partem capiunt. Cic. 2. Philip. Tantus igitur te ſtupor oppreſſit, vel ut verius dicam tantus furor, ut primum cum Sector ſis iſto loco natus. Deindè cum Pompeii Sector, non te execrandum populo Rom. non deteſtabilem, non omnes tibi Deos, omnes Homines, & eſſe inimicos, & futuros ſcias. Tacitus lib. 13. Ejus Accuſationis auctor extitit Pætus quidam exercendis apud Ærarium ſectionibus famoſus. Hoc igitur Collegium, quod coivit ex his nebulonibus, Delatoribus, Quadruplatoribus, Sectoribus

Sectores.

Boni Principes Delatores exturbarunt eliminarũtque.

ribus, Mandatoribus, Emissariis funditus subvertit primum Divus Titus, deindè Nerva, tandem Trajanus. Plinius in Panegyrico: Ingenti quidem animo Divus Titus securitati nostræ ultionique prospexerat, ideoque numinibus æquatus est, sed quanto tu quandoque dignior cœlo, qui tot res illi adjecisti, propter quas illum Deum fecimus. Id hoc magis arduum fuit, quod Nerva Imperator te filio, te successore dignissimus, per quem magna quædam edicto Titi astruxerat, nihilque reliquisse tibi videbatur, qui tam multa excogitasti, ut si ante te nihil esset inventum. Deindè paulò pòst: Quàm juvat cernere Ærarium silens & quietum, & quale ante Delatores erat, nunc templum illud, nunc vere Deus, non spoliarium civium cruentarumque prædarum sævum receptaculum, ac toto in orbe terrarum adhûc locus unus, in quo optimo Principe, boni malis impares essent, manet tamen honor legum, nihilque ex publica auctoritate convulsum, nec pœna cuiquam remissa, sed addita est ultio, solumque mutatum, quod jam non Delatores, sed leges timentur: Quo in loco elegantissimè exaggerat deportationem ad quam condemnati erant Delatores. *Deportatio Delatorum.* Contigit (inquit) desuper intueri Delatorum ora supina, retortasque cervices agnoscebamus, & fruebamur, cùm velut piaculares publicæ solicitudinis victimæ supra sanguinem noxiorum ad lenta supplicia gravioresque pœnas ducerentur. Sed paulatim renascebatur ejusmodi pestis, quæ tamen & sæpius extincta est, ut sub Antonino Pio, & Marco Philosopho Imperatoribus. Julius Capitolinus in Antonino Pio: Provinciæ sub eo

cun-

cunctæ floruerunt, Quadruplatores extincti sunt. Idem Capitolinus in Marco Philosopho: Cavit & sumptibus publicis, & calumniis Quadruplatorum intercessit, apposita falsis Delatoribus nota: Delationes, quibus Fiscus augeretur, contempsit.

COROLLARIUM.

Divinationes.

1. Ut multi simul deferrent) *Ad rem facit l. ult. de collus. deteg. ff. Si plures (inquit J. C.) ad collusionem detegendam pariter accedunt, causa cognita, quis debeat admitti comparatis omnium moribus & ætatibus, & cujus magis interest, statui oportet. Quod iisdem ferè verbis repetit Ulpian. l. 19. de accusat. & inscript. quibus convenit etiam l. 2. de Popular. act. Hypotesis autem sive casus peti potest ex l. 1. §. si simul ad accusationem. ff. d. l. Jul. de adult.*

2. Lib. 2. disseruimus) *Cap. 6. & 7. nostræ Historia. Quibus addatur & hoc Plutarchi in Lucullo: Id accusandi studium, vel sine privata occasione haud ignobile videbatur: quinimo plurima delectatione eos mirari laudareq; juvenes consuevére, quos scelestis ac flagitiosis hominibus, ceu feris generosos catulos, acerrimè cernerent incumbentes.*

Quadruplatores.

3. Sunt autem Quadruplatores) *Sic Tacit. lib. 4. Annalium: M. Lepidus Auccusatoribus secundum necessitudinem legis, cætera liberis concessit. Quod & adhuc observatur in quibusdam edictis Regiis, ut Accusatoribus, & Denuntiatoribus, imò etiam Judicibus aliquota pars cedat bonorum commissorum. Cicero autem in Oratione pro Roscio ait cibaria Accusatoribus præberi solita.*

4. Fabio quadrantaria Clytæmnestra) *Fab. lib.*

8. *cap.*

8. cap. 6. circa finem, ait apud Cæcilium quandam Clytæmnestram quadrantariam in triclinio Coam in cubiculo Nolam dictam, quo nomine malè audivit Clodia Metelli Celeris uxor, cujus etiam meminit Plutar. in vita Ciceronis. Interpretationem verò ænigmatis require ab Andrea Alciato lib. 2. Parerg. c. 12. Joanne Brodæo l. 3. c. 24. Miscellaneorum. Adrian. Turneb. Advers. l. 3. c. 19.

Clodia Metelli uxor.

5. Assidui fuerunt hi Delatores Principibus) Non possum mihi temperare in odium harum pestium, quas etiam grassari vidimus non ita pridem, quin illud addam ex Seneca lib. 3. de benef. cap. 26. Sub Tyberio Cæsare fuit accusandi frequens, & penè publica rabies, qui omni civili bello graviùs omnem togatam civitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas jocantium, nil erat tutum, omnis sæviendi placebat occasio, nec jam Reorum expectabatur eventus, cum esset unus. Cœnabat Paulus Prætorius in convivio quodam, imaginem Tyberij Cæsaris habens exculptam, eminente gemma, rem ineptissimam fecero, si nunc verba quæsiero quemadmodum dicam, matellam sumsisse. Quod factum simul & Macro ex notis illius temporis Vestigatoribus notavit. At servus ejus, cui nectabantur insidiæ, ei ebrio annulum extraxit, & cum Macro convivas testaretur admotam esse imaginem obscœnis, & jam subscriptionem componeret, ostendit in manu sua servus annulum: Quibus subscribit etiam Sueton. in Tyberio: damnato, inquit, Reo paulatim genus calumniæ eò processit, ut hæc quoque capitalia essent, circa Augusti simulachrum servum cæcidisse, vestem mutasse, nummo vel annulo effigiem impressam latrinæ, aut lupanarij intulisse. Ex quibus apparet quam miserum

Accusatorum frequens rabies.

fuit

fuit vitam vivere aut protrahere sub hujusmodi Tyrannis, qui nil prius habebant, aut antiquius, quam ex civium miserorum spolijs, & fortunis ditescere, & Fisci loculos implere: quod ut citiùs, & liberiùs facerent, bonos & improbos, sontes atque insontes nullo discrimine mactabant, trucidabant. Tanta autem erat, tamque ardens sitis, tam rabida fames sanguinis, & auri, ut si toti maderent, & plenis faucibus se utroque polluerent, & ingurgitarent, tamen expleri, aut satiari nunquam possent, unicum restabat remedium huic morbo, ut ex utre Tomyridis, quo satiavit Cyrum, aut poculo liquido, quod Parthi Crasso propinarunt, biberent, quibus hic ardor restingui potuisset. Dij tales avertite pestes, ut ne nominentur quidem in Republica Christiana. Sanctiùs

Adrianus Imperator.

Divus Adrianus, ut ait Paulus J.C. in l. 8. de bonis damnatorum, in hac verba rescripsit: Favorabilem apud me causam liberorum Albini numer[illegible] facit, cum ampliari imperium hominum adjecti[illegible]potiùs, quàm pecuniarum copia malim. Est tit. l. 11. C. de

Servus domini delator.

Delatoribus, ubi l. fin. ait, servum domini delatorem in exemplum omnium proditorum severissima sententiæ debere subjugari, etiamsi objecta probaverit, qua interpretationem recipit ex l. 53. de jud. ff.

6. Indicium consequuti dicuntur) *Facit ad rem l. Cornelia. §. ult. de injurijs. l. solent. de præscript.*

Evangelia.

verb. ff. Quidam autem in d. l. falsus. legebant evangelia, sunt autem mercedes allati judicandi nuntij. Cic. ad Atticum: ô suaves epistolas, quibus evangelia deberi fateor. Budæus μήνυτρα reposuit, id est, indicij præmium. Livius lib. 2. Præmium Indici pecunia dici Ærario, libertas, & civitas data. Sic minitra dici possunt præmium, & honor, quibus donatur is, qui in exordio

exordio initæ factionis studio veræ laudis accensus ipse prodiderit factionem, vel impunitas, & venia, qui usus fuerit factione, si vel serò, incognita tamen adhuc, consiliorum arcana patefecerit in l. quisquis. §. ult. ad leg. Jul. Majest. Epinicia autem apud nos celebrantur, quando supplicationes decernuntur, & hymni decantantur publicè ad agendas gratias Divis pro lato nuntio. *Epinicia.*

ARGUM. CAP. III.

De Prævaricatoribus, & eorum pœna.

DElatoribus victoribus præmium decernebatur, aliâs certum, ut lege Papia, & more recepto in quadruplaturis, aliâs arbitrarium, honorariumque, ut lege recenti quæstionis, quam Prætor ferebat, aut Senatus. Tacit. libr. iiij. Quia Cornutus sua manu ceciderat, actum de præmiis Accusatorum abolendis, si quis Majestatis postulatus ante perfectum judicium se ipse vita privavisset, ibaturque in eam sententiam ni duriùs contraque morem suum palàm pro Accusatoribus Cæsar inritas leges, Rempubl. in præcipiti conquestus esset, subverterent potiùs jura quàm custodes eorum amoverent. Sic Delatores genus hominum publico exitio repertum, & pœnis quidem nunquam satis coercitum per præmia eliciebantur. Victis autem pœna irrogabatur, ut enim odium justum vitiorum mercedem meretur, ita innocentium calumnia, aut proditio supplicium: Ideò Sycophantis, Calumniatoribus, Prævaricatoribus, Tergiversatoribus & reliquis multæ sunt constitutæ, qui quia non obtinent causam, & temerè accusant, impudentis audaciæ dant pœnas. Prævaricator foris præ se fert speciem hostis, de- *Delatorum præmia.* *Prævaricator.*

nuntiatis extremis Reo, intùs verò animum habet amicissimum, & cùm simulat accusationem, dissimulat subscriptionem, advocationem, patrocinium, cognitionem quam Reo commodat, & cùm tenere Reum possit & damnare, dolo patitur sibi eripi, ut in Pisonem Cicero vocat Publium Clodium Catilinæ prævaricatorem, quòd eo accusante repetundarum Catilina absolutus sit. Idem ferè est cum proditore, & transfuga, qui in procinctu prælioque arma abjicit, supplicésque manus tendens sese dedit, aut stationem deserit, aut in hostium partem concedit. Fab. lib. xij. cap. j. An ei, qui ad defendendas causas advocatur, non est opus fide, quem nec cupiditas corrumpat, nec gratia avertat, nec metus frangat, sed proditorem, transfugam, prævaricatorē donabimus Oratoris illo sacro nomine? Qui locus non magis de Accusatore, quam Patrono Rei capiendus est: Quicunque enim corruptus prodit causam vel Actori, vel Reo, prævaricator est, ut est apud Cic. in Partitionib. cui Ulpian. I. subscribit lib. xlvij. ff. tit. de prævaric. Prævaricator est, quasi varicator, qui diversam partem adjuvat prodita causa sua. Quod nomen Labeo à varia certatione tractum ait: nam qui prævaricatur, ex utraque parte consistit. Fab. libr. xij. c. ix. Afferet ad dicendum curæ semper quantum plurimum poterit, neque enim solum negligentis, sed & mali, & in suscepta causa perfidi, ac proditoris est pejùs agere, quã possit: Ideoq; ne suscipiendæ quidem causæ sunt plures, quã quib. se suffecturum sciat, dicet scripta quam res patietur plurima, & ut Demosth. ait, si contingit & sculpta. Plin. lib. ij. ad Tacit. Prævaricatio est

Transfuga.

Unde Prævaricator

Prævaricatio.

transire

transire dicẽda, prævaricatio etiam cursim, & breviter attingere, quæ sunt inculcanda, infigenda, & repetenda. Ex quibus satis constat prævaricatorem eum esse, quicunque ex fide injunctum receptumque officium non implet, sed perfunctoriè adhibita fraude doloque varius titubat, aut in alteram magis incumbit partem, à qua recedere deberet. Ideò milites prævaricantur, cũ bellum cauponati, corrupti ab hostibus variè sese in conflictu gerunt, quos proditores transfugasque jam jam citati auctores vocant. Et in sacris Bibliis prævaricator legis homo dicitur, qui, quum ad præscriptum legis sese componere deberet, in quam jurarat, cùm primùm sacrosancto piacularis lavacri sacramento Christianæ militiæ nomen daret, deserto sacramento, prodito duce, corruptus diabolo dæmonum in hostium partem concedit, insignibúsque primæ militiæ ornatus, nomine, cruce, & cæteris coit fœdus turpissimum cum iis, quibuscum æternum infinitùmque est cum duce bellum. Translatum verbum est, aut à Castris, aut à Foro. Jurisconsulti tamẽ strictiùs hoc vocabulum coercent, ut extra Forum excurrere non possit, sed ibi tanquam in ergastulo constringatur in Accusatorum subselliis, ut cum Turpilianum Senatusconsultum interminatur pœnas Prævaricatoribus, Calumniatoribus, & Tergiversatoribus. Illîc Prævaricatores sunt solum ij, qui causam adversariis suis donant, & ex parte Actoris in partem Rei cedunt. Ulpian. in l. Prævaricatores. ff. de verb. sign. vel ut Marcellus 2. alibi ad S. C. Turpilianum libr. xlviij. ff. qui colludunt cum Reo, & translativè munere accusandi defunguntur, eò quòd

Milites prævaricantes.

Prævaricator homo Christianus.

S. C. Turpilianum

quòd proprias quidem probationes dissimulant, falsas verò excusationes admittunt. Est enim prævaricari vera crimina abscondere. Plin. libr. iij. ad Minucianum. Est lege cautum, ut Reus antè peragatur, dehinc de Prævaricatore quæratur, quia optimè ex accusatione ipsa Accusatoris fides æstimatur. De Norbano loquitur, cui objecta erat prævaricatio. Additque: objecta sunt multa, quæ magis, quàm prævaricatio, nocuerūt. Tandèm: damnatus, & in insulam relegatus est. Satis constat prævaricationis crimen ante accusationem objici non posse: Nam qui nondum Accusator est, quomodò prævaricabitur? Et qui prævaricabantur corrupti nummis, bovem in lingua habere dicebantur. Plin. lib. xviij. cap. iij. Itaque qui multæ pendendæ metu deterriti reticerent, aut qui pecunia corrupti loqui non auderent, bovem in lingua dicebantur habere, cujus adagij mysterium explicatur ab Erasmo. Porrò prævaricationis pœna ordinaria non est relegatio in insulam: nam pura non erat Norbani causa, sed conjuncta cum aliis criminibus, ut in eadem dicitur epistola. Ut ergò intelligamus pœnam constitutam, bifariam committitur, ab Accusatore, & Defensore. Uterque infamis fuit, quia perfidus, ex Prætoris edicto, *Qui in judicio publico calumnia, prævaricationisve causa quid fecisse judicatus erit, infamia notator*, ex l. j. ff. de iis qui not. infam. Marcellus. 3 Si is, de cujus calumnia agi prohibetur, prævaricator causa judicij publici pronuntiatus sit, infamis erit. Venulejus: 4 Accusator de prævaricatione convictus posteà ex lege non accusat. Accedit infamiæ pœna extraordinaria ex æquitate Judicis

Prævaricari quid

Bos in lingua.

Prævaricationis pœna.

Infamia.

cis ſtatuenda habito circumſtantiarum omnium delectu. Ulpianus : 5 Advocatus non propriè prævaricator dicitur. quid ergò de eo fiet ſive privato judicio, ſive publico prævaricatus eſt, hoc eſt, prodiderit cauſam ? hic extra ordinem ſolet puniri. Deindè ſequitur: 6 Hodiè iis, qui prævaricati ſunt, pœna injungitur extraordinaria. Sed modus ſtatuendæ utcunque præſcriptus ab Alexandro Severo, & patre ejus Heliogabalo: Reſcripſerunt enim teſte Julio Paulo, 7 in criminibus quæ extra ordinem objiciuntur prævaricatores eadem pœna affici debere, qua tenerentur, ſi ipſi in legem commiſiſſent, quia Reus propter prævaricationem abſolutus eſt. Si crimen erat ordinarium ordinariæ, ſi extra ordinarium talione pœnæ extraordinariæ afficiebãtur. Itaque nihil pœna prævaricationis à calumniæ diſtat, utraque infamiam & tallonem irrogat, ut ferè in omnibus accuſationibus, quæ temerè inſtituuntur. l fin. C. de accuſ. l. fin. C. de cal. Eſt etiam prævaricatio 8 in privatis, ut ſatis indicat ſeries titulorum in Pandectis, cùm publica judicia præcedat de prævaricationibus tractatus, & apparet ex l. j. C. de advoc. diver. jud. Non autem licet ab accuſatione deſiſtere poſt inſcriptionem, niſi partis Reæ, & Judicis conſenſu, aut intra xxx. dies l. ij. & l. fi. C. de abolit.

Talio debetur Prævaricatoribus.

COROLLARIUM AD CAP. III.

1. Cui Ulpianus ſubſcribit) *L. 1. Adde l. 212. de verb. ſign.*

2. Ut Marcellus alibi) *L. 1. S. C. Turp. ff.*

3. Marcellus : ſi is qui) *Vel Macer. l. 4. de prævaric. ff.*

4. Venulejus) *L. 5. eod.*

 5. Ul-

5. Ulpianus) *d. l. 1. de pravaric.*
6. Deindè sequitur) *L. 2. de pravaric. ff.*
7. Teste Julio Paulo) *L. 6. eod.*
8. Prævaricatio in privatis) *Adde l. 1. & 3. de pravaric. ff.*

ARGUM. CAP. IV.

De Tergiversatoribus, Mandatoribus, Emissariis, & aliis id genus.

Tergiversari. ALtera est in accusando temeritas Tergiversatio. Est autem tergiversari, ut Marcellus 1 docet, in universum ab accusatione desistere, quanquam aliud etiam significet, terga nimirum vertendo, more Parthorum refractariè pugnare, atque in ipsa fuga victoribus resistere, ut cum victos pudet, omninò abjectis armis manus tendere more Protei. *Proteus.*

Omnia 2 transformant sese in miracula rerum,
Ignemq; horribilemq; feram, fluviumq; liquentem.
Verùm ubi nulla fugam reperit fallacia, victi
In sese redeunt.

Cic. in Oratione pro L. Flac. de quodam, qui, quia invitè solvebat debitum, omnes latebras, diverticula omnia quærebat, ut sese judicio eriperet: Hunc (ait Cicero) æstuantem, & tergiversantem judicio, ille persequitur, à Recuperatoribus causa cognoscitur. Sed in argumento Turpiliani, de quo jam mentio, iis qui judicium inchoatum deserunt, pœna destinatur: quorum impotens impudentia voluptásque ex vexatione, sordibúsque civium commovit amplissimos Patres, ut decreto in posterum caverent, ne quis tam improbo exemplo negotium impunè faceret bonis viris: Latum ergò ad Ærarium est Turpilianum S. C. ad inhibendam *S.C. Turpilianum.*

dam iſtorum temeritatem, cùm antè id fieret impunè, nulla iſtis ludificationibus pœna impoſita, ut poſt delationem Reus non perageretur. Ideoque L. Sylla à Cenſorio Repetundarum accuſato, Cenſorius ab accuſatione impunè deſtitit, ut legitur apud Plutarch. in Sylla. Plin. 3 ad Cornelianum: Deindè converſus ad nos ἐπίςασθε quid facere debeamus: Iſti enim queri volunt, quod ſibi licuerit non accuſare. Tùm ex cõſilii ſententia juſſit denuntiari hæredib. aut agerent, aut ſinguli approbarent cauſas non agendi, alioqui ſe vel de calumnia pronuntiaturum. Hîc Calumnia pro tergiverſatione accipitur nondùm fortè annotato diſcrimine, ut etiam in l. inter. ff. de publ. jud. ubi calumnia pro tergiverſatione capitur. Eſt autem contrarium peragere. Plin. ibidem: Admonitus, ut perageret accuſationem, peregit invitus. Et ibidem, remittere accuſationem: Et cùm ex hæredibus quidam quaſi reverentia Eurythmi remitteret accuſationem, pulcherimè dixerat, nec ille Polycletus, nec ego Nero. Ulpian. in l. ij. ff. ad leg. Jul. de adult. Peregiſſe non aliàs quis videtur, niſi & condemnaverit. Eadem forma dicimus perrogare de aliquo, quod eſt expedire cognitionem & evacuare proceſſum. Plin. lib. vj. ad Tyronem: fecit pulcherrimè Cæſar, non enim de Bructiano, ſed ſtatim de Atticino perrogavit, damnatus, & in inſulam relegatus. Pœna verò ſtatuta iis, qui committerent in S. C. erat quinque librarum auri, ut idem Marcellus docet l. iij. ff. de prævaricat. aut extraordinaria cum infamiæ nota, ut Imperator Gordianus 4 reſcripſit, & excludebatur à repetendo Reo. l. cum Titia. ff. de accuſat.

Calumnia. *Peragere.* *Remittere accuſationem.* *Perrogare.*

 Man-

Mandatores. Mandatores, & Emissarii hoc etiam S. C. tenentur, quod significat Marcellus 5 periphrasticè his verbis: Incidit in hoc S. C. & qui Accusatorem summittit, aut qui instigat, aut qui mandat alicui, & instruit eum ad accusationem capitalem, dando probationes, allegando accusationes, & meritò: nam diffidendo crimini quod movet, & eximendo se periculo calumniæ vel desertionis, meritò calumniantis, & desistentis pœnæ subjici debuit. Hactenus de mandatoribus, quos describit tanquam subornatores Delatorum, impulsores, auctores, suasores, qui aliis negotium darent Reos peragendi. de quibus Tranq. in Tito: Inter adversa temporum, & Delatores, Mandatoresque erant ex licentia veteri, hos assiduè in foro flagellis & fustibus cæsos, ac novissimè traductos per Amphitheatri arenam partim subjici in servos, ac venire imperavit, partim in asperrimas insularum avehi. Curt. lib. j. Gentis ejusdem levissimos falsis criminibus astrinxit, monitos tùm demum ea deferre, cùm ipse jussisset. Loquitur de quodam spadone, qui mandabat delationes insontium. *Emissarii.* Emissarii verò fortassis iidem sunt cum subornatis, summissis, subjectis, quasi Mandatorum ministris, id est, Mandatariis. De illis ibidem Marcellus: Tenetur Mandator S. C. nisi (ait) subornatus Accusator probaverit crimen, quod intendere suscepit, nec interest, per se mandaverit accusationem, an per alium. Verùm hunc, qui hoc ministerio usus est ad mandandam accusationem, non ex verbis, sed ex sententia S. C. puniri Papinianus rescripsit: *Summissus Accusator.* Summissus enim Accusator similiter eodem S. C. plectitur, ist est, propter hoc

hoc ſolum punitur, quòd miniſterium alieni timoris receperit. Idem 6 alibi: In S. C. Turpilianum incidunt, qui ſubjeciſſent Accuſatores, aut ſubjecti poſtulaſſent, nec peregiſſent Reos, aut aliter quam abolitione facta deſtitiſſent, quique chirographum ob accuſandum dediſſent, pactionemvè aliquam interpoſuiſſent. Hoc autem verbum (peregiſſent) ad univerſos ſupraſcriptos pertinere dicendum eſt. De Emiſſariis ſic meminit Tranquillus in Domitiano: Aretinum Clementem Conſularem virum è familiaribus & emiſſariis ſuis capitis condemnaturus in eadem, vel etiam majore gratia habuit, quoad noviſſimè ſimul geſtanti, conſpecto Delatore ejus, vis, inquit, cras hunc nequiſſimum ſervum audiamus? Non ſum tamen neſcius à Pædiano dici Emiſſarios furtorum conciliatores & internuntios, quæ à Magiſtratibus committuntur. Tum demùm autem dicuntur tergiverſari, cum poſt inſcriptionem litemque conteſtatam, non impetrata abolitione Reos non perſequuntur. Hanc inſcriptionem Papinianus vocat denuntiationem: Mulier (inquit) quæ falſi crimen, injuriæ propriæ eſt interpoſitam denuntiationem deſiſtens omiſit, ex S. C. teneri non videtur. Itaque dicti Nuntiatores qui iidem ſunt cum Indicibus. Julius Paulus. 8 Nuntiatores, qui per notoria indicia produnt, notoriis ſuis aſſiſtere jubentur. Crimen autem tergiverſationis aliàs vocatur deſertio. Marcellus: 9 nam diffidendo crimini quod movet, & eximendo ſe calumniæ, vel deſertionis, meritò calumniantis, & deſiſtentis pœnæ ſubjici debuit. Et deſertores qui tergiverſantur quaſi Apoſtatæ

Emiſſarii conciliatores furtorum.

Quando tergiverſatur.

Denuntiatio & inſcriptio.

Nuntiatores.

Apoſtatæ

deficiunt, pugnamque detrectant. Idem Marcellus paulò antè: Si dicatur aliquis in S.C. incidisse, Præsidis erit super ea re notio, & tamen contra desertorum S. C. non intervenit actio.

COROLLARIUM AD CAP. IV.

1. Ut Marcellus docet) *Aliàs inscribitur Martian. l. 1. ad S. C. Turpil. ff.*

2. Omnia transformant, &c.) *Versus Vergilij ex quarto Georgicon nonnihil immutati.*

3. Plinius ad Cornelianum) *Lib. 6. epist.*

4. Gordianus rescripsit) *L. 2. C. ad S. C. Turpil.*

5. Marcellus periphrasticè) *Lib. 1. 1. ad S. C. Turpil. ff. cui adde l. 5. C. de accusat.*

6. Idem alibi) *L. 15. ad S. C. Turpil. ff.*

7. Papinianus vocat) *L. 4. ad S. C. Turpil ff.*

Notoria. 8. Julius Paulus) *L. 6. eod. Quæ sint notaria docet Budæus in l. ab accusatione. ff. ad S. C Turpilian. de quibus fit mentio in l. ea quidem. C. de accusat. l. 31. de Episcop. & Cler. C. Theodos.*

9. Marcellus) *d. l. 1.*

ARGUM. CAP. V.

De Calumniatoribus, & eorum pœna.

Calumniatores Calumniosi. SUnt & ex eorum ordine, qui causam non obtinent, neque probè Accusatoris officio perfunguntur Calumniatores, qui etiam Calumniosi dicuntur. Paul. in tit. ad Turpilianum. 1 Et in privatis, & in extraordinariis criminibus omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur. Sunt autem ii, qui falsa crimina intendunt: Itaque qui dolo petunt quid actionibus privatis in civilibus controversiis, calumniari 2 non dicun-

dicuntur, quia crimen abest, quod ut falsum imponere possunt: ita enim capiunt Jureconsulti in argumento accusationum: Aliàs ab iisdem pro dolo malo usurpatur, ut in Rubrica 6. lib. 25. ff. Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicetur. Sed & tit. de Calumniat. lib. 3. ff. locum habet, tam in pecuniariis, quàm publicis judiciis. Cicero primo Officiorum: Existunt etiam sæpè injuriæ calumnia quadam, & nimis callida, & malitiosa juris interpretatione, ut sit calumniari aliquandò captare, 3 & aucupari verbum interverso germano solidoque sensu. Idem pro Cecinna: Tum aucupia verborum & literarum tendiculas in invidiam vocant, tum vociferantur ex æquo & bono, non ex callido versutoque jure rem judicari oportere, scriptum sequi calumniatoris esse, boníque Judicis voluntatem scriptoris, auctoritatemque defendere. Cæterùm hîc sequuti Marcellum, pro frustratoria doloque suscepta & malefundata accusatione interpretamur, quæ constituta vindicatur. Olim ante S. C. Turpilianum etiam fuit pœna talionis, ut caput habet ex xij. tab. *Calumniator idem patiatur, quod Reus, si convictus esset.* Cicero pro domo sua: Nomen Sexti Propertii detulit, accusare alienæ damnatonis sceleris que socius propter calumniæ metum non est ausus. Quod idem sanxit l. Rhemia: nam multæ leges xij. tabulis potesteriores repetita continent argumenta decemviralium, ut in pœna falsi, repetundarum, &c. cum desuetudine tanquam senio, situque paulatim exolevissent, & in puteo oblivionis desuetudinisque conclusæ tandem luci redditæ sint, non quòd extinctæ prorsus

Dolus.

Calumnia propriè.

Talio.

L. Rhemia.

Antiquitati.

ſus eſſent. Id quod Juſtinianus ſignificanter exprimit, qui deſuetudine improbatum jus remedio Imperiali à ſe illuminatum jactat. Talionis uſus etiam penè exoleverat tempore Auguſti. licentia nimia Delatorum: Itaque inter alia benemerita numeratur à Tranquillo, quod diuturnorum Reorum nomina aboleverit conditione propoſita, ut ſi quem quis repetere vellet par periculum pœnæ ſubiret: Quibus edicti minis quid opus fuit, ſi Rhema uſitabatur? Sed iterum obtinuit Delatorum gratia, ut deſineret hujuſmodi ſubſcriptio in talionem: Itaque Domitianus purgaturus Reorum album, qui ante quinquennium apud Ærarium pependerant, eos liberavit, nec repeti niſi intra annum, eaque conditione permiſit, ut Accuſatori, qui cauſam non teneret, exilium pœna eſſet. Rurſus per Titium, Nervam, Trajanum ſublatis è medio Delatoribus reſtituta veteri legi per Senatuſconſultum Turpilianum auctoritas, pœnaque talionis: quod cum plura capita haberet, de Prævaricatoribus, & Tergiverſatoribus, quod de Calumniatoribus ſcriptum erat, hac conſtitutione expreſſum eſt per Auguſtos Honorium 4 & Theodoſium. Quiſquis crimen intendit, non impunitam fore noverit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poſcat ſimilitudo ſupplicii. Accedit talioni infamiæ nota, quæ ipſo jure (ut ajunt) inuritur, ut deinceps accuſare non poſſint. Sed in privatis aliud conſtitutum: nam qui illîc calumniatur, violat jus jurandum, quod concepit de calumnia, ſolvitque impenſas litis, & nonnunquam infamis eſt, cùm olim vetere de calumnia actione in partem deci-

S.C. Turpilianum.

Infamia.

Calumnia in privatis.

decimam litis Actor multaretur, ut Auctor Institu. 5 lib. 4. scribit, citra tamen talionis periculum, cùm nullam pœnam à Reo exigat, qui criminatur in privatis, & pecuniariis causis. l. 1. l. in privatis. ff. ad Turpilian. Cæterùm in utroque judicio post absolutum demùm Reum de Accusatoris calumnia quæritur, ut etiam nunc post sententiam latam ad principale, proceditur ad expensas: & in hac principis litis appendice de calumnia quæritur, quia ei impinguntur implendæ expensæ in privatis, in publicis pœna legitima: quamvis nonnunquam cum sententia absolutionis adjungatur notatio calumniæ, idque officio Judicis non actione aut lege. l. 1. C. de Calumniatoribus. Marcellus in l. 1. ff. ad Turpilianum. Non utique, qui *non probat quod intendit*, calumniari videtur: nam ejus rei inquisitio arbitrio Cognoscentis committitur, quia Reo absoluto, de Accusatoris incipit consilio quærere, qua mente ductus ad accusationem processit, & siquidem ejus justum errorem reperit, absolvit eum: Si verò in evidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat. Cujus loci elegantem hypothesim, seu facti speciem habet Asconius in Scauranam: Cato cùm vellet de Accusatoribus in consilium mittere, multique à populo manus in Accusatores intenderent, cessit imperitæ multitudini, ac postero die in consilium de calumnia Accusatorum misit. Cajus Triarius nullam gravem sententiam habuit, Subscriptores ejus Marcus & Quintus Pacuvii fratres denas, & Lucius Marius tres graves habuerunt. Hæc ille. Quo in loco mera est historia, pejus actum cum Subscriptori-

Hypothesis l. 1. ad S.C. Turpilianum.

ptori-

ptoribus, quàm cùm primario Accusatore. Et dilatum in posterum judicium de calumnia contra morem receptum in d. l. 1. Quomodo sese gereret in ea quæstione Prætor, verba ejusdem Marcelli eleganter enarrant: Sitnè reus calumniæ, an non, ex verbis pronuntiationis manifestatur: Nam siquidem ita pronuntiaverit, *non probasti*, pepercit
„ ei. Si autem pronuntiaverit, *Calumniatus es*, ἐσυκο-
„ φάντισας, quod erat solemne (ut patet in duabus Constitut. 6 Romani Imperator. ex quibus caus. infam. irrog.) condemnavit eum, & quamvis nihil de pœna subjecerit, tamen legis potestas adversus eum exercebitur. Nam ut Papinian. respondit, facti quidem quæstio in arbitrio Judicantis est, pœnæ verò prosequutio non ejus voluntati mandatur, sed legis auctoritati reservatur. Deindè quæri posset, si ita fuerit interloquutus, L. *Titius temerè accusasse videtur*, an Calumniatorem pronuntiasse videatur. Et Papinianus temeritatem facilitatis viam continere, & inconsultum calorem calumniæ vitio carere, & ob id nullam pœnam subire oportere respondit. Ex quo verbo Græco, quod repositum est in lacuna pridem vacua, satis intelligitur Sycophantas 7 Græcis, esse Latinis Calumniatores, sed diversissima analogia: Illi enim à ficubus, hi à calvitio, & calvire, ut cavillari trahunt originem nominis: A ficubus, quia ficuum furta quæ Athenis capitalia erant (auctore Festo Pompejo) deferrent: Plutarchus in libello de curiositate, & in Sylla. Sycophantari Plautus dixit in Trinummo, ubi Callicles:

Sycophantæ. Calumniatores undè. Ficuum furta Athenis capitalia. Sycophantari.

------ Satis scite & probè:
Quanquam hoc me etiam ætatis sycophantari pudet.

Et

Et alio in loco Charmides:

Enimverò nunc Sycophãtæ huic sycophantari volo. In qua comœdia Sycophantarum sordes mirè describuntur, qui ad artes nugatorias, & imposturas suas locant operas de Foro conducti. Plato in Dialogis de Legibus tollit hujusmodi pestes ex sua politia. Verba interpretis Ficini subjiciam: Si quis Justitiæ vires in animis Judicum evertere conetur, ac præter oportunitatem multa litigia moveat, aut moventibus adsit, agat in eum quicunque voluerit malè agendi, atque iniquè defendendi crimine, judiciumque ejusmodi apud electos Judices agitetur. Et si damnatus fuerit, discutiatur, an avaritia, an ambitiosa quadam contentione id fecerit: Ac si contentione, certum ipsi Judices tempus præscribant, in quo neque pro se, neque pro alio certam dicat agatvè causam: Sin autem avaritia, peregrinus quidèm à regione abito, & si redierit, moriatur. Quod si ambitiosa contentione bis tale quid fecisse dicatur, idipsum supplicium subeat. Hactenus Plato. Verum jure nostris moribus recepto, omnis Accusatorum ratio, & accusatorii juris historia desuetudine antiquata, ut tantùm vetus Accusator per Procuratorem Cæsaris, aut Fisci (nihil jam moror an Latinè sint iidem, quia Procurator Fisci differt à Procuratore Cæsaris per l. fin. C. de Advocat. Fisci.) repræsentetur, cui temerè agenti nihil nocet præterquam jurisjurandi dati religio: nam extra ordinem pridem cœperunt publica judicia exerceri: Itaque in capitalibus læsi Reum prosequuntur civiliter ad consequendum id quod interest. Procurator Fisci publicam exigit vindictam, ut exem-

Plato.

Accusatoris mos desuetudine antiquatus.

Procurator Fisci.

Tenere causam. exemplo reliqui deterreantur. Porrò tenere causam (quia ad rem pertinet) dictum est à sylvis, ubi qui venantur assequuti feram, eam tenere dicuntur. Cic. pro Cecinna de causa Curiana loquens: Et hoc loco Scævolam dixisti causam apud Centumviros non tenuisse. Et suprà ex Tranquillo: ut Accusatori, qui causam non teneret, exilium pœna esset. *Damnare Reum.* Quod idem dicitur damnare Reum, quod non solius Judicis, sed illi cum Accusatore victore commune esset. Valerius 8 de Lucio Crasso Prætore in Gallia: Cùm in eam Cn. Carbo, cujus patrem damnaverat, ad speculanda acta sua venisset, id est, Accusator causam obtinuerat. Cic. in eadem Oratione: Non solùm egeris, verùm etiam condemnaveris licet. Idem Valerius lib. 8. de Deciano. Cùm Publium Furium inquinatissimæ vitæ pro Rostris accusaret, quia in quadam parte actionis de morte Lucii Saturnini queri ausus est, nec Reum damnavit, & insuper ei pœnas adjectas pependit. Qua in dicendi formula, inesse puto quandam temporis prolepsim, ut quia feliciter peractam accusationem sequeretur condemnatio proximè. Quo modo usus est etiam Plautus in Rudente:

Quis me est mortalium miserior, qui vivat alter hodiè,
Quem modò damnavit ad Recuperatores Plesidippus?

Qui ergò causam non tenent, neq; damnant, non ideò Calumniatores sunt, nisi id nominatim illis per sententiam impactum sit.

COROLLARIUM AD CAP. V.

1. Paulus ad Turpil.] *L. 3.*

2. In

2. In civilibus controversiis calumniari) *Facit l. 5. C. de calumn.*

3. Ut calumniari aliquandò captare) *Sic Paul. J.C. in 19. ff. de adhib. ait, non oportere jus civile calumniari, neque verba captari, sed qua mente quid dicetur animadvertere convenire.* Calumniari.

4. Per AA. Honor. & Theodos.) *l. ult. C. de cal.*

5. Institut. lib. 4.) §. *hoc autem de pœna tem. lit.*

6. In duabus constit.) *l. 16. & 17. Vide etiam Alc. lib. dispunct. 2. c. 26.*

7. Sycophantas) *Vide eundem Alc. lib. 11. cap. 4. Parerg. Jur. Caeterùm moris fuit antiquitùs frontem Calumniatorum canterio inurere, ut posteà omnibus noti essent. Testis locuples Cic. in Oratione pro Roscio, ubi comparat Accusatores cum anseribus, & canibus Capitolinis: Sed si (inquit) ego hos benè novi, literam illam, cui vos usque eò inimici estis, ut etiam eas omnes oderitis, ità vehementer ad caput affigent, ut posteà neminem alium, nisi fortunas vestras accusare possitis. Hinc est, quod Plin. in Panegyrico ait, Delatores frontem exanguem, & ferream habuisse, punctis, & notis vulneratam. Plautus & Seneca hujusmodi stigmaticos, literatos vocant. Et Capitolinus scribit M. Antonium falsis Delatoribus notam apposuisse. Sed nunc exclamare libet, ubi nunc lex Rhemia, dormis? utile tamen est (ut ait Cicero) multos esse Accusatores in Republ. quibus addo & Censores, si modò ad accusandum vitiorum odio, & amore virtutis, non vindictae zelo: spe praeda, aut aliqua prava cupiditate ducerentur, traherentur: sic enim fieri posset, ut Cives in officia continerentur, & mali ab iniquitate desisterent. Sed de his satis. Qui plura volet de Calumniatoribus, videat Fran. Balduini* Calumniatorū frons inusta ferro. Frons ferrea. Literati.

 duini

divini libellum de famosis libellis, Lucianum Dialogo περὶ τῆς διαβολῆς.

8. Valerius) *Lib. 6. de Pudicitia.*

ARGUM. CAP. VI.

De Reis, qui causam dicere, respondere, subire judicium, & defendi dicuntur, ac de incolumibus, & integris, atq; de Budæi Forensibus.

REis adversi sunt Accusatores, ex quorum scilicet sordibus; damnatione, & calamitate voluptas, vindicta, & præmium legis captatur. Sed Accusator solùm in publicis versatur: Reus autem in privatis is est, à quo petitur, ut Reus stipulandi, qui stipulatus est, Reus promittendi, qui stipulanti repromisit, de quibus titul. in ff. & C. Reus debendi, tam in realibus, quàm in personalibus. Quin & is etiam dicitur Reus, paradoxo apud vulgus significatu, qui agit, ut Reus stipulandi, & Reus accusandi. Cic. ij. de Oratore: Non semper fortis oratio quæritur, sed sæpè placida, submissa, lenis, quæ maximè commendat Reos. Reos autem appello, non eos modò, qui arguunt, sed omnes, quorum de re disceptatur, sic enim olim loquebantur. Idem in eod. libr. Reos appello, quorū res est. Reus respectu Actoris dicitur, collatus ad Patronum Cliens, ante ingressum litis Consultor. Hinc Reus locuples, pro instructo omni genere defensionum, & quasi invicto. Tacit. in Dialogo de Oratoribus: Si Poetica accusatur, non alium video Reum locupletiorem, id est, paratiorem ad respondendum, & præstandam eam sartam tectam: De Basso loquitur: Usitatum tamen

Reus. *Reus stipulandi.* *Reus accusandi.* *Reus locuples.*

men est Reos esse, qui pro capite causam dicunt, quorum conditio, status, & qualitas Reatus 1 vocatur Marco Messalæ, & posteris. Auctor Fabius Institutionum Oratoriarum libro octavo. Ulpianus in l. fin. ff. ad legem Juliam Majestatis: Qui in reatu decedit, integri status decedit. Toto ergò tempore interjecto, ex eo quo inter Reos receptus est, usque dum eximatur morte, vel alia ratione Reatus dicitur, quo dicuntur pendere Rei. Tranquillus in Domitiano: Reos, qui ante quinquennium proximum apud Ærarium pependissent universos discrimine liberavit. Nomina ergò eorum, qui inter Reos recepti essent ad Ærarium deferebantur, ut Judicum & reliqua acta. Idem in Nerone: Cautum ut rerum actu ab Ærario causæ ad forum, & Recuperatores transferrentur. Iidem & Rei diuturni vocantur, quorum nomen sera abolitione deletur ex albo. Idem Tranquillus in Augusto: Diuturnorum Reorum, & ex quorum sordibus nihil aliud, quàm voluptas inimicis quæreretur nomina abolevit. Causam dicere proprium est Reorum, cum accusati publico judicio respondent, vel per se, vel per Patronum, etiamsi ipse non agat, aut intersit: dicere tamen causam dicitur, id est, subire judicii aleam, eventumque dubium, quod faciunt qui delati, vocatique respondent. Curtius libro sexto: Rex manum eidem inhibuit, dicendæ priùs causæ debere fieri potestatem, nec aliter judicari passurum se affirmans. De Philota loquitur. Est etiam respondere Latinè apud Gellium quod comparere: Prætor M. Varroni quandò citatus, neque respondit, neque excusatus est.

Reatus. *Rei diuturni.* *Causam dicere.* *Respondere.*

Quod pertinet ad morem veterem, quo per Præconem 2 Rei citabantur. Tranq. in Tyberio: Citatum per Præconem in carcerem rapi jussit. Subire judicium etiam dicitur. Tacitus lib. v. Scilicet medio triennio defuerat tempus subeundi judicium Consulari seni, tot Consularium parenti. Respondent ergò, subeunt judicium & causam dicunt, qui per Cognitorem defenduntur, ut qui in vincula ducti ex iisdem causam dicunt, cùm absentes in carcere per alios defenduntur. Cæsar lib. j. belli Gallici: Moribus suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coegerunt. Damnatum pœnam sequi oportebat, ut igni cremaretur. Die constituta causæ dictionis Orgetorix ad judicium omnem suam familiam ad hominum millia decē undique coegit. Per eos ne causam diceret se eripuit, id est, ne ad postulata cogeretur respondere. Curt. lib. vij. Sine præjudicio dicimus causam liberis corporibus, animisque. Habitum etiam in quo te comitari solemus reddidisti, id est, soluti, quia vincti videntur prædamnati. Idem lib. vj. Vincti hominis, non supervacua solum, sed etiam invisa defensio est, quæ Judicem non docere videtur, sed arguere. Plautus in Truculento:

- - - - Reus solutus
Causam dicit.

Curt. libr. vj. Subibat animos Parmenionis quoque tanti ducis, & tam clari civis fortuna, qui modò duobus filiis Hectore, & Nicanore orbatus, cum eo quem reliquum calamitas fecerat, absens diceret causam. Cùm absentes causam dicunt propriè 3 defendi dicuntur. Cic. pro Quintio: Et audes Sexte Nævi negare absentem defensum

Citati per Præconem Rei.
Subire Iudicium.
Defendi.

ſum eſſe Quintium, cùm eum defenderit idem, qui te ſolebat? Ibidem: Apud Judicem cauſam priore loco dicat, & cùm eam orarit, tum deniq; vocem Accuſatoris audiat? Non adeſſe etiam dicitur pro eo, quod Vulgus dicit contumaciter ſeſe abſentare. Cicero pro domo ſua: Sed ſi patrem tuum civem mediusfidius egregium, diſſimilemque veſtri nemo unquam ſanus exulem appellavit, qui cùm de eo Tribunus Plebis promulgaſſet, adeſſe propter iniquitatem Cinnani illius temporis noluit, eique imperium abrogatum eſt. Receptum eſſe inter Reos, & incolumen eſſe, duo ſunt contraria: Eſt enim incolumis, qui cauſam dicturus, in jus non citatur. Cicer. pro domo ſua: Nihil erat latum de me, non adeſſe eram juſſus, non citatus fueram, eram etiam tuo judicio civis incolumis. Idem dicitur integer. Ibidem: In me qui profectus ſum integer, abfui ſimul cum Republica, &c. Curt. lib. x. Illi, quo faciliùs ab integris ſumptuoſos diſcerneret, tentari ipſos rati prolatando aliquantum extraxerant temporis. Integros dixit frugi, qui nihil æris alieni contraxerant luxu: Imperata enim erat ſingulis æris alieni profeſſio. Paul. in l. j. de pop. act. Popularis actio integræ perſonæ permittitur, hoc eſt, cui per edictum poſtulare licet. Intentatus idem cum integro. Tacitus lib. v. de Coccejo Nerva J.C. Dum integer, dum intentatus honeſtum finem voluit. Indemnatus eadem forma dicitur. Cic. pro domo ſua: Quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tuliſti? Plaut. in Curcul.

Non adeſſe.

Incolumis

Integer.

Intentatus.

Indemnatus.

Hoccine pacto indemnatum, atque inteſtatum me arripi?

Inteſtatum novè pro nullis teſtibus præſentibus convicto dixit. Accipiunt etiam inteſtatum pro infami, & rejecto à dictione teſtimonii. Inteſtatus vivito, pro inteſtabili & ſacro, ſacer & inteſtabilis eſto, ut Tacitus ſæpè uſurpat. Indefenſus & inauditus etiam dicitur. Ulpianus ff. ad legem Corneliam. Inauditum filium pater occidere non poteſt. Tranquillus de Oratoribus: Non patiar inauditum, & indefenſum ſæculum noſtrum hac veſtra conſpiratione damnari. Hînc condemnati indicta cauſa, & ſine judicio. Cic. pro domo ſua: Nego potuiſſe jure publico, legibus iis, quibus hæc civitas utitur, quenquam civem ulla hujuſmodi calamitate affici ſine judicio. Primo de Legibus: ut Dictator qui eſſet, quem vellet civium indicta cauſa impunè poſſet occidere. Indicta cauſa, id eſt, ſine judicio, non dicta cauſa, ut apud Vergil. lib. vij.

Indefenſus. Inauditus *Indictus.*

Nec tu carminibus noſtris indictus abibis.

Sed jam ad uſum veterum judiciorum, quem Praxim vocant, accedamus, & quantùm per Auctores, qui jam extant, licet, rationem methodumque, quam in exercendis judiciis, tam publicis, quàm privatis Veteres ſunt ſequuti, deſcribamus, qua in re præſtanda ferè omnis opera conſumetur in explicandis certis vocabulis, quorum ſignificatus accommodatus erat ad veterem praxim, quorum Commentarium amplum confecerat Gulielmus Budæus vir ſine controverſia ita magnus, ut aleam judiciorum, cenſuramque Ariſtarchorum nunquam vivus ſubierit, neque à funere æternum ſubiturus ſit. Verùm quia quaſi in adver-

Laus Budæi.

adversaria, quæ adnotaverat, conjecta erant, neq; morte intercepto licuerit tumultuariam miscellaneam in codices digerere, maluerunt ii, ad quos gradu proximo tantæ gloriæ redibat hæreditas, inventario rem illam intercipere, quàm committere, ut candor gloriæ Budeanæ, labe & macula negligentiæ inficeretur, si inter res hæreditarias repræsentaretur. Non enim extremam manum auctor admoverat, sed rudem impolitumq; lambendum aliquando sibi servabat, ut fœtus honestior ederetur, parenteque dignior. Sed Fatorum maleficio tanto beneficio nobis carendum est, cum nemo quisquam sit, qui descriptis lineamentis succedere ausus sit, ut Appelleæ quondam Veneri: Nos tamen tantum, quantum per angustias temporum, quibus hæc corripimus, præstare licebit, dabimus operam, ut bona pars forensium dictionum in hoc universo Commentario explicata habeatur, non ductis lineamentis ab Apelle illo penicilium comparantes, sed in alia tabula perceptam in animo Idæam expressuri.

COROLLARIUM AD CAP. VI.

1. Reatus) *Paul. l. post contractum de don. l. si diutino. ff. de pœn. ubi Reatus accipitur pro qualitate, statu, & habitu rei, uti rectè interpretatur Alc. lib. 2. parerg. ju. c. 10. ut ij sint in diutino reatu, Rei pendentes, & diuturni, de quibus infrà. Reatus tamen etiam pro crimine & flagitio Rei accipitur, ut idem notat Alc.* **Reatus pro qualitate.** **Pro crimine.**

2. Ad morem veterem, quo per Præconem) *De hoc infrà dicemus lib. 5. ubi de Apparitoribus & Præcone agemus.*

3. Propriè defendi dicuntur) *Quid sit defendi habetur l. 2. & 5. quib. ex cau. in poss. eat.* **Defendi.**

ARGUM. CAP. VII.

Accusatorium ordinem aggreditur, ac primùm de Delatoribus, Libellis, Inscriptione, Subscriptione, Relatione, Exemptione, & Abolitione Accusatorum & Reorum, nec non de Custodum appositione.

Accusatorii judicii ordo. AC primùm de publicis dicamus, ubi qui accusare volebant, sic sese gerebant, nomen Rei deferebant, diem dicebant, arcessebant, legibus interrogabant, accusabant, & demùm damnabant. Rei verò delati, & citati transferebant judicium, si licebat, aut constituto judicio respondebant, Rei fiebant, causam dicebant, quorum series observanda est, ut solemnia judicii probè intelligantur. *Deferri.* Deferre est idem quod Reum facere. Cic. iiij. Actione: Palàm de sella, & tribunali pronuntiavit, si quis absentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet, sese nomen ejus recepturum. *Reum facere.* Reum facere, id est, deferre nomen ejus. Plautus in Aulularia:

--- *Ad tres viros jam ego deferam tuum nomen.*

Martialis lib. xij. in Thelesinum:

Ecce reum Carus te detulit, adsit agellus,
Exilij comitem quæris? agellus erat.

Cicero pro domo sua: Nomen Sexti Propertii detulit, accusare alienæ damnationis, scelerisque socius propter calumniæ metum non est ausus. Ubi delatio præcedit accusationem, ut infrà docebimus. Dicimus etiam & deferre crimen, ut nomen. *Crimen.* Idem pro Ligario: Novum crimen, C. Cæsar, & hactenus inauditum Q. Tubero heri ad te detulit. Hoc ideò, quia in libello accusatorio

Rei

Rei nomen, & species criminis concipiebatur. Sed & crimen pro libello eodem accipitur, nisi fallor. Idem Cic. in Actione quarta de Siculis: Hoc commoti dolore postulata Consulibus, quæ non postulata, sed in istum crimina viderentur esse, ediderunt. Id est, non supplices, & queribundos, sed accusatorios libellos obtulerunt, nam & criminatione pro accusatione idem auctor pro Quintio utitur: Nos inaudita criminatione Accusatorum priore loco causam dicere intelligis. Criminari est etiam accusare. Tacitus in libro de Oratorib. ad finem: Ergò te Poëtis Messala antiquariis criminabimur. At ego vos Rhetoribus, & Scholasticis, inquit Cicero pro domo sua: Hæc cùm ita sint in re, ubi crimen est? ubi Accusator? ubi Testes? Crimen est intentio, objectioque Accusatoris, quæ libello concipitur, quæ & accusatio per abusum vocatur ad finem ii Verrinæ: Hæc primæ actionis erit accusatio. Dicimus C. Verrem, cùm multa libidinosè, multa crudeliter in cives Romanos, atque in socios, multa in Deos Homines q; nefariè fecerit, tum præterea CCCC. sestertia ex Sicilia contra leges abstulisse. Hoc testibus, tabulis publicis, privatisque planum faciemus. Ubi quædam est formula intentionis, atque etiam libelli accusatorii, ita tamen ut desint quædam: Nam Julius Paulus ejus formulam dictat in tit. de accusation. in hæc verba: Libellorum inscriptionis conceptio talis est: Consul & dies, apud illum Prætorem vel Proconsulem Lucius Titius professus est se Mæviam lege Julia de adulteriis Ream deferre, quod dicat eam cum C. Sejo in civitate illa, domo illius, mense illo, Con-

Criminatio.

Criminari.

Accusatio pro libello.

Formula libelli accusatorii.

sulibus illis adulterium commisisse. Utique enim & locus designandus est, in quo adulterium commissum est, & persona, cum qua admissum dicitur, & mensis: Hoc enim lege Julia publicorum judiciorum cavetur, & generaliter præcipitur omnibus, qui Reum aliquem deferent. Item subscribere debet is, qui dat libellum, & reliqui Subscriptores, se professos esse. Delatio ergò inscriptionem ad talionem Rei, & criminis, & subscriptionem primarii, & cæterorum Accusatorum comprehendit simul cum professione. Professionis meminit Suetonius in Domitiano, ubi Stephanus conjuratus profitetur se indicem conjurationis per libellum: Professus (ait) conspirationis indicium, & ob hoc admissus, legenti traditum à se libellum & attonito suffodit inguina. Ubi intelligendum est subscripsisse Stephanum se professum indicium. Et profiteri indicium apud Tacitum frequentissimè legitur, maximè lib. 15. Curtius lib. 5. deferre indicium: Bessus quanquam erat Græci sermonis ignarus, tamen stimulante conscientia indicium profectò Patronem detulisse credebat. Ut aliàs utebantur libellis Delatores. Plinius l. 7. ad Suram: Nihil notabile sequutum, nisi fortè, quod non fui Reus, futurus si Domitianus sub quo hæc acciderunt, diutiùs vixisset: Nam in scriniis ejus datus à Caro de me libellus inventus. Ex quo intelligitur aliud esse, delatum esse, & esse Reum. Libellis autem hujusmodi crimina deferebantur. Tranquillus in Julio: Libellum insidiarum indicem ab obvio quodam porrectum libellis cæteris, quos manu sinistra tenebat, quasi mox lecturus commiscuit. In

Subscribere. *Professio.* *Profiteri judicium.* *Libelli delatorii.*

d m

dem in Caligula: Libellum de ſalute ſua oblatum non recipit, contendens nihil ſibi admiſſum, cur cuiquam inviſus eſſet, negavitque Delatoribus aures habere. Subſcriptiones verò ante Delatorũ, & Cæſarum tempora argumento ſunt, etiam libellos accuſatorios offerri ſolitos Prætori, aut Triumviris: Ubi enim ſubſcripſiſſent? aut quæ alia vocabuli ratio in jure accuſatorio? Nam ſubſcriptiones Cenſorum, quid hũc pertinent, aut Cæſarum, cum condemnationibus Reorum ſubſcribebant? Idem Tranquillus in Nerone: Cùm de ſupplicio cujuſdam capite damnavit, ut ex more ſubſcriberet, admoneretur, quàm vellem, inquit, neſcire literas. Alii ſunt libelli 1 ſupplices, ut poſtulationes, poſtulata, deſideria. Martialis libro octavo in Dentonem.

Subſcriptio Cæſarum.

Libelli ſupplices.

Sed jam ſupplicibus dominum laſſare libellis,
Deſine & in patriam ſerus ab urbe redi.

Tranquillus in Nerone: In juriſdictione poſtulationibus, niſi ſequenti die, ac per libellos non temerè reſpondit. De poſtulatis: Cic. 4. Actione: Dicit præterea teſtimonium tota Sicilia, quæ in communibus poſtulatis civitatum omnium Conſſ. edidit, rogare atque orare Patres Conſcriptos, ut ſtatuerent, ne abſentium nomina reciperentur. De deſideriis Tranquillus in Tito: In cæteris deſideriis animum hominum obſtinatiſſimè tenuit, ne quem ſine ſpe dimitteret. Idem in Auguſto: Promiſcuis ſalutationibus admittebat & Plebem, tanta comitate adeuntium deſideria excipiens, ut quem joco corripuerit, quòd ſic ſibi libellum porrigere dubitaret, quaſi elephanto ſtipem. Imperator Gordianus in l. ſi ſub ſpecie. C. de poſtul.

Poſtulatas.

Deſideria

Si

Si sub specie honorarii eam quantitatem, quam desiderio complecteris, te daturum cavisti. Apertiùs idem Imperator in l. C. de error. Advoc. Errores (inquit) eorum, qui desideria, id est, preces scribunt, veritati præjudicium afferre non posse manifestum est. Et Rubrica de errore Advocatorum & preces seu libellos concipientium, quæ Latinè usurpantur pro requestris, & remonstrationibus vulgò. Sunt & queruli libri, quos vulgus appellat Doleancias. Martial. l. 8.

Preces.

Libri queruli.

Dante tibi turba querulos Auguste libellos.

Libellus in ærario suspendebatur.

Libellus ergò ab accusaturo propositus cum inscriptione eorum quæ diximus, referebatur in tabulam, quæ publicè in Ærario suspendebatur, donec abolitio fieret. Cicero pro Cluentio: Hærebant in tabulis publicis Reus & Accusator. Tranquillus in Domitian. Reos, qui ante quinquennium proximum apud Ærarium pependissent, universos discrimine liberavit. Hoc erat inter Reos referre: Cic. 2. Philipp. Absentem credo inter Reos relatum, absentem damnatum. Plinius in epist. lib. ix. ad Quadratum: Venio in Senatum, jus dicendi peto, dico paulisper maximo assensu, ubi cœpi crimen attingere, Reum destinare, adhûc tamen sine nomine, undique mihi reclamari, alius, sciamus quid sit, de quo extra ordinem referas, alius, quis est ante relationem Reus? alius, salvi sumus, qui supersumus. In eodem sensu recipere nomen Rei, est admittere libellum, ejusq; formulam referre in tabulam publicam, ubi pendeat, dum finiatur judicium. Cicero iiij. Actione: De sella atque tribunali pronuntiavit, si quis absentem Sthenium rei capitalis reum facere velit, sese

Referre inter Reos.

Recipere nomen Rei.

ſeſe nomen ejus recepturum. Quæ tabula cùm refigitur, dicitur Reus ex Reis eripi. Tranquillus in Auguſto: Unum omninò è Reorum numero, ac ne eum quidem niſi precibus eripuit, exorato coram Judicibus Accuſatore, Caſtritium, per quem de accuſatione Murenæ cognoverat. Cicero Verrina quinta. Condemnare Diodorum non audet, abſentem de Reis eximit. Curtius lib. vij. de Lynceſte: Quia primus Alexandrum Regem ſalutaverat, ſupplicio magis, quàm crimini fuerat exemptus, id eſt, magis dilata cauſa, quàm extincta. Eximere crimini, eſt eripere ex Reis, & abolere delationem aut crimen impactum. Subſtrahere etiam dicitur. Curtius l. vj. Nichomachus, quem taciturum arcana de ſemetipſo credebat, confeſſus, aliis nominatis, me unum ſubſtrahebat. Hujuſmodi exemptio Congedium Curiæ vocatur. Cic. 4. Actione: Non ego à Vibone Velam parvo navigio inter fugitivorum, & prædonum, & tua tela veniſſem, quo tempore omnis illa mea feſtinatio fuit cum periculo capitis ob eam cauſam, ne tu ex Reis eximerêre, ſi ego non adfuiſſem ad diem. Abolitio etiam rectiſſimè dicitur. Tranquillus in Auguſto: Diuturnorum Reorum nomina abolevit, id eſt, tabulam pendulam, ubi elenchus erat Reorum refixit. Erat autem abolitio privata & publica. Publica, ut in lætitia publica, cum primum Princeps adventum honorarium celebrat in urbem aliquam, Rei ex cuſtodiis dimittũtur, eorum nomina ex actis abolentur, cum pleniſſima reſtitutione in integrum, & priſtinum ſtatum: aut ob diem inſignem, rem proſpere geſtam, aut aliam publicam gratulationẽ. 2

Eripi Reis.

Eximere crimini.

Subſtrahere ex Reis.

Exemptio

Abolitio.

Privata verò abolitio fit negligentia Accusatoris non persequentis crimen, aut eodem postulante, ut aboleatur nomen, vel ex lege abolitio fit, mortuo Accusatore, vel ex justa causa impedito, quominùs agere possit. Dicit Papinianus l. aut privatim. ff. de S.C. Turpilian. & abolitionibus, aut si libelli inscriptionum legitimè ordinati non fuerint. l. iij. ff. de accus. Cæterùm ut relationi opposita est exemptio, ità inscriptioni abolitio: Aboletur enim nominis inscriptio, quæ ad Reum pertinet: Subscriptio ad Accusatorem tantùm, quæ omninò necessaria est. Trajanus Cæsar *Plinio* de Christianis: Sine auctore propositi libelli nullo crimine locum habere debent: nam & pessimi exempli, nec nostri sæculi est. A die autem delationis usque in summum diem, quo causa dicenda erat, poterat Reus ex lege apponere Custodem 3 Accusatori, qui observaret, quæ agerentur ab Actore, & quomodo accusationem instrueret, ne quid dolo, aut alia via scelerata moliretur (auctor Plutarchus in Catone Uticensi) ut vix quicquam liceret meditari ad accusationem, nisi præsente Custode.

Custodes Accusatori appositi.

COROLLARIUM AD CAP. VII.

I. Alii sunt libelli supplices) *Quandò hoc capite libellorum supplicum sive requestarum, ut vulgò vocant, & rescriptorum mentio incidit, à publicis ad privata deflectendo, dùm causam captamus corruptos mores nostri sæculi, qui in praxim quotidiè irrepunt, corrigendi & admonendi, lubet hic deplorare meritò frequentem nimium usum, aut potiùs abusum rescriptorum à Principe obreptorum, & subreptorum*

Abusus rescriptorum.

ptorum magis, quàm obtentorum & impetratorum. Quotusquisque enim litigator est litem protrahere volens, qui non obtrudat facili & benigno Principi mendacia? Et hac in parte quod facilè imponunt suis Clientibus Procuratores, & Pragmatici, ut etiam in re minimè necessaria cumulum rescriptorum extorqueant, magno cum Litigantium dispendio, dolet Joan. Imbert. Institut. forensibus. Verùm in expensis punitur temerarius, & mendax suggestor: sed operæprecium esset ad hujusmodi Vitilitigatorum cohibendos cavillos quandam multam apponere ratione obreptionis, subreptionis, vel incivilitatis, pro cujuslibet articuli falsi suggestione, ex l. 5. C. si cont. jus vel utilit. eaque duplicaretur, aut augeretur arbitrariè ex circumstantijs, & frequentia abutentis gratia Principis: quemadmodum fieri audio in quibusdam appellationum causis à suprema Curia, quandò evidens est calumnia. Sed certè meliùs res se haberent Forenses (meo quidem judicio) sed omnes prærogativæ, gratiæ, rescisiones, nullitates, compensationes, reconventiones, restitutiones in integrum, atque id genus beneficia, & remedia juris, quibus læsis, & afflictis succurri solet, à Judice ordinario ex æquitate, & juris præscripto dari & concedi possent, ut opus nequaquam esset toties oraculum Principis interpellare: Quorsum enim impetratur, quod jure communi conceditur? l. Imperator ff de privilegijs credit. l. unic. de thesaur. lib. 10. C. Sed video quosdam sacrosanctos, qui plusquam Tribunitia potestate pollent, intercedere atque illud exclamare, res Fisci est, quam tractas, minus turgescent ejus loculi, si sigilli emolumentum decrescat, aut decedat. Quibus habeo, quod respondeam, quod augeretur publica utilitas, ob

Iuris remedia ab Ordinariis concedendæ.

ob qua Principes, & Reges constituuntur, & universa spectat Politia. His etiam objici potest egregia illa analogia, & convenientia Fisci & Reipublicæ cum liene, & cæteris membris, quam proponere solebat Trajanus Nerva optimus sanè Princeps, si Christianus fuisset: atque alia in hanc sententiam cumulare possem, sed sufficiat morbum, atque medicinam indicasse.

Trajanus Nerva.

2. Aut aliam publicam gratulationem) *L. 8. & 9. ff. ad S. C. Turpilian.*

3. Ex lege custodem apponere) *De custodibus superiùs dictum est, l. 2. c. 4. nostra Historia.*

ARGUM. CAP. VIII.

De diei actione, interrogatorijs, & litis contestatione.

Dies dictus.

DElato libello dies dicebatur, ad quem se sisteret Reus causam dicturus: Hunc statum, & constitutum Latinè dici antè 1 annotavimus. Dicere ergò, prædicere, & prodere diem est adjornare. Cic. pro domo sua: In me cui dicta dies nunquam est, qui Reus non fui, qui nunquam sum à Trib. Pleb. citatus, damnati esse pœna potuit? Idem ibidem: Moderata judicia Populi sunt à majoribus constituta, primùm ut ne pœna capitis cum pecunia conjungatur: Deindè ne nisi prædicta die quis accusetur, ut ter antè Magistratus accuset intermissa die, quàm multam irroget, aut judicet, quarta sit accusatio trinundinum prodita die, qua judicium sit futurum. Quo ex loco clarum est, quod ut delatio diem dictam, ità diei dictio accusationem præcedebat, ita tamen ut exacto trinundino perageretur accusatio. Debuit ergò intra vigesimum septimum dies dici, neque longiùs Reo tergiversari licebat. Trinundini

Trinundinum.

dini verò solemnitas maximè servabatur ad Populum, ut in legibus ferendis, primis & alteris nundinis, promulgatæ penderent in tabula, tertiis, si nemo contradiceret, in ærarium ferrentur. In Foro ad Prætorem non item: itaque xxx. dies utiles dati, intra quos Accusator diem diceret, & Reus causam. Hinc illa tria de in jus vocando edicta distincta 2 spatio x. dierum, ut nundino decimus dies adjectus sit, nisi quod in nundino nonus includatur, in decimo decimus excludatur, demum peremtorium impetretur, ad quod, si non adsit Reus, tamen causa disceptabitur. 3 Prodita die qua judicium sit futurum: Nam dicere diem, non est constituere eum summum diem, quo de causa pronuntiabitur, sed eum quo primum ad Prætorem Accusator Reum legibus interrogabat, ad quem si non aderat Accusator, Reus eximebatur ex Reis. Cic. iiij. Actione in Verr. Non ego à Vibone Veliam parvo navigio inter fugitivorum, & prædonum, & tua tela venissem, quo tempore omnis illa mea festinatio fuit, cum periculo capitis, ob eam causam, ne tu ex Reis eximerêre, si ego non adfuissem ad diem. Nam prima actio, qua Reus conveniebatur, fiebat in altercationis modum per intentionem & depulsionem. Asconius in Verrinam vij. Reum fieri est legibus interrogari, cùm enim in jus ventum est, dicebat Accusator apud Prætorem Reo, *Ajo te Siculos spoliasse*, si tacuisset, lis ei, ut victo, æstimabatur, si negasset, petebatur à Magistratu dies inquirendorum criminum, & instituebatur accusatio. Hæc Asconius. Hujus intentionis exemplum est apud Ciceronem in Divinatione: Sicilia tota, si viva

Trinundini solemnitas.

Edicta de in jus vocando.

Edictum peremtorium.

Dicere diem quid propriè.

Altercatio intentionis & depulsionis.

Reum fieri.

Intentio.

voce loqueretur hæc diceret, quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus, delubris fuit: Quod in unoquoque beneficio Senatus Populique Rom. juris habui, id mihi C. Verres eripuisti atque abstulisti, quo nomine abs te sestertium millies ex lege repeto. Ubi legem Corneliam 4 interpretamur, quæ lata est de pecuniis repetundis ante Juliam. Ex eodem loco, quid Reum fieri, & quid legibus interrogari sit, satis constat. Cicero pro domo sua: In me, cui dies dicta nunquam est, qui Reus non fui, qui nunquam sum à Tribuno Plebis citatus, damnati pœna esse potuit? Idem ibidē: Esto, non fuit in me unquam pœna ulla peccati, at fuit judicii, cujus? quis me unquā ulla lege interrogavit? quis diem dixit? Quorum seriem si propius spectemus, diem dici post interrogationem actioni futuræ patebit, ad quam rursum Reus citabatur. Ante ergò interrogationem legibus dies dicebatur. Cicero ibid. Nihil erat latum de me, non adesse eram jussus, non citatus fueram, eram tuo judicio civis incolumis, id est, nondùm Reus, nondum lege interrogatus. Ibidem: Qui neque adesse sit jussus, neque citatus, neque accusatus. Die accusationis rursus citabatur Reus. Idem in Divinatione: Ita Deos mihi velim propitios, ut cùm illius temporis mihi venit in mentem, quo die citato Reo mihi dicendum sit, non solùm commoveor animo, sed etiam toto corpore perhorresco. Enimverò interrogatio illa, quæ legibus fiebat, habet plus mysterii intùs, quàm præ se ferat: Nam litis contestationem in publicis continebat. Tùm Reus opponere poterat exceptiones dilatorias, declinato-

L. Cornelia Repetundarū.

Cicero explicatus.

Reus citatus.

Interrogari legibus

Litis contestatio.

natorias, reliquasque translationes, aut peremptoriè submovere, depellereq; intentionem constituto judicio: Nam litis contestatio à statu Rhetorum omninò non differt, nisi quod illa forensis, hic scholasticus & declamatorius. Constat litem contestari esse judicium accipere, & constituere: Ideò cùm status Fabio, si constitutio Ciceroni in veteri Rhetorico, erit & litis contestatio. Atque ut exactiùs res excutiatur, quæ à Rhetoribus tam diligenter scribuntur de causarum ingressu, intentione, depulsione, id est, statu, ubi gradum figit Reus ad repugnandum, & ex horum congressu nata constitutione: Item de ratione à Reo allata, eidemque relato ab Actore firmamento, & hinc nata disceptatione, vel judicatione, quam κρινόμενον vocant, illa sanè speciem prorsùs eorum mihi referunt, quæ in foro ex præceptis Jurisprudentiæ observantur, ut temerè & ineptè quidam putent, ignorantia historiæ præcepta de minutiis istis (ut ajunt) posita esse in theoria, & subtili mentis contentione, neque in rem præsentem unquam deduci: nam quemadmodum ante litis contestationem, id est, seriam causæ disputationem proponũtur exceptiones dilatoriæ, declinatoriæ, temporales ad transferendum judicium: sic ex præscripto Rhetorum, & veterum Oratorum ante judicium, tanquam ante justum prælium, exercetur quædam velitatio de constituendo judicio, sitne actio illi, qui agit, aut jam ne sit, an nùm jam esse deserit, illanè lege, hisne verbis, quæ concertantur & cõficiuntur ante judicium. Vocant Rhetores præambulam hujusmodi controversiam, statum translationis, utque

Status Rhetorũ.

Translatio.

utque in Rhetoricis post translationem principes status concertantur, conjecturæ finitionis qualitatis nati ex intentione Actoris, & depulsione Rei, in quibus tota controversia constituta vertitur: hînc constitutiones staseis, vertices, & cardines causarum dicuntur. Ità in jure litis contestatio ex actione & opposita peremptoria exceptione consurgit. Ad hæc quia Reus in excipiendo agere opus habet, ut ratione aliqua exceptionem suam confirmet: Hanc Rhetores vocant peculiari nomine rationem, cui Actor Firmamentum, quod Jurisperiti replicationem appellant, refert, & opponit. Rursusque ex conflictu relationis & Firmamenti, id est, Exceptionis, & Replicationis nascitur altera litis contestatio, quam Judicationem, & Disceptationem Cicero vocat, tanquam de ea demùm quæstione sit disceptandum, judicandum, & pronuntiandum. Hîc consistunt Rhetores, & ad hanc judicationem persuadendam omnem vim Inventionis, & Eloquutionis conferunt hinc indè, & certatim. Advocati verò & Jurisperiti non contenti his primis causarum synechis & continentibus ad Duplicationem, quæ Rei est, & Triplicationem, quæ Actoris, & rursus ad Quadruplicationem alternis ascendunt, & superiùs, donec ab utroque Litigante allegationibus fuerit renuntiatum. Sed tamen lis contestata est in priore conflictu, & statu, aut posteriore disceptatione: reliquæ quæstiones, quæ ex reliquis conflictionibus oriuntur non sunt principes, nec Judicationes vocari possunt. Et quanquam de omnibus incidentibus, & emergentibus cognoscant Judices, tamen de Judicatione sola,

Ratio. Firmamentum Replicatio

Judicatio, & Disceptatio.

Continentia causarum.

ſola, in qua lis eſt conteſtata, definitivè pronunciant. Lis dicitur conteſtata, quia poſt judicium acceptum perpetua ſit, ut virtus conteſtata pro perenni, ubi metaphora à foro eſt. Cic. pro Flacc. Cùmque ab hac perenni, conteſtataque virtute majorum non modò non degeneravit L. Flaccus. Idem pro Quintio: Et audes negare Sexte Nævi abſentem defenſum eſſe Quintium, cum eum defenderit idem, qui te ſolebat, cum is judicium acciperet pro Quintio, cui tu & rem, & famam tuam commendare proficiſcens, & concredere ſolebas? Et paulò pòſt: Fatetur libellos Alphenum dejeciſſe, vadimonium promiſiſſe, judicium quin acciperet, in ea verba, quæ Nævius edebat, non recuſaſſe. Sed in privatis iſta dicuntur, quæ per jurisjurandi, & ſponſionis ſolemnia fiebant, ut aliquandò narrabimus, ut Actio, quæ in publicis Intentio, Criminatio, Petitio, vocabulo traducto à gladiatoriis ludis, ubi petere adverſarium, eſt intentare artificioſè gladium, alter autem depellit, & eludit. Cic. in Divinatione de Hortenſio: novi hominis petitiones, rationesque dicendi. Vergil. *Lis conteſtata quare dicitur.* *Virtus cōteſtata.* *Petitio.*

Malo me Galathea petit.

Arcerſere, inquirere, poſtulare capitis ad hanc interrogationem pertinent, præceduntque accuſationem. Tranq. in Julio: Mox & ipſe à L. Antiſtio Tribu. Plebis poſtulatus, appellato demùm collegio, obtinuit (cùm Reipub. cauſa abeſſet) Reus ne fieret. Porrò aliàs poſtulare judicium idem eſt, quod petere ut adverſarius litem conteſtetur. Hinc ortum à formula poſtulandi, quando Actor Reum aggrediebatur: *Quando te in jure conſpicio, poſtulo an te auctorem facias?* Cicer. pro *Arcerſere.* *Inquirere* *Poſtulare*

Quintio: Judicium postulas? non recusat. Postulare jus, est petere, ut sibi ratio & justitia fiat, ut Vulgus loquitur. Postulare autem sine epitheto, est desiderium suum, vel amici sui in jure apud eũ, qui jurisdictioni præest, exponere, vel alterius desiderio contradicere. Ulp. in l. j. ff. de postu. Id jam vocabuli retinemus, ut postulent qui agunt causas, & advocassant. Postulata, desideria, & requestas eadem diximus suprà.

COROLLARIUM AD CAP. VIII.

1. Antè adnotavimus) *Suprà lib.* 1. *ca.* 9. *nostra Historia.*

2. Distincta spatio x. dierum) *De quibus in l.* 68. *& duabus seq. ff. de judic. Hûc quadrat illud Plutarchi in Ciceronis vita. Cùm Manlius ad dicendam causam legitimum dierum tempus exposceret, unicum diem, qua administrationi supererat, Cicero Prætor præstitit. Mos autem erat Prætorum Reis non pauciores decem diebus dare.*

3. Si non adsit Reus, tamen disceptabitur) *l.* 71. *&* 73. *de judic. ff.*

LL. Repetundarũ. 4. Ubi l. Corneliam interpretamur) *Quatuor potissimùm leges de repetundis latæ sunt, Servilia, Acilia, Cornelia, & Julia, de quibus infrà quædam adnotabimus lib.* 5.

De litis contestatione, quomodo & quando nunc fiat, habes C. de lit. contest. juncta authen.

ARGUM. CAP. IX.

De Inquisitione, & Legatione, ac de causa Repetundarum.

Causa Repetundarum. INterrogatus legibus Reus, si inficiatus esset crimen, dies inquirendi à Magistratu petebantur, maximè in causa Repetundarum, ut in causa Ver-

Verris, Verres primùm delatus, agitata divinatio, lege interrogatio, lite contestata inquisitio, *Inquisitio*
demùm accusatio & damnatio. Ante ergò accusationem, & inquisitionem quædam inquiramus. Magistratus ergò, qui sese improbè gesserant in administranda Provincia, post missum successorem postulati ab iis, quos concussionibus, & latrociniis vexaverant, causam dicebant Repetundarum, ex lege Acilia, deindè Cornelia, & Julia. Sed de admissis vix constare poterat, nisi qui delationem obtineret, impetraret certos dies ad peragrandum Provinciam, in qua grassatus erat Reus, ut in omnia inquireretur. Est enim inqui- *Inquirere*
rere, quod vulgò dicimus facere enquestam, & informationẽ, colligere, & conquirere argumenta omnia inartificialia undequaq; ad Reum convincendum. Hoc muneris aliquandò ipsi Accusatori, non sæpè Reo dabatur, sæpius extra ordinem Commissariis. *Quibus Inquisitio mandabatur.* De Accusatore, Cicero in Divinatione: Itaque cùm ego diem inquirendi in Sicilia postulavissem perexiguam, invenit iste, qui sibi in Achaiam biduo breviorem postularet. Idem iij. Actione: Interposuistis Accusatorem, qui, cùm ego mihi centum & decem dies in Siciliam postulassem, centum & octo sibi in Achaiam postularet. Quod extra ordinem Legatis res committeretur, ut & hodiè fit Commissariis: Undè ire in commissionem, quod Latini dicunt obire Lega- *Legatio.*
tionem. Plinius libro tertio de causa Macri, qui Proconsul erat in Africa: Norbano tamen non ordo legum, non legationum, non inquisitionis officium præsidio fuit. *Plinius explicatus.* Pro eodem dixit Legationes, & Inquisitionem: & ad finem epistolæ:

Summo die Salvius Liberalis reliquos Legatos graviter increpavit, tanquam non omnes, quos mandasset Provincia, Reos peregissent. Legatos interpretor Inquisitores, qui eligebantur à vexatis & concussis. Idem de eodem Norbano: Homo alioqui flagitiosus, & Domitiani temporibus usus, ut multi, electusque tunc à Provincia ad inquirendum, non tanquam bonus & fidelis, sed tanquam Classici inimicus. Quod Reo aliquando tribueretur Inquisitio, ad defensionem instruẽdam, idem Plinius docet ad Ursum, in causa quam egit pro Vareno Repetundarum postulato à Bythinis: Inducti in Senatum inquisitionem postulaverunt. Tum Varenus petit, ut sibi quoque defensionis causa vocare testes liceret, recusantib. Bythinis cognitio suscepta est. Et paulò pòst ibidem: Censuit Acilius Rufus consul designatus inquisitionem Bythinis dandam, postulationem Vareni silentio præteriit. Hæc forma negandi fuit: Cornelius Priscus Consularis, & Actoribus quæ petebant, & Reo tribuit, vicitque numero. Impetravimus rem nec lege comprehensam, nec satis usitatam, justam tamen. Quæ verba significant inquisitionem Reo interdictam, neque permissam. Idem lib. vj. de eodem argumento: Scripseram tenuisse Varenum, ut sibi evocare testes liceret: quod pluribus æquum, quibusdam iniquum & quidem pertinaciter visum, maximè Licinio Nepoti, qui sequenti Senatu, cùm de rebus aliis referretur, de proximo Senatusconsulto disseruit, finitamque causam retractavit. Addidit etiam petendum esse à Coss. ut referrent sub exemplo legis Ambitus de lege Repetundarum, an

Legati.

Inquisitio Reo etiam concessa.

an placeret in futurum ad eam legem adjici, ut ſicut Accuſatoribus inquirendi, Teſtibus quoque denuntiandi poteſtas eſſet ex lege: ita Reis quoque fieret. Fuerunt quibus hæc oratio, ut ſera & intempeſtiva, & præpoſtera, diſpliceret. Meminit eodem lib. vj. ad Urſum. Tacitus lib. xiij. de Suillio Repetundarum, & Cintiæ legis reo: Mox quia inquiſitionem annuam impetraverat, urbana crimina incipi, quorum obvii teſtes erant. Neque à ſolis Magiſtratibus, ubi privati deceſſiſſent de Provincia, ratio magiſtratus geſti repoſcebatur, ſed & Comites ipſi, Socii & Emiſſarii eadem lege Julia Repetundarum cauſam dicebant. Marcell. l. j. ff. ad l. Jul. Repetund. lex Julia Repetundarum pertinet ad eas pecunias, quas quis in Magiſtratu, Poteſtate, Curatione, Legatione, vel quo alio officio, munere, miniſteriovè publico acceperit, vel eum qui ex cohorte cujus eorum eſt. Plinius lib. iij. ad Minutianum de cauſa Claſſici, qui Proconſulatu exacto in Bœtica Hiſpaniæ Repetundarum accuſabatur. Addiderunt (ſcribit) Bœtici, quot ſimul ſocios, miniſtroſque Claſſici detulerunt, nominatimque in eos inquiſitionem poſtulaverunt. Tamen ante Marcelli interpretationem nondum conſtabat tenerenturnè Comites Magiſtratuum lege Julia, in qua id nominatim non cavetur, ſed adjectum à Marcello in d. l. j. Plin. lib. iij. ad Minutianum de ſociis & miniſtris: Circa Hiſpanum & Probum multùm ſudoris. Horum antequam crimina ingrederer, neceſſarium credidi elaborare, ut conſtaret miniſterium crimen eſſe, quod niſi effeciſſem, fruſtrà miniſtros probaſſem. Et paulò pòſt: Hiſpanus, & Probus in

Comites.

Cohors.

Explicatu l. 1. ff. ad l. Iul. Repetund.

Miniſterium.

quinquennium relegati, adeò crimen visum est, quod initio dubitabatur an crimen esset. Ministerium ergò opera est, quam Comites præstant Magistratibus ad vexandos Provinciales, Græci λειτούργιον vocant, pro quo Comites tenebantur, eratque quasi appendicula litis principis. Idem Plinius lib. ij. de causa Marii: Hîc finis cognitionis amplissimæ, superest tamen liturgion non leve. Hostilius Firminus Legatus Marii Prisci, qui permistus causæ, graviter, vehementerque vexatus est: Nam & rationibus Martiani, & sermone, quem ille habuerat in ordine Lepticanorum, operam suam Prisco ad turpissimum ministerium commodasse, stipulatusque de Martiano quinquaginta millia denariorum probatur, &c. Idem Plinius sequenti epistola: Λειτούrgion illud, quod superest causæ Marii Prisci scripseram proximè, nescio an satis, circumcisum tamen, & adrasum est. Firmius inductus in Senatum, respondit crimini noto. Postrema ergò pars primæ legis in titulo ad l. Jul. Repetund. ad causas liturgiῶn, & ministeriorum pertinet. Impensæ verò inquisitionum partim publicæ, partim privatæ fiebant. Cicero de sua inquisitione loquens iij. Act. Nemini meus adventus labori aut sumptui, neque publicè, neque privatim fuit. Magnæ autem erant propter ambitionem, infinitumq; comitatus fastum. Idem pro Flacco de Lælio Accusatore & Inquisitore, in causa repetundarum: Qui comitatus in inquirendo? comitatum dico, imò quantus exercitus? quæ jactura? qui sumptus? quanta largitio? Comparabatur autem tantus Comitum numerus ad vim inferendam, extorquenda civitatibus ple-

λειτούργιον.

Impensæ inquisitionum.

psephismata, i privatis testimonia, adeò ut tandem lex data sit, de numero Comitum in inquisitione. Idem in eadem oratione. Tantùm à vobis petam Judices, ut si quid ipsi audistis in communi fama, atque sermone de vi, de manu, de armis, de copiis, memineritis, quarum rerum invidia lege hac recenti & nova certus est inquisitioni Comitum numerus constitutus. Civitatum porrò elogia, & populorum psephismata, privatorum testimonia, quæ in tabulas conjecta instrumenta inquisitionis vocabantur, impetrata publicè à Provinciarum concionibus juratis Romam deferebantur: & intra triduum ad Prætorem ex lege deferri debebant, atque à Judicibus obsignari. Idem in eadem Oratione: Sed fuerunt incorruptæ literæ domi, nunc verò quam habere auctoritatem, aut quam fidem possunt? Triduò lex ad Prætorem deferri, Judicum signis obsignari jubet, trigesimo die vix referuntur. Ne corrumpi facilè possent, idcircò lex obsignatas in publico poni voluit. Et quia incidimus in obsignationis mentionem, annotemus morem veterem in causis Repetundarum, quem etiam in aliis servamus multis. Asconius iij Act. ad illud Ciceronis. Cùm obsignandi gratia venissem: Moris fuit (inquit) ut Accusator obsignaret domum, & omnia clausa haberet ejus, quem accusaturus erat, ne qua furtorum indicia, aut in vasis, aut in signis, aut in literis constituta à Reo removerentur. Idem Asconius alibi adnotat de mense Februario. Hîc est mensis, quo Senatus frequens postulatis Provinciarum audiendis datur. Fortè quia tum recens decesserant ex Provincia Magistratus missis successo-

Lex de numero Comitum

Instrumēta inquisitionum.

Vetus mos in crimine Repetundarum.

Februarius.

cessoribus Junuario. Itaq; præsentibus Reis querimoniæ Provinciarum audiebantur commodiùs, & tutiùs propter Testes & memoriam recentiorem. Zeno tamen Imp. constituit, ut administratores Provinciarum quinquaginta diebus post Magistratum in Provincia palam manerent, ut esset cuivis potestas accusandi privatum, repetendi extortum. Constitutio extat lib. j. C. Justinianei.

L. Zenonis.

COROLLARIUM AD CAP. IX.

Psephismata.

1. *Psephismata sunt rogationes & leges Populares, quæ Plebiscita, id est, decreta, & placita Populi dicuntur. Cic. pro Flacco: Sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur psephismata, non sententijs, sed auctoritatibus declarata. Psephismatum etiam meminit l. 10. epist. de Byzantinorum impendijs.*

ARGUM. CAP. X.

De varijs æstimationibus litium.

SI Reus illatam intentionem non depellebat in utroque judiciorum genere, velut confesso lis æstimabatur, ut antè ex Pædiano scripsimus. Est autem litem æstimare, ut idem docet in eadem ij. Act. redigere in summam pecuniam, de qua lis fuit, quæ de condemnati rebus exigeretur, & ut tota res pleniùs habeatur, puto fuisse triplicem litis æstimationem. Primùm cùm confesso, ut diximus sine accusatione & judicio lis æstimabatur, ut in oratione pro Rabyrio Posthumo, ubi Aulus Gabinius confessus est accepisse se pecuniam ob reducendum Ptolomeum in Ægyptum, & ei lis æstimata extra judicium. Itaque (inquit

Litem æstimare.

Triplex litis æstimatio.

(inquit) nec prædes dati, nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, à Populo recipi lex æqua est. Et paulò pòst: Itaque in litibus inferendis adesse solebant, qui aliquid de se verebantur, & cùm erant appellati, si videbatur, statim contradicere solebant. Sin ejus temporis recentum invidiam pertimerent, respondebant posteà: quod cùm fecissent permulti sæpè vicerunt. Hæc ille. Gabinius ergò non responderat, & ideò lis ei æstimata sine prædibus, posteà diluta tempore invidia causam dixit defendente Cicerone, absolutusque est. Hujusmodi litis æstimationem non statim sequebatur prædium exactio, aut pignoriscapio, vel bonorum distractio. Itaque si rebus integris posteà Reus defenderetur, extinguebatur prorsus facta æstimatio, & hoc est, quod dicit permulti sæpè vicerunt, quo in loco alioqui difficili nihil prorsus vidit interpres, ut & in reliqua planè Oratione cæcutit. Et quia interposita æstimatio non impediebat posteram defensionem, neque judicium, neque præjudicium erat, & rei judicatæ exceptio non oponeretur. Cic. pro Cluentio: Hic profertur id, quod judicium appellari non oportet, P. Septimo Scævolæ litem eo nomine esse æstimatam. Et paulò pòst: Quod cùm sit, non judicia rescinduntur, sed hoc statuitur, æstimationem litium non esse judicium. Et quanquam ille locus de æstimationibus, quæ post judicium fiant loquatur, tamen ejusdem ingenii est, ea quæ præcedit, quòd antè judicium sit, & sine ulla litis contestatione. Altera erat, quæ illatio litis dicebatur, cùm injuria affecti vindictam non quærebant publicè, sed litem sibi æstimari postulabant, id est, mul-

Pro Cluentio.

Illatio litis.

multam quandam adjudicari, qua ablatum concussione, latrocinio, furto, recuperarent. Cic. pro Cluentio: In litibus æstimandis ferè Judices, aut quòd sibi eum, quem semel condemnaverunt, inimicam putant esse: si quæ in eum lis capitis illata est, non admittunt, aut quòd se perfunctos jam esse arbitrantur cùm de Reo judicarunt, negligentiùs attendunt cætera. Est enim inferre litem non crimen intendere, aut formulam, sed omisso capite rerum ablatarum per Reos, æstimationem persequi: quod vulgò dicimus agere civiliter, ut nunc in cædibus, cæsorum parentes litem inferunt, id est, agunt, ut lis æstimata redigatur ad recuperandum quanti sua interest. Procurator Fisci crimen intentat, vindictam persequitur, solumque caput petit. Hîc cui lis capitis æstimata, nondum est ex Reis exemptus: sed & condemnari potest: Ità contra, qui absolutus est tantùm pro capite, tamen litis æstimationi obnoxius est. Sunt enim litem inferre, & litem capitis æstimare eadem, cùm pœna legitima convertitur in multam, aut præ multa contemnitur. Alterum tamen alteri præjudicium non adfert, ut Accusator unus æstimationem capitis, alter caput ipsum petere possit, sicut nunc non satis est satisfecisse (ut loquimur) parti interessatæ, nisi publicè abolitio impetretur: aut contrà non satis est remissionem impetrasse, nisi id quod interest, solvatur, ut in causa Verris quæ æstimata est septingentis quinquaginta millibus, qua in summa putat Plutarchus prævaricatum Ciceronem, qui in Divinatione petierat millies sestertium. Hactenus duæ litium æstimationes, quæ sunt ante sententiam, prior si-

Inferre litem.

Litem capitis æstimare.

ne

ne lite, altera cum lite. Tertia restat, quæ appendicula est causæ principis, ut dicit pro Rabyrio, cum vindicta primùm lege petitur, deindè vice corollarii interesse, & litium æstimatio exigitur, quod fit in quibusdam causis, ut Repetundarum, & Cõcussionis, maximè si conjunctæ sint cum alio crimine. Plinius Secundus libro secundo epistolarum ad Arrianum de causa Prisci damnati Repetundarum: Cornutus Tertullus Consul designatus, vir egregius, & pro veritate firmissimus censuit septuaginta millia, quæ acceperat Marius Ærario inferenda, Mario Urbe, Italiaque interdicendum. Ubi capitis pœna cum pecunia conjuncta est, sed conjuncta erat Marii causa, qui ob Reos judicandos, interficiendosque pecuniam acceperat. De hoc S. C. sic meminit Juvenalis Satyra 1. *Appendicula causæ principis.* *Locus Juvenalis.*

Exul ab octava Marius bibit, & fruitur Dijs
Iratis, at tu victrix Provincia ploras.

Sed videndum ad quos redibat æstimata pecunia: Ex verbis Plinii, & nasuto, mordacique Juvenalis hæmistichio ad Ærarium rediisse constat, aut ad Populum. Cic. pro Rabyrio: Sunt lites æstamatæ de Gabinio, nec prædes dati, nec ex ejus bonis quanta summa litium fuisset à Populo Rom. recipi lex æqua est. Sed illic is, qui dederat, turpiter dederat, ideoque inferre litem ad repetendum non potuit. Qui autem poterant litem inferre, ad eos æstimatio redibat: Nihil enim tam naturale, quam eum sequi commoda, quem sequuntur incommoda, aut nihil tam justum, quàm ut spoliatus restituatur: Ideoque non immeritò exagitatur à Satyrico Senatusconsultum, quo rapta *Quo redibat pecunia.*

rapta à sociis Ærario illata sunt. Plin. ergò de causa Classici Repetundarum damnati lib. iij. ad Maximum: Consilii nostri exitus fuit, bona Classici, quæ habuisset ante Provinciam, placuit Senatui à reliquis separari: illa filiæ, hæc spoliatis relinqui. Additum est, ut pecuniæ, quas creditoribus solverat, revocarentur. Cicero Actione ultima: Non ex litibus tuis æstimandis pecuniam, domum, sed ex tua calamitate cineri atque ossibus filii sui solatium vult reportare. Ij quorum intererat adesse debebant, ut testarentur de suis dispendiis & interesse Cic. iij. Actione: Reperietis paucos Syracusanos, qui se nunc publicæ laudationis causa venisse dicunt, & tunc participes prædæ fuisse, & nunc non ad istius laudationem, sed ad communem litium æstimationem venisse.

Vndè æstimabatur lis.

Æstimabantur autem ex literis privatis, tabulis publicis, testimoniis, cæterisque inquisitionum instrumentis.

Appellare.

Cicero pro Rabyrio: In litibus æstimandis nemo appellabatur, nisi Testium dictis, tabulis privatorum, & rationibus civitatum. Ex qua loquendi formula etiam constat litium æstimationem judicium non fuisse, non enim dicit, citabatur, vocabatur in jus, sed appellabatur. Idem ibidem: In litibus æstimandis adesse solebant, qui aliquid de se verebantur, & cùm erant appellati, si videbatur, statim contradicere solebant. Itaque eodem judicio capitis pœna cum multa non infligitur, propter veterem juris articulum,

Pœna capitis cum pecuniaria non conjungitur.

qui vetat ne pœna capitis cum pecunia conjungatur, ut est in Oratione pro domo sua. Asconius in ij. Act. Duæ res consequebantur damnationem, una qua vel simplex, vel duplex, vel quadruplex æsti-

æstimatio ducebatur: Altera erat exilii. Quod est intelligendum in simplici quæstione, non conjuncta, ubi pœna capitis cum multa conjungitur, ut antè diximus. Est alia etiam litis æstimatio nostris temporibus, cum judicato principali (ut loquimur) procedimus pro expensis recuperandis. Est enim hoc persequi litis æstimationem, ut non tantùm dispendia, sed etiam impendia consequamur, quod totum est in arbitrio Cognoscentis positum. Meminit Cic. j. de Oratore de æstimatione pœnæ, quæ ad rem utcunque pertinet: Erat (inquit) Athenis Reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio & sententia cùm à Judicibus daretur, interrogabatur Reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maximè confiteretur: quod cùm interrogatus Socrates esset, respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in Prytaneo præberetur, qui honos apud Græcos maximus haberetur.

Alia litis æstimatio.

Impensa litium.

Æstimare pœnam.

Mos Atheniensium.

Socrates.

ARGUM. CAP. XI.

De ordine dicendi, & quod Defensio interdum Accusationem præcedebat, de partibus Orationis, in fori veteris, & hujus seculi mores digressio, quid sit indicasse Reum.

SOlemnia, quæ descripta sunt, excipit tandem accusatio, & accusationem defensio. Accidit tamen nonnunquam, ut defensio præcedat iniquitate Judicis, aut accidentium maleficio, ut in causa Quintiana Cicero quæritur Reum priore loco causam dicere, & antequam Accusatoris criminationem audiverit hac eleganti allegoria: Ità fit, ut ego, qui tela depellere, & vulneribus mede-

Defensio interdum præcedit.

ri debeam, tùm id facere cogar, cùm etiam *telum* adversarius nullum jecerit: Illis autem id tempus impugnandi detur, cùm & vitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit: & si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen quasi venenatum aliquod telum jecerint, medicinæ faciendæ locus non erit. Hûc pertinet, quod Fabius scribit cap. ij. libr. vij. Multis millibus versuum scio apud quosdam esse quæsitum, quomodo inveniremus, utra pars deberet prior dicere, quod in foro vel atrocitate formularum, vel modo petitionum, vel novissimè sorte dijudicatur. *Et paulò pòst*: Sed in plurimis controversiis ne inveniri quidem potest, ut in illa, qui tres liberos habebat Oratorem, Philosophum, & Medicum testamento quatuor partes fecit, & singulis singulas dedit, unam ejus esse voluit, qui esset utilissimus civitati, contendunt quis primus dicat. Incertum est, propositio tamen certa. Item in *anticatigoria*, id est, accusatione mutua, ubi uterque Accusator, uterque Reus, ambigitur utri prior dicendi locus dabitur, maximè cùm hoc reciprocum, & mutuum causæ genus recipitur, ut apud Populum, Principem, & Senatum, & reliquos qui religioni legum addicti non sunt: Nam apud juratos Judices non criminibus, sed innocentia morum se purgare oportet. Ulpian. in l. is qui Reus ff. de public. judic. Cui Fabius subscribit latiùs rem persequutus cap. iij. libr. vij. in hæc verba: Ex hoc nascitur anticategoria, utique hoc factum esse convenit, quod duo invicem objiciunt: in quo quidem genere causarum admonet Celsus in Foro fieri non posse, quod neminem ignorare arbitror

Anticatigoria.

Unius causæ unum judicium.

tror. De uno enim Reo consilium cogitur, & si qui sint, qui invicem accusent, alterum judicium præferre necesse est. Apollodorus quoque anticategoriam duas esse controversias dixit, & sunt revera secundum Forense jus duæ lites. Potest tamen hoc genus in cognitionem venire Senatus, aut Principis. Conventio, reconventio, compensatio ad privata pertinent. Cæterum series naturalis est, ut Accusator prior dicat, cui respondeat deinceps rei Patronus. Utrumque olim oratione perpetua præstabatur, quæ Procemio, Narratione, Contentione, & Epilogo constaret. Adjiciebatur nonnunquam Refutatio eorum, quæ cognata causæ non erant, sed tamen alia ratione dicenti nocitura. Interjectæ & Parecbases, quæ docentur exactiùs à Rhetoribus, quàm à nobis in historia pingerentur. Atque utinam infantia temporum quorundam, aut fatorum malignitas veteris Fori tàm pulchros mores, tàm factos ad comparandam civilitatem, tàm aptos ad præstanda ea, quibus solis præstamus cæteris animantibus, nobis non invidisset. Quantò meliùs ageretur cum legibus, quantò sanctiùs obirentur Justitiæ sacra à Sacerdotibus & Mystis, quantò felicius exerceretur Deæ principis satellitium, si Veterum consuetudinem retineremus, quæ pridem è manibus nobis elapsa est, Nam ut taceam reliqua complorata comploranda que, atque semitam non egrediar, quid frigidius judiciis publicis? Quid Accusatoribus istis Syndicis, & Procuratoribus Cæsaris accomodatiùs ad calumnias, prævaricationes, & tergiversationes? Nam hos nec ira, nec dolor justus, nec publi-

Orationis partes.

Refutatio.

Parecbasis.

Vetus Forum.

Procuratores Fisci

publica causa ad accusandum impellit, hos nec talio nec subscriptio, nec infamia malè versantes in officio deterret, nec spes præmii ad convincendum allicit: sed eosdem nummus ab officio revocat, ut quibus prævaricatio plus lucri, quàm commodi adferat, qui ità languidè agunt, ità frigidè urgent, ità leniter pungunt, ut non perfunctoria modò accusatio, sed lusus planè videatur. Accedit his incommodis longè fortassis gravissimum, extinctum in foro dicendi artificium, nulla eloquentiæ cura, aut ratio invectis altercationibus clamosis, receptis instrumentorum plaustris, non sine magno Reorum dispendio & juris, quæ sanè ità frigent, ut bilem Judicum accendere adversus improbos nunquam possint, ità marcent, ut exasperare Cognoscentes nunquam possint ad audendum aliquid, quod Justitia dignum sit. Usque adeò scripta minùs movent, quàm audita. Quin illa intelligentiam, prudentiam disceptantium impediunt sine nervis & sanguine, id est, sine actione, pronuntiatione, & gestu. Quid enim magis salutare, quàm vi Eloquentiæ Judicem raptum transferre in Justitiæ castra, eumque cogere, ut odium extremaque omnia denuntiet Deæ hostibus, reddere infestum, infensumque vitiis & improbitati? Quod contingebat beneficio perpetuæ orationis, quæ impetu facto in animum audientis ad vindictam statim abripiebat, quæ igniculos sopitos excitabat ad inflammandam potestatem Judicum, quæ gladium ministrabat ad jugulandos virtutum hostes. Jam verò longis ambagibus, comperendinationibus, & dilationibus vadimoniorum decoquitur, & putret in animis Judi-

In corruptos judicii mores.

Vis Eloquentiæ.

Judicum voluntas animadvertendi, frigore ſcriptorum penè extinguitur accenſa bilis in vindictam, adeò ut accuſationes jam, quæ olim cotes erant pertinacium ingeniorum, argumenta odii æterni ſolidique adverſus vitia, abierint in altercationes ridiculas, & fruſtratorias, chartas prævaricatorias, ſed utendũ temporibus, fruſtrà lacrymæ funduntur, vincimur heu fatis: Satis ſit indicaſſe medicinam ad curandum malum, revocationem nimirùm veteris moris, ut publicè quivis admittatur, ut perpetua oratione Reus peragatur, defendaturque, cùm ad excitanda magis ingenia, detegendam ignaviam quandam triſtem, & contemtricem Eloquentiæ, tùm ad fideliorem juris exercitationem. Verum ut de re tota ſemel aliquandò pronuntietur, mutantur mores agendi cum ſeculis, quod eleganter & graviter diſputatur apud Tacit. in Dialog. de Oratoribus. Sed ad rem. Accuſator ſi vincit damnaſſe Reum & peregiſſe dicitur, ut antè diximus. Tacit. lib. iiij. Receptus eſt Reus neque peractus ob mortem opportunam. Dicitur etiam indicaſſe. Ulp. in l. indicaſſe. ff. de ver. ſig. Indicaſſe Reum (inquit) eſt detuliſſe, arguiſſe, accuſaſſe, & convicisse. Ubi ordo ſolemnium prædictorum ſervatus eſt. Plautus in Aſinaria omninò itâ uſurpat, ut J. C. ubi ſenex ab uxore deprehenſus in lupanari, & condemnatus rapitur domum tãquam ad ſupplicium. Ait enim:

Malè cubandum eſt, indicatum me uxor adducit domum.

Ubi primum delatus à Paraſito erat, accuſatus, & convictus ab uxore: nam arguiſſe illud ſecundum ad interrogationem legibus conſtitutam, conflictio-

Cotes pertinacium ingeniorum.

Reum dãnare.

Peragere.

Indicare.

ctionemque ex intentione, & depulsione referimus, ubi, quia altercamur, magis arguimus, quàm accusamus. Cæterùm hic indicare non in germano manet significatu, sed pinguius & plenius quid sonat, ut non deferre tantùm & denunciare, sed damnare significet, quod ità capiendum putamus, cùm scilicet de præmio constituendo 1 indicanti quæritur, quod demùm consequitur, qui eam dat operam, ut non denuntiet, arguat, accuset solùm, sed etiam damnet: ut cum effectu verba accipiantur, & aliquem tandem exitum sortiantur, quemadmodum in l. si Barsatoram. C. de fidejus. ubi invenire latronem, est exhibere judicio vinctum, sistere Præsidi, vel Præfecto Prætorio puniendum. Aliâs indicare minus est quàm deferre, ut in conjuratione Catilinariorum Fulvia index fuit, Cicero autem detulit, arguit, accusavit, convicit, & damnavit. Atque ità paucis habeatur explicatum Ulpianicum responsum. Quomodo autem perpetuæ istæ Actiones in multos dies prorogarentur, tàm ab Actore, quàm Patrono antè diximus, ut sæpiùs eadem causa tota, aliâs per partes à pluribus oraretur, aliquando continuis, aliâs interjectis diebus, quæ repeterentur, nisi nota essent ex 2 superioribus.

Explicata l. 197. ff. de rer. sign.

L. 13. C. de fidejuss.

COROLLARIUM AD CAP. XI.

1. De præmio constituendo indicanti) *Vide l. 3. §. 8. ff. ad S. C. Sil. ubi legendum videtur indicasse non judicasse. De indicino superiùs quædam dicta sunt cap. 2. hujus lib.*

Correcta l. 3. ad S. C. Sil.

2. Ex superioribus) *Vide lib. 1. cap. 12. suprà.*

ARGUM. CAP. XII.

De Altercatione.

Per-

PErpetuas Actiones sequitur Altercatio, cujus usus ordine est ultimus, quæ sanè omninò communis Rhetori cum Sophista & Dialectico: Posita enim est in sola inventione, & judicio, quibus duobus ars disserendi continetur, & absolvitur, neque illa dispositionem, aut eloquutionis ornamenta magnopere desiderat, aut circa memoriam, & pronuntiationem laborat, ut Dialecticus horum omnium securus est, contentus fine suo, quòd est persuadere. Quo modo autem Dialectici de Problemate proposito interrogando & respondendo ultrò citroque disputant, ità Oratores, quæ in actione perpetua circa probationes dixerunt, ea intendendo depellendoque alternis, retractant. Sed cùm sint duo probationum genera, artificiales, & inartificiales, illæ continua laudis oratione explicantur, hæ altercationibus mutuis committuntur. Itaque in Testium examine pugnatur, quasi punctis, aculeis, spinis, tùm in commendandis, tùm in refutandis, in tabularum probatione, spectationeque, non oratione perpetua, quasi cæsum, sed mucronibus dimicatur. Hîc, quæ inter agendum de argumentis extra artem sitis jactavimus, promenda præstandaque sunt. Exhibendus testis dignus eo elogio, quo affecimus nuper. Præstanda ea tabularum fides, integritas incolumitas, quæ promissa à nobis est: In his enim regnat, dominatur totum altercandi artificium: Continuitas actionis in insitis occupatur. Cicer. ij. Actione in Verrem. Fructum istum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reservemus, nunc hominem tabulis, testibus, privatis, publicisque lite-

Altercatio.

Partes Altercationis.

Probationum duo genera.

Altercatio in atechnis.

Oratio perpetua in insitis.

literis, auctoritatibusque accusemus. Id est, novo more in altercationem descendamus ante ingressum deductæ actionis. Plin. in epistola ad Minutianum libr. iij. Concipere animo potes, quàm simus fatigati, quibus toties agendum, toties altercandum, tàm multi Testes interrogandi, sublevandi, refutandi. Altercari ergo est, quod vulgò dicimus verbaliter debatuere Testes aut instrumenta, quod nonnunquam ità factitabatur, ut non idem, qui declamaverat causam, altercaretur, sed fastidita hac minuta opella, atque se indigna, Rabulis & aliis inferioribus Patronis rixas illas arrogans Orator relinquebat. Fab. libr. vj. de Altercatione. Videas alios plærumque judiciis privatis ad altercationes vocari, alios ad probationes, quæ si dividenda sunt officia, hoc certè magis necessarium est, pudendumque dictu, si plus litigantibus prosunt minores. Sed quia ad victoriam vel plurimùm valent quidam in dicendo mediocres, hac tamen altercandi præstantia meruerunt nomen Patronorum. Cic. in claris Oratorib. de L. Philippo: Erat imprimis (ut temporibus illis) doctrinis Græcis institutus, in altercando cum aliquo aculeo & maledicto facetus. Ibidem de Crasso: Hic in altercando parem invenit neminem. Idem in Oratione pro L. Flacco: Ubi est igitur illa laus Oratoris, quæ vel in Accusatore anteà, vel in Patrono spectari solebat? benè testem interrogavit, callidè accessit, reprehendit, quo voluit adduxit, convicit, elinguem reddidit? In publicis itaque judiciis non solus ambitiosus declamandi sudor Oratores exercet, sed pugna decertatoria altercationum, ad quam certandam

Altercari quid.

Altercatio etiam commendat Oratorem.

dam citantur voce Præconis, qui egerunt. Quia verò nusquam magis, quàm inter altercandum, levibus & concisis dictis incalescit Orator, præcipiunt Rhetores, ne erumpat in convitia, & flagitiosa dicteria. Tranquillus in Clodio: ac ne cui hæc mira sint, Litigatori Græculo vox in altercatione excidit, καὶ σὺ γέρων εἶ καὶ μωρὸς, tu senex es, & stultus. Fabius lib. sexto: Bonus Altercator vitio iracundiæ careat: nullus enim affectus rationi magis obstat, & fert extra causam, & plærumque deformia vitia facere, & mereri cogit, & ipsos nonnunquam Judices incitat. Melior moderatio & nonnunquam etiam patientia, & quæ sequuntur utinam audirent Rabulæ quidam, qui latratibus assiduis nostra fora exercent. Aliquandò sine ulla actione perpetua, tantùm altercando, causas tractabant, ut Asconius narrat de L. Lucilio, & M. Licinio ambobus Consularibus, M. verò Triumphali. Hi, cùm accusarent Lucium Cottam, non sunt usi oratione perpetua, sed interrogatione Testium causam peregerunt: Quod aliquandò constituit Claudius Nero. Tranquillus in ejus vita: In cognoscendo morem eum tenuit, ut continuis actionibus omissis, singulatim quæque per vices ageret. Aliâs nonnunquam altercatio perpetuam actionem præcedit, vel ex lege quæstionis, ut in causa Milonis lex lata Cneo Domitio Quæstore, cujus inter cætera uno capite cavebatur, ut per triduum ante diem judicii Testes audirentur: Vel etiam exemplo, cùm causæ utilitas id postularet. Marcus Cicero secunda actione Verrina: Faciam hoc non novum, sed ab aliis, qui cùm Principes nostræ civitatis sunt, ante factum, ut

Citatio altercatorum.

Præcepta Altercantis.

Causæ sola Altercatione contenta.

Altercatio nonnunquam Actionem perpetuam præcedit. Lex quæstionis Exemplũ causæ.

ut Testibus utar statim. Illud à me novum, Judices, cognoscetis, quod ità Testes constituam, ut crimen totum explicem: Ubi id interrogando, argumentisque, atque oratione firmavero, tùm Testes ad crimen accommodem, ut nihil inter illam usitatam accusationem, atque hanc novam intersit, nisi quod in illa tum, cùm omnia dicta sunt, Testes dantur, hîc in singulas res dabuntur, ut illis quoque eadem argumentandi facultas sit. Idem, sed apertiùs, pro Flacco: Ubi est igitur illa expectatio, quæ versari in judiciis solet? Nam anteà cùm dixerat Accusator acriter & vehementer, cumque Defensor suppliciter demisseque responderat, tertius ille erat expectatus locus Testium, qui aut sine ullo studio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis.

Confusus ordo dicendi & altercandi.

ARGUM. CAP. XIII.

Altercationem dividit, ac primum de ea, quæ in denunciandis, & interrogandis testimoniis consistit, Acatalepsia, & Subsellius Testium, ac de Jurejurando.

Divinatio.

Opponuntur ex adverso Altercatio & Divinatio; hæc, ut quidam apud Pædianum dicunt, actiones eas complectitur, quæ solis argumentis, quæ arte industriaque Oratoris è locis insitis educuntur, confirmari possunt: Altercatio autem, ut diximus, in iis versatur, quæ inartificialia & foris assumta sola industria Oratoris, beneficio eloquutionis tractantur, non inveniuntur, cujusmodi species sex enumerat Fabius, 1 quem maluimus sequi, quod postremus scripserit de Rhetoricis, & de prioribus veluti judicium tule-

Altercatio.

Assumti loci.

tulerit, habito delectu eorum, quæ optima viderentur: Eæ ſunt, Præjudicia. Rumores, Tormenta, Tabulæ, Jusjurandum, Teſtes. Rumores, & Præjudicia magis ad continuatam dictionem pertinent: reliqua ad altercationem accommodatiſſima. Primum ergò de Teſtibus dicamus, quoniam circa eos maximus Patronorum ſudor eſt. Teſtis olim Superſtes, Antiſtes, Antiſtior, Anteſtatus, Advocatus, quia in præſentem rem de qua teſtificaturus erat adducebatur, vocatus eſt, quaſi idem ſit cum eo, qui prudens, & ſciens, conſciuſque rei, quæ geritur, præſentiam commodat: nam & pupilli, 2 aut furioſi præſentes aut Teſtes eſſe non poſſunt, quia rem non intelligunt magis, quàm ſaxum aut rupes. Quod ſi ità habet, conſtat Teſtes oculatos eſſe debere, quanquam & auriti nonnunquam ſint: Adnotavit enim Aſconius in tertiam Verrinam apud Antiquos & de auditione teſtimonium dici ſolutum. Fabius lib. v. De auditionibus ſcimus non ipſos eſſe Teſtes, ſed injuratorum afferre voces. Et certè ſi præſentes aures accommodent pro oculatis capiuntur, ut in conviciis, & exigendis iis, de quibus an dicta ſint ambigitur, quæ auribus non oculis accipiuntur. Auritos autem uſus recepit eos, qui de aliis audiverint, nec ipſi rei gerendæ interfuerunt, ut eſt in vulgato proverbio, *Pluris eſt oculatus Teſtis unus, quàm auriti decem*. Plaut. in Truculento:

Teſtis. *Præſens.* *Auritus Teſtis.* *Oculatus Teſtis.*

---- ---- *Non placet, cùm illi plus laudant, quæ audiunt,*
Quàm quæ vident. Pluris eſt oculatus
Teſtis unus, quàm auriti
Decem. Qui audiunt, audita dicunt: qui vident,

pla-

planè sciunt.

Vis vocabuli præsentiam requirit, & sensus intentionem, quo rem accipiat, acceptamque in animum referat, ut philosophantur Physici res à sensu perceptas tanquam per manus internunciorum repræsentari phantasiæ, & ab ea rursus ostendi cogitationi mentis, quæ tandem ab illa in thesauro memoriæ reponuntur. Hînc etiam Arbitri dicti Testes, qui præsentes adessent rei gestæ. Plautus in Trinummo:

Circumspice, dùm ne quis adsit Arbiter nobis.

Horatius.

Auribus meis non infideles arbitræ
Nox & Diana.

Observatum verò antiquitùs in testimoniis dicendis usitatam fuisse quandam acatalepsiam, & Academicam aporiam, ut qui testificarentur non se scire, & pro certo compertum habere pronunciarent, sed Socratico more perceptionem certam assertionemque securam suspenderent vocabulo parum arroganti, & obstinato *arbitrari* se dicebant. Itaque Cic. in Oratione, quam pro Fontejo Repetundarum reo peroravit, cùm de Testium religione multa dixisset, tandem irridet formam testimonii dicti à quodam Gallo: Credo (ait) hæc eadem Indutiomarum in testimonio timuisse, aut cogitasse, qui primùm illud verbum consideratissimum nostræ consuetudinis, *arbitror*, quo nos etiam nunc utimur, cùm ea dicimus jurati, quæ comperta habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto testimonio suo sustulit, atque omnia se scire dixit. Idem in Academicis: Quam rationem majorum etiam comprobat diligentia, qui primùm

Acatalepsia Academicorum in foro.

Arbitrari

mum jurare *ex sui animi sententia* quenque voluerunt, deindè teneri, *si sciens falleret*, quod insciencia multa versaretur in vita. Tum qui testimonium diceret, ut *arbitrari* se diceret; etiam quod ipse vidisset, quæque jurati Judices cognovissent, ut ea non esse facta, sed ut *videri* pronuntiarent. Erat & quædam in jurejurando præstando religio, ut jurati testificarentur. Hînc jusjurandum vocativum, & theses Rhetorum disputatæ pro religione & contra religionem ejusdem sacramenti. Idem Cicero in eadem pro Fontejo de M. Scauro Teste: Cujus (inquit) injurati nutu prope terrarum orbis regebatur, jurati testimonio neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium creditum est. Ibidem de Gallis, quos ut leves gravissimè exagitat, Foro usus nimirum, causæque serviens: Ab iisdem gentibus (ait) sanctis, & in testamento religiosis obsessum Capitolium est, atque ille Jupiter, cujus nomine majores nostri sanctam testimoniorum fidem esse voluerunt, &c. Significatur autem Jupiter ἐνόρχιος perjurii vindex, qui in Capitolio sibi assidentem Fidem habet, ut est in Catonis Oratione. Et meminit Ennius:

Videri factum. *Iusiurandum.* *Testium.* *Theses Rhetorum* *Galli.* *Iupiter ἐνόρχιος.* *Fides.*

O Fides alma, apta pinnis, & Jusjurandum Jovis.

Putatur etiam Isis Ægyptia perjuria ulcisci, ut apud Juvenalem Satyra xiij. ubi multa de perjurio. Ex quibus, quia sunt quidam Athei contemnunt religionis metum, alii avaritiæ suæ sordibus postponunt Deorum iras:

Isis.

Hic putat esse Deos, & pejerat, atque ita secum
Decernat quodcunque volet de corpore nostro
Isis, & irato feriat mea lumina sistro,

Dum

Dum modò vel cæcus teneam, quos abnego nummos,
Et phthisis & vomica putres, & dimidium orus
Sunt tanti?

Arcturus Atheniensiũ mos. Arcturus etiam apud Plautum in prologo Rudentis perjuriorum vindex est. Athenis dicturi testimonium ad aras admovebantur. Cic. pro Balbo: Athenis ajunt, quum quidam apud eos, qui sanctè graviterque vixisset, & testimonium dixisset publicè, & (ut mos est Græcorum) jurandi causa ad aras accederet, una voce omnes Judices, ne is juraret reclamasse. Ex quo loco constat post dictum testimonium demum juramento adigi solitos. Intelligitur autem tacitè Xenocrates, ut ex vita ejus apud Laërtium discimus. *Duplex Testimonium. Surdum.* Testimonium reddebatur bifariam, aut viva voce ab ipso Teste præsente conceptum, aut tabulis scriptovè mandatum, quod surdum etiam in adagione vocatur, vel mutum, ut fit in obsignandis testamentis, contractibus, inquisitionibus, & cæteris absentium depositionibus. *Subsellia Testium.* Præsentes autem suum assignatum in foro subsellium habebant, ex quo testificaturi surgerent. Cic. pro Roscio Comœdo: Te, te inquam Fanni abs tuis subselliis contra te Testem suscitabo. Quod & nos antè 3 adnotavimus. Fab. lib. v. Illæ verò pessimæ artes, Testem subornatum in subsellia adversarii mittere, ut indè excitatus plus noceat dicendo contra Reum, cum quo sederit. *Interrogatio Testiũ à quibus fiebat.* Opus altercationis in interrogandis Testibus totum consumitur, id quòd olim fiebat à partibus ipsis: nam & Accusator suos ipse Testes, & Patronos item suos, vicissimque alter alterius interrogabat. *Præcepta Rhetorũ.* Undè præcepta Rhetorum

torum de cautelis interrogationum, & legibus percontationum: neque enim, ut jam fieri solet, qui quæstioni præsidebat testimonium exigebat, quanquam testimonium denuntiaret. Est enim Testium duplex genus teste Quintilian. voluntariorum, & eorum, quibus Judex in publicis judiciis lege denuntiare solet: sicuti jusjurandum, vel est voluntarium, vel necessarium, ut non temerè decurtari debeat Rubrica ij. lib. xij. ff. de jurejurando, quæ in correctioribus exemplaribus non habet reliqua, sive voluntario, sive necessario, sive judiciali. Necessarius Testis est, cui denuntiatum est testimonium, id est, qui citatus necesse habet testificari. Est enim denuntiare, 4 citare ad diem, qua dicendum est testimonium, quod facere poterant, præter ipsos Judices, & Accusatores. Plinius lib. vj. Licinius petendum censuit à Consulibus, ut referrent sub exemplo legis ambitus de lege repetundarum, an placeret in futurum ad eam legem adjici, ut sicut Accusatoribus inquirendi, Testibusque denuntiandi potestas esset ex ea lege, ità Reis quoque fieret. Denuntiandi Testibus, id est, die dicta ad judicium evocandi testationis gratia. Probus in literis antiquis: *D. T. D. D. P. F.* id est, *duntaxat Testibus decem denuntiandi potestatem faciam.* Hinc denuntiationes pro vadimoniis, & citationibus. Cicero pro Flacco de Lælio Accusatore, & Inquisitore loquens: Adjunxit illa, ut eos, qui domo exire nolebant, testimonii denuntiatione deterreret, qui domi stare non poterant, largo & liberali viatico commoveret. Et qui pecuniam accipiunt ob denuntiandum testimonium concussionem committ-

Testium duplex genus.

Correcta Rubrica ff.

Necessarius Testis

Denuntiare.

Denuntiationes.

Concussio.

L. Cornelia. mittunt, atque adeò lege Cornelia tenentur. Est enim hoc vexare hominem domo avocare, negotiis necessariis subtrahere, illudere. *Deferre jusjurandum.* Deferre autem aliud est, & idem quod permittere, vel exigere, ut alius juret. Ulpianus: Si Reus juraverit, nemine ei jusjurandum deferente, Prætor id jusjurandum non tuebitur, sibi enim juravit. Fabius: Is qui defert alioqui agere modestè videtur, cum litis Adversarium Judicem faciat. Et paulò pòst: Sed nobis adolescentibus seniores in agendo facti præcipere solebant, ne unquam jusjurandum deferremus. *Recusare.* Delatum, qui non præstat, recusare dicitur. Fabius. 5 Is qui defert, eum, cujus cognitio est, onere liberat, qui profectò alieno jurejurando stare mavult, quàm suo, quo difficilior recusatio est, nisi fortè res est, quam credibile sit notam ipsi non esse. *Respuere.* Respuere etiam dicitur. Idem Fabius: Jusjurandum Litigatores aut offerunt suum, aut non respuunt oblatum, aut ab Adversario exigunt, aut recusant, cùm ab ipsis exigatur. *Exigere, offerre.* Undè apparet, exigere, offerre, deferre eadem. Quanquam offerre nostrum sæpiùs dicamur. Ibidem: Offerre suum sine ulla conditione, vel ut Adversarius juret, ferè improbum est. Qui verò recipit dare testimonium dicitur. Fabius: Nemo per tabulas dat testimonium, nisi sua voluntate. *Dare Testimonium.* Dicere etiam perhibere, testificari, id est, deponere pro testimonio: nam testari aliud est:

- - - - *Cœlum hoc & sydera conscia testor.*

Dicitur etiam jurisjurandi gratiam facere. Plautus ad calcem Rudentis:

Jurisjurandi volo gratiam [illegible]

Idem:

CRI

----GRI. *Tange aram hanc Veneris.*
LAB. *Tango.*
GRI. *Per Venerem hanc jurandum est tibi.*
LAB. *Quid jurem tibi.* GR. *Quod jubeo.*
LAB. *Prai verbis quid vis, id quod domi est, nunquam ulli supplicabo.*
GRI. *Tene aram hanc.* LAB. *Teneo.*
GRI. *Dejura te mihi argentum daturum*
Eodem ipso die, viduli, ubi sis potitus.
LAB. *Fiat.*
GRI. *Venus Cyrenensis Dea te testor mihi.*

Et quæ sequuntur.

COROLLARIUM AD CAP. XIII.

1 Enumerat Fabius) *Lib. 5. Institut. Orat.*

2. Præsentes aut Testes esse non possunt) *l. apud Labeonem. ff. de verb. sign.*

3. Antè annotavimus) *Lib. 1. c. 7.*

4. Est enim denuntiare) *De denuntiatione testimonij vide Cujatium lib. Observat. 3. c. 15.*

5. Fabius) *Lib. 5. c. 6. Institut. Orat.*

6. Jurisjurandi gratiam facere) *Papirius ? C. l. 38. ad municip. usurpat pro eo, quod dispensare dicimus. Sic Tyberius (teste Suetonio) Equiti Romano jurisjurandi gratiam fecit, uxorem in stupro generi deprehensam dimitteret, quam se nunquam repudiaturum antè juraverat. Hæc autem gratia nunc à Pontificibus nostris impetrari debet. Aliàs remittere susceptum jusjurandum significat. Paul. in l. 6. de jurejur. ff. Labeo etiam absenti & ignoranti jurisjurandi gratiam fieri posse respondit. Sed & per epistolam gratia jurisjurandi fieri potest. l. 41. & Modestinus l. 32. Jurisjurandi gratiam facere pupillus non potest. Ca-* *Jurisjurandi gratiam facere.*

terum quandò locus hic incidit de perjurii vindicibus, operæprecium adhûc videtur quædam de perjurio adferre, quia sunt, qui ex l. 2. C. de jurejur. l. adversus. ff. de except. l. ult. de in lit. juran. negent perjurium puniri jure Romano, sed tantum Deum ultorem habere, quod falsum esse convincitur ex Cicerone primum lib. 2. de Legib. qui ait, perjurii pœnam divinam exitium, humanam dedecus esse. Quod quidem dedecus interpretamur censorias notas, quibus afficiebantur perjuri, ut idem Cic. libr. de Offic. testatur, Censores nulla de re diligentius, quam de jurejurando judicasse, ejusq; rei exemplum extat apud A. Gell. lib. 7. cap. 18. de duobus captivis recusantibus reverti ad Hannibalem, uti jurejurando se obstrinxerant. Ad rem facit, quod Valer. refert lib. 4. c. 1. de Africano, & l. si duo. §. ult. de jurejur. l. ult. de crim. stel. ff. l. ult. ad leg. Jul. repetun. l. 2. §. ult. de indict. vid. tol. C. quibus adde c. quicunque. cum gl. 6. q. 1. l. 21. 22. de dol. ff. Quid vetat etiam citare §. 6. Constitutionum Regiarum nuperrimè latarum super justitia criminali.

Perjuriū in foro vindicetur.

Censores.

ARGUM. CAP. XIV.

De Testium rejectione, & elevatione, Jurisiurandi variis formulis, Tormentis, ac Tabulis.

Percunctari.

SIgnificantissimum est in altercandi ratione percunctari, ubi non tàm Testium interrogatio peragitur, quàm percontatio, cùm longo circuitu, altè repetitis interrogationibus diu suspenditur, cauteque circunducitur, ut inter illas ambages imprudens quædam fateatur, quæ interroganti profutura sunt, dum colliguntur in unum. Plaut. in Trinummo:

- - - - - *Cætera intus otiosè percunctabor.*

Tractum est à Nautis, qui conto explorant alvei

cavi-

cavitatem, tentantq; suspectas sibi fluminis partes. Ità Orator fidem, animiq; constantiam, quam attulit Testis, circumspectè probat, cũ sæpè etiam deprehendit, aut in vado hærentem, aut sine fundo fluctuantẽ. Fab. lib. v. Multùm domi antè versandi, ac variis percontationibus, quales haberi ab Adversario possunt, explorandi sunt. Testatio etiam pro testimonio dicitur. Idem Fab. Sæpè inter se collidi solent, indè testatio, hinc Testes locus utrinque. Rejicere Testes, refutare, refellere, reprehendere, sed mitiora sunt sublevare, elevare, quasi fidem detrahere, tracta à Zigostatis, & Libripendibus. Plin. lib. iij. Toties altercandum, tam multi testes interrogandi, sublevandi, refutandi. Exarmari etiam causa dicitur, cum à subornatis Testibus expugnatur. Idem Plin. ibidem: E Testibus quidam sive iratus, quòd evocatus esset invitus, sive subornatus ab aliquo Reorum, ut accusationem exarmaret, Norbanum Licinianum Legatum & Inquisitorem Reum postulavit, tanquam in causa Castæ uxoris Classici hic prævaricaretur. Sed causæ arma non in solis Testibus posita sunt, verùm in cæteris probationibus, quibus confirmatur. Quæ ideò arma dicuntur, quòd iis instructa causa necessitatem quandam cognoscẽtibus afferat, ut pro iis judicent: Non est enim libera Judicum disceptatio, sed astricta allegatis & probatis in ordinem cogitur. quod tamen disputatur apud Gell. cap. ij. lib. xjv. Et Cic. in Oratione pro Fontejo contendit pluribus, non esse tantam fidem adhibendam probationibus, ut conscientia æqui boni relicta metum religionis nobis pariat, his verbis: Quamobrem Judices si hoc præ-

Testatio.

Rejicere testes.

Sublevare.

Exarmari.

Arma causa.

Iudicum cognitio an libera.

præſcriptum lege, aut officio putatis, Teſtib⁹ credere, nihil eſt, cur alius alio Judice melior aut ſapientior æſtimetur: Unum eſt enim & ſimplex aurium judicium, & communiter, & promiſcuè ſtultis, ac ſapientibus à natura datum. Quid eſt igitur ubi elucere poſſit prudentia? ubi diſcerni ſtultus Auditor, & credulus ab religioſo, & ſapiente Judice? Et reliqua, quæ eleganter diſputantur in eam theſim, propè efficiunt, ut Judicum cognitio debeat eſſe libera, maximè cùm arma, quibus cogi dicuntur ut allegata ſequantur, *infirma ſunt*, veritate inferiora, & æquitati rationique *impa*ria. Sed locus iſte ita 1 amplus eſt, ut ſi more Peripatetico in utramque partem declamaretur, juſtum librum conficeret. De jurejurando, 2 quod in foro concipitur, nihil mihi adhûc conſtat in quam formulam conciperetur. Juſtinianus primus inſtituit, ut per ſacroſancta Evangelia *jura*retur, in authen. de ſanct. epiſc. Extra forum per res ſibi chariſſimas jurabant. Aſcanius apud Vergil. lib. viij.

Iurisjurandi formula varia.

Per caput hoc juro, per quòd pater antè ſolebat.

Apud Ovid. de amica perjura:

Perq; ſuos illam nuper juraſſe recordor,
Perq; meos oculos, & doluêre mihi.

Apud Martial. lib. viij.

Non per myſtica ſacra Dindymenes,
Non per Niliacæ bovem juvencæ,
Nullos denique per Deos Deasq;
Jurat Gellia, ſed per uniones, &c.

Iovem lapidem jurare.

Aliquando etiam per Deos. Hînc Jovem 3 lapidem jurare, quod qui faciebant, lapidem ſilicem tenebant, hæcque verba effabantur. *Si ſciens fal-*

lo,

lo, tum me Diespiter salva urbe, arceq; bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem. Festus. Et Phavorinus apud Gell. lib. j. cap. xxj. Jovem lapidem (inquit) quod sanctissimum jusjurandum est habitum, paratus sum ego jurare Vergilium hoc nunquam scripsisse. Annotavit & Plutarchus in Problematibus viros per Castorem 4 & Pollucem non jurasse, ut nec mulieres per Herculem. Jurabant ergò aut Deos, aut res charissimas. Æneas lib. iiij. apud Vergilium:

Iusjurãdum virorum & mulierũ.

Funeris heus tibi causa fui, per sydera juro,
Per Superos.

Erant & qui jurarent genium Cæsaris. Tranq. in Julio de columna Julio posita: Apud eam longo tempore sacrificare, vota suscipere, controversias quasdam interposito per Cæsarem jurejurando distrahere perseveravit. Conceptis 5 verbis jurare, est jurare in formulam præscriptam, ab eo, qui præeundo adjurat juraturos. Curtius lib. vij. Nos propemodùm tuo verberatu ei omnes te præeunte juravimus, eosdem nos inimicos, amicosque habituros, quos tu haberes. Plin. libr. x. ad Trajanum: Præiimus & Commilitonibus jusjurandum more solemni præstantibus, & Provincialibus, qui eadem certarunt pietate, jurantibus.

Iurare genium Cæsaris.

Conceptis verbis jurare.

Plato in Dialog. de Legibus constituit, ut per Jovem, Apollinem, & Themidem in foro juraretur, ratus hos Deos perjurii severos vindices. Ideoq; sacramentum dictum propter sacrorum religionem testationibus interpositam. Plinius lib. x. ad Trajanum: Rogatus, Domine, à Nicensibus publicè per ea, quæ mihi & sunt, & debent esse sanctissima, id est, per æternitatem tuam, salutemq;,

Constitutio Platonis.

ut preces suas ad te perferrem, fas non putavi ne-
Tormenta gare. Quod attinet ad tormentorum 6 quæstiones
quanquam ad altercandi historiam pertineant, ta-
men quia exiguam habent rationem, subinde no-
vis quæstionum generibus excogitatis ad expri-
mendam veritatem, paucis perstringemus, omis-
sis iis quæ apud Valerium de quæstionib. & Rhe-
Proble-mata. tores de problematis, quæ more suo in utrunque
versant latus, ut ratio causæ postulat. Libera ci-
vitate ante Cæsares nemo quæstionum tormen-
tis subjiciebatur, nisi servus, tanta erat civium
Romanorum prærogativa, quæ per Cæsares in mi-
serabile servitium conversa est. Erat inter genera
Culeus. Tormentorum Culeus, Laminæ ardentes. Valer.
Lamina. libr. vj de servo Antonii Oratoris: Plurimis lace-
ratus verberibus, culeo impositus, candentibus
laminis ustus, omnem vim accusatoris, custodita
Rei salute, subvertit. Tranq. in Domitiano: Ve-
rùm aliquanto post civilis belli victoriam sævior,
plærosque partis adversæ, dudùm etiam latentes,
conscios investigato novo quæstionis genere di-
storsit, immisso per obscœna igne. Idem in Tybe-
rio de Fidiculis: Excogitaverat inter cætera ge-
nera cruciatus etiam, ut larga meri potione per
fallaciam oneratos repente veretris deligatis, fi-
dicularum simul & urinæ tormento distenderet.
Idem in Caligula: Quin & subindè jactabat, ex-
quisiturum semel Fidiculis de Cæsonia sua, cur
tantopere diligeret. Exemplum acerbissimæ quæ-
stionis extat apud Curt. lib. vj. sub finem exercitæ
Quæstio-nes. in Philotam Parmenionis filium. Quæstiones di-
ctæ, quòd tormentis veritas credatur exquiri &
extundi ab invitis. Idem in Tyberio: Statuæ Au-
guſ

gusti quidam caput demserat, ut alterius imponeret. Acta res in Senatu, &, quia ambigebatur, per tormenta quæsita est. Allusum est hic ad nomen quæstionis. Tabularum inspectio, reliquorumque ἀτεχνῶν vix ullam habet historiam, nisi quod Tabularum multa genera: ex privatis Diaria, quæ & Ephemerides, Adversaria, Codex, Cõmentarius, Breviarium, Pugillares, Quincuplices, Quadruplices, &c. Ex publicis Acta, Historiæ, Annales, Commentarius imperii, Breviarium imperii, quod Regestum Finantiarum vocamus, &c. sed hujus loci non sunt, quare ad alia pergamus. *Tabulæ.*

COROLLARIUM AD CAP. XIV.

1. Sed locus ità amplus est) *Hanc quæstionem disputant in contrariam partem Mart. & Joan. antiqui Glossatores, hic ex actis & probatis, ille secundum veritatem & conscientiam judicandum putat. Accurs. eos quadam distinctione conciliare nititur gl. in l. illicitas. §. veritas. de of. præsid. adde gl. in c. 1. de of. jud. ord. extra. c. judices. cum gl. 3. q. 7 gl. in auth. jusiuran. quod præst. ab his qui adm. accip. in verb. quod mihi visum gl. ult. c. 1. extr. de const. & in c. 1. de sent. & re jud. in 6. Oldendorp. de formul. investig. act. in fi. Decis. 29. Guid. Pap. ait, quod inferiores judices debeant judicare secundum acta & probata, sed supremi secundum conscientiam. Pro quo stat Bart. in l. unic. ut quæ des. advoc. C. Fel. in c. pastoralis. de of. del. ponit septem casus, quibus Judex inferior potest judicare secundum conscientiam.* *Vtrum judicandum ex actis & probatis, an potius secundum conscientiam.*

2. De jurejurando, quod in Foro concipitur) *Ex l. 2. §. fin. & duabus sequen. & l. 33. de jurejurand. ff. elici posse videtur, quod iurisiurandi formulam* *Iusiurandum concipiebat qui deferebat.*

 præ-

præscribebat is, qui deferebat: Jurari (inquit) oportet, ut delatum est jusjurandum. Cæterùm si ego detuli, ut per Deum jurares, tu per caput tuum jurasti, vel filiorum tuorum, non erit juratum habendum jusiurandum. Quod si exegi, ut per salutem tuam jurares, & jurasti, stabitur: omne enim omninò licitum jusiurandum, per quod voluit quis sibi jurari, idoneum est, & si ex eo fuerit juratum Prætor tuebitur. Divus Pius jureiurando, quod propria superstitione juratum est, rescripsit, &c. De vario autem ac multiplici jureiurando apud diversas Gentes, & per quos Deos jurare consueverunt, vide apud Alexand. ab Alexan. lib. 5. cap. 10. De observata, custoditaq; apud Romanos jurisiurandi sanctimonia, vide Aul. Gell. lib. 7. cap. 18. Noct. Att. Laberius Mimus apud eundem lib. 16. cap. 7. facetè respondit jusiurandum esse emplastrum æris alieni. Basilius verò censuit nunquam esse jurandum, & Plato 12. Dialogo de Legibus turpe censuit jusiurandum exigere, & eius usum prohibuit.

Laberius Mimus. Basilius. Plato.

Iurare Iovem lapidem.

3. Jovem lapidem jurare) *Unde Cic. lib. 7. Epist. famil. Trebatium J.C. Epicureũ factum irridet. Quomodo, inquit, tibi placebit Jovem lapidem jurare? cùm scias Jovem iratum esse memini posse? Huius etiam formulæ meminit Plautus in Aulularia:*

Si te ego sciens fallo, ita me eiciat Diespiter
Bonis, salva urbe, & arce, ut ego hunc lapidem.

Viri Iunonem, mulieres mediusfidius non iurabant. Socratis jusjurandum.

4. Viros per Castorem non jurasse) *Adde Gell. lib. 11. cap. 6. Noct. Att. Sic per Junonem etiam viri, ut mulieres mediusfidius, nunquam iurabant, ut notat Turneb. Advers. lib. 3. cap. 20. Familiare autem fuit Socrati apud Platonem iusiurandum per canem & anserem.*

5. Con-

5. Conceptis verbis jurare) *Huius generis iusiurandum etiam erat, quod periuratio dicitur, quandò sequens cum iuraret, tantùm addebat, idem mihi: Cui, ut ex Sallustio in Catilina apparet, addebatur execratio: Cùm ad iusiurandum (inquit) Populares sceleris sui addiceret, humani corporis sanguinem vino permixtum pateris circumtulisse, indè, cùm post execrationem omnes degustassent, sicuti in solemnibus sacris fieri consuevit, dicitur aperuisse consilium suum. Exemplum est elegans apud Marcellinum lib.* 12. *de Militibus iurantibus in verba Iuliani. Aliud militare conceptum vide apud Gellium lib.* 16. *c.* 4. *Nunc conceptis verbis etiam omnes Magistratus, & Praefecti Iurisdictionum iurare coguntur statim in initio suscepti officij ex praescripto dictarum Constitutionum Regiarum nuperrimè latarum super Iustitia criminali. Formula autem desumta videtur ex auth. Iusiur. quod praest. ab ijs qui administ. accipiant. Sed haec non in foro contentioso.* **Conceptis verbis jurare.** **Execratio.**

6. Tormentorum quaestiones) *Fallacissimum esse quaestionis iudicium vel ex eo convincitur, quod mentitur, qui pati potest, mentitur, & qui pati non potest, ille patientia, aut obstinatione superat, hic infirmitate superatur, semper anceps coniectura, quoniam vera confessis, & falsa dicentibus idem doloris finis ostenditur: quod exemplo Epigoni, & Eusebij apud Marcell. lib.* 4. *comprobari potest. Varia utriusque exempla sunt apud Valerium lib.* 8. *cap.* 4. *& alios Historiographos. Idem etiam Valer. cap.* 3. *l.* 3. *miram constantiam depingit in Theodoro, in quo Hieronymus Tyrannus Tortorum manus frustra fatigavit, rupit, Verbera, Fidiculas laxavit, solvit Eculeum, Laminas extinxit prius quam efficeret, ut tyranni-* **Quaestio fallax judicium.** **Theodorus.**

rannicidij socios indicaret. Contrà Cicero in Topicis: Quæ tormentis, verberibus, igne Rei defatigati dicunt veritas ipsa dicere videtur. Sed quorsum verbo defatigati utitur? an quia mitius est, quàm coacti? Locus itaque hic controverti potest. Horrendas quæstiones, & tormenta exercita à Valentin. Imperat. ita exactè describit idem Ammianus Marcel. l. 29. ut horror, & terror legentibus incutiatur, nam ut cætera præteream, quis non afficiatur vel inter legendum solùm Tormentorum, & Quæstionis apparatum magnificum? Intenduntur (inquit) Eculei, expediuntur Pondera plumbea cum Fidiculis & Verberibus, resultabant omnia truculentæ vocis horroribus, inter cathenarum sonitus tene, claude, comprime, abde ministris officiorum tristium clamitantibus, dein meras aperit carnificinas. Varia Tormentorum genera explicant Joan. Brodæus l. 2. c. 9. & 10. Miscellan. & Adrian. Turneb. l. 4. c. 3. Advers. quæ propter Tyrannos utinam incognita, aut oblivione deleta essent. Sed solers ad sævitiam ingenium alia nova indies fingit, atq; comminiscitur, quandò mors una non sufficit.

ARGUM. CAP. XV.

De Ampliationibus, comperendinationibus, & Dilationibus causarum, & earum discrimine.

Ampliatio.

UBi ab utraq; parte causa perorata esset, missi in consilium Judices, vel absolvebant Reum, vel damnabant, vel, si de causa non liqueret, ampliabant, quod sæpiùs aliquando fiebat in juris obscuritate. Valerius lib. 8. de causa Cottæ: Septies ampliata, ad ultimum octavo judicio absoluta est. Symbolon & insigne Ampliationis fuit

N. L.

N. L. non liquet in tabella: nam si liqueret tabella A. absolutionis, aut C. condemnationis in urnam conjiciebatur. Cic. pro Cecinna de Fidiculano quodam: In eum quid dicam? nisi id, quod negare non possit? venisse in consilium publicæ quæstionis, cum ejus consilii Judex non esset: & in eo consilio cùm causam non audisset, & potestas esset ampliandi, dixisse sibi liquere: dum incognita re judicare voluisset, maluisse condemnare, quam absolvere, cùm si uno minùs damnarent, condemnari Reus non posset, non ad cognoscendam, sed ad explendam damnationẽ præsto fuisse. Item Areopagitæ cum mulierem veneficii ream, justam tamen probantem ejus causam, non absolverent, quia per leges non licuit, neque nocentem damnarent, quæ digna venia fuit, ampliaverunt, & Accusatorem Accusatamque centesimo anno adesse jusserunt. Gellius 1 lib. xiiij Ut absolverem inducere in animum non quivi, & propterea juravi mihi non liquere, atque ita judicatu illo solutus sum. Idem est etiam quod ampliùs pronuntiare. Cic. iiij. in Verrem: Verùm, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur Reus, anteà vel judicari primò poterat, vel ampliùs pronuntiari. In quem locum sic Asconius: Aut statim sententia dicebatur, si absolvendus esset Reus, aut ampliùs pronuntiabatur, nisi videretur esse damnandus cùm dixisset, jus non liquet, hoc est, obscura causa est. Itaque ea pars interposita dilatione dicebat, in cujus peroratione videbatur obscuritas, atque ita alterius tantùm partis causa ampliatio concedebatur. Si ergò jubebatur in alium diem causa dilata rursus plani-

Non liquet.

Areopagitæ.

Amplius pronuntiare.

Comperendinatio. *Diei diffusio.* *Discrimē inter Ampliationem, Diffusionem, & Comperendinationem.*

planiùs agi ampliatione, erat hæc ſpecies quædam dilationis, ut etiam comperendinatio, & diei diffuſio diverſa ab iſtis temporis ratione: Ampliatio enim in incertum diem & concipiendum ab eo qui judicio præerat: Comperendinatio in perendinum & tertium: Diffuſio in alterum poſterumque rem differebat. Apud Aſconium aliud annotatur diſcrimen, ut ampliatione 2 altera tantùm pars differatur, cujus ſcilicet obſcura cauſa eſt: Comperendinatio autem utriuſque partis & dilatio, & recitatio eſt. Rurſus pergit idem: Comperendinatio, eſt ſecunda actio: Item, eſt ab utriſque Litigatoribus invicem ſibi denunciatio in perendinum diem: namq; cùm in rem aliquam agerent Litigatores, & pœna ſe Sacramenti peterent, poſcebant Judicem, qui dabat trigeſimum diem: quo dato, deindè inter ſe comperendinum diem, ut ad judicium venirent, denuntiabant. Quò cùm eſſet ventum, antequam cauſa ageretur quaſi per indicem rem exponebant, quod ipſum dicebatur cauſæ 3 conjectio, quaſi cauſæ ſuæ in breve coactio. Reliqua corruptiſſima ſunt. Verum ex verbis Aſconii videor mihi poſſe confirmare lectionem germanam, rejecta notha & ſuppoſititia in l.1.ff. de reg. jur. ubi Paulus, vel, ut alii habent, Venulejus ex Sabini J. C. ſententia definit regulam brevem eſſe rerum narrationem, & quaſi cauſæ conjectionem: ubi antè legebatur conjunctionem, ſed legendum conjectionem nemo jam ambigit, cùm eadem penè verba ſint apud Aſconium: Summa enim rerum narratio explicabatur, quaſi per indicem capitum præcipuorum apud tribunal. Quam cauſæ in breve & quaſi compendium

Cauſæ conjectio *Locus Aſconii corruptus.* *Reſtituta & vindicata l.1 ff. de reg jur.*

dium coactionem idem vocat, quòd cogatur in epitomen & breviarium. Brevem narrationem Paulus & Sabinus respiciens ed veterem fori historiam, quasi causæ conjectionem dixit, significans magis ad instar esse, quàm eandem, cum illa in foro, hæc extra forum esset. Quod sanè convenit cum prima definitione, Regula est, quæ rem, quæ est, breviter, enarrat: id est, argumentum causæ in periochem concludit, ut sunt argumenta Orationum Ciceronis ab eodem Pædiano contracta. Ita in regula, thesi, axiomate, pronuntiatio, proloquio, principio, maxima, aphorismo, apophtegmate (nihil enim refert, quomodo appellemus, cum eandem vim penè habeant) coguntur in unum multæ species. Atque ut in summa narratione reciduntur circumstantiæ, & quasi luxuriantes rami detunduntur relicto trunco: Ita in regula supersedetur particularium molesta inductione, atque enumeratione, quibus in arctas angustias verborum conjectis, id in quo cognata sunt, brevissimè solùm videtur. Sed vinculum cognationis non est lis aut causa, ideoq; addita particula similitudinis, *quasi*, ut allusio ad historiam significaretur. Aliàs præter Asconii sententiam possumus causæ conjectionem secùs interpretari, non pro coactione, sed pro summa quadam & levi cognitione, ex qua scilicet statim, quid juris sit conjicit, & divinat Judex: Est enim & hoc conjicere causam, spectare quid juris in quæstione proposita, ut etiam Jurisconsultus in solio consultus de lite, si potest, statim ejus hypothesim refert ad aliquam sui juris regulam, ut ea conjiciat quid juris, & eventum causæ futuræ. Neque

Coactio causa. *Regula.* *Causæ cõjectionis alia interpretatio.* *Conjicere.*

incom-

incommodè aut ineptè ita interpretaremur, nisi prior plus antiquitatis, & eruditionis haberet: Tamen pro posteriore fecit Gel. cap. 10. lib. v. de Protagora: Litem cum Euathlo contestatur, & cum ad Judices conjiciendæ consistendæque causæ gratia venisset, tum Protagoras sic exorsus. Ubi conjicere in eo est significatu, in quo diximus. Verum ad propositi diverticulum. Ampliationis meminit ibidem Gel. de argumento κατ' ἀντίστροφεν, & reciprocè relato ab Euathlo Protagoræ: Tum Judices hoc dubiosum inexplicabileque esse, quòd utrinq; dicebant rati, ne sententia sua, utramcunq; in partem dicta esset, ipsa sese rescinderet, rem injudicatam reliquerunt, causamque in diem longissimam distulerunt. Id est, ampliaverunt, comperendinaverunt, diemque diffuderunt. Nam sæpissimè ista tenui discrimine separata confunduntur ad quamcunque dilationem, vel (ut jam loquimur) procrastinationem significandam. Differre autem commune vulgatumq; vocabulum. Juvenal.

Differre.

------ *Differt vadimonia Prætor.*

Plinius libro j. ad Suetonium: Scribis te perterritum somnio, vereri ne quid adversi in actione patiaris, rogas ut dilationem petam & pauculos dies. Deinde ad calcem epistolæ: Nam judicium Centumvirale differri nullo modo, istud ægrè quidem, sed tamen potest. Gell. c. ij. lib. xiiij. Sed enim ego, cum homines considerabam, alterum fidei, alterum probri plenum, spurcissimæque vitæ, ac diffamatissimæ, nequaquam adduci potui ad absolvendum. Jussi igitur diem diffundi, atque indè à subselliis pergo ire ad Phauorinum Philoso-

phum

phum, id est, ampliari. Idem ibidem: Atque in rerum quidem definitionibus, comperendinationibusque, & aliis quibusdam legitimis rebus ex ipsa l. Julia, &c. ubi trifariam lectio variat: Sunt enim qui legant definitionib. alii diffusionibus, ut Budæus, 4 quòd rectè confirmat ex Livio, alii diffisionibus ut sit diffindere diem, non diffundere, ut Politian. in Miscellan. contendit ex fide Archetypi ff. quòd Florentiæ religiosissimè custoditur, ubi in l. ij. tit. si quis cautionib. ita legitur: Si Judex, vel alter ex Litigatoribus morbo sontico impediatur, lex jubet diem judicii esse diffisum. Decimus etiã proferre diem, producere, & dirimere, quòd Vulgus dicit remittere ad cras, vel ad alium diem, undè dicuntur 5 Prolationes apud Plautum in Milite glorioso: *Proferre diem.* *Prolationes.*

----- *Trecenta possunt causa concinni.*
Non domi'st, abijt ambulatum, dormit, ornatur, lavat,
Prandet, potat, occupata'st opere, non est, non potest,
Quantumvis prolationum, dummodo, &c.

Dicitur etiam prolatare, & extrahere. Q. Curtius l. x. Ille quò facilius ab integris sumptuosos discerneret, prolatando aliquantum extraxerat temporis. Ampliationis autem etiam meminit Ausonius in epist. ad Paulum his verbis: Sensit hoc Venus de pulchritudinis plana diu ambiguo ampliata judicio: Ad quam ampliationem, ut dictum est, N. & L. quod est non liquere refertur. Cujus notæ & jurisjurandi, quod in ea concipiebatur faciunt mentionem nostræ Pandectæ libr. iiij. sub tit. de recept. arbit. in l. idem Pomponius, his verbis: Proindè si fortè urgeatur à Prætore ad sen- *Prolatare*

tentiam, æquissimum erit, si juret sibi de causa nondum liquere, spatium ei ad pronuntiandum dari. Et lib. xlij. earundem Pandect. sub tit. de re jud. in l. Pompon. Paulus J. C. etiam meminit his verbis: Si uni ex pluribus Judicibus de liberali causa cognoscenti, de re non liqueat, cæteri autem consentiant: si is juraverit sibi non liquere, eo quiescente, cæteros, qui consentiunt, sententiam proferre: quia etsi dissentirent, sententia plurium obtineret.

COROLLARIUM.

1. Gellius) *Cap. 2. Noct. Att.*

Ampliatio. Comperendinatio.

2. Ampliatione altera tantum pars) *Dubitat Manutius utrum hoc semper verum fuit: nam ex Livij lib. 43. probari posse videtur, quod sicut in Comperendinatione utraque pars agebat, ità in Ampliatione. Discrimen est autem aliud inter Ampliationem, & comperendinationem, quod hæc non tantum ex arbitrio Judicum, ut illa, pendet, sed petente altero, aut utrisque Litigatoribus conceditur, Ampliatio verò voluntate Judicum. Mirum autem videtur, quod etiam ait Asconius, quod Ampliatio fiebat interdum in causa manifesta, cùm Reus condemnandus veniret, & veluti ad excusandum dilationem condemnationis prætextum hunc, quasi non liqueret, acciperent Judices, quod etiam vix fit verisimile: Nam cùm Judices in leges iurarent, proculdubio sine religione non poterant hoc symbolum N. L. apponere in causis, quibus liquidò constabat Reum condemnandum. Hùc accedit quod ex l. idem, de recept. arbit. & l. Pomponius. de re iud. ff. apparet, quod Judices non poterant causam ampliare, nisi priùs præ-stito*

Asconius reprehensus.

stito juramento sibi non liquere.

3. Dicebatur causæ conjectio) *De cōjectione causæ vide Duaren. l. 1. dispunct. c. 46. Alc. l. 5. Parer. c. 1. Vide etiam Adrian. Turneb. l. 13. c. 27. Advers.* Conjectio causa.

4. Budæus) *Adnotat in ff. ad l. 2. si quis caut.*

5. Unde dicuntur Prolationes) *Rerum Prolationes, & Res prolatæ dicuntur etiam vacationes, & forenses induciæ, quibus in Foro feriantur homines, ut sunt Messium, Ludorum, & Vindemiarum tempora, quando Halcedonia sunt apud forum, ut Plaut. loquitur: quòd idem eleganter explicat in Capteiuis sub persona Parasiti Ergasili:* Res prolata.

Ubi res prolatæ sunt, quom rus homines eunt,
Simul prolatæ res sunt nostris dentibus.
Quasi quom caletur, cocleæ in occulto latent:
Suo sibi succo vivont, ros si non cadit.
Item Parasiti rebus prolatis latent,
In occulto miseri victitant succo suo,
Dùm ruri rurant homines, quos liguriant,
Prolatis rebus Parasiti venatici.

Rerum prolatarum sæpissimè meminit Cic. Seneca de brevitate vitæ: Diripitur inquit ille toto foro Patronus, & magno concursu omnia ultrà quam audiri potest, complet, quandò, inquit, res proferentur? Et nos cætera cum rebus proferenda duximus, atq; amplianda in sequentem lib.

SUMMARIUM LIBRI V.

Libro v. de Praxi, & formula privatorum judiciorum, & quæ amborum fere communia sunt, ratione ferendarum sententiarum, sportulis, apparitoribus, custodiis, appellationibus, & re judicata.

Historiæ Fori Romani
LIBER V.

ARGUM. CAP. I.

De more denuntiandi litem, seu in jus vocandi, hoc est, de Vadimonijs, Atteſtationibus, Atteſtatis, Vadibus, Pradibus, & Suppradibus.

Formula Fori. Excipiat privatorum minorumque judiciorum formula publicorum majorumq; deſcriptionem, ut tandem finis incepto deductoque operi imponatur. Formula ergò litium exercendarum rectè dicitur, quam Stylum, & Praxim Vulgus vocat. Tacit. in lib. de Oratoribus: Tranſeo nunc ad formam & conſuetudinem veterum judiciorum. Quæ ſic deducebatur: Qui actionem habebat, ex qua cum alio experiretur, hoſtem in jus vocaturus primum à Prætore petebat, ut liceret eum, quem libello *Libellus.* deſcripſerat, vadari. Prætor libello ſubſcribebat. Plautus in Aulularia de Euclione ſene avariſſimo loquens:

Pulmentum pridem ei eripuit milvus.
Homo ad Pratorem plorabundus devenit:
Inſit ibi poſtulare plorans, ejulans,
Ut ſibi liceret milvum vadarier.

Subſcriptio Pratoris. *Vadari.* De ſubſcriptione Plin. lib. j. Epiſt. ad Arrium: Sedeo pro tribunali, ſubnoto libellos, conficio tabulas. Vadari autem vel convadari, eſt in jus citare

tare die dicta. Horatius j. Sermonum:

----- *Et casu tunc respondere vadato*
Debebat.

Id est, Adversario, qui eum in jus vocaverat. Cic. pro Quintio: Vadari vis? promittit. In jus vocas? sequitur. Judicium postulas? non recusat. Sed hujusmodi vadatio in hunc morem expediebatur: Actor vel Petitor per se, non per Apparitorem, ut nunc, instructus libello ad hostem veniebat, advocatisq; aliquot Testibus citabat die dicta, atque ut Testes meminissent facti vadimonii illis auriculam vellebat. De libello Plaut. in Curcul.

Vadationis executio.

Libellus.

Ubi tu es, qui me convadatus es Veneriis vadimoniis?
Ubi tu es, qui me libello Venerio citasti? ecce me sisto, ades contrà:
Sisto ego tibi me, & mihi contrà itidem te ut sistas, suadeo.

De Testibus advocatis, rogatisque, quos Jurisperiti Adhibitos vocant, Livi. de Virginia, & Appii Decemviri liberto: Vocat puellam in jus auctoribus, qui aderant, ut sequeretur. Horatius Satyra ix. lib. j.

Testes advocati.

------- *Casu venit obvius illi*
Adversarius, & quò tu turpissime? magna
Exclamat voce, & licet antestari? ego verò
Oppono auriculam, rapit in jus, clamor utrinque,
Undique concursus.

Ad quem locum sic Acron: Denuntiantes litem Antestatos habebant, quibus præsentibus ita conveniebant, ut aurem illis tertio vellerent. Sic Servius. Alii sic exponunt, quòd Horatium interrogaverit, si testis esse peteretur, & Horatius

Mos denuntiandi litem.

 obtu-

obtulerit aurem ultrò. Solebant enim Testium aures tenere, & ita dicere: Memento quod tu mihi in illa causa testis eris, quod est antestari. Aliter olim, qui antestabantur auriculam contingebant, tangens autem auriculam his verbis loquebatur: Liceat antestari? Si ille respondisset, licet, per injectionem manus Adversarium suum in jus trahebat. Quod si antestatus non esset, & manum injecisset, injuriæ reus constitui poterat. Plautus in Persa, leno ad Satyrionem parasitum:

Vulsio auricula.

DOR. *Nonne antestaris?* SAT. *Tuane ego causa carnufex*
Cuiquam mortali libero aureis atteram?

Antestari Aliter antestari est teste uti, cùm judicii causa volô manum injicere: Nam hæc erat consuetudo, si quis vadato non paruisset, ei Adversarius aliquem de præsentibus antestabatur, id est, tangebat ejus aurem, & dicebat, licetnè antestari? si respondisset ille, licet, tunc injiciebat vadatus manum in eum, qui non paruisset, & trahebat in judicium. Aliter si injecisset manum, injuriarum poterat accusari. Porphirio autem annotat antestari esse ex xij. tabulis. Puto ego antestari dictum, quasi attestari, quod est testari, & testem facere, & antestatus forma passiva tanquam testis adhibitus. Titus Cajus lib. j. institutionum: Quæ emancipatio seu manumissio solebat ante Præsidem fieri, modò ante Curiam facienda est, ubi quinque testes cives Romani in præsentia erant, pro illo qui libripens appellatur, id est, stateram tenens, & pro eo, qui antestatus appellabatur, alii duo, ut septem Testium numerus impleatur: Nam & Testes pro iis quos attestamur vocamus. Vergil.

Antestatus.

Testes.

Dum

Dùm queror, & Divos, quanquam nil testibus illis
Profeci.

Testibus, quos sum testatus. Idem vij.

Multa Deos, aurasq́; pater testatus inanes.

Dici etiam Superstites, Antistites, Antistitores suprà annotavimus, 2 sed diversa analogia, quòd super, vel ante rem controversam starent. Vellebatur autem auricula veteri more, quem adhuc retinemus, dùm aliquem memorem esse cupimus. Si citatus promittere vadimonium nollet, jus erat vadato, præsentes testato de contumacia, citatum trahere in jus. Si promitteret vadimonium, & sequeretur vocantem, dicebatur vadimonio obstrictus: & cùm utrinque petitum & promissum, dicitur factum. Valer. de Scipione lib. iij. Cùm oppidum Badiam circumsederet, tribunal suum adeuntes, in ædem, quæ intra mœnia hostium erat, vadimonium in posterum diem facere jussit. Cicer. pro Quintio: Quæsivit à te statim, ut Romam rediit Quintius, quo die vadimonium factum diceres. Qui ergò promiserat, tanquàm ex sponso tenebatur, quia promisisset, & spopondisset. Huc allusisse videtur Simmachus ad Ausonium: Nemo est mortalium, quem præ te diligam, sic vadatum me honorabili amore tenuisti. Tenere vadatum dixit pro obstringere: Definitur enim vadimonium sponsio ad certum diem sistendi se in judicio, vel per se, vel per Procuratorem: quam qui implebant, obire vadimonium dicebantur. Pro Quintio. Qua tibi hora vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse hominis propinqui fortunas evertendi. Sistere etiam vadimonium M. Cato apud 3 Gell. lib. ij. Quid si

Superstites. *Antistites* *Antistitores.* *Factum vadimonium.* *Promittere vadimonium.* *Vadimoniũ quid.* *Obire vadimoniũ.* *Sistere vadimoniũ.* *Gellii locus.*

vadimonium capite obvoluto ſtitiſſes? Ubi legendum contendit ſtitiſſes non ſtetiſſes, quoniam ſiſteretur vadimonium non ſtaretur.

Ciceronis locus.

Apud Cic. tamen in Quintiana ubique ſtetiſſes legitur, ut illic: Veniunt frequentes, teſtificantur ipſi non ſtetiſſe, & ſe ſtetiſſe. Ubi ſi intelligendum eſt vadimonium

Stare.

proculdubio ſtitiſſe legendum: Si non, optimè etiam & latiſſimè dicetur ſtare in judicio, id eſt, ſe exhibere, & ſiſtere, metaphora à prælio ducta, ubi congreſſuri ſtant in gradu, quem ceperunt ad reſiſtendum hoſti:

Status.

Undè & appellatus ſtatus depulſio rei oppoſita intentioni, quòd illis ſtet, pedemque figat reſtiturus, ut docet Cic. in Partitionibus: Quanquam Fabius ſtatum appellet quæſtionem ortam ex conflictu Accuſatoris & Rei, quæ à Cicerone conſtitutio dicitur.

Cõſtitutio

Stare ergo in judicio eleganter dicitur, qui reſponſurus, cauſamque dicturus adeſt. Horatius ix. Satyra:

> - - - - - - - *Inteream, ſi*
> *Aut valeo ſtare, aut novi civilia jura.*

Utrumque ergò apud Ciceronem rectè Latinèque legetur, neque quicquam temerè videtur immutandum.

Conſiſtere

Conſiſtere etiam dicitur. Imp. Anton. Severo, Adverſus eos, qui negotia tua geſſerunt, negotiorum geſtorum judicio civiliter conſiſte, lib. ij. C. tit. de neg. geſt.

Præſtare vadimonium.

4 Præſtare vadimonium. Corn. Nepos in vita Pomponii Attici: Ipſi Fulviæ, cum litibus diſtineretur, magniſq; terroribus vexaretur, tanta diligentia officium ſuum præſtitit, ut nullum illa præſtiterit vadimonium ſine Attico, ut ſponſor omnium rerũ fuerit. Sponſor non ſolùm pro vade, id eſt, fidejuſſore judicio ſiſti,

ſiſti, ſed etiam judicatum ſolvi. Dicitur etiam venire ad vadimonium. Pro Quintio: Ad vadimonium non veneratis, qui cum tibi affinitas, ſocietas omnes denique cauſæ & neceſſitudines veteres intercedebant. Item occurrere ad vadimoniũ. Tranq. in Caligula: Comprehenſis meritoriis vehiculis, & piſtrinenſibus jumentis, panis Romæ ſæpè deficiebat, & Litigatorum plærique, quòd occurrere abſentes ad vadimonium non poſſent, cauſa cadebant. Non tantum vadimonium, ſed & Litigator ſiſtitur. Livius 5 de Cæſone: Siſti Reum, pecuniamque niſi ſiſtatur Populo promitti pronuntiant. Juris Cæſaræi Interpretes recentiores, maximè Jaſon lumen Inſubrium, in l. j. ff. ſi quis in jus voc. non ier. ponit differentiam inter eum qui judicio ſiſti, & exhiberi vel repræſentari ſpoponderit, ut illud ſit à litis conteſtatione ad ſententiam, hoc ad momentum præſentiæ pertineat. Sed Latinis auctoribus nunquam mihi commentum ſuum probabit, quamvis in re ſit craſſa lataque differentia: Neque id colligi poteſt ex l. apud Labeonem. ff. de verb. ſign. Sed vocabuli analogiam veſtigemus, quam puto eſſe hujuſmodi, ut qui in jus vocaretur, ſi ſtatim non ſequeretur, trahi vi, & manus injectione poterat, niſi vadem daret, qui reſponderet ad certam conſtitutamque ſtiturum. Hinc vas non tam qui pro altero vadimonium promittit, quàm qui alterum adfuturum ſpondet. Et vadari eſt die dicta vades exigere. Et promittere vadimonium olim erat dare vades, qui fidejuberent venturum ad diem citatum: Nam ut Varroni omnino non accedã, qui vadem interpretatur eum, qui pro altero promittit vadimo-

Venire.

Occurrere ad vadimoniũ.

Iaſon.

Analogia vadimonii.

Vas.

Vadari.

Varro & Valla.

dimonium, ut in causa Quintiana Alphenus, facit Laurentius Valla. Nisi intelligamus promittere vadimonium pro altero, esse promittere suo periculo, & fidejubere alterum obiturum. Quod tamen Festus Pompejus vadem intelligit sponsorem in re capitali, non est usquequaque verum, cùm in privatis litibus & vades sint, & vadimonia, ut in publicis. Undè tit. in ff. in jus voc. ut eant, vel satisd. Cautio autem in satisdatione duplex, datis vadibus, & pignoribus. In publicis, nisi vades darent, citati in carcerem conjiciebantur. *Livius* lib. v. secundi Punici: Tribuni omissa multæ certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt, ac ni vades daret prehendi à Viatore, atque in carcerem duci jusserunt. Posthumius vadib. datis non affuit. Idem lib. iij. ab V. C. de Cæsone: Reus (dùm consulerentur Patres) retentus in publico, vades dare placuit, qui unum vadem trium millium æris obligarent, quot darentur permissum est Tribunis, decem finierunt: tot vadibus Accusator vadatus est Reum. Hic primus vades publicos dedit. Vadari ergò & vadimonium à vadibus analogiam habent, qui sistebant suo periculo Reos ad Tribunalia. Cicer. iij. Offic. de pari quodam amicorum ex Pythagoreorum secta: Cùm is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulavisset, vas factus est alter ejus sistendi, ut, si ille non revertisset, moriendum esset sibi ipsi. Vas in publicis, Præs in privatis. Asconius in monosyllabis:

Festus Pompejus

Vades & vadimonia etiam in privatis.

Cautio.

Præs.

Quis subit in pœnam capitali judicio? Vas.
Quis cùm lis fuerit nummaria? quis dabitur? Præs.

Ta-

Tamen vadimonium etiam in privatis dicitur, ergò à conjugatis etiam vas: ut idem auctor in Thalete Milesio confudit, & nullo habuit discrimine. ἐγγύα, πάρα δ' ἄτη, ecce dicimus Latinum, id est, sponde, noxa tibi præsto est per mille possem currere exempla ut probem prædes vadesque pœnitudinis reos. Curtius lib. v. Prædem me (inquit Rex) accipe, neminem eorum qui sequuntur recusaturum esse, quà duces. Horatius Satyra j.

Ille datis vadibus, qui rure extractus in urbem est,
Solos felices viventes clamat in urbe.

Sed cùm paulatim Vades desierunt vocari, Fidejussores dicti sunt, & Vadimonium, Sponsio, & Fidejussio. Ideò in universo civili jure, quod meminerim vadium, aut vadimonij nulla mentio, idque ab ætate Auli Gellii, apud quem libr. xvj. cap. x. quidam J. C. de antiquorum vocabulorum significatione ita respondet: Ego vero inquit, dicere atque interpretari hoc deberem, si jus Faunorum atque Aboriginum didicissem. Sed enim cùm Proletarii, & Assidui, & Sanates, & Vades, & Subvades, & vigintiquinque asses, & taliones, furtorumque quæstiones cum lance & licio evanuerint, omnisque illa duodecim tabularum antiquitas, nisi in legis actionibus Centumviralium causarum lege Æbutia lata consopita sit, studium scientiamque ego præstare debeo juris, & legum, vocumque earum, quibus utimur. Hæc ille. Cui similes multos futuros prævideo, qui hanc nostram commentationem cõtemnant, quòd πρὸς τὰ ἄλφιτα nihil faciat ista tam longè repetita, antiquata sæculis vocabulorum historia. Sed videant quanti rudem antiquitatis J. C. qui

Vades desierunt vocari.

hæc responderit, Gellius æstimaverit. Sed ad propositum. Subvades eadem forma dicuntur, qua & Suppræ des, sed Prædes & Suppræ des publicè dantur, Vades & Subvades etiam privatim, illi extra judicium aliquando, hi semper in judicio. Sunt autem fortassis Subvades & Subprædes quos Contraplegios vocamus. M. Varro: Sponsor, Præs, & Vas neque iidem, neque res quibus insedêre similes: Itaque Præs iste est, qui à Magistratu interrogatur, in publicum ut præstet, à quo cùm responderit dicitur Præs. Vas appellatus est, qui pro altero Vadimonium promittebat. Asconius in Præturam urbanam: Prædes homines sunt Fidejussores, quorum res Bonaprædia nunc uno nomine dicuntur. Et paulò antè: Bonaprædia dicuntur bona satisdationibus obnoxia, sive sint in mancipiis, sive in pecunia numerata: Prædia verò domus & agri. Hæc autem omnia venduntur, si rationi publicæ locator sartorum tectorum non responderit.

Subvades, Subprædes. *Prædes. Bonaprædia.*

PHILIPPI BRODÆI J. C. COROLLARIUM ad caput primum.

Ima auricula.

1. Solebant enim Testium aures tenere) *Plinius l. 11. c. 45. ait, quod in auricula ima est memoriæ locus, quam tangentes antestamur. Ad hunc morem vellicandæ auriculæ allusisse videtur Vergilius, dùm ait:*

------ Cynthius aurem
Vellit, & admonuit.

Vellicatio

Cujus consuetudinis in antiquis monumentis extant vestigia, cum simbolo manus auriculam vellentis, & hac inscriptione, memor esto. *Hinc est fortassis quod hujus-*

hujusmodi Antestatos Recordes quasi memores Gallicè in Praxi dicamus. Cujatius autem l.3. Observat. cap. 16. Antestatum dici putat non Testem, aut Superstitẽ, sed eum qui in jus vocatur, & testatò convenitur, sicut Denuntiatus dicitur, cui fit denuntiatio, nec Antestatorum attrectatam fuisse auriculam dicit, sed Testis, aut Testium. Morem autem trahendi in jus ab Atheniensibus mutuasse videntur Romani, nam operam Viatoris necessariam non fuisse testis est Demosthenes in oratione κτ̃ μηδιȣ pluribus & elegantibus.

2. Suprà annotavimus) *Lib. 2. c. 1.*

3. Apud Gellium) *Cap. 14. Noct. Att.*

4. De negotiis gestis) *L. 9*

5. Livius) *Lib. 3. ab V. C.*

ARGUM. CAP. II.

De dilationibus, & desertionibus Vadimoniorum, ac de Contumaciæ pœnis.

Vadimonium promissum aut differebatur, aut deserebatur, aut obibatur. Differtur Vadimonium aliquando ex partium consensu. Cicero pro Quintio: Hic cùm rem Gallicanam cuperet revisere, hominem in præsentia non vadatur, ita sine vadimonio discedittur. Deindè Romæ dies triginta ferè Quintius commoratur, cum cæteris quæ habebat vadimonia differt. Aliàs Decreto Prætorio ex magna, graviqúe causa, ut, *Dilatio Vadimonij.*

Si 1 magna Asterij cecidit domus, horrida mater,
Pullati Proceres, differt vadimonia Prætor.

Dici non potest, quàm copia dilationum veteris fori majestatem, auctoritatemque lacerarit, ut, si jam

jam aspiceretur ab iis, qui eam aliquando coluerunt, vix agnosceretur: Nam præter ampliationes, comperendinationes, dierum diffusiones, quæ ad vadimonia non pertinent, dantur in vadimoniorum ratione pro consuetudine cujusque Fori alibi plures, alibi pauciores, nimis tamen liberaliter, dispendioque litigantium, Cognitorum, Advocatorumque magno lucro, ac compendio, ut qui in singulis postulationibus certam statamque mercedem accipiant.

----- Et 2 tunc quoque mille ferenda
Tædia, mille moræ, toties subsellia tantùm
Sternuntur, jam facundo ponente lacernas
Cæditio, & Fusco jam micturiente, parati
Digredimur, lentaq; fori pugnamus arena,
Et res atteritur longo sufflamine litis.

Missum facere vadimoniũ. Missum facere vadimonium est citato comparendi necessitatem remittere, & obligatione, qua ex sponsio tenebatur, liberare, ut in transactione fit. Cic. pro Quintio: Qui, quo tempore primum agere cœpit, in vadimoniis differendis tempus omne consumserit, qui posteà vadimonium missum fecerit. Id est, remiserit, & condonarit: Quod fit, cùm non persequimur ante litem cõtestatam. Differebatur item vadimonium, si Judex morbo sontico correptus interesse cognitioni non posset. Ulpian. in l. ij. ff. si quis cautionibus: Ideò, inquit, lex. xij. Tabularum, si Judex vel alteruter ex Litigatoribus morbo sontico impediatur, jubet diem judicii diffusum esse. Aut alter ex litigantibus Reis. Julianus in l. quæsitum est. ff. de re jud. Diferebatur autem non impunè, quia videbantur quæri latebræ, ne experiundi potestas esset. Contuma-

tumaciæ pœna antiquissima fuit, nisi fallor, multa unius ovis. Gellius cap. j. l. xj. M. Varro verba hæc legitima, quibus minia multa diceretur concepit: M. Terentio, quando citatus neque respondit, neque excusatus est, ego ei unum ovem multam dico, ac nisi eo genere diceretur, negaverunt multam justam videri. Posteà Aterina constituit in oves singulas æris denos, in boves æris centum. Minima autem multa ovis est unius: Suprema autem in singulos dies duarum ovium, triginta boum, ultra quam dicere jus non est, & propterea suprema appellatur. Qui locus fortassis de contumacia capiendus erit: Nam olim erant pro maleficio graviores multæ, apud eundem 3 de Claudia sorore illius, qui classem perdiderat, quæ ab Ædilibus multata est. Ob hæc (ait) mulieris verba tàm improba, ac tam incivilia Ædiles Plebei multam dixerunt ei æris gravis vinginti quinque millia. Livius lib. ij. de Menenio Agrippa, cui dies dicta erat à Tribunis: In multa (ait) temperaverunt Tribuni, cùm capitis anquisissent, duo millia æris damnato edixerunt. Sed singuli boves singulos centenos æris auferunt: Ita duo millia æris sunt viginti boves, & ad Budaicam æstimationem totidem aurei solati. Prætereà titulus in Codice de modo multarum in contumcia intellgendus est omninò: Illìc Judices infra Proconsulem ultra quadrantem auri multare vetantur: Libra 4 autem auri obrizi centum duodecim coronatis æstimatur, & quadrans paulo minùs triginta aureis: Proconsul non ultra semissem auri, id est, aureos quinquaginta sex pro contumacia multabat: Nam concussiones, furta, exactiones, cum

Contumacia pœna. *Ovis multa.* *L. Aterina.* *Multa maleficiorum.* *Boum æstimatio.* *Libra auri.*

cum litis æstimatione pluris multantur, ut à Præfecto Prætorio ad quinquagenas auri libras pro modo maleficii. Aliàs contumacia punita est 5 pignoriscapione. Cic. j. Philipp. de M. Antonio, qui interminatus fuerat se disturbaturum Ciceronis domum, quòd in Senatum non venisset: Quis (inquit) unquam tanto damno Senatorem coëgit? aut quid est ultra pignus aut multam? Capere ergò vel auferre pignora est, quod vulgò dicimus saisire & mittere manum super bona, aut cogere per bonorum captionem. Huic pœnæ ferè similis est bonorum possessio, quam dat Prætor ei, cui desertum est vadimonium, ut in causa Quintiana, ubi Sextus Nævius missus est in possessionem bonorum Quintii, propter Quintii contumaciam deserti Vadimonii. Cicero: Ad Vadimonium non venerat is, qui cum tibi affinitas, societas, omnes denique causæ & necessitudines veteres intercedebant. Illiconè ad Prætorem ire convenit? Continuonè verum fuit postulare, ut ex edicto bona possidere liceret? Ubi verum pro æquo & justo novo modo, & magis Græco quàm Latino accipitur. Et argumentum totius Quintianæ in possessione bonorum Nævio decreta ob contumaciam versatur. Cic. ibidem in propositione contentionis: Nego fuisse cur postularet, nego ex edicto possidere potuisse, nego possedisse. Edictum pertinet ad eos, qui fraudendi causa latitarent, qui in judicio à nemine defensi sunt, qui cum omnibus creditoribus suis malè agunt. Cujus extant aliquot fragmenta in eadem Oratione: *Qui fraudationis causa latitarit. Cui hæres non extabit, qui exilij causa solum verterit.* Deindè. *Qui ex edi-*

Pignoriscapio.

Bonorum possessio.

Verum.

Edictum Prætoris.

cto meo in possessionem venerit, eum ita videtur in possessione esse oportere. Quod ibidem rectè custodire poterit, id ibidem custodiat: quod non poterit, id auferre & abducere licebit. Dominum invitum detrudere non placet. Deindè paulò pòst: Invitum de prædio detrudi vetat. Proficiscenti tibi in possessionem Prætor ipse Sexte Nevi palàm dicit: *ita possideto, ut tecum simul possideat Quintius: Ita possideto, ut Quintio jus non auferatur.* Quæ verba cùm attentiùs exigo inducunt in animum morem quendam receptum hoc seculo, qui fortassis antiquitati referri acceptus debebit: Solemus enim suspectis debitoribus & latitantibus ut tergiversati detrectent judicium, dare Custodes Mansores, vel ut vulgò dicimus Gardomansores, qui missi in possessionem edicto, simul cum domino possident, neque ejus juri quicquam detrahunt, sed simul sunt domi quasi in possessione, ut bonorum quidam Curatores, usque ad secundum decretum. At ex veteri jure per triginta dies debuit quis possidere, intra quos si nemo satisdaret, poterat jure suo bona possessa proscribere, publicè libellis affixis venalia. Cic. ibidem: jubet P. Quintium sponsionem cum Sexto Nævio facere, si bona sua ex edicto P. Burrieni Prætoris triginta dies possessa non essent. Vehementissimè porrò exaggerat illic Cicero, quàm miserabilis sit publica bonorum proscriptio, cum quis cum suis penè hastæ subjicitur, in saxo venditatur Præconis voce. Cujus (ait) bona venierunt, cujus non modo illæ amplissimæ fortunæ, sed etiam victus, vestitúsque necessarius sub Præcone cum dedecore subjectus est, is non modò ex numero vivorum extur-

Curatores bonorum Gardomansores.

Calamitas proscriptionis

exturbatur, sed si fieri potest infra mortuos etiam mandatur, & reliqua quæ in hanc sententiam gravissimè amplificat.

COROLLARIUM AD CAP. II.

1. Magna Asterii) *Versus sunt Juvenal. Satyr. 3.*

2. Et tunc quoque) *Ejusdem Juvenal. Satyr. ult.*

3. Apud eundem) Cap. 6. l. 10. *Noct. Att.*

Libra auri & argenti. 4. Libra autem auri) *Libra auri in jure continet septuaginta duos solidos, constat ex l. quotiescunque. C. de suscept. propos. & arcar. l. 10. Libra autem argenti quinis solidis æstimatur in l unic. C. de arg. prec. quod thesaur. infert. Demosthenes contra Euergũ scribit Athenienses nõ majorem multam quingentis dragmis irrogare potuisse. De ratione multarum vide nonnulla apud Alex. ab Alex. genial. dier. l. 3. c. 5.* *Athenienses.*

Contumacia. 5. Aliàs contumacia) *De hac superiùs lib. 3. c. 10. quædam dicta sunt. Sed exempla hûc atque illûc allata non loquuntur de illa contumaciæ pœna, qua luebatur in judicio à Litigatoribus, sed de pignoriscapione, qua Senatores detrectantes venire & comparere in Senatum multabantur.*

Libellorũ affixio. 6. Libellis affixis) *De affixione libellorum sic Seneca l. 4. de beneficijs: Spondeo (inquit) pro judicato, & suspensum amici bonis libellum dejicio, Creditoribus ejus me obligaturus: ut possim servare proscriptum, ipse proscriptionis periculum subeo. Quid autem sit tabulam figere Venulejo in l. fin. ff. quod vi aut clam. vide Alciat. l. 4. c. 2. Parerg. jur. De more affigendarum tabularum alienis prædiis vide etiam Francis. Duaren. l. 2. Disputt. c. 4. Ac de proscribendorum bonorum ratione Jacob. Revard. lib. singul. Protribunal. cap. 3.*

AR-

ARGUM. CAP. III.

Adhuc de Vadimonii desertione, atque de prærogativa domus.

SEd qui erat vadatus non antè in possessionem mittebatur, quàm esset cognitum factum, desertumque vadimonium; quod probatur non actorum Commentariis, ut nunc, sed Testibus advocatis. Factum esse testificabatur Antestatus; cui vulsa esset auricula: Desertum ex Oratione pro Quintio cognoscetur: ibi enim Cicero: Tum Nævius ipse pueros circum amicos dimittit, ipse suos necessarios ab atriis Liciniis, & à faucibus Macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam sibi adsint hora secunda; postridiè veniunt frequentes, testificantur ipsi non stitisse, & se stitisse, tabulæ maximè signis hominum nobilium consignantur, disceditur. Postulat à Burrieno Prætore Nævius, ut ex edicto bona possidere liceat. Postulare in hac materia est solemniter & pro tribunali petere. Ulpian. J.C. in l. dies. §. hoc autem ff. de dam. infect. Sed jam ista expediuntur fide Actuarii, & ejus, qui citavit, Accensi. Missio hujusmodi in possessionem argumentum erat vadatum contumacem: Interdum lis 2 amittebatur. Horatius Satyra ix. lib. j. Sermonum:

Factum, ante deserti vadimonii probatio.

Postulare.

Ventum erat ad Vesta quarta jam parte diei
Præterita, & casu tunc respondere vadato
Debebat, quod ni fecisset perdere litem.

Ibidem paulò pòst:

-------- *Dubius sum quid faciam, inquit,*
Tene relinquam, an rem.

Rem pro lite dixit. Undè Reus, cujus res, id est, causa controvertitur, & actus rerum pro actis cau-

Res pro lite.

Actus rerum.

causarum apud Suetonium sæpissimè. Cicero pro Roscio Comœdo: Quid ergò est? Quod & res ejus est, cujus pecunia levissima, & existimatio sanctissima fuit semper, id est, causa ejus agitatur. Ibidem: Dic nunc si potes, si res, si causa patitur. Dicitur etiam cadere 3 causa, ut in quarto Institutionum titulo de actionibus: Si quis agens in intentione sua plus complexus fuerit, quàm ad eum pertineat, causa cadebat, id est, rem amittebat, nec facile in integrum restituebatur à Prætore, nisi minor erat vigintiquinque annis. Cic. pro Comœdo: Hîc si tu amplius H--S. nummo petisti, quam tibi debitum est, causam perdidisti. Et paulò infra: Nisi planum facit ad libellam sibi deberi, causam perdidit. Tranq. in Caligula: Comprehensis meritoriis vehiculis, & pistrinensibus jumentis panis sæpè Romæ deficiebat, & Litigatorum plærique, quòd occurrere absentes ad vadimonium non possent, causa cadebant. Idem in Claudio dixit excidere formula: Iis, qui apud privatos Judices plus petendo formula excidissent, restituit actiones. Fabius cadere formula libr. iij Neque ignoro multa transferri, cùm in omnibus ferè causis, in quibus cecidisse quis formula dicitur, hæ sint quæstiones, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere. Quod ad actorem magis pertinet, qui excludebatur ab agendo, si malè & extra ordinem formulam intendisset, ut in publicis judiciis, si quis libellum delatorium malè concepisset, nihil agebat, nisi alio legitimè facto Reum repeteret, ut in l. iij. ff. de accusationibus & inscriptionibus. Idem est cum superioribus litem amittere.

Cadere causa.

Causam perdere.

Excidere formula.

Cadere formula.

Litem amittere.

Cice-

Cicero pro Fontejo: Ad judicium hoc modo venimus, ut totam litem aut obtineamus, aut amittamus. Cæterùm introductam hanc possessionem bonorum suspicor adversus eos, qui domi latitarent, neque sui publicè copiam facerent, abripi in jus non poterant: Est enim juris axioma, quod nemo invitus de domo extrahi debeat ad jus, etiamsi Magistratus jubeat. Titus Cajus lib. ij. ff. tit. de in jus vocando. l. 18. Plærique (inquit) putaverunt nullum de domo sua in jus vocari licere, quia domus tutissimum cuique refugium, atque receptaculum sit, eique, qui indè in jus vocaretur, vim inferri videri. Deindè Julius Paulus subjicit l. xix. Satisque pœnæ subire eum si non defendatur & latitet: Certum etenim est, quod mittitur Adversarius in possessionem bonorum ejus. Magna autem est domicilii cujusque prærogativa, tanquam templi sacrariique privati. Habent enim singulorum domus quæque suos Lares, Penates, Genios, qui focis & penetralibus præsident tutelares. Hincque est, quod prisci illi, si quando se ad bellum accenderent, hoc primum sibi proponerent, esse pro aris & focis pugnandum, ut eos ad arma impellere, non tam amor patriæ, fortunarum tutela, patrimonij possessionumque conservatio, quàm quædam erga Deos publicè consecratos, & suos Lares religio concepta videretur. Atque Lararium 4 magni quidē viri habuerunt, ubi privatim suos quos volebant Deos colebant, ut apud Tranq. & reliquos legimus. Atque propter hanc publicè receptam de Laribus religiosam opinionem, & eam quasi ad nos transmissam fortassis observamus,

Prærogativa domus cujusque.

Lares & Penates.

Pro aris & focis pugnare.

Lararium

Mos in extrahendis cadaveribus eorum qui sibi mortem consciverunt. ut si quis domi informis lethi modo abs trabe gulam sibi fregerit, aut aliâs sibi manus attulerit, ejus cadaver effosso subtus limine, aut perfosso pariete turpiter non efferatur, sed extrahatur, tanquam limen, aut fenestræ, religionis in se aliquid aut sanctimoniæ, quod resideret, haberent, quod fœdaretur contactu cadaveris impuri, si eliminaretur. *Ianus.* Janus enim iis omnibus, quæ cardinibus vertuntur, præest, id est, januis, fenestris: Unde apud Ovid. primo Fastorum:

Et jus vertendi cardinis omne meum est.

Mos Rom. in efferendis cadaveribus. Hoc etiam Romæ servabatur cum foras extra urbem efferrentur ad sepulchretum cadavera, curabant Pollinctores, aut Vespillones diligentissimè, ne sandapila aut loculus portam, quæ sacra erat, contactu fœdaret. Cic. in Oratione pro domo sua de prærogativa domus cujusque eleganter in hæc verba: Quid est sanctius? Quid omni religione munitius? quam domus uniuscujusque civium? Hic aræ sunt, hîc foci, hic Dii Penates, hic sacræ religionis cæremoniæ continentur, hoc perfugium est ità sanctum omnibus, ut indè abripi neminem fas sit. *Bonorum possessio.* Enimverò bonorum possessio à Vadatore petenda fuit intra dies triginta: Aliâs temporis prærogativa eximebatur: intra quos si qui satsidarent, aut judicium accipere vellent tanquam Cognitores aut Procuratores, decretum Prætoris procedere non poterat. Cic. pro Quintio: Postulatus eras, quandò? post triginta dies, nempè si te nihil impediret, si voluntas eadem maneret, si valeres, si denique viveres. Ad hæc decretum possessionis erat voluntariæ jurisdictionis, & imperii, sed pro tribunali interponendum

dum. Prætor (inquit Nævius) jusſiſſet. Cui Cicer. per dialogiſmum & ſubjectionem: Opinor ſi vellet, ſi valeret, ſi jus diceret, ſi nemo recuſaret, qui ex ipſius decreto & ſatisdaret & judicium accipere vellet. Satisdatio autem erat factum iri judicatum, ut patet ex eadem Oratione, non judicio ſiſti, cùm hoc ad Vades pertineret, ut diximus. *Satisdatio.*

PHILIPPI BRODÆI J. C. COROLLARIUM ad caput tertium.

1. Cui vulſa eſſet auricula) *Vide aliam opinionem Cujacii l. 3. Obſervat. c. 16. quam ſuprà retulimus c. 1. hujus l. 5.*

2. Interdum lis amittebatur) *Si vadimonio quidem ſe ſiſtebat Reus, Actor non occurrebat, eremodicium committebatur ab ipſo Actore, isq; litem perdebat: Nam Reo petente concedebatur Congedium Curiæ, ut dicimus in Praxi, & abſolutio inſtantiæ, id eſt, cauſa cadebat: quod ex Horatii verſibus in textu citatis probari poteſt, ſi vadatum, utrique commune, pro Reo, qui vadimonio obſtrictus ſit interpretemur, uti debet, licet verbum reſpondere non tam Actori, quàm Reo, convenire videatur, ſiquidem hic vocanti, & interroganti reſpondet. Si verò Reus vadimonium deſereret, non utique ſemper propterea litem amittebat, ſed pœna in ſtipulatione comprehenſa committebatur: nil enim aliud eſt, quàm deſerta promiſſio & ſtipulatio ſiſtendi, de qua in l. ſed ſi quis. §. quæſitum. ff. ſi quis caut. Quanquam hoc vocabulum deſerta in eadem lege novum & inſolens videatur Alciato, legatque diſerta perperam. Non autem ſemper ſecundum præſentem Actorem fertur ſententia, ut videre eſt ex l. properandum. §. cùm autem de judic.* *Eremodicium.* *Vadatus.* *Deſertum vadimonium.*

dic. C. l. & post. eod. ff. obstante etiam regula juris, Actore non probante absolvitur Reus, etiamsi nihil præstiterit. l. 73. de judic. Ex quibus apparet non idem esse desertum vadimonium quod eremodicium, ut Haloander & Budæus existimant: nam deseritur vadimonium à solo Reo, nec propterea semper lis amittitur: Eremodicium autem ab utraque parte Litigantium committi potest. Neque etiam verum esse videtur, solos Actores in eremodicium incidere, cùm ex d. l. properandum. §. sin autem, & seq. de judic. l. 11. & 13. ff. jud. sol. l. 31. §. litem de neg. gest. apparet, Reum etiam litem deserere, quod sonat eremodicium: quod pace docti viri dictum velim.

Discrimen eremodicii & vadimonii deserti.

Causa cadere.

3. Causa cadere). *Sic Cicero lib. 7. Epistolarum ad Trebatium 7. C jocatur his verbis: Quod si scribere oblitus es, minùs multi jam te advocato causa cadent. Hactenus de vadimonio seu in jus vocatione, quæ antiquitùs fiebat per ipsos Actores præsentibus Attestatis, unde formulæ frequentes apud Ciceronem non apperere, non facere sui copiam in publico, evitare occursum Creditoris, agere ne Adversarius sui copiam habeat, & similes, pro latitare, & turpitèr seipsum occultare. Verum jure novo Pandectarum & Codicis solebant ad ipsius latitantis domum tabulis aut libellis affixis evocari. l. 4. §. toties. de damn. infect. l. ult. §. 2. quod vi aut clam. Quin etiam evocabantur Rei denuntiationibus & literis, interdum edictis. l. 26. circa fin. de fideic. lib. l. 5. de pœnis. ff. l. 8. & 9. C. quom. & quand. jud. Trinis autem denuntiationibus, literis, aut edictis ad perficiendam Contumaciam opus erat, aut uno edicto peremtorio, si res postulabat, pro tribus, in quo quidem hæc verba adjiciebantur.* Si die scripto non veneris, quasi

Tabularum & libellorum affixio. Denuntiationes. Edicta. Contumacia. Peremtorium.

quaſi contumax condemnaberis. *Nos in Praxi cum intimatione dicimus, quia hæc clauſula vel ſimilis intimatur, id eſt, inſinuatur:* Sive citatus compareat, aut non, ulteriùs in cauſa procedetur, uti Judici expedire viſum erit. *Quod idem ferè dicitur in l. 71. de judic. ff. Poſt edictum peremptorium impetratum, cùm dies ejus ſupervenerit, tunc abſens citari debet, & ſive reſponderit, ſive non, agetur cauſa, & pronuntiabitur utique non ſecundum præſentem, ſed interdum vel abſens, ſi bonam cauſam habuit, vincet. Quod ſi is, qui edictum peremptorium impetravit, abſit die cognitionis, is verò, adverſus quem impetratum eſt, adſit, tum circumducendum erit edictum perèmptorium, neque cauſa cognoſcetur, neque ſecundum præſentem pronuntiabitur, ſed inſtantia edicti peribit, ex integro autem litigari poterit. Circumducere autem edictum latinè dicitur, quod nos in Praxi dicimus,* rabattre ou revocquer le default. *Atque tribus his modis* [illegible]*macia Rei perficiebatur in cauſis publicis, ut videre eſt ex d. l. abſentem. ff. de pœnis. Nunc proclamationibus publicis & ſolemnibus, nec non programmate, & libellorum affixione, ut videre eſt ex §. 53. & ſequenti ſtyli criminalis nuperrimè editi* [illegible] *Regiam & Catholicam Majeſtatem.* [illegible] *nimium, vidimus non ita dudum er-* [illegible] *Proceres, quorum contumacia publicatione bonorum & exilio multata eſt. Sed hac* [illegible]*macia, quæ fiebat in principio litis, & ante litem conteſtatam, inſtar appendicis ad oram adfuimus. Poſt verò litis conteſtationem omnis ter-* [illegible] *eſt peremptorius, ut notat Joan. Andr. in* [illegible]*nibus ad Speculat. in titul. de Teſtibus.*

Circumducere edictum.

Proclamationes.

§. nunc videndum. Probat l. 2. quom. & quan. ind. C. Porrò contumacium mulcta post litem contestatam Forclusiones. *Forclusiones dicuntur à Pragmaticis. Non ineleganter autem interpretatur Joannes Imbertus in suis Institutionibus Forensibus, quasi foro exclusiones. Sunt autem privationes & exclusiones beneficii dici, ut vocant.* Verus contumax non appellat. *A sententia verò per contumaciam latam appellari non poterat, ut scribit Paulus Jurisconsultus Sententiar. libr. 5. titul. 5. Adde §. 66. ejusdem styli Regii.*

4. Lararium magni quidam viri habuerunt) *Notatu dignum est, quod scribit Lampridius de Alexandro Severo:* Alexander Severus. *Si non, inquit, cum uxore cubuisset matutinis horis in Larario suo, in quo & Divos Principes, sed optimos electos, & animas sanctiores, in queis & Apollonium & quantum scriptor temporum suorum dicit Christum, Abraham, & Orpheum, & hujusmodi Deos habebat, ac majorum effigies, rem divinam faciebat. Sed nihil mirum de Alexandro, qui ut idem refert, Christo templum facere voluit, eumq; inter Deos recipere. Quod & Hadrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus civitatibus sine simulachris jusserat fieri: quæ hodie idcircò quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quæ ille ad hoc parasse dicebatur: sed prohibitus est ab his, qui consulentes sacra repererant, omnes Christianos futuros, si id optatò evenisset & templa reliqua deserenda. Plura autem habuisse Lararia Veteres olim,* Lararia Veterum. *vel ex eo colligi potest, quod in secundo Larario Vergilii, & Ciceronis simulachra habuisse Severum ait: Vnum quidem Sacrarium dicebatur, in quo heroum sanctiores animas colebant, alterum Cimeliarchium,* Cimeliarchium. *quod Cabinetum vocant, in quo insignium virorum imagines vene-*

venerabantur: Nam Capitolinus etiam refert M. Antonium Magistrorum imagines in Larario habuisse. Sed Prætermissa aggrediamur.

PRÆTERMISSA ALIQUOT HISTORIÆ FORI ROMANI INtercalata à Philip. Broidæo Franc. Polleti Genero.

PRÆFATIO.

*Q*Uum sive secundum tabulas, sive ab intestato, jure unà cum bonis hæc hæreditas delata esset, ut hoc opus, quod affectum Socer reliquerat, ego perficerem, ne alioqui sine sacris, quod ajunt, obtigisse diceretur, equidem diu multumq; deliberavi, utrum hanc adire, an repudiare satius esset: nam etsi in illo aliquid honoris positum, tamen oneris plurimum adnexum habere videbatur, cui si fortè impar atque non solvendo essem, jam non meum solùm, sed defuncti etiam bonum nomen in discrimen vocarem, cujus quidem defuncti intererat magis non aditam, quam accessione alterius minus idoneam hæreditatem fieri, itaque cùm tutissimum putarem abstinere, nescio, quo modo quorundam amicorum hortatu, aut potius auctoritate mutato consilio illam creverim, quod aliquid denegare piis ejus manibus, qui de me optimè esset meritus, præsertim justa petentibus, & præclara cupientibus durum, atque iniquum videbatur: quod si efficere arduum, & laboriosum foret, tamen ingenuum & pietati congruum esse, illum intestatum non sinere decedere. Hæc atque alia id genus, quæ ab iis sæpiùs dicerentur, quorum apud me

sacrosancta est auctoritas, tantum pondus habuerunt, ut Socero decursu lampada tradenti successerim, id est, Paralipomena *quædam, quæ ipse sive ampliarat, sive præventus perficere non potuerat, annectenda, & conferruminanda decreverim, quibus abrupta series* Historiæ Forensis *utcunque absolvitur. Hanc tamen adhibendam cautionem putavi, ut illa separatim nomine* Prætermissorum *ederentur, ne confusis utrinque nominibus, qui minus à nobis consequerentur, veluti bonorum separationem obtinere non habeant necesse, hæc autem tria capita, quibus de formulis actionum, & his, quæ ferè fiebant in lite contestanda, hûc intercalavimus, quòd ad exegesim privatorum judiciorum spectare omninò videbantur. Reliqua verò, quæ amborum judiciorum ferè sunt contumacia, infrà subiungimus. Tu Lector boni consule, & pium hunc juva quantum potes.*

ARGUM. CAP. IV.

De actionum formulis, & interrogatoriis actionibus.

Formulæ actionum.

OPortunus hic locus se offert de experiundi formulis, quas olim primum Pontifices solemnibus, & certis verbis concipiebant, & interrogationibus, quæ coram Prætore fiebant in privatis in constituenda actione, & lite, & quomodo in earum locum positiones, & articuli Neotericorum Pragmaticorum successerunt, quædam dicere, quæ à Socero nostro intermissa fuère. Atque ut paulò altiùs rem repetamus, cum superius dictum sit de vadimonii desertionibus, nunc restat dicendum, quando vadimonium obiretur à Litigatoribus. Si ergò die dicta uterque se sistebat

bat coram Prætore in jus, Actor libellum proponebat, ut Reus deliberare posset, utrum cedere, an contendere ultrà deberet: Edito autem libello, litigaturus Reus, si poterat ante constitutionem judicii illud transferebat, actionem petitoris excludendo, propositis prius exceptionib. dilatoriis, & declinatoriis. Fabius l. 3. c. 6. Instit. Oratoriar. neque ignoro multa transferri, cum in omnibus fere causis, in quibus quis cecidisse formula dicitur, hæ sunt quæstiones, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere, & si qua sint similia. Quod pluribus idem dicit Cicero in partitionibus: Atque etiam (inquit) ante judicium de constituendo ipso judicio solet esse contentio, cùm aut sitnè actio illi, qui agit, aut jamnè sit, aut num jam esse desierit, aut illanè lege, hisnè verbis sit actio, quæritur. Quæ etiamsi, antequam res in judicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non sint, tamen in ipsis judiciis permagnum habent pondus, cùm ita dicitur, plus petisti, serò petisti, non fuit tua petitio, non à me, non hac lege, non his verbis, non hoc judicio. Idem secundo de inventione: Nam & Prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ità jus civile habemus constitutum, ut causa caderet is, qui non quemadmodum oporteret, egerit: quare in jure plerumque versantur, ibi enim & exceptiones postulantur & quodam modo agendi potestas datur, & omnis conceptio privatorum judiciorum constituitur. In ipsis autem judiciis rariùs incidunt. Huc pertinent illa verba in jure nostro usitata, *causa cognita actionem dare, aut denegare.*

Æditio libelli.

Translationes.

gare. Consumtis autem in his prodromis & prolusionibus judiciorum exceptionibus dilatoriis, & declinatoriis, quas in praxi *finis de cogie, & de non recevoir* dicimus constitutaqe actione, Petitor iterum ex formula actionis Adversarium petebat: nam de omnibus ferè rebus conceptæ erant formulæ. Idem Cicero pro Roscio Comœdo: Fraudabat te in societate Roscius? Sunt jura, sunt formulæ de omnibus rebus constitutæ, ne quis in genere injuriæ, aut ratione actionis errare possit. Expressæ sunt enim ex unius cujusque damno, dolore, incommodo, calamitate, injuria publicæ à Prætore formulæ, ad quas privata lis accommodatur. Hæ autem Actiones dicebantur. Pomponius in Enchiridio juris: harum omnium, inquit, & interpretandi scientia, & actiones apud collegium Pontificum erant, ex quibus constituebatur, quis quo anno præesset privatis. Et ferè Populus annis propè centum hac consuetudine usus est. Posteà cùm Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones, Cn. Flavius scriba ejus, libertini filius subreptum librum Populo tradidit, & adeò gratum id munus Populo, ut Tribunus Pleb. fieret, & Senator, & Ædilis Curulis. Hic liber, qui actiones continet, appellatur jus Civile Flavianum, sicut ille jus civile Papirianum: Nam nec Cn. Flavius quicquam de suo adjecit libro. Augescente civitate, quia deerant quædam genera agendi, non post multum temporis spatium Sextus Ælius alias actiones composuit, & librum Populo dedit, qui appellatur jus Ælianum. Hactenus J.C. In personalibus hæc formula ferè usurpabatur, *ajo te mihi dare, vel facere*

Actiones olim apud Pontifices.

Cn. Flavius cornicum oculos confixit.

Jus Flavianum. Papirianum.

Ælianũ.

Actio personalis.

re oportere, quam Valerius Probus in libello de literis antiquis sic exprimit: *A. T. M. D. O.* de quibus in l. facere. l. verbum oportere, de verborum & rer. significat. Formula vindicationis erat in re mobili, qua utebatur Actor rem tangens, *H. E. R. I. Q. M. E. A. hanc ego rem jure Quiritium meam esse aio.* Si nemo contradiceret, cessio in jure fieri dicebatur. Exceptionis verò formula erat: *At ego contrà eam vendico.* Porrò hæc petendæ rei immobilis usitabatur: *Fundus, qui est in agro, qui Sabinus vocatur, meus est, eum ego ex iure Quiritium meum esse ajo, ibi ego te ex iure manu consertum voco.* Exceptionis forma: *undè tu me manu consertum vocasti, indè ego te revoco.* In vindicationibus autem, liticula plerumque oriebatur super possessione, uter nimirum pendente lite possideret. Sic Asconius: Lis vindiciarium est, quum litigatur de ea re apud Prætorem, cujus incertum est, quis debeat esse possessor: & ideò qui rem tenet, satisdat de Præde litis vindiciarum adversario suo, quò illi satisfiat, nil se deterius in possessione facturum. Indè fiduciarium nomen pro fiduciaria possessione, nos *Recredentiam* vocamus, Latiniùs vindicias, quæ quidem viget apud nos in interdicto *Uti possidetis*, quem casum novitatis vocant Pragmatici, cujus praxis interdicta fuit per Divum Ludovicum Francorum Regem: nam interdictum *Utrobi* non usitatur apud nos. Illud autem hoc retinet antiquitatis vestigium, ut in rem præsentem eatur, atque ibidem super prædio litigioso quædam controversia super possessione disceptatur coram Regio Apparitore, qui verbo tenus, & figurativè (quòd ajunt) actorem

Vindicatio

In jure cessio.

Exceptio.

Vindiciæ.

Fiducia.

Casus novitatis.

Utrobi interdictum

in possessionem mittit. Quæ quidem festucaria possessio, & in rem præsentem disceptatio non absimilis videtur huic, quæ fiebat olim per manuum consertionem ex legibus xij. tabularum, de qua apud Gellium lib. viij. c. 9. quo in loco versus Ennii refert & explicat:

Manuum consertio.

Non ex jure manu consertum, sed mage ferro
Rem repetunt, regnumq́; petunt, vadunt solida vi.

Quos etiam refert Cic. lib. vij. epist ad Trebatium J. C. & in oratione pro Murena, ubi nasutè, & ingeniosè hujusmodi verborum, non secùs quàm in magicis, solemnia irridet, ut ei causa cadendum foret, qui syllaba excidisset. Quod idem exagitat in oratione pro Cecinna, neque verbis ita inhærendum docet, ut proptereа æquitas deseratur, nec enim sermonem quotidianum subsistere, si verba aucupemur. Intereà etiam Prætor ipse eadem ridicula superstitione verborum loquebatur. Idem Cicero: Prætor interea ne pulchrum se ac beatum putaret, atque aliquid sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum cæteris rebus absurdum. Tùm verò nullo usu, utrisque superstitibus præsentibus, *istam viam dico, inite viam*, Præstò aderat sapiens ille, qui inire viam doceret, *redite viam*, eodem duce redibant. Hæc jam tum apud illos barbatos ridicula, credo, videbantur: homines, cùm rectè atque in loco constitissent, jubere abire, ut undè abiissent, eodem statim redirent, iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia, *Quando te in jure conspicio*. Et hæc: *Sed anne tu dicis qui causa vindicaveris?* Quæ dum erant occulta, necessario ab iis, qui ea tenebant, petebantur, posteà pervulgata, atque in manibus

Aucupatio verborum.

Prætor.

jactata

jactata, & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt, fraudis autem & stultitiæ plenissima, & cætera quæ eleganter congerit in hanc sententiam in dicta oratione pro Murena. Quod autem idem ait perpaucis & minimè obscuris literis contineri, ideò est, quod singulis literis atque interpunctionibus verborum occupabantur, uti habemus adhuc apud probum Grammaticum. Sed hujusmodi conceptiones Romæ tantùm, non etiam in provinciis usitabantur: Sapiens, inquit, æstimari nemo potest in ea prudentia, quæ neque extra Romam usquam, neq; Romæ reb. prolatis quicquam valet. Quinetiam in hujusmodi concertatione sæpiùs utrinq; interrogationes fiebant, nonnunquam etiam ex parte Prætoris, ut litem tandem constitueret, ubi enim æquitas monebat, æquè ab eo oportere fieri interrogationē dubium non est. Hac formula sæpiùs utebantur Litigatores, *quando te in jure conspicio, postulo an te facias auctorem?* Et deinceps aliæ interrogationes, si se auctorem faceret: veluti, *postulo quota ex parte auctor fias?* quanquam prior hæc interrogatio non ineptè quis ad auctorem, quem Guarandum vocamus, qui te evictione tenebatur, referat, qui nullo vadimonio obstrictus in jure reperiebatur: quod utcunque illa verba denotant, *quandò te in jure conspicio.* Undè titulus Digestorum de interrogatoriis actionibus. Nil autem interest neget quis, an taceat interrogatus, non obscurè respondeat, ut incertum dimittat interrogatorem. Qui tacuit apud Prætorem in ea causa est, ut instituta actione in solidum conveniatur quasi negavit: nam qui omninò non respondit, contumax est, con-

Actiones tantum Romæ.

Interrogatoriæ actiones.

contumaciæ autem pœnam hanc ferre debet, ut in solidum conveniatur, quemadmodum si negasset, quia Prætorem contemnere videtur: Ulp. l. xj. eodem. Ex interrogati verò responsione actio interrogatoria datur: nam ex sua responsione conveniebatur interrogatus. l. iiij. xij. xiij. & ult. d. tit. quæ & confessoria dicitur l. proindè. ad l. Aquil. In harum autem locum successerunt Positiones Neotericorum, quæ ab invicem nil aliud differunt, quam quod hæ assertivè nunc, olim *illæ interrogativè* concipiebantur: Et quæ *initio interrogationes* erant, post litem contestatam positiones fiunt. Neque absimiles sunt interrogationes, & responsiones utrinque, quæ post litem contestatam ad sublevandum partes litigantes probatione superflua *per credit vel non*, ut Practici loquuntur, concipiuntur: Licet hæ positivè, & enuntiativè in scriptis, non interrogativè redigantur, præstito priùs per respondentem jurejurando, se pro rei veritate responsurum. In cæteris ferè eundem effectum obtinent, atque juramentum de calumnia, quod ferè in initio litis præstabatur, utrumque vero juramentum multis in locis sublatum est, proter perjurii metum, quando ex philantia ferè semper plus æquo suæ causæ faveant litigantes: adeò multi sibi in animum inducunt cogi non posse, aut debere ad veritatem denudandam, & in adversariorum castra deportandam. At quantò magis hoc formidandum est in criminalibus, ubi de capite & fortunis quæstio vertitur; nam quotusquisque est, qui tum se putet religione teneri? Natura autem comparatum est, ut omnes, nescio quo modo, promptiores & para-

Confessoria actio.

Positiones.

Interrogationes per credit vel non.

Iuramentum de calumnia.

In publicis juramentum de calumnia periculosum

paratiores ſimus ad excuſationem & elevationem culpæ propriæ, ad accuſationem & confeſſionem tardiores. Itaque remittendum illud juramentum de calumnia putarem, quod etiam in publicis obtinere putat gloſ. & D D. in l. j. C. de jur. propt. calum. & l. ult. de fide inſtrument. nedum illud ſolemne de veritate dicenda, quod præſtare tenentur Rei de crimine interrogati ex ſtatuto generali, quod in formam ſtyli redactum eſt, de quo Bartol. in d. l. j. nam quorſum ille jurare cogitur, ſe jureſurando ipſius non ſtatur, ſed nihilominus peragitur Reus? Anne ut flagitium flagitio cumulet, & cum parricidio perjurium conjungat? quod utrum ſit gravius altero diſputant Theologi Summiſtæ. Prudens & ſciens alias rationes Martini obmitto, qui contra Joan. (adeò ferè hi duo ſemper, Sabinorum & Proculejanorum inſtar, diverſas ſectas conſtituunt in jure) negativam tuetur. Certè illud ponderãdum eſt, quod nullo modo anſam pejerandi alicui porrigere debemus: adeò ut remittendum ſit juramentum, & gratiam juriſiurandi facere teneamur, ſi cui oblatum ſit, nec liquidò, neque ex animi ſententia juraturum putemus. ad quæ notanda veniunt, quæ ex Auguſtino & aliis compilavit Gratianus in decret. cau. xxij. quæſt. v. Sed quam longè à formulis? nequaquam tamen extra forum digreſſi ſumus. Hoc etiam notandum eſt, quod hujuſmodi actionum ſelemnitates tantùm in ordinariis judiciis uſitabantur. Paulus in l. antepenult. ff. de neg. geſt. Nec refert an directa quis, an utili actione agat, vel conveniatur, quia in extraordinariis judiciis, ubi conceptio formularum

De veritate dicenda remittendum juramentum.

Martinus

Perjurii penitus occasio amputanda.

Ordinaria judicia.

non obſervatur, hæc ſubtilitas ſupervacua eſt. Nunc autem judicia omnia extra ordinem peraguntur, ut dicitur in principio tituli de ſucceſ. ſubl. & tit. de interdict. §. ult. Inſtitut. Hinc eſt quod de ordine, & exitu interdictorum ſupervacuum eſt hodie dicere: nam quoties extra ordinem jus dicitur (qualia ſunt hodie omnia judicia) non eſt neceſſe reddi interdictum, ſed perindè judicatur ſine interdictis, ac ſi utilis actio ex cauſa interdicti reddita eſſet. Reliquias quidem harum formularum, aut ſimilium, quæ veluti redivivæ in judiciis obtinebant aucupatione ſyllabarum inſidiantes ſuo tempore penitus eradicare deſtinavit Imp. Conſtantinus. l. j. C. de formul. & impetr. act. ſublat. L. ij. autem eodem Theod. & Valent. Impp. agere videntur de illa actionis ſublatione, quæ fiebat ab ipſo Prætore, non autem de iis impetrationibus, quæ à collegio Pontificum fiebant, ut putavit Accurſ. nam hæ quidem ante hujuſmodi Impp. diu antiquatæ & ſublatæ erant. Porrò exceptio, ut ait Ulpianus, dicta eſt quaſi quædam excluſio, quæ interponi actioni cujuſque rei ſolet, ad excludendum id, quod ad intentionem condemnationemve deductum eſt, vel (ut Paulus tit. de except.) conditio eſt, quæ modò eximit Reum à damnatione. Atque exceptiones aut temporales & dilatoriæ, (quæ ferè translationes à Rhetoribus dicuntur) aut perpetuæ ſunt, & peremptoriæ, qualis eſt doli mali, rei judicatæ, pacti conventi perpetui, ſolutionis, & ſi quid contra leges Senatuſve conſultum factum eſſe dicitur, quæ ſub hoc tractatu continentur: Opponuntur enim aut quia factum ſit, quod fieri opor-

Extraordinaria nunc omnia judicia.

Impetrationes actionum ſublata.

Exceptio quid.

Exceptionum diviſio.

oportuit: aut quia factum sit, quod fieri non oportuit, aut quia factum non est, quod fieri debuerat. Sed nemo prohibetur pluribus exceptionibus uti, quamvis diversæ sint. Replicatio est contraria exceptio, quasi exceptionis exceptio: semper enim replicatio objicitur, ut exceptionem oppugnet. Illud tenendum est omnem exceptionem vel replicationem exclusoriam esse. Exceptio Actorem excludit, replicatio Reum. Sed & contra replicationem solet dari triplicatio, & contra triplicationem rursus quadruplicatio: & deinceps multiplicantur nomina, dum aut Reus, aut Actor objicit. *Replicatio*

ARGUM. CAP. V.

De Sponsionibus, & Sacramentis, Constitutione judicii, Judicum datione à Prætore, & iis ferè, quæ fiebant in contestanda lite.

IN hujusmodi commissionibus Litigatorum, quæ fiebant coram Prætore, dum petendo, intendendo, declinando, eludendo, refellendo uterque de palmario contenderet, Prætor contestationem litis meditaretur, & constitutionem judicii moliretur, sponsiones mutuæ fiebant ab ipsis Litigantibus, quæ ferè ex interrogatoriis actionibus oriebantur. Nam si petitionem inficiaretur Reus, statim ab Actore provocabatur, *quando negas, sacramento te provoco*, quod Prætor anteà imperasse videtur, *Si negat, sacramento quærito*. Sin Reus non tam inficiaretur, quàm exceptione, aut præscriptione submovebat, post replicationem subjiciebat Actor, *Quandò ais, neque negas, sacramento quinquagenario te provoco*, aut si tace- *Sponsiones*

ret, *Quandò neque ais, neque negas, te sacramento quinquagenario provoco.* Stipulanti autem actori respondebat Reus, & vicissim Actor Reo repromittebat, quanquam interdum Reus provocabat: sæpiùs enim excipiendo fit Actor. De sponsione quidem Plautus in Menæhmis:

Ità detinuit apud Ædiles pr aliis factis plurimis,
Pessimisq; dixi causam, conditiones retuli
Tortas, confragosas: plus minùs opus, quàm erat, multò dixeram
Controversiam, ut sponsio fieret.

Sponsionis autem pignus, teste Isidoro lib. v. etymologiarum, sacramentum erat, hoc autem describit Festus, æs quod pœnæ nomine penditur, sive in rem agitur, sive contenditur. id in aliis rebus quinquaginta assium est, in aliis quingentorum, inter eos, qui judicio inter se contenderent. Varro autem sic lib. iiij. linguæ Latinæ: Ea pecunia, inquit, quæ in judicium venit in litibus, sacramentum à sacro dictum: nam qui petebat, & qui inficiebat; de aliis rebus uterque quinquagenos asses ad Pontificem deponebat, de aliis rebus item certum alium & legitimum numerum assium. Isidorus dictum putat sacramentum, quia violare quod quisque promittit perfidiæ est. Licet autem Varronis in lingua latina sacrosancta sit auctoritas, tamen hæc etymologia nequaquam omnino respuenda videtur: nam omne sacramentum sponsio præcedebat, quanquam non omnis sponsio sacramentum habebat: sæpiùs enim interveniebant sponsiones, in quibus depositio illa solemnis non fiebat, utpote nudæ, quæ verborum obligatione fiebant, vel in quibus satisdationes præ-

Sacramentum.

Sponsionis & sacramenti differentia.

præstabantur, si stipulatio committeretur, ut in vadimoniis. Sacramenta Græcorum, quæ in contestanda lite deponebantur, Πρυτανεῖα dicebantur, quia in Prytaneo ponebantur. Παρακαταβολὴ autē tam sponsionem, quàm sacramentum significat. Ex præcedentibus itaque constat sacramentum, sive pœnam ordinariam temerarii Litigatoris fuisse summam quinquagenorum, aut quingentorum assium, quæ in æde apud Pontificem deponebatur: In re autem tam vetusta non liquet, quod fuerit causarum discrimen, in quibus quinquaginta, & quibus quingenti asses deponi solebant. Verisimile autem fit super quolibet articulo controverso, aut inficiatione interrogationis sponsionem factam. Quanquam legitimum hunc numerum assium Litigantes sponsionibus sæpenumero excedebant: Quod ex Cic. manifestum fieri potest: Sic enim Verrina v. facta est sponsio H--S. quinque millibus. Item in oratione pro Comœdo: pecunia, inquit, certa, quæ nunc petitur per Judicem, in qua legitimæ partis sponsio facta est. Dein subjicit: Pecunia petita est certa, cum tertia parte sponsio facta est. Finita autem lite, victor depositum ex æde sacra aufferebat, qui tùm justo sacramento contendisse dicebatur. Victi verò ad ærarium redibant, ut ex Varrone palam fit. Atque illud à Triumviris Capitalibus in divinos usus, & tuendis sacris civitatis applicabatur. Iique Tresviri, si fortè deposita non essent, sacramenta exigebant, judicabantve. Sed lubet adferre legem tribunitiam, quæ est apud Festum lib. xvj. de ver. sig. *Quicunque Prætor posthac factus erit, qui inter cives jus dicet, Tresviros Capitales Pop. rogato, iiq;*

Πρυτανεῖα. *Παρακαταβολὴ.* *Iustum sacramentum.* *Triumviri capitales.*

L. Tribunitia. *Tresviri Capitales, quicunque à Pop. facti erunt, sacramenta exigunto, judicantoq; eodemq; jure sunto, uti ex legibus plebeiq; scitis exigere, judicare esseque oportet.* Non absimilem & alienam à sacramento veteri consignationem pecuniæ in initio litis introductam non ità dudum vidimus in Francia edicto regio, quàm convasabant mancipes ærarii & publicani exteri. *Sponsiones variæ.* Sponsionum judiciariarum infinita exempla passim reperiuntur apud auctores. v. act. in Verr. *ni Apronius dictaret.* 3. Offic. *ni vir bonus sit.* pro Cecin. *ni adversus edictum Prætoris vis facta esset.* Pro Quintio: *ni bona sua ex edicto publico Burrieni Prætoris dies triginta possessa non essent.* & alia id genus. Sponsiones etiam ludicræ, & extra judicium in contractibus aleatoriis fiunt: *LL. Titia & Cornelia.* licet ex l. Titia, & Cornelia vetitæ erant sponsiones, præterquam si quis luderet hasta, vel pilo jaciendo, vel currendo, saliendo, luctando, pugnando, quod virtutis causa fiat. In aliis autem, ubi pro virtute certamen non fit, non licet, ut dicitur in l. ij. & iij. de aleat. ff. Insigne exemplum est apud Plinium, & Macrobium Antonii, & Cleopatræ, ni hæc una cœna absumeret Sestertium centies. *Antonii & Cleopatræ sponsio.* Hûc etiam adferri potest illa Asclepiadis arrogans cum fortuna sponsio, si unquam invalidus esset, ne medicus crederetur. *Asclepiadis.* Adde nobilis scorticum nobili Philosopho, aut ejus discipulis. Valerius lib. iiij. cap. iij. Æque abstinentis senectæ Xenocratem accepimus, cujus opinionis non parva fides erit narratio, quæ sequitur. In pervigilio *Phryne.* Phryne nobile scortum Athenarum juxta eum vino gravem accubuit, pignore cum quibusdam juvenibus posito, an temperantiam ejus corrumpere

pere posset, quam nec tactu, nec sermone asper-natus, quoad voluerat in sinu suo moratam, propositi irritam dimisit, ubi legendum puto *ni* pro particula *an*, nam *si* & *ni* frequentes & quasi solemnes sunt in sponsionibus. Cæterùm, ut hoc parergωs notem, quando in hunc locum incidimus, & hoc caput cum præcedenti magnitudine æquandum duximus, Valerius in hoc exemplo non satis servasse decorum in Xenocrate, neque suæ causæ servisse videtur: nam dùm in uno temperantiam laudat, in altero ejusdem temulentiam (quæ etiam intemperantia est) imprudenter detegit, quæ non minùs philosophum dedecet, quam venerea voluptas:

Valerii locus emendatur.

Idem reprehenditur.

Uno namque modo vina venusq; nocent.

Siquidem temperantia, teste Aristotele, ut est apud Gellium cap. ij. lib. xix. & Macrobium libr. ij. ca. 8. Saturnal. non minùs circa voluptatum modum versatur, quæ gustu percipiuntur, quàm quæ in tactu, nec ferendos esse docet idem Gellius lib. vx. cap. ij. qui perperam interpretantes Platonis verba de legibus, tanquam auctore Platone, ebrietatem laudant. Quin etiam ebrietas illam continentiæ partem, quæ in domando, & restinguendo libidinis venereæ æstu consistit, multum minuit, cùm plærunque hæc imbelles eviratosq; reddat ebrios, & temulentos: quod inductionibus probari facilè posset de multis nationibus, & gentibus, quæ cùm potu indulgeant, & vino se ingurgitent, remissiores sunt ad venerem: contrà, quæ vino moderatè utuntur, procliviores ad eam, & salaciores sunt. Hînc est, quod Theophrastus refert, ut scribunt Athenæus & Plutarchus, Ale-

Temperantia etiam in iis quæ gustu percipiuntur.

Ebrietas.

Alexander vinosus. xandrum parum mulierosum fuisse, quòd vinosus esset. Itaque narrationem elevat, quod vino gravem addit. Quid? nónne satis erat senem dixisse? Sophocles. præsertim cum de Sophocle vetulo loquens, cùm ab eo quæreretur, an etiamnum rebus venereis uteretur, respondisse dicat, dij meliora, libenter enim isthinc tanquam ex aliqua furiosa profugi dominatione. Quis autem senem ebrium, & vino gravem, in sinu meretriculæ stertentem, qui neque blanditiis fœmineis, & mollitie magis afficiatur, quàm.

-------- *Truncus iners ficulnus, inutile lignum*,

Non statim eum exoletum, languidum, effœtum cogitet inter amplexus, & suavia suam edormisse crapulam, & hesternum despumasse falernum, ut Persius loquitur, neque expergisci potuisse à veterno, somnolentia, & gravedine, quam inducit pituita (qua maximè hæc ætas affecta gravatur) & larga meri potatio ob vapores, qui versus cerebrum ebulliunt ex repletione ventriculi. Quibus mirè congruit arguta sanè (meo quidem judicio) lupæ (sive hæc Phrine, sive Lais fuerit, nil moror) responsio ad Xenocratis discipulos victoriæ præmium flagitantes, de homine se cum iis, non de statua pignus posuisse: quæ contorqueri adversus Valerium potest. Mirum itaque non fuit, quod hæc non justo sacramento, quin potiùs alterum mirandum fuisset, si injusto discipuli contendissent. Atque ut frigidus, & maleficiatus, qui non uritur, temperans esse non potest, sic nec exhaustus, & elumbis senex (nam quid ab eo differt?) Tēperans circa affectus graves. temperans dici potest, si non catuliat, cum virtus illa circa affectus, eosque graves versetur, quos, velu-

veluti ferocientem æquum, freno regit, & moderatur: qui si nulli sint, jam temperantia neque erit. Meliùs quidem meo judicio Laërtius in vita ejusdem Xenocratis, quem narrat verenda secasse, atque usisse, cùm affici tentigine sentiret, ut ex dolore pruritum averteret. Neque inverecundum existimo Philosopho moveri, aut affici, ut egregiè ex Epicteto Stoicus disputat apud eundem Gellium lib. xix. cap. j. Et hînc est, ut puto, quod dicimus, primos motus non esse in potestate hominis. Sed nobis hic etiam temperandum fuit, vereor enim, ut tempore nostro subcisivo abusi simus, quo magis magisque abutemur, si excusationes prætexamus. Sed facilè, uti spero, veniam ab eo impetrabimus, qui etiam Valerio hoc dissimulandum putabit. Nos interim hæc animi gratia lusimus, ut tædium harum formularum sublevaremus ex parte, tu Lector boni consule, pro quo vel in medio saltarem foro. Erat & alia sponsio judicialis, qua Actor repromittebat, ni vicisset, Reo decimam litis: de qua Instit. tit. de pœn. tem. litigant. § hæc autem. & in C. Hermogenia. tit. de calum. l. judicium. Cui Justinianus novella cxij. hoc addit, ut decimæ cautio satisdationem habeat ante Reorum citationem. Ex Asconio autem apparet, quod in publicis judiciis etiam sacramento contenderent Litigantes: Atque tum lis contestata dicebatur, quanquam propriè lis jam contestata erat ex actionum & exceptionum mutuis objectionibus. Inter litem autem contestatam, & editam actionem permultum interest. Lis enim tunc videtur contestata (ait Imp. Sever. & Anton.) quum Judex per narrationem causam

Laertius.

Primi motus.

Sponsio decimæ litis.

Sacramētum in publicis.

Lis contestata.

audire cœperit. Jure autem noviſſimo ad conteſtationem litis nonnulla præterea requiruntur ſolemnia, quæ ponuntur ſub rubrica C. de litis conteſt. in authent. Lite autem conteſtata, ſponſionibus ritè factis, & ſacramento utrinque legitimè depoſito, judicium petebant Litigantes, quod conſtituebat Prætor in litis verba, id eſt, ſtatum cauſæ conjecturalem aut juridicialem conſtituebat, quod in praxi dicimus *reigler, au appointer les parties contraires, ou en droict.* Hînc toties recantatæ phraſes Prætoriæ in jure, *judicium dabo, judicium non dabo:* nam has, *actionem dabo, actionem non dabo*, Actorem tantùm ſpectaſſe puto antequam in jus veniret, aut litem conteſtaretur. Judicium autem aut purum, aut cum exceptione ordinabatur. Cic. lib. ij. de inventione: Is, qui agit, judicium purum poſtulat, ille, qui cùm agitur, exceptionem addi ait oportere. Idem pro Cecinna: Pub. Dolabella Prætor interdixit, ut eſt conſuetudo, de vi hominib. armatis, ſine ulla exceptione, tantùm, ut indè dejeciſſet reſtitueret. Conſtituto autem & compoſito judicio à Prætore in litis verba, ſi cauſa hujuſmodi eſſet, ut de jure potiùs, quàm de facto quæreretur, Prætor cauſam ad Centumviros, qui conſilium ejus erant ordinarium, remittebat: quod ex j. de Oratore facilè probari poteſt, quæ die cognitionum, quando ii ſedebant, repetebatur, ut ex ſuperioribus compertum habemus. Sin de facto, quæſtio verſaretur, Recuperatores Judices ab eodem dabantur, præſcripta judicandi formula, qua judicium conſtituerat, *ſi paret N. dare oportere*, uti ferè moribus noſtris obſervatur in reſcriptis Principis, & mandatis

Judicij cōſtitutio.

Formula Prætoris.

Judicium purum aut cum exceptione.

Centumviri de jure cognoſcebant.

Recuperatores Judices de facto.

datis, quib. hæc clausula inseritur, *s'il vous appert des premises.* Observabatur autem ne is Judex daretur, quem altera pars nominatim petebat, sed de eo debebant partes convenire. Cic. pro Cluentio: Neminem voluerunt majores nostri, non modò de existimatione cujusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima Judicem esse, nisi qui inter adversarios convenisset. Id enim, inquit Callistratus, iniqui esse exempli Hadrianus rescripsit: nisi hoc specialiter à Principe, ad verecundiam petiti Judices respiciente, permittatur. l. xlvij. de jud. Itaque si alteruter Litigatorum nominatim aliquẽ peteret Judicem teste Festo l. xiiij. solebat ferè hac uti formula: *Si alium procas, nive eum procas.* Est autem procare poscere, cum dicitur in Judice collocando. Addicebatur autem Judex à Prætore, quando uterque consentiebant in eum. l. lxx. de jud. ff. Constituto itaque, Judice, & judicio in litis verba, in perendinum diem, si Asconio credimus, ut ad Judicium, hoc est, datum Judicem veniret utraque pars denuntiabat, & Prætor decedens ad eos, qui tribunal assistebant, hæc solemnia verba pronuntiabat, *Testes estote.* Et his verbis litem contestari Actor & Reus dicebantur, ut auctor est Festus. Deniq; si nihil esset, quod de facto aut jure quæreretur, Prætor suum decretum interponebat.

Procare.

Contestatio.

ARGUM. CAP. VI.

De notionibus Judicum & eorum Consilio, id est, Adsessoribus, Consiliarijs, Jureconsultis, & quadruplici horum genere.

JUdices itaque delegati de causa perendinata cognoscebant usque ad sententiæ dictionem, *Iudicum datorum notio.*

quam etiam pronuntiabant priùs receptis probationibus testium & instrumentorum, ità tamen, ut præscriptam à Prætore formulam, cancellosque non excederent: veluti si purum judicium erat, tantùm de intentione Actoris, siquidem per rerum naturam negativa probari nequit: sin verò non purum, tum te exceptione Rei etiam, qui quodammodo excipiendo Actor fiebat, cognoscebant. Seneca lib. iij. de beneficiis: Quæcunque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam Judici. Ideò melior videtur conditio bonæ causæ, si ad Judicem, quam ad Arbitrum mittatur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat terminos, ponit: Hujus libera, & nullis astricta vinculis religio & detrahere aliquid potest, & adjicere. Etsi autem plurimæ exceptiones tacitam confessionem habeant intentionis Actoris, veluti si quis pactum conventum, aut solutionem proponat, confiteri debitum videtur: J.C. tamen in l. ix. ait: Non utiq; existimatur confiteri de intentione adversarius, quo cum agitur, quia exceptione utitur. Sunt tamen præjudicia sive ex parte Actoris, sive ex parte Rei (Nam & Ulpianus auctor est l. lxxiij. de act. & obligat. sub actionis nomine contineri: Quod autem sub exceptione comprehendantur argumento est titulus Pandectarum de exception. præscrip. & præjud.) de quibus habet Judex cognoscere ante primam quæstionem, quorum fit mētio in l. 12. 13. 16. 17. 18. & 21. d. tit. de exception. Atque hûc pertinent hujusmodi formulæ: *Si præjudicium fundo non fiat. Si in ea re præjudicium hæreditati non fiat. Si ingenuitati præjudicium non fiat,*

Non fatetur qui excipit.

Præjudicia.

& similes. Cur autem ferè numero impari Recuperatores & Judices dabantur à Prætore, ratio est, quam adfert Ulpianus in l. xvij. de recept. qui arbit. ff. quod in impari invenitur pars major, etsi dissentiant, cujus arbitrio & judicio stabitur. An autem Romæ in privatis, sicuti in publicis, quoddam esset Judicum album & decuria præter Centumviros, an verò passim sine discrimine quemlibet de Populo Judicem, aut Recuperatorem dare posset Prætor, non satis compertum habeo. Ex Gellii lib. xiiij. c. ij. probari posse videtur quosdam legi solitos in Judices, qui judicia privata susciperent: Denique quinam olim essent ij viri, qui in consilio manumissionibus adhibebantur Romæ ex lege Ælia Sentia non satis liquet. Dion. quidem auctor est sub Augusto decem Senatores, sub Antoninis autem & Alexandro quinque, & totidem Equites in consilium adhibitos à Prætore Urbano: quod idem testatur Theophilus lib. j. tit. vj. Sed quid vetat appellatione Decemvirorum intelligi, qui litibus judicandis & hastæ præerant? De quibus l. ij. §. xvj. de origine jur. meminit, quos de collegio & numero Decemvirorum fuisse, atque eosdem coëgisse constat ex superioribus: neque enim inculcare putavimus operæprecium, quæ lib. iij. cap. xiij. à Socero & nobis ante dicta sunt, quando in Absolutione hujus operis Crassium Severum exoptamus acccusatorem, uti factitasse Augustum, dum extrueret suum forum, refert Macrobius. In Provinciis autem consilium illud Proconsulum, & Præsidum consessum fuisse viginti virorum testis est ibidem Theophilus, quos peregrinos Recuperatores

Iudicum impar numerus. *Delecti Iudices.* *Consiliũ Romæ.* *Decemviri.* *Cassius Severus.* *Peregrini Recuperatores.*

Vlpianus. *Paulus.* res vocatos dicit. Ulpianus quidem se Prætori adsedisse dicit in l.ix.§.iij.ff. quod metus causa. Paulum autem Papiniano Præfecto Prætorio constat ex l. lecta. ff. si certum petatur. *Consilium Prætoris.* Prætores etiam in Provinciis quosdam viros consiliarios, sive assessores habuisse videre est ex iiij. in Verrem, ubi Cicero exagitat magnoperè quòd idem Verres Siciliæ Prætor, sine suo consilio, & eo remoto *Sopatrum* condemnasset: Te tuo consilio, inquit, dimisso, viris primariis, qui in consilio C. *Sacerdotis*, tibique esse solebant, remotis, de re judicata judicasse, teque eum, quem C. Sacerdos adhibito consilio, causa incognita absolvisset, eundem remoto consilio, causa cognita condemnasse. *Amici à consiliis Iudicum.* In cognitionibus etiam Judices illi & Recuperatores à Prætore dati amicos Jurisconsultos adhibebant, ut patet ex Quintiana: Quoties enim C. Aquilium nominat Cicero, ferè ad eos, qui in consilio ejus erant, quos advocaverat Aquilius, sermonem convertit, atque ex multis aliis locis Ciceronis probari potest. Gellius dicto capite: Tunc ibi amici mei, quos rogaveram in consilium, viri exercitati, atque in patrociniis, & operis fori celebres, semperque se circumundique distrahentibus causis festinantes, non sedendum diutiùs, ac nil esse dubium dicebant, quin absolvendus foret, quem accepisse pecuniam nulla probatione solemni docebatur. Sed enim ego homines cùm considerabam, alterum fidei, alterum probri plenum, spurcissimæque vitæ, ac defamatissimæ, nequaquam adduci potui ad absolvendum, & infrà: Sed majus ego, altiusque esse existimavi, quam quod meæ ætati, & mediocritati conveni-

veni-

venieret, ut cognovisse, & condemnasse de moribus, non de probationibus rei gestæ viderer, ut absolverem tamen inducere in animum non quivi, & propterea juravi mihi non liquere, atque ita judicatu illo solutus sum. Undè etiam colligere licet Judices delectos munere judicandi sese exsolvere, aut excusare haud potuisse, nisi jurarent sibi non liquere, ubi integriatem Gellii laudare possumus, religionem non item, licet ex sententia Catonis, & Phavorini suffragio aucta, confirmataque sit, quorum auctoritatem nil moror, stante regula juris, Actore non probante absolvitur Reus, etiam si nil præstiterit. Quod autem Neoptolemus ait apud Ennium (ut idem Gellius non uno loco refert) philosophandum paucis: nam omninò non placet: id maximè in judiciis usu venire existimo, in quibus, ut ait Martianus, subtilitates à Judicibus non admittuntur, atque ea de causa ejusdem Catonis in Senatu sæpiùs sunt explosa paradoxa, quæ illæ proponebat tanquam in Stoa, aut Platonis Repub. non in fece Romuli versatus fuisset. Sed ex diverticulo res reponatur. Officium adsessoris, sive consiliarii (nam ità vocatur adsessor l. v. de offi. adsess. ff.) quo juris studiosi, partibus suis funguntur, in his ferè causis constat, in cognitionibus, postulationibus, libellis, edictis, decretis, epistolis. Aderant etiam Principibus, & Imperatoribus hujusmodi Jureconsulti in cognitionibus & aliis negotiis obeundis. Plinius lib. iiij. epist. Interfui Principis optimi cognitioni in consilium assumtus. Idem lib. vj. ad Cornelianum. Evocatus in consilium à Cæsare nostro ad Centumcellas, hoc nomine maximam

Iuramentum non liquere.

Gellii integritas & religio.

Regula juris.

Degustanda non ingurgitandæ philosophia.

cepi

cepi voluntatẽ, quid enim jucundius, quàm Principis justitiam, gravitatem, comitatem in secessu quoque, ubi maximè recluduntur, inspicere? Fuerunt variæ cognitiones, &c. Dein: Tum ex consilii sententia jussit denuntiare hæredibus omnibus, aut agerent, aut singuli approbarent causas non agendi, alioqui se vel de calumnia pronuntiaturum. Adrianus quidem Imperator, ut refert Spartian. in consilio habuit non amicos suos, aut comites solùm, sed Jureconsultos, & præcipuè Julium Celsum, & Salvium Julianum, Neratium Priscum, aliosque, quos tamen omnis Senatus probasset. Dion. Cassius etiam auctor est interdum Coss. assedisse, quoties hi judicarent, quod etiam antea facere non sunt dedignati Tyberius, & Claudius, ut testis est Sueton. Tyberius, inquit, Magistratibus pro tribunali cognoscentibus plærumque se offerebat consiliarium, assidebatque juxtim, vel ex adverso in parte primori. De Claudio autem: cognitionibus Magistratuum, ut unus è consiliariis, frequenter interfuit. Antonius Pius Jurisperitis usus est Salvio Valente, Volusio Metiano, Ulpio Marcello, & Jaboleno, auctor Capitolinus. Scævola vero Marco Philosopho in consilio adfuit, & sanciendis legibus. Herodianus statim in initio libri sexti de Alexandro Imperatore loquens: Sedecim, inquit, ordinis Senatorii viros ætatis gravitate, vitæque sanctimonia præcellentes adsessores principis, & consiliarios delegerunt, nihilque aut dicebatur, aut agebatur, nisi illorum accedente suffragio. Is quidem initio sui principatus Papinianum præfecit Præfectum Prætorio, cujus munus erat libellos agere

Adrianus *Tyberius.* *Claudius.* *Antonius* *Alexander.*

in aula Principis, ut patet ex l. xij. de distra. pign. Rescriptum est, inquit Tryphonius, ab Imperatore libellos agente Papiniano. Hi autem à consiliis Alexandri enumerantur à Lampridio, Fabius Sabinus Sabini insignis viri filius, Cato temporis sui, Domitius Ulpian. Jul. Paulus juris peritissimi, Pomponius legum peritissimus, Alphenus, Africanus, Florentinus, Martianus, Callistratus, Hermogenes, Venulejus, Triphonius, Metianus, Celsus, Proculus, Modestinus. Hi omnes juris professores discipuli fuêre splendidissimi Papiniani & Alexandri Imperatoris familiares, & socii. Dein subjungit idem auctor. His tot atque aliis talibus viris, quid mali potuit cogitari, vel fieri, cùm ad bonum consentirent? Si quidem, ut idem paulò antè refert ex Mario Maximo, melior & propè tutior est Respubl. in qua Princeps malus est, ea, in qua sunt amici Principis mali, quia unus malus potest à plurimis bonis corrigi, multi autem mali non possunt ab uno, quamvis bono, ulla ratione superari. Idem Lampridius: Negotia & causas priùs à scriniorum principibus & doctissimis jurisperitis, & sibi fidelibus, quorum primus tunc Ulpianus fuit, tractari & ad se referri præcepit: neque ullam constitutionem sacravit, sine viginti jurisperitis, & doctissimis, ac sapientibus viris, iis denique disertissimis non minus quinquaginta, ut non minus in consilio essent sententiæ, quam S. C. conficerent, & id quidem ita, ut iretur per sententias singulorum, ac scriberetur, quid quisque dixisset, dato tamen spatio ad disquirendum, cogitandumque, priusquam dicerent, ne incogitati dicere cogerentur de rebus ingentibus. De-

nique hic Ulpianus tutor, adſeſſor, & magiſter ſcriniorum fuit, cujus conſiliis inſtructus & adjutus Alexander, maximus Imperator evaſit. Adſeſſoribus idem Alexander ſalaria inſtituit, quamvis ſæpe dicebat, eos promovendos eſſe, qui per ſe Remp. gerere poſſent: quod etiam Plato requirere videtur dialog. ij. de legibus, congruit quod ait Juſtin. noſter novel. lxxxij. Quomodo, inquit, non maximam ea res Reip. labem inferat, ſi diſceptandarum litium poteſtatem non his tradamus, qui per ſe ſciunt, quid facto opus ſit, ſed ſinamus ipſos alios quærere, à quibus liceat perdiſçere, quæ in judicando eos proloqui oporteat: Sunt tamen Magiſtratibus interdum & ſæpe publicis occupationibus impeditis neceſſarii hujuſmodi ſubadjuvæ conſiliarii, & adſeſſores: Nam etſi ipſi Magiſtratus per ſe ſapiant, tamen confirmantur eorum conſilia, quando ſentiunt prudentibus, fideliterque ſuadentibus idem videri. Hûc ſpectat illud Sapientiæ: nequaquam innitendum eſſe prudentiæ propriæ: Nullus enim eſt tam ſapiens, qui non decipiatur, tam oculatus, qui non hallucinetur, plus autem vident oculi, quam oculus. Hînc puto prudenter à Majoribus noſtris conſtitutum, ut in judiciis noſtris conſilium prudentum & peritorum adhibeamus: nam quorſum hæ formulæ penè ſolennes, quæ in ſententiis apponi ſolent? *Eu ſur tout conſeil & advis. avec meure deliberation de conſeil.* & ſimiles: ſic enim interpretatur Accurſ. hæc v rba, deliberatione habita, in l. ij. C. de ſent. ex pericul. recit. quas formulas ſucceſſiſſe puto in locum hujus, *de Conſilij ſententia*, quæ paſſim apud auctores reperitur obvia, quam exprimebant

Salaria adſeſſorũ inſtituta.

Magiſtratibus adſeſſores neceſſarii

Conſiliũ prudentum.

De Conſilii ſententia.

mebant antiqui D. S. C. licet multi in significatione & explicatione ultimæ literæ impegerint, propter affinitatem vocum Consulis & Consilii interpretantes *de sententia Consulis*. Quando autem toties hoc capite Jurisconsultorum, Adsessorum, & Consiliariorum, qui in consilio à Magistratibus adhibebantur, facta est mentio interea dum hi missi in consilium (nam eo usque progressi videmur, si quæ à Socero de altercatione, probationibus, & elevandis, sublevandisque testimoniis in genere dicta sunt huc applicentur) cum Judicibus de summa litis deliberant, occasionem nacti arbitramur quædam de optimo genere consultorum dicere. Quatuor itaque genera ponemus, quæ refert elegantissimè Joan. Bodinus advocatus in præfatione Methodi historiæ: unum in scholis eorum, qui perpetua disputatione, legum memoriam comprehensam habent, sed sine usu, & exercitatione forensi nudis hypothesibus & universalibus præceptis se potiùs fatigantes quàm exercentes. Hi autem cùm ex angulis secretisque librorum in medium jam hominum & forum, velut hi, qui ex tenebris in lucem, prodeunt, in sole caligant. Nam hoc verissimè Afranius poeta, ut refert Gellius, de gignenda, comparandaque sapientia opinatus, quod eam filiam esse usus & memoriæ dixit, eo namque argumento demonstrat, qui sapiens esse rerum humanarum velit, non libris solis, neque disciplinis, sed oportere eum versari quoque, exercerique in rebus cominus noscendis periclitandisque, ea omnia acta, & eventa firmiter meminisse, & proinde sapere ex his, quæ pericula ipsa rerum docuerunt,

Consultorum iiij. genera.

Primum genus.

runt, non quæ libri tantum, aut magistri per quasdam inanitates verborum, & imaginum tanquam in mimo, aut insomnio delectaverint. Quibus convenit quod Demades Orator Reip. gerendæ scientiam non in scholis, & otio, sed in clarissima populi luce didicisse se gloriabatur. Atque ut qui seipsos in palæstra solùm exercuerunt, nullas tamen acies viderunt, nullos militiæ labores tulerunt, viso hoste attoniti stant, nec ejus aspectum ferre possunt: *Sic qui sine Forensi* disciplina, juris scientiam adeptos se arbitrantur, proposita non otiosa quæstione, sed ex usu rerum natarum, tanquam in salebra hærent & titubant, denique dum se extricare nequeunt, quasi non liqueat, ampliant. Sic usu venisse idem Bodinus refert (parcendum est manibus) ei qui in scholis Biturigum tanta cum gloria florebat, id est, strabo inter luscos, cùm in forum venisset, de levissima quæstione consultus obmutuit, non sine acerba Riandi reprehensione. Stat itaque sententia cujusdam, quod leges in scholis devorantur, & deglutiuntur, in curiis & palatiis ruminantur, ac digeruntur. Alterum genus est eorum, qui diutino rerum forensium usu, paucis quibusdam præceptis, judicandi, & consulendi peritiam sibi compararunt. Sed nec hi album feriunt: nam cùm, teste Galeno, judicandi instrumenta data sint ad cognitionem actionum vitæ, experientia, & ratio, quæ quidem utraque ex æquo quibusdam conferunt ad artem, quibusdam verò alterum altero amplius, & tamen ad perfectionem, alterum altero opus habet. Atque idem alibi ait: qualem facultatem ad ambulandum utrunque crus exhibet,

Secundū genus.

talem

calem in artibus habet ratio, & experientia; claudicat itaque qui in uno deficit, & altero tantùm nititur. Plus tamen (si separes) ut ait Fabius, usus sine doctrina, quam citra usum doctrina valet. Quod idem comprobat Aristoteles lib. j. metaph. dum dicit, expertos rem magis attingere, efficacioresque esse, quàm eos, qui rationem artis sine experientia habent. Tum verò dignum operæpretium (ut idem Fabius) quum inter se congruunt præcepta, & experientia. Undè tertium genus o- *Tertium*
ritur, duobus præcedentibus veluti felici quo *genus.*
dam conubio junctis, cùm alter usum, alter præcepta conferat: ex quo genere in causis disceptandis ac judicandis fructum percipimus uberem. Ultimum genus est omnium longè præstantissi- *Quartum*
mum, sive in rebus judicandis, sive administran *genus.*
da Rep. eorum, quibus cum theoria & praxi Jurisprudentiæ præclararum & cognatarum philosophiæ artium accessio facta est, qui circulum scientiarum omninò absolverunt: atque ut popularis quidam meus, sed nimis humiliter pro subjecto, dicere solet, cùm alii panem & obsonium habeant, hi salem & condimentum addunt, quo fit lautissimum ferculum, alioquin insipidum, ad quæ genera visus est Cicero respexisse in oratione, quam habuit pro Archia poëta statim in principio, dum ait. Si quid in me ingenii, Judices, quod sentio, quàm sit exiguũ, aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum, aut si hujusmodi ratio aliqua ab optimarum artium studiis, & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse. Hujus generis fuit is, qui, cùm jus esse ar-

tem boni & æqui definit, non veretur subjungere, cujus quis nos meritò Sacerdotes appellet: justitiam namque colimus, boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separantes, illicitum ab illicito discernentes: bonos non solùm metu pœnarum, verùm præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram ni fallor philosophiam non simulatam affectantes, quod verè asserere potuisset, si gentilitatis superstitione remota, Christianæ fidei sacris, & præceptis initiatus, & imbutus fuisset. Hujus generis fuêre citra controversiam, & alii Jureconsulti majorum gentium, quos suprà nominavimus, qui in amplissimo foro Romanæ politiæ, id est, urbis, & orbis theatro versabantur, unde tanquam è specula eminus, cominus actus humanos, & res mundanas intueri poterant, & de his periculum facere, quod ex usu foret, qui denique instructi & exculti variarum artium disciplinis ad clavum Reip. tractandum non illotis, quod ajunt, manibus accedebant, si quidem rempublicam norant, quod est Senatorium, quodque latissimè patet, ut ait Cic. iij. de legibus, quid habeat militum, quid valeat ærario, quos socios resp. habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qua quisque sit lege, conditione, fœdere, tenere consuetudinem decernédi, nosse exempla Majorum. Quod testantur illorum responsa omnis generis doctrinæ referta, ex quibus tanquam ex quodam promptuario abundè depromi possunt, quæ ad rem œconomicam, forensem & politicam pertinent, quæ etiam illustrata & veluti sale condita sunt sententiis & auctoritatibus philosophorum, medicorum, oratorum

Iureconsultorum nostrorum laus.

Responsa prudentũ omnis generis disciplinarũ thesaurus

rum, poëtarum. Nam Solonem, Platonem, Aristotelem, Theophrastum, Chrysippũ, Hippocratem, Homerum, Demosthenem, Ciceronem, & alios principes viros ferè nominant. De usu verò, ut de eodem Ulipiano solum quid dicam, quem omnium ferè vernarum, externarum, peregrinarũ atque etiam exoticarum rerum usu, & cognitione callentissimum fuisse, vel ex eo conjicere est, quòd in l. ix. de tri. vin. & oleo legat. infinita ferè genera vini extranei enumerat, omnium vestium, & ornamentorum virilium, & muliebrium, internorum, & externorum species recenset in l. xxiij. & xxv. de aur. & argent. legat. L. autem xix. & xxvij. omnes auri, & argenti facti, & infecti species refert. Instrumentorum etiam urbanorum, & rusticorum in l. xij. de inst. & instit. legat. l. xviij. locati. Esculentorum verò, & poculentorum, id est, totius rei penuariæ, tanquam Apitius, l. iij. de pœnu legat. adeo exactè omnia, ut putet qui mercaturam, agriculturam, artesque mœchanicas, vestiariam, fabrilem, culinariam exercuisse. Alios prudens & sciens obmitto. Quin etiam viros bonos, integros, & cordatos fuisse, neq; Principibus palpum obtrusisse, vel ex Lampridii suffragio superiùs allato probari potest, qui etiam testatur in vita Heliogabali Ulpianum ab eodem Heligabalo remotum ut virum bonum: Papiniani verò mors ejus innocentiam & integritatem manifestam facit, quem, ut Spartian. auctor est, Antonius Caracallus occidere jussit, quòd nollet parricidium commissum ab eodem Caracallo in Senatu dil[illegible]e. Si quidem, ut ille dicebat, id no[illegible] facil[illegible] excusaretur, quàm committeretur,

Vlpian.

Iureconsulti viri boni.

Papiniani mors.

tur, vel ut alii dicunt, quòd invehere noluerit in occisum Caracalli fratrem, quum aliud parricidium putaret accusare innocentem occisum. Non est autem quod quis objiciat eorum responsa tanquam impia contra Christianos: Nam, ut Marcellus ait, meretricem turpiter facere, quòd sit meretrix, non tamen turpiter accipere, cum sit meretrix. Ita accusari possunt, quia ethnici & gentiles, sic excusari, quòd tales taliter contra Christianos animati fuerint. Nos tamen meritò hoc unum in iis requirimus: nam præter Christianam philosophiam omnis alia fucus est. Nec ulla justitia est, quæ fundamento, qui est Christus, non innititur. Hæc habuimus de optima genere consiliariorum dicere, quibus commissionem ædificii utcunque obstruximus: tria quæ sequuntur capita Soceri sunt, dein usq; ad finem alia prosequimur prætermissa. Commissiones meras nos componere, & arenam esse sine calce dicet aliquis. Sed quid? idem objectum est Senecæ à Caligula; nos tamen tanti facere non decrevimus livorem, ut nobis sine uncto cœnandum, ut quidam ait, propterea putemus.

Philosophia Christiana.

ARGUM. CAP. VII.

De Citatione, Sortitione, Rejectione, Subsortitione, & numero Judicum, idem qui, & quando jurati aut injurati sederent.

Rursus ingrediamur publicorum viam, ut tandem ad destinatum finem, ubi sententiis res controversæ definiuntur, perferamur. Ubi ergo erat judicium aliquod publicum disceptandum, diesque summa Reis dicta, Prætor ita sese com-

componebat ad illius exercitationem, ut quia notio publicorum tota Populi esset, & non sua, Judices, quibus judicandi munus delegasse Populum suprà narravimus, rem expediturus advocabat, nominatim unoquoque citato, verùm ex ea tantum decuria, cujus per orbem circumactæ vices cognoscendi redierant, ex Divi Augusti præscripto, ne jam defuncti munere rursus onerarentur periculo sortitionum, & ut suspicione studii propensioris in alteram partem liberarentur judicaturi, quos circulus ille decuriarum, non ambitus Reorum fortuitos offerebat. Sed ut ex iis Decuriatis certus & necessarius efficeretur, id sortibus expediebatur in hunc modum. Citatorum nomina tabellis descripta in urnam conjiciebantur, agitata urna, tabellisque turbatis sorte trahebantur tot, quot necessarii Quæsitori videbantur. Quorum nomina sorte exiverant, causam cognituri considebanr. Sed licebat Accusatori, & Reo rejicere quot vellent ex iis, ut suspectos, & quos libidinosè pronuntiaturos timebant. Sortium usus apud Veteres frequentissimus, & tempore belli Trajani cognitus & usitatus: Achilles enim & Hector monomachiam pugnaturi apud Homerum lib. iij. Iliados in galeam sortem mittunt, uter priorem ictum infligat. Fuit & vetus magnaque religio sortium Prænestinarum, ut etiam inter mantices genera locum haberent, testis Cicero in Dialogo de Divinatione, & Suetonius in Tyberio. Sortes usurpatæ in Provinciis decernendis, Quæstoribus adjungendis, unde sortium religionis mentio creberrima passim, & maximè in Verrinis. Cicero ad Q. Fratrem Asiæ Pro-

Citatio Judicum à Pratore.

Sortitio Judicum.

Rejectio Judicum.

Sortium usus antiquissimus.

Prænestinæ sortes.

Sortes adhibita in decernendis Provinciis.

consulem: Quæstorem habes non tuo judicio delectum, sed eum quem sors dedit. In legendis Vestalibus. Tranquillus in Octavio: Sacerdotum & numerum, & dignitatem, sed & commoda auxit, præcipuè Vestalium, cumq; in demortuæ locum aliam capi oporteret, ambirentque multi ne filias in sortem darent, abjuravit si cujusquam neptium suarum competeret ætas oblaturum se fuisse eam. In dubiis juris articulis, & nimiùm rigidis ut difficile sit flectere in hanc vel illam partem sortes recipiuntur, ut in optione Legatorum. neque quondam Apostoli rem omnino contemserunt: nam cùm penderent dubii, utrum ex duobus in locum Proditoris Judæ substituerent, placuit ut sortibus committeretur, alioqui plurimũ serium negotium. Et sacerdotium sorte datum iiij. Actione in Verrem his verbis: Jubet ille sibi legem legi. recitatur, in qua scriptum erat, ut quot essent renuntiati, tot in hydriam sortes conjicerentur, cujus nomen exisset, is ut haberet sacerdotium. Ubi sortes pro tabellis quæ sorte educebantur: nam in negotio divinatorio aliud sunt sortes sculptæ in robore literarum priscarum notis. Tranquillus in Tyberio, & Cic. ij. de Divinatione. Plautus in Casina:

In legendis Vestalibus.

In dubiis juris articulis.

Sortes pro Tabellis.

----- *Adsunt, quæ imperasti, omnia.*
Uxor, sortes, situla, atq; egomet.

Paulò pòst:

---- *Num ista aut populna sors, aut abiegna st tua?*

CLE. *Quid tu id curas?* CHAL. *Quia enim metuo, ne in aqua summa natet.*

Porrò quod est apud Asconium, pilis inscribi Judicum

Asconii locus corruptus.

dicum nomina corruptum est pro tabellis, aut libellis, alterum etenim reponendum est, malim autem reponi libellis propter Ciceronis locum in ij. Verrina: Præclarè res se habebat, libelli nominum vestrorum, consiliique hujus in manibus erant omnium, nulla nota, nullus color, nullæ sordes videbantur his sententiis allini posse. Urnam sortium in loco proximè citato Tullius retento Græco quia de 1 Siculis mentio est, qui Græcè loquebantur, hydriam vocavit. Primo de natura Deorum, & j. Rhetoric. ad Herennium situlam & sitellam, in Divinatione cistam vocat. De forma nihil mihi constat, & fortasse bene fuerit inquirere. Videtur forma fuisse 2 turriculæ, quæ pyrgos dicitur, in qua agitati taxilli subducto fundo in alveum lusorium decidebant, ne quid doli committeretur à Veteratoribus, si manu jacerentur, sed omnino alea aleam suam haberet. Ejus meminit Martialis in Apophoretis: Ita & hîc, ut sortitio justè succederet, verisimile est cautelã adhibitam. Hoc cùm semel & primum fieret, sortitio, vel sortitus vocabatur, unde apud Tullium ad Pontifices pro domo sua: Quid? Si etiam pluribus de rebus uno sortitu retulisti? Qui locus difficilis est, tamen nos uno sortitu, id est, semel interpretamur: nam de uno legis capite una rogatio ferenda erat, per leges Liciniam, Didiam, & Cæciliam. Vocabantur autem Judices, eductis ex urna tabellis, ad quem morem videtur allusisse Seneca in Hercule furente:

Vrna. *Situla.* *Sitella.* *Cista.* *Pyrgus.* *Sortitus.* *Ciceronis locus.*

Nulli iusso cessare licet,
Nulli scriptum proferre diem,
Recipit populos urna citatos.

Et

Et Statius in Sylvis:

- - - - - - - - Ibimus omnes,
Ibimus, immensis urnam quatit Æacus umbris.

Rogatio unico sortitu absolvebatur. Una rogatio sortitu unico absolvebatur, cum Populares & Tribunitiæ leges sortibus, id est, suffragiis in urnam conjectis, & sorte eductis ferrentur. Cic. j. de natura Deorum de lege Agraria, & auctor ad Herenium j. & nos aliàs fusiùs enarrabimus. Neque licebat per easdem leges de rebus conjunctis, & pluribus articulis referre, ne Populus uno suffragio, & sortitu id, quod nollet, acciperet, aut id, quod vellet, repudiaret. *Tabellarum numerus.* Sorte ergò educebantur ex urna tot tabellæ, quot requirebantur ad implendum numerum à Quæstore præscriptum: Qui ut plurimùm ascendebat ad septuaginta & quinque. Cicero in Pisonem: An ego expectem, dum de te septuaginta & quinque tabellæ diribeantur? Quanquam in causa Milonis Domitium Prætorem septuaginta & uno contentum fuisse scribat Asconius. Ita liberum fuit quotum vellet numerum præstituere, aliaq; multa contra morem novare, & recipere pro auctoritate meri sui imperii. Alium numerum solemnem fuisse in Centumviralibus ante 3 annotavimus. Peracta prima sortitione, Reis licebat quot & quos vellent rejicere, & totidem in eorum locum altera sortitione, quæ subsortitio vocabatur, substituebantur, & qui rejecti non erant Pædiavus selectos vocat, quamvis meo judicio melius legeretur 4 delectos, quia delectio eodem in loco opposita est rejectioni, ut adversi sint delecti & rejecti: Nam selectorum alia ratio est in re judiciaria, ut nos ex Plinio aliquando 5 declaravi-

Subsortitio.
Asconii locus restitutus.
Delecti.

ravimus. Admonuit me ut mendam observarem, & locum dispungerem, quod non semel in eodem scholio repetatur. Subsortitio in alio etiam negotio usurpabatur, ut in supplendis Censitorum Decuriis. Tranquillus in Dictatore: Ac ne qui novi cœtus recensionis causa quandoque moveri possent, instituit quotannis in demortuorum locum ex his, qui recensiti non essent, subsortitio à Prætore fieret. Et cum Romæ plures essent Prætores præter provinciales, judiciorum publicorum exercitationes inter se 6 sortiebantur. Cicero secunda Verrina: Ecce autem illis dieb. cùm Prætores designati sortirentur, & M. Metello obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quæreret, & cætera. Nonnunquam rejiciendorum Judicum numerum dictabat Prætor, ut in causa Milonis per legem à Domitio judicii illius gratia datam, quini tantum ex singulis ordinibus ab utraque parte rejici poterant. Quod si ita est, cùm essent tres Judicantium ordines, Senatorum, Equitum, & Tribunorum ex lege Aurelia, quam aliquot antè annis Aurelius Cotta Prætor tulerat Ædile Marco Cicerone, & Cajum Verrem Repetundarum accusante, & in eo fuerint Tribuni usque ad Dictaturam Julii Cæsaris, si quini ex singulis ordinibus rejiciebantur, necess' est ab Accusatore quindecim, & à Reo totidem rejectos: Si ergo auferantur de septuaginta & uno triginta, reliqui erant quadraginta unus. Quare Asconii codex iterum corruptus est, ubi legitur quinquaginta, & unus pro quadraginta & uno, nisi Ærarios Tribunos ad Equites vel Senatores retruserit. Sed quod etiam animadvertendum, ut multa alia quæ

Rejiciendorum numerus à Pratore dictus.

Asconii codex emendatus

rara

rara fuerunt, in Miloniana causa non sunt tot subſtituti, quot rejecti ſunt, cùm ſubſortitio parem rejectis numerum ſubſtituere deberet. Celebratis ita ſortitione & ſubſortitione, Judices in leges jurabant omnes, ut obſtricti ſacramenti religione judicarent: Cùm juraſſent, nomina eorum in libellis & arca reponebantur, ne pro delectis Judicibus, ut fit in multitudine, aliqui ſuppoſiti, corruptique judicarent, teſtis Aſconius. Hinc eſt, quod apud Ciceronem toties *religionis* admonentur Judices. Prætor autem ſolus non jurabat. Tullius ij. Verrina de Q. Metello: Quem ego hominem, ſi ejus fidei diffiſus eſſem, Judicem non retinuiſſem, nunc tamen eo animo ſum, ut eo Judice, quàm Prætore hanc rem tranſigi malim, & jurato ſuam, quàm injurato aliorum tabellas committere. Annotant & quidam apud Aſconium in Divinationem, quod in his controverſiarum generibus, quæ Divinationes vocantur, Judices injurati ſedeant. Veteris forma Jurisjurandi non extat quod ſciam: Veriſimile eſt Prætorem conceptis verbis præiviſſe, ut quondam Imperatores militibus, ut Pub. Cornelius Scipio ſuum magnificum jusjurandum ad patriæ ſalutem conſervandam his verbis nuncupavit. Ex mei animi ſententia juro, ut ego Rempub. non deſeram, neque alium civem deſerere patiar, ſi ſciens fallo, tum me Jupiter Opt. Max. domum, familiam, remque meam peſſimo leto afficiat. In hæc verba L. Cæcili jures expoſtulo, cæteriq; qui adeſtis. Qui non juraverit, hunc in ſe gladium ſtrictum eſſe ſciat. Hæc apud Livium lib. xxij. Unde conſtat quid ſit in verba jurare alicujus, id eſt, in formulam ab alio

Iudices in ll. jurabant.

Injurati Iudices in Divinationibus.

Scipionis Iusjurandum.

alio præscriptam, nuncupatamque, cujus multa sunt exempla apud Plinium Nepotem lib. x. Epist. ad Trajanum. Justinianus Imperator dictavit nobis in Novella de Judicibus formam juramenti præstandi à Judicibus, & Theodosius Imperator præivit voce Præsidibus & Rectoribus Provinciarum juraturis. l. ult. C. ad l. Juliam Repetundarum.

COROLLARIUM AD CAP. VII.

1. De Siculis qui Græcè loquebantur) *Hoc sermone usam olim Siciliam, qui neque Latinus esset, neque omnino Græcus intelligi potest ex Plautinissimis verbis in Menæhmis:* *Siculorũ sermo.*

Atque adeò hoc argumentum Græcissat tamen,
Non Atticissat, verùm Sicilicissitat.

Quód & annotat Antonius Muretus variarum lectionum l. 3. c. 13.

2. Forma fuisse turriculæ) *De turricula meminit sic Martialis in Apophoreto:* *Turricula.*

Quærit compositos manus improba mittere talos,
Si per me misit, nil nisi vota facit.

Sunt qui putent turriculam à fritillo nihil differre: Intus autem habebat pyrgum gradatim excavatum & exsculptum, ut agitati, concussiq; tali in sinuum supercilia offendentes incertiùs caderent, & confusi essent, unde Horatius in sermonibus mittere in pyrgum talos, cujus etiam meminit Ausonius. *Pyrgus.* *Triplex autem est sors, divisoria, consultoria, & divinatoria, de quibus abundè tractant Theologi scholastici, Carol. Molinæus 1. parte Consuet. Paris. Andreas Tiraquel. de jure Primogeniorum quæst. 17. & 1. opinione. De sortibus & sortilegii forma, quam adhibent* *Sors Triplex.*

Veneti

Veneti. *Veneti in ferendis suffragijs, & creatione, & electione suorum Magistratuum, eleganter scribit Gaspar Contarenus quinque libris, quos de Magistratibus & Repub. Venet. edidit.*

Centumviri. 3. Numerum solemnem in Centumviralibus) *Ex Plinio suprà annotatum est centum & octoginta viros quatuor consilijs fuisse conscriptos, cùm antea quinque tantùm supra centum essent, terni ex singulis Tribubus.*

Edititii. 4. Melius legeretur delectos) *Fuére etiam edititij Judices, quos Accusator ex omni Populo promiscuè sumsit, atque edidit sine sortitione, neque ex Judicum decuriis: hos selectis sive delectis opponere videtur Cicero, in Oratione pro Plancio & Murena: De quibus plura Carolus Sigonius l.2. c.18. in fin. de Jure Civium Rom.*

Selecti.

5. Aliquando declaravimus) *Vide c.9. l.3.*

6. Inter se sortiebantur) *Prætor autem Urbanus non sortiebatur, cum is de nullo crimine judicaret, nec Quæsitor esset, sed tantum in privatis occupabatur, cum autem in judicium de siccarijs ita multi vocarentur, ut non sufficeret, duo Prætores ad exercitationem illius constituebantur, ut ex orat. pro Cluen. patet: Populus verò de incestu, & perduellione ferè quæsivit, ut idem docet Cicero.*

Jusjurandum Iudicum.

Constitutiones regiæ.

7. Judices in ll. jurabant) *Ad hoc facit l. rem non novam. C. de judic. statim in princ. Vide Jacob. Revard. c.8. l.5. Variorum. Atque etiam nunc Judices in Principum placita jurare tenentur ex novissimis constitutionibus nuperrimè editis super Justitia criminali, idq; præscripta formula.*

ARGUM. CAP. VIII.

De varijs modis ferendarum sententiarum, & suffra-

fragiorum à Judicibus, Populo, & Senatu.

ITa legitimè delecti ad disquisitionem singulorum judiciorum, quæ lege publica continerentur, Judices (quoties enim sese nova quæstio offerebat, toties numerus, & delectus Cogniturorum ex decuriis sortibus committendus fuit) ad diem constitutum consessuri citabantur: Ita tamen ut in habendo sortibus delectu ratio 1. ætatis & annorum inireretur: Nam lege Pompeja non licuit Romæ cuiquam esse Magistratui, aut Judici, qui minor esset trigesimo, ut meminit ad Trajanum Plinius Nepos lib. x. Augustum tamen judicatum concessisse & Magistratuum munus majoribus viginti duobus, auctor est Tranquill. Verùm causa perorata, quid de ea sentirent non voce palàm singuli nuncupabant, sed tabellis in urnas conjectis, sine ullo periculo invidiæ declarabant. In Senatu non tabellis, sed viva voce, aliâs per discessionem 2. fiebat, unde ire in sententiam pedibus Livius lib. vij. de Decio: Quibus hæc salutaria videntur, agitedum in dextram partem pedibus transite. Vopiscus in Aureliano ritus sententiæ dicendæ per manuum porrectionem in Senatu meminit: Deinde (ait) aliis manus porrigentibus, aliis pedibus in sententiam euntibus, plærisque verbo consentientibus conditum est S. C. Ubi triplicis ritus eleganter meminit, sed manuum porrectio 3. rara apud Auctores. Itaque sententiam laturis ternæ singulis dabantur tabellæ, una insignita impressione elementi A. quod symbolon erat absolutionis, altera duplicis elementi N. L. id est, non liquet indicis ampliationis. Tertia literæ C. id est, condemnationis, cujus

Consessuri Iudices citabantur.

Varii modi sententias declarandi.

Terna tabella.

loco Græci suum & infame Θ. 4. affigebant certissimum thanats & mortis argumentum: quæ ita apud Auctores sunt frequentia & contestata, ut à locorum allegatione nil fidei aut lucis possit afferri. Tantùm quod rarius est annotabo, apud Suetonium mentionem fieri duarum, absolutoriæ & condemnatoriæ, ampliatoriæ minimè, sed cujusdam extraordinariæ. Ejus verba hæc sunt in Octavio: Et cùm de testamento falso ageretur, omnesque signatores lege Cornelia tenerentur, non tantum duas tabellas, absolutoriam, & condemnatoriam simul cognoscentibus dedit, sed tertiam quoque, qua ignosceretur iis, quas fraude ad signandum, vel errore inductos constitisset. Quo in loco aliud est absolvere, aliud ignoscere: absolvuntur insontes, ignoscitur reis convictis & confessis. Ideoque absolutoriæ adjecta remissoria tabella, suppressa tamen est mentio ampliatoriæ. Ex eodem loco significatur tabellas dari solitas ab eo, qui quæstioni præerat. Idem fecit Pompejus extra ordinem Consul in causa Milonis, qui ante judicium Judicibus tabellas dedit, auctor Asconius. cùm tamen aliàs darentur post actiones ab utroque Oratore peroratas, pronuntiatoque illo mystico, *Dixi*, quod vice erat conclusionis, & renuntiationis allegationum, cùm jamjam mittendi essent in consilium Judices. Cicero pro Flacco: Cùm tabella vobis dabitur, non de Flacco dabitur tantum, &c. Liberum erat Judicibus, quam vellent ex illis tribus, in urnam conjicere sine ullo invidiæ metu: erat enim ita occultum suffragium, ut nesciretur favissetne, an nocuisset Reo, ita tutum, ut abesset suspicio ambitus

Tabella remissoria.

A quibus tabellæ dabantur.

Occultum suffragium.

bitus, aut corruptelæ. Cicero pro Rabyrio Posthumo: Tabella est, quæ dat potestatem, occultat libidinem, cujus conscientia nihil est, quod quisquam timeat, si non pertimescat suam. Sed nonnunquam dolus adhibebatur, ut sciri posset, à quibus damnatus, absolutusve Reus esset: nam sequestres appositi corrumpendis Judicibus discoloribus ceris insignitas tabellas dabant, ex quibus cognoscebant, à quoque conjectam tabellam: quod fecit Hortensius in causa Verris repetundarum Rei, testis Asconius in divinationem. Erant enim tabellæ illæ ceratæ, sicuti planissimè constat ex eadem divinatione, & actione iiij. ubi sic Cicero: Huic judicialis tabula committetur, quam iste non modò cera, verum etiam sanguine, si liceat, notabit? Porrò quot erant decuriæ in numeris judicantium, tot tabellarum genera, adeò, ut cum extraherentur, facilè cognosceretur quæ decuria graviùs Reum oppressisset, aut quæ tabellis salutaribus sublevasset. Asconius in orationem Tullianam pro Marco Scauro: Sententias tulerant Senatores duo & viginti, Equites tres & viginti, Tribuni Ærarii vigintiquinque. Ex quibus damnaverunt Senatores quatuor, Equites duo, Tribuni duo. Fuerunt ergò in ea causa tantùm septuaginta tabellæ Judicum, ut satis apparet non ratum statumque Judicantium numerum, sed tantum, quantus præscriberetur libidine Quæstoris. Ubi ergo Oratores peregissent, Prætor palàm pronunciabat, *Dixerunt*, ut Judices in consilium mitterentur, id est, sese accingerent ad mittendam in urnam aliquam ex suis tabellam: nam mittere in consilium perindè est,

Dolus adhibitus in cognoscendis tabellis.

Tabella cerata.

Varia Tabella.

Dixerunt

Mittere in consilium.

Calculus. est, ac calculum permittere, ac porrigere. Sed calculus magis Græcorum est, qualis usurpabatur Athenis in Ostracismis illis iniquissimis, quibus cives meritissimos, etiam ad decennium, ablegabant, pro summis beneficiis in patriam exilium reponentes: de quo est mentio in Polyticis, Aristotelicis, Plutarcho in Alcibiade, Aristide, Nicia, & aliis Græcorum historiis. Unde Ovidius xv. Metamorph.

Ostracismus.

Mos erat antiquis niveis atrisq; lapillis,
His damnare Reos, illis absolvere culpa.
Tunc quoq; sic lata est sententia tristis: & omnis
Calculus immitem dimittitur ater in urnam.
Quæ simul effudit numerandos versa lapillos,
Omnibus è nigro color est mutatus in album.

Unde etiam usurpatur calculus pro sententia in l. rem non novam. de judic. & l. si actor. C. de appel. Cæterùm quoniam Populus, cùm cognosceret, consultus à Magistratibus in publicis quæstionibus, aut vacaret decernendis suffragio honoribus, vel sanciendis, jubendisque legibus, suffragia tabellis aliquando reddidit, fusiùs historiam enarremus. Illudque primùm ponatur Populum aliàs judicia publica omnia disceptasse, demum Judicum decuriis id negotii mandasse, nisi cùm ad eundem provocaretur legibus Valeriis. Is ergo cùm sive ad Magistratus creandos, sive ad Reos judicandos, sive ad leges ferendas in comitium, vel campum advocaretur, sæpius tabellis suffragia mandavit, infixis in tabella punctis, ut tot tabellæ, quot Canditati, aut in quæstionibus quot sententiæ genera, absolutionis & condemnationis scilicet. Asconius pro M. Scauro ad

Populus judicia publica disceptavit.

Populi suffragia.

rò ad Populum repetundarum delato: Abſolutus eſt Scaurus quidem, ſed ita ut à tribus Tribubus damnaretur, à triginta dùabus abſolveretur, & in eis pauca pùncta inter damnationem & abſolutionem intereſſent. Quo in loco malè in eo exemplari, quod nactus ſum, legitur triginta ſeptem. Quis enim neſcit triginta quinque Tribus fuiſſe, & illud Horatii: *M. Scauri judicium.*

Omne tulit punctum qui miſcuit utile dulci.

Numerus enim major punctoriam victoriam afferebat in ambitu Candidatorum. Ferebantur autem ſuffragia (quorum Palamedes auctor perhibetur) in campo Martio, ponte tabulato extructo, in quem aſcedebant ſingulæ per vicem Tribus, aut Centuriæ, datiſque ſuffragiis in aliam campi partem tranſibant, qui locus mons citatorum vocabatur. Tranq. in Julio: Conſpiratum eſt in eum à ſexaginta amplius, C. Caſſio, Marcoque & Decio Bruto principibus conjurationis, qui primùm cunctati, utrumne illum in campo, Tribus per Comitia vocantem ad ſuffragia, partibus diviſis è ponte dejicerent, atque exceptum trucidarent, &c. Hînc & parœmia 6. *ſexagenarios de ponte dejicere.* Porrò referatne ſuffragia voce nuncupari, aut tabello occultari, diſputat plurimis, iiſque elegantiſſimis Tull. lib. iij. de legibus, quia res fuit olim ſeditionibus Popularibus jactata, vexataque. Sunt (inquit Cicero) quatuor leges tabellariæ, quarum prima de Magiſtratibus mandandis. ea eſt Gabinia, lata ab homine ignoto & ſordido. Sequuta biennio pòſt Caſſia eſt de Populi judicio. ea à nobili homine lata, L. Caſſio, ſed (pace familiæ dixerim) diſſidente à bonis, atque om-

Punctoria victoria. *Palamedes.* *Mons citatorum.* *Proverbium.* *Utrum præſtet ſuffragia voce an tabellis fieri.* *Tabellariæ ll.*

omnes rumusculos populari ratione aucupante. Carbonis est tertia, de jubendis legibus, ac vetandis, seditiosi atque improbi civis, cui ne reditus quidem ad bonos salutem à bonis potuit afferre. Uno in genere relinqui videbatur vocis suffragium, quod ipse Cassius exceperat, perduellionis. Dedit huic quoque judicio Cælius tabellam, doluitque quoad vixit, sed ut opprimeret Cælius Populum, nocuit & Reipublicæ. Hæc ille, & alia in idem argumentum contra tabellas ratiocinatur. Præstetne electionem fieri sorte, an suffragiis, disputatur pluribus altercationibus inter M. Eprium, & Helvidium Priscum apud Cor. Tacit. l. xx.

Comitiorum ordo. Ordo autem Comitiorum peti potest ex Ausonio, ubi gratias agit Gratiano pro Consulatu. Cum clarissimo collega meo honore conjunctus, nuncupatione prælatus Consul ego, Imperator Auguste, munere tuo non passus septa, neque campum, non suffragia, non puncta, non loculos, qui non prensaveram manus, nec cum salutantium confusus occursu, aut sua amicis nomina non reddiderim, aut aliena imposuerim, qui Tribus non circumivi, centurias non adulavi, vocatis classibus non intremui, nihil cum sequestre deposui, cum distributore nihil pepigi. Romanus populus, Martius campus, & Equester ordo, Rostra Ovilia, Senatus, Curia, unus mihi Gratianus. Ibidem: Te Consulem designavi, & declaravi, & priorem nuncupavi. Quis hæc verba te docuit? Ego tam propria, & tam Latina nescivi, designavi, declaravi, & nuncupavi non fit hoc temerè, habet moras suas dispertitis gradibus tam matura cunctatio. Paulò antè dixerat de iisdem verbis Gratiani:

Cujus

Cujus orationis ordo lucidior? quæ doctrina tam diligens propriis Comitiorum verbis loqui, vocabulis moris antiqui nomina peregrina miscere? Ubi significatur linguæ Latinæ lapsus tempore suo. Tabellariam rem nunquam probavit Alcibiades, qui ne matri quidem permissurus erat calculos, ne illa errore etiam nigrum pro albo jaceret in urnam. Sed & in Senatu aliquando tabellis proditæ sententiæ tanquam in comitiis & campo, cùm tamen, ex more voce palàm nuncupare debeant. Plinius Nepos libro tertio ad Messium Maximum: Meministine te sæpe legisse, quantas contentiones excitarit lex tabellaria, quantumque ipsi laboris, vel gloriæ, vel reprehensionis attulerit? At nunc in Senatu sine ulla dissentione hoc quidem, ut optimum, placuit. Omnes comitiorum die tabulas postularunt. Excesseramus sanè manifestis illis apertisque suffragiis licentiam concionum. Aliàs tamen ut plurimùm per discessionem 6. Senatusconsulta expediebantur: dicebant enim primùm sententiam primarii Senatores, & civitatis Principes, deinde reliqui Pedarii in sellas concedebant eorum, quorum sententiam probabant. Plinius de causa Marii Prisci, in qua duo dixerant sententiam: Erant (inquit) in utraque sententia multi, fortasse etiam plures in hac vel solutiore, vel molliore: nam quidam ex illis quoque, qui Cornuto videbantur assensi, hunc, qui pòst censuerat, sequebantur. Sed cùm fieret discessio, qui sellis Consulum assueverant, in Cornuti sententiam ire cœperunt, tum illi, qui se Collegæ annumerari patiebantur, in diversum transierunt. Collega cum paucis relictus.

Alcibiades.

Tabella in Senatu:

Senatusconsulta per discessionem expediebantur.

ctus. Multùm posteà de impulsoribus suis præcipuè Regulo questus est, qui se in sententia, quam ipse dictaverat, deseruerat. Hactenus Plinius.

Pedarii Senatores Possent & multa ex Gellio de Pedariis Senatoribus adferri, sed nos tritos locos non consectamur, rarorum amantiores, & ut claudam rationem istam tabellariam, si tabellis quid sentirent de causa, quæ vertebatur, exprimendum erat, & literarum brevissimis notulis declarandum, quis non videt rigidam planè & absolutam fuisse sententiam quæ ferebatur, neque in ea locum aliquem fuisse æquitati, quæ ex circumstantiis negotii aliud in alio statuit? *Contra tabellariam rationem.* Nam cùm notam & indicem condemnationis miserant, quid aliud statuebant, quàm ordinariæ pœnæ subjiciebant? ut Papinianus 8 dicebat, facti quæstionem in arbitrio Judicantis, pœnæ verò persequutionem non ejus voluntati mandari, sed legis auctoritati reservari. Itaque qui graviùs commiserant in legem, non acriùs puniebantur, quàm qui leviùs, si uterque damnabatur, tanquam Athenis in Areopago judicaretur, *Areopagus.* ut apparere omnibus possit, non omnino tutam, aut cum æquitatis rationibus conjunctam rem tabellariam, quæ condemnatis temerè eandem pœnam sine delectu commissorum irrogabat, quasi ex Stoicorum paradoxo omnia peccata sint æqualia, aut Areopagitarum exemplo, quid factum sit tantum cognoscendum, neque peristasium ulla habendaa ratio, ad quas tamen velut norma Lesbia sese solet epiicia tota comparare: *Regula Lesbia. Epiicia.* Alio tamen nomine tuta erat hæc tabellaria ratio ferendæ sententiæ, quòd tantum libertatis erat in infimo, quantum in supremo, neque

in

in sententiam doctioris pudor imperitiores descendere cogebat, sed inscius quisque quid alius censuisset, quid sibi videretur per tabellam declarabat.

COROLLARIUM.

1. Ratio ætatis & annorum) *De ætate Iudicum suprà diximus lib. 3. cap. 9. Puto tamen Plinium hic loqui de Magistratibus Provincialibus, non Urbanis: Nam ex Suetonij loco à nobis citato probari posse videtur, trigesimum quintum annum requiri. Quoniam verò de Magistratuum munere fit mentio, operæprecium videtur addere instar superpondij ex Polybio, neminem potuisse ad Magistratum Urbanum aspirare, nisi peractis decem stipendijs militaribus: Cùm autem primùm militare cœperint Romani anno XVII. certè ante annos viginti septem non poterant primum Magistratum exercere. Ut autem legitima ætas requirebatur, sic ordo in adipiscendis observabatur, ut non ad fastigium honorum saltim, & omissis medijs, sed per infimos, & medios Magistratus ad supremos honores conscenderent. Prima verò dignitas Quæstura fuit, quæ anno XXVII. demum peti potuit. Tribunitia autem anno XXX. Ædilitas post annos XXXVII. Prætura XL. Deinde Consulatus culmen, & veluti quoddam honoristitium peti poterat anno XLIII. quæ ætas exacta non requirebatur, sed annum illum ingredi aut agere sufficiebat, quod quidem observabatur, nisi quis ob egregiam indolem, quæ non obscuram spem virtutis excitasset, aut propter Populi favorem, legibus solveretur & ei gratia ætatis fieret, quemadmodum in Africano Pompeio, Octaviano, Caligula, & alijs factitatum legimus.*

Plinius illustratus

Decem stipendia. Ordo servatus in capessendis magistratibus.

Leges in obeundis magistratibus. *mus. Hoc etiam observatu dignum est, quod Magistratu Curuli gesto, non licebat eidem alium, nisi interjecto biennio, obire. Item cautum erat, ne quis eundem magistratum gereret intra decennium. Item quod nemo poterat eodem anno duos magistratus gerere. Duo Plebiscita Genutij, quibus sancitum erat, refert Livius l. 7. V. C. in fin.*

Discessio. 2. Alias per discessionem fiebat) *Est locus elegans de discessione in ferenda sententia in Senatu apud Plinium l. 8. Epist. ad Aristonem, qui hic adscribendus fuisset vel inserendus in textu, ut alias sæpè à nobis factitatum est dissimulanter, sed dum brevitati studemus, indicasse sufficiet.*

Χειροτονεία. 3. Sed manuum porrectio rara) *Hic modus χειροτονεία, dicebatur, atq; usitabatur ab Athenensibus in ferendis suffragijs, quanquam ad castrorum, quàm fori consuetudinem propiùs accedere mihi videatur.*

Θ Græcorum. 4. Græci suum infame Θ) *Ad hunc morem Græcorum alludit Martialis l. 7. Epigram. ad Castricum, ubi nasutè irridet quendam mucosum Quæstorem, cui condemnationis signum erat emungere styriam nasi. Sed lepidum est, lubet apponere.*

Nostri mortiferum Quæstoris, Castrice, signum,
Est operæprecium discere Theta novum.
Exprimeret quoties rorantem frigore nasum,
Lethalem juguli jusserat esse notam.
Turpis ab inviso pendebat styria naso,
Cum flaret madida fauce December atrox,
Collegæ tenuêre manus, quid plura requiris?
Emungi misero Castrice non licuit.

Ad quod etiam respexisse videtur Persius Satyra 4.

Et potis es vitio nigrum præfigere Theta.

Tabulæ in ferendis legibus. *Porrò ut & hoc addatur, in ferendis aut recusandis legi-*

legibus duæ porrigebantur tabellæ ex l. Papyria, una insignita V. R. quæ significabat approbationem, uti rogas, altera in qua A. litera depicta erat, quæ legis abrogationem, aut antiquationẽ denotabat. In creandis verò Magistratibus tot porrigebantur tabellæ ex l. Gabinia, quot erant Candidati, quibus inscribebatur prima litera nominis gratiosi. Aliæ autem tabellæ, quibus utebantur in judicijs, ad L. Cassiam, & Cœliam pertinent, quod ex Cicerone manifestũ fieri potest. Sed nos ulterius progredimur.

5. Sexagenarios de ponte dejicere) *Nata autem parœmia videtur, quòd ut ea ferè ætate immunes erant à muneribus civilibus senes, uti suprà adnotavimus, sic nec suffragia ferre debebant. Exploratissimum (inquit Festus) illud causæ est, quo tempore primùm per pontem cœperunt Comitijs suffragium ferre, juniores conclamavêre, ut de ponte dejicerentur sexagenarij, quia nullo munere publico fungerentur, ut ipsi potius sibi, quàm illis deligerent imperium. Cicero pro Roscio Amerino: Habeo etiam dicere, quæ contra morem majorum minorem annis sexaginta de ponte in Tyberim dejecerit: Ovidius l. 5. Fastorum.* *Sexagenarios de ponte dejicere.*

Pars putat, ut ferrent juvenes suffragia soli,
Pontibus infirmos præcipitasse senes.

6. Ut plurimùm per discessionem) *De pedaria sententia extat Laberij mimus:* *Pedaria sententia.*

Caput sine lingua pedaria sententia est.

Plura habet Gellius Noctium Atticarum libri 3. cap. 18. ubi de pedarijs Senatoribus, & Equitibus disserit, unde originem vocis, & significationis Pedaneorum, qui ad humiliora negotia disceptanda delegabantur, conjicere licet, in Rubrica Cod. de pedaneis

Judi-

Judicibus, quanquam hæc vox barbara eidem Gellio videatur. Consule Andream Alciatum l. 1. c. 41. parergon juris.

8. Papinianus) *L. 2. ad Senatusconsultum Turpilianum.*

ARGUM. CAP. IX.

De Corruptione, & Corruptoribus Judicum.

Verum quoniam Judices, ne recti stent in Subselliis, ne quod dictat Justitia sequantur, expugnantur nummis, inclinantur precibus, pervertuntur odio, amore vincuntur, pauca de re nummaria, quæ harum pestium, ut maxima, ita periculosissima est, dicamus. *Sententia libidinosa* Sententia ergo, quæ non à juris præscripto, & æquitatis fontibus hausta est, sed ab hepate, ubi domicilium est omnium affectionum earum, quæ ad concupiscentiam referuntur, ut avaritia, amor, studium, aut à corde, ubi sedes iræ accenso in altero ventriculo sanguine, petita, proprio Latinoque vocabulo libidinosa 1 dicitur. Cicero pro domo sua: Itane verò? Quod in imperita multitudine est vitiosissimum varietas, & inconstantia, & crebra tanquam tempestatum, sic sententiarum commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, à libidinosa sententia certum & definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas literarum monumentorumque deterret? Ibi elegans est anthitesis, cùm adversa sint ex jure ferre sententiam, & ex libidine, id est, studio quodam & cupidine, ut dicuntur Testes studio, & cupidè testificari, cùm non rogati statim adsunt, offeruntque operam testimonii: Est enim eo in loco *Ex jure sententiã ferre.*

libido

libido genus earum affectionum, quæ stantes rectosque nos Judices dejiciunt, cùm non rationem sequuti, sed animi morbis morem gerentes, non quod decet, sed quod lubet, amplectimur. Itaque ambitus sordesque Judicum ad libidinem referuntur tanquam ad genus, cùm avaritia species sit libidinis, ut in illo vulgato, quod Maroni vendicatur: *Libido.* *Sordes Judicum.*

Sperne lucrum, vexat mentes vesana libido.

Neque enim ad solam nequitiam, id est, Veneris nimium, lascivumque pruritum pertinet. Libidinosa est ergo eorum sententia, qui nummo sese locant, aut vendunt, qui sordidi dicuntur. Suetonius in Domitiano. Auctor fuit & Tribunis Plebis Ædilem sordidum Repetundarum accusandi, Judicesque in causa à Senatu petendi. Hos etiam nummarios Latini vocant. Cicero pro Cluentio: Varia Judicum genera, nummarii pauci, sed omnes irati. Tranquillus in Domitiano: Numarios Judices cum suo quemq; consilio notavit. Et fortassis numatos etiam rectè diceremus. Horatius: *Sordidi.* *Nummarii.*

Et bene nummatum decorat Suadela Venusq;.

Cur enim à nummariis nummatos non inflectamus? Cum eandem analogiam Cicero sit sequutus, cùm pro Ærariis Tribunis æratos ironicè dixit, id est, emtos aut conductos, vel potius obæratos, & ære alieno plurimo nexos. Sic enim ad Atticum 3 de illis Tribunis Ærariis, qui in aliquo judicio judicaverant, scribit: Nunquam turpior in ludo talario consessus fuit, maculosi Senatores, nudi Equites, Tribuni non tam Ærarii, ut appellantur, quàm Ærati. Idem ad eundem de eodem judicio, quo P. Claudius Pulcher, delatus ince- *Nummati.* *Ærati.*

incesti, & violatorum Bonæ Deæ sacrorum, Judices corrupit: Calvus per unum servum, & quidem ex gladiatorio ludo, confecit totum negotium, accersivit ad se, promisit, intercessit, dedit. Jam verò (ô dii boni) rem perditam, etiam noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones nonnullis Judicib. pro mercedis cumulo fuerunt. Ita summo dissensu bonorum, pleno foro servorum, vigintiquinque Judices ita fortes tum fuerunt, ut summo proposito periculo, vel perire maluerint, quam perdere omnia. Triginta & unus fuerunt, quos fames magis, quam fama commovit. Ad quem locum facit Valerius Maximus, qui has noctes matronarum magna sumta emtas, & Judicibus mercedis loco erogatas auctor est. Hujusmodi judicium Cicero ad eundem Atticum emtum, constupratumque dicit. Afflicta Republica (inquit) emto, constuprato q; judicio. Alibi idem vocat redemtionem, & conductionem judicii, secunda Actione in Verrem, de infamibus Senatorum Judicum sordibus: Redemtio est hujus judicii facta gravi pecunia, mansit in conditione atque pacto usque ad eum finem, dum Judices rejecti sunt. Posteaquam rejectio Judicum facta est: quòd & in sortitione istius spem fortuna Populi Romani, & in rejiciendis Judicibus mea diligentia istorum impudentiam vicerat, renuntiata est tota conductio. Porrò qui proxenetæ, & artifices istarum nundinationum, quorum sollicitationibus & operis Judices ita suas quisque tabellas cauponarentur, Sequestres, & Interpretes judiciorum vocabantur. Idem ibidem: Qui aut deponere, aut recipere, aut

Noctes mulierũ mercedis loco.

Emtum, constupratum judicum.

Conductio, & redemtio Judicii.

Sequestres & Interpretes judiciorum.

acci-

ccipere, aut polliceri, aut Sequestes, aut Interpretes Judicii corrumpendi solent esse, quique ad hanc rem, aut potentiam, aut impudentiam suam professi sunt, abstineant in hoc judicio manus, animosque ab hoc scelere nefario. Idem lib. x. Epistol. ad Atticum: Utor in hac adjutoribus, & interpretibus, fratre meo, & Laterensi, & Furnio nostro. Ausonius ad Gratianum Cæsarem, cujus beneficio erat Consul: Nihil (inquit) cum Sequestre deposui, cum Distributore nihil pepigi. Pro Divisore dixit in comitiis, id est, non corrupi quenquam. Interpretem in hunc sensum significantissimè accepit Vergil. l. 4. Æneid. ubi Dido:

Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuq; harum Interpres curarum & conscia Juno.

Interpretem prò mediatrice, & proxeneta, sive auctore matrimonii: Est enim Juno matrimoniorum conciliatrix, cujus ductu hæ curæ nuptiarum contractæ erant: Unde & pronuba Juno dicitur. *Juno matrimoniorum Interpres.* Item Livius lib. ij. V. C. de Agrippa: huic interpreti, arbitroque concordiæ civium, legato Patrum ad Plebem, reductori Plebis Romanæ in urbem sumptus funeri defuit. In eodem lib. Vergilius:

- - - - - - Et Jove missus ab alto
Interpres Divûm fert horrida jussa per auras.

De Sequestre Plautus in Mercatore:

Imò sic Sequestre mihi data est.

Idem in Milite:

Quæ tibi conditio nova, & luculenta fertur per
me Interpretem.

Cur autem Sequestres vocantur, & qui sunt conjectura assequuti videmur, ut ii essent Sequestres, *Sequestres.*

pecu-

pecuniæ depactæ cum Judicibus Custodes & Depositarii: Illi enim Sequestres sunt, apud quos custodiæ causa res deponitur. Julian. in l. interesse. ff. de acquir. possess. Modestinus 4 tamen ad rem controversam tantum refert: Sequester (ait) dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt, dictus ab eo, quod 5 occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, committitur, ut Depositarii nomen videatur catholicoteron, quàm Sequestris, qui Litigiosorum tantùm est Depositarius. Cæterùm in *ambitus* negotio, ubi controversi non sunt nummi, etiam usurpatur, ut aliud significet, quam etymologiæ nota indicet, ut in possessione, quæ etiam est mobilium, & aliquando ἀσωματῶν, cùm tamen sonet etymon ad ea pertinere, in quibus pedem figimus & ponimus. Ita κατοχὴ Græcorum eorum est propriè, quæ manu tractantur, prehenduntur que, traducitur nihilominus ad res solo hærentes. Non lubet cumulum exemplorum aggerere in quibus mentitur etymologia, tam in Jure, quàm reliquis artibus, ut paradoxon justissimè videri possit, eam toties in mendaciis deprehensam veriloquium translatam à Marco Cicerone. Pecunia ergo, qua ambitus conficiebatur, aliquando ad Sequestres deponebatur, ut tutior esset ipsis Judicibus, cùm eam nulla actione à Reis petere potuissent. Deponere est Sequestris committere, vulgò dicimus consignare in manu tertii, quod fortassis ad Divisores pertinuit, ut in campo & comitiis. Tranquillus de patre Augusti: ut miror hunc quoque à nonnullis Argentarium, atque etiam inter Divisores, Operasque campestres pro-

Depositarius.

Etymologia mendax

Deponere.

Divisores

ktum. Eorundem fuit & polliceri, quod in Comitiis dicebant, pronuntiare in Tribus nummos: Nam polliceri accommodatissimum est redemptionibus suffragiorum, aut tabellarum exprimendis: & pollicitatio opera est, quam emtor præstat in licendo, quasi porrò licitatio, 6 & ante contractum facta, ut solent coitiones in licendo hinc inde retardare, quæ cùm fieret in nundinis tabellarum, appositissime pollicendi vocabulo, conductionum, & emtionum proprio, est usus Cicero. Reliqua duo recipere & accipere ad Judices ipsos nummarios, & venales referri debent. Recipiunt qui ante judicium, quos sibi repræsentari pacti, stipulatique sunt, nummos accipiunt. Qui autem non ex contractu, vel conventione de pretio tabellæ inita, sed statim oblatos capiunt, accipere dicuntur. Interpretes judicii corrumpendi sunt operæ illæ, quæ interveniunt corruptionis perficiendæ gratia, id est, Proxenetæ, qui rem istam procurant: Res enim bene ut plurimùm succedit, cùm primum agitur muneribus, tum demùm accedit vis eloquentiæ, sed non minor pecuniæ, quàm eloquentiæ tyrannis, utraque enim virgæ 7 Mercurianæ instar: Est enim spes victoriæ summa, cum argenteis hastis pugnatur, juxta vetus 8 oraculum. Qui vendunt 9 suffragia, dicuntur fabas edere, cùm ex fabis lucrum quæritant: Olim enim etiam fabis ferebantur suffragia, non solis tabellis aut calculis. Unde illud *Fabas ne edito*, &, *A fabis abstine*, quod inter Pytagorea symbola numeratur, id est, ne te corrumpi sinas: quanquam & aliter à nonnullis interpretatur. Cæterùm quotusquisque est, qui non flecta-

Polliceri.

Pollicitatio.

Recipere.

Accipere.

Proxeneta.

Pecunia & eloquentia vis.

Vetus oraculum.

Fabas edere.

tur nummis? adeò verum est vetus illud verbum, *Virtutem & sapientiam vincunt testudines*, id est, nummi testudinis imagine insigniti, quorum usus erat in Peloponneso, ut auctor est Pollux.

Testudines

COROLLARIUM AD CAP. VIII.

Libidinosa sententia.

1. Libidinosa dicitur.) *Exemplum libidinosæ sententiæ notum est ex Livio Appii Claudii Decemviri, qui vindicias contra libertatem adjudicavit Clienti suo contra Virginiam.*

Ambitiosa decreta.

2. Itaque ambitus sordesque.) *Ambitiosorum decretorum meminit J.C. in l. servo. §. cum Prætor. ad S.C. Treb. l. 3. de minor. l. ambitiosa. ff. de decr. ab. ord. fac. l. 3. de of. procon. Suetonius in Domitiano: Ambitiosas Centumvirorum sententias rescidit. Vide Revard. libr. 5. Variorum c. 6. Avaritiam autem sordes vocant J. CC. in l. si per imprudentiam de evict. l. 47. de minor. ff. l. 3. §. nunc. de suspect. tut. l. 3. §. 1. l. 9. §. ult. de recept. qui arbit. & aliis in locis.*

3. Ad Atticum) *Lib. 1. epist. Quæris ex me.*

4. Modestinus) *L. 109. ff. de ver. & rer. sign.*

Sculna.

5. Ab eo quod occurrenti) *Publius Lavinius de sordidis verbis apud Gellium scribit sculnam vulgò dici, quasi seculnam, quem qui elegantius loquuntur (inquit) Sequestrem appellant, utrumque vocabulum à sequendo factum est, quòd ejus, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur, &c. Conjungi potest l. propriè. & l. licet. de ver. & rer. sign.*

Pollicitatio.

6. Quasi licitatio porrò) *Alciat. à posse & licere derivat. Vide cap. 1, lib. 1. Parerg. jur.*

Caduceum.

7. Utraque enim virgæ Mercurianæ instar) *Hæc Caduceum dicitur, cujus vires describit Vergilius*

gilius lib. 4. Æneid.

-------------- *Hac animas ille evocat Orco*
Pallentes, alias sub tristitia Tartara mittit.

Suprà c. 15. lib. 1. nostra historia allegoricè ad Oratoris facundiam & eloquentiam referuntur. Hic autem non ineptè de auri potentia Polletus noster interpretatur, ad quam etiam torqueri potest illud Homeri. *Auri potentia.*

Corripuit virgam, qua mulcet lumina somno,
Quorumcunq; velit, solvit quoque lumina somno.

Ad qua egregiè ludit Horatius libro iij. Carminum Ode 16.

Aurum per medios ire Satellites,
Et perumpere amat saxa potentius
Ictu fulmineo.

8. Juxta vetus oraculum) *Apollinis Pythii ad Philippum consultorem:*

Ἀργυρέαις λόγχαισι μάχου, καὶ πάντα νικήσεις.
Argenteis pugna telis, & omnia vinces.

Huc etiam pertinet Apophtegma ejusdem Philippi, de quo Cic. lib. 1. ad Atticum, epist. 11. circa fin. Omnia castella expugnari posse dicebat, in qua modò asellus onustus auro ascendere posset. *Apophtegma.*

9. Qui vendunt suffragia) *Huc etiam ad suffragiorum, vel sententiarum corruptionem pertinet illud, fumum vendere: Ac famosum exemplum venditoris Thurini, qui etiam fumo necatus est. Nos vulgò dicimus, dare aquam benedictam Curia. Sed nunc quàm multi sunt Thurini? utinam reviviscerет Alexander. Possemus & alia cumulare de suffragiorum ratione & corruptione, deq; operis campestribus. Sed malumus curiosum lectorem ad Nicol. Grucchium remittere, qui doctè & copiosè hac com-* *Fumos vendere.* *Thurinus.* *Nicol. Grucchius.*

 ple-

plexus est libr. 1. de Comitijs, post cujus diligentiam supervacuum esset, velle aliquid addere. De ordine autem antiquorum Comitiorum vide Plin. epistol. l. 3. ad Mesium Maximum.

PRÆTERMISSA ALIA HISTORIÆ Fori Rom. quibus series continuatur, & perficitur per Philip. Broidæum Polleti Generum.

ARGVM. CAP. X.

De corruptione judiciorum & comitiorum, munerum captatoribus, & legibus Repetundarum.

Operis continuatio. Sed heus iterum tela retexenda, quæ hîc omnino abruta fuit unà cum Soceri vita, neque enim sufficiunt, quæ modò annectendo interseruimus stamina, quin nobis persequenda est series Forensis, quam Divis bene juvantibus sic continuabimus, donec judiciariũ ordinem usq; ad umbilicũ perduxerimus. *Prætermissa.* Cùm autẽ non pauca restent de sportulis, Apparitoribus, sententiis Judicũ, & Magistratuum, appellationibus, & re judicata, amborũ judiciorum ferè communia dicemus: quæ ferme singula justum singularemq; tractatum desiderant, ut hæc defunctoriè, & dicis causa (quod ajunt) attingi non debeant, quæque præter eruditionem hominis non mediocrem, & assiduam, diuturnamque lectionem optimorum auctorum, legationem aliquam postulãt, aut hujusmodi quampiam cessationem liberam, & otiosam. Verùm ut de eruditione taceam,

quam

quam sentio, quàm sit in me exigua, ita negotiis cùm publicis, tum privatis semper districti fuimus, ut seriò huic FORO vacare nequaquam licuerit, cui tantum temporis, & laboris subcisivi tribuimus, quantum ab alio contentioso, veluti indicto justitio, rebusque prolatis, relictum est. Quo fit ut veniam, seu excusationem mereamur, si hæc dignè, & pro decoro non excoluimus, præsertim quando hæc provincia à nobis non tam spontè suscepta, quàm jure delata videatur, quãq; piè potiùs amplexati sumus, quam temerè ambivimus, & captavimus. Ut ergò hæc cum præcedentibus connectamus, veluti retrò actis, & eramentis causæ (ut Pragmatici nostri loquuntur) resumtis, adhuc de corruptione Judicum hoc capite, quod instar Corollarii sit ad præcedens, pauca dicemus. Hoc totum igitur negotium corrumpendorum Judicum jure primùm divino damnatum est, nam inter cæteras pentateuchi leges dictatum est à Deo opt. max. hoc caput in Deuteronomo: *Judices & Magistratus constitues in omnibus portis tuis, ut judicent Pop. justo judicio, nec in alteram declinent. non accipies personam, neque munera, quia munera exoculant oculos sapientum, & mutant verba justorum.* Quod idem antè repetitum est Exodi xxiij. post cap. xviij. ij. Paralip. cap. xix. Proverb. xvij. & Psal. xxv. Est & ad hanc pestem avertendam in foro aphorismus cruentissimus in legibus Decemviralibus: *Judicem, Arbitrumve jure datum, qui ob rem judicandum pecuniam accepisse convictus sit, capite punito.* Et Cicero in Nomothesia, *Donum ne capiunto.* Et cum lex Decemviralis paulatim desuetudine obsolesceret,

Excusatio auctoris.

Munera.

LL. repetundar. ret, de repetundis leges latæ sunt: nam trecentesimo ferè post duodecim latas L. Pio, & Cæcilius Trib. Pleb. rogationem eodem anno tulerunt. Dein Servilia lata est, cui successit Açilia, quæ fere idem argumentum repetivit, cujus meminit Cicero actione in Verrem ij. Hanc tulit M. Acilius Glabrio, adeo strictam ut nulla comperendinatio concederetur, deinde Cornelia à Cornelio Sylla, postremò Julia lata à Julio Cæsare. Posterior autem ferè proximam superiorem abrogavit, & pœnam auxit. Cic. ij. Officiorum: *Nondum, inquit, centum & decem anni sunt, cùm de pecuniis repetudinis à Lucio Pisone lata est lex, nulla antea cùm fuisset. At verò postea tot leges, proximæque duriores, tot rei, tot damnati, &c.* Ideo legem Aciliam idem Cicero mitissimam respectu posteriorum, Asconius autem contemplatione priorum severissimam vocat. Amplissima *Capita l. Iulia.* autem fuit lex Julia repetundarum, cujus capita per jus nostrum dispersa sunt, multa congessit Paulus Manutius: nam ferè repetebantur pecuniæ, quas quis in Magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, ministerióve publico cepisset, vel aliquis ex cohorte ipsius, ut Urbani Magistratus ab omni sorde abstinerent, neve plus doni, munerisve in anno accipirent, quàm quod esset aureorum centum, neve quis ob Judicem, Arbitrumve dandum, mutandum, ibendumve ut judicaret, neve ob hominem in vincula condemnandum, absolvendum, ob litem æstimandam, judiciumve capitis faciendum, aut non faciendum aliquid accipiat, quæ etiam ad Provinciales referuntur. Item ne quis ob ne-

goti-

gotium faciendum, vel non faciendum per calumniam pecuniam acciperet. Cautum præterea ne provinciæ Præsidum avaritia premerentur, aut exhaurirentur, ne illi qui provincias regebant, quive circa eos erant, negotiarentur, nec mutuam pecuniam darent, fœnusque exercerent. Sed nec uxorem ducere ex illa provincia, cui præerat, ortam, oriundam, vel domicilium habentem poterat, nec filio uxorem talem ducenti consentire, ne iis in liberos Populos jus de pecuniis creditis dicere liceret. Item ne quis de Provincia exiret, aut exercitum inde sua auctoritate deduceret, bellum sua sponte gereret, in regnum alienum injussu Populi aut Senatus accederet, ut libertas sociis ac præmia ob merita in Remp. data integra essent. Nec cuiquam aurum coronarium imperare aut accipere liceret, nisi cui decretus esset à Senatu triumphus. Nec dona Quæstores acciperent, aut xenia. Ut Rectores Provinciarum, priusquam decederent, rationes apud duas civitates deponerent. Ne Prætor aut Proconsul legatum suum ante se de Provincia dimitteret: quod Ulpian. in l. x. de off. Proconf. refert. Item sancitum, & statutum est eadem lege quid iisdem in Provincias euntibus & redeuntibus à Sociis Pop. Rom. liceret accipere, & cætera, quæ in jure nostro obvia sunt. Huc spectat etiam Plebiscitum, cujus Modestinus J.C. meminit tit. de off. Præs. ff. Plebiscito, inquit, continetur, ne quis Præsidum munus donumve caperet, nisi esculentum, poculentumve, quod intra dies proximos prodigatur. Sed quod mandatis continetur, ne donum, vel munus qui in alio erit officio, accipiat, ematve quid, nisi vi- *Plebiscitum.*

victus quotidiani cauſa, ad xeniola non pertinet, ſed ad ea quæ edulium excedunt uſum. Sed nec xenia producenda ſunt ad munerum qualitatem; nec verò in totum xeniis abſtinere debebit Proconſul, ſed modum adjicere, ut neque moroſè in totum abſtineat, neque avarè modum xeniorum excedat. Quam rem Divus Severus & Antoninus elegantiſſimè epiſtola ſunt moderati, cujus epiſtolæ hæc verba ſunt: Quantum ad xenia pertinet, audi quid ſentimus. Vetus proverbium eſt, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων: nam valde inhumanum eſt à nemine accipere: ſed paſſim viliſſimum eſt, & omnia avariſſimum. Quin etiam idem permiſit poſtea ſuis Delegatis Pontifex, c. ſtatutum. §. inſuper. de reſcrip. extra, ut eſculentum, vel poculentum mera liberalitate oblatum, quod paucis conſumi poſſit diebus; acciperent: Unde multi viſceripetæ & cupedivori ſuas ſordes tuentur, qui niſi ferina aut cupediis ad jus reddendum invitentur, provocentur, cunctantiores ſunt ipſo Cunctatore Fabio. Ubi autem Litigantes viſcerationem fecerint, & libellum ferentarium dederint (ut Plautus loquitur) ex foro cupediario, & venali in judiciale transferentes, tandem aliquando ſinunt de jure ſe orari, vel de injuria exorari, quando in delictis connivent, aut diſſimulant, contra Marci Catonis præceptum committentes, qui dicebat Judicem nec de obtinendo jure orari, nec de injuria exorari oportere. Quin ſunt aliqui tam religioſi [ſi divis placet] ut eundem libellum ferentarium iterum ad forum cupediarium referant, unde primò à Cliente allatus erat: nam cùm ita avarè ſordidi, & ſordidè

Xenia.

Delegati.

Iudices donivori.

Catonis præceptum.

Sordidi.

avari ſint, ut his veſci nec poſſint, nec audeant, ut etiam interim ſumtibus parcant, quos in condiendis, & apparandis hujuſmodi facere oporteret, dona & xenia revendunt, eaque in crumena, quam in ventris ingluvie habere malunt: In quo dubitari poteſt, utrùm magis certent de damno vitando, an de lucro captando, at utrumque certè meo judicio ingenioſiores. Interim cum hi guloſi non ſint, Catones, Areopagitas, Eacos, Rhadamantosque ſimulant. Ad hanc etiam peſtem averruncādam è comitiis (nam hac donorum & munerum largitione non minus Populi ſuffragia, quàm judicia corrumpebantur, ut ex capite præcedenti apparet) aliquando ex Senatus decreto ſecretum judicium fiebat, quod tacitum vocabatur, quo vel ambitus damnabantur Candidati, vel ut ratio eorum in comitiis nulla haberetur, quòd largitione, & contra majorum morem petiiſſe viderentur. Cicero ad Atticum: Senatus decrevit, ut tacitum judicium ante comitia fieret. ab his conſiliis, quæ erant omnibus ſortita in ſingulos candidatos, magnus tremor Candidatorum. Et iij. Officiorum: Quamvis demerſæ ſunt leges alicujus opibus, quamvis tremefacta libertas, emergunt tamen hæc aliquando aut judiciis tacitis, aut occultis de honore ſuffragiis. Nec abſimile fortaſſis etiam fuit Senatuſconſultum tacitum in turbulentis Reip. temporibus, quale factum meminit contra Maximinum Julius Capitolinus in Gordianis, in quo non Scribæ, non ſervi publici, non cenſuales intererant, Senatores excipiebant, & ſervorum publicorum officia complebant, quod idem pluribus explicat. Huic malo

Secretum judicium.

S. C. tacitum.

etiam adferre remedium, conatus est suis novis-
simis constitutionibus super justitia criminali
Constitutiones Philippi Hispaniarum Regis. Philippus Hispaniarum Rex, statim in principio, adhibita jusjurandi formula, quam jurare tenentur omnes Magistratus antequam magistratum adeant, quæ desumta videtur ex auth. jusjurandum quod præst. ab his qui administ. accip. constitutione ix. Adde constit. cxxiiij. de litigat. & sport. Quam si jurare liquidò & ex animi sententia possent qui ad munera publica evehuntur, Dorodocos aulicos ad incitas redactos videremus, meliùs etiam Respub. constitueretur. Sed quid prosunt vanæ sine moribus leges? Pulchrè etiam *Iustinianus.* Justinianus in Auth. de Judicibus ait, Judices debere aurum despicere, puras manus Deo, Imperatori, & legi debere præstare: Quam puritatem etiam requirit in Consiliario auth. de mand. Princip. Cæterùm ut hoc obiter notem, varia sunt munerum genera: Aliud enim est munus ab obsequio, quæ indebita est servitus, aliud à manu pecunia est, tertium à lingua favor, & suffragium, *Varia munerum genera.* quæ refert eleganter B. Gregorius, & Gratianus in Decret. j. quæst. j. Hinc Esaias Propheta dicit *Esaias.* beatum, qui excutit manus suas ab omni munere. Quin non solum manibus, sed etiam oculis Judices abstinere debent: Ideò est quod olim Thebis *Iudicum manus præcisæ.* Judicum imagines visebantur absque manibus, & summi Judicis oculi conniventes, quia Justitia nec muneribus capitur, nec hominum vultu flectitur. Hûc etiam non malè quadrat apophtegma *Apophtegma.* illud, quod adfert Cic. j. Officiorum, de Pericle, qui Sophoclem Collegam, quod ad conspectum formosi pueri prætereuntis exclamasset [illegible]

pe-

pulchrum puerum Pericle, his verbis increpavit. At enim Prætorem Sophocle decet, non solùm manus, sed etiam oculos abstinentes habere. Porrò diuturnam non fore licentiam, & dominationem eorum, qui ex libidine moderantur, ex Valerio concludimus: Ii (inquit) demum penates, ea civitas, id regnum æterno in gradu facile steterit, ubi minimum virium, Veneris, pecuniæque cupido sibi vindicaverit: nam quò istæ generis humanæ pestes penetraverint, ibi injuria dominatur, infamia flagrat. *Pestes generis humani.*

ARGUM. CAP. XI.

De Sportulis Judicum & Apparitorum.

VErùm enimverò quia Judicum Adsessorum, & Officialium forensium laboribus, industria, solertia, studio ac vigiliis negotia tractantur, ac deciduntur, æquum fuit semper eos aliquo etiam beneficio, & veluti hostimento pensare: nam quis vellet tantas molestias devorare, tot labores & sudores exantlare (qui si usquam, certè in mola & pistrino forensi præsto sunt maximi) nisi aliquo proposito præmio & parata mercede? dignus enim est ea operarius. Ac quum suprà à Socero de salariis ac solatiis Advocatorum dictum sit, quædam etiam hic de honorariis Judicum & Apparitorum dicenda videntur, quæ sportulæ dictæ sunt ab asportando fortasse, ut Marcellus refert, aut ut alii volunt à Sparto herba, unde contexti erant calati, in quibus, sive nummi, sive absonia portabantur. Nam Asconius putat sportas, sportulas, & sportellas nummorum esse receptacula, & sicuti fiscus à fiscis & fiscellis dictus *Merces opera hostimentū.* *Sportulæ.*

dictus est, sic hujusmodi stipes & nummi spor[tu]larum nomen retinuerunt. Interdum dapes, [&] cœnarum obsonia mittebantur. Suetonius in Domitiano. Septimontiali sacrorum die Senatui, Equitique pannariis plebeis sportellis cum obsonio distributis. Unde & à Græcis δεῖπνον ἐν σπυρίδι, id est, cœna in calato. Et fortasse ad differentiam hujusmodi cœnarum, quæ ultro citroque missitabantur, hoc est, sportularum, cœnæ rectæ dictæ sunt aliæ, quibus accumbebatur & cœnabatur, quasi revera & propriè cœnæ exhiberentur, non asportarentur. Quanquam non ignorem rectam pro lauta & opipara, quibus symbolum fortè non dabatur, accipi. Suetonius in Vespasiano: Sed & convivabatur assiduè, ac sæpius rectè ac dapsilè, ut Marcellarios adjuvaret. Sic enim & rectè vivere pro lautè, & rectum apparatum pro splendido dixit Seneca. Cùm autem cœnæ rectæ ferè à Magnatibus celebrarentur, sportularum usus parcis & tenuioribus relictus est, atque in his, & illis variatum est pro Cæsarum libidine: Nam cùm Nero sumtibus modum adhibere vellet, publicas cœnas ad sportulas redegit. Domitianus autem multa in conviviorum usu novavit, sportulas publicas sustulit, renovata cœnarum rectarum consuetudine: testatur Tranquillus in vita utriusque. Hinc est, quod Martialis, qui sub eodem Domitiano vixit, in quodam epigram. ait:

Petita est sportula, cœna data est.

Atque ut hæc ad nostros mores, & tempora accommodem, quod sanè, quoties res ita fert, facio sæpe, ac lubens, eadem [illegible]analogia Species vernaculè dicimus [illegible], quæ Judicibus post

Cœnæ rectæ.

Espices.

post sententiam à partibus dantur, quæ etiam sportularum vicem obtinent: Solent enim qui in causa superiores & potiores fuerunt, & secundum quos lis adjudicata fuit, Judicibus, quò signum animi non ingrati præberent, aromata quædam saccaro condita offerre, quæ Gallicè *Espices & Drageés* dicimus. Aliquando fercula mellita, unde Placentarum nomen etiam nunc apud nostros Pragmaticos usurpatur pro convivio illo sive recta cœna, quam celebrat victor post triumphum civiliter gratus, neq; enim ad id tenetur, sed mera liberalitate invitatur, quanquam ferè videmus hujusmodi, quæ ex civilitate & honestate (ut ipsi dicunt) fiunt posteà in consuetudinem introducta de necessitate requiri, adeò ut nisi à parco & illiberali omitti posse videantur, quod sæpè fit cum plebeculæ & tenuiorum non exiguo dispendio: adeo hujusmodi initia sunt semper periculosa, quæ in exemplum & consequentiam trahuntur. Sic etiam hujusmodi aromata & species, quæ cum saccaro, & nectare à Candidatis laureæ in symposio, quod Banquetum vocant, Professoribus, Asseclis, & Comitibus in tyrociniis & licentiis dantur, sportulæ dici possunt: Sicuti alia convivia, quæ tum etiam, atque in Doctorum festivitatibus celebrantur, cœnæ rectæ dici possunt. Ejusdem generis sunt, quæ pro introitu aut exitu (benevenutas & valetum vocant) persolvuntur, sive hæc in obsoniis, sive pecunia diribeantur, ut in l. v. §. ult. de donat. inter vir. & uxor. Plinius epist. l. x. ad Trajanum; Lex Pompeja (inquit) Domine, quâ Bythini & Pontici utuntur, eos qui in bulen à Censoribus leguntur dare pecuniam non jubet:

Placenta.

Symposia. Syndeipna.

jubet: sed iis quod indulgentia tua à quibusdam civitatibus super legitimum numerum adjicere permisit, & singula millia denariorum & bina intulerunt. Quod postea ab ipso Trajano Honorarium Decurionatus vocatur. Ex quibus apparet, quàm fuerunt Romani de Provincialium suorum moribus formandis solliciti, præsertim ex pauld pòst sequentibus, ubi iterum de divisione hujusmodi sportularũ agit. Qui virilem togam sumunt, vel nuptias faciunt, vel ineunt magistratum, vel opus publicum dedicant, solent totam *bulen*, atque etiam ex Plebe non exiguum numerum vocare, binosque denarios vel singulos dare, quod an celebrandum, & quatenus putes, rogo scribas: Ipse enim, sicut arbitror, non imprudẽter, præsertim ex solemnibus causis concedendum jussi invitationes, ita vereor ne ii, qui mille homines, interdum etiam plures vocant, modum excedere, & in speciem diamones incidere videantur. Rescriptum autem Trajani brevitati studentes omisimus. Sed meritò in Phratriis sive Confratriis verendum est, ubi Epulones & Coëpulones societatem coëunt, ventri & genio indulgentes pollucibiliter: nam quis Saliares eorum cœnas non damnet, quæ contra leges sumptuarias peccant, & annonæ caritatem invehunt? Quis autem hujusmodi commessationes Deo Divisque gratas putet, qui ubique nos ad sobrietatem verbo & exemplo monent? Nil fallacius, ut inquit Livius de abolitione Bacchanaliorum, quàm prava religio, ubi Deorum numen prætenditur, celeriùs subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis divini juris aliquid mixtum violemus.

Honorarium.

Phratria.

Sed

Sed hæc odiosiora sunt Duroniis. Neque etiam hujus loci sunt sportulæ Salutatorum Clientum, quas ex Martiale centum quadrantes valuisse; hoc est, decem stuferos, sive asses Turonenses primo lib. à Socero annotatum est. Unde verisimile est sportularum nomen ad forum delatum. Vigilantissimus quidem princeps Justinianus, ut obviam iret Judicum sordib. & Apparitorum concussionibus, eorum sportulas ad certam quantitatem redegit, quam impunè excedere non licuit: nam pœna tripli & quadrupli contra transgressores constituta est in §. tripli. Instit. de act. & auth. de litigat. & sport. Verùm hæc sportularum taxatio majorum incuria non extat. Nam licet titulus sit lib. iij. C. de sportulis, tamen ne gry quidem addidit Tribonianus; crebra tamen hujus constitutionis fit mentio à Justiniano pluribus in locis, ut in Authent. ut Judices sine suffrag. jud. §. volumus, ut Litigant. jur. §. & hoc. ut differ. Jud. §. ult. de Jud. §. nullo quidem. Porrò in §. ne autem. d. authent. de Jud. constituit Justinianus suos Pedaneos accipere posse ab utraque parte duos aureos in contestatione, & totidem in fine negotii in litibus transcendentibus, quantitatem aureorum centum. Certa idem summa nomine sportularum ab eodem statuitur in favorem Ecclesiastarum, ut hi tantum ad numerationem quatuor siliquarum, id est, novem solidorum, ut quatuor denariorum teneantur, auth. sed hodie. de sanctiss. Episcop. C. junct. auth. §. sportularum. Sunt & aliæ personæ privilegio gaudentes minorum sportularum, quæ ab Accursio enumerantur in gloss. d. §. nullo quidem. de Judicib. Græcis quidem

Sportula Salutatorum.

Sportularum taxatio.

Pedaneorum Sportula.

dem Πρυτανεῖα instar sportularum erant, quæ ab utroque Litigantium in contestanda lite deponebantur in Prytaneo. Ex his Athenis conficiebantur honoraria Judicum, & salaria aliarum operarum forensium. Romæ vero (ut suprà à nobis ex Varrone demonstratum est) qui judicio vicerat, suum sacramentum auferebat, victi ad ærarium redibat, atque in usus divinos convertebatur: quanquam sunt qui dicant etiam in mercedes Justitiæ ministrorum conflatas. Memini me legere apud Suetonium, Caligulam pro litibus atque judiciis undecunque conçeptis quadragesimam summæ, de qua litigaretur, impositam, *nec sine* pœna donare, aut componere potuisse. Apud nos quidem arbitrariæ sunt sportulæ Judicum, quæ pro examine litis, quando Judices in consilium missi judicialem aleam jaciunt, ab iisdem pensiculatè moderantur pro laboris & temporis insumti, actorum, libellorum, & instrumentorum magnitudine, juris ambiguitate, causæ momento, denique personarum qualitate, nec non pro fori consuetudine. Porrò in Gallia pluribus arestis statutum & sancitum audivimus, ut δικαςικὸν illud, sive sportularum judicialium summa apponatur ab Actuario super plica sententiæ, ut Judices illi Pedanei & Subalterni modum in taxatione non ita facilè excedant. Cætera autem *salaria* Judiçum, Apparitorum, Scribarum, Notariorum & aliorum forensium certa cõstituta sunt ex præscripto cujuslibet fori & consuetudine loci. Bonifacius autem Pontifex suis Delegatis prohibet aliquid accipere judiciorum causa, nisi viatici nomine, si quando extra domicilium proficisci con-

Quadragesima. Arbitraria sportula.

Iure Canonico prohibita sportula.

tigerit. c. statutum. §. insuper. de resc. lib. vj. c. cùm ab omni. de vita & hon. cler. ext. Nec licet Judici vendere justum judicium, etiamsi liceat Advocato vendere justum patrocinium, & Jurisconsulto rectum consilium, ut ait Augustinus. Verùm excusari potest, quòd non ob justitiam administrandam, sed pro laboris recognitione, uti pro administratione sacrorum, non sordidè sportulas offerri, & accipi videmus: nam aliâs simoniæ labes in Basilicis, id est, templis & judiciis grassaretur. An autem Ordinario, cui diaria de publico deputata sunt liceat exigere sportulas disputant gloss. & DD. Verùm hæc disputatio intempestiva, ingrataque foret, quando videmus omnes sine discrimine accipere. Alexander quidem Severus, ut refert Lampridius, Judices cum promoveret, exemplo Veterum, ut Cicero docet, & argento, & necessariis instruebat, ita ut Præsides Provinciarum argenti pondo vicena, phialas senas, mulos binos, equos binos, vestes forenses binas, domesticas singulas, balneares singulas, aureos centenos, cocos singulos, &, si uxores non haberent, singulas concubinas, quòd sine his esse non possent: reddituri deposita administratione, mulas, mulos, equos, muliones, & cocos, cætera sibi habituri si bene egissent, in quadruplum reddituri, si malè. Idem etiam Assessoribus salaria instituit.

Iustum judicium vendere non licet.

Alexander Severus Iudicibus & Assessoribus salaria instituit.

ARGUM. CAP. XII.

De Apparitoribus, Scribis, Notariis, Amanuensibus, qui scriptum facerent.

Consequens esse videtur, ut de Apparitoribus quædam etiam addamus, qui ultrò sese offerunt,

Apparitores.

runt, quorum ministerium & opera, cùm in toto ordine ferè judiciario omnibus Magistratibus necessaria sit, tamen in executione sententiarum (de qua modò dicturi sumus) maximè elucet, siquidem inutilis & supervacaneus esset hic processus, & res judicata, nisi essent qui judicatum facerent, refractarios, & contumaces parêre cogerent, atque in publicis lege agerent. Apparitoris itaque nomen generale videtur, à parendo vel apparendo dictum, quod omnibus ministris commune est, de quibus omnibus *ordine* dicemus. Ac primum quidem de Scribis, qui honestioris ordinis, quàm cæteri, fuêre, horum enim ordinem honestum alibi vocat Cicero: Qui ferè tamen, ut cæteri Apparitores ex Libertis, & Libertinis Magistratuum, quibus apparebant, erant. Atque munus & officium Scribarum fuit, ut rationes publicas in tabellas referrent, leges & acta in commentarios redigerent, unde etiam Commentarienses dicuntur in l. xlv. §. quoties. de jure fisci. Denominationem verò sortiebantur plærunque à Magistratu, cui apparebant. Inde Quæstorii, Ædilitii, Prætorii dicti sunt à Quæstoribus, Ædilibus, Prætoribus lecti. ' Atque tanta copia excreverunt Romæ, ut in decurias etiam cogerentur: nam Suetonius testis est à decuriis corpus Drusi susceptum, & in urbem devectum. Plutarchus quidem testis est Catonem, quum Quæsturam iniisset, Ministros & Scribas coercuisse, qui publicas tabulas, legesque tractantes, cùm adolescentes nacti essent, quibus Magistratibus apparerent, quòd ii propter inscitiam magistris egerent, potestate non cedebant, sed ipsi erant Magistra-

Scriba.

Commentarienses.

Cato Scribas in ordinem redegit.

gistratus: eos verò Apparitorum loco, ut erant, tractavit, cùm alios fraudis, alios inscitiæ insimularet. Cùmque illi auxilio Collegarum Catonis usi resisterent, Cato primum damnatum defraudata hæreditate ab ærario expulit, alterum de inertia postulavit. Sed nunc quàm operæpretium esset, ut reviviſceret idem alter, qui Scribas, Actuarios, notarios, & id genus homines fragili calamo victum quæritantes in ordinem redigeret fastum & arrogantiam eorum reprimendo, atque illos ut mercenarios, siquidem tales sunt, tractando, quando præ se omnes contemnant: nam si quis eorum opella indigeat, Deus bone, quos ronchos, & fastus tolerare, & mussitare oportet: nam si vel gry, statim *Scripitantium fastus.*

------- Turgescit vitrea bilis,
Finditur, Arcadiæ pecuaria rudere dicas.

Addam & quæ sequuntur ex eodem Persio, quando etiam non malè conveniunt.

Jam liber, & bicolor positis membrana capillis,
Inque manus charta, nodosaque venit arundo.
Tum queritur crassus calamo quod pendeat humor,
Nigra quod infusa vanescat sæpia lympha,
Dilutas queritur geminet quod fistula guttas.

Adeò semper formulæ illæ & clausulæ inflatos & fastuosos homines reddunt, ut mirandum non sit, quod facinus illud Cn. Flavii Scribæ, quando cornicum oculos confixerit, id est, actiones evulgaverit, tam gratum fuerit Populo, ut ædilitate, & tribunitia poteſtate eum donaverit, siquidem superbiam eorum, penes quos erant, amplius ferre non poterat. Ex his autem quæ de eodem refert Livius lib. ix. V. C. apparet Scribarum munus in *Scribarum munus sordidum.*

in pretio non fuiſſe, quippe quod mercenarium fuit. Invenio (inquit ille) in quibuſdam annalibus, cùm appareret Ædilibus, fieríque ſe pro Tribuno Ædilem videret, neque ejus accipi nomen, quòd ſcriptum faceret, tabulam poſuiſſe, & juraſſe ſe ſcriptum non facturum, quem aliquanto antea deſiiſſe ſcriptum facere arguit Macer Licinius. Idem teſtatur Æmilus Probus in vita Eumeniſus. Sed fortaſſis hic Flavius non tam Scriba aut Actuarius publicus, quàm privatus Amanuenſis Appii Claudii fuit, quem *Clericum aut à ſecretis Secretarium* vulgò dicimus, qualis fuit Tyro libertus Ciceronis. A graphio autem ſtylo Graphiarii noſtrates Actuarii vocati ſunt, quorum munus eſt, ut commentarios, & regeſta, quæ acta & placita Curiæ, Judicum decreta, ſententias, areſta, libellos, pacta, contractus privatarum partium ab aliis Subnotariis & ſubadjuvis redacta, continent, edicta & conſtitutiones Principum etiam in ſcriptis redigant, denique omne fori inſtrumentum tanquam in officina & archivo penes ſe habeant. Atque cùm ſuperiorum temporum incuria, aut potiùs avaritia factum eſſet, ut hujuſmodi Scribarum officia, ut alia multa, in foro venirent, aut locarentur: nam fere mancipes & vectigales publicani erant, unde multi abuſus, compoſitiones, concuſſiones, & pyraticæ exactiones fiebant in popello. Quid enim mirum, ſi *is*, qui carè emit, cariùs revendat? ut dicere ſolebat Alexander Imperator Rom. Tandem Catholici Regis noſtri providenti edicto cautum eſt, ut hujuſmodi forenſis ſymonia, aut civile ſacrilegium eliminaretur. neque poſthac publicorum officio-

Amanuenſis.

Graphiarii.

Contra officiorũ publicorũ emtores & venditores.

Symonia forenſis.

rum aliquis emtor, aut conductor existeret. Quid enim perniciosius Reip. quam hujusmodi publicorum officiorum & munerum nundinatio, aut cauponatio? Sed quam difficile est eradicare pravam consuetudinem, quæ semel latè radices egit: Vereor enim ne res rursus ad ingenium redeat, dum nimium exinaniri fiscos metuunt, nulla interim habita privatarum fiscellarum ratione. Satiùs quidem & tutiùs videbatur meo judicio non movisse camarinam, aut potiùs intactum hulcus reliquisse, quàm emplastro composito neglecta medicina denudasse chironium. Sed hæc in scrobe mussitanda sunt. Fuére qui inter dicendum Oratorum & Patronorum actiones exciperent. *Actuarii.* Suetonius in Julio: Orationes aliquas reliquit, inter quas temerè quædam feruntur, ut pro Quinto Metello, quàm non immeritò Augustus exstimat magis ab Actuariis exceptam malè subsequentibus verba dicentis, quàm ab ipso editam. Quin etiam in provinciis hujusmodi Scribæ & Notarii aderant, qui Præsidum acta notis exciperent, testatur Medestinus in l. xxxiij. ex quibus cau. major. *Notarii.* A notis autem hujusmodi Exceptores Notarii dicti sunt, qui compendio quorundam punctorum, signorum & minutarum figurarum verba aut vim syllabarum comprehendebant, ut ex Plutarcho in Catone Minore demonstrari potest, & ex Prudentio, qui de Cassiano martyre sic habet:

Verba notis brevibus comprendere cuncta peritus.
Raptimq; punctis dicta præpetibus sequi.
Fictis notare verba signis imbuens.

Nam ex l. vj. §. ult. de bon. possess. ff. constat notas *Nota.*

 non

non esse literas, quod etiam manifestum fit ex l. xl. de mil. test. l. j. §. ludi. de extraord. cogn. Quibus notis adhuc in quibusdam Jurisconsulti utuntur, ut ff. §. & similibus, quibus etiam in hoc opere usi sumus: neque enim receptam immutare voluimus consuetudinem, & si alia symbola ab aliis usurpari videamus: nam quosdam ex Neotericis π. aliquos D. loco autem §. θ. usurpare videm⁹: per me autem sunt omnia protinus alba, dum modò nota sint legentibus: nam ut ait Paulus l. xxxviij. ff. de obligat. & act. non figura literarum, sed oratione quam exprimunt, obligamur, quatenus placuit non minùs valere quod scriptura, quàm quod vocibus lingua figuratis significaretur. Justinianus tamen Imperator l. ij. §. eadem. de vet. jur. enucl. ubi de conformatione Digestorum agit, sub pœna falsitatis prohibet jus nostrum, atque leges per signorum auctoritates conscribere: Omnia enim, id est, & nomina Prudentum, & titulos, & librorum numeros per consequentiam literarum vult non per signa manifestari. Sic etiam olim, ut etiam nunc, plærunque pondera, mensuræ & summæ notis pingebantur. Suetonius in Galba: Quia verò notata non perscripta summa erat, &c. Ulpianus in l. ix. §. j. de hæred. instit. si quis pro centum ducenta per notam scripsisset. Quàm autem illud periculosum sit vel ex eo apophtegmate colligere est, quod refert Macrobius Saturnaliorum lib. ij. de jocis Augusti, his verbis. Solebat Licinius Libertus ejus inchoanti opera Patrono magnas pecunias conferre, quem morem sequutus, centum promisit per libellum, in quo virgulæ superductæ pars ul-

Signa.

Apophtegma.

tra pecuniæ defectionem protendebatur, vacante infrà loco. Cæsar occasione usus, priori alterum centies sua manu junxit, spatio diligenter expleto, & effectata literæ similitudine, geminatamque accepit summam, dissimulante Liberto: Qui postea cœpto alio opere, leniter factum suum Cæsari objecit, libello tali dato: Confero tibi Domine ad novi operis impensam, quod videbitur. Itaque consultiùs facerent Notarii nostri, si numerorum summas per verba & literas, non per cifras, aliavè signa notarent in instrumentis, nec toties suum, &c. ponerent, quæ sæpiùs falsitatis ansam præbent Veteratoribus. Sueton. in Tito: E pluribus comperi notis quoque excipere velocissimè solitum, cum Amanuensibus suis per ludum jocumque certantem: imitari chirographa quæcunque vidisset, ac profiteri sæpè maximum falsarium esse potuisse. Ex quibus ad satietatem apparet diversa esse notis & literis pingere: Varronis tamen hæc supperaddatur auctoritas: In foliis palmæ interdum notis, interdum sermonibus scribebat. Velocissimè autem hujusmodi notis excipi poterat quælibet oratio, quamvis cursim, & sine ulla intermissione diceretur. Senec. lib. epist. xiiij. Quid loquar verborum notas, quibus quamvis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur. Hujusmodi Exceptores pro tablinis sedentes in Curiis parlamentorum tanta articulorum dextræ velocitate valentes, aliquando vidimus, ut sæpius non immerito miraremur quomodo cancellariorum Advocatorum sermones, Judicum decreta celeri calamo excipere poterant, qui etiam, ni fallor, cum antiquis notariis

Exceptores velocissimi.

certare possent, de quibus Martialis in Apophor.

Currant verba licet, manus est velocior illis,
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

Qualem describit Ausonius in epist. sectione iij.

Puer notarum præpetum, &c.

Primus quis notas invenit.
Sunt qui putant istam per notas scribendi rationem à Cicerone primùm institutam. Plutarchus quidem auctor est Catonis orationem Notariorum beneficio extare, quos velocissimos Scribas in Curia disposuisset, ut Senatorum sententias notis exciperent. Eusebius verò ait Tyronem Ciceronis libertum notarum usum invenisse.

Varii scribendi modi.
Dion. ad Mœcenatem refert. Varii autem modi scribendi usitabantur olim, uti etiam nunc. Nota est ex Gellio Laconica Scytala, nota sunt pugillaria Asdrubalis, atque Histiei: Verum quod adnotavit de Cæsaris notis, non satis explicavit, ideoque nos ex Tranquillo noctium tenebras illustremus. Si qua (inquit) occultiùs perferenda erant per notas scripsit Julius Cæsar, id est, structo literarum ordine, ut nullum verbum effici posset, quæ si quis investigare, & persequi vellet, quartam elementorum literam, id est, D. pro A. & perinde reliquas commutet, Octavius quidem Augustus (inquit) quoties per notam scripsit B. pro A. & C. pro B. ac deinceps eadem ratione sequentes literas posuit, pro X. autem duplex A. Cujus scriptionis meminit etiam Cicero libro iij. ad Atticum. Consentientibus autem & consciis caracterum facilè est aliis ignotam scribendi rationem adinvenire, aliam ab ea, quam invenit

Tritemius
Tritemius Abbas, ignotissimam vide apud Joannem Brodæum libr. iiij. capit. ix. Miscellaneorum.

pos-

possem & alia commenta, quibus proditores usos audivimus, in medium adferre: sed nostri instituti non est hîc poligraphiam instituere. Postea etiam Secretarii dicti sunt à secreto sive secretario, quod locus erat cancellis septus, in quo Judices causas examinabãt, cujus fit mentio in l. nullum. C. de Testibus. Secretarii autem in l. ult. C. ubi Senatores. l. iij. de offic. divers. Jud. Inde etiam ab eisdem cancellis Cancellarii dici cœperũt, non, ut quidam putant, à cancellando, id est, actis cancellatim lineis perstringendo, quorũ meminit Justinian. in tit. de assess. & domest. Vopiscus etiam in Carino. Declinante autem imperio Rom. ita auctum est illud officium ab Imperatoribus, ut ad dignitatis supremæ culmen elatum sit, ut patet ex Cassiodori lib. xj. variorum, ubi de Joanne Cancellario honorificè loquitur, uti etiam nunc illa dignitas inter palatinas apex sit honorum, & veluti animi ambientis honoristitium: nam ut Mimographus ait:

[*Secretarii Secretum*] [*Cancellarii.*]

Summum ad gradum cùm claritatis veneris,
Consistes ægre, & citiùs quàm ascendas cades.

Apud Græcos verò Scribarum munus in maximo honore fuit, ut idem Probus auctor est. Testis etiam Eumenes ille Cardianus Scriba Philippi & Alexandri Regum Macedoniæ, qui inter primores Græciæ excelluit. Aliàs Archigrammatei & Primicerii, & Magistri libellorum dicti. Sed de Ministris & Apparitoribus Judicum sermo esse de[illegible] non de Magistratibus Principum: nam fer[illegible]uæ in aliis obscura & vilia sint munia, in [illegible] aulis splendida & conspicua habeantur. Itaque cùm inter ministros, servosque

[*Honorificum apud Græcos Scribarũ munus.*] [*Eumenes Cardian.*] [*Archigrammatei.*] [*Scriba Principum.*]

publicos recenſeri potuerint Scribæ, & Notarii, extra ordinem nunc debent, qui Principi ſunt à ſecretis, cum dignitate illius illuſtrentur, ut notat And. Tiraquel. de nobilitate c. xxx. artic. viij. & ix. Quis enim ad ſolem accedens, lumine non irradiatur, quantumvis obſcurus? Porrò Scribas & Notarios ſemper commendavit memoria, ſcientia, & celeritas, ut teſtis eſt Cicero in oratione pro Pub. Sylla. Sed ad alios properandum. Nam hujus ſeriei quædam eſt concatenatio, ut uno moto multi ſequantur annuli.

ARGUM. CAP. XIII.

De Accenſo, Pracone, Interpretibus, Viatoribus, Lictoribus, & Statoribus.

ROgitabit quiſpiam quàm in hoc veluti peregrinatur foro, quænam ſit reliqua turba cum ſuo apparatu, quæ toties ultro citroque obviam facta eſt: admirationem autem inducunt conſpicuæ faſces, & ſecures obligatæ, quæ ſupereminent, & ſplendore oculorum aciem perſtringunt, ſtuporem verò tubæ & vocis clangor, ſpiculorum, gladiorum, & clavium ſtrepitus, quibus aures tinniunt. Cui ut ſatisfaciam veluti in ordinem redegimus Accenſos, Præcones, Interpretes, Viatores, Lictores, Cuſtodes, nam ſi qui præterea in hac turba permixti ſunt, obſcuri

Accenſus. ſunt nominis. Aç primùm de Accenſis, quia proximi ſeſe offerunt, dicamus. Accenſi ergò teſte Varrone v. de lingua Latina, ab acciendo, id eſt, vocando dicti ſunt. In Commentariis Coſſ. ſcriptum ſic inveni: Calphurni voca in licium omnes Quirites hûc ad me. Accenſus dicit ſic: Omnes

Qui-

Quirites ite ad concionem hûc ad Judices. Deinde Consul loquitur ad exercitum: impero qua convenitur ad comitia centuriata. Quare hic Accenso, ille Præconi dicit: hæc est causa: In aliquot rebus item ut Præco Accensus acciebat, à quo accensus quoque dictus. Idem jussu Prætoris clamabat esse tertiam meridiem, & horam nonam. Idem Varro Accensum solitum ciere Boetia ostendit hoc versu:

Ubi primùm Accensus clamarit meridiem.

Hoc idem Cosconius scribit, in actionibus Prætorem Accensum solitum tum esse jubere, ubi ei videbatur horam esse tertiam, inclamare horam esse tertiam, itemque meridiem, & horam nonam. Plinius l. vij. c. viij. Post aliquot annos adjectus & meridies Accenso Consulum id pronuntiante, cũ à Curia inter Rostra & Græcostasim prospexisset talem solem. Accensus testibus Nonio & Asconio, ordinis nomen est in militia ut dicitur Princeps vel Commentariensis, aut Cornicularius, qui post Rorarios collocabatur, ut ex Livii l. viij. apparet, & ex hoc versu in Frivolaria:

Ubi Rorarij milites sunt? en sunt, ubi Accensi? Ecce.

Qui levis armaturæ milites erant. Dicuntur etiam qui in locum demortuorum militum sufficiebantur, sed hi ad militiam togatam non pertinent. Accensi itaque forenses ex liberis solùm fiebant. Cic. ad Q. fratrem Asiæ Proconsulem: Accensus eo [illegible] numero, quo eum Majores nostri esse voluerunt, qui hoc non in beneficii loco, sed in laboris aut muneris non temerè, nisi Libertis deferebant, quibus illi quidem non multo secùs quàm servis

servis imperàbant. Accensum autem habuére Coss. Decemviri, Prætores, Proconsules, & Præsides, hic autem ex more antiquorum præibat, quando Lictores sequerentur Magistratum cui apparebant. Suetonius in Julio: Antiquum etiam retulit morem, ut quo mense fasces non haberet, Accensus ante eum iret, Lictores ponè sequerentur. Livius lib. ij. Eo die penes Præfectum juris fasces duodecim erant, Collegis novem, singuli Accensi apparebant. Sed alius verbis Plauti evocandus est:

Præco. *Exurge Præco, fac populo audientiam.*

Nam & hic aciebat. Idem Varro lib. v. Ubi noctu in templum censura auspicatur, atque de cœlo nuntiatum erit, Præconi sic imperato, ut viros vocet. Quod bonum, fortunatum, felixque salutareque fiet Pop. Rom. Quiritum, Reique pub. Populique Rom. Quiritum, mihique, collegæque meo, fidei, Magistratuique nostro omnes Quirites, pedites armatos, privatosque, curatores omnium Tribuum, si quis pro se sine altero dari rationem volet, voca inlicium hûc ad me. Præco in templo primum vocat, postea de mœris item vocat. Dion. Nicæus in Adrian. Cùm olim quædam per vim, & superbè in ludo armorum peterent, nil eis distribuit, imò verò jussit illud Domitiani pronuntiari, *Silete*, quod verbum minimè prolatum est: nam Præco manum continuo sustulit, ita eo signo, quod fieri solet, eos quiescere fecit, atque tacere, quare, inquit, non opus est ut ex præcepto sileant, qui jam tacuére, hoc enim vult Princeps, neque tamen ideo iratus est Præconi, imò verò majore in honore habuit, quòd gravitatem

man-

mandati non exposuisset. Item Populum, & Tribus ad Comitia, Patres ad Senatum vocabat. Livius. Postea quam audita in foro vox est Præconis Patres ad Decemviros vocantis. Quin etiam in judiciis Reos, id est, Litigantes, facit l. Divus de restit. in integr. l. & post edictum. de jud. ff. Fabius lib. vj. cap. v. Institution. Orator. In publicis certè judiciis vox illa Præconis, præter Patronos ipsum, qui egerit, citat. Item Asconius tertia Actione in Verrem: Apud Veteres & Judices, & Rei, & Accusatores citabantur à Præcone Prætorio. Fuére enim varii Præcones, qui variis Magistratibus apparebant. Imo etiam testes citabat. Cic. iiij. in Verrem: Iste Testes citari jubet, dicit unus & alter breviter, nihil interrogatur, Præco dixisse pronuntiabat. Quod etiam manifestum fit ex Apulei lib. j. Floridorum. Plutarchus autem in Gracchorum vita testatur, quod si quis capitali judicio accersebatur, & non veniret ad se defendendum, tum eum domi ante januam consistens Præco citabat. In publicis etiam, idem Magistratus mandato Lictorem lege agere jubebat. Livius lib. xxv. Fulvius Præconi imperavit, ut Lictorem lege agere juberet. Denique hic totus vocalis erat, ideoque à præcinendo, quòd antè vel fortiter canat secundum Priscinianum dictus Præco. Hinc etiam Candidatos suis nominibus appellabat, leges subjiciente Scriba Populo recitabat, in certaminibus nomen victoris exprimebat. Vergil. v. Æneid.

Victorem Æneas Præconis voce Cloanthum
Declarat.

In actionibus publicis res quæ sub hasta venibant

(sive

(ſive ut DD. loquuntur ad incantum) proclamabat, & præmia, ut inquit Cicero, conficiebat. Hujus miniſterio vocis omnes ferè Magiſtratus utebantur: nam & Principes etiam per eum ad Populum ſæpiùs loquuti ſunt: Quin etiam cum Regem ſacrorum Flamineſque non liceret videre feriis opus fieri, per Præconem denuntiabant, ne quid tale ageretur. Porro alii in aream fori deſcendunt, Interpretes, qui Magiſtratibus ſuis lingua etiam apparent: nam horum opella egebant Romani ad Populorum externorum, & gentium *barbararum* ſermonem interpretandum ſive legationem, ſive magiſtratum ipſi obirent. Tanta autem fuit linguæ Latinæ obſervantia, & majeſtas, teſtis Valerius lib. ij. cap. j. ut ne Græcis unquam niſi Latinè reſponſa darent. Quin etiam ipſa linguæ volubilitate excuſſa per Interpretem loqui cogebant non in urbe tantum, ſed etiam Græcia & Aſia, quò Latinè vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. Cic. Verrina v. Aulus Valentius eſt in Sicilia Interpres, quo iſte Interprete non ad linguam Græcam, ſed ad furta & flagitia uti ſolebat. Sed Viatores à via, unde accerſebant, dicti ſunt. Cic. de Senectute: A villa in Senatum accerſebantur Curius & cæteri ſenes, ex quo, qui eos accerſebant, Viatores nominati. Columella in præfatione lib. j. Illis temporibus Proceres in agris morabantur, & quum conſilium publicum deſiderabatur à villis accerſebantur in Senatum, ex quo, qui eos accerſebant, Viatores nominati ſunt. Viatorem autem habebant Tribuni, & cæteri Magiſtratus, qui præhenſionem habebant. Varro apud Gellium: In Magiſtratu habent vo-

Interpretes.

Viatores.

cationem, alii præhensionem, alii neutrum. Vocationem ut Coss. & cæteri qui habent imperium, præhensionem ut Tribuni Plebis; & alii qui habent Viatorem, neque præhensionem, neque vocationem, ut Quæstores & cæteri, qui neque Lictorem habent, neque Viatorem. Livius lib. ij Ardens ira Tribunus Viatorem mittit ad Consulem, Consul Lictorem ad Tribunum. Coss. autem etiam Viatorem habuêre. Idem lib. xxiij. Consul Viatorem misit, qui patri nuntiaret, ut sine Lictoribus ad Consulem veniret. Valgius Rufus apud Gellium cap. iij. lib. xij. ait ex collegio Viatorum, qui officium ligandi haberet, Lictorem appellatum, quòd cùm Magistratus Pop. Rom. virgis quempiam verberari jussissent, crura ejus & manus ligari, vincirique à Viatore solita sint, utiturque ad eam rem testimonio M. Tulli, verbaque ejus refert ex oratione, quæ dicta est pro C. Rabyrio. *Lictor* (inquit) *colliga manus*. Sed Tyro Tullius M. Ciceronis libertus Lictorem vel à lino vel à licio dictum scripsit: Licio enim transverso, quod linium appellatur, qui Magistratibus (inquit) ministrabant cincti erant. Si quis autem putet propterea probabilius esse quod dixit Tyro, quando syllaba prima in lictore sicut in licio producta est, & in eo verbo quòd est ligo correpta est, nihil ad rem istam pertinet; nam sic à ligando lictor, ut à legendo lector, & à vincendo victor, productis quæ corripiebantur vocalibus, dicta sunt. Quando autem, & quomodo instituti sic Livius lib. j. Cum cætero habitu se augustiorem, tum maximè Lictoribus duodecim sumtis fecit; alii à numero avium, quæ augurio regnum por-

Lictor.

Origo Lictorum.

portendentem, eum sequutum numerum putant. Me haud pœnitet eorum sententiæ esse, quibus & Apparitores, & hoc genus ab Hetruscis finitimis, unde sella Curulis, unde toga Prætexta sumta est, numerum quoque ipsum ductum placet, & ita habuisse Hetruscos, quòd ex duodecim populis communiter Rege creato singulos singuli Populi Lictores dederint. De Romulo hactenus Livius. Macrobius autem lib. j. cap. vj. Saturnalior. Lictores & hujusmodi ornamenta refert ad Tullum Hostilium, quem nonnulli purpuratum cum Lictoribus in publicum prodiisse ferunt. Exactis Regibus nihilominus tamen Lictores insigne Regium Coss. retinuerunt. Idem Livius lib. ij. Omnia jura, omnia insignia, primi Coss. retinuére, id modò cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior concedente Collega fasces habuit, qui non acrior vindex libertatis fuerat, quàm deinde custos. Imo etiam Decemviri. Idem lib. iij. Initio Magistratus primum honoris diem denuntiatione ingentis terroris insignem fecêre: Nam cùm priores Decemviri servassent, ut unus fasces haberet, & hoc insigne Regium in orbem suam cujusque vicem per omnes iret, subitò omnes cum duodenis fascibus prodiêre. Centum viginti Lictores forum impleverant, & cum fascibus secures illigatæ præferebantur. Obligatæ autem erant hujusmodi fasces cum securibus, ut interea, dum dissolverentur, mora quadam Magistratuum iras deferberent, ut auctor est Plutarchus. Jussi autem Lictores fasces & secures quas præferebant, solvebant, & expediebant, atque virgis primum, dein secu-

Cur obligata fasces.

securi percutiebant. Livius l.ij. Coss. spoliare hominē, & virgas expediri jubet. Et paulò pòst: Quo ferociùs exclamitabat, eò infestiùs circunscindere vestem, & spoliare Lictor, &c. Hînc illa horrendi carminis verba à Cicerone, & aliis recantanta: *I Lictor, colliga manus, viro forti adde virgas, lege age.* Unde non ineptus videbitur meo iudicio, qui Valgii & Tyronis Tullii relicta etymologia, Lictorem interpretetur quasi legis actorem. Lictorum etiam munus fuit populum atq; turbam submovere, ad quod eleganter alludere visus est poeta Lyricus l.ij. Carminum. *Lictor quasi legis actor.*

Non enim gaza, neque Consularis
Submovet Lictor miseros tumultus
Mentis, & curas laqueata circum
Tecta volantes.

Duodeni itaque Lictores Regi, Interregi, & Consuli, Dictatori quatuor & viginti apparuêre. Prætores autem urbani binos, Provinciales autem & Proconsules senos habuêre: quod manifestum fit ex l.xiiij. de offic. Pronconsul. Paulo Æmilio in Prætura privilegio honoris duodecim Lictores apparuerunt, ut Consularem potestatem in provincia haberet. In urbe Consulibus, & Prætoribus jus non erat cum securibus fasces præferri, sed tantùm fasces: Quippe suprema potestas, & jus de nece civis Consuli intra pomœrium non concedebatur, cùm autem foris esset, secures & fasces præferebatur. Quoties verò occurrebat minor Magistratus majori, ut indicaret honorem deferri majori potestati & imperio, Lictores summittebant. Porrò qui urbanis Romæ apparebant Magistratibus ex Plebe Rom. erant. Livius lib.ij. *Lictores ex plebe.*

Quatuor & viginti Lictores apparere Coss. eosipsos Plebis homines nihil contemptius, neque infirmius, si sint, qui contemnant. Magistratibus verò peregrè proficiscentibus, atque in provinciis agentibus quondam Brutiani apparebant, quòd (ut testis est Gellius libr. x. c.iij. Noct. Att.) cùm Brutii primùm totius Italiæ populi ad Hannibalem defecissent, idque Romani ægerrimè tulissent, Brutios ignominiæ causa, nec milites scribebant, nec pro sociis habebant, sed Magistratibus in provincias euntibus parere, & præministrare servorum vicem jusserunt: Hînc illud affectu plenum ex oratione M. Catonis: *Jussit vestimenta detrahi, atque flagro cædi, Decemviros Brutiani verberavêre, vidêre multi mortales.* Quinetiam, si minutiora persequi velimus, ex Livio observare licet, Lictores Magistratus, quibus apparebant, domum deduxisse, & januam virga percussisse, sic enim habet lib. vj. Fortè ita incidit, ut in Servii Sulpitii Tribuni Militum domo sorores Fabiæ, cùm inter se, ut fit, sermonibus tempus tererent, Lictor Sulpitii, cùm is se domum reciperet, forem, ut mos, virga percuteret, cùm ad id moris insueta expavisset minor Fabia, &c. Quam consuetudinem adhuc servant in hac urbe Scabinorum Rabdouchi: in ipso vestibulo antequam domum ingrediantur aliquem *citaturi*, radio fores percutiunt. Interdum tamen Magistratus ob personæ claritatem, & dignitatem virga fores percuti vetabant, sicuti legimus factitatum à Pompejo Magno in domo Possidonii summi sapientiæ professoris, cui etiam fasces summisit. Ex eodem grege Apparitorum fuere Statores

Brutiani.

Lictores januam pulsabant

Rabdouchi.

Statores.

res, dicti à sistendo, vel à stando. Cic. lib. ij. Epist. Ad te Statores meos, & Lictores cum literis mitterem. Idem lib. ix. Præsto mihi fuit Stator ejus cum literis, quibus ne venirem denuntiabat. Horum etiam mentio fit in l. j. C. de cust. reor. l. iiij. de off. Proconf. ff. Nemo Proconsulum Statores suos habere potest, sed vice eorum milites ministerio in provinciis funguntur. Ubi Ulpianus visus est respexisse ad constitutionem Alexandri Imperatoris: nam is, ut testis est Lampridius, prohibuit, ne ante Tribunos, aut Duces Apparitores irent. Apparitores, inquit, nullos esse passus est Tribunis, aut Ducibus, milites anteire voluit, jussitque, ut ante Tribunũ quatuor milites ambularẽt, ante Ducem sex, ante Legatũ decem, hique ad domos suas reciperentur. Quanquam alii pro Statoribus Stratores legãt, de quibus est etiam rub. lic. xij. C. Posteà autem numerosam fuisse apparitionem Proconsulũ vel ex eo constat, quòd quadringenti numerantur in l. ij. C. de apparit. Proconsul. Et Comitibus Orientis sexcenti assignati sunt. de Comit. Orient. l. xij. quanquam hæc numerosa videri non potest, si majestatem imperii & fines ditionum spectemus. Horum omnium, id est, Accensorum Præconum, Viatorum, Lictorum, & Statorum, officiis & muniis nostri ferè defunguntur Ministri, quos à serviendo & servando Servientes dicimus.

Constitutio Alexandri.

Stratores.

Numerosa apparitio

Servietes.

ARGUM. CAP. XIV.

De Carnifice, Triumviris Capitalibus, & Custodijs.

PRoperantibus nobis, & collimantibus ad propositum finem, velut in portu naviganti-bus remora objicitur Carnifex, quẽm ferè o-

Carnifex

miseramus, quia insolens forum Rom. frequentat, hic tamen sine elogio præteriri non vult, ideóque hoc cap. præcedentibus annectendum putavimus, quo unà de carceribus, eorum Custodibus & apparatu hujusmodi tristium ministrorum, qui inter se affines sunt, quia horum usus in publicis necessarius est, expediemus. Ex Cice. oratione pro C. Rabyrio perduellionis reo colligi potest Carnificem, nec civem, nec domicilium in urbe habuisse: Sed moreretur, inquit, acerbissima morte millies Gracchus, quam in ejus concione Carnifex consisteret, quem non modò foro, sed etiam cœlo hoc, ac spiritu Censoriæ leges, ac urbis domicilio carere voluerunt. Putabant enim Populi Rom. coronam, & liberam civitatem pollui præsentia & contagione ejusdem. Idem Cicer. paulò antè: Uter nostrum tandem Labiene popularis est? Túne qui civibus Rom. in concione ipsa Carnificem, qui vincula adhiberi putas oportere? qui in campo Martio comitiis centuriatis auspicato in loco crucem ad civium supplicium constitui & defigi jubes? an ego qui funestari concionem contagione Carnificis veto, qui expiandum forum Pop. Rom. ab illis nefariis sceleris vestigiis esse dico? qui castam concionem, sanctum campum, inviolatum corpus omnium civium Rom. integrum jus libertatis defendo servari oportere? *Sed cùm* ex superioribus patet Lictores non solùm ligasse, sed virgis, sed securi percussisse, quid à Carnifice differant non satis video: sin autem in ordinem, & album Carnificum eos redigamus, quomodo subsistet, quod Lictores urbanos ex plebe homines fuisse, atque ubiq; in foro & concione Magistratibus

Lictores & Carnifices quid differant.

tibus

tibus apparuisse diximus, cum Ciceronis loco, qui Carnificem ex foro, urbe, concione sustulit? Itaq; suspicamur in re dubia Lictores tantùm in cives Rom. lege egisse, perduellesque virgis & securi more majorum percussisse, Carnifices verò crucifixisse, strangulasse, gulam fregisse, & alia supplicia servis, peregrinis, & iis, qui cives non erant, irrogasse: Raro enim aut nunquam ultimo supplicio afficiebantur cives Rom. prohibentibus legibus Valeriis, & Semproniis, sub quib. tamen non comprehendebantur perduelles, in quos more majorum animadvertebatur. Cic. vij. act. Facinus est vinciri civem Rom. scelus verberari, propè parricidium necari, quid dicam in crucem tollere? Verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Idem Cic. in Rabyriana veluti per anthitesim comparat Carnificem cum Lictore: Porcia lex, inquit, libertatem civium Lictori eripuit, Labienus homo popularis Carnifici tradidit. Item Livius libr. iij. V. C. ubi Decemvir ille perpetuus bonus tergo, sanguini civium infestus, virgas & secures omnibus minitans, Deorum hominumque contemtor, Carnificibus non Lictoribus stipatus. Idem Cic. vij. Verrina: Aderat Janitor Carceris, Carnifex Prætoris, mors terrorq; sociorum & civium Lictor. Quibus etiam manifestum fit Carnificem carceris custodem nequaquam fuisse Romæ, ut quidam vir doctus putavit: nam si legibus Censoriis, ut ait Cic. urbis domicilio carere debuit, quomodò custodiā carceris habuit, qui in urbe fuit? Expedit autem, ut ait Philos. vj. Polyt. ut diversus sit qui custodit ab eo qui animadvertit in Reos. Pomponius in l. ij. de ori-

Cives Romani rarò ultimo supplicio affecti.

Triumviri Capitales.

origin. jur. ait Triumviros Capitales constitutos, qui carceris custodiam haberent, ut quum animadverti oporteret, interventu eorum fieret. Neque absimiles fuêre Undecimviris Atheniensibus, qui etiam cognoscebant teste Asconio apud columnam Mæniam de servorum & infimæ conditionis hominum criminibus. Verisimile est autem Triumviros capitales carnificinæ præfuisse, atque sub se Carnifices, Lorarios, Lanios, tintinaculos viros, & ejusdem ordinis lixas habuisse, cum eorum instrumento. Sallustius: Triumviros, quæ supplicium postulat, parare jubet. Atque apud eundem legimus Ciceronem supplicium de Lentulo, & Cethego sumsisse horum Triumvirorum Capitalium interventu. Et quoties apud auctores legitur morte aut supplicio affecisse, ita intelligendum est, quasi interventu eorum lege actum sit, ut exempli causa apud Valerium lib. 8. cap. iiij. ubi dicit Alexandrum servum à Triumviro in crucem actum, sic interpretor, id est, interveniente & præsente, atque etiam lege agere jubente Triumviro. Sunt qui putent Carnifices, cùm Reos ad supplicium ducebant servos & peregrinos, tintinabula gestasse ad convocandam plebem, vel submovendam fortasse, ne contaminarentur. Hînc tintinaculi viri. Plautus in Truculento:

Tintinabula.

Tintinaculi viri.

Lanios accersam duos cum tintinabulis.

Iterum:

----- Ne ego bilingues vos necem, nisi ad tintinaculos
Vultis vos educi viros.

Licet nonnulli à sonitu qui per onomatopœiam

tax dicitur, vel tinnitu flagrorum dici malint, quales nominare possemus quosdam, qui religionis ergo vicatim se flagellant in profestis & pridianis parascheves, qui etiam tintinabula gestant. Porrò carceres dicti sunt à coërcendo, pro quo facit l. aut damnum §. solent. ff. de pœn. Indè hippodromi locus carceres etiam nominatur. Varro lib. iiij. Carcer à coërcendo, quòd exire prohibet. Est autem locus in carcere, quod Tullianum appellatur, cujus faciem horribilem describit Sallustius in Conjurat. Catilin. Idem Varro. In hoc pars quæ sub terra Tullianum ideò additum à Tullo Rege, quod Syracusis, ubi simili de causa custodiuntur, vocantur Latomiæ, & de Latomia translatum, quod hîc quoq; lapidicinæ fuerunt. Livius lib. j. Carcer ad terrorem crescentis audaciæ media urbe imminens foro ædificatur. Idem lib. xlij de Latomiis: Triumviri Latomiarum intentiorem custodiam habere jussi. Latumiæ autem teste Asconio lapidicinæ dicuntur loca csisis lapidibus exsecta, de quib. sæpius meminit Plautus in Captivis, quas Lapidicinas & Latomias lapidarias vocat:

Carceres. *Tulliani.* *Latumiæ.*

Indè ibis porrò in Latomias lapidarias.

Et alio loco:

In lapidicinas compeditum condidi.

Et infrà:

Vidi ego multa sæpè picta, quæ sub Acheronte fierent
Cruciamenta: verùm enimverò nullus adæquè'st Acherons,
Atque ubi ego fui in lapidicinis.

Seneca: neque quenquam decipiat nomen Latu-

miarum, minimè lauta res est. Julius Obsequens prodigii loco refert, quod Sergio Galba & M. Scauro Coss. in Latomiis homo ab homine adesus sit. Harum etiam fit mentio in lib. ix. ex quib. caus. ma. & l. j. §. ult. de Aleat. Hujusmodi carceres olim extructos Syracusis à Dionysio Tyranno testatur Cic. vij. Verrina: Latomias Syracusanas omnes audistis, plærique nostis, opus est ingens, magnificum Regum ac Tyrannorum, totum est ex saxo in mirandam altitudinem depresso, & multorum operis penitus exciso, nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum undique, &c. Et infrà: Carcer ille qui à crudelissimo Tyranno Dionysio factus Syracusis, quæ Latomiæ vocantur, in istius imperio domicilium Romanorum fuit. In has quondam detrusus fuit Philoxenus nobilis poëta, quòd schedia ab ipso Dionysio composita contra veritatem, assentatorum more laudare noluisset: Cujus carceris pædore & squalore labefactari non potuit ejus animus constanter rigidus: nam cùm ex Latumiis extracto in lucem iterùm aliæ gerræ & Siculæ nugæ proponerentur laudandæ ab eodem Tyranno, indigne ferens exclamavit, πέμψον εἰς τὰς λατομίας, id est, mitte me in Latumias. Fœditatem hujus carceris ita depingit Thucydides lib. vij. extremo, hoc modo: eos: qui in Latumiis erant, *Syracusani* primum duriter & acerbè tractabant: quum enim in loco illo concavo frequentes essent, primùm quidem sol & æstus eos offendebant, quòd locus apertus esset, & sine tecto, noctes autem insequentes, quæ autumnales erant, & frigidæ nova, & contraria ratione propter mutationem morbos inducebant. Eò accede.

Dionysius Tyrannus

Philoxenus poeta.

Fœditas latumiarum.

cedebat, quod propter loci angustias ibidem omnia facere, & naturæ necessitati parêre cogebantur. Quin etiam cadavera eorum, qui aut ex vulneribus, aut propter illam mutationem, aut simili quapiam de causa mortem obierant, simul congesta & coacervata erant. Ex quo quidem odoris intolerabilis fœditas consequebatur. Robur verò auctore Festo fuit, quo præcipitabatur maleficorum genus, quod antè arcis robustéis includebatur. Livius lib. xxxviij. At enim quod ex bonis redigi non possit, ex corpore & tergo per vexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos, ut in carcere inter fures nocturnos & latrones vir clarissimus includatur, & in robore, & tenebris expiret, deinde nudus ante carcerem projiciatur. Valerius lib. vj. ait familiares Gracchorum de robore præcipitatos. Plautus in Curculione: *Robur.*

-------- At ego vos ambo in robusto carcere,
Ut pereatis.

Apulejus apologia secunda etiam meminit: O subtilitas digna carcere & robore. Arcas autem robusteias dici puto, quæ contignatione roborum fiebant, ab arcendo dictæ. Cicero pro Milone: Subitò arrepti in quæstionem, tamen separantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum his colloqui possit. Neque absimilia esse puto septa illa, quæ trabium cancellis roborantur, quæ vernaculè *Geolas*, Latinè Roboria dicere possemus. Ejus generis sunt quæ à J. C. l. vij. depositi malæ mansiones appellantur, nisi equuleum malumus interpretari. Codex autem robustejus, aut, uti legendum existimo, caudex, truncus est, ad *Arca.* *Mala mãsiones.*

quem alligabātur noxii & servi. Plau. in Pœnulo:

---- Ego jam detrudam ad molas,
Indè porrò ad puteum, atque robustum codicem.

Propertius:

Codicis immundi vincula sentit anus.

Numella. Quin etiam inter vincula numerari potest numella, qua collum insertum firmiter compærhenditur, quasi nulla, abundante litera m, à nuo, quòd nuere faciat, quantumvis duras & rigidas cervices, quibus succollatur: Quale genus vinculi Græcis fuisse videtur *κύφων*, quales sunt & *cippi*, quibus crura & brachia noxiorum captivorum colligantur, unde Cipparii custodes denominantur. Prudens omitto alia vinculorum, nervorum, & compedum genera, quib. corporis membra præpediuntur non solùm, sed etiam arrogantes & contumaces spiritus deprimuntur, & franguntur, de quibus Plautus in Asinaria:

κύφων. *Cippus.*

Advorsum stimulos, laminas, crucesq́3, compedesq́3,
Nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas,
boias.

Gemoniæ scalæ. Gemoniæ autem scalæ in Aventino erant, ad quas corpora damnatorum impacto unco trahebantur. Tacitus: Tunc confossum, collaceratum, & abscisso capite truncum corpus Sabini in Gemonias trahunt. Gradus Gemonii etiam dicuntur. Plinius lib. viij. c. xl. scribit canem à corpore servi non recessisse abjecto in gradibus Gemonii. Horum frequens fit mentio apud Valerium, & alios auctores. An autem sic denominati sint ab ipso conditore & extructore, vel potius à gemitu & gemendo, non satis liquet. Verùm custodia varie accipitur: nam sæpius ipsos carceratos denom...

Gradus Gemonii. *Custodia.*

Su-

Suetonius in Tyberio: In recognoſcendis cuſtodiis precanti cuidam reſpondit, nondum tecum in gratiam redii. Et cuſtodiarum ſeriem recognoſcens nullius inſpecto elogio ſtans tantummodo intra porticum medium à calvo ad calvum duci imperavit. Et Juriſconſulti in l. ſolent. de off. Proconſul. & legat. & tit. de cuſtodia & exhib. reor. ff. pluribus in locis. Interdum pro cuſtodiendi actu & carceribus ponitur, ut in rubrica de cuſtod, reor. l. j. ff. eodem: De cuſtodia reorũ Proconſul æſtimare ſolet, utrum in carcerem recipienda ſit perſona, an militi tradenda, an fidejuſſorib. committenda, vel etiam ſibi. Hoc autem vel pro criminis quod objicitur qualitate, vel propter honorem, vel propter ampliſſimas facultates, vel pro innocentia perſonæ. l. ij. de cuſtod. reor. C. l. j. de effract. ff. Columella lib. j. Nam illa ſolennia ſunt omnibus circumſpectis, ut ergaſtuli mancipia recognoſcant, ut explorent, an diligenter vincta ſint, an ipſæ ſedes cuſtodiæ ſatis tutæ munitæque ſint. Et Cicero in Verrinis ſæpius hoc modo uſurpat. Aliquando etiam cuſtodia, pro cuſtode accipitur. Tibullus: *Cuſtos.*

Sed pretium ſi grande feras cuſtodia victa eſt.

Ut etiam in l. xx. C. de pœnis. Cuſtos vero carceris etiam Commentarienſis dicitur, quòd in commentarium cuſtodias redigat. Cic. vij. Verrina: Cedo rationem carceris, quæ diligentiſſimè conficitur, quo quiſque die datus in cuſtodiam, quo mortuus, quo necatus ſit. Ex l. ult. ff. de cuſtod. & exhib. reorum. apparet illum cogi ſingulis menſibus de perſonis reorum, & numero, de varietate delictorum, de clauſorum ordinibus, & ætate *Commentarienſis.*

vin-

vinctorum ad Judicem referre debere. Undè desumptus est articulus vij. Ordinationum sive Instructionum pro carcerum custodibus, nuperrimè latarum. Sed periculum custodiarum subibát custodes. l. ad Commentariensem. C. de custod. reor. l. miles. ff. eod. Etsi autem carceres ad continendos homines, ut suprà dictum est, non ad pœnam & supplicium parati esse debeant, interdum tamen ad castigationem delinquentium constituti videntur. Cic. ij. Catil. Sentiet in hac urbe esse carcerem, quem vindicem nefariorum *scelerum* Majores nostri esse voluerunt. In foro quidem Ecclesiastico carcer ille pœnalis est, cùm quis ad perpetuos carceres condemnatur, macerandus pane doloris, & aqua tristitiæ. cap. forus. ext. de verb. significat. cap. quamvìs. de pœnis lib. vj quæ quidem pœna morti sæpius æquiparatur, imò quavis morte gravior, nisi, quibus illud Euripidis in Iphigenia placet magis:

Carcer pœnalis.

Euripides.

Aspectus hujus lucis est mortalibus
Dulcissimus. Verùm profunda manium
Haud ullus est, qui concupiscat cernere:
Neque mente sana, quisquis exoptat mori:
Malè vivere autem satius est, ac mori benè.

Perpetui carceres.

Jure autem civili perpetui carceres prohibiti sunt, & ignoti. l. aut damnum. §. solent. l. mandatis. ff. de pœnis l. incredibile. C. eodem. Quáquam & recensere possemus exempla damnatorum ad perpetua vincula, ut apud Valerium lib. vj. cap. iij. de Cajo Vatieno, qui publicatis bonis ad æterna vincula damnatus est, quòd sibi sinistræ manus digitos absciderat, ne bello Italico militaret. Adde C. Cornelii Primipili l. Scantinia damnati aliud

liud exemplum, qui in carcere mori coactus est, apud eundem l. vj. c. j. Prudens item prætereo, quæ refert Suetonius in vita Tyberii, qui magnam partem Plebis ac Decurionum in perpetua vincula conjecit, quò citiùs me his expediam. Sunt etiam carceres hostium ac prædonum, de quibus fit mẽtio in l. succurritur. ff. ex quibus caussis majores. Alia etiam genera refert Baldus in authent. si captivi. C. de Episcop. & Cleric. & Bartholo. Chassaneus in consuetud. Burgund. Privati autem carceres adeò severè prohibentur, ut plectatur ultimo supplicio, qui iis utitur. l. j. de privat. carcer. C. Verùm quia abundè de custodiis tractatur in cõstitutionibus nuperrimè editis super justitia criminali, quæ ex jure desumtæ sunt, non putavimus inculcanda, sed à carceribus ad metas tandem veniendum, quod faciemus, si hoc unum addiderimus ex Plinio, In quibusdam provinciis moris fuisse, ut per servos publicos rei custodirentur: Sic enim libro decimo Trajanus in hæc verba rescripsit: Perseveremus in ea consuetudine, quæ isti provinciæ est, ut per publicos servos custodiantur.

Carceres hostium.

Privati carceres.

Servi publici custodes.

ARGUM. CAP. XV.

De sententiis, earum conceptione & pronuntiatione.

EXpeditis & in ordinem redactis Apparitoribus, restat de pronuntiatione sententiæ, & re judicata dicere, ut tandem circulum judiciarium expediamus. Ex superioribus constat Judices in majoribus judiciis non dixisse aut pronuntiasse sententiam, sed mutis tabellis clam declarasse: Prætorem autem mero functum imperio ex tabel-

Iudices in publicis non pronuntiabant.

tabellarum majore numero sententiam pronuntiandam collegisse. Numerabantur siquidem tabellæ, nec sententiæ ponderabantur, nec aliud in publico consilio fieri potest, ut ait Plinius lib. ij. epist. ad Arrianum, in quo nihil est tam inæquale quàm æqualitas ipsa: nam cùm sit impar prudenti, par omnium jus est. Prætor itaque sententiam ex tabellis absolutoriis aut condemnatoriis conjectam pronuntiabat absolutoriam, aut condemnatoriam, priùs tamen præposita Prætexta. Valerius lib. ix. Siquidem cum M. Ciceronem, qui id judicium cogebat, prætextam ponentem vidisset, id est, ad effandam, fulminandamque sententiam capitalem, & definitivè pronuntiandum. Interdum etiam Quæsitor & Judex quæstionis. Plinius cap. xiij. lib. xiiij. Cn. Domitius Judex pronuntiavit mulierem videri plus vini bibisse, quàm valetudinis causa, viro insciente, ac dote multavit.

Prætor sententiã capitalem concipiebat & pronuntiabat.

Notanda autem hic venit Aporia usitata more Academicorum in sententia: non enim fecisse pronuntiabatur (quis enim alieni facti ita certus esse potest?) sed videri fecisse, quasi id Actoris probationibus, signis, conjecturis, argumentis validioribus, quam Rei tribuerentur, quum in allegata & probata pronuntietur: non enim quid factum spectatur, sed quid probatum, ut ex regula juris, Actore non probante absolvitur Reus: quod planè Academiæ proprium, & olim à Socrate usurpatum, ut testes sunt Platonici dialogi, ubi non quid sit vestigatur, sed quid dicatur, quomodovè firmetur. Idem faciebant Pyrrhonii: nam inter hos & Academicos quid, & quantum intersit vetus est quæstio à multis scriptoribus Græ-

Aporia Rom. inferendis sentẽtiis. Videri.

Socrates.

Pyrrhonii

cas

cis agitata. Utrique enim *σκεπτικοὶ, ἐφεκτικοὶ, ἀπορητικοὶ* dicuntur, quoniam utrique nihil affirmant, nihilque comprehendi putant de quibus cap. v. lib. xj. Gellius. Cic. in Academicis quæstionibus, de Socraticis, qui rerum comprehensionem negabant: Quam rationẽ (inquit) majorum etiam comprobat diligentia, qui primum jurare *ex sui animi sententia* quenque voluerunt, deinde teneri *si sciens falleret*, quòd inscientia multa versaretur in vita. Tum qui testimonium diceret, ut *arbitrari* se diceret, etiam quod ipse vidisset: quæque jurati Judices cognovissent, ea non ut esse facta, sed ut *videri* pronuntiarent. Ex quo habent Romani instituti sui originem, agnoscunt & alterius in testificando. Ad rem facit, quod idem scripsit vj. Verrina: O præclarum Imperatorẽ, compræhendi jussit, quis non pertimescat causam dicere dominis, quid servis tam formidolosum fecisse videri pronuntiavit. Tacitus lib. xiiij. Pronuntiemus ultro dominum cæsum videri. Valerius libr. ij. At is, inquit, jure eum cæsum videri. Vestigia sunt in l. j. §. quæri posset. ad S.C. Turp. l. xx. de his qui notant. infam. l. xxj. §. j. de recep. ar. ff. Sic Ulp. in l. j. de just. & jur. ut invidiam amoliretur, vel Academicum agens, veram, inquit, ni fallor, philosophiam, non simulatam, affectantes. In privatis autem sententias suas pronuntiabant Judices. Julian. tit. de judic. de qua re cognoverit Judex, pronuntiare quoque cogendus erit, Paulus respondit. Judices à præside dati solent etiam in tempus successorum ejus durare, & cogi pronuntiare, easque sententias servari in eundem sensum etiam Scævola respondit. Hac autem usos for-

Arbitrari.

Privatorum Judices.

Formula. formula, *si quid mei judicij est*, idem Cic. lib. ij. de finibus auctor est: Privatorum litium Judices sumus: nihil enim possumus judicare, nisi quod est nostri judicii: in quo frustrà solent addere, cum sententiam pronuntiant, *si quid mei judicij est*. Si enim non fuit eorum judicii, nihilo magis hoc non addito, illud est judicatum, quod judicat sensus. Ad quam formulam idem visus est mihi alludere in oratione illa pro Archia poëta statim in principio: Si quid est in me ingenii, Judices, quod sentio, quàm sit exiguum. Notandum est *etiam* quod scribit Dionysius lib. vij. lege cautum fuisse, ut æqualitate suffragiorum Reus absolveretur. Exemplum in Mario Plutarchi: veruntamen (inquit) quanquam primis diebus multùm fuisset in judicio jactatus Marius, atque infestis usus Judicibus: postremò tamen præter expectationem æquantibus sententiis est absolutus. Unde in usu *Proverbium.* proverbium *Æquales calculi*. Paulus l. xxxviij. de re jud. inter partes numero Judices si dissonæ sententiæ proferantur, in liberalibus quidem causis, secundum quod à divo Pio constitutum est, pro libertate statutum obtinet. In aliis autem causis, pro Reo: quod & in judiciis publicis obtinere oportet. Cur autem paribus Reus absolvatur ratio est, quòd naturalis favor est pro laborantibus & reis nec ampliabatur. Cujus favoris alias adfert rationes Aristoteles in Problematis, quòd in potestate Actoris sit, experiri velit, necne, non item in Rei. Præterea Reus metu damnationis præsumitur multa omisisse de necessariis, quod accidit graviter commotis, ut sibi excidant. Denique quòd præstet nocentem absolvere, quam innocen-

nocentem damnare. ut habetur in l. absentem. ff. de pœnis. Ex quibus lumen accipit l. favorabiliores. ff. de reg. jur. Recitabantur autem sententiæ à Prætoribus Romæ, aut à Præsidibus in provinciis clarè & articulatè, ut melius intelligerentur. Apulejus Floridorum libr. j. Enimverò ipse Proconsul moderata voce rarenter & sedens loquitur, & plærunque de tabella legit. Huc pertinet insulsa & inconsulta, sed tali Judice digna sententia Claudii Cæsaris, quam ex libello recitavit. Verba Suetonii asscribam: De quodam negotio ita ex tabella pronuntiasse creditur, secundum eos se sentire, qui vera proposuissent. Nam pro eodem libellum & tabulam accipi puto: quod ex collatione Poncii Diaconi in vita Cypriani manifestum fiet, si cum Augustini loco in sermone, quem habuit de eodem Martyre, conferatur. Hic autem sic habet. Cùm Galerius Maximus decretum ex libello recitasset, *in Tascium Cyprianum gladio animadverti placet*, respondit ille, *Deo gratias*. Ille autem: Sententia ex tabula recitata est ita: *Tascius Cyprianus gladio feriatur*. Ex quibus etiam patet, quanta brevitate uterentur Romani in ferendis sententiis, si modò hæc integra, nec accisa sint. Quod verò necesse non fuerit olim Judices ex scriptis pronuntiare, facit ut credam tit. xliiij. libr. vij. C. ubi demum statuitur abs Valent. & Galien. Impp. sententias definitivas in scriptis redigendas, & pronuntiandas esse à Judicibus ex breviculo, seu potiùs periculo: nam & hoc postremum jam pridem in hac significatione repositum est contra restitutiones Alciati & Budæi. Porrò cùm ex eod. tit. cogantur ipsi Judices suas senten-

L. 168. de reg. jur. explicata.

Pronuntiatio.

Ridicula Claudii Cæsaris sententia.

Libellus. Tabula.

De sententiis ex periculo recitandis

tias pronuntiare, excipitur eminentissimus Præfectus Prætorio, & alii illustres Judices, qui per officium & eos qui ministerium suum illis accommodant, recitare suas sententias definitivas poterant. l.ij. d. tit. de sen. ex peric. recit. neque enim in alio, aut aliis excipiuntur, nisi quod possint suas sententias per alios recitare. Ad instar autem illustrium personarum eadem prærogativa gaudent Episcopi propter dignitatem, uti statuit Bonifacius viij. Rom. Pont. in c. ult. de sent. & re jud. Nunc passim autem sententiæ lectitandæ pedaneis Actuariis & Scribis proponuntur. Cæterum & ipsos Præsidentes Parlamentorum in Galliis sua pronuntiasse aresta sæpius & libenter audivimus in pridianis solemnium festorum: Nam tum si quæ sint magni momenti, & ad exemplum pertinentia, ferè deductis mediis, & causæ meritis allegatis & probatis utrinque, tandem pro altera parte pronuntiant. Duo etiam capitalia præcipuè in memoria habeo ob celebritatem, quæ audire memini à D. Mansencallo primo Præside Tholosano. Unum contra Malrasium Præsidem Collegam Repetundarum & peculatus reum, qui cingulo, & insignibus militiæ togatæ exauctoratus fuit. Alterum contra Arnoldum Tylium, qui instar Protei alienum vultum indutus, ita effigiare poterat personam & mores Martini Guerræ, quem mentiebatur, ut diu pro eo [illegible] & creditus ab uxore & consangui[illegible]. Et quum secreta genialis thori panderet, & multa quorum conscius esse poterat solus maritus, diu velut alter Plautinus Amphitruo cum Alcmena cubuerit: Quæ idem Mansencallus memoriæ

Præsidentes Galliæ.

Duo aresta celebria.

riter & cum flumine eloquentiæ pronuntiabat: Nam nequaquam astringi se putant, ut ex periculo recitent. Quæ tanto libentiùs refrico, quòd omnibus fori Candidatis consultum velim, ut si quando detur & concessum sit, hujusmodi curias & conventus frequentent, & in iisdem viros celebres assectentur, quia ex his non minorem fructum reportabunt, quam ex quibusdam prælectionibus. Latinè verò sententia ferebatur à Magistratibus Rom. tam Romæ, quàm in Provinciis. Livius lib. xlv. Assuetis regio imperio, tamen novam formam terribilem præbuit tribunal, summotior aditus, Præco, Accensus, insueta omnia oculis, auribusque, quæ vel socios, nedum hostes terrere possent. Silentio per Præconem facto Paulus Latinè, quæ Senatui, quæ sibi ex consilii sententia visa essent, pronuntiavit, &c. Tryphonius l. xlviij. de re jud. Decreta à Prætoribus Latinè interponi debent. Unde Tyberius Imperator, ut Suetonius testis est in ejus vita, quendam albo Judicum erasisse dicitur, quòd Latinè nesciret. Ipse autem Tyberius, quanquam aliàs promtus & facilis Græci sermonis, nō tamen usquequaque usus est, abstinuitque maximè in Senatu, adeò quidem, ut monopolium nominaturus veniam priùs postularit, quòd sibi verbo peregrino utendum esset, atque etiam in quodam decreto Patrum quum ἔμβλημα recitaretur, commutandam censuerit vocem, & pro peregrina nostratem requirendam, aut si non reperiretur, pluribus & per ambitum verborum rem enuntiandam. Militem quoque Græcè testimonium interrogatum nisi Latinè respondere vetuit. Sed de Romanis rerum do-

Latinè sententia ferebatur.

tias pronuntiare, excipitur eminentissimus Præfectus Prætorio, & alii illustres Judices, qui per officium & eos qui ministerium suum illis accommodant, recitare suas sententias definitivas poterant. l.ij. d. tit. de sen. ex peric. recit. neque enim in alio, aut aliis excipiuntur, nisi quod possint suas sententias per alios recitare. Ad instar autem illustrium personarum eadem prærogativa gaudent Episcopi propter dignitatem, uti statuit Bonifacius viij. Rom. Pont. in c. ult. de sent. & re jud. Nunc passim autem sententiæ lectitandæ pedaneis Actuariis & Scribis proponuntur. Cæterùm & ipsos Præsidentes Parlamentorum in Galliis sua pronuntiasse aresta sæpius & libenter audivimus in pridianis solemnium festorum: Nam tum si quæ sint magni momenti, & ad exemplum pertinentia, ferè deductis mediis, & causæ meritis allegatis & probatis utrinque, tandem pro altera parte pronuntiant. Duo etiam capitalia præcipuè in memoria habeo ob celebritatem, quæ audire memini à D. Mansencallo primo Præside Tholosano. Unum contra Malrasium Præsidem Collegam Repetundarum & peculatus reum, qui cingulo, & insignibus militiæ togatæ exauctoratus fuit. Alterum contra Arnoldum Tylium, qui instar Protei alienum vultum indutus, ita effigiare poterat personam & mores Martini Guerræ, quem mentiebatur, ut diu pro eo sit habitus & creditus ab uxore & consanguineis ejusdem. Et quum secreta genialis thori panderet, & multa quorum conscius esse poterat solus maritus, diu velut alter Plautinus Amphitruo cum Alcmena cubuerit: Quæ idem Mansencallus memo-

Præsidentes Galliæ.

Duo aresta celebria.

riter & cum flumine eloquentiæ pronuntiabat: Nam nequaquam astringi se putant, ut ex periculo recitent. Quæ tanto libentiùs refrico, quòd omnibus fori Candidatis consultum velim, ut si quando detur & concessum sit, hujusmodi curias & conventus frequentent, & in iisdem viros celebres assectentur, quia ex his non minorem fructum reportabunt, quam ex quibusdam prælectionibus. Latinè verò sententia ferebatur à Magistratibus Rom. tam Romæ, quàm in Provinciis. Livius lib. xlv. Assuetis regio imperio, tamen novam formam terribilem præbuit tribunal, summotior aditus, Præco, Accensus, insueta omnia oculis, auribusque, quæ vel socios, nedum hostes terrere possent. Silentio per Præconem facto Paulus Latinè, quæ Senatui, quæ sibi ex consilii sententia visa essent, pronuntiavit, &c. Tryphonius l. xlviij. de re jud. Decreta à Prætoribus Latinè interponi debent. Unde Tyberius Imperator, ut Suetonius testis est in ejus vita, quendam albo Judicum erasisse dicitur, quòd Latinè nesciret. Ipse autem Tyberius, quanquam aliàs promtus & facilis Græci sermonis, nō tamen usquequaque usus est, abstinuitque maximè in Senatu, adeò quidem, ut monopolium nominaturus veniam priùs postularit, quòd sibi verbo peregrino utendum esset, atque etiam in quodam decreto Patrum quum ἔμβλημα recitaretur, commutandam censuerit vocem, & pro peregrina nostratem requirendam, aut si non reperiretur, pluribus & per ambitum verborum rem enuntiandam. Militem quoque Græcè testimonium interrogatum nisi Latinè respondere vetuit. Sed de Romanis rerum do-

Latinè sententia ferebatur.

minis ità mirum non est: Consentaneum enim semper visum fuit, victos & subditos, non modò in legibus, verùm in moribus & sermone, sese componere ad victorum imitationem. Quoties item Deus populum suum ulcisci voluit, confusionem linguarum immisit, ut habetur Genes. xj. & Jerem. v. Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo, gentem robustam, gentem antiquam, gentem cujus ignorabitis linguam. quod anteà inter cæteras maledictiones Deut. xxviij. comminatum fuit non servantibus *Dei præcepta*: Quas utinam Deus avertat à nobis. Mirum verò est maximè, quod in Curiis quibusdam observatur, ut non solum decreta, sed judicialia acta omnia Latinè celebrentur. Quod non ita pridem usitabatur apud suprema Tribunalia Parlamentorum Galliæ: nam anno M.D.XXXIX. demum edicto Francisci Regis statutum est, ut omnes non modò sententiæ, sed & contractus, testamenta, & actus legitimi vernaculè interponerentur: Et rectè quidem meo judicio. nam non fit sine dispendio & maximo incommodo plebeculæ & litigantium, qui Latinè non norunt, quibus facilè Pragmatici os sublinunt. Tolerabilius quidem foret, si ob linguæ præstantiam atque ejusdem puritatem amplecterentur, sed tantùm abest ut Latinè, quum Latinogallicè, aut potiùs neutrum *Hybridæ* loquantur, quin etiam utrunque pervertant. Certè idiotismus (quæ præcipua & peculiaris eorum est dialectos) planè Prævaricatoribus aptissimus videtur. Posteà Arcad. & Honor. Impp. edicta & sententias tam Græca, quàm Latina proferre Proconsules passi sunt, l. xij. de sen. & interl. omn.

Edictum Francisci Valesii.

Expedit vernacule causas agere.

Arcadii & Honorii constitutio.

omn. jud. Nam translato Bysantium imperio non minor Imperatoribus cura propagandæ linguæ Græcæ, quàm Latinæ, fuit. Legimus tamen tempore Ciceronis Romæ actitatas etiam actiones Græcè. Valer. lib. ij. de C. Mario. Quis ergo huic consuetudini, qua nunc Græcis actionibus aures curiæ exsurdantur, januam patefecit? ut opinor, Molo Rhetor, qui studia M. Ciceronis acuit: eum namque ante omnes exterarum gentium in Senatu sine Interprete auditum constat. Sic etiam Claudius, teste Suetonio, linguæ Græcæ adeò studiosus fuit, ut in Senatu legatis perpetua actione responderit. Pro tribunali autem sedendo ferenda fuit sententia, ita ut sententia à stante lata nullius sit momenti. Rationem pete à Socero lib. j. Historiæ, ubi de sessionibus Judicum quædam dicta sunt. Sed hæc in ordinariis, nam causæ summariæ de plano, & levato velo (ut Impp. Honor. & Theodos. loquuntur) expediri poterant. Quin etiam sententiæ, ut Senatusconsulta, noctu latæ non valent. Sed quia superiùs etiam quædam dicta sunt, hîc inculcare non putavimus operæpretium: neque enim decrevimus persequi sententias ipso jure nullas. Hoc tamen addemus, de unoquoque negotio præsentibus omnibus, quos causa contingit, judicari oportere, aliter enim judicatum tantùm inter præsentes tenet. l. xlvij. de re jud.

Actiones Græca.

Sedentes.

ARGUM. CAP. XVI.

Quod sententia mutari nequeat, & de provocatione.

Sententia mutari non potest

SEntentia verò prolata instar oraculi nullo modo mutari poterat. Apulejus lib. j. Floridorum: Proconsulis autem tabella sententia est, quæ semel lecta, neque augeri litera una, neque minui potest. Hinc est quod Cic. iij. actione in Verrem criminosè objicit, quod sua decreta subinde mutaret. Judex enim postquam semel sententiam dixit, posteà judex esse desinit, & hoc jure utimur, ut Judex, qui semel vel pluris, vel minoris condemnavit, ampliùs corrigere suam sententiam non possit: semel enim seu male, seu bene officio functus est. l. judex. l. quum quærebatur. ff. de re jud. Paulus etiam in l. acta. eodem ait, de amplianda vel minuenda pœna damnatorum post sententiam dictam, sine principali auctoritate nil esse statuendum. addatur l. moris. § iste ferè. l. Divi. ff. de pœn. Item Diocl. & Maxim. Impp. eodem. Pœnam sua dictam sententia Præsidi Provinciæ revocare non licet. Huc etiam pertinet apophtegma, quod refert Plutarchus de Philippo Macedonum Rege, qui cum dormitabundus condemnasset Machetem, isque appellasset Philippum vigilantem, & attentum, rursus cognita causa, judicata quidem non rescidit, sed pecuniam, in quam Machetem condemnaverat, ipse persolvit. Idem ferè narrat Valer. libr. vj. cap. ij. de quadam muliere, quæ à Philippo eodem temulento immerenter damnata: Provocarem, inquit, ad Philippum, sed sobrium. Verum aliter, quæ sequuntur: excussit crapulam oscitanti, ac præsentia animi ebrium resipiscere, causaque diligentiùs inspecta, justiorem ferre sententiam coegit. Ecce novo exemplo, & novo jure dicit sententiam cor-

Apophtegma.

rexisse. Sed hujusmodi appellationes aliquando recipiuntur, & causa iterum retractatur, nisi malimus eas supplicationes potius, quàm appellationes nominare, cùm hæ ad superiorem, illæ ad eundem Judicem semper fiant: quales etiam nominare possumus, quas aliquando interponi audivimus à rege malè informato ad regem melius informandum. Porrò & siquidem rescindere suam sententiam præcedentem Judex non possit, reliqua tamen, quæ ad consequentiam quidem jam statutorum pertinent, priori tamen sententiæ desunt, circa condemnandum reum, vel absolvendum debere supplere, scilicet eodem die, Paulus respondit tit. de re jud. Macer l. iij. de appella. Ab executore sententiæ appellare non licet: sed ab eo, qui sententiam malè interpretari dicitur, appellari licet: Si tamen is interpretandi potestatem habuit, velut Præses Provinciæ aut Procurator Cæsaris, ita tamen, ut in causis appellationis reddendis, hoc solùm quæratur, an jure interpretatum sit, idque etiam Divus Antoninus rescripsit. Vidimus tamen post sententiam capitalem, asperiorem aliam in jam condemnatum ferri ab iisdem Judicibus, verùm novo quodam judicio id fiebat, emergentibus post latam sententiam in publicum novis flagitiis, & criminibus, quæ antè abscondita & ignota erant. Extat etiam rescriptum regium ad quosdam Judices, quo præcipitur mutata sententia severiùs animadverti in hæreticos, si rursus hæresim, quam dissimulabant, amplexentur. Sed hæc odiosiora fortassis sunt. Itaque ad alia pergamus. Ergò contra sententiam latam restabat provocationis remedium. Nam

Sententia interdum mutari potest.

Provocatio.

nisi intra biduum in propria causa, in aliena autem intra triduum appellaretur, sententia transibat in rem judicatam, ut videre est ex l. j. §. biduum. quand. appel. ff. l. eos. §. sin autem. de appellat. C. nam ex jure antiquo quodnam aliud fuerit tempus appellandi constitutum, legere non memini. Novissimè autem intra decem dies continuos appellatio interponi debet. authentic. hodie. C. de appellation. Prima quidem appellatio à Duumviris ad Populum ab Horatio, qui sororem necaverat, interposita fuit, quum Tullus Rex Duumviros, qui Horatio Perduellionem judicarent, secundum legem fecisset. Lex horrendi carminis est apud Livium libr. j. V. C. *Duumviri perduellionem judicent: si à Duumviris provocarit, provocatione certato, si vincent, caput obnubito, infelici arbori reste suspendito: verberato, vel intra pomœrium, vel extra pomœrium.* Sed hoc raro, & inusitato cæteris exemplo factum est à Tullo Hostilio, credo, ut invidiam tam tristis ingratique judicii ad Populum non subiret, vel auctor non esset subvertendi judicii si absolvisset: quod innuit idem Livius. Itaque post longam deliberationem, ut ait Dionysius, visum est factu optimum eam cognitionem referre ad Populum: nam cùm Populus omnem suam potestatem lege Regia in eum contulisset, quorsum ad Populum provocatio? Stultum est, inquit Ulpianus in l. j. à *quibus* appell. non lic. illud admonere, à Principe appellare fas non esse, cùm ipse sit qui provocetur.

Duumviri.

LL. Valer.

Statim verò à regifugio lata est lex à Valerio Publicola de provocatione adversus Magistratus ad Populum, auctor idem Livius libro secundo.

Anno

Anno autem trecentesimo quarto à Lucio Valerio repetita est, quum paulò antè sublata fuisset à Decemviris appellatio: nam & his sine provocatione jus summum datum erat, ut auctor est Pomponius l. ij. de orig. jur. Livius: Legem de provocatione unicum præsidium libertatis Decemvirali potestate eversam Coss. non restituunt modò, sed etiam in posterum muniunt, sanciendo nova lege, ne quis ullum Magistratum, sine provocatione crearet, qui creasset, eum jus, fasque esset occidi, nevè ea cædes capitalis noxæ haberetur. Anno dein quadringentesimo quinquagesimo tertio usus ab eadem familia Valeria perlata fuit. Livius l. x. Eodem anno M. Valerius Cons. de provocatione legem tulit diligentiùs sanctam. Tertiùm ea tum post Reges exactos lata est, semper ab eadem familia. Causam renovandæ sæpius haud aliam fuisse reor, quàm quod plus paucorum opes, quàm libertas Plebis, poterant. Portia tamen lex sola pro tergo civium lata videtur, quòd ea gravi pœna, si quis verberasset, necassetve civem Rom. sanxit: Valeria lex cùm eum, qui provocasset, virgis cædi securique necari vetuisset, si quis adversus eam fecisset, nil ultra quàm improbè factum adjecit. Id (qui tum hominum pudor erat) visum credo vinculum satis validum legis. Notatu tamen dignum est hujusmodi provocationem vires suas extendere intra urbem, & extra usque ad primum lapidem, id est, ut nunc loquimur, intra urbem & banleucam. Quod ut manifestum fiat, lubet Livii verba in medium producere. Sic autem habet l. iij. Igitur Tribuni, ut impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo

l. Portia.

Provocatio ad mille passus.

exercitu agere, eò magis quod & Augures jussos adesse ad Regium lacum fama exciverat, locumq; inaugurari, ubi auspicatò cum Populo agi posset: ut quicquid Romæ vi Tribunitia rogatum esset, id Comitiis ibi abrogaretur, omnes id jussuros, quod Coss. vellent, neque enim provocationem esse longius ab urbe mille passuum: & Tribunos, si eò veniant, in alia turba Quiritum subjectos fore Consulari imperio. Legimus tamen à Provincialibus Prætoribus ad Tribunos appellatum. Plutarchus quidem in vita Cæsaris *testis est* P. Antonium cùm causam diceret in Macedonia accusantibus Græcis Marco Lucullo Prætore, ad Tribunos provocasse Romam. Item & Lucius Scipio damnatos ad Tribunos provocavit: Idem in Catone Censorio. Jus autem dicebant in Basilica Portia auctore eodem Plutarcho in Catone Uticensi. In urbe etiam iidem appellabantur, ut intercederent, ne dies aut actio diceretur, atque auxilio essent oppressis. Tacitus lib. xiiij. Annalium: Tum primùm ea lex revocata credebatur, quæ haud perinde exitium Antistio, quàm Imperatori gloriam quæsivit, ut condemnatus à Senatu intercessione Tribunitia morti eximeretur. Livius lib. ij. Volero appellat Tribunos, cùm auxilio nemo esset, &c. Idem lib. iij. de Appio Claudio Decemviro: Quod si indicta causa in vincula ducatur, iterum se Tribunos appellare, &c. Quo in loco Tribunitium auxilium, & provocationem duas arces libertatis tuendæ vocat. Florus autem lib. lv. epitom. Livii: Matienus quidem apud Tribunum Pleb. accusatus, quod exercitum in Hispania deseruisset, damnatus sub furca diu virgis

Appellatio ad Tribunos.

caesus

cæsus est, & sestertio nummo veniit. Apud Gellium lib. iiij. c. xiiij. extat decretum contra A. Hostilium Ædilem, qui Manuliæ meretrici diem dixerat ad Populum, quòd de ambulacro Manuliæ noctu lapide ictus esset, & ne cum Populo Ædilis ageret, intercesserunt Tribuni. Hanc provocationem Plebis ad Tribunos sustulit Sylla, quam Pompejus iterum lege lata restituit. Verumenimvero provocationis legibus Valeriis, & Porcia, quæ pro libertate, tergo, & scapulis latæ erant, teneri se non existimabant Consules, & Magistratus turbulentis Reipub. temporibus: nam quis non putet aliam gubernandi navis rationem esse in tempestate, aliam secundo vento? Certè cum S. C. factum erat, *Videant Coss. ne quid Resp. detrimenti capiat*, omnis potestas tribuebatur, tumque in seditiosos & perduelles nulla reverentia & religione legum de provocatione, quibus exolutos sese credebant, animadvertebant. Hac enim particula rerum summa tribuebatur, ut testatur Plutarchus in vita Ciceronis, & Pauli Æmilii, cujus hæc verba sunt: Senatusconsulto summa rerum Coss. datur, *ne quid detrimenti Resp. caperet:* Quo uno versiculo satis armati. Quod non crebriùs à Senatu agi solitum, quàm cùm ingentis metus, & periculi discrimen Reip. immineret. Cic. in Miloniana: Quanquam, quis hoc credat, Cn. Pompejus cum Senatus ei commiserit, ne quid detrimenti Resp. caperet. Quo uno versiculo satis armati semper Coss. fuerunt. Idem in Oratione legis Agrariæ j. Omnes, qui se salvos volunt, sequentur auctoritatem Consulis soluti à cupiditatibus, liberi à delictis, cauti in periculis, non timidi

Provocationi interdum non cedebatur.

Senatusconsultū.

midi in contentionibus. Ejusdem efficaciæ S. C. commemorat, sed aliis verbis, in Rabyriana: Fit S. C. inquit, ut C. Marius, L. Valerius Coss. adhiberent Tribunos Plebis, & Prætores, quos eis videretur, operamque darent, ut imperium Populi Romani, majestasque conservaretur. Tunc enim permissa potiùs, quàm commissa videbatur Resp.

Dictator sine provocatione

Quin etiam exceptionem patiebantur leges Valeriæ in Dictatore, quæ sine provocatione creabatur regia potestate. Nam cùm idem dicebatur solùm in periculosis Reipublicæ temporibus, suarum partium esse putabat, videre ne Reipublicæ salus in discrimen veniret, & ut imperium Populi Romani majestasque sarta tecta essent. Livius lib. iiij. Tunc Quintius Coss. immeritò increpari ait, qui constricti legibus de provocatione ad dissolvendum imperium latis, nequaquam tantum virium in Magistratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam, quantum animi haberent, opus esse non forti solùm viro, sed etiam libero, exolutoque legum vinculis. Itaque se Dictatorem L. Quintium dicturum: ibi animum parem tantæ potestati esse. Hanc potestatem alibi Dictatorium fulmen vocat, & ejus edicta pro numine observanda dicit. Memini tamen me legere apud eundem lib. viij. M. Fabium patrem Q. Fabii Magistri Equitũ à Papyrio Dictatore damnati, quòd injussu ejusdem pugnasset, à Dictatore, Populum appellasse.

Provocatio à Iudicibus ad Populum.

A Judicibus etiam ad Populum provocatio fiebat. Suetonius in Julio: Sorte Judex in Reum dictus, tam cupidè condemnavit, ut ad Populum provocanti, nil æquè, ac Judicis acerbitas profuerit.

AR-

ARGUM. CAP. XVII.

De appellatione rursus, supplicatione, restitutione in integrum, & deprecatione.

OCcupata tandem Repub. à Cæsaribus appellationes fiebant ad ipsum Principem, à quo jus appellandi non erat. Ulpianus lib. j. à quib. appell. non licet. Stultum est admonere à Principe appellare fas non esse, cùm ipse sit qui provocetur. Verùm appellationes delegabat. Suetonius in Octavio: Appellationes quotannis urbanorum quidem Litigatorum Prætori delegabat urbano: at Provincialium Consularib. viris, quos singulos cujusque provinciæ negotiis præposuisset. Sub Nerone verò cautum est, ut omnes appellationes à Judicibus ad Senatum fierent: auctor Suetonius. Corn. Tacitus: Auxit Patrum honorem statuendo, ut qui à privatis Judicibus ad Senatum provocassent, ejusdem pecuniæ periculum facerent, cujus hi, qui Imperatores appellavêre: nam anteà id vacuum solutumque pœna fuerat, quænam autem hæc fuerit multa non liquet. Caligula autem Magistratibus liberam jurisdictionem & sine sui appellatione concessit, ut idem Suetonius scribit in vita ejusdem. Sed à Senatu ad Principem non fuit jus appellandi, testis Ulpianus in d. l. j. à quibus appell. non lic. Quin etiam legimus apud Tacitum, Procuratores Cæsaris liberam cognitionem habuisse, nec ab iisdem appellari potuisse. Eodem anno (inquit lib. xij.) sæpius audita vox Principis, parem vim rerum habendam à Procuratoribus suis judicatarum, ac si ipse judicasset, ac ne fortuitò prolapsus videretur,

Appellationes ad Principẽ.

Appellationes à Judicibus ad Senatum.

Libera cognitio.

Procuratores Cæsaris.

tur, Senatus quoque consulto, cautum pleniùs quàm antea, & uberiùs. Nam Divus Augustus apud Equestres, qui Ægypto præsiderent, lege agi, decretaque eorum perinde haberi jusserat ac si Magistratus Romani constituissent: mox alias per provincias, & in urbe plæraque concessa sunt, quæ olim Prætoribus noscebantur. Claudius omne jus tradidit, de quo toties seditione, aut armis certatum, cum Equester ordo Semproniis rogationibus in possessione judiciorum locaretur, &c. Quæ Suetonius leviùs perstrinxit in vita ejusdem Claudii: Ut rata essent, inquit, quæ Procuratores sui in judicando statuerent precariò exegit. Quod fortassis intelligendum est de iis Procuratoribus, qui vice Præsidum fungebantur, qualis fuit Pontius Pilatus: nam & hic Tyberii Procurator fuit in Palæstina, ut refert Lucas Evangelista cap. iij. & Tacitus de Christianis loquens: Auctor (inquit) nominis ejus Christus Tyberio imperante per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus. Alioquin non valet sententia Procuratoris Cæsaris, qui nullam jurisdictionē habuit. l. iiij. l. xxiij. de appell. l. ij. de pœn. l. j. C. de pedan. Jud. l. iiij. ad l. Flaviam de Plag. Idem Tacitus ait, Claudium etiam libertos quos rei familiari præfecerat, sibi & legibus æquasse. Postea sub Cæsaribus tandem urbica præfectura ad tantum dignitatis fastigium evecta est, ut ad eam ab omnibus dignitatibus, & potestatibus appellationes fierent, auctor Flavius Vopiscus in vita Floriani Imperatoris. Quod etiam confirmari videtur in l. xvij. de appell. C. ubi dicitur, quod à Prætoribus jus esset appellandi Urbis Præfectum

Procuratores vice Præsidū. Pilatus.

Liberti Cæsaris. Præfectus urbis.

ctum, si conjungatur cum lege xxiij. eod. ubi enumerantur plures provinciæ, à quibus ad Præfectum urbis appellatur. Probus autem Imperator permisit Patribus, ut ex magnorum Judicum appellationibus ipsi cognoscerent, ut idem Vopiscus testis est in vita Probi. A Præfecto autem urbis appellari non poterat. l. unic. de off. Præfect. urb. ff. Sicuti nec à Præfectis Prætoriorum. l. xix. de appell. Quorum sententiæ aresta dici possunt. Supplicari tamen intra biennium potest. l. unic. de sentent. Præfect. Prætor. Unde originem revisionum & retractationum, quas erroris juris propositiones vocant, derivare possumus, ad quas tum demum recurritur, cùm propter dignitatem & auctoritatem Magistratus appellationi locus non est: Supplicatio tamen sententiæ exequutionem non impedit, sicut appellatio: Si tamen intra decem dies offeratur Præfectis, vel eorum Consiliariis post sententiam, non aliter sententia exequutioni mandabitur, nisi victrix pars dignam fidejussionem præbuerit restituendi cum legitimis augmentis, quantum fuerit condemnatio, si legitima retractatione sententia resolvatur: aliàs si post decem dies, cautio præstanda non est, causa tamen retractatur, modò intra biennium Principi supplicatum fuerit proposito libello auth. quæ supplicatio. C. de precib. Imp. off. Tertium remedium contra jam latam sententiam est restitutio in integrum, quæ ex causa intra quadriennium peti debet, ut dicitur in l. ult. de temp. in integ. rest. C. quam etiam præstant Præfecti Urbis & Prætorii, quamvis appellari ab his non possit. Hæc idcirco tam variè, quia appellatio iniquitatis sen-

Patres.

Aresta.

Supplicatio.

Restitutio in integrum.

tentiæ quærelam, in integrum verò restitutio erroris proprii veniæ petitionem, vel adversarii circumventionis allegationem continet, ut habetur in l. xvij. de minorib. ff. Ex quibus facile est animadvertere differentias inter appellationem, supplicationem, & restitutionem in integrum.

Deprecatio. Deprecatio verò, quæ apud Populum aut Principem fit, naturam sapit restitutionis in integrum, licet sæpius ante sententiam usitetur. Interdum Imperator ita solet Judicem dare, ne liceret ab eo provocare, ut scio sæpissime à Divo Marco Judices datos. Dato Judice à Magistratibus Populi Rom. cujuscunque ordinis, quamvis ex auctoritate Principis, licet nominatim Judicem declarantis, dederint: ipsi tamen Magistratus appellabantur. Quod autem dicitur, eum appellari, qui dedit, sic accipiendum est, ut & successor ejus possit appellari, ut dicitur tit. quis à quo appell. ff. Cæterùm pauca de nostris moribus dicenda occurrunt, siquidem quoties occasio datur, abusus forenses notare, & indicare polliciti sumus. Admonendum itaque videtur esse operæprecium in hoc Belgio, ut tot appellationum instantiæ, litium alumnæ resecarentur in causis privatis, & pecuniariis: nam etsi appellandi usus necessarius omino sit, qui iniquitatem Judicantium, vel imperitiam corrigat, licet nonnunquam bene latas sententias in pejus reformet, neque enim utique meliùs pronuntiat, qui novissimus sententiam laturus est, ut ait Ulp. in l. j. ff. de appell. tamen ex juris præscripto temperandus est, ne videlicet in eadem causa liceat tertiò appellare: præsertim quando videamus quosdam jurifugas, & juremo-

Appellationes litium alumnæ.

Iuremora

ras (nam quid vetat sic eos appellare, composito vocabulo ex jure, & remora, quos vitiligatores ex vitiis & litibus Cato vocat) ut plerumque ad appellationes recurrant, tanquam ad sacram anchoram, non tam spe victoriæ, atque ut læsis sibi auxilium adferatur, quàm ut solutionem, aut judicatum facere diffugiant. Sunt enim quidem adeò obstinatè & præfractè pervicaces Litigatores, ut vinci nolint, nec possint, quibus si liceret, ab ipso Rhadamanto appellarent. Interea

Res tamen atteritur longo sufflamine litis,

dum illi dolos nectunt, moras concinnant, subterfugia & diverticula captant. Atque cùm in eadem causa sæpius ac sæpius possint appellare, magnus abit annus Platonicus: Ita coguntur partes fractæ potiùs, quàm victæ, litis atque moræ tædio, aut potiùs pecuniarum, quàm æquitatis inopia laborantes, litem deserere, aut pacisci cum talibus nebulonibus, magno fortunarum suarum, & vitæ dispendio. Nam quis hujusmodi ærumnas, aut molestias quas litigator devorare cogitur, magnò non redimat? Adeò misera est conditio, ut interdum, imò sæpiùs, majus compendium reportet, si omnia computentur, qui tempestivè liti cessit, & juri, quàm si seculari potiretur victoria, tot animi & corporis anxietatibus parta. Quod nasutè notat Martial. lib. vij. in Gargilianum.

Lis te bis decimæ numerantem frigora brumæ
Conterit una tribus Gargiliane foris.
Ah miser, & demens viginti litigat annis
Quisquam, cùi vinci Gargiliane licet?

Tertio appellans non exaudiendus.

Quibus obviam iretur, si tertiò appellantes non admitterentur, vel si post primam sententiam,

quando nec multa temeræ appellationis deterret, damnati cogerentur judicatum solvere, saltem præstita idonea cautione à victore restituturum se, si in appellationis causa succubuerit, isque tandem classicum & triumphum caneret, qui duas sententias pro se haberet. Nam quis appellationum modus, si post tres sententias liceat adhuc victo, & prostrato resurgere, & aleam experiri? Contrà (malum) cùm in causis pecuniariis licitum est lites immortales appellitando protrahere, graviùs peccatur, quod in magnis *judiciis* (sic enim publica vocat Cicero) quibus de capite & fortunis agitur, in hac tota provincia nullum damnatis appellandi subsidium restat, sed nulla appellationis reverentia habita in condemnatum lege agitur. At quàm vilis est omnis æstimatio pecuniæ cum hominis vita, quæ semel amissa sarciri & recuperari nullo modo potest? Quod si hoc etiam leve ducitur, vel moveat, quod hic, de cujus capite, & fortunis anquiritur, ad imaginem & similitudinem Dei omnipotentis factus sit, & pro quo non sit dedignatus Christus idem Salvator, & Dominus guttatim sanguinem fundere. Audiamus quid dicat primus Apostolorum: Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, & incontaminati. Quod si impares putamus pedaneos Judices, ut in causis dupondiis, & diobolaribus sine provocatione judicent, quanto æquius est in capitalibus & sanguinariis causis appellationem statuere? Aut si in his pares esse putamus, cur æquè non in illis? Itaque in utrisque statuendam, sic tamen temperandam putarem, ne

Provocatio in publicis admittenda.

ne tertiò exaudiretur appellans: Neque enim privatis auferre provocationem decet, sed multò satius in publicis admittere necessarium est: Nam ut inscitia & imperitia tam juris, quàm facti in humanis regnat, sic libido in judiciis sæpius dominatur. An vero (si Divis placet) credimus olim omnes mortuos falsos & corruptos Testes ac Judices, quasi renasci denuò, & reviviscere non possint? Quasi verò non possumus hîc exempla commemorare? Quid autem dicemus de colonis & agricolis, qui in præfecturis & municipiis Decuriones Scabini, & Judices constituuntur, aut de Hominibus clientelaribus, quibus sine delectu cum prædio judicandi munus, & gladii potestas obvenit? Fateor quidem rusticam illam simplicitatem non ita facilè corrumpi posse, sed homines bardi, stupidi, & imperiti, atque ad stivam nati, neque jus, neque æquum sciunt, itaque facilè errore, & ignorantia seducuntur. Verùm in consilium Jureconsultos & peritiores adhibent. Sed nec hoc satis, ut appellans non audiatur. Quòd si quis ità moribus introductum dicat, in capitalibus provocare non licêre, quò faciliùs, & citius crimina puniantur, quod interest Reipublicæ, illico exaudiet rescriptum Trajani optimi sanè Principis: Satius esse impunitum relinqui facinus nocentis, quàm innocentem damnari: nam iis, qui fisci sumptibus parcendum ex hac causa putant, abunde responsum ex superioribus existimo. Non sum tamen nescius quorundam nefariorum hominum appellationes non recipi. L. ij. C. quor. app. non recip. sed hoc in convictis & confessis statuitur. nam si convictus non sit reus, aut

Rustici, Judices in municipiis.

Trajani dictum.

Quorum appellationes non recipiuntur.

etiam teſtibus productis, inſtrumentiſque prolatis, aliiſque argumentis præſtitis, ſi ſententia contra eum lata ſit, & ipſe, qui condemnatus eſt, aut minimè voce ſua confeſſus ſit, aut formidine tormentorum territus, aliquid contra ſe dixerit, provocandi licentia ei non denegatur. Major autem ſemper fuit habita ratio confeſſorum, quàm convictorum ſolùm: nam confeſſus, ut ait Paulus J. C. pro judicato eſt, qui quodammodo ſua ſententia damnatur, quanquam in criminalibus ſententia etiam requiratur. l. ſi confeſſus. ff. de cuſt. & exhi. reor. Idem etiam conſtat ex eo, quod refert Suet. de Octavio: Manifeſti, inquit, parricidii reum, ne culeo inſueretur, quòd non niſi confeſſi afficiebantur hac pœna, ita fertur interrogaſſe, Certè patrem tuum non occidiſti. Hinc quibuſdam in locis in hac inferiori provincia morem obſervatum audio, quem improbare nunquam non poſſum, quod in reum quantumvis convictum lege non agant, niſi ore proprio, is ſe commiſiſſe crimen agnoſcat, & cõfiteatur, quod ut extorqueant, tormentis exquiſitis & quæſtionibus repetitis agunt. Reperiuntur tamen ita conſtantes, & patientes, aut potiùs perdurantes, & pervicaces, ut nulla vi cogi poſſint: ita offirmarunt os, ut contra ſtimulos calces. quemadmodum legimus de Alexandro ſervo Fannii, cùm in hanc ſuſpicionem veniſſet C. Flaccii Equitis Rom. occiſi, ſepties tortus pernegavit, nihilominus tamen, ſi Valerio credimus, perinde atque confeſſus damnatus, & in crucem actus eſt. Quod maximè mirandum, & Rom. Judicibus indignum videtur. Nam ſi is convictus fuerit teſtibus, aut aliis argumentis, quorſum

Confeſſi.

Improbata quorundam conſuetudo.

Alexander ſervus.

ſum neceſſe fuit miſerum tot quæſtionibus ampliare, quaſi non liqueret? Sin minus convictus, quomodo jure de eo ſumtum eſt ſupplicium, qui pernegavit? Singulare fortaſſis etiam fuerit, quod idem refert libr. vj. de Scantinio Capitolino Tribuno Pleb. qui uno teſte, quem de ſtupro appellaverat, damnatus eſt, & de Cn. Sergio Silo, cujus affectus punitus eſt. Sed ad propoſitum revertamur. Tanta eſt ergò humanitatis ratio in cauſa ſanguinis, ut cuilibet, & cujus nihil interſit, in publicis liceat appellare, ne quis tædio vitæ affectus perire feſtinet. l. non tantum ff. l. addictos. C. de appel. l. ij. §. ult. ff. quand. appel. ſit. Sed meliora ſperamus: Qua de re nec quidem levem concepimus ſpem ex Regiis conſtitutionibus, quæ ſuper publicis quæſtionibus nuper latæ ſunt. nam §. 78. ſuper hoc appellationum negatio reformationem aliquam propediem nobis pollicetur. Item conſtitutiones, quæ de recipiendis, nec ne appellationibus loquuntur, ut nil novi fiat, locum non habent in eorum perſonis, quos damnatos ſtatim puniri publicè intereſt, ut ſunt inſignes latrones, vel ſeditionum concitatores, vel duces factionũ, ut habetur in l. xvj. de appel. ff. Porrò ab interlocutoria ſententia leges civiles appellare non permittunt, niſi tale gravamen inferatur, quod per appellationem à ſententia definitiva reſarciri non poſſit: nam tum admittitur appellatio, ſicuti indiſcriminatim jus pontificium Romanum provocationem recipit. A ſententia quoque per contumaciam lata appellare non licuit. Quin etiam in civilibus non appellatur de momentanea poſſeſſione. l. unic. ſi de mom. poſſ. act. fuer. C. Item ſi fiſci

Cuilibet nomine condemnati in publicis provocare licet.

Constitutiones Regiæ.

vel Principis debitor apertè atque manifestè con-victus fuerit. l. abstinendum. l. fin. C. quor. ap. non recip. Ex his autem, quæ Ulpianus ait, nonnunquam sententias bene latas in pejus reformari, neque semper meliùs pronuntiari ab eo, qui novissimus fert sententiam, licet colligere humanam infirmitatem, & quàm sint hominum judicia incerta, uti experientia docet quotidiana, ut quis meritò exclamare possit:

------ *O quantum est in rebus inane* [illegible]

Tam autē iniquè comparatum est, ut sæpius summum jus summa sit injuria, adeò difficilè est verum à falso, rectum à pravo, æquum ab iniquo discernere. Non lubet autem hîc contraria, & ex diametro veluti pugnantia judicia recensere: Unum

Taboetius

hoc exemplū memorabile Juliani Taboetii, quod refert Joan. Papon. compilator arestorum lib. xix. tit. viij. indicasse sufficiet, ubi diversas sententias duorum Parlamentorum licet animadvertere super iisdem actis, & probatis. Quod idem sæpius accidere videmus in supplicationibus, quæ intra biennium post aresta offeruntur, quas revisiones vocant. Itaque, ut tandem hunc locum concludamus, hominum judicia lubrica & erroris plena esse dicimus, quando Astræa ad superos demigravit: Veritas autem in puteum oblivionis demersa est, Ignorantia & error tyrannidem occupant. Sapientia autem divina, quum omnia scrutetur & videat, verè & incorruptè judicat.

Deus justus judex

ARGUM. CAP. XVIII.

De executione rei judicatæ.

Executio.

Sententia itaque quæ in rem judicatam [illegible] tat, vel quæ [illegible]

erat, exequutioni mandabaturr: nam quid amplius restabat, quam judicatum facere? Criminale quidem sæpius exequebantur Triumviri Capitales, quibus id muneris injungebatur. Valer. Max. Sanguinis ingenui mulierem Prætor apud tribunal suum capitali crimine damnatam, necandam tradidit. Nam quum animadverti oporteret, interventu eorum fiebat teste Pompon. J.C. de orig. ju. Idem Valer. libr. viij. c. iiij. Fannii servus Alexander perinde atque confessus, à Judicibus damnatus à L. Calphurnio Triumviro in crucem actus est. Quod non ita rigidè interpretandum est, uti suprà admonuim⁹, quasi Triumvir necaverit mulierem, aut servum propria manu in crucem egerit, sed hoc præsente & jubente actum sit. Priùs autem non animadvertebatur in Reos à Spiculatore, quàm lege agere jussus esset. Seneca: Ascendit Prætor tribunal, noxiæ post terga ligantur, adhibentur deinde legitima verba, canitur ex altera parte classicum. Suet. & Tacit. auctores sunt, quod pœna damnatorum in decimum diem protraheretur ex S. C. Tyberiano: Cùm Senatusconsulto (inquit ille) actum esset, ut pœna damnatorum in decimum semper diem differreretur, fortè accidit, ut quorundam supplicii dies is esset, quo nuntiatum de Tyberio erat. Quin extat etiam sub titulo de pœn. C. Impp. Grat. Valen. & Theodos. rescriptum [quod auctore divo Ambrosio factum testatur ecclesiasticæ historiæ lib. vij Sosomenes] in hæc verba: Si vindicari in aliquos severiùs contra nostram consuetudinem pro causæ intuitu jusserimus, nolumus statim eos aut subire pœnam, aut excipere sententiam, sed per triginta dies super

Triumviri capitales.

S. C. Tyberii.

Pœna damnatorum prolata.

per ſtatu eorum ſors & fortuna ſuſpenſa ſit. Qui dies xxx. juſti dici poſſunt exemplo eorum, qui ex legib. xij. Tab. in civilibus confeſſis, aut condemnatis dabantur, de quib. quædam ſtatim dicemus. verum l. cum reis. quam antea tulerat Conſtantinus, ait, quod in homicidii crimine, & aliis detectis gravioribus cauſis ultio non ſit differenda. Sæpiùs etiam in longum tempus pœna damnatorum differtur, ut in his qui ad beſtias damnabantur. Sæpè etiam ideò ſervari ſolent poſt damnationem, ut ex his in alios quæſtio habeatur. *l. qui ultimo.* ff. de pœn. Apud nos quidem obſervatur, ut ſententia criminalis executioni mandetur intra diei civilis ſpatium, ut ſancitum eſt in §. xlvij. ſtyli generalis ſuper publicis judiciis. Interdum etiam differtur executio, quando condemnati dicunt ſe habere, quod Principi referant ſalutis ipſius cauſa. Suet. in Vitellio: ab iis extractus è latebra, ſciſcitantes quiſnam eſſet (nam ignorabatur) & ubi eſſe Vitellium ſciret, mendacio eluſit. Deinde agnitus rogare non deſtitit, quaſi quædam de ſalute Veſpaſiani dicturus, ut cuſtodiretur interim, vel in carcere. Ulpian. tit. de pœn. Sunt plerique Præſidum tam timidi, ut etiam poſt ſententiam de eo dictam, pœnam ſuſtineant, nec quicquam audeant: Alii omnino non patiuntur quicquam tale allegantes, nonnulli neque ſemper, neque nonnunquam remittunt, ſed inquirunt quid ſit, quod allegare Principi velit, quidque pro ſalute ejus habeat dicere, poſt quæ aut ſuſtinent, aut non ſuſtinent, quod videtur habere mediam rationem. Cæterum ut mea fert opinio prorſus eos non debuiſſe, poſteaquam ſemel damnati ſunt, audi-

Utrum audiendi condemnati qui dicunt ſe habere quæ referant de ſalute Principis.

audiri quicquid allegent. Quis enim dubitat pœnæ eludendæ causa ad hæc eos decurrere, magisque esse puniendos qui tam diu conticuerunt, quod pro salute Principis se habere jactant? nec enim debebant tam magnam rem tam diu reticere. Hactenus Ulpianus. Expedit tamen nonnunquam audire & inquirere si quid sit, quod salutem Principis & Reip. spectat: Quod si fecisset Carolus Dux Burgundiæ (ut etiam externa misceamus, quæ tamen nostratia dicere possumus) in persona cujusdam Cifronii, in quem præproperè, & festinanter nimis lege agi jubet, dum hic de salute ipsius refere cupit, meliùs actum fuisset cum ipso Duce, si Cominæo credimus, qui historiam refert lib. vij. commentariorum. Quin etiam Magistratus Pop. Rom. Judicum à se datorum, vel Arbitrorum sententiam exequebantur, qui eos dederant. Sententiam Romæ dictam etiam in Provinciis poterant Præsides, si jussi fuerant, ad finem prosequi, ut rescriptum est à Divo Pio, & dicitur in l. xv. de re jud. Itaque Prætor in privatis sententiam Arbitrorum, Recuperatorum, Centumvirorum & Judicum, à se datorum exequebatur. Atque in privatis quidem judiciis tempus faciendi judicati mensis est unius ex l. xij. Tab. conquirendæ pecuniæ causa, quam dissolverent condemnati: Sic enim verba legis habent. *Æris confessi, rebusq; jure judicatis xxx. dies justi sunto, post dein manus injectio esto, in jus ducito ni judicatum faxit.* Et cætera quæ apud Gellium Cæcilius J.C. de nexis, addictione, servitute, & dissectione disserit. Verùm crudelis illa dissectio membrorum nunquam usurpata fuit: dissectum enim esse neminem neque legi, neque

Carolus Dux Burgundia.

Philip. Cominaus.

Qui sententiam mandatorum exequebatur.

Tempus faciendi judicati.

Addictio & dissectio.

queaudivi, quoniam, ut idem ait, sævitia ista pœnæ contemni non quita est. Nexorum autem origo nec ex decemviralibus petenda est, nam ex Livii lib. 2. hoc anteà usitatum fuisse apparet. Et civitas secum ipsa discors intestino inter Patres Plebemque flagrabat odio, maximè propter nexos ob æs alienum fremebant, ne foris pro imperio & libertate dimicantes, domi à civibus captos esse, & oppressos, tutioremque in bello, quàm in pace, & inter hostes, quàm inter cives libertatem Plebis esse, invidiamque eam sua sponte gliscentem insignis unius calamitas incendit; magnus natu quidam cum omnium Majorum suorum insignibus se in forum projecit. Obsita erat squallore vestis, fœdior corporis habitus pallore ac macie peremti. Ad hoc promissa barba, & capilli efferaverant speciem oris, noscibatur tamen in tanta deformitate, & ordines duxisse ajebant, aliaq; militiæ decora vulgo miserantes eum jactabant. Ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum cicatrices adverso pectore ostendebat. Sciscitantibus unde ille habitus, undè deformitas, cum circumfusa turba esset, propè in concionis modum, Sabino bello, ait, se militantem, quia propter populationes agri, non fructu modò caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, æs alienum fecisse, id cumulatum usuris, primò se agro paterno, avitoque exuisse, deinde fortunis aliis, postremò velut tabem pervenisse ad corpus, ductum se à creditore non in servitium, sed in ergastulum & carnificinam esse. Inde ostētare tergum fœdum recentibus vestigiis verberum. Ad hæc

Nexi.

Fœneratorum libido.

visa

visa, auditaque clamor ingens oritur, non jam foro se tumultus continet, sed passim totam urbem pervadit. Nexu vincti, solutique se undique in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem, nullo loco deest voluntarius seditionis comes. Servilius autem Consul tunc edixit, ne quis civem Rom. vinctum aut clausum teneret, quò minùs ei nominis edendi apud Coss. potestas fieret, ne quis militis, donec in castris esset bona possideret, aut venderet, liberos nepotesq; ejus moraretur. Idem lib. vij. Non eadem domi quæ militiæ fortuna erat Pleb. Rom. nam etsi unciario fœnore facta levata usura erat, sorte ipsa obruebantur inopes, nexumque inibant. Lucio Papyrio Mugilano & Petilio Balbo tertiùm Coss. anno V. C. ccccxxviij. post latas autem xij. Tabul. cxxv. quod antea in militibus, jus illud nexorum etiam in cæteris abrogatum fuit. Dein lib. viij. Eodem anno Pleb. Rom. velut aliud initium libertatis factum est, quod necti desierunt. Mutatum autem jus ob unius fœneratoris simul libidinem simul crudelitatem insignem: Lucius Papyrius is fuit, cui cum Sc. Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset, quem ætas formaque ad misericordiam elicere poterant, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt, & florem ætatis ejus fructum adventitium crediti ratus, primo pellicere adolescẽtem sermone incesti est conatus, deinde posteaquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atque identidem admonere fortunæ. Postremò cum ingenuitatis magis quam præsentis conditionis memorem videret, nudari jubet verberaque afferri, quibus laceratus juvenis cum se in publicum *Nexi soluti.*

pro-

proripuisset, libidinem, crudelitatemque conquerens fœneratoris, ingens vis hominum tum ætatis miseratione, atq; indignitate injuriæ accensa, tum suæ conditionis liberumque suorum respectu in forum atque agmine facto, ad curiam concurrit. Et cùm Coss. tumultu repentino coacti Senatum vocarent, introeuntibus in curiam Partibus laceratum juvenis tergum procumbentis ad singulorum pedes ostēdebant. Victum eo die ob impotentem injuriam unius ingens vinculum fidei, jussiq; Coss. ferre ad Pop. ne quis nisi qui noxiam meruisset, donec pœnam lueret in compedibus, aut nervo teneretur. Pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Itaque nexi soluti, cautumq; in posterum ne necterentur. *Aliud* exemplum legitur apud Valer. lib. vj. c. j. de T. Veturio filii Veturii. Et licet nexus ille debitorum sæpius ac sæpius prohibitus fuerit : ex Gellio tamen apparet addictionem & nexum adhuc suo tempore viguisse, ita tamen ut ne venum amplius peregrè debitores mitterentur, nec sectioni, & pœnæ capitali ampliùs locus esset. Contius autem observat ex Tertulliano pœnam capitis & dissectionem in bonorum proscriptionem commutatam. Puto tamen ob rem judicatam debitorem ipsum condemnatum capi & incarcerari semper potuisse, si modò prævia bonorum excussio ab ipso creditore facta esset. Quam quidem corporis detentionem & nexum condemnatus vitare solùm potest miserabili bonorum cessione, ut ex l. j. C. qui bon. ced. poss. apparet. Constantinus autem in l. ij. de exact. trib. lib. x. C. carcerem, plumbatarumque verbera, aut pondera prohibuit, ac tantum

Bonorum proscriptio.

Cessio bonorum.

tum

tum voluit contumaces, & qui hac indulgentia abuterentur contineri aperta & libera, & in usu hominum instituta custodia militari. Impp. etiam Diocl. & Max. l. xij. C. de act. & ob. gliscente audacia creditorum, ob æs alienum servire creditoribus prohibuerunt. Quod olim apud Hebræos etiam permissum fuit, ut videre est ex lib. iiij. c. iiij. Regum. Occurrit etiam nexorum non absimilis consuetudo, quæ hîc & multis in locis inolevit, ut quilibet creditor possit in jus sistere sive arrestare, ut vocant, personam sui debitoris, qui nisi pecuniam, quam exigit, nonnunquam calumniator numeret in promtu, vel obsignet, aut alioqui de judicato solvendo idoneè caverit, miser in vincula publica conjicitur consumendus pædore & squallore carceris. Quæ quidem arrestatio sive nexus introductus primùm videtur propter latitantes & fugitivos debitores, qui in fraudem creditorum sui copiam non faciebant ex l. x. §. si debitorem. ff. quæ in frau cre. tamen indiscriminatim usitatur contra quoslibet sive cives, sive peregrinos ante condemnationem præviam, & neglecto excussionis bonorum, & alio quovis ordine juris. Hujus generis etiam sunt sazimenta, in quibus ab executione incipitur contra. l. j. C. de exe. rei judic. Nimis properè, inquit Imperator, Judex pignora Marcellæ capi ac distrahi jussit ante rem judicatam. Prius est ergò, ut servato ordine, actionem adversus eam dirigas, & causa cognita sententiam excipias. Sunt tamen quædam instrumenta apud nos garentigionata vocant, quæ promptam & paratam habent executionem non secus ac res judicata, in quibus confessus pro judicato est,

Arrestatio.

Sazimenta.

Instrumenta garentigionata.

Confessi.

est, qui quodammodo sua sententia damnatur: de quibus confessis intelligitur l. Decemviralis, ni fallor, *æris confessi, &c.* quam modò attulimus, quibus justi etiam impertiebãtur dies ad solvendum; quæ induciæ postea constitutionibus Imperatorum auctæ sunt ad duos menses. l. 1. C. Theod. de usur. rei jud. Novissimè autem Justinianus l. 2. eo. tit. quatuor menses indulsit, post quos incipiebat currere centesima, cum duplex olim occurrisset post duos menses. Alciat. tamen l. 1. c. 32. Parerg. jur. putat creditorem non idcirco cogi debere expectare quatuor mensium lapsum antequam exequi possit rem judicatam, sed penes eum electionem esse utrum velit rem judicatam statim exequi, an lapsa quadrimestri die centesimas usuras exigere. Verùm hoc (pace ipsius dixerim) nũquam relatum, nec usquam receptum puto. Contrarium autem deciditur in l. 7. ff. de re jud. & l. fi. C. de usur. rei jud. ubi hujusmodi quadrumestre tempus inducias vocat Justinian. Perperam etiam & impropriè usus videtur idem Alciatus verbo convenire post rem judicatam. Sed qui pro tribunali cognoscit, non semper tempus judicati servat, sed nonnunquam arctat, nonnunquam prorogat pro causæ qualitate, & quantitate, vel personarum obsequio, vel contumacia: sed perrarò *intra statutum* tempus sententiæ exequuntur. l. 2. & 31. de rei jud. ff. Similiter dubium expeditur, quod de facto aliquando nobis propositum fuit, utrum intra dies appellandi gratia constitutos (nam præter eos judicati & confessi hîc justos alios non habent) possit sententia mandari executioni. Quanquam erant in praxi non incelebres Advocati

Alciatus reprehensus.

eat, qui putarent exequi sententiam posse, sic tamen ut postea interveniente appellatione à condemnato, revocari debeat executio, expensis nimium festinantis creditoris. Porrò de ordine executionis, & quomodo procedendum sit ad captionem & distractionem rerum mobilium, dein soli pignorum, ac postremò jurium tractatur in l. à divo Pio. ff. de re jud. *Ordo executionis.*

ARGUM. CAP. XIX.

De varijs supplicijs & pœnarum generibus, & quæ ferè in animadversionibus Reorum observabant Rom.

SUppliciorum & pœnarum multa sunt genera, quæ aut vitam adimant, aut servitutem injungant, aut civitatem auferant, aut exilium, aut coercitium corporis, aut damnum cum infamia, aut dignitatis aliquam depositionem, aut alicujus actus prohibitionem contineant: quæ ab Ulpiano & Jureconsultis enumerantur tit. de pœn. Plura etiam occurrunt inter legendum historias. Porrò quæstiones publicorũ criminum ita moderabãtur Romani, ut pœnam capitis cum pecuniaria non conjungerẽt. Cic. pro domo sua: Moderata populi judicia sunt à Majoribus constituta, primùm ut ne pœna capitis cum pecunia conjungatur. Atque etiam in infligendis pœnis moderatiores erant, argumento est, quod in dicenda multa cautum fuit, ne quis bovem priusquam ovem nominaret, ac de modo multarum, & suprema multa, quæ suprà à Socero allata sunt, non videtur hîc operæpretium inculcare. In sumendis suppliciis etiam clementiores erant: nam præter virgas, secures & laqueum in ultimis suppliciis vix aliis utebantur. *Varia suppliciorum genera.* *Pœna capitis cum pecunia non conjungebatur.* *Rom. in sumendis suppliciis moderatio.*

Suc-

L. Porcia. Successit dein lex Porcia, quæ pro tergo & scapulis dicta est, quòd virgis cedere civem Rom. vetaret. Cic. vij. act. in Verrem: Facinus est vinciri civem Roman. scelus verberari, propè parricidium necari. Quid dicam in crucem tollere? verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Idem exclamat: ô nomen dulce libertatis, ô lex Porcia, legesque Semproniæ. De quibus alibi commẽtati sumus. Nonnunquam inedia affecisse, & de saxo præcipitasse legimus. Peculiaris autem *Vestales incestuosa.* pœna fuit Vestalium, ut si quandoque incestum commisissent, vivæ defoderentur. Pœna parricidii *Parricidas.* more Majorum hæc instituta est (refert Modestinus) ut parricida virgis sanguineis verberatus culeo insuatur cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & simia, deinde in mare profundum culeus jactetur, hoc ita si mare proximum sit, alioquin bestiis objicitur secundum Divi Hadriani constitutionem. Primum & ultimum refert lib. j. Livius apud an- *Metii Suffetii supplicium.* tiquos Romanos supplicium Mætii Suffetii exempli parum memoris legum humanarum, qui quòd pactum, atque condictum cum Rnge Pom. Rom. perfidè ruperat, binis quadrigis vinctus in diversa nitentibus, laceratus est, novum atque asperum supplicium quis negat? sed quid elegantissimus poeta dicat vide:

----- *At tu dictis Albane maneres.*

In aliis gloriari licet, ut ait idem Livius, *nulli* gentium mitiores placuisse pœnas. Postea Cæsares a- *Tyranni.* lia excogitarunt supplicia. Lubens autem prætereo exquisita tormenta, quæ Tyberio, Caligulæ, Neroni, Domitiano inventoribus tribuit Sueto quos decuit Phalaridis more suum commentum

primus

primos experiri. Quàm autem solertes & ingeniosi Tyranni fuêre in exquirendis pœnis contra Christiani nominis professores & martyres quis nescit? Plena est tota historia Ecclesiastica, ut necesse non sit magnopere prophani auctoris Taciti locum in medium adferre lib. xv. annalium: Primò correpti, inquit, qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis convicti sunt. Ea pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, aut ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Indignum sanè fuit sub Domitiano, quod refert Eusebius, Christianos, quò magis aliis noti & invisi essent, literatos, stigmaticos, signatos illa parte quæ ad similitudinem cœlestis pulchritudinis figurata est, & mutilatos cernere, velut *Christianorum supplicia.*

----- Deiphobum lacerum crudeliter ora,
Ora, manusq; ambas, populataq; tempora raptis
Auribus, truncas & inhonesto vulnere nares.

Quid referam avulsiones, excoriationes, sectiones, viscerationes, exenteratiões, fractiones, punctiones, scarificationes, lentas ustiones, palorum trajectiones, & similia,

Quorum animus meminisse horret, luctuq; refugit.

Expedit etiam fortassis de tauro Phalaridis, & Mezentii fœdo connubio omnio tacuisse, præsertim quando externa sunt. Quis autem verè Romanus oculos non avertat, uti factum refert idem Livius in supplicio Suffetii: nam ab eo alienum non est quod diasphendonem Plutarchus vocat, quando duarum arborum vi inflexis cacuminibus alliga- *Diaspendon.*

tur pedibus & manibus discerpendus: at hoc commentum Aureliano Imperatori placuit, quo utebatur in adulteros. Hoc affectum memorat Plutarchus Bessum ab Alexandro Magno quòd Darium interfecisset. quod etiam renovatum est apud Allobroges nostra vel patrum memoria, testatur Langueus in sua arte militari. Lampridius autem de Macrino non absimile Mezentii supplicio retulit milites ancillæ pudorem depravasse, suspectos bubus apertis inseri jussisse. quod supplicium latiùs explicat Apulejus in suo Asino. *Idem* Crematio. Opilius adulterii reos semper vivos *simul incendit*. Hanc autem vivi cremationem non fuisse antiquis Romanis usitatam palàm fit ex Callistrato, qui l. capitalium. ff. de pœn. sic habet. Itē vivi crematio summi supplicii appellatione meritò continetur, tamen eo quòd postea id genus pœnæ adinventum est, posterius primo visum est. Verùm enimverò indies crescentibus malis exaggerari etiam pœnæ debuerunt, quorundam enim perditorum & profligatorum hominum mala, dira, horrida, nefanda quæ patrantur scelera, cùm *simplici* morte expiari nō possint. cogunt Principes, & Judices excogitare nova & inaudita tormentorum genera: neque enim iisdem hostiis semper litandum, sed majoribus victimis pro noxiis *majoribus* parentandum est: nam cùm peccata æqualia *Stoicorum* more haud putemus, certè nec correctiones æquales irrogari, sed pro modo flagitii retaliari debent. Evenit (inquit J.C.) ut eadem scelera in quibusdam provinciis graviùs plectantur, & ut aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur, quoties nimium multis personis grassantibus ex-

emplo opus ſit. Ita membrorum illa confractio, & impoſitio rotæ ex Germania allata, qua primùm ante annos octoginta ob ſcelus nefandum quidam Petrus nomine affectus eſt, nunc in famoſos latrones paſſim uſitatur. Puto tamen antiquis fuiſſe penitùs incognitū hoc ſupplicii genus: nam quod rotæ tormenti meminit Ariſtophanes in Pluto, puto ad rotulam ſive molendinum, quo fidiculæ extenduntur in quæſtionibus, ut veritas habeatur, pertinere, niſi velimus ad molam piſtrinenſem referre. Legimus etiam noſtra memoria miris cruciatibus lancinatum Joannem Leidenſem Anabaptiſtarum Monaſterienſiū regem cum ſuis pſeudoprophetis Cniperdolingo & Crechtingo. Videre etiam potuimus nuper multis in locis forcipe, pice, & flammis ardentibus excarnificatos plures Barrabas. Certè illud perſpiciendum eſt judicanti, ut egregiè philoſophatur Martianus J.C. ne quid aut duriùs, aut remiſſiùs cōſtituatur, quàm cauſa depoſcit, nec enim ſeveritatis, aut clementiæ gloria affectanda eſt, ſed perpēſo judicio, prout quæque res expoſtulat. Planè in levioribus cauſis proniores ad lenitatem Judices eſſe debēt, in gravioribus pœnis ſeveritatem legum cum aliquo temperamento benignitatis ſubſequi. Cùm verò aut facta puniantur, ut furta, cædeſque, aut dicta, ut convitia, & infidæ advocationes, aut ſcripta, ut falſa, & famoſi libelli, aut conſilia, ut conjurationes, & latronum conſcientia, quoſque alios juviſſe ſceleris eſt inſtar, hæc quatuor genera conſideranda ſunt [illegible]. modis, cauſa, perſona, loco, tempore, qualitate, quantitate, eventu, quæ latiùs explic[illegible]audius Saturninus tit. de pœn. Refert

Rota.

Ioan. Leyden.

Circumſtantiæ.

etiam in omnibus delictis consultò quid admittitur, an casu: hæc enim distinctio pœnam aut justam eligere debet, aut temperamentum admittere, ut ait Ulpian. quibus Martianus addit impetum. Semper autem majores in omni supplicio severiùs servos, quàm liberos, famosos, quàm integræ famæ homines punierunt. Plato in Gorgia duplicem puniendorum peccatorum ponit, unam delinquentis, alteram aliorum causam. Prima quis plectitur, ut sapiat, & ad frugem redeat. Secunda est ratio vindictæ propter exemplum, ut *pœna* unius terror sit multorum. Tertiam addit Taurus Philosophus apud Gell. l. vj. c. xiiij. τιμωρίαν. cùm dignitas autoritasque ejus, in quem peccatum est, tuenda est, ne prætermissa animadversio contemtum ejus pariat, & honorem minuat. Quando igitur aut spes, ut is qui peccavit citra pœnam ipse se ultrò corriget, aut spes contrà nulla est, emendari eum posse, & corrigi, aut jacturam dignitatis ejus, in quem peccatum est, metui non est necesse, aut non id peccatum est, cujus exemplo necessariò metu sanciendũ sit: tum quicquid ita delictum est, non sanè dignum imponendæ pœnæ studium visum est. Præterea antiquitus condemnatis ad mortem ipsam pœnam evadere dabatur, si in exilium voluntarium concederent, ut testatur Polybius libr. vj. histor. cujus tempore judicia publica penes ipsum populum fuêre. Illis (inquit) qui morti adjudicantur, quando condemnantur, pro ipsorum consuetudine potestatem faciunt palàm liberandi, etiamsi adhuc unius Tribus desideretur suffragium ex illis, qui judicium confirmant, quo voluntarium damnatur effugium. Est autem fugien-

Puniendorum delictorum tres causa.

Exilium.

gientibus securitas & in Neapolitanorũ, & Prænestinorum, & Tyburum civitate, ac reliquis fœdere conjunctis. Cæsar apud Sallust. in conjuratione Catilinæ: aliæ leges condemnatis civibus non animam eripi, sed exilium permitti jubent. Quod idem innuit pluribus paulò infra. Neq; etiam tum exilium supplicium fuit, ut ex Cic. pro Cecinna videre est: Exilium, inquit, non supplicium est, sed perfugium, portusque supplicii: nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem eò solum vertunt, hoc est, sedẽ, ac locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperietur, ut apud cæteras civitates, maleficium ullũ exilio multatum. Sed cùm homines vincula, neces, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constituta, confugiunt quasi ad aram, ad exilium, qui si in civitate legis vim subire velint, non priùs civitatem quàm vitam amitterent, quia nolunt, non adimitur iis civitas, sed ab iis relinquitur, atque deponitur, &c. Quoties itaque apud antiquos dicitur sententia, aut lege exilium irrogari, intelligendum est de interdictione aquæ & ignis, quæ in consequentiam exilium continebat: nam cùm interdicti tectis, & elementorum usu privarentur, necesse habebant, si vivere vellent solum vertere, itaque licet non verbis, re tamen exules erant, Cic. in oratione pro domo sua: Qui erant rerum capitalium condemnati non prius hanc civitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant. Id autem ut esset faciendum, non ademtione civitatis, sed tecti, & aquæ & ignis interdictione faciebant. Ad Herennium lib. ij. Perinde quasi id fuisset in controversia, quo

Interdictio aquæ & ignis.

illi nomine appellarentur à Pop. Rom. aut perinde quasi nõ omnes, quibus aqua & ingni interdictum est, exules appellentur. Posteà verò exilii pœna irrogari cœpit. Est autem triplex teste eodem Martiano tit. de interd. releg. & deport. aut certorum locorum interdictio, aut lata fuga, ut omnium locorum interdicatur præter certum locum, aut insulæ vinculum, id est, relegatio in insulam. Ostracismus & Petalismus ad historiam Græcam pertinent. Hoc adscribam, quod ad mores nostros pertinet, videri expedire Reipublicæ, ut rari sint exules. Apud Laert. quidem libr. j. memini me legere, Solonem illum, qui unus ex vij. Græciæ sapientib. fuit, Periandro Tyranno scripsisse, Si tyrannidi omnino insistendum censeat, ut neminẽ extorrem agat. Quis enim nescit totidem hostes, inimicos & perduelles habituram Remp. quot exules & bannitos? Nàm cùm malè animati erga eam sint, ulcisci acceptam quam putant injuriam meditãtur, vel cùm de relictis sedibus, aris, focis, & lare cogitant, quæ bona gratia recuperari posse diffidunt, quando aperto Marte non licet, sæpius ad dolos, & malas artes se convertunt, & si hac non succedat, rursum alia aggrediuntur via, illud sibi proponentes, *flectere si Superos nequeo Acheronta movebo.* Tum contra patriam impiè conspirant, cum hostibus fœdus, & pactum coeunt, arcana produnt, consilia communicant, nullum non [illegible]idem, deniq; belli sunt auctores, & duces. An non hoc satis experti sumus nostro magno malo, ut etiam alia exempla comme[illegible]beamus necesse? Nam quis unquam tot, tanta[illegible], stupra, sacrilegia, furta, latrocinia pa[illegible], [illegible]-

Exilium multiplex

Ostracismus.

Petalismus.

Contra exilii pœnam.

cam etiam fieri & exerceri meminit, atq; hac nostra tempestate: quæ ferè tribuuntur proscriptorum, & extorrum multitudini. Quod si non propria salus, at certè vicinorum incolumitas movere debet, quorum etiam non parva ratio habenda est. Nam præter charitatis vinculum, nostra quoque interest, ut & hi boni, & tuti sint, alioquin multa nobis imminent propter vicinum malum. Cùm autem exules, & extorres comitetur paupertas, ignominia, & contemtus, ferè fit ut desperati, quando res eorum ad Triarios rediit, expilent, furentur, latrocinentur, parati extrema agere, & pati. Vicinam urbem nominare possem, aliâs florentem, & valentem, quàm, quòd asylum & receptaculum hujusmodi erronum, & extorrum fuit, hæc colluvies velut redundantis & æstuantis sentinæ perdidit. Consultius itaque foret meo quidem judicio, ut errones, validiores mendicantes, & id genus hominum mendicabulæ, ut Plautus vocat, in aliquod opus publicum damnarentur, quando remiges non semper in usu sunt. Quid autem vetat nunc metallicam, calceariam, lapidariam, sulphurariam, & similes, uti olim, exercere per servos publicos? Quod si fieret, meliùs cũ Repub. ageretur. Alc. quidem in l. 103. de verb. sig. ff. ait, legumlatores recentiores ab antiquis superari, quòd nunc passim quoslibet maleficos ultimo supplicio afficiunt, qui si in opus publicum damnarentur, utiles Reip. essent, atque perpetuam pœnam subirent. Quod mihi quidem dignum semper observatu visum est erga fures, qui nunc passim veluti redivivâ Draconis lege ex consuetudine in crucem agũtur, o[illegible]ente mediusfidius M. Catonis dicterio, fures

Errones potiùs damnandi in opus publicum.

Alciatus.

Fures.

Catonis dictum.

fures privatorum furtorum in nervo atque compedibus ætatem agunt, fures publici in auro atq; purpura. Porrò damnationem ad transtra sive remos, ut de ea aliquid etiam dicam, quando hujus incidenter mentio facta est, Romanis non fuisse incognitam, vel ex Appiano, Suetonio, & Valerio probari posse existimo, atque de hac pœna omnino intelligi debere puto, quòd hic lib. 9. ait quendam, quòd se filium Octaviæ sororis Augusti mentiebatur, imperio Augusti remo publicæ triremis affixum. Suet. autem refert eundem Octavium viginti servorum millia manumissa ad remum dedisse propter bellum Syculum. Polyb. etiam lib. x. historiarum auctor est: Scipionem ex captivis Carchedonensium robustiores, & vegetiores elegisse, & ad supplementum suæ classis junxisse, proposita libertate, si Charthaginenses vincerent. Sunt & alia supplicia citra mortem non vulgaria. Suet. in Caligula. Alterum, qui se periturum ea de causa voverat, cunctantem pueris tradidit verberatum infulatumque votum reposcentes per vicos agerent, donec præcipitaretur de aggere. Spartianus in Adriano: decoctores bonorum suorum, si suæ auctoritatis essent, catamidiari in amphiteatro & dimitti jussit. Accesserunt decalvatio capillorum, & vestium decurtatio, inscalatio, & aliæ id genus pœnæ, quæ etiam huc usque apud nos ignominiæ causa celebrantur. Ex Suetonio cõstat, quod damnatis ad mortem capilli à capite in occipitium reducebantur, ac manus post terga religabantur, ac vestis scindebatur, aut lacerabatur: sic enim de Vitellio Imperatore de summa dejecto: Religatis post terga manibus, injecto cervicibus laqueo, veste

Transtra sive remi.

Reductio Capillorum.

ste discissa seminudus in forum tractus est inter magna rerum & verborum ludibria per totum viæ sacræ spatium reducta coma à capite, ceu noxii solent, atque etiam mento mucrone gladii subjecto, ut visendam præberet faciem, nevè submitteret. Nunc etiam cæsaries reorum ab ipso Carnifice ante supplicium detonditur, ne sylva capillorum, quæ ferè custodiis in carceris squallore & pædore alitur, & crescit, aciem gladii retundat, aut alioquin officiat in animadversione. Sed prolixum esset minutiora persequi: Silentio tamen præterire non possum Romanorum superstitionem, qui piaculum, & nefas esse ducebant, virginem strangulari, indignum autem est relatu tortores & carnifices priusquam fauces præmerent florem virgineum fœdè, irato veluti Genio & Hymene, delibasse, carpsisse, vitiasse. Suetonius in Tyberio: Viginti uno die abjecti, tractique, inter eos pueri & fœminæ, immaturæ puellæ, quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vitiatæ priùs à carnifice, dein strangulatæ. Tacitus libro v. Tradunt ejus temporis auctores, quia triumvirali supplicio affici virginem inauditum habebatur, à carnifice laqueum juxta compressam, exin oblisis faucibus id ætatis corpora in Gemonias abjecta. Corpora quidem animadversorum, uti testantur Jureconsulti tit. de cad. punit. quibuslibet petentibus ad sepulturam danda sunt, non autem aliter sepeliuntur, quàm fuerit permissum, & nonnunquam non permittitur, maximè majestatis causa damnatorum. Apud nos quidem nunc hoc rariùs conceditur ex regiis constitutionibus. Eorum quoque corpora, qui exu-

Virginem non strangulabant Rom.

Corpora punitorum.

rendi damnantur, peti possunt, scilicet ut ossa & cineres collecta sepulturæ tradi possint. Si quis in insulam deportatus, aut relegatus fuerit, pœna etiam post mortem manet, nec licet eum inde transferre alicubi, & sepelire inconsulto Principe, ut sæpissimè Sever. & Anton. rescripserunt, & multis petentibus hoc ipsum indulserunt. Hinc est, quòd Scipio in exilio voluntario moriens noluerit suas reliquias Romam deportari, sed suo sibi voluit asscribi tumulo, *Ingrata patria, ne ossa quidem mea habes*. Solebant etiam Romani, dum supplicium de aliquo sumerent, aut per Præconem voce, aut per ἐπιγραφὴν, vel inscriptionem crimen, ob quod plectebatur reus, exprimere, ut omnibus notesceret. De Præcone exempla obvia. Lampridius in Alexandro Severo: Clamabat, inquit, sæpiùs, quod à quibusdam sive Judæis, sive Christianis audiverat, & tenebat, idque per Præconem cùm aliquem emendaret, dici jubebat: *Quòd tibi fieri non vis, alteri ne feceris*. Item de Thurino: *Fumo punitur, qui vendidit fumum*. Spartianus etiam scribit quendam fustibus cæsum, sub hoc Præconis elogio: *Legatum Pop. Rom. homo plebejus temere amplecti noli*. Exemplum est etiam in l. xvj. ex quib. cau. infam. irrog. De titulo verò & superindictione exemplum est in l. si Domino. §. ult. ff. de jurejur. Item apud Suetonium in Caligula: Romæ publico epulo servum ob detractam legis argenteam laminam carnifici confestim tradidit, ut manibus abscissis, atque ante pectus à collo pendentibus præcedente titulo, qui causam pœnæ indicaret, per cœtus epulantium circunduceretur. Item in Domitiano: Patremfamilias

Crimen damnatorum dupliciter exprimebat Rom.

Præco.

Titulus.

milias, quòd Trachem Mirmiloni parem, Munerario imparem dixerat, detractum è spectaculis in arenam canibus objecit, cum hoc titulo: *Impiè loquutus est Parmularius*. Notus est titulus magnificus, & triumphalis per Pontium Pilatum Tyberii Procuratorem, & Præsidem in Judæa affixus ligno CRUCIS, unde nostra pependit SALUS, sub qua felici arbore hic conquiescamus, interea laborem nostrum subsicinum remittentes.

Potuit fortasse, ac debuit hæc superficies altiùs ac latiùs extrui pro soli & jactorum fundamentorum decoro, si talem architectum invenisset, qui demortuo succedere potuisset. Sed nobis hanc appendicem instar tecti tumultuarii potius, quàm fastigii, aut coronidis apposuisse in præsentiarum satis erit, neque enim luminibus aliorum ambitiosè obstruere studemus. Quod si officium opellamque nostram non ingratam animadvertetimus, opus exornare, & excolere, majoraque tentabimus, illo semper juvante, cui honor & gloria in perpetuum.

IN-

rendi damnantur, peti possunt, scilicet ut ossa & cineres collecta sepulturæ tradi possint. Si quis in insulam deportatus, aut relegatus fuerit, pœna etiam post mortem manet, nec licet eum inde transferre alicubi, & sepelire inconsulto Principe, ut sæpissimè Sever. & Anton. rescripserunt, & multis petentibus hoc ipsum indulserunt. Hinc est, quòd Scipio in exilio voluntario moriens noluerit suas reliquias Romam deportari, sed suo sibi voluit asscribi tumulo, *Ingrata patria, ne ossa quidem mea habes.* Solebant etiam Romani, dum supplicium de aliquo sumerent, aut per Præconem voce, aut per ἐπιγραφὴν, vel inscriptionem crimen, ob quod plectebatur reus, exprimere, ut omnibus notesceret. De Præconè exempla obvia. Lampridius in Alexandro Severo: Clamabat, inquit, sæpiùs, quod à quibusdam sive Judæis, sive Christianis audiverat, & tenebat, idque per Præconem cùm aliquem emendaret, dici jubebat: *Quòd tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* Item de Thurino: *Fumo punitur, qui vendidit fumum.* Spartianus etiam scribit quendam fustibus cæsum, sub hoc Præconis elogio: *Legatum Pop. Rom. homo plebejus temere amplecti noli.* Exemplum est etiam in l. xvj. ex quib. cau. infam. irrog. De titulo verò & superindictione exemplum est in l. si Domino. §. ult. ff. de jurejur. Item apud Suetonium in Caligula: Romæ publico epulo servum ob detractam legis argenteam laminam carnifici confestim tradidit, ut manibus abscissis, atque ante pectus à collo pendentibus præcedente titulo, qui causam pœnæ indicaret, per cœtus epulantium circunduceretur. Item in Domitiano: Patremfamilias

Crimen damnatorum dupliciter exprimebãt Rom. Præco.

Titulus.

milias, quòd Trachem Mirmiloni parem, Munerario imparem dixerat, detractum è spectaculis in arenam canibus objecit, cum hoc titulo: *Impiè loquutus est Parmularius*. Notus est titulus magnificus, & triumphalis per Pontium Pilatum Tyberii Procuratorem, & Præsidem in Judæa affixus ligno CRUCIS, unde nostra pependit SALUS, sub qua felici arbore hic conquiescamus, interea laborem nostrum subsicinum remittentes.

Potuit fortasse, ac debuit hæc superficies altiùs ac latiùs extrui pro soli & jactorum fundamentorum decoro, si talem architectum invenisset, qui demortuo succedere potuisset. Sed nobis hanc appendicem instar tecti tumultuarii potius, quàm fastigii, aut coronidis apposuisse in præsentiarum satis erit, neque enim luminibus aliorum ambitiosè obstruere studemus. Quod si officium opellamque nostram non ingratam animadverterimus, opus exornare, & excolere, majoraque tentabimus, illo semper juvante, cui honor & gloria in perpetuum.

IN-

INDEX
RERUM AC VERBORUM, QUÆ in hoc opere notatu digna visa sunt.

actionem

apo-

arro-

Co-

Dese-

co-

Dese-

co-

Dupli-

Evi-

Feria

Fori

G.

Gla-

Inqui-

Lau-

Libra

N.

Offer-

Ordi-

 Præ-

eadem

T.

Testu-

V.

X.

Z.

FINIS.

